

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYE ADAYLIK
SÜRECİNİN ULUSAL GÜVENLİĞE ETKİSİ**

(DOKTORA TEZİ)

Murat ÖZÇELİK

BURSA 2008

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYE ADAYLIK
SÜRECİNİN ULUSAL GÜVENLİĞE ETKİSİ**

(DOKTORA TEZİ)

Murat ÖZÇELİK

Danışman

Doç. Dr. Kamuran REÇBER

BURSA 2008

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda U2004346 numaralı Murat ÖZÇELİK'in hazırladığı "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üye Adaylık Sürecinin Ulusal Güvenliğe Etkisi" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20 / 5 / 2008 günü 10.00 – 12.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Kamuran REÇBER
Danışman
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet GENÇ
Üye
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Tahir BAŞTAYMAZ
Üye
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT
Üye
Uludağ Üniversitesi
(Muhelif)

Doç. Dr. Rıza ARSLAN
Üye
Balıkesir Üniversitesi

20 / 5 / 2008

ÖZET

Yazar	: Murat ÖZÇELİK
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: XII + 341
Mezuniyet Tarihi	: / / 2008
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Kamuran REÇBER

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYE ADAYLIK SÜRECİNİN ULUSAL GÜVENLİĞE ETKİSİ

Avrupa’da II’nci Dünya Savaşı sonrasında hız kazanan bütünleşme arayışlarının temelinde güvenlik kaygısı bulunmaktadır. Bugün Avrupa Birliği’nde ortak bir dış, güvenlik ve savunma politikası oluşturma çabalarına devam edilmektedir. Ancak Avrupa Birliği üyesi Devletlerden bazılarının ulusal egemenlikleri kapsamında gördükleri alanlarda yetki devri konusunda temkinli davranmaları nedeniyle süreç yavaşlamıştır. Türkiye, 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Andlaşması ile Avrupa Topluluğu’na ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Bu çalışma, Türkiye’nin yaklaşık 45 yıldan beri devam eden üye adaylık sürecinin ulusal güvenliğine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, Avrupa Birliği, ulusal güvenlik.

RÉSUMÉ

Écrivain : Murat ÖZÇELİK
Université : Université d'Uludağ
Département : Relations Internationales
Programme : Relations Internationales
Qualité de Thèse : Thèse de Doctorat
Nombre de Pages : XII + 341
Date de Diplôme : / / 2008
Directeur de Recherche : Doç. Dr. Kamuran REÇBER

L'INFLUENCE DE LA PROCESSUS DE CANDIDATURE DE LA TURQUIE A L'UNION EUROPÉENNE SUR LA SÉCURITÉ NATIONALE

A la base de la recherche d'intégration en Europe, qui se lance après la Deuxième Guerre Mondiale, se trouve l'inquiétude liée à la sécurité. Aujourd'hui, on continue de travailler pour installer une politique commune extérieure, de sécurité et de défense. Mais, le processus se ralentit, en raison de quelques Etats, qui sont des membres de l'Union Européenne, et qui ont pris le soin de transformer l'autorité qu'ils reconnaissent dans le domaine de la souveraineté nationale. La Turquie s'est adressée à la Communauté européenne pour établir une association par l'intermédiaire de l'accord d'Ankara qui est entré en vigueur en 1964. Cette étude porte sur l'examen de l'influence du processus de candidature de la Turquie qui dure depuis à peu près 45 années, sur la sécurité nationale.

Mots-Clés: La Turquie, L'Union Européenne, sécurité nationale.

ÖNSÖZ

Türkiye, yaklaşık 45 yıldan beri Avrupa Toplulukları'na dolayısıyla Avrupa Birliği'ne üye olmak için çaba göstermektedir. Bu süreçte, ekonomik ve siyasi boyutları ağırlıklı olmak üzere, Türkiye Avrupa Toplulukları/Avrupa Birliği ilişkileri üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. “*Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üye Adaylık Sürecinin Ulusal Güvenliğe Etkisi*” başlığını taşıyan bu çalışmanın amacı, sınırlı sayıda olduğu düşünülen Türkiye Avrupa Toplulukları/Avrupa Birliği ilişkilerini ulusal güvenlik boyutu itibarıyla incelemek suretiyle, bu çalışmalara katkı sağlamaktır.

Dört yıla yaklaşan bir emeğin ürünü olan bu çalışmada, ulusal güvenlik kavramı kapsamına giren temel konuların detaylı olarak ele alınmasına çaba gösterilmiştir. Ancak gösterilen azami özen ve dikkate karşın, çalışmada eksiklikler bulunması ve hatalar yapılmış olması muhtemeldir. Söz konusu eksiklik ve hataların sorumluluğu doğal olarak bana ait olup, bundan sonraki çalışmalarda dikkate alınacaktır.

Bu çalışmada istifade edilen Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait tüm yayın ve sempozyum bildirilerinde yer alan düşünce ve yorumlar yazarlarının ve konuşmacıların görüşlerini, özgün düşünce ve yorumlar bireysel görüşlerimi yansıtmaktadır. Dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Yüz yüze öğretim sürecinde, büyük bir fedakarlık göstererek günlük mesailerinin ardından gece yarısına kadar bizi yetiştirmek için emek veren, bu çalışmanın hazırlanmasında yüzlerce kilometre öteden desteklerini esirgemeyen, her fırsatta beni motive etmek için çaba gösteren, başta kısa bir süre danışmanlığımı da yapan Hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet GENÇ ve Danışman Hocam Sayın Doç. Dr. Kamuran REÇBER olmak üzere, tüm hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Uludağ Üniversitesi ile irtibatımda yardımcı olan asistan arkadaşlarıma ve çalışmalarımı okuyarak teknik anlamdaki hatalarımın düzeltilmesine katkıda bulunan mesai arkadaşım Barış MAHMUTOĞLU'na teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmalarım süresince büyük bir özveri, anlayış ve sabır örneği gösteren, bana uygun bir çalışma ortamı sağlamak için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan Sevgili Eşim Fatma ile uzun bir süre beni özlemek zorunda kalan kızım Ezgi ve oğlum Ozan'a minnettarlığımı ifade etmeyi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
RÉSUMÉ.....	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM EGEMENLİK VE GÜVENLİK KAVRAMLARI

BİRİNCİ KISIM EGEMENLİK KAVRAMI VE AVRUPA'DA GELİŞİMİ

1. EGEMENLİK TANIMLAMALARI.....	5
2. EGEMENLİK TÜRLERİ.....	6
2.1. Egemenlik Teorileri İtibarıyla Egemenlik Türleri.....	6
2.1.1. Teokratik Egemenlik Teorileri.....	7
2.1.1.1. Doğaüstü İlahi Hukuk Doktrini.....	7
2.1.1.2. Providansiyel İlahi Hukuk Doktrini.....	7
2.1.2. Demokratik Egemenlik Teorileri.....	8
2.1.2.1. Milli Egemenlik Teorisi.....	8
2.1.2.2. Halk Egemenliği Teorisi.....	8
2.2. Klasik Tasnif: İç ve Dış Egemenlik.....	9
2.2.1. İç Egemenlik.....	9
2.2.2. Dış Egemenlik.....	9
2.3. Günümüz Uluslararası Sisteminde Egemenlik Anlayışı.....	10
3. EGEMENLİK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	11
4. AT/AB VE EGEMENLİK KAVRAMI.....	22
4.1. AT ve Egemenlik Kavramı.....	23
4.2. AB ve Egemenlik Kavramı.....	24

5. TÜRKİYE'DE ULUSAL EGEMENLİK KAVRAMININ GELİŞİMİ VE EGEMENLİK YETKİLERİNİN AT'NA DEVRİ SORUNU.....	28
5.1. Türkiye'de Ulusal Egemenlik Kavramının Gelişimi.....	28
5.2. Egemenlik Yetkilerinin AT'na Devri Sorunu.....	31

İKİNCİ KISIM

GÜVENLİK KAVRAMI, KAVRAMIN ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDEKİ YERİ VE BİLİM ADAMLARININ YAKLAŞIMLARI

1. GÜVENLİK TANIMLAMALARI.....	35
2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE GÜVENLİK.....	36
2.1. Realizm ve Güvenlik.....	36
2.2. Neo-Realizm ve Güvenlik.....	39
2.3. İdealizm ve Güvenlik.....	41
2.4. Çoğulcu Yaklaşım (Pluralizm) Tezi ve Güvenlik.....	45
2.5. Karşılıklı Bağımlılık Tezi ve Güvenlik.....	46
3. GÜVENLİK KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLAR.....	47
3.1. Niccolo Machiavelli'nin Güvenlik Yaklaşımı.....	47
3.2. Hugo Grotius'un Güvenlik Yaklaşımı.....	49
3.3. Thomas Hobbes'un Güvenlik Yaklaşımı.....	50
3.4. Jean Jacques Rousseau'nun Güvenlik Yaklaşımı.....	52
3.5. Friedrich Hegel'in Güvenlik Yaklaşımı.....	53
3.6. Carl Von Clausewitz'in Güvenlik Yaklaşımı.....	55
3.7. Halford John Mackinder'in Güvenlik Yaklaşımı.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNDE ORTAK GÜVENLİK, SAVUNMA VE DIŞ POLİTİKA OLUŞTURMA ÇABALARI

1. AT'NİN KURULUŞUNA KADAR OLAN DÖNEMDE AVRUPA'DA GÜVENLİĞİ SAĞLAMA VE BÜTÜNLEŞME ÇABALARI.....	59
1.1. Westphalia Barışı Öncesi.....	59
1.2. Westphalia Barışı- I'inci Dünya Savaşı Arasındaki Dönem.....	60
1.3. I'inci ve II'nci Dünya Savaşları Arasındaki Dönem.....	64

1.4. II'nci Dünya Savaşı-AT'nın Kuruluşu Arasındaki Dönem.....	66
2. AT'NİN KURULUŞU VE ÜYE DEVLETLERİN GÜVENLİK, SAVUNMA VE SİYASİ ALANLARDA İŞBİRLİĞİ ARAYIŞLARI.....	73
2.1. AT'nın Kuruluşu.....	73
2.2. AT'na Üye Devletlerin Güvenlik, Savunma ve Siyasi Alanlarda İşbirliği Arayışları.....	78
2.2.1. Pleven Planı.....	79
2.2.2. Fouchet Planları.....	82
2.2.3. Davignon Raporu.....	85
2.2.4. Paris ve Kopenhag Zirveleri.....	87
2.2.5. Tindemans Raporu.....	88
2.2.6. Genscher-Colombo Raporu.....	89
2.2.7. Stuttgart Zirvesi.....	90
2.2.8. Spinelli Raporu.....	90
2.2.9. Dooge Raporu.....	91
2.2.10. Avrupa Tek Senedi.....	92
3. AB'NİN KURULUŞU VE ODGP'NİN OLUŞTURULMASI ÇABALARI.....	96
3.1. Maastricht Andlaşması.....	97
3.2. Amsterdam Andlaşması.....	100
3.3. Nice Andlaşması.....	106
3.4. AB'nin ODGP Konusunda Yetki Kullanan Organları.....	108
4. AB ANAYASASI VE ODGP.....	111
4.1. Konvansiyonun Oluşturulması ve Çalışmaları.....	111
4.2. AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma'da ODGP ve OGSP.....	113
5. AGSP'NİN OLUŞUMU, İŞLEYİŞİ VE YAPILANMASI.....	119
5.1. AGSP'nin Oluşum Süreci.....	121
5.1.1. Batı Avrupa Birliği.....	121
5.1.2. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği.....	124
5.1.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası.....	125
5.1.3.1. St. Malo Bildirisi ve Viyana Zirvesi.....	125
5.1.3.2. Washington ve Köln Zirveleri.....	126
5.1.3.3. Helsinki Zirvesi.....	127
5.1.3.4. Santa Maria de Feira Zirvesi.....	128
5.1.3.5. Nice Zirvesi.....	129

5.1.3.6. Göteborg Zirvesi.....	131
5.1.3.7. Laeken Zirvesi.....	131
5.1.3.8. Sevilla ve Brüksel Zirveleri.....	132
5.1.3.9. Kopenhag Zirvesi.....	132
5.1.3.10.Selanik ve Brüksel Zirveleri.....	133
5.1.3.11.Brüksel’de İcra Edilen Diğer Zirve Toplantıları.....	134
5.2. AGSP’nın İşleyişi.....	136
5.3. AGSP’nın Yapılanması.....	139
5.3.1. AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri ve ODGP Yüksek Temsilcisi.....	139
5.3.2. Siyasi ve Güvenlik Komitesi.....	139
5.3.3. Askeri Komite.....	140
5.3.4. Askeri Kurmay Heyeti.....	140
5.3.5. Avrupa Savunma Ajansı.....	141
5.3.6. Avrupa Yetenekler Eylem Planı.....	142
5.3.7. Diğer Yapılar.....	142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE-AT/AB İLİŞKİLERİ VE ÜYE ADAYLIK SÜRECİNİN
TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

BİRİNCİ KISIM
TÜRKİYE-AT/AB İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE-AVRUPA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	144
2. TÜRKİYE-AT/AB İLİŞKİLERİ.....	145
2.1. Türkiye’nin AET’na Ortak Üyelik Başvurusu ve Ankara Andlaşması İtibariyle Türkiye/AT Ortaklık İlişkileri.....	145
2.2. Türkiye’nin AT’na Tam Üyelik Başvurusu.....	147
2.3. Türkiye’nin AB’ne Üye Adaylığı.....	148
2.4. Türkiye-Avrupa Birliği Müzakere Süreci.....	150
3. AGSP’NIN TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ İÇERİSİNDEKİ YERİ.....	151

İKİNCİ KISIM
AT/AB'NE ÜYE ADAYLIK SÜRECİNİN TÜRKİYE'NİN ULUSAL
GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

1. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA DEĞİŞEN TEHDİT	
ALGILAMALARI.....	159
2. AT/AB'NE ÜYE ADAYLIK SÜRECİNİN TÜRKİYE'NİN ULUSAL	
GÜVENLİĞİNE ETKİSİ.....	161
2.1. Ulusal Güvenlik Kavramı ve Ulusal Güvenlik Politikasının Tespiti.....	161
2.2. Üye Adaylık Sürecinin Ulus Devlet Yapısı Üzerine Etkisi.....	164
2.3. Üye Adaylık Sürecinin Yunanistan ile Olan Sorunlara Etkisi.....	178
2.3.1. Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Sorunlar.....	179
2.3.1.1. Ege Sorunu.....	180
2.3.1.2. Azınlıklar Sorunu.....	189
2.3.1.3. Yunanistan'ın PKK Terörüne Sağladığı Destek.....	195
2.3.2. AB'ne Üye Adaylık Sürecinin Sorunlar Üzerine Etkisi.....	195
2.4. Üye Adaylık Sürecinin Kıbrıs Sorunu Üzerine Etkisi.....	206
2.5. Üye Adaylık Sürecinin Ermenistan Sorunu Üzerine Etkisi.....	238
2.6. Üye Adaylık Sürecinin İç Güvenlik Sorunu Üzerine Etkisi.....	258
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	314
KAYNAKÇA.....	318

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABKA	Avrupa Birliği Kurucu Andlaşması
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	Adı Geçen Eser
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AIP	Havacılık Enformasyon Yayını
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AP	Avrupa Parlamentosu
ASA	Avrupa Savunma Ajansı
ASALA	Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
ASİ	Avrupa Siyasi İşbirliği
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
AT	Avrupa Toplulukları
ATAD	Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
ATAUM	Avrupa Toplulukları Araştırma Uygulama Merkezi
ATKA	Avrupa Toplulukları Kurucu Andlaşmaları
ATS	Avrupa Tek Senedi
AÜHF	Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi
BAB	Batı Avrupa Birliği
Benelüks	Belçika, Hollanda ve Lüksemburg
BİO	Barış İçin Ortaklık
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMDHS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BMGK	Birleşik Müşterek Görev Kuvveti
CÜ	Cumhuriyet Üniversitesi
Çev.	Çeviren/Çevirenler
Der.	Derleyen
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı

EOKA	Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği
FIR	Uçuş Bildirim Bölgesi
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
Haz.	Hazırlayan
ICAO	Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
IMO	Uluslararası Denizcilik Örgütü
İİBF	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İÜHF	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
KAK	Kuzey Atlantik Konseyi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
KTFD	Kıbrıs Türk Federe Devleti
MC	Milletler Cemiyeti
Md.	Madde
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MGSB	Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
NATO	Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü
NOTAM	Havacılara İlan
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OGSP	Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
RTÜK	Radyo Televizyon Üst Kurulu
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TAHS	Tek Avrupa Hava Sahası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	Türk Ceza Kanunu
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TSK	Türk Silâhlı Kuvvetleri
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
vb.	ve benzeri
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

Güvenlik, insanların daha doğdukları andan itibaren karşı karşıya kaldıkları bir olgudur. Bir bebeğin dünyaya gözlerini ağlayarak açmasının nedeni, refleks olarak, alıştığı ortandan ayrılıyor olmasının yarattığı endişe ve içine girdiği yeni ortamda kendini güvende hissetmemesidir. Daha doğarken karşılaşılan bu olgu, hayatın her evresinde, insan yaşamına yön veren ihtiyaçların en önemlilerinden biri olarak kendini gösterir. Nitekim Abraham H. Maslow da, insan ihtiyaçlarının hiyerarşik sıralamasını yaparken güvenlik ihtiyacını fizyolojik ihtiyaçlardan hemen sonra gelecek şekilde tabana yerleştirmiştir¹.

Aslında her canlı doğuşundan itibaren, belirli ölçülerde de olsa, kendi güvenliğini karşılayacak şekilde yaratılmıştır. İnsan da, tarih öncesi çağlardan itibaren sosyal teşkilatlanmaya geçinceye kadar, kendi özgüvenliğini bireysel olarak karşılamış, güvenlik ihtiyacı, fizyolojik ihtiyaçlarla birlikte insanın donanım kazanmasında önemli rol oynamıştır. İlkel insanın vahşi hayvanlardan korunmak için taşı kullanması, ateşi bulması, sert madenlerden silahlar yapması güvenlik ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması gayesiyle açıklanabilir.

İnsan, bir toplum içinde yaşamaya başladıktan itibaren, ferdi güvenlik ihtiyacı ve arayışının sınırlarını da genişleterek çevresi ile ilişkilendirmiş, kendisi için ihtiyaç duyduğu güvenliğe çocukları, ailesi, yakınları, sahip olduğu mallar ve içinde yaşadığı toplum için de ihtiyaç duymaya başlamıştır. Sosyal teşkilatlanma devletleşme düzeyine ulaştıktan itibaren ise ferdi, toplumun ve devletin güvenliğinin sağlanması bu konuda görevlendirilmiş organize birimlere bırakılmıştır.

Güvenlik, öncelikle amaca ilişkin bir anlam taşımaktadır². Temel amaç varlığı koruma ve sürdürme olmakla birlikte, bir bireyin ihtiyaç duyduğu güvenliğin derecesi, içinde bulunduğu sosyal yapı, yaşam standardı, eğitim düzeyi, beden ve ruh sağlığı, sahip olduğu iş ve mal varlığı, tehdit algılamasının çeşit ve yoğunluğu gibi etkenlere göre değişiklik gösterebilmektedir. Hiçbir kazanımı olmayan bir bireyin duyacağı

¹ Özbay, Yaşar, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, İber Matbaacılık, Trabzon, 2002, s. 226.

² Dedeoğlu, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 11.

güvenlik ihtiyacı varlığını korumak ve sürdürmekle sınırlıdır. Ancak, kazanımları arttıkça, bunların kaybedilmesine yönelik endişe de artacağından, ihtiyaç duyacağı güvenliğin derecesi de artış gösterecektir.

Bireye ilişkin olarak bahsedilen bu güvenlik endişesi ve arayışı, tehdit algılamasına bağlı olarak, her seviyedeki toplum, kurum, kuruluş, ulus ve uluslararası sistemde yer alan aktörler için de aynen geçerlidir. Söz konusu aktörler de, varlıklarını korumak ve sürdürmek adına benzer güvenlik endişelerine sahiptirler ve kısmi farklılıklar göstermekle birlikte benzer güvenlik arayışları içerisindedirler.

Avrupa’da, özellikle Avrupa Birliği (AB) devletleri arasında 1980’li yıllardan itibaren ivme kazanan ortak bir dış politika, güvenlik ve savunma politikası oluşturma çabaları şeklinde tezahür eden güvenlik arayışlarının tarihi oldukça eskilere, Antik Yunan’a kadar dayanmaktadır. Milattan Önce (M.Ö.) 600’lü yıllarda imparatorluk haline gelen Perslerin “*Kralın Ölümsüzleri*” adı verilen on bin kişilik profesyonel ve gerektiğinde hemen harekete geçirilebilecek kiralık ordularının bulunması, Yunan Siteleri için tehdit oluşturmuş ve demokrasinin altın çağını yaşayan Yunan Sitelerinin birlikte davranmalarına yol açmıştır. Yunan siteleri, istilaya uğrama ihtimalini ortadan kaldırmak ve kurdukları sistemin yıkılmasını önlemek amacıyla, M.Ö. 478 yılında, ilk uluslararası örgütlenme sayılabilecek Attik-Delos Deniz Birliği’ni kurmuşlardır. Ortak bir güvenlik oluşumunun kendine özgü bir kimlik kazanması ise, Truva Savaşı sonrasında site devletlerinin kendilerini Helen olarak tanımlamalarıyla ortaya çıkmıştır³.

Avrupa’da, Antik Yunan’dan sonra da, çok sayıda düşünür tarafından geliştirilen birçok model ve proje çerçevesinde güvenlik arayışlarına devam edilmiş, bu arayışlar 1 Temmuz 1987 tarihli Avrupa Tek Senedi (ATS) ile başlatılan ve bugün halen devam etmekte olan AB’nin ortak dış, güvenlik ve savunma politikası oluşturma çabaları için önemli bir temel teşkil etmiştir. Ancak bu çabaların, üye devletlerin; ulus devlet yapıları üzerinde aşınmalara neden olacağı endişeleri ve ulusal egemenlik haklarından feragat etmek konusunda istekli olmamaları nedeniyle, başarılı bir seyir izlediğini söylemek de pek mümkün gözükmemektedir.

³ Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 16-17.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşundan itibaren yönünü Batı'ya çevirmiş, zaman zaman tartışmalara ve eleştirilere de hedef olacak tarzda, çağdaşlaşma ile Batılılaşmayı eş anlamlı olarak kabul etmiş ve Batı Avrupa Devletleri tarafından kurulan örgütlenmeler içerisinde yer almayı çağdaşlaşmaya katkı sağlayacak bir kazanç olarak görmüştür. Bu kapsamda Türkiye'nin, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Andlaşması ile başlattığı ekonomik temelli ilişkiler, oldukça uzun ve sıkıntılı bir sürecin sonunda; 11-12 Aralık 1999 tarihlerinde, Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda adaylık statüsü tanınması ve 3 Ekim 2005 tarihinde de Lüksemburg'da alınan kararla tam üyelik müzakerelerine başlanmasının kararlaştırılmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır.

Ancak, Avrupa Toplulukları (AT) ile kırk beş yıl kadar önce başlatılan ekonomik temelli ilişkiler, AT üyesi devletlerin aralarındaki bağı kuvvetlendirerek siyasi bir birliktelik sağlama konusundaki iradeleri doğrultusunda AB'nin kurulması ile birlikte, güvenlik ve savunma boyutunu da kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Bugün itibarıyla, AB'nin geleceğine, ucu açık müzakere sürecine ve tam üyeliğin gerçekleşip-gerçekleşmeyeceğine ilişkin tartışmalar bir yana, gerek AB yetkililerinden, gerekse Türk yetkililerden en iyimser olanların bile, Türkiye'nin tam üyelik tarihine ilişkin beklentileri ya da tahminleri on beş yıldan önce değildir.

Türkiye-AB ilişkilerinde üzerinde çok tartışılan konulardan biri de, Türkiye'nin AB'ne üyeliğinin AB'nin stratejik güvenlik çıkarlarına hizmet edeceği yönündedir. Ancak bu tartışmalarda, üye adaylığı ve müzakere sürecinin Türkiye'nin güvenliğini nasıl etkilediği sorunsalı üzerinde yeterince durulduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu çalışmada, Türkiye'nin birtakım ekonomik, siyasi, sosyal ve hukuki kazanımlar elde etmek beklentisiyle çıktığı yolda, AB'nin tam üyelik için dikte ettirdiği "kriter"lerin, Türkiye'nin ulus devlet yapısı ve dolayısıyla egemenlik ve ulusal güvenliğini nasıl etkilediği sorunsalı üzerinde durularak, konunun bu boyutuna dikkat çekmeye ve tartışılmasına katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EGEMENLİK VE GÜVENLİK KAVRAMLARI

Türkiye'nin AB'ne üye adaylık ve müzakere sürecinin ulusal güvenliği üzerine etkisini sağlıklı olarak ortaya koyabilmek için, her iki tarafın tehdit algılamalarının ve bu algılamaya bağlı olarak geçmişte geliştirdikleri güvenlik politikalarının irdelenmesi, geleceğe yönelik sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için zorunlu görülmektedir. Doğal olarak bu değerlendirmeleri yapabilmek için, öncelikle konuyla ilgili temel kavramların ve bu kavramları açıklayan teorilerin bilimsel bir çerçevede analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede yapılacak analiz için, birinci kısımda egemenlik kavramı ve bu kavramın teorik boyutu ile AB üyesi devletler ve Türkiye'de kavrama yüklenen anlamlar incelenecek, ikinci kısımda ise güvenlik kavramı, kavramın uluslararası teoriler içerisindeki yeri ve bilim adamlarının kavrama ilişkin yaklaşımları ele alınacaktır.

BİRİNCİ KISIM

EGEMENLİK KAVRAMI VE AVRUPA'DA GELİŞİMİ

1. EGEMENLİK TANIMLAMALARI

Egemenlik; üstün ya da üstünlük anlamında kullanılan Latince kökenli bir deyimdir. Egemenliğin bir kavram olarak ortaya çıkışının ya da kökeninin Westfalya sistemine dayandığı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla egemenlik kavramının tarihsel anlamda belirginleşmesinin Avrupa'daki feodalitenin çözülerek merkezi krallıkların ortaya çıkmasıyla yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir⁴.

Öğretide egemenliğin birçok tanımı yapılmıştır⁵. Bu tanımların hepsinde var olan ortak özellik, egemenlik kavramının eş düzeyde ya da daha üst düzeyde herhangi bir başka güç tanımadığıdır. Nitekim 19'uncu Yüzyıl kuramcıları da, farklı egemenlik tanımlamalarına karşın, egemenliğin özünü “*devlet iktidarının mutlak önceliği*”nde ve bunun herhangi bir üst otoriteden biçimsel bağımsızlığında görmüşlerdir⁶.

Klasik teori, egemenliği devlet olmanın statik unsuru olarak algılamaktadır⁷. Bu kapsamda egemenlik; muayyen bir ülkede oturan ve devlet kişiliğine bağlı olan, ondan ayrılmayan asli, en yüksek hukuki iktidar veya kudret olarak tanımlanmaktadır⁸.

Eismein egemenliği; yönettiği ya da yönlendirdiği ilişkilerde aynı düzeyde veya üstün bir güce bağımlı olmayan otorite olarak, egemen yetkiyi ise; “*karar verme, istediği gibi hukuk normu belirleme ve bu normları uygulama yetkisi*” olarak tanımlamaktadır⁹.

⁴ Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 2006, s. 49.

⁵ Egemenlik tanımlamaları için bkz.: Özman, M. Aydoğan, **Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller**, AÜHF Dergisi, Cilt 21, 1964, s. 56-59; Feyzioğlu, Turhan, “Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği”, Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992, s. 182; Gözler, Kemal, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007, s. 77-78.

⁶ William Wallace, “Kurtuluş mu, Geri Çekilme mi? Batı Avrupa’da Ulus Devlet, 1945-93”, **Avrupa Sorunu-Avrupa Ne, Avrupalı Kim?**, Der. Peter Gowan, Perry Anderson, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 33.

⁷ Pellegrino C.R., “Construire le Marché Commun Latino-Américain et Supranationalité”, Europa Institut, No.: 55, Saarbrücken, 1985, s. 5.

⁸ Kubalı, Hüseyin Nail, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler)**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1971, s. 44.

⁹ Eismein, Cubertafond B., **Souveraineté en Crise**, RDP, No.1, Paris, 1989, s. 1274.

Egemenlik kavramı olumlu ve olumsuz anlamda iki unsuru içermektedir. Bunlar; olumlu anlamda her şeyi zorlayabilme, olumsuz anlamda ise hiçbir şeye bağımlı olmamadır¹⁰.

Farklı anlamlarıyla karşılaşılan, bu sebeple de nispi bir karaktere sahip olan egemenlik kavramı, uzun yıllar devletin temel unsurlarından birisi ve onun ayırt edici özelliği olarak kabul edilmiştir¹¹.

2. EGEMENLİK TÜRLERİ

Literatürde, tarihsel süreç içerisinde yönetim şekillerinde meydana gelen değişiklikler, bu değişikliklere bağlı olarak devlet¹² kavramına yüklenen farklı anlamlar ve iktidarın kaynağı konusundaki farklı yaklaşımlar, egemenliğin tanımında olduğu gibi türleri konusunda da bazı farklı tasniflerin yapılmasına neden olmuştur. Ancak genel olarak bu tasniflerin birbirlerine yakın ve hatta iç içe oldukları görülmektedir¹³.

2.1. Egemenlik Teorileri İtibarıyla Egemenlik Türleri

Bir sonraki bölümde detaylı olarak irdeleneceği üzere, tarihi süreç içerisinde egemenliğin kaynağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüş ve farklı teoriler

¹⁰ Kekevi, Serkan, **Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 113-114.

¹¹ Bu anlamda egemenlik, devletin insan (ahali, nüfus) ve ülke unsurundan ayrı üçüncü bir unsur olarak karşımıza çıkar. Devlet kudreti, devlet iktidarı ya da klasik anlayıştan ayrılarak siyasi iktidar kavramı olarak da incelenen devletin egemenliği, devlette egemenlik kavramından farklı bir anlam taşır. Bkz. Kapani, Münici, **Politika Bilimine Giriş**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1983, s. 38; Özçelik, Selçuk, **Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, 1. Cilt: Umumi Esaslar**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 325.

¹² Devlet, farklı kaynaklarda birbirine benzer ve bir diğerini tamamlayacak şekillerde tanımlanmıştır. Bir tanıma göre devlet; belli bir ülkede bir hükümete ve ortak kanunlara bağlı olarak yaşayan bir milletin ya da bir milletler topluluğunun meydana getirdiği siyasi topluluktur. Bir başka tanıma göre devlet; belirli bir bölgede yerleşmiş ve kendine özgü bir kuvvete sahip olan bireylerin toplamından ibaret bir varlıktır. Sözlük anlamıyla devlet; bir hükümet idaresinde teşkilatlandırılmış olan siyasi topluluktur. Yine bir başka tanıma göre de devlet; toplumun en üst düzeyde çözümünü ve en yaygın bilincini eyleme dönük bir şekilde örgütleyen / düzenleyen topluma ait bir kurumdur. Modern anlamda devlet ise; sınırları belirlenmiş bir ülke toprağı üzerinde yaşayan halkın, belli bir hükümetle yönetildiği, hukuksal bakımdan egemen olan örgütlenmedir. Devlet tanımlamaları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Türk Ansiklopedisi s. 153; İnan, Afet, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1969, s. 26; Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**; Coşkun, İsmail, **Modern Devletin Doğuşu**, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s. 95; Çam, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 82; Gözler, a.g.e., s. 4-9.

¹³ Özdal, Barış; Genç, Mehmet, **AGSP'nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 18.

geliştirilmiştir. İktidarın sahip olduğu erkin dayanağının meşruluğu üzerinde yoğunlaşan bu tartışmalarda, genel olarak “teokratik teoriler” ve “demokratik teoriler” üzerinde durulmuştur¹⁴.

2.1.1. Teokratik Egemenlik Teorileri

Teokratik egemenlik teorilerine göre, egemenlik tanrısal kökenlidir veya diğer bir ifade ile ilahi temele dayanır. Ancak tanrı kendisine ait olan bu egemenliği, yeryüzündeki insanlar marifetiyle kullanır. Teokratik egemenlik teorisyenleri, tanrıya ait olan egemenliği yeryüzünde kullanacak insanların kim olacakları ve nasıl seçilecekleri konusunda bir fikir birliği sağlayamamışlardır. Bu konuda iki doktrin ileri sürülmüştür¹⁵.

2.1.1.1. Doğaüstü İlahi Hukuk Doktrini

Doğaüstü ilahi hukuk doktrinine göre, tanrı, devlet üzerinde kendisi adına egemenlik yetisini kullanacak insanları bizzat seçer. Dolayısıyla egemenliği kullanan kişiler, yani krallar tanrının yeryüzündeki temsilcisi durumundadırlar ve doğrudan doğruya ve sadece tanrıya karşı sorumludurlar. Daha değişik bir ifade ile yönetilenlere karşı bir sorumlulukları bulunmamaktadır¹⁶.

2.1.1.2. Providansiyel İlahi Hukuk Doktrini

Providansiyel hukuk doktrininde ise, egemenlik yine tanrıda olmakla birlikte, egemenliği tanrı adına kullanacak insanlar bizzat tanrı tarafından değil, tanrının ilahi kudreti sayesinde insanlar veya diğer beşeri olaylar sonucunda seçilirler¹⁷.

¹⁴ Gözler, **a.g.e.**, s. 87; Kapani, **a.g.e.**, s. 48; Cin, Halil, “Milli Hâkimiyet ve Atatürk”, Selçuk Üniversitesi Atatürk Dergisi, Sayı 2, Konya, 1992, s. 3; Akyılmaz, Bahtiyar, “Milli Egemenlik Kavramının Gelişimi”, Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu’na Armağan, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1-2, 1999, s. 256-267.

¹⁵ Gözler, **a.g.e.**, s. 87-88; Teziç, Erdoğan, “Milli Egemenlik”, Milli Egemenlik İlkesinin Kabulü ve Gelişimi Paneli, İstanbul, 1986, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.: 21, s. 11; Aydın, Halil İbrahim; Ayhan, Veysel, “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması”, CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2004, s. 70-71.

¹⁶ Gözler, **a.g.e.**, s. 88; Kapani, **a.g.e.**, s. 15; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 19; Kodaman, Bayram, “Milli Egemenlik Fikrinin Gelişmesi” Milli Egemenlik Kavramının Fikri Gelişmesi Paneli, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No. 17, Samsun, 1986, s. 23-25.

¹⁷ Gözler, **a.g.e.**, s. 88; Kapani, **a.g.e.**, s. 15; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 19; Kodaman, **a.g.m.**, s. 23-25; Aydın, Halil İbrahim; Ayhan, **a.g.m.**, s. 70-71; Yıldırım, Murat, “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik”, CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 28, No. 1, 2004, s. 40.

2.1.2. Demokratik Egemenlik Teorileri

Teokratik egemenlik teorileri, 18'inci Yüzyılın sonlarına kadar etkinliklerini korumuşlar, ancak bu yüzyılda ortaya çıkan yeni fikir akımları, iktidarın meşruluk kaynağını yeryüzünde aramak gerektiği düşüncesini işlemeye başlamışlardır. Dolayısıyla demokratik egemenlik teorilerinde, teokratik egemenlik teorilerinden farklı olarak, egemenliğin kaynağının insanlar olduğu savunulmuştur. Demokratik egemenlik teorileri de kendi içerisinde “*milli egemenlik teorisi*” ve “*halk egemenliği teorisi*” olarak ikiye ayrılmıştır¹⁸.

Her iki teori de, siyasal iktidarın kaynağı ve meşruluk temeli bakımından aralarında çoğunlukla bir ayrım yapılmadığı ve aynı anlamda kullanıldığı görülmekle birlikte, başlangıçta gerek teorik, gerekse pratik bakımdan farklı demokrasi anlayışlarını yansıtan görüşler olarak ortaya çıkmışlardır¹⁹.

2.1.2.1. Milli Egemenlik Teorisi

Temel dayanağını Jean Jacques Rousseau'nun “*Sosyal Mukavele*” (*Contrat Social*) isimli eserinden alan milli egemenlik teorisinde egemenlik, soyut bir bütün olarak kendisine manevi kişilik tanınan ulusa verilmektedir²⁰. Milli egemenlik teorisi, Jean Jacques Rousseau'nun “*genel irade*” kavramı üzerine oturtulmuştur. Rousseau'ya göre genel irade, kişisel iradelerin toplamından ayrı ve onların üstünde, kendine özgü bir varlığı olan kolektif iradedir. Bu iradenin ulusun iradesi olarak kabul edilmesi nedeniyledir ki, teori milli egemenlik teorisi olarak tanımlanmaktadır²¹.

2.1.2.2. Halk Egemenliği Teorisi

Halk egemenliği teorisinde, egemenlik somut olarak belli bir zamanda ulusal topluluğu meydana getiren vatandaşlar kitlesine verilmektedir²². Bu teoride

¹⁸ Gözler, **a.g.e.**, s. 88-89; Akyılmaz, **a.g.m.**, s. 256-267; Özçelik, **a.g.e.**, s. 80-81.

¹⁹ Kubalı, **a.g.e.**, s. 207; Kodaman, **a.g.m.**, s. 23-25.

²⁰ Gözler, **a.g.e.**, s. 89; Kapani, **a.g.e.**, s. 73; Gürbüz, Yaşar, “Ulusal Egemenlik Düşüncesinin Tarihi Gelişimi”, Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi Paneli, İzmir, 1986, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 21, s. 28-30.

²¹ Rousseau, Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, Adam Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 1974, s. 35; Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 125-126; Gürbüz, Ahmet, “J. J. Rousseau ve Toplum Sözleşmesi Kuramı'nın Değeri”, <http://www.e-sosder.com/dergidetay.php?id=86>, 04.12.07.

²² Gözler, **a.g.e.**, s. 91-92; Kapani, **a.g.e.**, s. 73; Gürbüz, Yaşar, **a.g.m.**, s. 30-31.

egemenliğin, gerçek kişilerden ayrı bir tüzel kişiliğe değil, tek tek toplumu oluşturan gerçek kişilere ait olduğu savunulmaktadır. Ancak büyük ölçekli devletlerde bu imkânsız olduğundan, halkın müdahale hakkı saklı kalmak koşuluyla, egemenlik temsilciler tarafından kullanılmaktadır. Sonuçta, temsili demokrasi milli egemenlikte teorik bir zorunluluk, halk egemenliğinde ise pratik zorunluluk olmaktadır²³.

2.2. Klasik Tasnif: İç ve Dış Egemenlik

Tarihi süreç içerisinde birçok düşünür tarafından farklı anlamlar yüklenen egemenlik kavramına, feodal karakterdeki düzenden merkeziyetçi özellikleri ön plana çıkan bir siyasi düzene geçişi temsil eden ulus devlet kavramı ile birlikte, hukuki ve siyasi boyutu itibarıyla içsel ve dışsal olmak üzere iki yeni anlam yüklenmiştir²⁴.

2.2.1 İç Egemenlik

İç egemenlik en genel anlamıyla, devletin, devlet ülkesi üzerindeki asli güç konumuna ve kendisine devredilen ortak iradenin hukuki, meşru ve fiili kullanımına işaret eder. Devlet ülkesi üzerinde rakip bir güce yer vermeyen bu asli, sınırsız, bölünemez ve devredilemez kudret kendisini yasa yapmak, savaş veya barış ilan etmek, vergi toplamak, yargılama yapmak gibi uygulamalarla gösterir²⁵.

2.2.2 Dış Egemenlik

Uluslararası ilişkilerde anlam taşıyan ve “bağımsızlık” kavramıyla hemen hemen eşanlamlı olarak kullanılan²⁶ dış egemenlik kavramından, bir devletin diğer devletler karşısında egemen eşit konumda olması ve bir başka devlete bağlı veya bağımlı olmaması anlaşılır²⁷. Bu kavram devletin kendi üstünde başka bir nihai ve mutlak otorite olmadığını ve devletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkını ifade eder. Devletler sistemi devletlerin egemen eşitliği ilkesine dayanır ve uluslararası hukuk bu

²³ Gülsoy, Tevfik, “Milletin Temsili”, http://www.akader.org/KHUKA/2006_eylul/2.pdf, 03.12.07; Gürbüz, Yaşar, **a.g.m.**, s. 31-32.

²⁴ Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 48; Yalvaç, Faruk, “Devlet”, Der. Atila Eralp, **Devlet ve Ötesi**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s. 21; Kekevi, **a.g.e.**, s. 113.

²⁵ Gözler, **a.g.e.**, s. 81-84; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 22; Kekevi, **a.g.e.**, s. 114; Uygun, Oktay, “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 20, 2003, s. 250-284.

²⁶ Soysal, Mümtaz, “Değişen Egemenlik ve Meşruluk”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 20, 2003, s. 171-181.

²⁷ Gözler, **a.g.e.**, s. 79; Kapani, **a.g.e.**, s. 57; Kekevi, **a.g.e.**, s. 114.

eşitliğe meşruiyet kazandırır²⁸. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM) Kurucu Andlaşması'nın 2'nci Maddesinin 1'inci Paragrafı “*Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur*” hükmünü amirdir.

2.3. Günümüz Uluslararası Sisteminde Egemenlik Anlayışı

Günümüz uluslararası ilişkiler kuramındaki en büyük değişiklik, devletler sistemindeki “*anarşi/düzen*” sorunsalının yerini “*uluslararası değişim*” sorunsalının almış olması ve buna bağlı olarak da devletlerarası askeri ve stratejik ilişkileri inceleyen jeopolitik söylemin, jeopolitik yapılarla toplumsal ilişkilerin karşılıklı etkileşimini irdeleyen sosyo-politik bir söyleme dönüşmesidir. Bu kuramsal değişim sürecinin odak noktasında da devlet kavramı bulunmaktadır²⁹. Doğal olarak devlet kavramına yeni anlamlar yüklenmesi, devletin asli unsurlarından biri olan “*egemenlik*” kavramının da sınırlarının yeniden sorgulanmasına neden olmuştur.

Özellikle ikinci küreselleşme dönemi³⁰ ile birlikte, 1970’li yılların ortalarından itibaren gelişen ve çoğulcu (*pluralist*)³¹ bir görüş olarak da bilinen “*karmaşık bağımlılık kuramı*”, uluslararası ekonomik bağımlılık ortamında devletin bağımsızlığının gittikçe sınırlandığını, devletlerin gittikçe birbirlerine daha bağımlı hale geldiklerini ileri sürerek devlet anlayışını ilk sorgulayan kuram olmuştur³².

Bu bağlamda, günümüzde hiçbir devlet, ülke toprakları üzerinde sahip olduğu egemenlik yetkilerini kullanırken mutlak ve sınırsız bir şekilde hareket edememekte, ülke içindeki siyasal yönetme yetkisini içerdeki diğer bireyler ve gruplarla paylaşmakta,

²⁸ Gözler, **a.g.e.**, s. 79; Yalvaç, **a.g.m.**, 2006, s. 21.

²⁹ Yalvaç, **a.g.m.**, 2006, s. 15.

³⁰ Thomas Friedman, Dünya'nın 1800'lerin ortalarından 1920'lerin sonlarına kadar olan dönemde, bugünküne benzer bir küreselleşme çağı yaşadığını, içinde bulunduğumuz küreselleşme çağının Soğuk Savaş yıllarının bitişi ile birlikte başlayan 2'nci küreselleşme çağı olduğunu ileri sürmektedir. Konu ile ilgili olarak geniş bilgi ve farklı yaklaşımlar için bkz. Friedman, Thomas, **Lexus ve Zeytin Ağacı - Küreselleşmenin Geleceği**, Çev. Elif Özsayar, Boyner Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002, s. 15-17; Balkan, Celil, **Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Sorunları**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2006, s. 87-88; Kekevi, **a.g.e.**, s. 28-34.

³¹ Pluralizm ve karmaşık bağımlılık teorisine ileride değinilecek olup, konu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 343-353 ve 422-445; Yalvaç, **a.g.m.**, 2006, s. 23-26.

³² Yalvaç, **a.g.m.**, 2006, s. 25.

uluslararası alanda ise diğer devletleri, uluslararası baskı gruplarını ve uluslararası anlaşmalardan doğan taahhütlerini dikkate almak zorunda kalmaktadır³³.

Ulus devletin egemenlik alanının daralmasının, üç boyutlu bir sürecin etkisi sonucu kendini gösterdiği ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi; uluslarüstü ekonomik ve siyasal birliklerin kurulmasının ve uluslararası şirketlerin ve piyasaların ulus devlet yapısı üzerindeki olumsuz etkisidir. İkinci boyut, ulus devletin kendi içerisinde yaşadığı süreçtir. Devletin küçültülmesi, özelleştirme, kamu sektörüne güvensizlik, merkezîyetçiliğin azaltılması, sosyal haklarda gerileme gibi yeni liberal ideolojiye dayanan anlayış ve uygulamalar, ulus devletin klasik fonksiyonlarında önemli bir azalmaya yol açmıştır. Üçüncü ve ulus devleti eriten en etkili süreç olarak kendini gösteren boyut ise, ulus devlet içindeki bölgeselleşme ve yerelleşme olgusudur. Birçok ülkede, ulus devletin içinde yer alan tarihsel, siyasal, etnik, kültürel ya da ekonomik özellikleriyle farklılaşan bölgeler, 20'nci Yüzyılın ikinci yarısında devletin işleyişinde söz sahibi olmuştur³⁴.

Ancak, bu gelişmelere rağmen egemenlik kavramı halen, devletin yetkileri üzerinde kendi rızası olmadan hiçbir güç tarafından sınırlanamayacağı şeklinde tanımlanmaktadır³⁵.

3. EGEMENLİK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Devlet ve egemenlik kavramları, birbirleriyle ilintili olarak, tarihi gelişim içinde çeşitli fikir akımlarının konusu olmuştur. Ancak devletin unsurlarından biri olan bugünkü egemenlik anlayışının temelleri, 15 ve 16'nci Yüzyılların ürünü olan ve Avrupa'da şekillenmeye başlayan ulus devlet yapısının oluşumuyla atılmıştır³⁶.

Tarihsel süreç içinde pek çok düşünür ve siyaset filozofunun gündeminde olan iktidar kavramı üzerinde yapılan tartışmaların tarihi ilkçağlara kadar uzanmakla birlikte, bilinen ve genel anlamıyla iktidar, daha çok Ortaçağ'ın sonlarından ve Yeniçağ'ın

³³ Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 49.

³⁴ Uygun, **a.g.m.**, s. 250-284.

³⁵ Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 30-33.

³⁶ Teziç, **a.g.m.**, s. 10.

başlarından itibaren yoğun tartışmalara konu olmuştur. Bu dönemlerde yapılan tartışmalarda genellikle iktidarın kaynağı ile yönetenin yönettiği toplumla olan ilişkisi üzerinde durulmuştur³⁷.

Antik Yunan'da ve Ortaçağda iktidar kavramına yönelik olarak yapılan tartışmalar, yönetimin sınırları ve eylemlerinin alanları ile iktidarın meşruiyeti üzerinde odaklanmıştır³⁸. Antik Helen kültürü üzerinde; Sokrates'in erdeme ve bilgiye dayanan yönetim anlayışı ile Plathon'un egemenin yetki kullanımını belli ölçütlere bağlama çabaları etkili olmuştur. İlk çalışmalarında bilginlerden oluşan bir yönetimi savunan Plathon'un, sonraki çalışmalarında yönetme yetkisini tek erke verdiği görülmüştür. Plathon Okulu'nun temsilcilerine göre nitelik açısından ideal olabilen yönetim şekli demokrasidir³⁹. Yine bu dönemde yapılan çalışmalarda, Aristo da Plathon'a benzer şekilde tek bir kişinin yönetimini ya da felsefecilerden oluşan bir yönetimi önermiş ve yönetimin temelini ölçülülük üzerine oturtmuştur⁴⁰.

Antik Helenist düşünceden sonra egemen ve egemenliğin sınır ve meşruiyetine yönelik yapılan tartışmalarda, yöneten erkin yetkisinin tanrısal kaynağı üzerinde durulmuştur. Kaynağını Hıristiyan düşüncesinden alan bu değer sisteminde, tanrısal gücün, eski Mısır'da yönetilenlere kabul ettirilmeye çalışıldığı gibi doğrudan yönetenin (*Firavun*) kendisinde olmadığı, ancak yöneticinin tanrı adına yetki kullandığı savunulmuştur⁴¹.

Milattan Sonra (M.S.) 3'üncü Yüzyılda yeniden başlayan yöneten erkin yetkisinin kaynağı tartışmaları, Papalık Kurumunun tanrısal güce dayalı yetki kullanımı iddiaları etrafında yoğunlaşmış, bu iddialar karşısında yönetenin; zorbalıktan kaçınma, dürüst olma, vatandaşlarına zorla iş yaptırmama gibi tanrısal doğaya dayanan nedenlerle yetkilerinin sınırlandırılmasına dönük çabalar söz konusu olmuştur. Bu çabalar devam ederken, Papalıkta bütünleştiği kabul edilen iktidar, fiilen kilise tarafından kullanılmaya başlanmış ve dolayısıyla iktidar tek kişilik hükümdardan bir kuruma geçmiştir. Ancak

³⁷ Aydınlı; Ayhan, **a.g.m.**, s. 69.

³⁸ Genç, Mehmet, **İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri-Ulusal ve Uluslararası Temel Mevzuat**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, No. 16, 1997, s. 2.

³⁹ Genç, **a.g.e.**, 1997, s. 6.

⁴⁰ Sarıca, Murat, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 32.

⁴¹ Aydınlı; Ayhan, **a.g.m.**, s. 70.

St. Thomas, Suarez ve Vitoria gibi hukukçular, insana vurgu yaparak, gücün ve meşruiyetin tanrısal kaynaklı olduğu anlayışını eleştirmiş ve egemenin mutlak, sınırsız haklara sahip olduğu fikrine karşı çıkmışlardır⁴².

Ortaçağ'ın sonlarında ve Yeniçağ'ın başlarında kilise, kral ve feodal beyler arasında uzun bir süre devam eden güç mücadelesi, Avrupa'da yapısal bir değişikliğe yol açmış⁴³, Rönesans'la birlikte, Avrupa'da meydana gelen düşünsel ve toplumsal değişmelerdeki genel sürecin tanımlanması olarak ele alınan modernleşmenin düşünsel altyapısı oluşmaya başlamıştır⁴⁴. Antikçağın devlet görüşünü, Rönesans'ın eğilimleri ile birleştiren ve Ortaçağ'ın tanrısal iktidar anlayışına karşılık, laik ve pragmatik bir egemenlik anlayışını ortaya koyan Machiavelli, tanrı krallığı dışında, tamamen insan krallığına dayalı bir devlet arayışına girmiş ve modern ulus devlet fikrinin doğuşuna öncülük etmiştir⁴⁵. Egemenliğin kaynağını sorgulamaktan çok, devleti ele geçirme ve egemenliğin sürdürülmesi sorunu üzerinde duran Machiavelli, Prens'te⁴⁶, yönetimin tek elde toplanması gerekliliğini vurgulamış, monarşiyi savunmuş ve prensin yetkilerinin sınırlanamayacağını iddia etmiştir. Machiavelli, prensin iktidarının kilise ve diğer soylu gruplar üzerinde de bir iktidar erki olması gerektiğini ileri sürerek, bir devlet sınırı içerisinde iki egemenin bulunamayacağını savunmuştur⁴⁷.

Güçlü bir merkezi devletin bulunmadığı feodal rejimden, güçlü merkezi krallıklara geçilmesi, bugün kullanılan deyimle “*milli devlet-ulus devlet*”in doğumuna sebep olmuştur⁴⁸. Fransa krallarının feodal güçlere karşı üstünlüklerini kabul ettirdikleri, kilise karşısında da bağımsızlıklarını sağladıkları bu dönemde egemenlik kavramı, krallar tarafından ülke içinde kendi iktidarına rakip olabilecek bir iktidar, ülke

⁴² Aydınlı; Ayhan, **a.g.m.**, s. 70; Genç, **a.g.e.**, 1997, s. 9.

⁴³ Seidler, G. L., **Bizans Halk Hareketinin İdeolojik Kökeni**, Çev. Mete Tunçay, İstanbul, 1999, s. 71.

⁴⁴ Gökberk, Macit, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 190.

⁴⁵ Machiavelli, Niccolo, **Hükümdar**, Çev. Yusuf Türk, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1996, s. 60-61.

⁴⁶ Prens (Il Principe), Niccolo Machiavelli tarafından, 1513 yılında, politika hakkında yazılmış bilimsel bir incelemedir. Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerinde Söylevler, Savaş Sanatı ve Floransa Tarihi ile birlikte dört büyük eserden biri sayılan ve asıl adı “De Principatibus” (Prenslıklar Hakkında) olan eser, Machiavelli'nin ölümünden 5 yıl sonra, 1532'de basılmıştır. Yaşadığı süre boyunca yayımlanmamasına rağmen Machiavelli'nin en bilinen eseri daha sonra ortaya atılan “Makyavelist Düşünce” teriminin temeli sayılır. Bkz. Eroğul, Cem, “Siyasal Düşüncelerin Sınıflandırılmasına İlişkin Birkaç Tarihsel Örnek ve Tartışma”, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981, s. 104-106.

⁴⁷ Aydınlı; Ayhan, **a.g.m.**, s. 72-73.

⁴⁸ Teziç, **a.g.m.**, s. 10.

dışında ise kendilerinden üstün bir otorite tanımadıklarını ifade eden bir hukuki formül olarak kullanılmıştır⁴⁹.

Egemenlik kavramının bu şekilde formüle edilmesinden sonra bu kez de, egemenin gücünün sınırları ve gücün kaynağı itibarıyla meşruiyeti sorunsal gündeme gelmiştir. Bu bağlamda bir kısım düşünürler egemenliği sınırsız, süresiz ve mutlak bir güç olarak ortaya koyarken, diğerleri bunu sınırlandırmaya ya da birkaç elde bölmeye çalışmışlardır⁵⁰.

Egemenlik kavramını tanımlayarak, sistematik bir halde ortaya koyan ve bir teori haline getiren Fransız hukukçu Jean Bodin'dir. Bodin, "*Devletin Altı Kitabı*" (*Les Six Livres de la Republique*) isimli eserinde egemenliği, içte insanlar üzerinde sınırlanamayan mutlak ve üstün bir iktidar, dışta ise bağımsız bir kudret olarak tanımlamıştır⁵¹.

Bodin, yaşadığı dönemin ataerkil yapısındaki babanın egemenliğinin sınırsızlığı olgusundan hareketle, aile ile egemen arasında bir bağlantı kurarak egemen erkin egemenliğinin de sınırsız, mutlak ve sürekli olduğunu savunmuştur⁵².

Bodin'e göre egemenin otoritesi, ister kendisi tarafından isterse kendisinden önce yapılmış olsun; egemen tarafından oluşturulan, dinsel uygulamalardan kaynaklanan ve eski gelenek ve göreneklerden gelen tüm yasaların üzerindedir. Egemen, gerektiğinde savaşa ve barışa, kamu görevlilerinin atanmasına, uyruklar hakkında mahkûmiyet yargısına, para basılmasına, vergi konulmasına tek başına karar verir ve koyduğu yasalarla görenekleri ortadan kaldırabilir⁵³.

Bodin'e göre egemenlik süreklidir. O'na göre süreyle kısıtlı olan ya da istendiği zaman geri alınabilen bir iktidar, egemenlik değildir. Egemen, egemenlik hakkını ömrü boyunca kullandıktan sonra tacıyla birlikte kendinden sonra gelene aktarır. Böylelikle monarşilerde egemenlik hiçbir kopukluk olmaksızın bir kişiden bir başka kişiye geçmiş

⁴⁹ Kapani, **a.g.e.**, s. 35.

⁵⁰ Aydınlı; Ayhan, **a.g.m.**, s. 68.

⁵¹ Kapani, **a.g.e.**, s. 35.

⁵² Ağaoğulları, Mehmet Ali; Köker, Levent, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 2. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 2000, s. 20.

⁵³ Ağaoğulları; Köker, **a.g.e.**, s. 26.

olur. Demokratik devletlerde egemenlik ise, sosyo-politik kurumların sürekliliği içinde beden bulur. Egemenliğin sürekliliği de, devletin zamanla sınırlı olmadığı, sürekliliği içerdiği anlamına gelmektedir⁵⁴.

Bodin'e göre, devlet içinde egemenliği kullanan, yasa yapan ya da yasayı kaldıran çeşitli organlar olamaz ve bu nedenle egemenlik bölünmezdir⁵⁵. Ülkesindeki her şey üzerindeki en yüksek yönetme gücüne sahip olan egemenlik, toplumdaki ya da bireyden ayrı bir otoritedir. Kadim bir egemenlik anlayışını ortaya koyan Bodin, egemenliğin parçalara bölünemeyeceğini ya da bir yerde iki egemenin olamayacağını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda egemenlik, yukarıda da ifade edildiği üzere sınırlandırılmaz, devredilemez ve bölünemez özelliklere sahiptir⁵⁶.

Bodin egemenliğe hukuksal açıdan bakmaktadır. Bu bağlamda devlete içkin olan egemenlik kralda somut bir hal alır. Hatta bunun da ötesinde kral bireysel kişiliğini yitirip gerçek bir kuruma dönüşür. Artık o siyasal devletin kurumsallaşmış halidir, yani devlettir. Bodin'in çizmiş olduğu bu çerçeveye, kralın gücünü daha da artırmak, merkezi gücü daha da geliştirmek amacına hizmet etmiştir⁵⁷.

Diğer taraftan Bodin, egemenlik ile ilgili yaklaşımlarında, egemenliğe bazı sınırlamalar da getirmekte ve bu bağlamda egemenliğin, tanrısal akla ya da doğal yasalara uygun olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bodin'e göre, tanrısal ve doğal yasalara karşı çıkmak egemen gücün iktidarı içinde değildir. Keyfi vergi toplanması, özel mülkiyetin kaldırılması doğal yasalara aykırıdır. Ayrıca, egemenin iktidarı elde edilmiş biçimi ve kamusal toprakların başkalarına devredilememesi gibi kurallar da egemen gücü sınırlar⁵⁸. Ancak bu sınırlamalara rağmen Bodin, egemeni tanrısal akla ya da doğal yasalara uymaya zorlayan her hangi bir gücün varlığını, yani, egemeni denetleyecek veya egemeni buna zorlayacak somut erkin varlığını da kabul etmemekte, egemenliğin meşruiyet ilkesi olarak "*doğrulukla yönetim*" ve "*halk refahı*"nı

⁵⁴ Ağaoğulları; Köker, **a.g.e.**, s. 28.

⁵⁵ Sarıca, **a.g.e.**, s. 79.

⁵⁶ Kapani, **a.g.e.**, s. 54.

⁵⁷ Köni, Hasan, "Milli Egemenlik Kavramının Batıdaki Gelişimi ve Günümüzdeki Uygulamaları", Milli Egemenlik Kavramının Fikri Gelişmesi Paneli, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No. 17, Samsun, 1986, s. 36.

⁵⁸ Ağaoğulları; Köker, **a.g.e.**, s. 29.

dillendirmektedir⁵⁹. Ancak tanrı dışında hiç kimseye hesap vermeyecek sınırsız bir egemenin bunları nasıl gerçekleştireceği üzerinde durmamaktadır.

Bodin'e kadar hiçbir düşünür, devlet ile egemenlik arasındaki ilişkiyi tam anlamıyla ortaya koyamamıştır. Bodin'in yaklaşımları sonucunda hukukun ve geleneklerin mantıki bir ayrımı yapılmış, toplumda siyasal bir organizasyonun varlığı vurgulanmış ve her devlette belirlenmiş bir egemen bulunması gerektiği belirtilmiştir.

Machiavelli ve Bodin, mutlak monarşinin kuramını oluşturmaya çalışmışlardır. Machiavelli'nin kuramı, laik bir burjuva kültürüne dayanmış olmakla birlikte, siyaset kuramı ile sınırlı olan, felsefi bir sistem içine oturtulmamış bir kuramdır. Bodin'in mutlak egemenlik kuramı daha kapsamlıysa da, daha sistemli değildir. Buna karşılık Hobbes, mutlak egemenlik kuramını bir genel felsefe sistemi içinde sunmayı başarmıştır⁶⁰.

Hobbes, siyaset felsefesini ilk önce insan doğası ile ilişkilendirmiş, bu noktadan hareketle, kendisinden önceki düşünürlerden farklı olarak, yapay devlet kuramını ortaya atmıştır. Hobbes, toplumu bir yapay oluşum olarak değerlendirmiş ve insanların bir toplum oluşturma zorunluluğunun nedenlerine açıklık getirmeye çalışmıştır. Hobbes'a göre devleti meydana getiren olgu, insanların güvenlik arayışı ve gereksinmesidir⁶¹. Bu noktada Hobbes, devletin meşru güç kullanma yetisine de açıklık getirerek, güvenliğin doğal hukuk ile sağlanamayacağını, bunun için bir egemen güce gereksinme olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda insanlar, egemen lehine kendi haklarından feragat etmek suretiyle, bir sözleşmeyle hak ve özgürlüklerini üçüncü bir varlığa, Leviathan'a⁶² tek

⁵⁹ Çetin, Halis, "Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine", CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002, s. 4.

⁶⁰ Şenel, Alaattin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 1996, s. 317.

⁶¹ Ağaoğulları; Köker, **a.g.e.**, s. 188-189.

⁶² İngiliz Filozof Thomas Hobbes, 1651 yılında yayınladığı aynı adı taşıyan eserinde, devleti Tevrat'ta adı geçen büyük bir su canavarına, Leviathan'a benzetmiştir. Hobbes bu düşüncesini Leviathan'da; "Vatandaşları yabancıların istilasından koruyabilmenin, birbirlerine zarar vermektten engellenmenin, kendi sanayilerini ve yeryüzünün meyvelerini güven altına almanın yolu, bütün gücü ve kudreti bir tek insan ya da insanların meclisine vermektir... Toplum içinde yaşayan insanlar birbirlerine 'ben haklarımdan vazgeçiyorum ve tüm haklarımı bu insana ya da insanlar topluluğuna veriyorum' demelidirler. Böylece bütün güç ve kudret tek bir insanda toplanır. Bu 'Devlet' ya da Latince 'Civitas' olarak adlandırılır. Bu büyük Leviathan'ın doğması demektir" sözleriyle ifade etmiştir. Bkz. Aktan, Coşkun Can, "Leviathan: İnsan Haklarının Koruyucusu mu, Yoksa İhlalcisi mi?", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 4, Sayı 21, 1998, s. 499.

tarafli devrederek kargaşa ve savaşa son verip güvenlik içinde yaşamak istemişlerdir⁶³. Ancak, egemen, bu sözleşmeye taraf olmadığı için, topluma veya insanlara karşı yaptıklarından dolayı sorumlu değildir ve bir hesap vermez⁶⁴.

Hobbesiyan felsefenin en temel savlarından biri, sözleşme ile oluşan egemenin her şeyin üzerinde sınırsız güce sahip olmasıdır. Bu sınırsız yetkinin, halkı temsil eden bir hükümete verilmesi durumunda demokratik hükümet ortaya çıkar. Sözleşmeyle; monarşi, demokrasi ya da bir aristokrasi kurulabilir. Bu anlamda Hobbes, egemenliğin kaynağını halkta görmesi açısından seküler bir yapı öngörmüştür⁶⁵.

Sonuç olarak, Hobbes, devleti, insanların çıkarlarına, rasyonel beklentilerine uygun olduğu için tek tek kendi rızaları ile oluşturdukları bir kurum olarak ele almış ve devletin toplumun irade ve sözleşmesi ile doğduğunu vurgulamıştır. Bu noktada Hobbes “*modern devletin resmini çizen ilk düşünür*”⁶⁶ olarak kabul edilebilir. Yaklaşımlarında egemenliğin sınırlandırılmayacağı net bir şekilde vurgulayan Hobbes, bir taraftan da Leviathan’ın devlet sınırları içerisinde barış ve düzeni sağlaması gerektiğini belirterek, devletin meşruiyet kaynağını da oluşturan barış ve güvenliği sağlayamayan tüm yönetimlerin değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Diğer bir ifadeyle Hobbes, toplumsal barışı, düzeni, dirliği sağlamada başarısız olması halinde, Leviathan’ın değiştirilebileceğine açık kapı bırakmıştır⁶⁷. Ancak, Hobbes’un öngördüğü toplumda tek bir irade bulunmaktaydı. Bu da devletin iradesiydi ve sadece kral tarafından dile getirilmekteydi⁶⁸.

Bodin’dan Hobbes’a gelinceye kadar, klasik egemenlik teorisinin başlıca temsilcilerinin vurguladıkları nitelikler tarihsel perspektif içinde incelendiğinde, başlıca şu sonuçlarla karşılaşmaktadır: Bir defa klasik egemenlik anlayışı çağdaş anlamda devletin ortaya çıkışında teorik temel işlevini görmüştür. İkinci olarak, feodalite

⁶³ Hobbes, Thomas, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 96; Gökberk, **a.g.e.**, s. 293.

⁶⁴ Ağaoğulları; Köker, **a.g.e.**, s. 192-195.

⁶⁵ Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 182.

⁶⁶ Akal, Cemal Bali, **Sivil Toplumun Tanrısı**, AFA Yayınları, İstanbul 1990, s. 101.

⁶⁷ Aydınli; Ayhan, **a.g.m.**, s. 76-77.

⁶⁸ Doğan, İlyas, “Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Anayasal Sistem Reformu Bağlamında, Küreselleşme ve Ulusal Egemenlik”, TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 429.

döneminde bölünmüş, ufalanmış ve dağılmış olan iktidarı birleştirmek ve bütünleştirmek suretiyle iktidarın rasyonelleşmesini sağlamıştır⁶⁹. Nihayet, klasik egemenlik anlayışı uluslaşmaya ve ulus devlete giden yolu açmıştır⁷⁰.

Ancak, Machiavelli'den Bodin ve Hobbes'a uzanan mutlak, sınırlandırılmamış iktidar anlayışına birçok kesimden ciddi eleştiriler getirilmiştir. Bodin ve Hobbes'a ciddi eleştiriler getiren düşünürlerden biri olan Johannes Althusius, egemenliğin asıl kaynağının toplum olduğunu ve egemenin de toplumu temsil etmesi nedeniyle, temsil edenin temsil edilenden daha güçlü olamayacağını ileri sürmüştür. O'na göre devlet egemenliğinin kaynağı, sözleşmeyle bir araya gelen topluluklara dayanmaktadır. Krallığa bağlı topluluklar, kralın yetkisinin sınırlarını belirleme yetkisini ellerinde tutarlar ve bazı yasalarla kralı sınırlayabilirler. Ayrıca, sözleşme, kralın toplumun ihtiyaçlarına cevap veren bir yönetim oluşturulmasını öngördüğünden, yetki gaspı ya da kötü yönetim karşısında, egemenliğin asıl sahibi durumundaki topluluğun, kralı yerinden etme hakkı bulunmaktadır⁷¹.

Egemenliğin kaynağı ve sınırları konusundaki düşünceleri Hobbes'tan büyük farklılıklar gösteren ve Aydınlanma Çağı öncüleri arasında sayılan John Locke'un politik felsefesi ise, mutlakıyetçiliğe karşı insan özgürlüğü ve insan hakları öğretilerini savunmakla beraber; özgürlükçü ideallerin temelinde bir egemenlik anlayışını temsil eder. Bu çerçevede Locke'un düşüncesinde insanlar, doğa halinde tam bir eşitlik ve özgürlük içinde yaşarlar⁷².

Hobbes ve Althusius'ta olduğu gibi Locke da toplumun kuruluşunu sözleşmeye dayandırmaktadır. Her ne kadar doğa durumunu bir gerçeklik olarak savunsa da,

⁶⁹ Kapani, **a.g.e.**, s. 56-57.

⁷⁰ Bulut'un da ifade ettiği gibi, bu dönemde Hobbes'un teorisi doğrultusunda egemenliğin toplumdan kaynaklandığı kabul edilse de, egemenliğin sahibi henüz ulus değildir ve kralın şahsında somutlaşmaktadır. Ne var ki, bu mutlak monarşiler devri gerek egemenliğin sahibi ulusu ortaya çıkarmak, gerekse ulus devlete giden yolu aralamak bakımından önemli bir gelişim olmuştur. Nitekim merkezileşmiş iktidar olgusuyla varlık bulan modern devlet, ortak bir kimliği oluşturan ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşmenin toplumda meydana çıkmasına katkı yapmıştır. Bkz. Bulut, Nihat, **Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, Seçkin Yayınları, Ankara 2003, s. 89-90.

⁷¹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 12-14; Aydınlı; Ayhan, **a.g.m.**, s. 77.

⁷² Göze, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998, s. 154-155.

Locke'un, "doğa durumu" ve "toplum sözleşmesi" varsayımını siyaset teorisinin kuruluşunda sadece bir çıkış noktası olarak aldığı söylenebilir⁷³.

Locke'un bakış açısıyla egemen, halka rağmen herhangi bir hak ileri süremez. Locke'a göre devlet, onu kuran toplumun amaçlarının gerçekleşmesinde sadece bir araçtır ve asla mutlak egemenliğe sahip değildir. Doğa kanununun güçlü bir savunucusu olan Locke, egemeni kanun yapmaktan ziyade doğal kanunları uygulamakla görevlendirir. Nitekim Locke, kanunların zaten doğal olarak var olduğunu ve egemenin, bu kanunları sadece keşfederek uygulamakla görevli olduğunu belirtir. Dolayısıyla Locke'un anlayışında yasa, devletten önce zaten vardır ve dolayısıyla egemenlik de bu yasalar ile sınırlandırılmıştır. Locke böylelikle tanrısal egemenlik anlayışına da karşı çıkarak, egemenliğin doğal bir hak olarak algılanmaması gerektiğini ve egemenin otoritesinin geri alınabileceğini ortaya koymuştur⁷⁴.

Locke'un "Hükümet Üzerine İki İnceleme" (*Two Treatise on Government*) adlı eserinin gerçekleştirmeye çalıştığı da, hükümetin niçin gerekli olduğunu, iktidarın sınırlarının nereye kadar uzanabileceğini ve bu sınırları aşması durumunda onu denetlemek için kimin ne yapacağını açıklamaktır⁷⁵.

Locke'un kuramında siyasal toplum ve siyasal güç bir sözleşmenin sonucu olduğu için yönetilenlerin de rızasına sahip olacaktır. Bu siyasal güç, Locke'un düşüncelerinde önemli bir yeri olan mülkiyet hakkını korumak amacıyla kurulduğundan, bunun ortadan kaldırılması düşünülemez. Aksi durumda, siyasal otoritenin meşruiyeti ortadan kalkacak ve halkın direnme hakkı doğacaktır. Ancak, siyasal otoritenin rızaya dayanması, iktidarın kontrol edilebilmesi için yeterli değildir. Bu nedenle, daha somut olarak siyasal iktidarın sınırlandırılması gerekir ki, bunun yolu da kuvvetler ayrılığının gerçekleştirilmesinden geçmektedir. Locke'a göre bir devlette üç kuvvet bulunmaktadır. Bunlar; yasama, yürütme ve federatif güçlerdir. Bu yaklaşımı

⁷³ Gülsoy, Tevfik, "John Locke'un Siyaset Teorisinin Temel Kavramları ve Yasama Gücü" <http://archiv.jura.uni-saarland.de/turkish/TGuelsoy1.html>, 04.12.07.

⁷⁴ Aydınlı; Ayhan, **a.g.m.**, s. 77-79; Çetin, **a.g.m.**, s. 7-9; Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 354; Gülsoy, **a.g.m.**, 03.12.07.

⁷⁵ Aydınlı; Ayhan, **a.g.m.**, s. 78.

ile Locke, egemenliğin tek elde toplanmasını önlemeye ve egemenliği kuvvetler ayrılığı üzerine oturtmaya çalışmıştır⁷⁶.

Locke, yasama gücünün sınırsız bir iktidar olmadığını çok açık ve kesin olarak ifade etmekle birlikte, yasamanın keyfiliğine karşılık dört sınırlamayı da açıkça belirtmiştir. Bunlar yasamanın; halkın yaşamı ve malı üzerinde dilediği şeyi yapamayacağı, irticalen alınan ihtiyari kararlar ile bir güç kullanamayacağı, insanların izni olmadan onların mülkiyetinin hiçbir parçasını alamayacağı ve yasa yapma gücünü başkasına devredemeyeceğidir⁷⁷.

Locke çalışmalarında, devlet ve toplum arasında keskin bir ayrım yaparak, klasik liberal düşüncenin temel parametrelerini ortaya koymuş ve liberal devlet teorisini geliştirmiştir. Bu çerçevede klasik liberal felsefede yerini bulan, bireyin ön planda olduğu ve devletin sadece düzenleyici yönünün ön plana çıktığı bir egemenlik anlayışı Locke'un politik felsefesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Sonuç olarak John Locke, günümüz kuvvetler ayrılığı fikrinin önemini sezen ve temellerini ortaya koyan filozof olmuştur⁷⁸.

Din, ifade ve insan hakları savunucusu söylemleriyle tanınan Voltaire ise, Locke'un politik ve toplumsal görüşlerinden pek çoğunu kabul ederek, bireysel özgürlüğün geliştirilmesini savunmuş ve kilise ile kralın yetkisine karşı çıkmıştır. Bu bağlamda Voltaire, devlet egemenliğinin bireysel özgürlükler çerçevesinde sınırlandırılması gerektiğini ileri sürerken, savaşların mutlakıyetçi yönetimlerin başvurduğu bir politika olduğunu belirtmiştir⁷⁹.

1748'de yayımlanan “*Kanunların Ruhu*” (*De l'Esprit des Lois*) adlı eserinde, Fransız düşünür Montesquieu, kişilerin hak ve hürriyetlere sahip olabilmelerinin ve devlet içinde bunların teminat altına alınabilmesinin yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrılmasıyla mümkün olabileceğini savunmuştur. Montesquieu'nün İngiliz

⁷⁶ Aydınlı; Ayhan, **a.g.m.**, s. 77-79; Çetin, **a.g.m.**, s. 7-9; Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 354; Gülsoy, **a.g.m.**, 03.12.07.

⁷⁷ Aydınlı; Ayhan, **a.g.m.**, s. 77-79; Çetin, **a.g.m.**, s. 7-9; Gülsoy, **a.g.m.**, 04.12.07.

⁷⁸ Akyılmaz, **a.g.m.**, s. 256-267.

⁷⁹ Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 125.

rejiminden esinlenerek ortaya koyduğu bu teoride “egemenliği elinde bulunduran halk değil, İngiliz Parlâmentosudur”⁸⁰.

Hobbes ve Locke gibi bir doğal hukukçu olan Jean Jacques Rousseau ise, yukarıda belirtildiği gibi (bkz. s. 8), siyasal toplumun kuruluşunu sözleşmeye dayandırmış ve teorisinin temelini, milli egemenlik teorisinin kaynağı sayılan “*Sosyal Mukavele*” (*Contrat Social*) isimli ünlü eserinde açıklamaya çalıştığı genel irade kavramı üzerine oturtmuştur. Rousseau, insanların aralarında yaptıkları bir sözleşme ile siyasal toplumu kurarken iradelerini birleştirdiklerini, genel iradenin kişilerin iradelerinin birleşmesi ve kaynaşması sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Rousseau’ya göre genel irade, kişisel iradelerin toplamından ibaret olmayıp, onlardan ayrı ve onların üstünde, kendine özgü bir varlığı olan kolektif iradedir. O’na göre, egemenlik genel iradenin kullanılmasıdır. Her bireyin özel iradesi vardır ve bu iradelerden oluşan genel irade daima iyiyi, doğruyu gösterir. Egemenlik meşruluğunu bu genel iradeden alır ve yasa biçiminde belirir. Bu egemenliğin dört özelliği ise; devredilmezlik, bölünmezlik, yanılmazlık ve mutlaklıktır. Bunlardan özellikle “*devredilmezlik*” özelliği, ulus bakımından hayati önemi haizdir. Halk kendi iradesini (*genel irade*) devrettiği anda halk olmaktan çıkar. Çünkü ulus bu irade ile oluşmaktadır⁸¹. Rousseau, Montesquieu’deki kuvvetler ayrılığı ilkesini reddedip, doğrudan demokrasi örneklerinden yola çıkarak kuvvetler birliği sistemini savunmuştur⁸².

Egemenliğin kaynağını halka ve millete dayandıran görüşler⁸³ Fransız ihtilali ile ortaya çıkmıştır. Halk egemenliği teorisi de, esas itibarıyla kaynağını Jean Jacques Rousseau’nun “*Sosyal Mukavele*” isimli eserinde bulmuştur. Fransız İhtilali’ni gerçekleştirenler, Rousseau’nun milli egemenlik ilkesine dayanarak meclis hükümeti denilen sistemi kurmuşlardır⁸⁴. İşte bu fikirlerle, ihtilalin önemli simalarından olan ve genellikle Rousseau’dan etkilenen Siéyès ve Mounies gibi yazarların da katkılarıyla

⁸⁰ Aldıkaçtı, Orhan, “Milli Egemenlik Kavramının Fikri Gelişmesi” Milli Egemenlik Kavramının Fikri Gelişmesi Paneli, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No. 17, Samsun, 1986, s. 15.

⁸¹ Rousseau, **a.g.e.**, s. 35; Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 125-1126; Gürbüz, Ahmet, **a.g.m.**.

⁸² Aldıkaçtı, **a.g.m.**, s. 15-17.

⁸³ Milli egemenlik ile halk egemenliği kavramının birbirinden ayrı olduğu Carrre de Malberg tarafından ileri sürülmüş ve pek çok kamu hukukçusu tarafından kabul görmüştür. Bkz. Özçelik, **a.g.e.**, s. 80.

⁸⁴ Aldıkaçtı, **a.g.m.**, s. 18.

“ulusal egemenlik” kavramı ortaya çıkmıştır⁸⁵. 1789 Fransız İhtilalinin başlangıcında kabul edilen ulusal egemenlik fikri, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin 3’üncü Maddesinde “*egemenliğin ulusa ait olduğu ve hiçbir kimse ya da kurulun ulustan gelmeyen bir yetkiyi kullanamayacağı*” şeklinde ifadesini bulmuştur. Benzer hüküm 1791 Anayasası’nda da yer almıştır⁸⁶.

Bu dönemde ulusal egemenlik görüşünü savunanlar, egemen iradenin oluşabilmesi için bireyler arasında bazı sınırlamalar yapılabileceğini kabul etmişler, ayrıca egemenliğin kullanımının kısmen bir monarka, bir krala verilebileceğini kabul ederek, milli egemenlik anlayışı içinde dahi monarşik bir yönetimin olabileceğini savunmuşlardır⁸⁷.

Egemenlik anlayışındaki bu gelişmeler Avrupa’da monarşilerin tasfiyesine ve halk/millet iradesine dayanan iktidarların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca, Egemenlik kavramının dışta “*bağımsızlık*” olarak yansımaları da, devletlerin eşit egemen hukuki varlıklar olarak Dünya sahnesine çıkmaya başlamasına ve saltanatların tasfiye edilerek demokratik düzene geçiş için ilk adımların atılmasına neden olmuştur.

4. AT/AB VE EGEMENLİK KAVRAMI

1789 Fransız İhtilali sonrası yapılan devrimler; sınıf çatışmalarını, burjuvazinin iktidara katılımını ve ulus devlet olgusunun güçlenmesini sağlamış, ihtilal sonrası Avrupa’da egemen olan ve 1848 devrimlerine kadar devam eden Metternich politikaları da, karşı tarafı tümüyle ezme anlayışının yerleşmesine yol açmıştır. Güvenlik anlayışının varlığın korunması ve sürdürülmesi noktasında odaklandığı bu ortamda devletler, güvenliklerini sağlamak için karşılıklı ittifak arayışlarına yönelmişler ve

⁸⁵ Fransız İhtilali sırasında yaşayan ve onu en fazla etkileyen kişi olarak bilinen Sieyès’in “Üçüncü Devlet Nedir?” (Qu’est-ce que le Tiers État?) adlı eserinde ulus ve temsil ile ilgili görüşlerinin bugüne dek uzanan etkileri bilinmektedir. O’na göre ulus, ortak bir yasa altında yaşayan ve aynı yasa koyucu tarafından temsil edilen kimselerin oluşturduğu bir bütündür ve egemenlik ulustadır. Toplumda her türlü ayrıcalığın ulusa ve ulusun bütünlüğüne zarar verdiğine inanır. Bu nedenle, devrimle oluşacak mecliste yalnızca ulusun temsilcilerinin bulunmasını, her türlü ayrıcalığın bu anlamda reddedilmesini, dolayısıyla da bir ulusal meclisin kurulmasını savunmuştur. Nitekim 1789’da Ulusal Meclis kurulurken, üyelerinin bundan böyle ulusu temsil edecekleri belirtilmiş, bunda Sieyès’in fikirlerinden büyük oranda etkilenilmiştir. Bkz. Gülsoy, **a.g.m.**, 03.12.07; Göze, **a.g.e.**, s. 217-220.

⁸⁶ Akyılmaz, **a.g.m.**, s. 260-261.

⁸⁷ Teziç, **a.g.m.**, s. 12-13.

19'uncu Yüzyıl, devletlerin savaş ve barış durumlarında genel bir denge arayışına sahne olmuştur⁸⁸.

Yapılan karşılıklı ittifaklar ve denge sağlama çabalarının, devletlerin egemenlik yetkilerinin başlıca tezahürü olarak gördükleri savaş ilan hakkını sık sık kullanmalarına önlem getirememesi üzerine, yeni savaşların çıkmasını önlemek adına devletlerin egemenlik yetkileri üzerinde kısıtlamalar getirebilecek yeni arayışlar içerisine girilmiştir. Nitekim bu çerçevede I'inci Dünya Savaşı'nın ardından Milletler Cemiyeti (MC), MC'nin II'nci Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamaması üzerine de BM örgütleri kurulmuştur. Üye devletlerin egemenliği temeli üzerine kurulan bu evrensel nitelikli örgütlerin devletlere kimi yükümlülükler getirdiği ve kuruluş amacına uygun olarak kısmen de başarılı olduğu görülmüştür⁸⁹.

4.1. AT ve Egemenlik Kavramı

Evrensel nitelikli bu örgütlerin yanında, aynı amaca hizmet edecek bölgesel örgütlenmeler kurulması için de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede Avrupa'da entegrasyon çabalarının başlangıcı, 800'lü yıllarda Avrupalı olmayı bütünleşmeye temel fikir sağlaması açısından ilk defa bir araç olarak kullanan ve Avrupa'nın kurucu babası olarak adlandırılan Charlemagne'a⁹⁰ dayanmaktadır. Ancak, bugünkü AB'nin dayandığı Avrupa Toplulukları, II'nci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır⁹¹.

Yaşanan iki Dünya Savaşı sonrası, Avrupa'da, askeri amaçlarla kullanılan kömür ve çelik sektöründe bir ortak pazar oluşturmak suretiyle barış tesis edilmeye çalışılmıştır⁹². Nitekim bugün AB olarak anılan ve AT hukukuna dayanan yapılanmanın temellerini oluşturan Roma Andlaşması'nın "*Giriş*" bölümünde, kurucu devletler

⁸⁸ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 24-25.

⁸⁹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 28.

⁹⁰ Karluk, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1996, s. 17.

⁹¹ Çaşın, Mesut Hakkı; Özgöker, Uğur; Çolak, Halil, **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi-Avrupa Birliği**, Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s. 202.

⁹² Avrupa Toplulukları'nı oluşturan; Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) 1952 yılında, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ise 1958 yılında kurulmuştur. Her üç Topluluğun kurumları, 8 Nisan 1965 tarihinde Brüksel'de imzalanan ve 1 Temmuz 1967 tarihinde yürürlüğe giren "Fusion (Birleşme) Andlaşması" ile birleştirilmiştir. AET'nun adı ise, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren AB Kurucu Andlaşması (ABKA) ile AT olarak değiştirilmiştir. Bkz. Reçber, Kamuran, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 1-5.

arasındaki işbirliğinin nedeni “*kaynakların bir araya getirilmesi yoluyla barış ve özgürlüğü korumak ve güçlendirmek*” olarak gösterilmiştir⁹³.

AT, uluslararası hukuk normlarına göre yapılan ve yürürlüğe konulan uluslararası nitelikteki andlaşmalarla tesis edilmişlerdir. Her Topluluğun, birbirlerini tamamlar mahiyette ayrı görev ve yetkileri ile hak ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu nedenle ayrı hukuk kişiliklerine ve Kurucu Andlaşmaları’nda yetkilendirildikleri ölçüde, yetki kullanma yetkisine sahiptirler⁹⁴.

AT’na üye devletler, Avrupa Toplulukları Kurucu Andlaşmaları (ATKA) uyarınca, belirli alanlarda egemen yetkilerini devrederek veya sınırlandırarak tesis ettikleri AT aracılığı ile kendilerine ve vatandaşlarına uygulanabilen bir hukuk normları bütünlüğü yaratmışlardır. Bu hukuk normları bütünlüğü, AT’ni hem devletler hukuku karakterli, hem de yetkilendirilen alanlar itibarıyla uluslararası karakterli kılmaktadır⁹⁵.

4.2. AB ve Egemenlik Kavramı

AT üyesi devletler arasındaki ekonomik entegrasyonun büyük ölçüde tamamlanmış olması, Topluluklara üye devletleri, ilişkileri geliştirerek Avrupa bütünleşmesinin derinleştirilmesi ve genişletilmesi suretiyle etkinliğini artırmak için harekete geçirmiştir. Bu çerçevede başlatılan hükümetlerarası konferansların sonucunda, 14-15 Aralık 1991 tarihlerinde Maastricht’te yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları zirvesinde alınan kararlar doğrultusunda, 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Andlaşması (*Avrupa Birliği Kurucu Andlaşması-ABKA*) ile AB kurulmuştur⁹⁶.

Maastricht Andlaşması, AT Kurucu Andlaşmaları’nda revizyon yapan bir andlaşmadır. Andlaşma’nın amacı Avrupa bütünleşmesinin daha da ileri bir boyuta taşınmasıdır. Andlaşma’da, ekonomik ve parasal birliğin kurulmasının yanı sıra, eş zamanlı olarak ortak dış politika ve güvenliğe ilişkin hususların da gerçekleştirilmesinin hedeflendiği vurgulanmıştır. AB’nin hukuki kişiliği konusunda açık bir düzenlemenin

⁹³ Dinçkol, Abdullah, “Kopenhag Kriterlerinin Türk Pozitif Hukukuna Etkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi (www.e-sosder.com), Sayı 10, İstanbul, 2006, s. 29.

⁹⁴ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 2-4.

⁹⁵ Reçber, Kamuran, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004, s. 86.

⁹⁶ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 123-124.

bulunmadığı Andlaşma, 1987 yılında Tek Senet’le başlayan kimlik değişimi konusunu hukuki bir zemine oturtmuş ve 1990 yılına kadar Soğuk Savaş koşulları nedeniyle oluşturulamayan siyasi birlik için de bir fırsat olarak algılanmıştır⁹⁷.

AB, Kurucu Andlaşması düzenlemeleri itibarıyla; Avrupa Toplulukları, ortak dış politika, güvenlik ve savunma ile adalet ve içişlerinden teşkil edildiği üç sütun üzerine oturtulmuştur⁹⁸. Oluşturulan bu yapı içinde, sütunlar arasında karar alma mekanizmaları farklılık gösterse de⁹⁹ dış politika, güvenlik, adalet, içişleri gibi bir devletin “egemenlik” anlayışının kapsamı ile doğrudan bağlantılı kavram ve konuların AB çatısı altına alınmış olması, AB’nin yetki alanlarını, üye devlet yetki alanlarını potansiyel olarak daraltacak şekilde nasıl genişlettiğinin açık bir göstergesini oluşturmuştur¹⁰⁰.

Her ne kadar AT ve dolayısıyla AB hukuk düzeni uluslararası ve ulusal hukuk düzenlerine ait kurallardan doğmuş ve devletler arasında birer uluslararası andlaşma ile kurulmuş olsa da, bütünüyle onlardan ve diğer uluslararası organizasyonlardan farklı ve kendine özgü kurumlara sahip olan bağımsız bir hukuk sistemidir. Başka bir ifadeyle AB’nin gerek asli¹⁰¹ gerekse tali¹⁰² hukuk kaynakları, iç hukukta da uygulanabilme kabiliyeti olmalarına karşın, iç hukuk ve uluslararası hukuka dâhil olmayan, onlardan tamamen ayrı bir hukuk yapılanmasını ortaya çıkarmışlardır¹⁰³.

Avrupa Topluluklarının yarattığı hukukun beş kaynağı bulunmaktadır. Bunlar; Kurucu Andlaşmalar, Topluluk organlarının yarattığı ikincil mevzuat, Toplulukların taraf olduğu uluslararası andlaşmalar ve üye devletlerarası sözleşmeler, bir Topluluk

⁹⁷ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 7; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 124; Güngörmüş Kona, Gamze, “AB Sınırları ve Genişleme Problemi”, <http://strateji.cukurova.edu.tr/AVRUPA/AB%20Sempozyumu.pdf>, 10.12.07.

⁹⁸ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 6-7.

⁹⁹ Toplulukların oluşturduğu birinci sütunda karar alma süreci, uluslarüstü bir anlayış temel alınarak “oyçokluğu” esasına üzerine oturtulmuştur. İkinci ve üçüncü sütunlarda ise mekanizma “hükümetler arası işbirliği” şeklinde ve “oybirliği” esasına üzerinde işlemektedir. İkinci ve üçüncü sütunlarda işletilen bu mekanizmanın sebebi ise, üye devletlerin ortak dış politika, güvenlik ve savunma konularını vazgeçilmez egemenlik sahaları olarak algılamalarıdır. Ayrıca AB Andlaşması’yla birinci sütunda yer alan “oy çokluğu” konularının kapsamı genişletilmiştir. Bkz. Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 32-35.

¹⁰⁰ Arıkan, Ayşe Saadet, “Avrupa İçin Anayasa Andlaşması ve Türkiye: Avrupa Birliği Hukuku ve Ulusal Hukuk İlişkisi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22. Cilt, 2005, s. 77.

¹⁰¹ AB Kurucu Anlaşmaları gibi doğrudan üye devletler tarafından yapılan hukuk kaynaklarıdır.

¹⁰² Kararnameler, tüzükler, yönergeler ve tavsiyeler gibi kurucu anlaşmalara dayanılarak AB organları tarafından yapılan hukuk kaynaklarıdır.

¹⁰³ Hekimoğlu, Mehmet Merdan, “Avrupa Birliği Hukuku ve 1982 Anayasası’na Göre Egemenlik”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (www.e-sosder.com), Cilt 2, Sayı 6, 2003, s. 35.

organı olarak Adalet Divanı'nın yarattığı içtihatlar ve hukukun genel prensipleridir. Tüm bu kaynakların tamamı, “AT Müktesebatı” adında hukuki bir terminoloji ile ifade edilmektedir. Bu nedenle Topluluk hukukuna uyumdan bahsedildiğinde, aslında vurgulanmak istenen Topluluk müktesebatıdır¹⁰⁴.

Kurucu Andlaşmalarda açık bir hüküm bulunmamasına rağmen, Avrupa Topluluğu Adalet Divanı (ATAD) da içtihatlarıyla AB hukuk düzeninin, ulusal ve uluslararası hukuk düzenlerinden tamamen ayrı, bağımsız bir hukuk düzeni olduğuna ve Anayasa hükümleri de dâhil olmak üzere bütün iç hukuk kurallarının, nitelikleri ve sıraları ne olursa olsun, üstünde yer aldığına karar vermiştir¹⁰⁵. Divan bu konuda, ATKA'nın “*sadakat ve işbirliği*” maddesi olarak da nitelenen 10'uncu Maddesine¹⁰⁶ sık sık atıfta bulunmaktadır¹⁰⁷.

ATAD tarafından 1960'lı yıllardan itibaren geliştirilen bu içtihat çerçevesinde, Kurucu Andlaşmalar ve ikincil mevzuat ile Divan kararları kendine özgü bir hukuk düzeni yaratmıştır. Bu hukuk düzeni içerisinde yaratılan tüzük ve direktifler gibi ikincil mevzuatın bir kısmı ulusal yargı, yasama ve yürütme organını bağlayıcı niteliktedir. Bu çerçevede doğrudan etkili bir Topluluk normu ulusal anayasa dâhil ulusal hukuktan üstündür ve öncelikle uygulanır. Bu öncelikte zaman önemli değildir¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Arıkan, **a.g.m.**, s. 79. AT hukuk sisteminin ana ve yardımcı kaynakları ile ilgili bir tasnif için ayrıca bkz. Genç, Mehmet, **Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993, s. 210.

¹⁰⁵ Avrupa Adalet Divanı'nın 15 Temmuz 1964 Costa ./ ENEL Rs 6/64, Slg 1964, 1141, Rz 8 Sayılı Kararında şöyle denilmektedir : “... AET üye devletlerin hukuk düzenleri içinde yerini almış ve ulusal mahkemeler tarafından uygulanması gereken şekilde kendi hukuk düzenini yaratmıştır. Üye devletler böylece kendi egemenlik haklarını sınırlamış, kendileri ve yurttaşları için bağlayıcı bir hukuk düzeni oluşturmuştur. Bunun sonucunda da kurucu sözleşmelerin lafı ve ruhu karşılıklı olarak kabul edilmiş bir hukuk düzenini tek taraflı uygulamalarla bertaraf etmeleri imkânsızdır. Sözleşmenin özerk yapısında oluşan bu hukuki hükümler ulusal hükümlerin önündedir”. Bkz. Aksoy, Murat Uğur, “Avrupa Hukuku Açısından Türk Vatandaşlarına Uygulanan Vize Alma Mecburiyetinin Değerlendirilmesi Raporu”, Duesseldorf, 2007, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/murataksay-15kasim07.pdf>, 11.12.07.

¹⁰⁶ AT Kurucu Andlaşması 10'uncu Maddesi: “Üye Devletler, bu Andlaşma'dan veya Topluluk kurumlarının tasarruflarından doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesini sağlayacak genel ve özel nitelikteki tüm önlemleri alırlar. Üye Devletler, Topluluğun görevini yerine getirmesini kolaylaştırırlar. Üye Devletler, bu Andlaşma'nın amaçlarının gerçekleşmesini tehlikeye sokabilecek nitelikteki tüm girişimlerden kaçınırlar” hükmünü amirdir.

¹⁰⁷ Arıkan, **a.g.m.**, s. 81.

¹⁰⁸ Arıkan, **a.g.m.**, s. 80-81.

Ayrıca, AB ile ulusal devletler arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için çeşitli konularda faaliyette bulunan Avrupa Komisyonu, AB Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu (AP), ATAD gibi organların, kurucu anlaşmalarla yetkilendirildikleri konularda tesis ettikleri kararlar da, kural dışılıklar saklı kalmak kaydıyla, genellikle üye devletleri hukuken bağlayıcı bir nitelik taşımakta ve üye devletlerin ulusal organlarınca verilen kararlar karşısında uygulama yönünden öncelik hakkına sahip olmaktadır. Böylece ortak parlamento, ortak yasama, yürütme ve yargı organları eliyle, temelde bir ulus devlete ait olması gereken organlar ve bunlara ait devlet işlevleri kısmen uluslarüstü bir yapının parçaları haline gelmekte ve bu yapı içinde belirli boyutlarda birer alt birim haline dönüşen ulus devletler geniş bir egemenlik sahasını uluslarüstü üst oluşuma aktarmaktadırlar¹⁰⁹.

Bugün sayıları yirmi yediye ulaşmış olan AB devletleri anayasalarının en belirgin özelliği, AB, dolayısıyla Topluluklar lehine egemenlik haklarından vazgeçmeyi kabul etmiş olmalarıdır. Uluslarüstü hukuk düzeninin sağlanabilmesi için Topluluğa üye devletler, üye olmadan önce ya da sonra, anayasalarında yer alan “*egemenliğin ulusa ait olduğu*” iddiasından vazgeçmişler¹¹⁰ ve giderek egemenliğin bir bölümünü Topluluğa taşıyan yeni bir yaklaşımı benimseyerek, anayasalarını AT hukuku ile uyumlu olacak şekilde değiştirmişlerdir¹¹¹.

Avrupa egemenliğinin doğuşu ise değişik kavramlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede Avrupa Toplulukları’na egemenlik devrinden yani terkenden, egemenlik haklarının kullanılmasının devrinden, egemenlik hakkının kullanılmasından feragatten, AT lehine egemenlik sınırlamasından söz edildiği gibi anayasal yetkilerin devrinden, egemenlik yetkilerinin ortak olarak kullanımından ve yetki paylaşımından da söz edilmektedir¹¹².

¹⁰⁹ Hekimoğlu, **a.g.m.**, s. 36-37.

¹¹⁰ Avrupa Toplulukları üyesi bazı devletlerin egemenlik devri konusunda yaptıkları düzenlemeler için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 158-166; İnceoğlu, Sibel, “Türkiye: AB’nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22. Cilt, 2005, s. 216-230; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 38-42.

¹¹¹ Kutlu, Merih, “Ankara Kriterleri ve Avrupa Birliği: Ülke Bilgileri, Anayasalar ve İnsan Hakları Raporları ile”, <http://www.turkab.net/ab/wkmerih03.htm>, 11.12.07.

¹¹² Arsava, Ayşe Füsün, “Avrupa Egemenliğinin Dayanak ve Sınırları” *ATAUM Bülten*, Yıl 1, Sayı 3, 2001, s. 2.

5. TÜRKİYE'DE ULUSAL EGEMENLİK KAVRAMININ GELİŞİMİ VE EGEMENLİK YETKİLERİNİN AT'NA DEVRİ SORUNU

5.1. Türkiye'de Ulusal Egemenlik Kavramının Gelişimi

Avrupa Toplulukları'na ve dolayısıyla da AB'ne üye adaylığı ve müzakere sürecinde, üzerinde en çok tartışılan konu ulusal egemenlik yetkilerinin sınırlandırılması veya devri konusunda yaşanmıştır. Bu tartışmalara değinmeden önce, Türkiye'de ulusal egemenlik kavramının gelişme sürecine değinmek uygun olacaktır.

İslam öncesi ve sonrası Türk Devletleri'nde güçlü bir merkezîyetçi yapı vardır. Türklerin İslam öncesi egemenlik düşüncesinde egemenliğin kaynağı ilâhidir¹¹³. Devletin varlığı, egemenliğin varlığına bağlıdır. Türk İllerinde egemenliğin sahibi han, beyler ve halktır. Diğer bir ifadeyle egemenlik, kaynağı tek olmasına karşın bölünebilir bir özelliğe sahiptir¹¹⁴.

İslam'a göre egemenliğin sahibi ise Allah'tır. Ancak egemenlik insanlar vasıtasıyla halifeye tevdi edilir. Halifenin seçimi, iktidara getirilmesi, iktidarı kötüye kullanması halinde bunun geri alınması yetkisi de İslam toplumunda, yani halktadır¹¹⁵.

İslamiyet'in Türkler tarafından kabulünden sonra Türk egemenlik anlayışı ile İslam'ın egemenlik anlayışı bağdaştırılarak bir senteze ulaştırılmış, bu sentez sonucu ulaşılan yeni egemenlik anlayışı ise Fatih Sultan Mehmet zamanında daha kesin bir çizgiye oturtularak merkezîyetçi, güçlü ve mutlak yetkili Osmanlı Padişahı tipinin sembolü olmuştur¹¹⁶.

Avrupa'da Fransız İhtilali'nin yarattığı etkiler, egemenlik ilkesinin gelişmesi ve demokrasi fikrinin yayılması Osmanlı İmparatorluğu'nda da bir takım ıslahat hareketlerinin başlamasına yol açmış, bu kapsamda hazırlanan 1808'deki Sened-i İttifak, 1839'daki Tanzimat Fermanı ve 1856'daki Islahat Fermanları ciddi anlamda

¹¹³ Köni, **a.g.m.**, s. 37.

¹¹⁴ Akyılmaz, **a.g.m.**, s. 263.

¹¹⁵ Cin, Halil, **a.g.m.**, s. 3.

¹¹⁶ Kodaman, **a.g.m.**, s. 28-29.

uygulanma imkânı bulamasa da, mutlak egemenliği dengelemeye çalışan belgeler olarak tarihe geçmiştir¹¹⁷.

Fatih Sultan Mehmet’le başlayan ve babadan oğula geçen egemenlik anlayışına, önce 1876 Anayasası (*Kanun-u Esasi*),¹¹⁸ ardından da, 1908 yılında ilan edilen II’nci Meşrutiyet Döneminde¹¹⁹ değiştirilen ve yeniden ilan edilen Anayasa ile son verilmek istenmişse de başarılı olunamamıştır.

Ulusal egemenlik kavramı, “*Ya İstiklal, Ya Ölüm*” parolası ile başlatılan Türk Kurtuluş Savaşı’nın başlangıcında, Mustafa Kemal Atatürk tarafından, ilk olarak 1919 yılında, Amasya Tamimi’nde “*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*” sözleriyle dile getirilmiştir. Milli Mücadele süresince Türk Ulusu’nun birlik ve bütünlüğüne manevi temel teşkil eden ulusal egemenlik anlayışı, Türk Ulusu’nun özelliklerini gayet iyi bilen Mustafa Kemal Atatürk tarafından bir bütün olarak ele alınan liberal ve tarihi milliyetçiliğin üzerine kurulmuştur¹²⁰.

¹¹⁷ Aldıkaçtı, **a.g.m.**, s. 19.

¹¹⁸ 1876 Anayasası, Halife Padişahın kişiliğini kutsal ve dokunulmaz kabul etmiş, kamu kudretini padişahıta toplayarak, yetkilerini anayasal zemine oturtmuş, dolayısıyla yetkisini sınırlamak yerine pekiştirmiştir. Devletin dini niteliğinde de herhangi bir değişikliğin yapılmadığı Kanun-u Esasi’de, yürütme padişahın otoritesine tâbi kılınmış, yine padişahın seçtiği üyelerden oluşan Heyet-i Ayan ile halkın seçtiği üyelerden oluşan Heyet-i Mebusan’dan oluşan Meclis-i Umumi’yi toplantıya çağırma ve feshetme yetkisi de Padişah’a tanınmıştır. Meclis üyeleri, padişahın izniyle yasa teklif edebilmekte, Meclislerin kabul ettiği tasarıların yasa halini alabilmesi için de padişahın onayı gerekmektedir. Meclisin kabul ettiği metnin yasa olarak değil tasarı olarak kabulü, Kanun-u Esasi’nin Padişaha yasama yetkisini de verdiği işaret etmektedir. Yetkileri kısıtlı olmasına rağmen ilk meclis ve ilk anayasa, demokratik düzenin temel taşları olmaları, siyasal gelişmeleri hareketlendirmeleri bakımından önem taşımaktadır. İlk meclis 13 Şubat 1878 tarihinde II’nci Abdülhamit tarafından kapatılmıştır.

¹¹⁹ 1876 Anayasası’nın askıya alınmasından sonra giderek güçlenen ve yayılan fikir akımları, 1908 yılında Anayasanın yeniden ilanı ve meclisin yeniden toplanmasıyla sonuçlanmış ve II’nci Meşrutiyet olarak adlandırılan süreç başlamıştır. Bazı hukukçuların 1909 Anayasası olarak da adlandırdığı Anayasa değişikliği ile parlamenter demokratik sisteme geçilmiş, padişahın yetkileri kısıtlanmış, padişahın kararlarında sadrazam ve ilgili nazırın imzasının bulunması esası getirilmiştir. Padişah, günümüzün parlamenter rejimlerindeki sorumsuz ve yetkisiz devlet başkanı statüsüne sokulmuştur. Meclisin ikili yapısı korunmuş ve gerçek yetkilerine kavuşturulmuştur. Artık, yasa yapma yetkisi Meclisindir. Ayrıca hükümetin Meclise karşı sorumlu olduğu ilkesi kabul edilmiştir. Padişah, sadece önüne gelen yasaları bir kez daha görüşülmek üzere Meclise gönderme yetkisine sahip kılınmıştır. Temel hak ve özgürlükler alanında da değişiklikler yapılarak, kişi özgürlüğü güvence altına alınmış, basında sansür yasaklanmış, haberleşmenin gizliliği ve toplanma özgürlüğü kabul edilmiştir. 1908 değişiklikleriyle, çok partili demokratik rejime geçişin ilk adımları da atılmıştır. Ancak, Anayasanın ilanı ile gelen hürriyetçi ortam yapılan seçimlerde iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi’nin muhalefete tahammül edemeyen tavrı nedeniyle kısa süre sonra kargaşaya dönüşmüş, egemenlik ulusa mal edilememiş ve İmparatorluk yıkılış sürecine girmiştir.

¹²⁰ Kodaman, **a.g.m.**, s. 30.

Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğuna dair anayasal hüküm ise, ancak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1'inci Maddesi ile resmi bir nitelik kazanabilmiştir. Daha sonra, Cumhuriyet döneminde kabul edilen ilk anayasa olarak da kabul edilen 1924 Anayasası ile 1961 ve 1982 Anayasalarında da yer alan ulusal egemenlik ilkesi “*Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir*” şeklinde hükümselleşmiştir. Bu anayasalardan 1921 ve 1924 Anayasaları, ulusu temsil eden kurum olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından tartışılarak kabul edilmiş ve egemenliğin kullanımını TBMM'ne vermiş olmaları hasebiyle, kendilerinden önceki ve sonraki anayasalardan ayrılmaktadır¹²¹.

1961 ve 1982 Anayasalarında ise kuvvetler ayrımı ilkeleri kabul edilmiş ve ulusal egemenliğin yasama, yürütme ve yargı organı vasıtasıyla kullanılacağı hükümselleştirilmiştir. Böylece egemenlik yetkilerinin hem bölüşülmüş olduğu (*erkler ayrılığı*), hem de Anayasayla hukuki sınırları belirlenmiş bir yetki kullanımı olduğu (*hukuk devleti*) vurgulanmıştır¹²². Bu son unsur, 1982 Anayasası'nın 6'ncı Madde¹²³ 3'üncü Fıkrasında yer alan “*egemenliğin kullanılması hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz, hiçbir kimse veya organ kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz*” hükmüyle tekrar vurgulanmıştır¹²⁴. Bu vurgu, Türk Ulusu'na ait olan egemenlik yetkisini, 1982 Anayasası'nın 7, 8 ve 9'uncu Maddelerinde¹²⁵ belirtilen kişi ve organlar dışındaki hiçbir kişi veya organın kullanamayacağı konusundaki sınırlılığı açık bir şekilde ortaya koymaktadır¹²⁶.

¹²¹ Gözler, **a.g.e.**, s. 97-98; Akyılmaz, **a.g.m.**, s. 266; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 43-44.

¹²² Gözler, **a.g.e.**, s. 98-99.

¹²³ 1982 Anayasası'nın **Egemenlik Başlıklı 6'ncı Madde 1'inci Fıkrası** “Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir”; **2'nci Fıkrası** “Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır”; **3'üncü Fıkrası** “Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz” hükümlerini amirdir.

¹²⁴ İnceoğlu, **a.g.m.**, s. 216-230.

¹²⁵ 1982 Anayasası'nın **Yasama Yetkisi Başlıklı 7'nci Maddesi** “Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez”; **Yürütme Yetkisi ve Görevi Başlıklı 8'inci Maddesi** “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir” ve **Yargı Yetkisi Başlıklı 9'uncu Maddesi** “Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır” hükümlerini amirdir.

¹²⁶ Gözler, **a.g.e.**, s. 100-102.

5.2. Egemenlik Yetkilerinin AT'na Devri Sorunu

1982 Anayasası, egemenlik yetkilerinin kimler ve hangi organlar tarafından kullanılacağı ve bunlar dışında hiçbir kişi veya organın bu yetkileri kullanamayacağı hükmünü açıkça ortaya koymuş ve egemenlik devrine kapıları tamamen kapatmıştır. Ancak bu yapının, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin, tamamen olmasa da ulus devletin tekelden alınmasını öngören Topluluk mevzuatıyla uyuşmadığı da ortadadır¹²⁷. Bu yüzden Türkiye'nin, Avrupa Toplulukları'na veya AB'ne tam üyelik için Anayasa'da bazı değişiklikler yapmak zorunda olduğu ifade edilmektedir. Anayasa değişikliğini gerektiren konuların başında ise ulusal egemenlik yetkilerinin kullanılmasına ilişkin düzenlemeler gelmektedir.

Avrupa egemenliğinin doğuşunun değişik kavramlarla açıklanmaya çalışıldığına yukarıda değinilmişti. Bu kavramların yanı sıra AT'nın yetkilerinin ulusal menşeli olmayıp, Topluluklar için kendine özgü olarak yaratıldığı görüşü de ileri sürülmektedir. AT'nın kullandığı egemenlik yetkilerini açıklamak için hangi kavram seçilirse seçilsin, sonuç olarak ulusal anayasalarda egemenlik yetkilerinin kullanımına ilişkin düzenlemelerde, AT'nın egemenlik yetkisi kullanmasını temin eden değişiklikler yapılması gerekmektedir¹²⁸. Nitekim ulusal egemenlik yetkilerinin, yetki verilen alanlarda AT tarafından kullanılması konusu Topluluğa üye devletler tarafından da gündeme getirilmiş ve netice itibarıyla Topluluk hukukunun önceliği konusunda uzlaşma sağlanmıştır¹²⁹.

1982 Anayasası'nın 6'ncı Maddesine göre ulusal egemenlik yetkisi, Türk Ulusu tarafından, Anayasa'nın koyduğu esaslara uygun olarak yetkili kılınan organlar eliyle kullanılır. Bu anlayış içerisinde yasama yetkisi, 7'nci Maddeye göre, TBMM'ne verilmiştir. Oysa ATKA'na göre, entegre edilen alanlarda (*Ortak tarım, ortak ulaştırma, ortak dış ticaret politikası gibi*) ulusal yetkiler Topluluk organları tarafından kullanılmakta, entegre edilmeyen ama koordine edilen kimi alanlarda (*sosyal politika,*

¹²⁷ Hekimoğlu, **a.g.m.**, s. 33.

¹²⁸ Arsava, Ayşe Füsün, "Geleceğin AB Üyesi Olarak Türkiye-Egemenlik Haklarının Devri Sorunu", **Türkiye'de Anayasa Reformu, Prensipler ve Sonuçlar**, Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 71-83.

¹²⁹ Başlar, Kemal, "Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türk Anayasası'nın Uyumlaştırılması Sorunu", <http://www.abgm.adalet.gov.tr/kbaslar.pdf>, 13.12.07.

vergi politikası gibi) ise Topluluk Hukuku'na uyum mükellefiyeti çerçevesinde Ulusal Hukukta Topluluk Hukuku'na uygun olarak değişikliklere gidilmektedir. Ulusal egemenlik alanında münhasır bir yasama yetkisini haiz olan TBMM'nin, AT'na tam üyelik durumunda, Topluluğa entegre edilen alanlarda yasama yetkisini kullanmaktan feragat etmesi, Topluluk alanında koordine edilen konularda ise, yasama yetkisini Topluluk Hukuku'nun gereklerine göre kullanması gerekecektir. Yasama yetkisi bakımından varılan bu sonuç, yargı ve yürütme yetkisinin kullanılması bakımından da geçerlidir¹³⁰.

1982 Anayasası'nda Egemenlik yetkilerinin uluslararası kuruluşlara devri konusu hiyerarşik olarak düzenlenmemiştir. Egemenlik yetkilerinin dış ilişkilerde kullanılması, 22 Mayıs 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren ve 1982 Anayasası'nın kimi düzenlemelerini değiştiren 5170 Sayılı Yasa ile Anayasa'nın 90 ve 104'üncü Maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddelerde uluslararası anlaşmaları akdetme yetkisi, yasama ve yürütme organları arasında paylaştırılmıştır. Anayasa'nın 90'uncü Maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla yapılacak anlaşmaların onaylanması, TBMM'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır. Bu hüküm egemenlik yetkilerinin kullanılmasını düzenleyen 6, 7, 8 ve 9'uncü Madde hükümleri çerçevesinde yorumlandığı takdirde, egemenlik yetkilerinin ulusal organlar arasında devredilmesini dahi kabul etmeyen bir anayasa hukuku sistemi çerçevesinde, Anayasa'nın 90'uncü Maddesine istinaden uluslararası kuruluşlara egemenlik haklarının devrini öngören anlaşmaların onaylanmasının uygun bulunmasının imkânsız olduğu sonucu doğmaktadır¹³¹.

ATAD, Topluluk Hukuku'nun yorumlanmasında ve uygulanmasında hukuku korumakla yetkilendirilmiş ve görevlendirilmiştir. ATAD kararlarının, ulusal yargıç bakımından bağlayıcı olması ise, Topluluk Hukuku'na aykırı ulusal hukukun uygulanmamasını öngören içtihadı nedeniyle büyük bir önem kazanmıştır. Ulusal mahkemeler bu içtihada göre, anayasa mahkemesine başvurmaya gerek kalmaksızın

¹³⁰ Arsava, **a.g.m.**, s. 71-83; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 171-172; Yüzbaşıoğlu, Necmi, "Türk Anayasası'nın Avrupa Anayasası'na Uyum Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22. Cilt, 2005, s. 342-349; Başlar, **a.g.m.**.

¹³¹ Arsava, **a.g.m.**, s. 71-83; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 172-176; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 49-51.

Topluluk Hukuku'na aykırı ulusal kanunu uygulamamakla yükümlüdür. Ulusal mahkemelerin verecekleri kararlarda, ulusal yargı sisteminin dışında yer alan bir mahkemenin kararlarını esas almaları ve Topluluk Hukuku'na aykırılık teşkil eden ulusal kanunları uygulamamaları, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na tamamen yabancıdır. Çünkü Anayasanın 148'inci Maddesi, ulusal kanunların geçerliliği konusunda karar verme yetkisini münhasıran Anayasa Mahkemesi'ne vermiştir. Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmeyen bir kanun uygulanmak zorundadır. Anayasa hükümleri, Anayasa'nın 11'inci Maddesine göre yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Anayasa'da bir değişiklik yapılmaksızın, Anayasa'nın öngördüğü bu sistemin hilafına ATAD kararlarına istinaden ulusal kanunların uygulama dışı bırakılması mümkün görülmemektedir¹³².

Topluluğa tam üyelik, Topluluk hukuku ile anayasanın uyuşmazlığa düşmesi durumunda Topluluk hukukuna öncelik verilmesini gerektirmektedir. Ancak Türkiye'de bunun mümkün olması için Anayasa'nın 138'inci Maddesinde¹³³ gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Çünkü mevcut durum itibarıyla, Madde hükmünde Topluluk hukuku lehine herhangi bir istisna tanınmaması sebebiyle, ulusal yargıcın, Topluluk düzenlemesi ile ulusal düzenlemenin çelişkiye düşmesi durumunda, Topluluk Hukuku'na öncelik vermesi mümkün değildir¹³⁴.

AB Komisyonu AB'nin yürütme organıdır. Komisyon bu fonksiyonunu ulusal yürütme organlarının yetkilerini kullanmaktan feragat etmesi sonucu kullanabilmektedir. Bir uluslararası organın ulusal hukuk düzeninde, yürütme organı yerine yahut orijinal yetkilere istinaden icra yetkisi kullanması, Anayasa'nın yürütme yetki ve görevini düzenleyen 8'inci Maddesine aykırılık teşkil etmektedir. Bu nedenle

¹³² Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 150-153; Arsava, **a.g.m.**, s. 71-83.

¹³³ **1982 Anayasası Madde 138:** Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

¹³⁴ Arsava, **a.g.m.**, s. 71-83; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 172-176.

Anayasa'nın 8'inci Maddesinin Topluluk Hukuku'nun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde genişletilmesi kaçınılmazdır¹³⁵.

AT Hukuku tarafından dzenlenen alanlara ilişkin olarak, Topluluk norm ve standartları ile uyumsuz olan diğer Anayasa hükümlerinin de Topluluk Hukuku ile uyumlaştırılması gerekmektedir. Örneğin, sosyal politika alanında, seyahat ve yerleşme hürriyeti (23'üncü Madde), hak arama hürriyeti (36'ncı Madde) alışma ve sözleşme hürriyeti (48'inci Madde), alışma hakkı ve devi (49'uncu Madde), sosyal güvenlik hakkı (60'inci Madde), sağlıklı yaşama hakkı (56'ncı Madde) gibi¹³⁶.

AB Hukuku'nun objektif hukuk karakteri, bu hukukun sadece ye devletlerle sınırlı olarak değil, nc devletler bakımından da hüküm ve sonuç doğurmasını sağlamaktadır. Bu sonuç 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi kararında Türkiye'nin AB müktesebatına uyum yükümlülüğüne açıklama getirmektedir. Bugün Türkiye-AB ilişkilerinde siyasi ve ekonomik reformlar vurgulandığı kadar, AB müktesebatına uyum da vurgulanmaktadır. 1999 Aralık Helsinki Zirve Metni'nin¹³⁷ 12'nci paragrafı, bu çerçevede müktesebatın kabulüne ait bir ulusal programla birlikte katılım ortaklığı belgesinin hazırlanmasını, AB müktesebatına uyum için müktesebatın analitik incelenmesini ve uygun bir izleme mekanizmasının oluşturulmasını ngrmektedir¹³⁸.

Yukarıda genel ve soyut olarak aktarılan iç hukuk ve Topluluk hukuku arasındaki uyum sorunlarının giderilmesine yönelik olarak, TBMM tarafından özellikle 2000 yılından sonra başlatılan çalışmalara aralıklarla da olsa devam edilmektedir. Sonuç olarak, Avrupa Topluluklarına veya AB'ne üyelik müzakerelerine devam eden Türkiye'nin, şimdiye kadar yaptığı çalışmalara, bu yolda ilerleme kararlılığına paralel olarak, ileride Toplulukla çelişkiye düşmemesi bakımından devam etmesi ve Topluluk hukukunun gereklerini karşılayan değişiklikleri yapması kaçınılmaz olarak görülmektedir.

¹³⁵ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 177-179; Arsava, **a.g.m.**, s. 71-83.

¹³⁶ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 179-180; Yüzbaşıoğlu, Necmi, **a.g.m.**, s. 342-349; Arsava, **a.g.m.**, s. 71-83.

¹³⁷ Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi 12 numaralı paragrafının değerlendirmesi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 112-115.

¹³⁸ Arsava, **a.g.m.**, s. 71-83.

İKİNCİ KISIM

GÜVENLİK KAVRAMI, KAVRAMIN ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDEKİ YERİ VE BİLİM ADAMLARININ YAKLAŞIMLARI

1. GÜVENLİK TANIMLAMALARI

Güvenlik, tarih boyunca içinde bulunulan koşulların tehdit¹³⁹ ve risk¹⁴⁰ algılamalarına göre sürekli değişikliğe uğramış bir kavramdır. Sözcük olarak; tehdit, tehlike, korku durumu ve hissinin olmaması anlamına gelir¹⁴¹.

Uluslararası alanda güvenlik, iki biçimde kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, ulus devletin¹⁴² güvenlik anlayışı, ikincisi ise, sistemin bütününe yönelik güvenlik anlayışıdır. Bu durumda ikincisi, tüm devletlerin ortak olarak tehdit saydıkları durumların düzenlenmesi anlamını taşıırken, diğeri bir ulus devletin iktidarını, vatandaşlarının refah düzeyini, ülkesel varlığını koruma ve geliştirme anlamını taşımaktadır. Bir devletin varlığını koruma ve sürdürme, hatta genişletme amacının karşısına çıkan sorunlar ve ikili-üçlü ilişkilerle çözümlenebildiği ya da çözemediği her

¹³⁹ Tehdit; karşı taraftan istenilen veya beklenen tavrın gösterilmesini hedefleyen, gösterilmemesi durumunda sert ve yaptırımli aksiyonlardan kaçınılmayacağı inancının yaratılmasını içeren bir ikaz, bir uyarı halidir. Günümüzde tehditler; doğrudan veya dolaylı olarak gelişebilmekte, boyut değiştirebilmekte, bazı durumlarda tanımsız ve belirsiz hale gelebilmekte, dünyadaki küreselleşme olgusunun olumsuz etkileri ile teknolojideki hızlı gelişmeler, kapsamının sürekli olarak genişlemesine neden olmakta ve nihayet bazı ortak temel özellikler göstermektedir. Bkz. Tanyeli, Cevdet, **Milli Strateji ve Oluşumunda Etkileyici Faktörler**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1990, s. 32.

¹⁴⁰ Risk; Bir devletin ulusal menfaatlerinin veya ulusal stratejilerinin maruz kaldığı veya kalabileceği değerlendirilen, tehdit ve potansiyel tehlide göre daha düşük dereceli tehlikelerdir. Devletin güvenliğine ve istikrarına karşı yaratılabilecek bu riskler, muhatabı olan devletler içinde veya çevresinde olabileceği gibi dışında/uzağında da oluşabilir. Bkz. Duru, Cenap; Hoşder, Mehmet, **Milli Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, s. 69.

¹⁴¹ Çakmak, Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 7.

¹⁴² Orgeneral İlker Başbuğ'a göre ise Ulus-devlet; dil, kültür ve ülkü birliğiyle birbirine bağlı vatandaşlardan oluşmaktadır. Ulus-devlet anlayışı dini ve etnik temellere dayanmaz. Din elbette bir devletin kültürel yapılanmasında önemli bir etkidir. Ancak, kültürel yapılanmada hâkim etken de olamaz. Bkz. Başbuğ, İlker, (Org., Gnkur. II'nci Bşk.), "Amerikan Türk Konseyinin 24'üncü Yıllık Toplantısında Yaptıkları Konuşma", 06 Haziran 2005, http://www.tsk.mil.tr/bashalk/konusma_mesaj/2005/gnkurIIncibsk_atekonusmasi_06062005.htm, 28.05.06; Ulus ve Ulus-devletle ilgili olarak geniş bilgi için ayrıca bkz. Maull, Hans W., "Hangi Aktörler Dünya Politikasını Etkiliyor?", Der. Karl Kaiser, Hans-Peter Schwartz, **Yeni Yüzyılda Dünya Politikası**, Çev. Müjdat Kayayerli, Simenis Yayınları, Ankara, 2005, s. 302; İnan, Afet, **a.g.e.**, s. 26; Öymen, Onur, **Ulusal Çıkarlar; Küreselleşme Çağında Ulus Devleti Korumak**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 33-34; Duru; Hoşder, **a.g.e.**, s. 5-9; Bayat, Mert, **Milli Güç ve Devlet**, İstanbul, Belge Yayınları, 1986.

olgu ulusal güvenlik konusuna dâhil olurken, çok sayıda ulus devletin aynı zamanda karşısına çıkan benzer sorunlar, uluslararası güvenlik içinde değerlendirilmektedir¹⁴³.

Güvenlik, paylaşılabılır ancak emanet edilemez bir olgudur. Mutlak biçimde korunma anlamı taşımaz ve mutlaka eldekini yitirmeme demek de değildir. Aynı zamanda, eldekini artırma anlamını da taşır. Bu haliyle güvenlik, bir tür önlemler ile istekler birlikteliği sistemidir ve çok değişkenli kombinasyonlarla kurulur¹⁴⁴.

Bir başka tanıma göre ise güvenlik; koruyucu tedbirlerin alınması ve sürdürülmesi sonucu, karşı devlet veya örgütlerin her türlü tecavüz ve etki altına alma çabalarının sonuçsuz bırakılması halidir¹⁴⁵.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB)'nin dağılması ile sona eren Soğuk Savaş Dönemi'nin ardından Dünyadaki tehdit algılamaları ve güvenlik anlayışları da büyük bir değişime uğramıştır. *“Soğuk Savaş'ta güvenlik yoktu, fakat istikrar vardı; 1990'larda Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde ise güvenlik vardı, ama bu defa da istikrar yoktu”* yaklaşımı dönemin durumunu özetlemektedir. Terörizmin miladı sayılabilecek 11 Eylül 2001 tarihinden sonra ise bu denklem, *“güvenlik yok, istikrar da yok”* durumuna gelmiştir¹⁴⁶.

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE GÜVENLİK

2.1. Realizm ve Güvenlik

Realizme göre insan doğasının özü bencil, güç ve iktidar hırsıyla hareket eden ve kendi çıkarları peşinde koşan varlıklar şeklindedir. İnsanın kötü, günahkâr, çıkarıcı, saldırgan ve ilişkilerinde gücü ön plana alan olumsuz bir doğaya sahip olduğu düşüncesinden hareket eden realistlere göre, devletler de bireyler gibidir ve merkezi bir otoritenin olmadığı uluslararası anarşik ortamda çıkarları peşinde koşarlar. Uluslararası

¹⁴³ Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 49.

¹⁴⁴ Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 55.

¹⁴⁵ Öztörün, Necdet, **Askeri Strateji (Bir Sistem Yaklaşımı)**, Temmuz 1982, s. 117; Güvenlikle ilgili olarak ayrıca bkz. David A., Baldwin, “Güvenlik Kavramı”, Çev. Çiğdem Şahin, Avrasya Dosyası, Cilt 9, Sayı 2, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 5-35; Çaşın; Özgöker; Çolak, a.g.e., s. 63-66; Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 9-55.

¹⁴⁶ Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 18, Ekim 2001, s. 14.

ilişkilerde devlet veya devletler temel ve en önemli unsurlardır. Devlet bölünmez bir bütün olduğu gibi aynı zamanda esas itibarıyla rasyonel bir unsurdur. Rasyonel bir politikada karar verme işlemi, devletin elindeki mevcut olanaklar itibarıyla mümkün olan tüm alternatifleri dikkate alır¹⁴⁷.

Realizme göre, uluslararası anarşik ortamda, devlet adamını yönlendiren unsurlar korku, kuşku, güvensizlik, güvenlik ikilemi, çıkar gibi unsurlardır. Özellikle bunlar arasından korku ve bunun yol açtığı güvenlik ikilemi devletleri savaşa zorlayan nedenlerin başında gelmektedir. Bir devlet kendi güvenliği için sadece kendisine güvenmek durumundadır. Çünkü merkezi bir otoritenin bulunmadığı uluslararası ortamda sonucu belirleyen her zaman için devletin gücü olmaktadır. Zira uluslararası anlaşmalar ve kurumlar güvenliğin sağlanmasında yeterli olamaz, hatta yanıltıcı olabilir. Güvenlik olgusu diğer devletlerin askeri güçlerine oranla artabilen ve eksilebilen bir metadır. Devlet gücünü artırmak için gayret göstereceğinden, kaçınılmaz olarak, kendisi gibi gücünü artırma gayreti olan diğer devletlerle çatışma içine girecektir. Bu çatışmanın sonucu taraflardan birinin ortadan kalkması sonucunu doğursa bile, devletler bunu göze alacaklardır¹⁴⁸.

Tüm realistler iç politika ve uluslararası politikayı birbirinden ayırarak ele almaktadırlar¹⁴⁹. Realistlere göre iç politikada üzerinde anlaşılan bir ulusal hukuk ve halkı tarafından bir üst otorite olarak kabul edilen bir hükümet bulunmaktadır. Oysa uluslararası alanda bütün devletler tarafından üzerinde konsensüs sağlanan her konuyu düzenleyen bir uluslararası hukuk bulunmadığı gibi, her devlet tarafından yetkisi tanınan bir üst otorite de bulunmamaktadır¹⁵⁰.

Uluslararası politikada realizme yolunu bulmada yardım eden en önemli nirengi noktası güç¹⁵¹ ve güç kavramı ile bağlantılı olarak ifade edilen çıkar¹⁵² kavramıdır.

¹⁴⁷ Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 164-167; Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 109; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁴⁸ Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 164-165; Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 109; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 43; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁴⁹ Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 168.

¹⁵⁰ Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 111.

¹⁵¹ Kavramı en sık kullanan Morgenthau'ya göre güç; politikanın temel amacı ve herhangi bir siyasal davranışın temel güdüsü, bir ilişki biçimi veya amacı gerçekleştirmek için bir araçtır. Kenneth Waltz'a göre ise güç, devletin varlığını sürdürmesinin ve güvenliğini sağlamanın bir aracıdır. Geleneksel realistler gücü bir devletin sahip olduğu fiziksel unsurlar olarak ifade etmekte ve buradan yola çıkarak

Realistlere göre, uluslararası ilişkilerin ana gündemini ulusal güvenlik konuları oluşturmaktadır¹⁵³. Siyasi ve askeri konuları en önemli konular olarak gören realistlere göre devletler, ulusal çıkarı maksimum kılmak için çaba gösterirler. Devletlerin bu amaçlarına ulaşmak için kullanacakları temel unsur ise güçtür. Uluslararası politikayı anlamaya çalışan akıl ile anlaşılması gereken gerçekler arasındaki bağlantıyı bu kavram sağlamaktadır. Bu kavram politikayı ekonomiden, ahlak biliminden ve estetikten ayırmaktadır ve bu kavram olmadan uluslararası veya ulusal hiçbir politikanın anlaşılması mümkün değildir¹⁵⁴.

Sonuç olarak, Vasquez'e göre¹⁵⁵ realizmin varsayımlarını üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; devletin uluslararası politikanın temel aktörleri olması, iç ve dış politikanın birbirlerinden ayrı tutulması ve uluslararası ilişkilerin güç mücadelesi olmasıdır.

Realizm, I'inci Dünya Savaşı sonrasında idealizmin bayraktarlığını yapan ve II'nci Dünya Savaşı sonrası SSCB ile birlikte bir süper güç olarak ortaya çıkan Amerika

daha çok ulusal güç ve bunu meydana getiren ögeler üzerinde durmaktadırlar. Ulusal güç ise; bir devletin bir diğerini, belirli tutum ve davranışları yapma ya da yapmama açısından zorlamakta kullanabileceği maddi ve manevi olanakların toplamı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle; devletin ulusal menfaatlerini sağlamak ve ulusal hedeflerini elde etmek için kullanabileceği insan gücü, coğrafi, ekonomik, askeri, siyasi, sosyo-kültürel, bilimsel ve teknolojik güç gibi güçlerden oluşan maddi ve manevi unsurların bileşimidir. Her devlet, egemenliğini, bağımsızlık ve özgürlüğü ile ulusal itibar ve haysiyetini, maddi çıkarlarını ve kültürel bütünlüğünü korumak için bunu sağlayıcı kaynak ve imkânlarını organize etmek zorundadır. Bu maksatla ulusal gücünü oluşturur ve geliştirir, karşı tarafı barışçıl yollardan ikna etmekte yetersiz kaldığı hallerde, daha etkili vasıtalar kullanabilir ve hatta bu, bir savaşta kuvvetinin tamamını kullanmaya kadar varabilir. Güç ve ulusal güç için ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 169-177; Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 134-151; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 44; Öztoran, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁵² Çıkar; devletin bekası, güvenliği ve milletin refahı için ulaşılmaması ve korunması gerekli maddi ve manevi değerler toplamıdır. Diğer bir tanımla ulusal çıkar; bir milletin kendi güvenliği, refah ve mutluluğu için zaruri olduğuna inandığı hususlardır. Bir başka tanıma göre ise ulusal çıkar; hükümet etme yetkisini elinde bulunduranların, milletin bekası için önemli olduğuna inandığı hususlardır. Ulusal çıkarların önemi, ulusal hedeflerin tayinindeki rollerden kaynaklanır. Herhangi bir ulusal çıkarın elde edilmesi maksadıyla ulusal güç unsurlarının ne derece kullanılması gerektiğinin değerlendirilmesine ulusal çıkar önem derecesi (yoğunluğu) denir. Ulusal çıkar yoğunluğu, risk faktörleri ve ilgili tarafların çıkarları göz önüne alınarak tespit edilir ve dört şekilde ifade edilir. Bunlar; beka derecesinde önemli ulusal çıkarlar, hayati derecede önemli ulusal çıkarlar, çok önemli ulusal çıkarlar ve önemli ulusal çıkarlardır. Daha geniş bilgi için bkz. Yüksel, Süreyya, **Strateji Kavramı ve Milli Stratejinin Tayini**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1976, s. 5-6.

¹⁵³ Morgenthau, Hans Joachim, **Uluslararası Politika**, Çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Cilt 1, Ankara, 1970, s. 4.

¹⁵⁴ Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 167; Çakmak, Cenap, "Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği, http://www.akader.info/KHUKA/2006_mart/4.pdf, 14.12.07; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 71-72.

¹⁵⁵ Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 169.

Birleşik Devletleri (ABD)'nin, dış politika yaklaşımlarına temel teşkil eden ve hatta meşrulaştıran bir yaklaşım olmuştur. Realizmin uluslararası ilişkilerdeki sistemli anlatımı ve bir okul olması ise II'nci Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. II'nci Dünya Savaşı'ndan, sonra Dünyanın iki kutba ayrıldığı ve karşılıklı olarak tarafların Dünyayı birkaç kez yok edecek kadar nükleer silaha sahip oldukları Soğuk Savaş döneminde de etkisini artırarak sürdürmüştür¹⁵⁶.

Soğuk Savaş döneminde Dünya güvenliğinden, iki süper güç arasındaki çekişmenin doğrudan silahlı çatışmaya dönüşmemesi durumu anlaşılıyordu. Bunun ötesinde, Dünyadaki anlaşmazlıkların adaletle çözümlenmesi, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin azaltılması gibi sorunların Dünya güvenlik gündeminde üst sıralara tırmandırılmaması ve ekonomik açıdan devletlerin birbirlerine olan bağılıklarının artması, 1970'lerin başlarında uluslararası sıkı iki kutuplu sistemin gevşemeye başlamasına ve dolayısıyla, güvenlik anlayışının da değişime uğramasına yol açmıştır. Bu dönemde neo-realist yaklaşımların yeni güvenlik anlayışının oluşmasında etkili olduğu görülmektedir¹⁵⁷.

2.2. Neo-Realizm ve Güvenlik

Kendisi de bir realist olmasına rağmen neo-realist düşüncenin öncüsü sayılan Kenneth N. Waltz, o güne kadar bir sonuç olarak bakılan ve anarşik bir ortam olarak görülen uluslararası yapının devletlerin davranışlarını sınırladığını söylemekte, ayrıca güç kavramına yeni anlamlar yüklemektedir¹⁵⁸. Waltz'a göre iç ve dış politikanın zeminleri farklıdır. İç politika, ast üst ilişkisine dayanan “*hiyerarşik*” bir yapıya sahiptir. Buna karşılık, uluslararası sistem, devletten başka şiddet kullanım imkânı bulunan bir başka birime sahip olmadığından “*anarşiktir*”¹⁵⁹. Realistlerden farklı olarak neo-realist düşünceye göre, gerek uluslararası yapının anarşik olmasından, gerekse bu yapıda devletler için hayatta kalmanın bir garantisi bulunmamasından dolayı devletler kendilerini kurumsal işbirliğine gitmek zorunda görmekteyler¹⁶⁰.

¹⁵⁶ Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 44-45.

¹⁵⁷ Arı, a.g.e., 2006, s. 112-113; Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 46-47.

¹⁵⁸ Arı, a.g.e., 2004, s. 192.

¹⁵⁹ Sönmezoğlu, a.g.e., 1995, s. 101.

¹⁶⁰ Arı, a.g.e., 2004, s. 192-197.

Neo-realizmde de klasik realist teorideki gibi temel çözümleme birimi devletlerdir. Ancak, neo-realizm devletlerin ulusal düzeydeki dış politikalarının ortaya çıkışını açıklamaya çalışan klasik realizmden farklı olarak, uluslararası sistemi temel almakta ve devletlerarasındaki ilişkileri, büyük güçlerin sayısına, aralarındaki güç paylaşımına ve uluslararası kuruluşların durumuna bakarak yorumlamaya çalışmaktadır¹⁶¹. Neo-realizme göre, bir devletin dış politikada yapabileceklerinin sınırını belirleyen, kendi ulusal güç ve imkânları kadar, uluslararası sistemin özellikleridir. Buna göre, bir devletin dış politikasını tartışmak için öncelikle uluslararası sistemin yapısını (*örneğin, tek kutuplu, iki kutuplu ya da çok kutuplu mu olduğunu*) ve söz konusu devletin bu yapı içerisinde nerede bulunduğunu, yani güçler dağılımındaki görelî konumunu bilmek gerekmektedir.

Tıpkı klasik realizmde olduğu gibi, neo-realist yaklaşım içinde de güç temel kavramlardan biridir. Ancak neo-realist düşünce okuluna göre güç başlı başına bir “amaç” olmaktan ziyade, mümkün olduğunda ve gerektiğinde başvurulabilecek bir “araçtır”. Zayıf olmak güçlü devletlerin saldırısına davetiye çıkaracağı gibi, çok güçlü olmaya çalışmak da diğer devletleri silahlanmaya veya ittifak ilişkisi içine girerek güçlerini birleştirmeye itmektir. Dolayısıyla güç ancak gerektiğinde kullanılacak bir araç olup, ne kadar güce sahip olmak gerektiğine aklîselim sahibi devlet adamı karar verir. Olağanüstü durumlarda devletlerin nihai endişesi “güç” değil “güvenliktir”¹⁶².

Neo-realist düşüncede de, klasik realizmde olduğu gibi devletin temel amacı güvenliğini sağlamaktır. Farklı olan, bir devletin güvenliğini sağlarken, artık sadece diğer devletleri değil, öteki uluslararası aktörleri de dikkate alması gerekliliğidir¹⁶³.

Uluslararası politika, ancak geleneksel realizmin birey düzeyindeki açıklamalarına yapının etkisini de ekleyince tam olarak anlaşılabilir ki, Waltz’a göre neo-realizm bunu yapmaktadır. En genel ifade ile neo-realizm, etkileşen birimler ile uluslararasındaki sonuçlar arasındaki nedensellik ilişkisini kurmaktadır. Oysa geleneksel realist düşünce sadece sonuçlar ile ilgilenmiştir. Ayrıca, neo-realist teoriye

¹⁶¹ Arı, a.g.e., 2004, 199.

¹⁶² Arı, a.g.e., 2004, s. 196.

¹⁶³ Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 46.

göre bir nedensellik ilişkisi tek taraflı değildir. Birey düzeyindeki nedenlerle, uluslararası yapı düzeyindeki nedenler birbirlerini etkilemektedir¹⁶⁴.

Bunu yanında, neo-realizmi, geleneksel realizmden ayıran noktalardan birisi de, R. Keohane, S. Krasner gibi yazarlar tarafından temsil edilen ve sosyo-ekonomik konuları analizlerine dâhil eden bir anlayışı da kapsamaktadır. Bu konulara ilişkin iki kavram “*hegemonya*” ve “*rejim*”dir. Bir ekonomik güç uluslararası ekonomiyi denetleyebildiğinde sistemde bir hegemonik istikrardan söz edilebilir. Bu hegemonyanın gerilemesi durumunda ise istikrar büyük ölçüde eski hegemonyacının çıkarlarının korunduğu uluslararası rejimler şeklinde devam edecektir¹⁶⁵.

Neo-realizmin etkili olduğu dönemlerde, uluslararası güvenlik arayışları birçok kurumsal yapıyla düzenlenmeye başlamış, BM, AET, Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü (NATO) gibi önceden oluşturulmuş örgütlerin faaliyetleri etkin duruma gelmiştir. Neo-realizm bu tür kuruluşları anarşik işleyişin kurala bağlanması biçiminde değerlendirmiştir¹⁶⁶.

2.3. İdealizm ve Güvenlik

İdealizm aslında realizm tarafından yaratılmıştır. Realistler kendi görüşlerini netleştirip, sistematikleştirirken iki Dünya savaşı arasındaki dönemin karşıt görüş ve yaklaşımlarını “*idealizm*”, “*moralizm*” ve “*ütopyacılık*” şeklinde nitelendirmişlerdir. Kısaca, realizm kendini netleştirirken “*idealizm*” kategorisini oluşturmuş ve bu gruplama realizmin kendini tanımlama sürecinin bir parçası olmuştur¹⁶⁷. Realizm kendi gayesi çerçevesinde “*öteki*” olarak “*idealizmi*” yaratırken de, idealizmi basitleştirmiş ve kendisini pratiğe ve reelpolitığe yakın, idealistleri ise ütopyacı şeklinde nitelendirmiştir. Oysa idealistler, dönemin reelpolitığinden hiç de uzak olmayan, pratik konulara oldukça

¹⁶⁴ Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 195.

¹⁶⁵ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, 1995, s. 102.

¹⁶⁶ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 46.

¹⁶⁷ Arı, **a.g.e.**, 2004, s. 165; Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 105-113; Uğrasız, Bülent, “Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2003, s. 139-140.

yakın ve özellikle uluslararası kurumların işleyişini etkilemeye çalışmış düşünürlerdir¹⁶⁸.

I'inci Dünya Savaşı'ndan sonra, barışçıl bir Dünya düzeni oluşturulması için yapılan çalışmalarda, savaşın ortaya çıkışında; devletlerin “*baskıcı*” yönetimlerle idare edilmelerinin ve dolayısıyla liderlerinin demokratik sorumluluklarının olmamasının yanı sıra anlaşmazlıkların artmasını önleyecek uluslararası mekanizmaların azlığının ve yetersizliğinin önemli rol oynadığı vurgulanmıştır¹⁶⁹. Böyle bir durum, ulusal ve uluslararası alanlarda reform yapılması sorununu gündeme getirmiştir. Reform çalışmaları ise; ulusal alanda otoriter-mutlakiyetçi rejimler yerine demokrasinin yerleştirilmesi, uluslararası sistemde “*gizli diplomasi*” yerine “*açık diplomasi*”nin geliştirilmesi, uluslararası hukukun güçlendirilmesi ve uluslararası kurumların kurulması düşüncelerini ön plana çıkarmıştır¹⁷⁰.

Savaş sonrası gelişen bu görüşler, esas olarak temellerini “*aydınlanma*”dan gelen “*ilerleme*” fikrinden ve “*akıl*” ilerlemeyi sağlamada en önemli araç olduğu düşüncesinden alıyordu. Bunun yanı sıra 19'uncu Yüzyılda yaygınlaşan liberal düşünce de, idealizmin özellikle insan doğasına ilişkin bakış tarzının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu düşünceye göre, bireyler temelde rasyonel ve iyidirler; dolayısıyla savaşlar devletlerin varlığı ve mutlakiyetçi, otoriter biçimde örgütlenmelerinden ileri gelmektedir. John Locke, Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in bu görüşleri idealizmin felsefi temellerini oluşturmuştur. Bununla birlikte Grotiyan düşünceler ve özellikle Immanuel Kant'ın düşünceleri de idealizmin şekillenmesinde etkili olmuştur. Kant'ın, uluslararası ilişkileri devletlerarası ilişkilerin ötesinde algılayan bakışı, siyaseti ahlakla ilişkilendiren yaklaşımı ve genel olarak “*misyoncu*” ve “*ütopyacı*” tarzı, idealistlerin de bakışında belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Grotius'dan gelen uluslararası toplum fikri ve bu toplumun norm, gelenek ve hukuku olduğu anlayışının izleri, “*idealistlerin*” çalışmalarında rahatlıkla gözlenmektedir¹⁷¹.

¹⁶⁸ Yalvaç, Faruk, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Der. Atila Eralp, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 139-164; Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 105; Uğrasız, **a.g.m.**, s. 140.

¹⁶⁹ Yalvaç, **a.g.m.**, 2006, s. 258.

¹⁷⁰ Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 108.

¹⁷¹ Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 107-112; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 40.

I'inci Dünya Savaşı'nın ardından, uluslararası alandaki sorunlara da aydınlanmadan gelen “ilerleme” anlayışıyla eğilinebileceği ve uluslararası ortamın daha akılcı olarak düzenlenebileceği savunulmaktaydı. I'inci Dünya Savaşından sonraki bu ortamda, uluslararası sistemin “akılcı” düzenlenmesini öngören ve yeni bir uluslararası kurumsallaşmayı savunan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson'un düşünceleri etkili olmuştur. Başkan Wilson ulusal sistemin demokrasi prensibi etrafında ve uluslararası sistemin de “açık diplomasi” ve yeni bir uluslararası kurumsallaşma çerçevesinde örgütlenmesini savunmuş ve bu düşünceleri uygulamaya geçirecek MC'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Wilson'a göre, MC yeni bir anlayışa - kolektif güvenlik prensibine- dayanacak, böylece eski güç dengesi yaklaşımları ortadan kalkacak ve barışçıl bir Dünya düzenin kurulmasına öncülük ederek savaşları imkânsız kılacaktı. MC'nin başını çektiği uluslararası kurumsallaşmayla, uluslararası ortam “akılcı” bir temele oturacak ve uluslararası hayatta “ilerleme” gerçekleştirilecekti¹⁷².

İdealizmde barış ortamının sağladığı ekonomik, siyasal ve sosyal faydaların neler olduğu sistematik biçimde belirtilmemiş, ancak barış ortamı denen düzenin nasıl sağlanacağı dile getirilmiştir. Bu da, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlenmedir. Barışın düzenlenmesinin yanı sıra korunmasına da hizmet edebilecek bir uluslararası güvenlik gücü de öngörülmüş, ancak düzenli bir disiplini ifade etmediği için idealistlerin tümünün uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlenme önerileri farklı olmuştur. Görüş ayrılıkları; örgütlerin global - bölgesel olmaları, uluslararası hukukun varolan uygulamalardan oluşması - yeniden düzenlenmesi ve uluslararası örgütlerin uluslararası - uluslararası olmaları gibi konularda belirginleşmiştir. Görüş farklılıkları, hem uluslararası sistemi algılayış farklılıklarından, hem de görüş ileri sürenlerin hukuk, siyaset, felsefe gibi farklı alanlarda çalışmalarından kaynaklanmıştır. Örneğin; Karl Renner, Edward Benes, Kont Sforzay, Paul Valery gibi “devlet adamları” bölgesel anlamda kurulacak federal yapıların uluslararası barışa hizmet edeceğini savunurlarken, Wilsoncu anlayışa sadık olanlar evrensel hukuk oluşturulması ve evrensel örgütlerin kurulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir¹⁷³.

¹⁷² Uğrasız, **a.g.m.**, s. 141-142; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 40-41.

¹⁷³ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 41-42.

İdealizm, uluslararası kurum önermesi, evrensel normlara önem vermesi, yeni bir girişim başlatması ve uluslararası topluluk anlayışını işlemesi bakımlarından uluslararası güvenlik hareketlerine kaynaklık yapmıştır. İşbirliği ile barış arasındaki doğrudan ilinti, işbirliğinin sürekliliği için ortak normlara gerek duyulması, ortak normların uluslararası örgütler yoluyla kurulup işletilmesi, bölgesel girişimlerin önemi ve işbirliğinin geliştirilmesinin vurgulanması örgütlenme kuramlarının siyasal ve ideolojik alt yapısının oluşturulmasını sağlamıştır. Ancak, aynı zamanda da, Dünyanın herhangi bir yerinde başlayacak bir güvenlik amaçlı örgütlenme hareketinin ideallerinin hangi devlet başkanı tarafından ifade edildiğine de dikkat edilmesi gerektiğini öğretmiştir. Genelde, uluslararası güvenlik idealinden söz edenler, kendi hükümetinin ideallerini duyurmuşlardır¹⁷⁴.

İdealizmin bir diğer katkısı, güvenlik kuruluşlarının iki yönünün birden ortaya konması sırasında ortaya çıkmaktadır: Güvenlik hareketleri, bir tür örgütlenme sürecini ifade etmektedir. Uluslararası ilişkilerde, genel olarak örgütlenme, örgütlenen aktörlerin çıkarları doğrultusundaki bir “şey için”, ya da ortak tehdit olarak görülen bir “şeye karşı” gelişmişlerdir. İdealizmin, “iyi” için “kötü”ye karşı anlayışı, bu anlamda önemli bir kolaylık sağlamış ve her güvenlik hareketi kendi “iyi”lerini Wilsoncu anlayışla tanımlayarak “kötü”yü de belirleme olanağı kazanmıştır¹⁷⁵.

İdealizmin kurumsallaştırılması çalışmaları devam ederken 1929 yılında ABD’nde baş gösteren büyük buhranın bütün Dünyaya yayılması, eski güç dengesi yaklaşımlarını ortadan kaldırarak barışçıl bir Dünya düzenin kurulmasına öncülük etmesi umut edilen MC’nin başarılı olamaması ve bu arada Almanya ve Japonya gibi devletlerin statükoyu değiştirme çabaları II’nci Dünya Savaşı’nın başlamasına ve dolayısıyla da idealizmin önermelerinin başarısızlığa uğramasına neden olmuştur. Bu durum güç ilişkilerinin ön plana çıkmasına ve realizmin gelişmesine uygun bir ortam yaratmıştır¹⁷⁶.

¹⁷⁴ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 42.

¹⁷⁵ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 42-43; Uğrasız, **a.g.m.**, 142.

¹⁷⁶ Arı, **a.g.e.**, 2006, s. 108.

2.4. Çoğulcu Yaklaşım (*Pluralizm*) Tezi ve Güvenlik

Neo-realist düşüncenin etkin olduğu 1960'lı ve 1970'li yıllarda, uluslararası ilişkiler alanında uluslararası politika ve iç politika arasında ayrıma giden ve devlet merkezli bir analizi benimseyen düşünce okullarına karşı bir tepki olarak, başka yaklaşımlar ve tezler de oluşturulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Bunlardan çoğulcu yaklaşım, artan karşılıklı bağımlılık ve etkileşim dolayısıyla devletin sınırlarının giderek önemini yitirmeye başladığına ve iç politikanın dış politikadaki ağırlığının arttığına dikkat çeken çalışmalarla başlamış ve uluslararasılık ve karşılıklı bağımlılık eksenindeki tartışmalarla ifadesini bulmuştur¹⁷⁷. Çoğulcu yaklaşımı savunanların en belirgin ortak özellikleri, alanın konusunu sadece devletlerin dış politikalarını ve aralarındaki ilişkileri incelemek olarak gören devlet merkezli görüşe karşı olmalarıdır¹⁷⁸.

Çoğulcu yaklaşım taraftarlarına göre; devletin yanında birey, ulusal ve uluslararası baskı grupları, ulusaşırı ve uluslararası örgütler gibi devlete ait olmayan aktörler de uluslararası ilişkilerde ve Dünya politikasında önemli unsurlardır; devlet bölünmez bir bütün ve somutlaştırılmış bir varlık değil, alt örgütlenmelerden ve birimlerden oluşmaktadır, dolayısıyla dış politika oluşumunda bütünü oluşturan parçaların da ayrı ayrı etkileri ve rolleri bulunmaktadır; uluslararası ilişkiler gündemi çok kapsamlıdır, her ne kadar ulusal güvenlik konuları önemli ise de, aynı zamanda devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın büyümesinden doğan çeşitli ekonomik, sosyal ve ekolojik konuların da üzerinde durulmalıdır; dış politikada karar alma çeşitli aktörler arasındaki bir rekabet ve uzlaşma sürecidir¹⁷⁹.

Ayrıca çoğulcu yaklaşım taraftarları, realistlerden farklı olarak, uluslararası ilişkilerin her zaman sıfır toplamlı olmayabileceğini, hızla artan iletişim ve etkileşimin kuşku ve güvensizliği azaltacağını ve işbirliği yapmamanın maliyeti artıracaklarını savunmaktadırlar¹⁸⁰. Çoğulcu yaklaşım taraftarlarının realistlerden ayrıldığı diğer hususlar ise; uluslararası karşılıklı bağımlılığın savaş olasılığını azalttığı, silahsızlanmanın barışın sağlanmasında önemli bir unsur olduğu ve uluslararası hukuk

¹⁷⁷ Arı, a.g.e., 2004, s. 343.

¹⁷⁸ Sönmezoğlu, a.g.e., 1995, s. 107.

¹⁷⁹ Kocaoğlu, Mehmet A., **Uluslararası İlişkiler**, Ankara, 1993, s. 65-66; Arı, a.g.e., 2004, s. 345-353.

¹⁸⁰ Arı, a.g.e., 2004, s. 348.

ve uluslararası örgütlerin uluslararası işbirliğinin geliştirilmesinin önemli araçları olduğu yönündedir¹⁸¹.

2.5. Karşılıklı Bağımlılık Tezi ve Güvenlik

Üzerinde en fazla tartışılan kavram ve olgulardan birisi de karşılıklı bağımlılık tezi olmuştur. Karşılıklı bağımlılık genel anlamıyla otonominin tersidir. Bu çerçevede karşılıklı bağımlılık; bireyler, hükümetler, çok uluslu şirketler, uluslararası ve uluslararası örgütler türünden iki ya da daha fazla tarafın eylemlerinin karşılıklı olarak birbirleri ile bağlantılı olma halidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, söz konusu karşılıklı bağımlılığın mutlaka topyekûn bir anlam ifade etmediği, çoğu zaman bazı özgül alanlara ilişkin olduğudur. Bu özgül alanların başında da ekonomik ilişkiler gelmekte, birçok yazar ilişkiyi hemen hemen bu düzeyde ele almaktadır¹⁸².

Bağımlılık, bir devletin dış politikalarının diğer bir devlet tarafından belirlendiği tek taraflı bir etkileşimi ifade ederken, karşılıklı bağımlılık farklı devletler arasındaki ilişkilerde gündeme gelen karşılıklı etkileşimi ifade eder¹⁸³. Morse'a göre iki tür karşılıklı bağımlılık zemini bulunmaktadır. Devletlerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılıkları ve devlet/devletler ile uluslararası sistem arasındaki karşılıklı bağımlılık. Morse'un "*stratejik karşılıklı bağımlılık*" olarak adlandırdığı birinci tür, karşılıklı bağımlılık olgusunun en temel biçimidir. İki veya çok taraflı ittifak içerisinde yer alan devletlerin arasındaki ilişkilerde kolayca gözlenen bu olgunun, genellikle siyasi/askeri düzeydeki ilişkileri kapsadığı söylenebilir. Buna karşılık, ikinci tür, yani devlet/devletler ile uluslararası sistem arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi, kavramın günümüzde kazandığı anlamı daha iyi yansıtmaktadır. Bu türden bağımlılık, siyasi/askeri öğeleri de kapsamakla beraber esas olarak ticari-ekonomik zeminde oluşmaktadır¹⁸⁴.

Karşılıklı bağımlılığın temel nitelikleri ve koşulları üç noktada toplanmaktadır. Bunlar; uluslararası ve toplumlararası iletişim kanallarının çokluğu, uluslararası konuların gündemine ilişkin bir öncelik sıralamasının olmaması ve askeri gücün

¹⁸¹ Arı, a.g.e., 2004, s. 353.

¹⁸² Sönmezoğlu, a.g.e., 1995, s. 108.

¹⁸³ Arı, a.g.e., 2004, s. 422.

¹⁸⁴ Sönmezoğlu, a.g.e., 1995, s. 108-109.

öneminin giderek azalmasıdır. Karşılıklı bağımlılık tezini savunanlara göre, güvenlik konuları uluslararası ilişkilerin artık ilk maddesini oluşturmamaktadır¹⁸⁵.

Çoğulcu yaklaşım ve karşılıklı bağımlılık tezlerinin savunucularına göre aktör türü ve sayısının artması, bu aktörlerin karşılıklı çok sayıda yeni ilişki biçimleri geliştirmeleri, sınıraşkın faaliyetlerin artması, bilim ve teknolojiadaki çok hızlı gelişme, bilinen birçok dengenin değişmesine, daha doğrusu çeşitlenmesine yol açmıştır. Aktör sayısının çoğalıp bunların ilişkilerinin çeşitlenmesi karşısında üretilen yaklaşımlar genel olarak, Dünyadaki tüm bölgelerin, aktörlerin, bunların türlü faaliyetlerinin, doğal kaynaklarının, dolayısıyla her şeyin karmaşık biçimde birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı olduklarını ileri sürmektedirler. Bu durumda güvenlik anlayışının da fazlasıyla çeşitlendiği, artık devletlere bakarak oluşturulabilecek tek tek güvenlik sistemleri bulunmadığı, toplumları tehdit eden olguların tümünün küreselleştiği savunulmaktadır. Ancak, önlemlerin alınması ve güvenlik girişimlerinin geliştirilmesi sırasında, devletler hâlâ başrol oynayan aktör olarak görülmektedir¹⁸⁶.

3. GÜVENLİK KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLAR

Diğer sosyal bilim dallarında olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de konulara yaklaşım; bilim insanlarının sahip oldukları ulusal kimlik, yaşadıkları çağ ve bu çağdaki yönetim şekilleri ve güç dengeleri gibi birtakım etkenlere bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bu yaklaşımlar diğer bilim adamları tarafından bazen desteklenip geliştirilmekte, bazen de karşıt yaklaşımların oluşmasına neden olmaktadır. Güvenliğe ilişkin yaklaşımların gelişmesi de bu genel çerçeveye uygun olmuş, aralarında benzerlikler olmakla birlikte farklı ulusal kimliklere sahip bilim adamları tarafından, yaşadıkları dönemlere göre farklı bakış açıları ortaya konulmuştur.

3.1. Niccolo Machiavelli'nin Güvenlik Yaklaşımı

1469 yılında, İtalyan şehir devleti Floransa'da doğan Niccolo Machiavelli, yukarıda belirttiğimiz gibi, asıl adı De Principatibus (*Prenslikler Hakkında*) olan ama İl

¹⁸⁵ Arı, a.g.e., 2004, s. 425-429.

¹⁸⁶ Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 47.

Principe (*Prens*) adıyla ün kazanan eserinde iktidar, güç ve güvenlik hakkında önemli yaklaşımlar sergilemiş ve bir bakıma realizmin ilkelerinin oluşmasına temel hazırlamıştır. Esasında Machiavelli eserlerinde doğrudan güvenlik ile ilgili tanımlamalarda bulunmamıştır. Ancak; İtalya’da yaşadığı dönemde tanık olduğu; şehir devletlerinin iktidar olmak için verdikleri savaşlar, cinayetler, ihanetler ve siyasi ihtiraslar, O’nu bir devletin güvenlik koşullarının neler olması gerektiği konusunda düşünmeye ve bu düşüncelerini iktidarda bulunanlara tavsiyeler niteliğinde açıklamaya sevk etmiştir¹⁸⁷.

Machiavelli Antikçağ’ın devlet görüşünü, Rönesans’ın eğilimleri ile birleştiren ilk düşünürdür¹⁸⁸. Modern ulus devlet fikrinin doğuşu Machiavelli ile başlar. Pisa-Floransa savaşı sırasında diplomat olarak Fransa’ya gittiğinde, İtalya’nın bir öz ordusu olmadığından ciddiye alınmadığını ve aşağılandığını görmesi, O’nda Tanrı Krallığı dışında, tamamen insan krallığına dayalı ulusal bir devlet ve ulusal bir ordu fikrinin gelişmesine neden olmuştur¹⁸⁹.

Machiavelli için, iyi yasa ve iyi silah bir devletin sahip olması gereken iki temel unsurdur. Yasaların güvencesi ise gönüllü ve ulusal iyi bir ordudur¹⁹⁰. Machiavelli’ye göre, bir ordunun olmazsa olmaz şartlarından biri, iyi silahtır. Bol sayıda silah ve teçhizat halka güven verecek, düşmana ise korku salacaktır¹⁹¹.

Machiavelli, bir devleti, kiliseden ve diğer devletlerden farklı bir aygıt olarak kabul etmekle birlikte, aralarındaki bağımlılığı da inkâr etmez. O’na göre bir devlet uzun süre barış halinde kalamaz. Çünkü o başkalarını rahatsız etmezse bile, başkaları onu rahatsız edecektir¹⁹². Hatta Machiavelli, bundan yola çıkarak bir devletler hukukunun olabileceğini de kabul etmiştir. Bu, bütün devletler için geçerli olacak ve doğal hukuka dayanacaktır. Devletlerarasındaki bağımlılıktan hareketle, güç politikası

¹⁸⁷ Deniz, Faruk, “Machiavelli: ‘Şeytan’ mı, ‘İnsan’ mı?”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 23-24, Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu'ya Armağan Özel Sayısı, (Ekim 2000-Mart 2001), <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/10.htm>, 14.06.06.

¹⁸⁸ Gökberk, a.g.e., s. 190.

¹⁸⁹ Machiavelli, **Hükümdar**, s. 60-61.

¹⁹⁰ Machiavelli, **Hükümdar**, s. 59.

¹⁹¹ Machiavelli, **Hükümdar**, s. 53.

¹⁹² Rosenthal, Erwin, **Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi**, Çev. Ali Çaksu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 97.

kavramının kapısını da aralayan Machiavelli, bununla uluslararası ilişkiler teorilerinin iki ana temelini ortaya koymuştur: Devletin ayrı bir moral güç olarak varlığı ve bir uluslararası alanın varlığı¹⁹³.

Machiavelli'ye göre, ilk başta yalnız başına yaşayan insanlar, sonraları korunma ve beslenme içgüdüleriyle bir araya toplanmışlardır. İçlerinde en cesur ve akıllı olanını kendilerine baş yapmışlar ve onun boyunduruğu altına girmişlerdir¹⁹⁴. Yönetme ve yasa fikri böylece ortaya çıkmıştır.

16'ncı Yüzyıl ortalarındaki Avrupa'ya bakarak düşünce sistemini geliştiren Machiavelli, her devletin farklı içsel özellikler gösterdiğini, birbirlerine de büyük ölçüde bağımlı olduklarını vurgulamıştır. Realist yaklaşımın ilk önermelerini taşıyan bu anlayışa göre, devletlerarasındaki rekabet onları zorunlu olarak çatışmaya sürüklemekte ve çatışma da tarafların ısrarla birbirlerini bastırma faaliyeti anlamına gelmektedir. Her devlet, güvenliğini karşı tarafı bastırma biçiminde ve karşıdan gelen baskılara direnme biçiminde algılamaktadır. Devletin güvenliği, bir başka gücün vesayeti altında bulunmama ile ifadelendirilmektedir¹⁹⁵.

3.2. Hugo Grotius'un Güvenlik Yaklaşımı

1583–1645 yılları arasında yaşamış bir düşünür olan ve uluslararası hukukun kurucusu olarak kabul edilen Hugo Grotius'un düşünceleri ise, büyük ölçüde rasyonalizm çerçevesinde değerlendirilmektedir. Grotius, uluslararası anarşik bir ortam olarak değerlendirmekte, bunu da devletlerin üzerinde bir üst otorite bulunmamasına bağlamaktadır. Grotius'a göre, tekil ulusal devletlerden üstün olan ve aralarındaki ilişkiyi düzenleyen belirli teamüller vardır. Ancak bu teamüller, büyük ölçüde güçlü olanlar tarafından belirlenmektedir. Bununla birlikte, sistem hala anarşiktir. Çünkü anlaşmazlıkları düzenleyecek ve çözüme bağlayacak üst sistemler mevcut değildir. Bu türden sistemler kurulmadığı sürece de, çatışmalar kaçınılmaz

¹⁹³ Machiavelli, **Konuşmalar**, (Seçme Parçalar, Çev. Pars Esin, Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi-II İçinde, Haz. Mete Tunçay), Teori Yayınları, Ankara, 1986, s. 53.

¹⁹⁴ Machiavelli, **Konuşmalar**, s. 49-50.

¹⁹⁵ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 29.

olacaktır. Söz konusu yaklaşım, savaşı normal bir durum olarak görmekte, ancak yine de bir “savunma” durumu söz konusu ise meşru kabul etmektedir¹⁹⁶.

Dolaylı olarak bakıldığında Grotius tarafından güvenlik olgusunun iki biçimde ele alındığı görülmektedir: Bunlardan birincisi, devletin güvenliğinin uluslararası sistemin bütününe düzenleyen güvenlik sistemleriyle ilişkili olmasıdır. Uluslararası hukuk, uluslararası kuruluşlar gibi oluşumlar aynı zamanda devletin güvenliğini sağladığından teşvik edilmektedir. Öte yandan, uluslararası güvenlik sistemleri kurulmayınca devletlerin davranışlarını sınırlayan kurallar bulunmamakta ve savaşlar bile çıkmaktadır. Bu durumda güvenliğin ikinci biçimi, devletin kendisini dışarıdan gelen tehlikeye karşı savunması anlam kazanmaktadır. Böylece, Grotius ile birlikte, güvenlik ve savunma arasında doğrudan bir ilinti kurulmaya başlanmış, güvenlik bir devlete karşı yapılan saldırı karşısındaki savunma önlemleri bütünü olarak ele alınmıştır. Ancak, burada saldırı ile karşı önlemlerin ayrıntıları bulunmadığından neyin saldırı, neyin savunma olduğu açık değildir. Bu durum, büyük ölçüde günümüzde de böyledir¹⁹⁷.

3.3. Thomas Hobbes’un Güvenlik Yaklaşımı

Grotius’la aynı dönemlerde yaşamış olan İngiliz filozof ve düşünür Thomas Hobbes’a (1588-1679) göre insanlar bir arada yaşarlar ve fikren ve bedenen eşit yaratılmışlardır. Bu nedenle amaçlarına ulaşmada da eşit isteklere sahiptirler. İnsanların hepsinde ortak amaç ise, önce varlıklarını korumak ve sürdürmek, ondan sonra da hoşlarına giden şeyleri ele geçirmektir. Bu yüzden de herkes, ister istemez, birbirinin düşmanı olur ve “herkesin herkese karşı savaşı” durumu (*bellum omnium contra omnes*) başlar¹⁹⁸.

Hobbes insanlar arasındaki mücadeleyi, insanları birbirleriyle savaşmaya iten, rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma tutkusu olmak üzere üç nedene bağlar¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Türközer, Bahir Güneş, “Sosyolojik Hukuk Düşüncesinin Oluşumu”, <http://w3.gazi.edu.tr/web/bahir/sosyolojik.pdf>, 23.01.06.

¹⁹⁷ Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 30.

¹⁹⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hobbes, 24.01.06.

¹⁹⁹ Göze, a.g.e., s. 134-135; Alaç, Ali Erkan, “Thomas Hobbes’un Bakış Açısıyla Siyasal Sistem İçerisinde Bir Devletin Doğuşu ve Tanımlaması Üzerine Yaklaşımlar”, http://www.egm.gov.tr/apk/dergi/37/web/makaleler/Ali_Erkan_ALAC.htm, 28.01.06.

Güvenlik, tek bir karar verici tarafından yönetilmeyen bir çoğunlukla da sağlanamaz. Son derece büyük bir çoğunluk da olsa, bu çoğunluğun üyelerinin eylemleri, kendi bireysel muhakemelerine ve isteklerine göre belirlenmekte ise, bu şekilde, ne ortak bir düşmana ne de birbirlerine zarar vermelerine karşı savunma ve korunma bekleyemezler. Çünkü güçlerinin en iyi nasıl kullanılacağı ve uygulanacağı konusunda farklı görüşlere sahip olduklarından birbirlerine yardım etmek bir yana engel olurlar ve karşılıklı muhalefetle güçlerini hiç mertebesine indirirler. Böylece, birleşmiş az sayıda insan tarafından kolayca egemenlik altına alınmakla kalmazlar; aynı zamanda, ortak bir düşman yoksa bireysel çıkarlar için kendi aralarında savaşırlar²⁰⁰.

İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak genel bir gücü kurmanın tek yolu; insanların bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya hepsinin iradesini onların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Bu durum onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir. Herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle birleşmeleridir. Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, devlet olarak adlandırılır²⁰¹.

Hobbes'a göre; devletin amacı, bireysel güvenliktir. Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tâbi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, kendilerini doğa yasalarına uymaya zorlayacak belirgin bir güç olmadığından, insanların doğal duygularının zorunlu sonucu olan o berbat savaş durumundan kurtulmaktır²⁰².

Hobbes'un bu yaklaşımı, uluslararası sistemde de aynen kullanılabilir. Aktörler, görece eşit olduklarında birbirine karşı güvensizlikleri artmaktadır. Çünkü bunlar benzer amaçlara sahip olmakta ve bir süre sonra çıkar çatışmasına girmektedirler. Dolayısıyla, eşitlik güvensizliğin temel nedenini oluşturmaktadır. Günümüzde, gelişmiş bir devletin az gelişmiş bir devleti daha az tehdit olarak görmesi,

²⁰⁰ Hobbes, **a.g.e.**, s. 128.

²⁰¹ Hobbes, **a.g.e.**, s. 129.

²⁰² Hobbes, **a.g.e.**, s. 127.

bütün güvenlik arayışlarının benzer güçlere karşı koymak için düzenlenmiş olduğu hatırlanırsa, Hobbes'un büyük ölçüde doğru bir mantık yürüttüğü ileri sürülebilir. Kişisel iktidar hırsı gibi, devletlerarasında da bir üstünlük hırsı bulunduğundan Grotius'un önerdiği türden bir uluslararası örgüt kurulamayacak ve çatışmalar da kaçınılmaz olacaktır. Hobbes, savaşı sadece savunma anlamında kullanmamakta ve bunu doğal durum olarak kabul etmektedir. Diğer bir ifadeyle, savunma söz konusu olduğunda savaş kaçınılmaz olmakta ve bu tür bir savaş da toplumsal güvenliğin bekası için doğal kabul edilmektedir²⁰³.

3.4. Jean Jacques Rousseau'nun Güvenlik Yaklaşımı

18'inci Yüzyılın önemli filozoflarından İsviçre doğumlu Fransız Jean Jacques Rousseau, (1712–1778) “*Toplum Sözleşmesi*” isimli eserinde, insanların ilkin bağımsızlık içinde yaşamakta olduklarını, bu hâl içerisinde birbirlerine düşman olamayacaklarını, çünkü aralarında barış ya da savaş hâli kuracak kadar değişmez ilişkiler bulunmadığını söylemektedir. Zira, O'na göre, savaşa yol açan saik, “*İnsanlar arasındaki ilişkiler değil, olaylar arasındaki ilişkilerdir*”²⁰⁴.

Savaş hali basit kişisel ilişkilerden değil, yalnız mal mülk ilişkilerinden çıkacağına göre, özel savaş, yani insanla insan arasındaki savaş, sürekli bir mülkiyet tanımayan doğal yaşama halinde olmadığı gibi, her şeyin yasa gücüne bağlı olduğu toplum halinde de olmaz. Öyleyse, savaş insanın insanla değil, devletin devletle olan bir ilişkisidir. Son olarak, devletin düşmanı insanlar değil, yine başka devletlerdir, çünkü özleri birbirinden ayrı olan şeyler arasında hiçbir gerçek ilişki kurulamaz²⁰⁵.

Rousseau'ya göre savaşın amacı düşman devletin yok edilmesi olduğu için, karşı tarafın, bu devleti koruyanları, ellerinde silah olduğu sürece öldürme hakkı vardır, ama silahları bırakıp da teslim olunca, artık düşman ya da düşmanın aracı olmaktan çıkar, sadece birer insan olurlar. O zaman, onların yaşamı üstünde hiç kimsenin hakkı kalmaz. Kimi zaman, bir devlet, üyelerinden hiçbiri öldürülmeden de yok edilebilir. Savaş, amacı için gerekli olmayan hiçbir hak tanımaz. Rousseau Fetih'i Savaş'tan ayrı

²⁰³ Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 31.

²⁰⁴ Rousseau, a.g.e., s. 20-21.

²⁰⁵ Gül, Fikri, “Jean Jacques Rousseau'nun Egemenlik Anlayışı”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 37, 2003/1, s. 181.

tutmakta ve onun güçlünün yavaşından başka bir temeli olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre savaş, yenen tarafa yenilen ulusları kesip biçme hakkı vermemektedir; o hâlde, yenenin olmayan bu hak yenilen ulusları boyunduruk altına alma hakkına da temel olamaz²⁰⁶.

Burada dikkat çekici bir husus, Rousseau'nun savaşın amacının “*düşman devletin yok edilmesi*” olduğunu söylemesidir. Bu fikir, Clausewitz'in “Savaşın amacı düşman devleti, düşmanı silahtan arındırmaktır” prensibiyle tenakuz hâlinde olduğu gibi, “*savaşın, yenen tarafa yenilen ulusları kesip biçme hakkı vermemekte olması*” hasebiyle Fetih'i reddetmesiyle de tenakuz hâlinindedir²⁰⁷.

Rousseau'nun yaklaşımlarında da belirtildiği gibi, idealist eğilimlerin ön planda olduğu 18'inci Yüzyılda güvenlik, savaşın reddedilmesi ile eşdeğer olarak kabul edilmiş, savaşların engellenmesine yönelik öneriler geliştirilmeye başlanmış ve bu önerilerin tümü, devletin güvenliğinin uluslararası sistemin güvenliği ile birlikte ele alınabileceği düşüncesine oturmuştur. Bu noktada altı çizilmesi gereken en önemli konu, güvenlik sistemleri oluşturulmasına yönelik projelerin tümünün bizzat savaş pratikleri içinde geliştirilmiş olmalarıdır.

18'inci Yüzyıldaki güvenlik endişeleri, birçok konuyu kapsamaya, genişlemeye başlamıştır. Artık güvenlik, sadece iki-üç devletin kendi aralarındaki mücadelesi ile anlam bulmamaktadır. Bu yüzyılda aktörlerin türü farklılaşmış, devrimler yaşanmış ve doğal olarak bu farklılaşma süreci, güvenlik kavramının da anlam genişlemesine yol açmıştır. Güvenlik, belirli maddi ve moral değerlerin korunması ve yaygınlaştırılması yoluyla da güç elde edilmesi anlamını kazanmıştır²⁰⁸.

3.5. Friedrich Hegel'in Güvenlik Yaklaşımı

1770–1831 yılları arasında yaşayan ünlü Alman filozofu Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in “*Tarih Felsefesi*” ve “*Hukuk Felsefesi*” adlı eserlerine göre devletin

²⁰⁶ Rousseau, **a.g.e.**, s. 22.

²⁰⁷ Hocaoğlu, Durmuş, “Savaş ve Barış Üzerine”, [http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar & Goster=Yazi&YaziNo=146](http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=146), 29.01.06.

²⁰⁸ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 32.

kökünü, *Geist*²⁰⁹ ile olan alâkası dolayısıyla, metafiziktir ve bu bakımdan da gerçek anlamda mistik bir temele dayanmaktadır²¹⁰.

Bütün ortaçağ boyunca devam eden devlet ile kilise arasındaki mücadelede, bir yandan Machiavelli ve Hobbes gibi otoriter devlet taraftarı filozoflar siyasetin ruhban sınıfının elinden alınmasını savunurlarken, diğer yandan da reformasyon akımları, kilisenin siyasi otoritesinin azaltılması yönünde çaba göstermişlerdir. Bunun sonucu olarak devletçi siyaset daha baskın gelmiş ve egemen olmuştur. Hegel de, reformasyonun kilisenin yozlaşmasının bir sonucu olduğunu savunmuş ve devletçi siyasetin meşruiyetini kabul etmiş, ancak Kutsal Kiliseden boşalan yere devleti oturtturarak bir nevi “*Kutsal Devlet*” anlayışına ulaşmıştır²¹¹.

Hegel’e göre; hiçbir şey devlet duygusundan daha yüksek ve kutsal değildir; ya da başka deyişle, din, kuşkusuz daha yüksek, daha kutlu ise de, içinde devletin özünden ayrı ya da ona karşıt hiçbir şey saklamamaktadır²¹². Devlet, arz üzerinde mevcut olduğu sürece İlâhi İde’dir. Hegel’in “*Kutsal Devlet*” anlayışı, bütün insanlığı kuşatan tek ve biricik bir Dünya Devleti’ni değil, her milletin kendisine ait olan bağımsız devletleri işaret etmektedir. Bu sebeple o, kozmopolitanizme, yani evrensel Dünya vatandaşlığı fikrine şiddetle muhalefet etmekte ve bağımsız ulus devleti müdafaa etmektedir. Bu açıdan da Hegel, ulus devletin ve onunla çok yakın bir bağlantı içerisinde olan Modern milliyetçiliğin teorisini yapan en önemli filozoflardan birisi olarak kabul edilmelidir²¹³.

Hegel’e göre devletlerarası münasebetlerde, her bağımsız devlet kendi ferdiyetçiliğini ve mutlak bağımsızlığını korumakla mükelleftir. Bu vazgeçilmez bir hak ve vazifedir. Devletler arasında ahlakilikten bahsedilemez; barış yoluyla çözülemeyen sorunlar ancak savaş yolu ile çözülebilir. Savaş en son ve en kesin çözüm yoludur, bu nedenle savaşın mutlak bir kötülük olarak algılanmaması gerekir. Barışın yarattığı rehavet ortamına karşın savaş dinamizm kazandırır ve devletlerin sıhhatleri için

²⁰⁹ İde, akıl, söz veya tin; Ergün, Mustafa, “Varlık Felsefesi”, s. 7, <http://www.egitim.aku.edu.tr/varlik-felsefesi.pdf>, 29.01.06.

²¹⁰ Evkuran, Mehmet, “Ortaçağ Paradigması ve Siyasal Düşüncenin Evrimi”, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 2003/2, s. 41.

²¹¹ Hegel, G. Wilhelm Friedrich, **Seçilmiş Parçalar**, Çev. Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 123.

²¹² Hegel, **a.g.e.**, s. 119-120.

²¹³ Hocaoğlu, **a.g.m.**

gereklidir. Başarılı savaşlar içerideki huzursuzluğu sona erdirir ve devletin ülke içi gücünü pekiştirir²¹⁴.

3.6. Carl Von Clausewitz'in Güvenlik Yaklaşımı

Hegel ile aynı çağda yaşayan Prusyalı general ve entelektüel Carl Von Clausewitz'e (1780-1831) göre; savaş, çok daha büyük çapta olmak üzere, düellodan başka bir şey değildir; amacı hasmı alt etmek, yıkmak, böylece tüm direnişini yok etmektir. Savaş, hasmı istekleri yerine getirmeye zorlamak için uygulanan bir şiddet hareketidir²¹⁵. Böylece şiddet, yani fiziki kuvvet, savaşın aracı olmaktadır. Savaş bir kuvvet kullanma eylemi olduğuna göre, kuvvetin kullanılmasında bir sınır yoktur. Bu nedenle taraflar birbirlerini daha fazla kuvvet kullanmaya iterler; böylece mantığı olarak aşırılığa kaçması zorunlu bir karşılıklı etki doğar.²¹⁶

Düşmanı alt etmek için, çabaların onun direnme gücüne uydurulması gerekir. Direnme gücü ise düşmanın “*elindeki olanakların genişliği*”ne ve “*iradesinin kuvveti*”ne bağlıdır. Düşmanın iradesinin gücü ise onu harekete geçiren etkenlere bağlıdır ve ancak yaklaşık olarak kestirilebilir. Fakat elindeki olanakların bir dereceye kadar tahmin edilmesi mümkündür. Bu şekilde düşmanın direnme gücünün aşağı yukarı doğru bir şekilde tespit edilmesi halinde onu yenmek için eldeki olanak ve çabaların da buna göre ayarlanması, yani ya bunların üstünlüğü sağlayacak surette artırılması ya da bu yapılamadığı takdirde, mümkün olanın azamisi yapılmaya çalışılır. Ancak düşman da aynı şeyi yapacağından tekrar yeni bir yarışma başlayacak ve taraflar aşırı hareketlere başlayacaklardır²¹⁷.

19'uncu Yüzyıl başlarından itibaren, Clausewitz'in yaklaşımında da görüldüğü gibi, kendini güvende hissetmeyen devletler, savunmalarını ve dolayısıyla güvenliklerini sağlamak için, kendi güç ve kapasitelerini artırma yoluna gitmeye başlamışlar, bu durum diğer devletlerin tehdit algılamalarının daha da büyümesine ve kendi güç ve kapasitelerini daha da artırma yoluna gitmelerine neden olmuştur. Bu

²¹⁴ Thomson, David, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev. Ali Yaşar Aydoğan, Hüseyin Yılmaz, İzzet Akyol, Mehmet Demirhan, Cengiz Şişman, Hasan T. Kösebalaban, Kenan Çayır, M. Süreyya Er, Süleyman Kor, Şûle Yayınları, İstanbul, 2000, s. 158-159.

²¹⁵ Clausewitz, Carl Von, **Savaş Üzerine**, Çev. Şiar Yalçın, May Yayınları, İstanbul, 1975, s. 13-14.

²¹⁶ Clausewitz, **a.g.e.**, s. 14.

²¹⁷ Clausewitz, **a.g.e.**, s. 17.

karşılıklı rekabet bir yandan tehdidin boyutunu genişletirken, diğer yandan da güç ve kapasite artırımı için daha fazla kaynak ayırmayı gerektirmeye başlamıştır.

Güvenlik olgusu, 19'uncu Yüzyıldan itibaren günümüzdeki anlamı bakımından içi daha fazla doldurulur hale gelmiştir. Kavramın giderek, varlığı koruma ve sürdürme, "öteki"nin olanaklarını zorlama anlamına geldiği iyice anlaşılmaya başlamıştır. Toplumsal varlığın sürdürülmesi ve korunması; iktidarların meşruiyetini sürdürmesi, toplumsal refahı artıracak yeni kaynaklar yaratılması, yeni bölüşüm biçimleri geliştirilmesi, "öteki"lerin o kaynaklara ulaşmasına engel olunması gibi bir dizi dikey genişlemeye uğramıştır. Güvenlik kavramının yatay anlam genişlemesi ise, güvenlik arayışının o devlet sınırları dışındaki coğrafyaları da kapsamı ile ilgili olmuştur. Kendi varlığını sürdürme ve koruma anlayışıyla güvenlik coğrafyasını ülke toprakları dışına taşıyan devletler, aynı bölgelere aynı gerekçelerle talip olan diğer devletleri tehdit kabul etmişlerdir. Çünkü güvenlik, bir toplumun ya da ülkenin savunulmasının yanı sıra ele geçirilmiş tüm alanların ele geçirilmişliklerinin korunmasını da içermektedir. Bu noktada, ülke güvenliği ile devletin açılım alanları güvenliği gibi iki kavram birbirine eklenmiştir. İki kavramın birbirine eklenmesi ile bir devletin kendi güvenliğini sağlayan değişkenler ile açılım alanlarının güvenliğini sağlayan değişkenler somutlaşmaya başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, 19'uncu Yüzyıl ortalarından itibaren devletlerin hem kendi, hem de açılım alanlarındaki güvenlik ve savunma başarılarını belirleyen özellikler üzerine yapılan çalışmalar daha teknik ve daha bilimsel bir biçim almıştır²¹⁸.

3.7. Halford John Mackinder'in Güvenlik Yaklaşımı

Jeopolitik yaklaşımın en etkili ismi olarak kabul edilen İngiliz Coğrafyacısı Halford John Mackinder, (1861–1947) I'inci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra kaleme aldığı ve uluslararası siyaset üzerine bir coğrafyacı tarafından yazılmış en önemli kitap denebilecek olan "*Demokratik İdealler ve Gerçek*" adlı eserinde tarih ve küresel siyaset araştırmaları açısından coğrafyanın büyük önemini altını çiziyordu. Mackinder eserinde; "*Tarihin büyük savaşları doğrudan ya da dolaylı olarak milletlerin eşitsiz gelişmelerinin sonucudur ve bu eşitsiz gelişme... büyük ölçüde... yer küresi*

²¹⁸ Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 35.

sathındaki verimliliğin ve stratejik fırsatların dengesiz dağılımının sonucudur... Her şiddetli sarsılış, her afet ya da bolluk Dünyanın ayrı ayrı köşelerinde bulunanlar tarafından bile hissediliyor... İnsanoğlunun yaptığı her iş bundan sonra aynı şekilde bütün Dünya üzerinde yankı bulacak” diyordu²¹⁹.

Mackinder’e göre bir devletin varlığı ve gücü, o devletin coğrafi ve stratejik konumu ile ekonomik kaynakları gibi maddi ve beşeri boyutları ile doğru orantılı olarak ölçülebilir. Devletler, jeopolitik özelliklerine göre davranırlar ve yine bu özelliklerine göre ya güçlerini artırmayı başarır, ya ancak ellerindeki koruyabilir, ya da güçlerini yitirirler. Buna göre bir devlet; kara devleti, kıta devleti ya da deniz devleti biçiminde sınıflandırılabilir. Her bir kategorideki devletin yapısı, sistemi ve dış politika davranışları farklıdır, dolayısıyla kendisini ve diğerlerini farklı biçimlerde tanımlamaktadır. Bu durumda devletin ve/veya toplumun güvenliği ile jeopolitik son derece yakından ilintili kabul edilmektedir. İngiltere gibi bir ada devletinin güvenlik önlemleri bakımından denizler birinci derecede önemli olmakta, ülke alanı sınırlı olan bir devletin, kendisinde bulunmayan kaynaklara uzaklık-yakınlık durumu güvenlik anlayışlarına temel oluşturmakta, boğazlar gibi geçiş bölgelerine sahip olan devletler buraya ilişkin dış talepleri güvenlik anlayışlarına dâhil etmekte ya da enerji geçiş kanalları üzerinde yer alan toplumlar buraların denetimi konularını ulusal güvenlik meselesi haline getirebilmektedirler²²⁰.

²¹⁹ Sempa, Francis P., “Jeopolitik Merkez ve Kara Hâkimiyeti Teorisi”, Çev. İbrahim Kiras, <http://www.geocities.com/ibrahimkiras/jeopol.html>, 30.01.06.

²²⁰ Dedeoğlu, a.g.e., 2003, s. 36.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNDE ORTAK GÜVENLİK, SAVUNMA VE DIŞ POLİTİKA OLUŞTURMA ÇABALARI

Çalışmanın birinci bölümünde, egemenlik ve güvenlik kavramlarının teorik boyutu ve Avrupa’da egemenlik kavramının gelişimi genel ve soyut olarak ele alınmış, Avrupa Toplulukları’nın oluşumunda, AT’na üye devletler arasında siyasi bir birlik kurma ve AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturma çabalarında üye devletlerin egemenlik yetkilerinin Topluluklara devri sorunsalının üzerinde durulmuş, bu bağlamda, Türkiye’de ulusal egemenlik kavramının gelişimi ve egemenlik yetkilerinin Avrupa Toplulukları’na devri sorunu da genel ve soyut olarak incelenmiştir.

Ancak, AT/AB ile olan ilişkilerin ve dolayısıyla üye adaylığı sürecinin Türkiye’nin ulusal güvenliği üzerine etkisini neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde detaylı olarak irdeleyebilmek ve sağlıklı değerlendirmelerde bulunabilmek için, Romanya ve Bulgaristan’ın da katılımıyla Atlantik’ten Karadeniz’e kadar genişleyen bir coğrafya üzerinde, 27 üyeli ve yaklaşık 500 milyon nüfuslu bir birliğe dönüşen ve sorunları olmakla birlikte, küresel güç olma yolunda ilerleyen AT/AB’nin bütünleşme²²¹ sürecinin de irdelenmesi zorunlu görülmektedir.

²²¹ Amerikalı kuramcı Ernest B. Haas’a göre bütünleşme; farklı ulusal birimlerin bağılıklarını, beklentilerini ve karar alma yetkilerini yeni bir siyasi birime devretmeleri, bu şekilde oluşan yeni birimin organlarının aldığı kararların ve yargı yetkisinin ulusal birimlerce kabul edilme sürecidir. İşyar’a göre ise bütünleşme, uluslararası örgütlenmeler aracılığı ile oluşan ortak değer ve paydalardan hareketle daha derin boyutlarda bir bütünleşmeye gidilebilmesidir. İşyar, bütünleşmenin salt uluslararası örgütlenmeden farklı bir uluslarüstü ortak bilinç, normlaştırma ve kurumlaştırma sürecini yansıttığını ileri sürmektedir. İşyar, Avrupa’daki bütünleşme arayışlarını incelerken de, Etzioni’nin ‘tehdidin kaynaklık ettiği bütünleşme’ kavramından faydalanmakta ve kavramı birimlerin/sistemlerin iç ve dış tehditler karşısında varlıklarını devam ettirme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Ülger, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği’nde Siyasal Bütünleşme**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 31; İşyar, Ömer Göksel, “Avrupa Örgütlenme ve Bütünleşme Arayışları Örneğinde Uluslararası Entegrasyon Modelleri”, Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, 1998; Çayın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 172-173; Canbolat, İbrahim S., **Avrupa Birliği ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 3. Basım, İstanbul, 2002, s. 101-108.

1. AT'NİN KURULUŞUNA KADAR OLAN DÖNEMDE AVRUPA'DA GÜVENLİĞİ SAĞLAMA VE BÜTÜNLEŞME ÇABALARI

1.1. Westphalia Barışı Öncesi

Avrupa'da güvenlik arayışlarının tarihinin oldukça eskilere, Antik Yunan'a kadar dayandığı, Yunan sitelerinin istilayı ve kurdukları sistemin yıkılmasını önlemek amacıyla, M.Ö. 478 yılında, ilk uluslararası örgütlenme sayılabilecek Attik-Delos Deniz Birliği'ni kurdukları yukarıda giriş bölümünde aktarılmaya çalışılmıştır.

Antik Yunan uygarlığından sonra uluslararası sisteme; diliyle, yasalarıyla, adetleriyle ve büyük askeri gücüyle Roma İmparatorluğu damgasını vurmuştur. Roma İmparatorluğu, kendisini tehdit edebilecek büyüklükte bir güç bulunmamasına rağmen, kendisine karşı oluşabilecek muhtemel ittifakları dış tehdit, diğer olguları ise iç tehdit kabul ederek güvenlik anlayışını buna dayandırmış ve Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılıncaya kadar bu anlayışını sürdürmüştür²²².

Orta Çağ'da güvenlik ve bütünleşme arayışlarına din olgusu temel teşkil etmiştir. Bir taraftan imparatorlarla kilise arasında mücadele devam ederken, diğer taraftan Avrupa için birleştirici bir etki yaratan din olgusu²²³, Hıristiyan ve hatta Katolik olmayanların tehdit olarak algılanmasına ve bunlara karşı mücadelenin meşru kabul edilmesine neden olmuştur. Nitekim kutsal toprakların Müslümanlardan geri alınması için başlatılan Haçlı Seferleri²²⁴ (1096-1270), dışarıdaki bir düşmana karşı da olsa, Avrupa tarihinde birleşik bir hareketin ilk örneği olarak kabul edilmektedir²²⁵. Haçlı Seferleri sonrasında, bu kez de Avrupa'nın Almanca konuşulan topraklarında,

²²² Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 19-24.

²²³ Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 65.

²²⁴ 27 Kasım 1095 tarihinde Papa II'nci Urban, Fransa'daki Clermont Katedrali'nde, önemli bir açıklama yapacağını ilan ederek kiliseye çağırıldığı halka, uzun ve tutkulu sözlerle Doğu'daki Hıristiyan din kardeşlerinin çektiği acıları anlatır ve şöyle der: "Doğu Hıristiyanları yardım istiyor. Türkler, Hıristiyan topraklarının merkezine ilerliyor. Burada yaşayanlara kötü muamele ediliyor ve kiliselerini kirletiyorlar. Batı Hıristiyanları Doğu'yu kurtarmak için harekete geçsin. Hem zenginler, hem de yoksullar gitmeli. Birbirlerini katletmekten vazgeçip, bunun yerine **haklı bir savaşa** katılarak Tanrı adına çalışmalıdırlar. Tanrı, onlara öncülük edecektir." Bkz. Gölbaşı, Haydar; Dever, Ayhan, "Medeniyetler Çatışması Teorisi ve Dinler Çatışması 'Kendini Gerçekleştiren Kehanet'", CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, s. 60-61.

²²⁵ İşyar, **a.g.m.**; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 159.

Katoliklerin Protestanlara karşı verdiği ve “*Otuz Yıl Savaşları*” olarak anılan evrensellik mücadelesi başlamış ve 1648 yılına kadar sürmüştür²²⁶.

Westphalia öncesi Avrupa’ında, bir yandan tehdit-çatışma-uzlaşma çerçevesinde güvenliği sağlama çabaları devam ederken, diğer yandan da Pierre Dubois, Dante, Emeric Cruce, William Penn, Abbe de Saint-Pierre, Jean Jacques Rousseau, Jeremy Bentham, Immanuel Kant, Saint Simon, Bodin ve Pierre Marini gibi düşünürler, örgütlenme ile ilgili teoriler ve modeller üreterek, düşünsel açıdan 20’nci Yüzyıl Avrupa bütünleşmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır²²⁷. Bu bağlamda ilk olarak Charlemagne’ın, 800’lü yıllarda, Avrupalı olmayı, bütünleşmeye temel fikir sağlaması açısından bir araç olarak kullandığına ve bu nedenle de Avrupa’nın kurucu babası olarak adlandırıldığına birinci bölümde değinilmiştir²²⁸.

1.2. Westphalia Barışı- I’inci Dünya Savaşı Arasındaki Dönem

Westphalia Barışı²²⁹ ile dinsel temelli güvenlik anlayışı yerini, gelişmeye ve çeşitlenmeye başlayan savaş araçlarına sahip olmaya dayalı güç dengesi mülahazalarına

²²⁶ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 20; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 66.

²²⁷ Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 6.

²²⁸ Westphalia Barışı’na kadar olan dönemde, Avrupa’nın bütünleşmesi konusuna düşünsel katkıda bulunan düşünürlerden bazıları ve katkıları şunlardır: 1305 yılında, Pierre Dubois (1250-1312), “De Recuperatione Terrae Sanctae” isimli eserinde, Avrupa’daki Hristiyan prenslikler arasında bir federasyon kurulmasını teklif etmiştir. 1310 yılında, Dante Alighieri (1265-1321), “De Monarchia” adlı eserinde Avrupa’da birlik düşüncesini ortaya atmış, tüm alemin, kilisenin ilahi yetkilerine karşı, sınırsız yetkilere sahip Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu altında idealize bir imparatorluk formunda örgütlenmesini önermiştir. 1464 yılında, Pierre Marini, Bohemya Kralı’na, savaşları önlemek amacıyla bir devletler ligi kurulmasını teklif etmiştir. 1638 yılında, Duc de Sully (1560-1641), Avrupa’da barışı ve düzeni sağlayacak bir federasyon önermiş, ancak bu federasyona Avrupalı olmayan Osmanlı Devleti ve Rusya gibi devletlerin alınmaması gerektiğini savunmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 154-157; İşyar, **a.g.m.**; Karluk, **a.g.e.**, s. 17; Smith, Antony D., “Ulusal Kimlik ve Avrupa’nın Birleşme Fikri”, **Avrupa Sorunu, Avrupa Ne, Avrupalı Kim?**, Der. Peter Gowan; Perry Anderson, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 132.

²²⁹ Avrupa’da Otuz Yıl Savaşlarının ardından yapılan Westphalia Barışı (1648), daha önceki uluslararası toplantıların aksine, devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı laik bir konferans olması nedeniyle önem arz etmektedir. Westphalia Barışı’nda, egemen gücü, ne ülke içinde ne de ülke dışında sınırlayan bir güç olamayacağı anlayışı temel alınmış, Papalık barış andlaşması sürecinden dışlanmıştır. Westphalia Modeli ise, devlet üstü otoritelerin etkisini yitirdiği ve Dünyanın egemen devletlerden oluştuğu görüşüne dayandırılmıştır. Bundan sonra Avrupa, kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarını izleyen, serbestlik içinde ittifaklar kuran ve bozan, savaş ile barış arasında güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız ve özgür devletlerden oluşacaktır. Devletlerin üzerinde, onların ilişkilerini düzenleyen herhangi bir üstün otorite yoktur. Çıkar çatışmaları artık güç kullanarak çözümlenmektedir. Bkz. Uygun, **a.g.m.**, s. 250-284.

birakmış ve Hıristiyanlığın siyasal yönetim birimleri üzerindeki etkisinin zayıflamasıyla birlikte, modern devlet sistemine geçiş süreci başlamıştır. Avrupa'nın tamamını kontrol edecek bir gücün olmaması ve kurulan statükonun korunması stratejisine dayandırılan bu denge sistemi²³⁰, İspanya topraklarının paylaşımı nedeniyle, Fransa ile Fransa'ya karşı oluşturulan ittifakın İspanya Veraset Savaşları'nda karşı karşıya gelmesiyle geçici olarak bozulmuşsa da, savaş sonunda imzalanan 1713 Utrecht Barış Andlaşması²³¹ ile yeniden tesis edilmiştir²³².

Westphalia ile sağlanan göreceli barış, Fransız İhtilali'ne kadar devam etmiş, ancak 1789 İhtilali ile ulus devlet olma sürecini tamamlayan Fransa'nın, Avrupa'da başlattığı egemenlik mücadelesi, güç dengesinin yeniden bozulmasına neden olmuştur. 1789 devrimini ihraç edip Avrupa monarşilerini yıkmaya çalışan Fransa ile 18'inci Yüzyıl sonlarından itibaren ulusçuluk akımlarına karşı iç politikalarında mutlakiyetçi bir yönetim sergileyerek 1789 öncesi statükoyu korumaya çalışan monarşiler arasındaki savaşın, Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlanması üzerine, 1815 Viyana Kongresi imzalanmış ve Avrupa'da güç dengesi yeniden sağlanmıştır. Ayrıca, gelişmekte olan ulusçuluk akımlarına karşı da, Avrupa monarşileri arasında, güç dengesine dayalı ve tek bir otoritenin olmadığı "*Avrupa Uyumu*" adı verilen bir düzen kurulmuştur²³³.

²³⁰ Krasner, Stephen D., "Ulusal Egemenlik", Çev. Musa Ceylan, <http://www.derinanadolu.tripod.com/01-02-22-ulusal-egemenlik.htm>, 29.09.06.

²³¹ İspanya Kralı II'nci Charles'ın vasiyetinde; İspanya topraklarının, iki tahtın hiçbir zaman birleştirilmemesi şartıyla, bütün olarak Fransa Kralı XIV'üncü Louis'nin torununa kalacağı, Louis'nin bunu kabul etmemesi durumunda ise, aynı koşullarla Avusturya Habsburg Kralı'nın oğluna sunulacağı belirtilmişti. İspanya Kralı'nın 1700 yılında ölümü üzerine, Fransa'nın etkisinin genişleyebileceğini düşünen XIV'üncü Louis bu mirası kabul etmiş, ancak Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, İngiltere, Hollanda, Portekiz, Savua ve Brandenburg Dükalıkları buna itiraz ederek, Fransa'ya karşı bir ittifak meydana getirmişlerdir. Bu ittifakla Fransa arasındaki savaş Fransa'nın yenilgisiyle son bulmuş ve 1713 yılında imzalanan Utrecht Barış Andlaşması'yla, Avrupa Kıtası'nda güç dengesi yeniden oluşturulmuştur. Bu Andlaşma, dinsel niteliği olmayan, politik ve ekonomik nedenlere bağlı bir savaşa son vermiş ilk anlaşma olma özelliği nedeniyle önem taşımaktadır. Bkz. Güngörmüş Kona, **a.g.m.**; http://www.geocities.com/strateji_taktik/makaleler/strateji/siyt8-s18.htm, 25.12.07.

²³² Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 71; Emiroğlu, Hüseyin, "Uluslararası Siyasal Örgütlenme Modeli Oluşumunun Tarihsel Süreci ve Birleşmiş Milletler Örgütü (1941-1990)", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 2, Sayı 4, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s. 110.

²³³ Savaşın galipleri olan İngiltere, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya ve Prusya'nın oluşturduğu "Dörtlü İttifak" tarafından kurulan "Avrupa Uyumu" ya da "Kutsal İttifak"a, 1818 yılında Fransa da katılmıştır. Bkz. Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s. 6-7; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 71.

Viyana Kongresi ile kurulan dengenin, Avrupa'nın egemen monarşilerinin, özellikle İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda şekillendirilmiş olması ve hürriyetçilik akımlarının gittikçe gelişmesi gibi nedenlerle, Avrupa, 1818-1822, 1830 ve 1848 İhtilalleri ile karşı karşıya kalmıştır²³⁴. İhtilallerin de etkisiyle demokrasi anlayışının giderek gelişmesi ve toplumsal yapı ve teknolojideki değişimlerin yanı sıra, 1871 yılında Almanya'nın da birleşmesi, temelleri Westphalia Barışı ile atılan güç dengesi sisteminin sınırlarını tekrar zorlamaya başlamıştır²³⁵.

1888 yılında, Bismarck'ın 18 Ocak 1871 tarihinde birleştirmeyi başardığı Almanya'nın başına geçen II'nci Wilhelm'in, Almanya'nın yeteri kadar güçlendiğini düşünerek ekonomik ve politik yayılcı bir politika (*Dünya Politikası-Weltpolitik*) izlemeye başlaması ve ilgi alanını Avrupa dışına taşıması, başta İngiltere olmak üzere diğer sömürgeci güçlerle çatışma ortamının doğmasına ve I'inci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur²³⁶.

Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken, düşünsel temelleri yukarıda isimleri belirtilen düşünürler tarafından atılan, Avrupa'nın bütünleştirilmesi arayışlarına da devam edilmiştir. Bu arayışlarda, bütünleştirici bir faktör olarak, Orta Çağ'da olduğu

²³⁴ 1818-1822 yılları arasında başta Alman Üniversiteleri olmak üzere İtalya ve İspanya'da baş gösteren hürriyetçi ayaklanmalar, büyük devletlerin işbirliği ile kısa sürede bastırılmıştır. 1830 yılında Fransa'da basın hürriyetinin kısıtlanması nedeniyle başlayan ayaklanmalar, kısa sürede Belçika, Almanya ve İtalya'nın küçük krallıklarına da yayılmış, birçok devlette hürriyetçi anayasalar kabul edilmiştir. 1848 yılında yine Fransa'da işçi hakları ve toplantı hürriyeti meselesinden kaynaklanan ayaklanmalar ise cumhuriyet rejiminin kurulması ile sonuçlanmış ve Avusturya, Prusya, Hollanda, İsviçre ve Danimarka'da etkili olmuştur. İhtilaller sonucunda; Fransa, Belçika, İspanya gibi devletlerde liberalizm başarılı olmuşsa da genel olarak monarşilerin otoriter yönetimleri devam etmiştir. İhtilaller, artık ulusların egemenliklerinin ön plana çıktığının anlaşılması ve hazırladıkları ideolojik alt yapı ve entelektüel kapasitenin sonraki dönemleri derinden etkilemesi bakımından önem arz etmektedir. Bu durum Batı Avrupa'da demokrasilerin gelişmesi için de uygun ortam hazırlamıştır. Bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 7-9; Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih**, Hava Basımevi, Ankara, 1979, s. 77-81.

²³⁵ Almanya'nın birleşmesi, Avrupa'da diğer devletlerin tek başına veya bir ittifak içinde dahi baş edemeyecekleri kadar güçlü bir devlet yaratmış, teknolojik gelişmeler ve yeni taktikler kayıpları kabul edilemeyecek seviyelere çıkacak hale getirmiştir. Ayrıca toplumsal alandaki değişiklikler ve bu değişimlerin zorladığı demokraside yaşanan gelişmeler, güç dengesi sisteminin salt çıkar ve güce dayalı ahlaki yapısının sorgulanmaya başlanmasına da neden olmuştur. Bkz. Cooper, Robert, "Yeni Liberal Emperyalizm", Stratejik Analiz, ASAM Yayınevi, Cilt 3, Sayı 26, 2002, s. 117; Emiroğlu, **a.g.m.**, s. 111; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 193-194.

²³⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 19-37; Uçarol, **a.g.e.**, s. 225; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 74; Canbolat, İbrahim S., **Almanya ve Dış Politikası**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2003, s. 72-76; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 196-197.

gibi, din faktörünün yanında²³⁷, güç dengesi sistemi ve tehdit olgusu da etkin bir rol oynamıştır²³⁸.

Düşünürlerin bütünleşme çabalarının da katkılarıyla, 18'inci ve 19'uncu Yüzyıllarda, Avrupalı devletler arasında “*Konferans Yöntemi*” ile yürütülen yoğun işbirliği çalışmaları²³⁹, özellikle 19'uncu Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, egemenlik hak ve yetkilerinin kısmen sınırlanmasını ve dar boyutlarda da olsa bir kısım yetkilerin devrini gerektiren; ticaret, ulaşım ve sağlık alanlarında devletler arasındaki ilişkilerin yaygınlaştırılmasına ve yoğunlaştırılmasına katkı sağlayabilecek teknik ve idari nitelikli bazı uluslararası örgüt ve komisyonların kurulmasını sağlamıştır²⁴⁰.

Yine 1899 ve 1907 tarihlerinde yapılan I'inci ve II'nci La Haye Barış Konferansları'nda, örgütlenmeye yönelik benimsenen değerler ve oluşturulan Devletler Hukuku normlarının yanı sıra, uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümüne ilişkin

²³⁷ Örneğin İspanya Başbakanı Kardinal Alberoni'nin 1753'de yayınladığı “*Testament politique du Cardinal Jule Alberoni*” başlığını taşıyan kitabında, Türklere karşı Avrupa Hıristiyan birliğinin oluşturulması önerilmiştir. Bkz. İşyar, **a.g.m.**

²³⁸ Güç dengesi, Avrupa'da evrensel birlik sağlayamamış, ancak güç merkezleri arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir faktör olarak, bir tek devletin diğer devletlere egemen olmasına da engel olmuştur. Emeric de Vattel, 1758 yılında, bu olguyu; “Avrupa öyle bir sistem oluşturmaktadır ki, Dünyanın bu yöresinde bulunan uluslar, aralarındaki ilişkiler ve çeşitli çıkarlarla tek bir bütün içinde birbirlerine bağlanmışlardır. Artık (Avrupa), eskiden olduğu gibi, birbirlerinin kaderi ile pek az ilgilenen ve kendisini doğrudan etkilemeyen şeylere pek aldırmayan, karmakarışık bir parçalar yığını değildir...” sözleriyle dile getirmiştir. Yine Bonapartist Hareket'in, kuvvet kullanarak Avrupa'yı Fransa hâkimiyetinde birleştirme amacı gütmesi, ortak savunma amacıyla çeşitli koalisyonların ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. 1792 ile 1806 yılları arasında Fransa'ya karşı, Avrupa devletlerinin on bir ittifak denemesi olmuştur. Fransa tehlikesine karşı güç birliği ile oluşturulan örgüt ve konferanslar, Avrupa'da bir dayanışma ruhunun gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. 21 Kasım 1806 tarihinde ise; Fransa, Prusya, Hollanda ve Belçika'nın katıldıkları Berlin Bildirisi ya da diğer adıyla, “Avrupa'yı Kapama Organizasyonu Andlaşması”, Danimarka ve Avusturya'nın da katılımının ardından, tam anlamıyla bir Avrupa Ekonomik Birliği niteliği kazanmıştır. Avrupa bütünleşmesi ile ilgili olarak Victor Hugo, 1848 yılına ait bir yapıtında ilk kez “Avrupa Birleşik Devletleri”nden söz etmiş ve “ABD nasıl yeni bir Dünyayı taçlandırdıysa, bir gün gelecek Avrupa Birleşik Devletleri de eski Dünyayı süsleyecektir. İster benimsensin, ister reddedilsin, birlik fikri, hiç durmadan yakılıp yıkılan, kasıp kavrulmuş bir kıtanın bin yıllık hülyası olarak her zaman varlığını sürdürmektedir.” demiştir. Bkz. İşyar, **a.g.m.**; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 72-73 ve 90-92; Işıklar, K. İnanç, “Avrupa'da ‘Birlik’ Düşüncesi, Tarihi ve Yapılanması”, <http://www.hakimiyetimilliyeye.org/index.php?news=470>, 18.01.07.

²³⁹ Aix-la-Chapelle Kongresi, Troppau Kongresi, Laibach Kongresi, Verona Kongresi, Paris Konferansı, Berlin Konferansı gibi kongre/konferanslar dizisinin, Kıta Avrupa'sı eksenli Dünya siyasi sistemine yönelik, uluslararası barış ve güvenliği sağlamaya yönelik bir ‘uluslararası örgüt’ konseptinin geliştirilmesinde çok önemli katkıları olmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 193; Emiroğlu, **a.g.m.**, s. 112-113.

²⁴⁰ Özdal'ın da belirttiği gibi, bu örgütlenmelerin bazıları; 1856 Paris Andlaşması ile kurulan Tuna Nehri Komisyonu ve Evrensel Posta Birliği, 1874 ve 1878 Bern Sözleşmesi ile kurulan Dünya Postalar Birliği'dir. Bkz. Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 6; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 56.

düzenlemeler de Avrupa bütünleşme sürecine ve dolayısıyla AT'nin oluşumuna olumlu katkılarda bulunmuştur²⁴¹.

1.3. I'inci ve II'nci Dünya Savaşları Arasındaki Dönem

Almanya'nın Avrupa'da tek güç olarak yükselmesi, temelleri Westphalia Barışı ile atılan güçler dengesi sistemini sona erdirmiştir. Ancak, yeni tehdit, kıta Avrupa'sına egemen tek bir güç istemeyen Fransa ve İngiltere ile harbe sonradan katılan ve sonucunu belirleyen ABD tarafından, dört yıl süren ve milyonlarca insanın hayatına mal olan I'inci Dünya Savaşı'nda bertaraf edilmiştir²⁴².

Savaş sonunda, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları'nın tarih sahnesinden çekilmesiyle ortaya çıkan güç boşlukları, yeni devletler tarafından doldurulmuş, Avrupa ve Orta Doğu'da yeni bir siyasi harita ve güçler dengesi ortaya çıkmış ve küresel boyutta yeni bir statüko sağlanmıştır. Avrupa güç dengesi sisteminde ise, sisteme yeni aktörler de dâhil olmasına rağmen, Avrupa'ya tek gücün hâkim olmaması stratejisinde temelde bir değişiklik olmamıştır²⁴³.

Ancak, savaş sonunda yapılan barış andlaşmalarının²⁴⁴, Avrupa'da harbi hazırlayan jeopolitik, ekonomik ve demografik nedenleri ortadan kaldırmaması, aksine Almanya'nın sahip olduğu güç ile orantısız olan bir barışa zorlanması, diğer bir ifade ile Avrupa güç dengesi dışında bırakılması, bir sonraki küresel felaketin hazırlayıcısı olmuştur²⁴⁵.

Yüzyıllar boyunca devlet adamları, siyaset bilimciler, din adamları ve filozoflar tarafından, güvenliğin sağlanması için, Avrupa bütünleşmesi konusunda onlarca görüş ve fikir ortaya atılmış olmasına rağmen, bunların hiçbirisi uygulamaya konulamamıştır. I'inci Dünya Savaşı, Avrupa'da bütünleşme düşüncesinin kamuoyuna taşınmasında önemli bir aşama olmuş, savaş sonrasında bütünleşme konusunda ciddi sonuçlar yaratan

²⁴¹ Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 6; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 56-57.

²⁴² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 99-148; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 75.

²⁴³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 99-148; Canbolat, **a.g.e.**, 2003, s. 73-75; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 163; Emiroğlu, **a.g.m.**, s. 115.

²⁴⁴ I'inci Dünya Savaşı sonunda; 28 Haziran 1919'da Almanya ile Versailles, 10 Eylül 1919'da Avusturya ile Saint Germain, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile Neuilly, 4 Haziran 1920'de Macaristan ile Trianon ve 10 Ağustos 1920'de Osmanlı İmparatorluğu ile Sevr Andlaşmaları imzalanmıştır. Bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 145-148.

²⁴⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 99-148; Canbolat, **a.g.e.**, 2003, s. 73-75.

girişimler başlatılmış ve savaşın yıkıcılığından etkilenenler, çıkış yolu olarak Avrupa Devletleri arasında bir birlik oluşturulması fikrini ortaya atmışlardır²⁴⁶.

Bu çerçevede ilk olarak Kont Richard Coudenhove-Kalergi, 1923 yılında yayımladığı “*Pan Europa*” adlı kitabında, Avrupa’da federatif bir örgütlenmeyi, yani “*Avrupa Federasyonu*” fikrini savunmuş ve birçok devlet adamının desteği ile ulusal bazda oluşturulan “*Avrupa Birliği*” derneklerini birleştirerek kitle hareketi niteliği taşıması amaçlanan²⁴⁷ “*Pan Avrupa Hareketi*” (*Paneuropa-Union*) adlı derneği kurmuştur. Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand kurulan derneğin başına getirilirken, Kont Kalergi yaptığı açıklamalarda, oluşturulacak federasyona SSCB ve İngiltere’nin alınmaması gerektiğini, Türkiye’nin ise eğer isterse bu yapıya katılabileceğini belirtmiştir. Kont Kalergi’yi bu tarz bir birlik fikrine yönelten ise, Avrupa’nın bütünlüğünü tehdit ettiğine inandığı Bolşevik tehlikesi olmuştur²⁴⁸.

Ardından 1926 yılında Avrupa İşbirliği Derneği (*Association for European Cooperation*) adıyla Cenevre’de yeni bir örgüt daha kurulmuştur. İkinci örgütün kısa sürede Paris, Berlin ve Londra gibi Avrupa’nın önde gelen kentlerinde şubeleri açılmış ve böylece 1920’li yılların sonunda “*Birleşik Avrupa*” düşüncesi Avrupa’da giderek yayılmaya ve aydınlar arasında ciddi bir alternatif olarak tartışılmaya başlanmıştır²⁴⁹.

Yine I’inci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa İktisadi Birliği veya Gümrük Birliği gibi konu itibarıyla sınırlı, ancak siyasi birlik yolunu da kapamayan yönelişler, Pan Avrupa Hareketi’nin yukarıdan aşağıya birleşmeyi amaçlayan siyasi birlik tezine alternatif modeller olarak sunulmuştur²⁵⁰.

²⁴⁶ Ülger, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği Rehberi**, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 2006, s. 3; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 163.

²⁴⁷ Işıklar, K. İnanç, “AB: Görünür Genişleme, Görünmez Derinleşme Süreçlerine Eleştirel Yaklaşım”, www.hakimiyetimilliyeye.org/index.php?news=15, 19.01.07.

²⁴⁸ Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 6-7; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 57-58; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 163; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 3.

²⁴⁹ Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 3; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 163; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 57-58.

²⁵⁰ Bu kapsamda, Louis Louchet tarafından da, özellikle Avrupa sanayinin yatay organizasyonunun öngörüldüğü (sektöriyel bütünleşme) “Avrupa’nın Birleştirilmesi Projesi” 1925 yılında MC’nin 5’inci Genel Kurulu’na sunulmuş ve Lüksemburglu Emile Mayrisch ve İtalyan Pirelli gibi sanayiciler tarafından desteklenmişse de, olumlu bir sonuca ulaşamamıştır. Bunun üzerine Louchet, Aristide Briand tarafından 1929 yılında sunulan, Avrupa’nın birleştirilmesi projesini desteklemiştir. Bkz. Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 6-7; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 59; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 171.

Avrupa’da yaşanan bu konjonktür içinde; dönemin Fransa Başbakanı Herriot tarafından 1925 yılında başlatılan bir ‘*Avrupa Birliği*’nin kurulması yönündeki çabalara paralel olarak, Aristide Briand tarafından da, 1929 yılında yapılan MC Genel Kurulu’nda gündeme bir tasarı getirilmiştir. Ekonomik sorunların çözümünün siyasi sorunların çözümüne bağlı olduğu vurgulanan tasarıda, bir ‘Avrupa Ekonomik Birliği’nin ve bir ‘Avrupa Siyasi Birliği’nin oluşturulması öngörülmüş, ancak tasarı bir taraftan Almanya, İspanya ve Portekiz’in karşı çıkması, diğer taraftan da tasarının gelişmiş devletlerle kalkınmada geri kalmış devletler arasındaki gelişmişlik farkını daha da derinleştireceği gerekçesiyle 1930 yılında reddedilmiştir²⁵¹.

1.4. II’nci Dünya Savaşı-AT’nin Kuruluşu Arasındaki Dönem

Birinci Dünya Savaşı’nın üzerinden daha çeyrek yüzyıl geçmeden, ABD’nin etkisiyle kurulan MC²⁵² ve Almanya’nın tekrar güçlenmesini istemeyen devletlerin çabalarına rağmen önlenemeyen II’nci Dünya Savaşı, 30-40 milyon civarında can kaybının yanında ekonomik yapının da tamamen tahrip olmasına ve siyasal istikrarın yok olmasına neden olmuştur. Savaş sonunda, yüzyıllar boyunca süper güç olarak varlıklarını sürdüren İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Avrupa devletleri, eski güçlerini büyük ölçüde kaybetmişler, Avrupa, uluslararası politikanın merkezi olma konumunu yitirmiş veya diğer bir ifade ile Avrupa eksenli Dünya siyasal sistemi sona ermiş, güç merkezden kanatlara geçmiş ve Avrupa doğusuyla batısıyla iki süper gücün paylaştığı bir bölge haline gelmiştir. II’nci Dünya Savaşı’nın yarattığı bu tahribat, uluslararası güvenlik eksikliğini yeniden ve çok daha güçlü bir şekilde hissettirmiş, hızlı bir ekonomik kalkınma ile savaşın yıkıntılarında kısa sürede kurtulmak isteği ve yeni bir

²⁵¹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 58.

²⁵² MC, devletler arasındaki sorunların savaşa başvurmadan çözülmesini sağlamak ve ABD Başkanı Woodrow Wilson’un, Dünyanın yeni statükosunun tespitinde esas alınacağını düşündüğü, “Wilson Prensipleri” olarak anılan 14 maddelik prensiplerini uygulamaya geçirilebilmek için, 28 Nisan 1919’da, Paris Barış Konferansı esnasında alınan karara istinaden, taraflarca onanmasının ardından 10 Ocak 1920 tarihinde kurulmuştur. MC, savaşın galipleri tarafından statükonun korunması amacına yönelik olarak kurulmuş bir örgüt niteliğinde olması, yaptırım gücünün bulunmaması, mütecavizin tayin edilmemiş olması, kararlarda oy birliği şartı aranması gibi nedenlerle fakat fazla bir varlık gösterememiş ve II’nci Dünya Savaşı’nın ardından, 18 Nisan 1946’da dağılmıştır. Örgütün kurulmasında en önemli katkı sahibi olan ABD, örgüte üye olmamıştır. Bkz. Sönmezoğlu, **a.g.e.**, 1995, s. 561-566; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 145; Emiroğlu, **a.g.m.**, s. 115-118; Kagan, Robert, **Cennet ve Güç**, Çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 23.

savaş tehlikesine karşı birleşme ihtiyacı, Avrupa Devletleri arasında işbirliğini güçlendirmek yönünde itici bir etken olmuştur²⁵³.

Nitekim daha savaş devam ederken vurgulanmaya başlanan uluslararası bir işbirliği ihtiyacı, savaştan hemen sonra BM Örgütü'nün²⁵⁴ kurulmasında büyük etken olmuştur. Savaş sonrasında BM Örgütü tarafından sağlanan yardım programları uygulamaya konulmuş, bu programları, 1947 yılında Truman Doktrini rehberliğinde başlatılan Marshall Planı kapsamında verilen yardımlar izlemiştir²⁵⁵.

Savaş sonrasında oluşan iki kutuplu sistemde Avrupa ikiye ayrılmış ve dolayısıyla tehdit algılaması da buna göre yeniden tanımlanmıştır. Bu ortamda savaşın galibi olan devletler güvenliklerini, tehdit olarak algıladıkları SSCB ve her iki Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olan Almanya'nın yeniden güçlenmesine karşı, aralarında ittifak kurarak ve ABD ile transatlantik bağlar oluşturarak sağlamaya çalışmışlardır²⁵⁶.

Bu bağlamda, Avrupa'da, Edward Herriot'un öncülüğünde kurulan ilk birliklerden birisi; 1943 yılında, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un bir araya gelerek oluşturdukları, temelleri 1932 yılında atılan Benelüks²⁵⁷ Devletleri olmuştur. Savaş döneminde askıya alınan bu birliğin yeniden canlandırılması için daha savaş esnasında;

²⁵³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 361-406; Kissinger, Henry, **Amerika'nın Dış Politika'ya İhtiyacı Var mı?**, Çev. Tayfun Evyapan, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları METU Pres, Ankara, 2002, s. 36; Emiroğlu, **a.g.m.**, s. 115; Işıklar, **a.g.m.**, 19.01.07.

²⁵⁴ MC'nin II'nci Dünya Savaşı'nın çıkmasını önleyememesi, bu türden daha etkin bir örgütlenmeye olan ihtiyacı artırmış, ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill'in Atlantik Bildirisi'ni imzaladıkları 14 Ağustos 1941 tarihi, bu yöndeki çabaların başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Bunun ardından, Mihver Devletleri'ne karşı savaşan yirmi yedi devlet, 1 Ocak 1942 tarihinde imzaladıkları BM Bildirisi ile Atlantik Bildirisi'ni kabul ettiklerini açıklamışlardır. BM'in temel ilkeleri, 3-11 Şubat 1945 tarihleri arasında gerçekleştirilen Yalta Konferansı'nda büyük devletler tarafından oluşturulmuş, daha sonra BM Bildirisi'ni imzalamış ve 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş devletlerin katıldığı San Francisco Konferansı'nda, 25 Nisan 1945 tarihinde sonuca bağlanmış ve BM Andlaşması 24 Ekim 1945 tarihinde resmen yürürlüğe girmiştir. Karmaşık ve çok geniş bir örgütlenme yapısına sahip olan BM kendini, "adalet ve güvenliği, ekonomik kalkınma ve sosyal eşitliği uluslararası tüm ülkelere sağlamayı amaç edinmiş global bir kuruluş" olarak tanımlamaktadır. Örgüt güvenliğinin yanında, insani, sosyal, ekonomik ve mali hemen her sorunla ilgili bir birime ve faaliyet alanına sahiptir. Örgütün sağladığı en önemli başarı, uluslararası siyasal sistemde yer alan devletlerin, aralarında mevcut güç odaklarının da bulunduğu hemen hemen tümüne yaklaşan bir bölümünü kapsamaması sonucu ulaştığı nicel ve nitel evrensellik düzeyidir. Bkz. Sönmezoglu, **a.g.e.**, 1995, s. 579-586; Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 2003, 226-231; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 399; Emiroğlu, **a.g.m.**, s. 118-121.

²⁵⁵ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 58; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 183-188; Işıklar, **a.g.m.**, 18.01.07.

²⁵⁶ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 60; Kissinger, **a.g.e.**, s. 36.

²⁵⁷ Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un coğrafi ve siyasi işbirliğini ifade eden Benelüks, bu üç devlet isimlerinin ilk hecelerinden oluşmakta ve bu üç devleti tanımlamak için de kullanılmaktadır.

21 Ekim 1943 tarihinde Para Birliği Andlaşması, 05 Eylül 1944 tarihinde Gümrük Birliği Andlaşması ve 9 Mayıs 1947 tarihinde Ortak Tarım Politikası Andlaşması imzalanmıştır. Daha sonra da, Benelüks Devletleri kendi aralarında, bütünleşmenin önündeki engellerin kaldırılması için çok sayıda teşebbüste bulunmuşlardır. Fakat Benelüks Devletleri küçük bir alanla sınırlı kalmıştır²⁵⁸.

II'nci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın bütünleştirilmesine yönelik arayışlar, savaş sonrası Avrupa'sının kazandığı yapısal özellikler nedeniyle, Batı ve Doğu Avrupa süreci olarak ikili bir boyut kazanmıştır. Batı Avrupa sürecinin ilk aşamasında, ABD'ni de içine alan ve işbirliği (*siyasi, ekonomik, askeri vb.*) amacını taşıyan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) ve NATO gibi örgütlenmeler gerçekleştirilmiş, ikinci aşamasında ise, Avrupa bazında ekonomik boyutları da olan, ancak siyasi işbirliği karakteri ağır basan ve devlet idarelerinin etkin olduğu, sınırlı yetkilerle donatılmış bir örgüt olan Avrupa Konseyi kurulmuştur. Bu örgütlerin kuruluş süreçlerine çok çeşitli faktörlerin ve oluşumların etkisi olmuştur²⁵⁹.

Bu faktörlerden bir tanesi, 1930 ve 1938 yıllarında Avrupa bütünleşmesini destekleyen görüşleri içeren makaleleri yayımlanan Winston Churchill'in, Kara Avrupa'sında yer almadığı gerekçesiyle İngiltere'yi dışarıda tutarak, Fransa ve Almanya öncülüğünde bir birlik kurulması ve İngiltere'nin de bu birliği desteklemesi gerektiğini ileri sürmesi olmuştur. Churchill, 19 Eylül 1946 tarihinde Zürih Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta; Avrupa'nın barışı, güvenliği ve hürriyeti için "*Birleşik Avrupa Devletleri*"nin yaratılması ve bunun ilk basamağı olarak da Fransa ve Almanya arasında gerçek anlamda bir ortaklık kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Churchill'in ileri sürdüğü bu fikir, kurulan çok sayıda ulusal ve uluslararası dernek tarafından desteklenmiş ve bu dernekler, uluslararası boyutta "*Avrupa Hareketi Dernekleri Federasyonu*" adı altında birleşerek "*Avrupa Birliği*" fikrinin

²⁵⁸ Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 175; Günay, Ayşe; Özen, Ahmet, "Avrupa Birliği'nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterleri'nin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi", DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2002, s. 67; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 95; Gönen, Emre, "AB'nin Güvenlik Arayışı ve Organlarının İşleyişi (BAB, NATO, AGİT)", Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye'ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001; Işıklar, **a.g.m.**, 18.01.07.

²⁵⁹ Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 7; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 60-61; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 183-186.

yaygınlaşmasına ve kamuoyuna mal edilmesine hizmet etmişlerdir. Fransa'nın Almanya hakkındaki kaygıları ve savaşın sonunda Almanya'nın statüsündeki belirsizlik de, paradoksal olarak, Batı Avrupa'da işbirliği eğilimlerini olumlu yönde etkilemiş, bu yöndeki gayretlerin hız kazanmasını sağlamıştır²⁶⁰.

Churchill'in ileri sürdüğü fikirler ve Fransa'nın Almanya hakkındaki kaygıları, Avrupa bütünleşmesi konusunda, diğer devlet adamlarını da konuya eğilmeye sevk etmiş ve 1946-1948 yılları arasında, teknik işbirliği amaçlı ve uluslararası örgütlenme karakterine sahip, üye devletlerin sembolik yetki geçiriminde buldukları ve ortaklık ilişkilerinin sınırlarının net olarak ifade edildiği örgütlenmelerin kurulmasını sağlamıştır. Bunlara, 20'nci Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, işbirliğini daha fonksiyonel hale dönüştüren başka örgütlenmeler de eklenmiştir²⁶¹.

Bu örgütlenmelerin ilk örneği OEEC olmuştur. Marshall Planı'nı görüşmek üzere 1947 yılında düzenlenen Paris Konferansı'nda, ABD'ne sunulmak üzere hazırlanan Ekonomik Kalkınma Programı üzerine ABD tarafından 1948 yılında çıkarılan Dış Yardım Kanunu kapsamında verilen Amerikan yardımını, bir plan çerçevesinde ve verimli şekilde değerlendirilecek şekilde dağıtmak ve Avrupa'nın kendi eksikliklerini ekonomik işbirliği yaparak kapatmak için çalışmalar yapmak üzere, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu on altı Avrupa Devleti tarafından, 16 Nisan 1948'de kurulan ve 1961 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ismini alan OEEC, hiç şüphesiz AB'nin ileriye dönük gelişimi bakımından tarihsel bir öneme sahiptir²⁶².

²⁶⁰ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 61-62; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 181-183; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 4; Canbolat, İbrahim S., "Avrupa Birliği ve Türkiye", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 190; Işıklar, **a.g.m.**, 18.01.07.

²⁶¹ Bu örgütlerden bazıları; 1946 yılında kurulan ve çalışmaları BM ile uyumlaştırılan Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), 1947 yılında kurulan Avrupa Ormanlık Komisyonu (EFC) ve BM Ekonomik ve Sosyal Meclisi tarafından bir alt komisyon olarak kurulan Avrupa Ekonomik Komisyonu (ECE), 1930 yılında kurulmasına rağmen 1945-1946 yılları arasında etkinleştirilen Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS), 1944 yılında kurulmalarına rağmen 1947 yılında çalışmaya başlayan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)'dir. Bkz. Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 62; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 182-183; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 4.

²⁶² Batı Avrupa'da kurulan OEEC'nin kurulması üzerine, Sovyet Bloku içerisinde de, OEEC'ne karşılık olarak değerlendirilebilecek Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (CMEA/COMECON) kurulmuştur. 5-8 Ocak 1949 tarihleri arasında, Moskova'da yapılan toplantı sonunda SSCB, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya arasında kurulan oluşuma; 1949'da Arnavutluk, 1950'de Demokratik Alman Cumhuriyeti, 1962'de Moğolistan ve 1972'de Küba katılmıştır. 1950'lere

1947-48 yıllarında, Prag'ın komünist idarenin hâkimiyeti altına girmesi ve Sovyetlerin Batı Alman para reformuna misilleme olarak Berlin'i ablukaya alması, Fransa ve İtalya'daki komünist partilerin Cominform'a²⁶³ dâhil olmaları ve İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyet tehdidine karşı savunabilecek güce sahip olmadığını ilan etmesi, Batı Avrupa'daki örgütlenmiş işbirliğinin askeri ve siyasi alana doğru genişlemesine ve 4 Mart 1947 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında imzalanan ve Avrupa güvenliğinin sağlanmasında atılan ilk adım olarak kabul edilen Dunkerque Andlaşması'na işlerlik kazandırılmasına yol açmıştır. Dunkerque Andlaşması daha genişlemeci bir gelişmenin de yolunu açan bir başlangıç olmuş ve yaklaşık bir yıl sonra, 17 Mart 1948 tarihinde, Benelüks Devletleri ile Fransa ve İngiltere arasında, Brüksel Andlaşması olarak adlandırılan “*Ortak Savunma, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği Andlaşması*” imzalanmıştır. Nisan 1948'de, Brüksel Andlaşması'nın savunmaya ilişkin yönlerini hayata geçirmek üzere, daha sonra NATO ile bütünleşecek ve NATO içindeki Avrupa kanadı olarak sözü edilecek olan Batı Birliği Savunma Teşkilatı (*West Union Defence Organisation-WUDO*) kurulmuş, Eylül 1948'de ise, Brüksel Andlaşması Örgütü çerçevesinde askeri işbirliği başlatılmış ve ortak savunmaya yönelik bir plan kabul edilmiştir²⁶⁴.

23 Ekim 1954 tarihinde, Almanya ve İtalya'nın da katılımıyla Batı Avrupa Birliği (BAB) adını alan bu pakt ile başlayan süreçte, SSCB'nin yarattığı tehdit ve

kadar kâğıt üzerinde kalan oluşum, Khruschev'in başa geçmesiyle yeniden gözden geçirilmiş ve sosyalist prensiplere uygun bir ticaret anlayışıyla, Soğuk Savaş'ın rekabetçi ortamında, Sovyet Bloku devletleri arasındaki ilişkileri güçlendirmek amacıyla çalışmalar yapmıştır. SSCB'nin dağılması ile birlikte COMECON da işlevini kaybetmiş ve üyelerin birer birer çekilmesiyle 1991 yılında varlığı fiilen sona ermiştir. Bkz. Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 176-177, 186; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 62-63; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 96-97; Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT, Ankara, 2000, s. 85; Canbolat, **a.g.m.**, s. 193; Işıklar, **a.g.m.**, 18.01.07.

²⁶³ Eylül 1947'de; SSCB, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya komünist partilerinin liderleri, Polonya'nın Szlarska Poreba şehrinde toplanmış ve yayımladıkları bir deklarasyonla, 5 Ekim 1947'de Cominform (Communist Information Bureau)'un kurulduğunu ilan etmişlerdir. Gerek belgeler, gerek verilen demeç ve yapılan konuşmalardan, Cominform'un kuruluş sebebinin, Truman Doktrini ve Marshall Planı'na bir tepki olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 437.

²⁶⁴ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 62-63; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 188; Türker, Haşim, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 50-51; Çayhan, B. Esra, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, Akdeniz İİBF Dergisi, Sayı 3, 2002, s. 43; Kagan, **a.g.e.**, s. 27; Özlem, Kader, “Avrupa'da Güvenlik Politikalarının Oluşum Süreci ve NATO-AB-Türkiye İlişkileri Açısından Analizi”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?yazi=699&kat=21>, 24.01.07.

Avrupalı Devletlerin birlikte çalışma konusundaki isteklilikleri, ABD'nin Avrupa ile birlikte savunmaya yönelik oluşumlara katılma yönündeki isteksizliğini ortadan kaldırmış ve Avrupa'nın güvenliğine ilişkin politikasının değişmesine yol açmıştır. Bu çerçevede ilk olarak, 11 Haziran 1948 tarihinde ABD Senatosu tarafından kabul edilen 'Vandenberg Kararı' ile dönemin ABD Hükümeti'ne barış zamanında da Amerika Kıtası dışındaki devletler ile askeri ittifak andlaşmaları imzalama yetkisi verilmiştir. Bu yetkinin verilmesini takiben 2 Kasım 1948 tarihinde, Brüksel Andlaşması'na taraf olan devletler ile ABD ve Kanada arasında, Almanya'nın Avrupa'da yarattığı tehlikenin dışında, yayılcı politikalar izleyen SSCB'ne karşı oluşturulacak bir askeri örgütün kurulması hususunda görüşmeler başlamış ve yapılan müzakereler sonucunda 4 Nisan 1949 tarihinde NATO'yu kuran Washington Andlaşması imzalanmıştır. Kurulan bu örgüte, 1953 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955 yılında Batı Almanya, 1982 yılında ise İspanya üye olmuştur²⁶⁵.

Avrupa bütünleşmesi konusunda, II'nci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yoğunlaşan çalışmalar üç fikir akımı çevresinde şekillenmiştir. Bunlar; enternasyonalistler tarafından savunulan klasik devletler arası işbirliği modeli, federalistler tarafından savunulan uluslarüstü yapılanma veya diğer bir ifadeyle federal bir anayasaya bağlı "*Avrupa Birleşik Devletleri*"ni kuracak örgütlenme modeli ve fonksiyonalistler tarafından savunulan ve nihai hedefi "*Avrupa Birliği*" olan işlevsel (*sektörel bütünleşme*) modelidir²⁶⁶.

Söz konusu modellerden uluslarüstü yapılanmayı savunan İtalyan Altiero Sipinelli'nin öncülüğünde, 1941 yılında bir federalist program oluşturulmuş ve "*Avrupa*

²⁶⁵ Batı Almanya'nın ABD'nin yönlendirmesi ve desteğiyle NATO'ya alınmasından hemen sonra, NATO'ya tepki ve dengeleyici bir güç olarak, SSCB öncülüğünde, Arnavutluk, Bulgaristan, Polonya, Macaristan, Romanya ve Çekoslovakya arasında, 4 Mayıs 1955 tarihinde, Varşova'da Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Andlaşması imzalanmış ve böylece o zamana kadar ikili andlaşmalara dayanan sistem çok taraflı bir andlaşmayla örgütlenmiştir. Varşova Andlaşması'yla bir Birleşik Komutanlık kurulmuş ve birleşik komutaya, taraf devletlerin savunma bakanları ve genelkurmay başkanları dâhil edilmiştir. Komünizmin ve SSCB'nin çökmesinden sonra, 17 Nisan 1991 tarihinde askeri kanadını lağvederek sadece siyasi bir örgüt niteliğine bürünen Pakt, 2 Temmuz 1991 tarihinde de kendini tamamen lağvetmiştir. Bkz. Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 63-64; Türker, **a.g.e.**, s. 52-53; Çayhan, **a.g.m.**, s. 43; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 447-449; Gönen, **a.g.m.**, 11.01.2001; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s.258; Sadıklar, Cafer Tayyar, **İkibinli Yıllar, Dünya ve Türkiye**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 59-60; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 210; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 21.

²⁶⁶ Geniş bilgi için bkz. Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 7; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 65; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 173-177.

Federasyonu” çağrısıyla bir girişim başlatılmıştır. Bu girişimin, Avrupa’da yeni bir savaşın engellenebilmesinin ancak federal bir birlik kurulmasıyla mümkün olabileceği düşüncesinden hareketle, “*Avrupa Direniş Hareketleri Temsilcileri*” adıyla, 1944 yılında hazırladıkları ve II’nci Dünya Savaşı sonunda yayınladıkları deklarasyon, 1946 yılında “*Avrupa Federalistler Birliği*”nin kurulmasına neden olmuştur. Avrupa Federalistlerinden teşkil edilen bir komite, birleşmiş bir Avrupa düşüncesiyle, 7-11 Mayıs 1948 tarihleri arasında, Den Haag’da, “*Avrupa Birliği Hareketleri Uluslararası Kongresi*” adıyla bir kongre organize etmiş ve bu kongreye aralarında Winston Churchill, Anthony Eden ve Harold McMillian gibi isimlerin de bulunduğu, on altı devletten 750 delege katılmıştır. Kongre’de, Avrupa bütünleşmesi konusunda yukarıda sözü edilen farklı fikirlerin kaynaştırılması ve bir model üzerinde uzlaşma sağlanmasına çalışılmış, ancak somut bir birleşmiş Avrupa modeli üzerinde anlaşma sağlanamamıştır. Kongre’nin sonuç bildirisinde ise “*Avrupa Birliği*” hareketinin somutlaştırılması çabalarının teşvik edilmesi ve bu yöndeki çabaların koordinasyonunun “*Uluslararası Avrupa Birliği Hareketleri Komitesi-Batı Birliği Komitesi*” tarafından yapılması benimsenmiştir²⁶⁷.

Kurulan bu komitenin, 26 Kasım-26 Aralık 1948 tarihleri arasında Paris’te yaptığı çalışmalarda, Fransa ve Benelüks Devletlerinin temsilcileri tarafından savunulan federalist ve fonksiyonalistlerin öngördükleri modelleri uyumlaştıran model ve İngiltere ve İskandinav Devletlerinin temsilcileri tarafından savunulan enternasyonalistlerin öngördüğü klasik örgütlenme modeli olmak üzere iki farklı model benimsenmiştir. Avrupa örgütlenmesini gerçekleştirmek üzere Londra’da toplanan konferansta ise taraf devletler, federalistlerin ve fonksiyonalistlerin itirazlarına rağmen ikinci grubun savunduğu modele uygun örgütlenmeyi benimseyerek, 5 Mayıs 1949 tarihinde Avrupa Konseyi Kurucu Andlaşması’nı imzalamışlardır. Onaylama işlemlerinin tamamlanmasının ardından da Avrupa Konseyi Kurucu Andlaşması 3 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁶⁸.

²⁶⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 7-8; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 65-66; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 173-175; Türker, **a.g.e.**, s. 52-53.

²⁶⁸ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 66-68; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 173-177.

Yukarıda, Batı Avrupa sürecinin ilk aşamasında kurulan OEEC ve NATO'nun, özgün Avrupa örgütlenmeleri olmamalarına rağmen, Avrupa bütünleşmesine zemin ve model oluşturmaları bakımından önem arz ettikleri ifade edilmişti. Batı Avrupa sürecinin ikinci aşamasında kurulan ve kurucuları arasında Türkiye'nin de bulunduğu Avrupa Konseyi²⁶⁹ de, OEEC ve NATO gibi, kuruluş maksadı, yetkileri ve fonksiyonları itibarıyla Avrupa bütünleşmesine doğrudan katkı sağlamasa bile, hükümet temsilciliklerini bir parlamento çatısı altında toplayan ilk örgüt olması vb. nedenlerle²⁷⁰ alternatif örgütlenme arayışlarını hızlandırmış ve güçlendirmiştir²⁷¹.

Nitekim federalistler tarafından, Avrupa'da, federasyona giden yolun ilk basamağı olması umut edilen Avrupa Konseyi'nin, özellikle İngilizlerin tutumu nedeniyle uluslararası bir kurum değil de uluslararası bir kuruluş halinde şekillenmesi, Kıta Avrupa'sı Devletlerini hayal kırıklığına uğratmakla beraber, Avrupa bütünleşmesi açısından daha önemli örgütlenmeler olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), AET ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)'nin da kurulmasının yolunu açmıştır²⁷².

2. AT'NİN KURULUŞU VE ÜYE DEVLETLERİN GÜVENLİK, SAVUNMA VE SİYASİ ALANLARDA İŞBİRLİĞİ ARAYIŞLARI

2.1. AT'nin Kuruluşu

Avrupa'da bütünleşme sürecine ivme kazandıran kişiler, biri federasyon yanlısı diğeri ise işlevselci iki akımın başlıca savunucuları, İtalyan federalist Altiero Sipinelli ile Fransız fonksiyonalist Jean Monnet'dir²⁷³. Yine Alman kökenli siyaset bilimci ve

²⁶⁹ Bir Hükümet Temsilcileri Komitesi ile bir Danışma Meclisi'nden oluşan ve halen 47 üyesi bulunan Avrupa Konseyi'nin amaçları; insan haklarını ve hukuk devleti ilkesini korumak, çoğulcu demokrasiyi sağlamak, Avrupa kültürel kimliği ve çeşitliliğini geliştirmek, Avrupa toplumlarının karşılaştığı sorunlara (azınlıklara karşı ayrımcılık, çevre vb.) çözüm üretmek ve üye devletlerdeki siyasi, hukuki ve anayasal reformların desteklenmesi suretiyle Avrupa'da istikrarlı bir demokrasi ortamını sağlamak olarak belirlenmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 188-190; <http://www.avrupakonseyi.org.tr/>, 25.12.07.

²⁷⁰ Avrupa Konseyi'nin alternatif örgütlenme arayışlarını güçlendirmesine katkı sağlayan nedenlerle ilgili olarak bkz. Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 9-10; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 67-68.

²⁷¹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 67-68; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 173-175; Canbolat, **a.g.m.**, s. 193.

²⁷² Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 10; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 69; Gönen, **a.g.m.**, 11.01.2001.

²⁷³ Türker, **a.g.e.**, s. 35.

İletişim Kuramı'nı ortaya atan Karl Deutsch'un 1950'lerin başında öne sürdüğü "Güvenlik Topluluğu" önermesi de bütünleşme süreci önermeleri arasında önemli bir başlangıç olarak kabul edilmektedir²⁷⁴.

Savaş sonrası dönemde, De Gaulle tarafından Fransa'nın ekonomik yapılanmasını yürütmek için görevlendirilmiş olan Planlama Teşkilatı Başkanı Jean Monnet, savaş sonrası Avrupa'da düzenin korunmasının güvencesinin, Almanya'nın büyümesinin sınırlanmasından değil, Almanya'yı Avrupa içinde asimile etmekten geçtiğini öne sürerek, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu isimli uluslararası yetkilerle donatılmış bir örgüt kurulması önerisinde bulunmuştur. Bir Avrupa birliğinin kurulmasının fikir babalığını yapan Monnet'nin bu önerisinden esinlenen dönemin Dışişleri Bakanı Robert Schuman²⁷⁵, 9 Mayıs 1950 tarihinde, hükümeti adına bir bildiri yayınlarak, örgütlenmiş ve barış içinde yaşayan bir Avrupa'nın gerçekleştirilmesi için ilk olarak Fransız-Alman düşmanlığının son bulması gerektiğini belirtmiş ve savaştan önce Almanya'nın denetiminde bulunan Ruhr ve Saarland havzalarındaki, savaş sanayinin ana maddeleri olan zengin kömür ve çelik madenlerinin Almanya ile birlikte işletilmesini, bunun için de uluslararası nitelikte bir örgüt kurulmasını ve isteyen tüm demokratik Avrupa devletlerinin bu örgüte üye olmasını önermiştir²⁷⁶.

Bu öneriye Almanya'nın da olumlu cevap vermesi üzerine yapılan girişimler neticesinde, 18 Nisan 1951 tarihinde, Paris'te; Fransa, Almanya, İtalya ve Benelüks Devletleri tarafından AKÇT Kurucu Andlaşması imzalanmış, andlaşmanın taraf devletlerin iç hukuklarında benimsenen yöntemlere uygun olarak 23 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, Alman-Fransız kömür ve çelik üretiminin tümünün ortak bir Yüksek Otorite'ye bırakılmasını öngören Schuman Planı gerçekleşmiştir. Faaliyet alanı üye devletler tarafından konu itibarıyla sınırlı tutulan, diğer bir ifadeyle

²⁷⁴ Dedeoğlu, Beril, **Avrupa'da Siyasal Bütünleşme, Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Bakışlar**, Der Yayınları, 1998, s. 358; Canbolat, **a.g.m.**, s. 192.

²⁷⁵ Schuman Planı'ndan önce, Schuman ile Sforza'nın, Fransa ile İtalya arasında kurulacak bir gümrük birliğinin yararlı olacağı düşüncesini paylaşımları ve 1949'da bir gümrük birliği anlaşmasının imzalanması Schuman Planı'na ilham vermiştir. Bkz. Sandıklı, Atilla, **Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001, s. 38, Dipnot No. 43.

²⁷⁶ Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 10-11; Özdal, Genç, **a.g.e.**, s. 69-70; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 202-207; Türker, **a.g.e.**, s. 36; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 4-5; 54'üncü Dönem Müdahimleri, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Milli Güvenlik Akademisi Yayını, Ankara, 2003, s. 1-4; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 38; Canbolat, **a.g.m.**, s. 193.

sadece kömür ve çelik sektörlerinde yetki kullanma yetkisi ile donatılan AKÇT, temelde, savaşın galip ve mağluplarını eşitler olarak işbirliğinde bulunabilecekleri bir kurumsal yapı içinde bir araya getirmek suretiyle, barışı güvence altına almanın bir aracı olarak görülmüştür. AKÇT'nun muhatapları ise üye devletler, kömür çelik işletmeleri ve sınırlı mahiyette de olsa gerçek kişilerdi. İngiltere, geçerlilik süresi yürürlük tarihinden itibaren 50 yıl olarak öngörülen AKÇT oluşumunun dışında kalmayı tercih etmiş ve 1960'lı yılların başına kadar da bu bütünleşme hareketine katılma teşebbüsünde bulunmamıştır²⁷⁷.

AKÇT'nun yürütme organı olarak; bir Yüksek Otorite²⁷⁸, Topluluğun her alandaki çalışmalarını denetlemek üzere bir Parlamenter Asamblesi, hukuki denetimin sağlanması için bir Adalet Divanı, Toplulukla üye devletler arasında eşgüdümün sağlanması için Hollanda'nın önerisiyle kurulan bir Bakanlar Konseyi²⁷⁹ ve bir Danışma Komitesi oluşturulmuştur²⁸⁰.

AKÇT'nun başarıya ulaşması, Topluluğu oluşturan altı devleti siyasi bütünleşme yönünde bir adım daha atmaya teşvik etmiştir. Bu doğrultuda Altılar²⁸¹, 27 Mayıs 1952 tarihinde, Paris'te, Avrupa Savunma Topluluğu (AST) Andlaşması'nı imzalamışlardır. AST Andlaşması, Fransa'nın, daha AKÇT Andlaşması imzalanmadan önce, Ekim 1950 tarihinde, sonradan "*Pleven Planı*" olarak anılacak olan girişimle ortaya koyduğu düşünceye dayanmaktaydı. Buna göre her devletin kendi ulusal ordusunun yanında bir de Avrupa Ordusu kurulacaktı. AST Andlaşması'nın AKÇT'na üye devletlerin

²⁷⁷ AKÇT Kurucu Andlaşması'nın süresi 23 Temmuz 2002 tarihinde sona ermiştir. Bkz. Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 11; Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 2; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 70-71; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 202-207; Türker, **a.g.e.**, s. 36; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 5; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 109; Sandıklı, 2001, **a.g.e.**, s. 39; Fontaine, Pascal, **On Derste Avrupa**, <http://www.eureptr.org.tr/yayınbrosur.html>, 05.06.06.

²⁷⁸ Yüksek Otorite, Birleşme Andlaşması ile Komisyon'a dönüştürülmüştür.

²⁷⁹ Bakanlar Konseyi Birleşme Andlaşması ile Konsey'e dönüştürülmüştür. Konsey 8 Kasım 1993 tarihinde tesis ettiği 93/591/CE sayılı karar ile ismini AB Konseyi (Reçber'in de kullandığı isimlendirme esas alınarak, bu çalışmada, AB Bakanlar Konseyi olarak kullanılacaktır.) olarak değiştirmiştir. Karışıklığa sebebiyet vermemek için (5 Mayıs 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi'ni de göz önünde bulundurmamak gerekir.) ABKA'nın 4'üncü Maddesi itibarıyla tesis edilen ve Devlet ve Hükümet Başkanları ile Komisyon Başkanını bir araya getiren Konsey için de AB Konseyi kavramı kullanılacaktır. Bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 6, Dipnot No. 10; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 75, Dipnot No. 150.

²⁸⁰ Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 7; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 40.

²⁸¹ Birleşik bir Avrupa'nın kurulması yolunda ilk adım olarak kabul edilen AKÇT'nu kuran Fransa, Almanya, İtalya ve Benelüks (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) devletleri için "Küçük Avrupa" "Altılar" veya "Altılar Avrupa'sı" deyimini kullanılmaktadır.

meclisleri tarafından onaylanma sürecinde, bir de Avrupa Siyasal Birliği (ASB) Andlaşma Tasarısı hazırlanmış ve 1953 yılında Ortak Meclis'e sunulmuştur. Ancak Fransız Ulusal Meclisi 1954 Ağustos ayında AST Andlaşması'nı onaylamayı reddedince, ASB kurulması yolunda başlatılan girişimler de başarısızlıkla sonuçlanmıştır²⁸².

AST girişiminin başarısızlığa uğraması, AKÇT ile yeni bir boyut kazanan Avrupa bütünleşme sürecini olumsuz olarak etkilemiş ve iyimserliğin yerini geçici bir süre için de olsa umutsuzluk almıştır. Ancak bunun hemen ardından, AKÇT'nun Altı Kurucu Üyesinin Dışışleri Bakanları tarafından "*Birleşik Bir Avrupa*" kurmak için yeni bir girişim başlatılmış ve ilk adım olarak, 1-2 Haziran 1955 tarihlerinde, İtalya'nın Messina kentinde yapılan bir toplantıda, AKÇT Kurucusu Devletler arasında, ekonomik kalkınmanın ortak temellerinin atılmasının araştırılması için, başkanlığını dönemin Belçika Dışışleri Bakanı olan Henri Spaak'ın yaptığı bir komite kurulmuştur. Komitenin çalışmaları sonucunda hazırladığı rapor, AKÇT üyesi devletlerin dışışleri bakanları tarafından, 29-30 Mayıs 1956 tarihlerinde, Venedik'te yapılan bir toplantıda kabul edilmiş ve taslak üzerinde yapılan görüşmeler sonucunda iki yeni Avrupa Topluluğu'nun daha kurulması kararlaştırılmıştır. Sonuçta 25 Mart 1957'de, Roma'da imzalanan andlaşmalar ile AET ve AAET/Euratom kurulmuş ve bu Andlaşmalar da 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir²⁸³.

AET Kurucu Andlaşmasıyla; bir ortak pazarın kurulması, üye devletlerin ekonomi politikalarının ahenkleştirilmesi ve ekonomilerinin uyumlu gelişmesi, üye devletler arası ilişkilerin ve yaşam düzeylerinin dengeli ve devamlı olarak genişlemesi hedeflenmiştir. AET'nun nihai hedefinin ise Avrupa'nın siyasal bütünlüğe ulaşması olduğu belirtilmiştir. Bu hedefe varmak için öncelikle ekonomik dengenin sağlanması, ekonomik dengenin sağlanabilmesi için de ilk araç olarak üye devletler arasında

²⁸² Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 71-72; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 207-209; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 5-8; Günügür, Haluk, "Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi (Dünü, Bugünü, Yarını)", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara 1995, s. 13-20; Açıkmeşe, Sinem A., "Avrupa Birliği'nin Geleceği Konvansiyonu'nda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın Yeri", ATAUM Bülteni, Güz-2002, s. 1.

²⁸³ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 2; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 72; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 207-210; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 5-9; 54'üncü Dönem Müdavimleri, **a.g.e.**, s. 6-7; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 45; Canbolat, **a.g.m.**, s. 193.

malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaştığı, özünü “*Gümrük Birliği*”nin oluşturduğu bir “*ortak pazar*” kurulması ve Ortak Tarım Politikası, Ortak Rekabet Politikası ve Ortak Ulaştırma Politikası gibi çeşitli ortak politikalar oluşturulması öngörülmüştür²⁸⁴.

Roma Andlaşmaları ile kurulan bir diğer topluluk olan AAET’nun amacı ise, enerji sorununu çözümlmek, nükleer enerji sanayinin kurulmasını, gelişmesini ve barışçıl amaçlar için kullanılmasını sağlamak ve enerji üretimini artırmak olarak tespit edilmiştir. O dönemdeki siyasal konjoktüre bağılı olarak, Orta Doğu’dan Avrupa’ya petrol ihracının aksaması ve bunun sonucu yaşanan enerji açığı, üye devletleri atom enerjisinden yararlanma yolunda yoğun çabalar harcamaya sevk etmiştir. AAET, esas itibarıyla bu çabaların ürünüdür. Ancak petrolün daha sonraları Afrika üzerinden temin edilmesi ve petrol fiyatlarında 1970’lere kadar önemli artışların olmaması, AAET’nun AKÇT ve AET kadar gelişmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Süresiz olarak akdedilen AAET Kurucu Andlaşması, kural dışılıklar saklı kalmak kaydıyla, üye devletleri ve firmaları muhatap almaktadır²⁸⁵.

Topluluk üyeleri arasında, 1957’de, Roma Andlaşmaları’yla aynı anda imzalanan bir Andlaşma’yla, Adalet Divanı ve Parlamento’nun başlangıçtan itibaren AKÇT, AET ve AAET’nun ortak organları olması öngörülmüştü. Daha sonra 8 Nisan 1965 tarihinde imzalanan ve 1 Temmuz 1967 yılında yürürlüğe giren Birleşme (*Füzyon*) Andlaşması ile üç topluluğun Bakanlar Konseyleri ve Komisyonları da birleştirilmiş ve bir Konsey ve bir Avrupa Toplulukları Komisyonu oluşturulmuştur. Avrupa Toplulukları’nın yardımcı organları ise; Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Bölgeler Komitesi ile Ekonomik ve Sosyal Komite olarak tespit edilmiştir. Böylece Temmuz 1967’den itibaren, bu üç Topluluk, her biri ayrı yasal kimliklerini de koruyarak, tek bir kurumsal yapıya sahip olmuştur²⁸⁶.

²⁸⁴ Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 12; Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 3; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 73; Karluk, **a.g.e.**, s. 20; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 8-9; 54’üncü Dönem Müdavimleri, **a.g.e.**, s. 6-7.

²⁸⁵ Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 12; Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 2-3; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 73; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 8-9; Karluk, **a.g.e.**, s. 20; 54’üncü Dönem Müdavimleri, **a.g.e.**, s. 6-7.

²⁸⁶ Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 41-42; Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 4-5; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 73-74; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 10.

Birleşme Andlaşması ile her üç topluluğun kurumları birleştirilmiş olsa da, konuları itibarıyla birbirlerini tamamlar mahiyette, kurucu andlaşmalarıyla yükümlendikleri fonksiyonlar, üstlendikleri görevler ve dolayısıyla da muhatapları farklıdır. Birleşmeye rağmen ayrı hukuk kişiliklerini koruyan Toplulukların, yetki kullanma yetkisi açısından bazı alanlarda uluslarüstü karakterleri itibarıyla uluslararası örgütlerden ayrılmasına rağmen, üstlendikleri görevler ve kullandıkları yetki kullanma yetkileri itibarıyla kimi alanlarda uluslarüstü hukuk yapısına, kimi alanlarda ise uluslararası devletler hukuku karakterine sahip olduklarının belirtilmesi gerekmektedir²⁸⁷.

Bugün itibarıyla üye sayısı yirmi yediye ulaşan AT'na üye devletler, bir yandan ekonomik ve siyasi bütünleşme yolunda ilerlerken, diğer yandan da başlangıçtan itibaren üye devletler arasında bir Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) yaratılması gayretlerini sürdürmüşlerdir. AT'na üye devletler arasındaki siyasi işbirliği çalışmaları ortak bir güvenlik ve savunma politikası oluşturma çabaları için önemli bir altyapı oluşturmuştur²⁸⁸.

2.2. AT'na Üye Devletlerin Güvenlik, Savunma ve Siyasi Alanlarda İşbirliği Arayışları

Her ne kadar Avrupa bütünleşmesi, II'nci Dünya Savaşı'nın neden olduğu büyük can kaybı, ekonomik yıkım ve siyasal istikrarsızlıklar nedeniyle ekonomik temeller üzerine inşa edilmiş gibi görünse de, gerçekte, bütünleşme yolundaki çabaların odak

²⁸⁷ Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 42; Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 3-5; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 75-76.

²⁸⁸ Altılar'ın AKÇT ile başlayan ve AET ve AAET ile devam eden başarısı, diğer Avrupa Devletlerini de Avrupa Toplulukları tam üyeliğine başvurmaya yöneltmiş, bu kapsamda İngiltere, Danimarka ve İrlanda 1 Ocak 1973 tarihinden itibaren Topluluğa üye olmuşlar ve bu ilk genişleme ile Topluluğa üye devlet sayısı altıdan dokuza yükselmiştir. İkinci genişleme ile Yunanistan 1 Ocak 1981'de, üçüncü genişleme ile İspanya ve Portekiz ise 1 Ocak 1986'da Avrupa Toplulukları'na katılmışlardır. Avrupa Toplulukları'nın güneye doğru uzanması ile sonuçlanan ikinci ve üçüncü genişlemelerle birlikte üye devlet sayısı da 12'ye ulaşmıştır. Bu genişlemelerin ardından 14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye ve 17 Temmuz 1989 tarihinde de Avusturya Avrupa Toplulukları'na tam üyelik başvurusunda bulunmuşlar, bu başvuruları 1990'lı yıllarda yeni başvurular ve Avrupa Toplulukları'nın diğer genişleme süreçleri izlemiştir. Bu kapsamda 1 Ocak 1995 tarihindeki dördüncü genişlemeyle Avusturya, Finlandiya ve İsveç; 1 Mayıs 2004 tarihindeki beşinci ve en kapsamlı genişlemeyle; Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya; son olarak da 1 Ocak 2007 tarihindeki altıncı genişlemeyle Bulgaristan ve Romanya resmen AB'ne üye olmuşlardır. Bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 8; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 76; Rehn, Olli, **Avrupa'nın Gelecek Sınırları**, Çev. Onur Şen; Hasan Kaya, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2007, s. 50-51; <http://www.abgs.gov.tr/indextr.html>, 25.01.2007.

noktasında, bu felaketlere sebep olan savaşların bir kez daha yaşanmasına engel olmak, diğer bir ifadeyle Avrupa'nın güvenliğini sağlamak düşüncesi bulunmaktadır. Nitekim Avrupa'da bir savunma topluluğu oluşturulmasının gerekliliği, II'nci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Avrupalı Devletlerin gündemine gelmiş, ancak savunma ve güvenlik konularının ulus devlet yapısı ve ulusal egemenlik ile olan doğrudan ilişkisi ve savaş sonrası koşullarındaki ulus devlet ve ulusal egemenlik anlayışındaki katılık, bu konudaki girişimlerin AT'nin kurulması sonrasına bırakılmasını gerektirmiştir.

2.2.1. Pleven Planı

II'nci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan yıkımın neticesinde, İngiltere'nin, geleneksel politikasına uygun şekilde Avrupa bütünleşme sürecinin dışında kalacağını açıklaması, Almanya'nın ise büyük yıkımın sorumlusu olarak inisiyatif almaktan uzak kalması, Avrupa'daki diğer büyük güç olan Fransa'nın etkinliğini artırmasına neden olmuştur. ABD'nin savaş sonrası koşullarında Avrupa'nın bütünleşme sürecine destek vermesi ise, bu anlamda, Fransa'nın inisiyatif kullanmasına ve Avrupa'da lider konuma yükselmesine katkı sağlamıştır. 1948 yılında Berlin'in abluka altına alınması ve 1950 yılında Kore Savaşı'nın başlaması, Avrupa'da, özellikle SSCB'ne karşı güvenlik arayışlarının hızlanmasına ve Fransa'nın girişimiyle yeni bir savunma topluluğu kurulması üzerine tartışmaların başlamasına neden olmuştur²⁸⁹.

Bu arada NATO'nun güçlendirilmesine duyulan ihtiyacı gündeme getiren ABD, Almanya'nın NATO bünyesinde yeniden silahlandırılmasını teklif etmiştir. Ancak Avrupalı Devletler bu teklifi benimsememiş ve Winston Churchill'in 11 Ağustos 1950 tarihinde yaptığı "*Avrupa Ordusu*" kurulması önerisi gündeme getirmişlerdir. Söz konusu öneri, AKÇT'nun mimarı olarak anılan Jean Monnet tarafından taslak haline getirilmiş ve Fransa Başbakanı René Pleven tarafından 24 Ekim 1950 tarihinde açıklanmıştır²⁹⁰.

²⁸⁹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 77-78; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 211; Gönen, **a.g.m.**, 11.01.2001.

²⁹⁰ Almanya'nın silahlandırılmasını engelleyemeyeceğini anlayan Fransa'ya, içinde bulunduğu koşullarda, bir Alman Ordusu'nun kurulmasını engellemek gayesiyle, bir AST içerisinde Alman üniformaları giymeyen Alman askerleri fikri daha mantıklı gelmiştir. Bkz. Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 78; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 212; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 5-6; Gönen, **a.g.m.**, 11.01.2001.

Avrupa'nın bütünleşme çabalarına önemli katkıları bulunan René Pleven; siyasi bütünleşmede başarının, savunma alanında başlatılan bütünleşme girişimlerinin başarısına bağlı olacağını, savunma alanının ulusal egemenliklerin en hassas bölümünü oluşturması nedeniyle, savunma alanında ulusal egemenlikten vazgeçilebilmesinin diğer alanlarda bütünleşmenin de önünü açacağını düşünüyordu²⁹¹. Daha sonraları Pleven Planı olarak anılan plan, AKÇT model alınarak hazırlanmış uluslararası niteliğe sahip AST adında bir örgüt kurulmasını öngörmekteydi. Planda ayrıca, sadece biri Almanya tarafından oluşturulmak üzere, biner kişilik altı tûmenden oluşan bir ordu kurulması, bu ordunun sevk ve idaresi için ortak bir genelkurmay oluşturulması ve AKÇT nezdinde sorumlu olacak bir Savunma Bakanı atanması önerilmekteydi²⁹².

Ana hedefi Almanya'yı bir Avrupa savunma sistemi içinde eritmek ve kendi başına hareket etme kapasitesini sınırlamak olan planın ayrıntıları, 15 Şubat 1951 tarihinde, Paris'te, NATO üyesi devletler ile Almanya'nın katıldığı bir konferansta görüşülmüş ve bu plan çerçevesinde 1 Şubat 1952 tarihinde AST Kurucu Andlaşma taslağı hazırlanmıştır. Bu taslakta; andlaşmaya taraf devletlerin birbirlerine yardım etmesi ve hiçbir hususta aralarında ayırım yapılmaması, ortak komutanlık altında görev yapacak bir Avrupa Ordusu, Avrupa Silahlanma Servisi ve Avrupa Lojistik Komutanlığı kurulması ve taraf devletlerin deniz aşırı birlikleri dışında kalan tüm kara, deniz ve hava birliklerinin AST'na bağlanması öngörülmüştür. Bu işlerin koordinasyonu ise kurulacak olan Avrupa Savunma Komiserliği'ne bırakılmıştır. Taslakta ayrıca AST'nun; Yüksek Otorite, Avrupa Savunma Bakanları Konseyi, Adalet Divanı ve Avrupa Meclisi'nden oluşan dört ana organ itibarıyla kurumsallaşması, karar alma sürecinde önemli konularda oybirliği, diğer konularda ise 2/3 çoğunluk oranının işletilmesi kararlaştırılmıştır²⁹³.

AKÇT kurucu üyesi devletler tarafından müzakere edilen ve NATO tarafından benimsenen Pleven Planı, 27 Mayıs 1952 tarihinde, Almanya, Fransa, İtalya, Belçika,

²⁹¹ Dedeoğlu, Beril, **Adım Adım Avrupa Birliği**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996, s. 127-128.

²⁹² Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 78-79; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 209; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 6; Gönen, **a.g.m.**, 11.01.2001; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 40-41.

²⁹³ Dumanlı, Cihangir, **Ulusal Güvenlik Sorunlarımız**, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 214; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 79-80; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 207-211; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 6-7; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 40-41; L'idée de la Communauté Européenne de Défense, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 27.01.07.

Hollanda ve Lüksemburg tarafından imzalanmış ve ulusal parlamentolarının onayına sunulmuştur. Bu süreç devam ederken, oluşturulmak istenen ortak güvenlik sisteminin bir siyasal boyuta da sahip olması gerektiği düşüncesinden hareketle, Fransa'nın önerisiyle bir ASB kurulması yönünde de çalışmalar başlatılmış ve bu kapsamda bu çalışmalara temel teşkil edecek Avrupa Ortaklık Statüsü taslağı hazırlanmaya başlanmıştır. Oluşturulan taslak metinde, ASB'nin üye devletlerin ulusal menfaatlerinden bağımsız olarak faaliyet gösteren bir örgüt olması planlanmış, ancak örgütün çalışma yapısının, üye devletlerin egemenlik haklarından feragat ettiği şekilde anlaşılması gerektiği de vurgulanmıştır. Tasarının ASB Kurucu Andlaşması tasarısına dönüştürülmesi görevi ise, AKÇT bünyesinde teşkil edilen Belçika Dışişleri Bakanı Henri Spaak başkanlığındaki bir komiteye verilmiştir²⁹⁴.

10 Mart 1953 tarihinde açıklanan ve AKÇT ve AST benzeri bir yapı öngören tasarıda; ASB, halkların ve devletlerin birleşmelerini öngören uluslararası federal bir örgüt olarak tasarlanmış, örgütün; dış politika, savunma, sosyal entegrasyon ve insan haklarının korunması konularında yetkili olması öngörülmüş, kurumsal işleyiş ile ilgili olarak ise; Parlamento, Avrupa Yürütme Konseyi, Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Komite ve Ulusal Bakanlar Konseyi'nin kurulması önerilmiştir²⁹⁵.

Avrupa Konseyi'ne üye olup, insan hakları ve temel hürriyetlere saygılı her Avrupa Devletine açık olan ASB'nin hedefleri; üye devletlere yönelik herhangi bir saldırı karşısında üye devletlerin güvenliğini sağlamak, bir ortak pazar kurmak, Kuzey Atlantik Andlaşması, Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nca öngörülen hedeflere ulaşılmasını sağlamak olarak sayılmıştır²⁹⁶.

ASB Kurucu Andlaşmasının imzalanması ve parlamentoların onayına sunulması işlemi, AST Kurucu Andlaşmaları'nın taraf devletlerin parlamentolarındaki onay sürecinin sonuna bırakılmıştır. Ancak AST Kurucu Andlaşmalarının, bazı taraf devletlerce kendi ulusal parlamentolarında onaylanmasına rağmen, 1953 yılında gerek Stalin'in ölmesi, gerek Fransa'nın Hindi-Çin'de yaşadığı sıkıntılar ve gerekse Kore

²⁹⁴ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 80; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 1996, s. 144; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 207-209; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 7; L'idée de la Communauté Européenne de Défense, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 27.01.07.

²⁹⁵ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 81; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 208; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 7.

²⁹⁶ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 81; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 7-8.

Savaşı'nın sona ermesi gibi nedenlerle uluslararası konjonktürdeki olumsuz gelişmelerin de etkisiyle, 30 Ağustos 1954 tarihinde Fransa ulusal meclisi tarafından reddedilmesi üzerine, hem AST son bulmuş, hem de ASB ile ilgili Kurucu Andlaşma taslağı imzacı devletlerin onayına sunulmadan bitirilmiştir²⁹⁷.

Pleven Planı ile 1950 yılında başlayan ve başarısızla sonuçlanan bu süreç, Avrupa'da siyasi veya savunma alanındaki bir birlikten önce, bunlara temel teşkil edecek ekonomik bütünleşmenin sağlanması gerekliliğini ortaya koymuştur. Ancak bu başarısızlığa rağmen, AT'na üye devletler arasındaki bütünleşme arayışlarına da devam edilmiştir.

2.2.2. Fouchet Planları

Fransa'nın Topluluk üyesi devletler arasında başat bir rol de üstlenmesini isteyen De Gaulle, 1958 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, üye devletler arasında siyasi işbirliğinin sağlanması düşüncesini yeniden tartışmaya açmış ve 1959 Kasım ayı içerisinde İtalya'da düzenlenen üye devletlerin dışişleri bakanları toplantısında; üye devletler arasındaki işbirliğinin, ekonomik konuların yanında siyasi sorunları ve savunma konularını da kapsaması gerektiğini ileri sürerek, Topluluk üyesi devletlerin dışişleri bakanlarının uluslararası sorunları görüşmek üzere periyodik olarak toplanmasını ve bu toplantılara yardımcı olacak bir sekreteryaya kurulmasını önermiştir²⁹⁸.

De Gaulle'ün bu önerilerine ihtiyatla yaklaşan AT devletlerinden Belçika ve Hollanda, düşünülen işbirliğinin ABD ile olan ilişkilere zarar vermemesi ve Avrupa'daki varlığını zayıflatmaması için uluslararası bir nitelik taşıması gerektiği yönünde görüş bildirirlerken, Almanya ve Lüksemburg öneriyi koşulsuz olarak desteklerini açıklamışlardır. Bunun üzerine taraflar, ayda bir yapılan toplantılara, BAB ve NATO toplantılarını aksatmayacak şekilde aynı düzeyde ve sıklıkla devam

²⁹⁷ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 82-83; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 209-210; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 8; Gönen, **a.g.m.**, 11.01.2001; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 41; Açıkmeşe, **a.g.m.**, s. 1; Le refus de ratification, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 27.01.07.

²⁹⁸ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 83-84; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 208.

edilmesini kararlaştırmışlar, ancak Hollanda'nın karşı çıkması üzerine savunma konularını işbirliği kapsamı dışında bırakmışlardır²⁹⁹.

Bu çerçevede, 10 Şubat 1961 tarihinde, Paris'te toplanan Topluluk üyesi devletlerin devlet ve hükümet başkanları, siyasi bütünleşme için öncelikle ekonomik bütünleşmenin tamamlanması gerektiğini ileri sürerek, oluşuma katılmayan Hollanda dışındaki üye devletler arasında bir siyasi birlik oluşturulması konusunda görüş birliğine varmışlar ve savunma, kültür ve ekonomi konularında siyasi işbirliği sağlanmasına yönelik incelemelerde bulunmak ve dışişleri bakanları toplantılarında görüşülmek üzere bir rapor hazırlamak üzere, Fransa'nın Danimarka Büyükelçisi Christian Fouchet başkanlığında bir komisyon kurmuşlardır³⁰⁰.

Aynı kapsamda, 18 Temmuz 1961 tarihinde Bonn'da yapılan benzer bir toplantı sonucunda, üye devletler kabul ettikleri Bonn Beyanatı ile savunmada işbirliği konusuna değinmeden, siyasi birlik için ortam yaratılması, ortak görüşlere ulaşılmaya yardımcı olacak uygun koşulların oluşturulması, eğitim, kültür ve araştırma alanlarında işbirliğine gidilmesini öngördüklerini açıklamışlar ve başkanlığını Fouchet'nin yaptığı komiteye "*kendi halklarının birliği*"ne yönelik bir siyasi andlaşma için öneriler hazırlaması görevini vermişlerdir³⁰¹.

Bu doğrultuda çalışmalara başlayan Fouchet'nin başkanlığındaki komite, ana hatları itibarıyla; her devletin egemenliğini koruduğu ve ilişkilerin bütünleşme değil işbirliği içerisinde geliştiği bir Avrupa Birleşik Devletleri'ni öngören, daha sonra I'nci Fouchet Planı olarak adlandırılacak raporunu, 2 Kasım 1961 tarihinde Komisyon'a sunmuştur. Raporda oluşturulmak istenen siyasi birliğin amaçları şu şekilde belirlenmiştir³⁰²:

- Üye devletlerin ortak çıkarlarıyla ilgili konularda, ortak bir dış politikanın belirlenmesi,

²⁹⁹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 84-85; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 208.

³⁰⁰ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 85; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 208; Çayhan, **a.g.m.**, s. 45.

³⁰¹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 85; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 208.

³⁰² Dedeoğlu, **a.g.e.**, 1996, s. 140; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 86; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 208; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 112.

• Diğer devletlerle işbirliği içinde, ortak bir savunma politikasının kabulü ve üye devletlerin her türlü saldırıya karşı güvenliklerinin artırılması,

• Bilim ve kültür alanlarında işbirliğinin sağlanması,

• İnsan hakları, temel haklar ve demokrasinin savunulması.

Ayrıca raporda kurulması öngörülen siyasi birliğin kurumsal işleyişi ile ilgili olarak Konsey, Meclis ve Avrupa Siyasi Komisyonu adları altında organların oluşturulmasına ve çalışma esaslarına da yer verilmiştir³⁰³.

Bu haliyle tartışmaya açılan rapor; karar almada oybirliği esasının aranması, Meclis'in yetkilerinin sınırlı tutulmuş olması ve bütçe ve yasama konularında Konsey'i denetleme yetkisinin bulunmaması, Komisyon'un üye devletlerin dışişleri bakanlıklarının memurlarından teşkil edilmesi ve üç yıl sonra yapılması öngörülen revizyonun kapsamının belirsiz olması noktalarında eleştirilmiş ve AP ve AET Komisyonu tarafından kabul edilmemiştir³⁰⁴.

Bunun üzerine Fransa, henüz raporla ilgili görüşmeler devam ederken, 18 Ocak 1962 tarihinde, Komisyon'a II'nci Fouchet Planı olarak bilinen ve aşağıdaki farklılıkları kapsayan yeni bir taslak sunmuştur³⁰⁵:

• Komisyon, üye devletlerin dışişleri bakanlıklarının yüksek seviyedeki memurlarından değil, doğrudan hükümetlerin belirlediği temsilcilerden oluşacaktır.

• Meclis'in yetkileri dış politika, savunma ve eğitim konularını da kapsayacaktır.

• Birliğin yetki sınırları içinde ekonomik sorunlar da yer alacaktır.

• Andlaşmanın revizyonu gerçekleştirilirken o tarihteki mevcut yapılara dokunulmayacaktır.

Hazırlanan bu yeni planda ayrıca; I'inci Fouchet Planı'nda NATO'ya yapılmış olan bütün atıflar kaldırılmış, kurulması planlanan siyasi birliğin kurumları arasında

³⁰³ Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 208; *Projet de Trait  - Plan Fouchet I (2 Novembre 1961)*, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 27.01.07.

³⁰⁴  zdal; Genç, **a.g.e.**, s. 87; Çaşın;  zg ker;  olak, **a.g.e.**, s. 208.

³⁰⁵  zdal; Genç, **a.g.e.**, s. 88; Çaşın;  zg ker;  olak, **a.g.e.**, s. 208.

Bakanlar düzeyinde toplanacak bir komite ilave edilmiş ve bu komitenin dört ayda bir olmak üzere yılda en az üç kez toplanması öngörülmüştür³⁰⁶.

Ancak, II'nci Fouchet Planı da; kurulması düşünülen siyasi işbirliği mekanizmasının revizyonunun gündeme gelmesi halinde, oluşturulacak yapının AT ile bütünleştirilmesini öngörmediği, hükümetler arası bir yapı arz ettiği, NATO'ya karşı bir tutum içerdiği gerekçeleriyle kabul edilmemiş ve İtalya'nın 1962 Haziran'ına kadar sürdürdüğü diplomasiye rağmen hayata geçirilememiştir. Planın reddine ilişkin olarak dönemin Belçika Dışişleri Bakanı Henri Spaak'ın "*Vatanlar Avrupa'sı, dar ve yetersiz bir kavram... Avrupa uluslarüstü olacaktır ya da hiç olmayacaktır*" sözleri, tartışmaların en önemli unsurlarından birinin oluşturulmak istenen birliğin sahip olacağı kurumsal yapıya ilişkin olduğunu gözler önüne sermektedir. Diğer bir ifade ile Fransa siyasal işbirliği konusunda devletler arası bir işbirliği yapısı önerirken, Belçika ve Hollanda uluslarüstü bir yapıyı savunmuşlardır³⁰⁷.

Bu başarısızlık üzerine, 1959 yılında alınan karar uyarınca üye devletlerin dışişleri bakanlarının yılda üç kez gerçekleştirmeleri gereken toplantılara da ara verilmiş ve 1969 yılında La Haye'de yapılacak zirveye kadar sürecek bir durgunluk dönemine girilmiştir.

2.2.3. Davignon Raporu

Fransa'da, De Gaulle'ün Kasım 1967'de İngiltere'nin AT'na üyeliğini ikinci kez vetosunun ardından göreve gelen Georges Pompidou, 10 Temmuz 1969'da yaptığı bir basın toplantısında, Avrupa Toplulukları ile ilgili önceliklerini; bütünleşmek, derinleşmek ve genişlemek olarak açıklamıştır. Bu düşünce çerçevesinde Georges Pompidou'nun girişimleri sonucunda, 1-2 Aralık 1969 tarihlerinde, Dönem Başkanı Hollanda'nın ev sahipliğinde, La Haye'de bir araya gelen Avrupa Toplulukları üyesi devletlerin devlet ve hükümet başkanları şu üç amaca ilişkin kararlar almışlardır³⁰⁸:

³⁰⁶ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 89; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 208; Traité Établissant une Union d'États (Projet Français du 18 Janvier 1962), <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 27.01.07.

³⁰⁷ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 1996, s. 140; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 89-90; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 208; Çayhan, **a.g.m.**, s. 45; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 112; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 215; Canbolat, **a.g.m.**, s. 195.

³⁰⁸ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 91; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 232; Le sommet de La Haye, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 28.01.07.

- Roma Andlaşması'nın sonucu olan gümrük birliğini tamamlayacak nitelikte bir ekonomik ve parasal birliğin yaratılması için çalışmalar yapmak,
- İngiltere, Danimarka, İrlanda ve Norveç ile üyelik müzakerelerine başlamak,
- Ortak bir savunma politikası oluşturulması haricindeki hususlarda, Avrupa Toplulukları üyesi devletler arasında siyasi işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak.

Bu çerçevede, 10 Mart 1970 tarihinde, AT üyesi devletlerin devlet ve hükümet başkanları, Belçikalı Büyükelçi ve Siyasi Direktör Etienne Davignon başkanlığında AT üyesi devletlerin dışişleri bakanlarının katılımıyla oluşturulan komisyonu, yeni üyelerin katılımıyla genişleyecek Topluluğu siyasi birlik hedefine ulaştırabilecek yöntemleri araştırmak üzere görevlendirmişlerdir. Komisyon, “*Avrupa Siyasi Bütünleşmesi Alanında Gerçekleştirilebilir Adımlar Üzerine*” başlıklı ve Lüksemburg Raporu olarak da bilinen raporu hazırlayarak, 27 Ekim 1970 tarihinde, AT üyesi devletlerin Devlet ve hükümet başkanlarına sunmuştur. Raporda, işbirliğine yönelik olarak; düzenli bilgi alışverişi ve görüşmeler yolu ile önemli uluslararası sorunların daha iyi bir biçimde anlaşılmasını sağlamak ve görüş açılarının ve tutumların yakınlaştırılmasıyla üye devletler arasında dayanışmayı artırmak, imkânların elverdiği ölçüde ve arzu edilen durumlarda ortak eylemler gerçekleştirmek hedefleri tespit edilmiş ve bu hedeflere ulaşmak için saptanan hususlar ortaya konulmuştur³⁰⁹.

Güvenlik ve savunma konularına yer verilmeyen ve Avrupa'da siyasi işbirliği sürecini başlattığı kabul edilen Davignon Raporu ile Topluluk üyesi devletler arasında ortak bir dış politika oluşturulması hedeflenmiş, bu hedef kapsamında dışişleri bakanlıkları arasında işbirliği öngörülmüş ve hükümetler arası uzlaşmayı sağlayacak ve dışişleri bakanları ile doğrudan ilişki kurabilecek Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) adı altında bir mekanizmanın kurulması önerilmiştir. Toplulukların Kurucu Andlaşmalarının dışında gerçekleştirilmesi öngörülen söz konusu işbirliği,

³⁰⁹ Davignon Raporu'nda öngörülen hedeflere ulaşmak için saptanan hususlar için bkz. Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 92-93; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 232.

Toplulukların karar mekanizmalarının da dışında tutulmuş ve böylece üye devletlerin bağlayıcı taahhütler altına girmeleri önlenmiştir³¹⁰.

2.2.4. Paris ve Kopenhag Zirveleri

Davignon Raporu ile öngörülen mekanizmanın bir süre düzenli, ancak etkinlikten yoksun bir şekilde uygulanması üzerine, 19-21 Ekim 1972 tarihlerinde yapılan Paris Zirvesi'nde, Fransa'nın girişimleriyle, dokuz üye devlet arasındaki siyasi işbirliğinin geliştirilmesi için üye devletlerin dışişleri bakanlarının yeni bir rapor hazırlamaları kararı alınmıştır. Topluluk üyesi dışişleri bakanları tarafından hazırlanan rapor, 23 Temmuz 1973 tarihinde Danimarka'da toplanan üye devletlerin devlet ve hükümet başkanları tarafından kabul edilmiştir. Raporda; üye devletlerin birbirlerine danışmadan uluslararası olaylarda tutum belirlememesi ilkesi kabul edilmiş ve siyasi işbirliğinin düzenlenmesine yönelik bazı kararlar alınmıştır. Bu çerçevede dışişleri bakanlarının yılda en az dört kez toplanması ve aralarında direkt teleks irtibatı sağlanması kararlaştırılmıştır³¹¹.

Bu rapor sonucunda ASİ ile AT'nın faaliyetleri arasındaki ayırım netleşmiş, ASİ'nin Toplulukların faaliyetleri dışında hükümetler arası düzeyde uluslararası politika sorunlarının tartışıldığı bir zemin olduğu kabul edilmiştir.

Danimarka'da alınan kararlar çerçevesinde, 14-15 Aralık 1973 tarihleri arasında yapılan Kopenhag Zirve'sinde Topluluk üyesi devletlerin dışişleri bakanları; Avrupa Kimliği'ni tanımlayan bir belge hazırlayarak ASİ mekanizmasının gelişiminde önemli bir adım atmışlar ve ASİ çerçevesinde ortak tavır ve faaliyetlerin belirlenmesi için daha sık bir araya gelmeyi kararlaştırmışlardır. Bu belge ile AT ile ASİ süreci arasındaki ilişki de kabul edilmiş ve üye devletler ilk defa bir Avrupa birliği gerçekleştirme iradelerini ortaya koymuşlardır. Zirve sonucunda yayınlanan raporda ayrıca; ASİ çalışmalarının Topluluk Konseyi Dönem Başkanı tarafından yürütülmesi ve ASİ

³¹⁰ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 1996, s. 129; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 93-94; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 233-234; Rehn, **a.g.e.**, s. 50.

³¹¹ Söz konusu raporda üzerinde anlaşmaya varılan diğer hususlar için bkz. ; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 95; Çayhan, **a.g.m.**, s. 45; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 215; Le Fonctionnement de la Coopération Politique Européenne, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 28.01.07.

çerçevesinde oluşturulan politikalardan AT'nın diğer organlarının da haberdar edilmesi kararlaştırılmıştır³¹².

Fransa'nın yeni lideri Valéry Giscard d'Estaing'in önerisi üzerine, 9-10 Aralık 1974 tarihlerinde toplanan Paris Zirvesi, Kopenhag'da kurulan mekanizmanın kurumsallaştırılmasına önemli katkılar sağlamış, zirvede liderler yılda en az üç kez bir araya gelme konusundaki kararlılıklarını yineleyerek, ASİ kapsamında, 1980 yılından önce Avrupa Birliğini gerçekleştirme hedefini ortaya koymuşlardır. Bu hedef doğrultusunda bir rapor hazırlanması için de dönemin Belçika Dışişleri Bakanı Leo Tindemans görevlendirilmiştir. Zirvede ayrıca; Topluluk Dönem Başkanı'nın Topluluğun sözcülüğünü de yapması ve Avrupa Toplulukları'nın çıkarlarını etkileyen bütün uluslararası sorunlarda, tedricen ortak bir tutum ve ahenkli bir politika tespit edilmesi üzerinde de mutabakat sağlanmıştır³¹³.

2.2.5. Tindemans Raporu

Belçika Dışişleri Bakanı Leo Tindemans, 1980 yılından önce Avrupa birliğini gerçekleştirme hedefi doğrultusunda, AT organlarının görüşlerini de yansıtan daha önce hazırlanmış raporlardaki düşünceler temelinde, kendi adıyla anılan raporunu 7 Ocak 1976 tarihinde tamamlamıştır. Tindemans raporunda, siyasal birlik önerilerinin bir sentezini yaparak; Topluluk üyesi devletler arasında ekonomik ve parasal birliğin kurulması, Topluluk organlarında reforma gidilmesi, savunmaya ilişkin spesifik sorunlar için üye devletlerin karşılıklı görüş alışverişinde bulunması, Konsey'in oy çokluğu ile karar alması ve Komisyon'un dış ilişkilerdeki rolünün artırılması, ortak bir dış politika ile ortak bölgesel ve sosyal politikaların uygulanması itibarıyla birlik sürecinin 1980 yılına kadar tamamlanmasını önermiştir. Ancak, bu önerilerden bir kısmı, üye devletler tarafından egemenlik haklarının büyük bir kısmından vazgeçilmesi talebi olarak algılanmış ve bu nedenle rapor kabul edilmemiştir³¹⁴.

³¹² Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 96.

³¹³ Bu Zirve'de Pompidou'nun organizasyonunu başlattığı devlet ve hükümet başkanları zirvesi toplantıları, AT Konseyi (The European Council) adıyla kurumsallaştırılmıştır. Bkz. Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 50; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 97; Le Fonctionnement de la Coopération Politique Européenne, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 28.01.07.

³¹⁴ Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 50-51; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 97-99.

Tindemans Raporu kabul edilmemesine karşın, ASİ'nin gelişmesine önemli katkılar sağlamış, önerilerin büyük bir bölümü 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girecek Maastricht Andlaşması'na kadar adım adım uygulanmaya başlanmıştır³¹⁵.

2.2.6. Genscher-Colombo Raporu

Tindemans Raporu'nun reddedilmesinden sonra, raporun yarattığı ortamın etkisi ile 1980'lerin başları, “*ikinci kuşak Avrupa*”, “*yeniden Avrupa*”, “*Avrupa birliği*” gibi başlıklar altında ortaya atılan yoğun reform tartışmalarının başlamasına neden olmuştur. Bu tartışmaların bir sonucu olarak AT üyesi on devletin dışişleri bakanları, 13 Ekim 1981 tarihinde, ASİ sürecinde ilk kez “*güvenlik*” kavramını gündeme getiren ve üye devletler arasındaki danışma mekanizmasının ileride ortak eyleme dönüşmesi gerektiğini vurgulayan Londra Raporu'nu kabul etmişlerdir³¹⁶.

Bu rapordan kısa bir süre sonra da, dönemin Almanya Dışişleri Bakanı olan Hans-Dietrich Gensher ve İtalya Dışişleri Bakanı olan Emilio Colombo tarafından Avrupa birliği konusunda hazırlanan bir rapor, 4 Kasım 1981 tarihinde Konsey'e sunulmuştur. Gensher-Colombo Raporu adıyla anılan rapor genel hatlarıyla; bir Avrupa birliği kurulabilmesi için Avrupa Toplulukları'nın daha etkin hale getirilmesini, politik işbirliğinin artırılarak üye devletler arasında ortak bir Avrupa dış politikası geliştirilmesini, ekonomik işbirliği alanlarının genişletilmesini ve güvenlik konularında yeni düzenlemelerin yapılmasını, kültürel alanlarda işbirliğinin sağlanmasını ve AP'nun güçlendirilmesini öngörmekteydi³¹⁷.

Rapor, geniş ölçüde federatif özellikler taşıması nedeniyle, İrlanda ve Benelüks Devletleri dışındaki Avrupa Toplulukları üyesi devletler tarafından tepkiyle karşılanmış, ancak uygulanamamasına rağmen, birçok konuda ATS'ne öncülük etmesi bakımından önemli bir yere sahip olmuştur³¹⁸.

³¹⁵ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 99.

³¹⁶ Londra Raporu ile ilgili olarak bkz. Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 99, Dipnot No. 205.

³¹⁷ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 99-101; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 237-238; La Coopération Politique Européenne, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 28.01.07.

³¹⁸ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 100-101; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 1996, s. 213; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 112.

2.2.7. Stuttgart Zirvesi

17-19 Haziran 1983 tarihleri arasında yapılan Avrupa Toplulukları Konseyi Zirvesi'nde, ekonomik konular ele alınarak bir 'iç pazar' oluşturulması konusu tartışılmış, zirve sonunda açıklanan bildirgede, ASİ sürecinde Konsey'in kararlılığının önemine vurgu yapılmıştır³¹⁹.

Zirve sonunda açıklanan bildirgeyle; yapılacak ekonomik reformlara ilişkin görüşlerin haricinde, gerek 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi sırasında, gerek 1980'li yıllarda Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında ve gerekse İran'da meydana gelen devrim sırasında, ortak ve etkin bir tutum sergilenememiş olmasına dikkat çekilerek, ASİ sürecinin güçlendirilmesi ve etkinliğinin artırılması için Topluluk üyesi devletlerin, dış politikanın yanı sıra güvenliğin ekonomik ve siyasi boyutlarına ilişkin konularda da ortak eylem ve tutum içinde olmaları gerektiği vurgulanmış ve Topluluğun ortak eylem ve tutumlarını rehber olarak kabul etmeleri istenmiştir. Söz konusu Bildirge, daha önce metinlerde yer almamış biçimde, Avrupa'ya bir siyasal birlik kazandırılması ve kurumsal reform önermesi bakımından da önem arz etmektedir³²⁰.

2.2.8. Spinelli Raporu

Herhangi bir andlaşma ile sonuçlanmaması nedeniyle, genel olarak AT'nı yeniden harekete geçirme gayreti olarak değerlendirilebilecek Stuttgart Zirvesi'nin ardından Avrupa Kamuoyu'nun önüne çok sayıda girişim ve reform önerisi getirilmiştir.

Bunlardan biri de Federalist görüşleri ile tanınan İtalyan Parlamenter Altiero Spinelli'nin 1980-1984 yılları arasında hazırladığı, Avrupa Birliği'nin Kuruluşuna İlişkin Andlaşma Taslağı'dır. Avrupa için konfederal ve federal yaklaşımlar arasında bir model önerilen ve Topluluğun mevcut durumunda varolan kurumları çerçevesinde bir reform yapılması gerekliliğinden bahsedilen taslakta; AP'nun yetkilerinin artırılması, Komisyon Başkanı'nın Konsey tarafından seçilmesi, Komisyon üyelerinin Komisyon Başkanı tarafından belirlenmesi ve AP'nun onayına sunulması, siyasi işbirliğinin

³¹⁹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 101; La Coopération Politique Européenne, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 28.01.07.

³²⁰ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 1996, s. 129; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 101-102; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 112; Özcan, Mehmet, "AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası", <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=18>, 26.09.06.

güvenlik, savunma ve dışişleri alanlarını kapsayacak şekilde genişletilmesi ve Topluluk üyesi devletler arasında geliştirilmesi gibi hususlara yer verilmiştir. Uluslararası alanda Avrupa'nın hak ettiği siyasi konumun elde edilmesinin hedeflendiği taslakta, Komisyon federal modelde önerildiği gibi bir hükümet vazifesini görecektir. Konsey ise konfederal modelde önerildiği gibi devletler arası siyasi işbirliğinin en üst otoritesi olacak şekilde tasarlanmıştır³²¹.

14 Şubat 1984 tarihinde AP tarafından kabul edilen Andlaşma taslağı, Topluluk üyesi devletler tarafından egemenlik yetkilerinin devrini de kapsayan federatif ögeler içerdiği gerekçesiyle desteklenmediği için hayata geçirilememiştir.

2.2.9. Dooge Raporu

Avrupa Toplulukları üyesi devletlerin devlet ve hükümet başkanları, 25-26 Haziran 1984 tarihlerinde yapılan Fontainebleau Zirvesi'nde, Avrupa bütünleşmesine doğru ilerlemek için sıkı bir işbirliğine gidilebilecek alanların tespiti üzerine çalışmalar yapacak iki komitenin kurulmasını kararlaştırmışlardır³²².

Bu doğrultuda kurulan komitelerden ilki, İrlandalı Senatör James Dooge başkanlığında, devlet ve hükümet başkanlarının özel temsilcilerinden oluşturulmuştur. Dooge Komitesi olarak da anılan bu komitenin görevi; hem Topluluklar hem de ASİ alanlarında, üye devletler arasında işbirliğini geliştirecek kurumsal reformların belirlenmesi ve özellikle de kurucu andlaşmaların revize edilmesi gereken noktalarının tespiti ile iç pazarı tamamlayıcı yönde çalışmalar yapmaktır³²³.

Bu iki komitenin ulaştığı sonuçlar, 1985 yılının Haziran ayında yapılan Milano Zirvesi'nde bir araya gelen AT üyesi devletlerin liderlerinin, iç sınırların bulunmadığı bir ekonomik alan oluşturularak AB'ne giden yolun ortaya konulması, güvenlik ve savunma konularının kapsama alınması suretiyle ASİ'nin güçlendirilmesi ile AP'nun

³²¹ Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 234-235; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 102-103; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 112; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 56; Canbolat, **a.g.m.**, s. 195.

³²² Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 103-104; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 234-235.

³²³ İkinci komite ise, Pietro Adonnino başkanlığında yine devlet ve hükümet başkanlarının özel temsilcilerinden oluşturulmuştur. Adonnino Komitesi olarak da adlandırılan bu komitenin görevi ise; eğitim, sağlık, hukuk, uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizmle mücadele alanlarında ortak çabaların kapsamını görüşmek, hem AT üyesi devletleri, hem de bu devletlerin vatandaşlarını bir Avrupa birliğine doğru ilerletmek için gerekli alanları belirlemektir. Bkz. Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 103; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 235; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 56.

yetkilerinin genişletilerek karar alma sürecinin geliştirilmesi konularında yaptıkları görüşmelerin zeminini hazırlamıştır. Ancak zirvede, mevcut ATKA'nın yenilenerek kurumsal bir reformun yapılması konusunda somut bir sonuç alınamamış, zirvenin sonunda yayımlanan sonuç bildirgesinde sadece, Roma Andlaşması'nın 236'ncı Maddesine dayanılarak bir iç pazarın kurulması ve Toplulukların fonksiyonlarının yeniden belirlenerek etkinlik alanlarının genişletilmesi konusunda çalışmalar yapacak hükümetler arası bir konferansın toplanmasının kararlaştırıldığı açıklanmıştır³²⁴.

Dooge Komitesi tarafından hazırlanan ve Avrupa Toplulukları üyesi devletlerin dış politika konularında izleyecekleri tutumlar hakkında o güne kadar kaydedilen gelişmeleri kodifiye eden 'Siyasi İşbirliği Andlaşması' başlıklı metne İngiltere ve Danimarka'nın karşı çıkması üzerine, Milano Zirvesi sonrasında yapılan konferanslar kapsamında yeni bir çalışma başlatılmış ve Almanya ile Fransa'nın da desteğini alan bu yeni çalışma, 'AB Andlaşması' adını almıştır. Bu metinde yer alan siyasi işbirliğine ilişkin hükümler ise, 2-3 Aralık 1985 tarihlerinde yapılan Lüksemburg Zirvesi'ne bir taslak olarak sunulmuştur. Konsey tarafından ana hatlarıyla kabul edilen bu taslak metin, ilerleyen dönemde ATS içinde hukuksal bir kimlik kazanmıştır³²⁵.

2.2.10. Avrupa Tek Senedi

Batı Avrupa'nın bütünleştirilmesi sürecinde, 1950'li yıllardan itibaren başlatılan siyasal bir birliğe ulaşma çabalarına yönelik arayış ve tartışmalarda, bütünleşmenin yapısı ile ilgili gündeme gelen "konfederasyon-federasyon" yönelişleri veya daha önce de belirtildiği şekliyle "federalistler", "fonksiyonalistler" ve "enternasyonalistler" şeklindeki gruplaşmalar, 1970'li yıllardaki birinci ve 1980'li yıllardaki ikinci genişleme ile yerlerini bütünleşmenin niteliksel olarak daha da yaygınlaştırılmasına, üye devletlerin AT lehine ulusal yetkilerinde yaptıkları sınırlamalara, dolayısıyla yapılan yetki devrinin genişletilmesine ve AT'nın yetkilerinin artırılmasına bırakmıştır³²⁶. Bu yaklaşımlar etrafındaki gruplaşmalar ve tartışmalar sonucunda, yukarıda da belirtildiği üzere 1970'de ASI'nin temelleri atılmış, Gensher-Colombo raporu ile bu işbirliğinin

³²⁴ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 104-105.

³²⁵ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 104-105; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 1996, s.214.

³²⁶ Dedeoğlu da benzer bir şekilde bu yaklaşımları Konfederalist Yaklaşım (Devletler ya da Vatanlar Avrupa'sı), Pre-Federalist Yaklaşım (Uluslar Avrupa'sı) ve Federalist Yaklaşım (Halklar Avrupa'sı) olarak ele almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dedeoğlu, **a.g.e.**, 1996, s. 138-145.

esasları tespit edilmiş ve Stuttgart Zirve'sinde de siyasal birlik amacı andlaşma metinlerinde yerini almıştır³²⁷.

Stuttgart Zirvesi'nde yayımlanan bildirmede, AT'nın bütünleşmesinde nihai amaç olarak kabul edilen ve siyasi bir birlik yaratma hedefini formelleştiren ATS, başta Komisyon ile AP'nun görev ve yetkileri olmak üzere, AT'nın bütün kurumsal yapısına yönelik yeni düzenlemeler getiren, karar alma mekanizmasında iyileştirmeler sağlayan, dış politika alanında siyasi işbirliği ve Toplulukların izlediği politikalara ilişkin olarak çeşitli alanlarda ortak eylemler öngören hukuksal bir metin olmasının yanı sıra, üye devletler arasındaki siyasi işbirliğini, ekonomik bütünleşme ile aynı düzeyde ve önemde kabul etmesinden dolayı bir ilktir. Bu Senet'e tek denmesinin ardında yatan neden de budur³²⁸.

17-28 Şubat 1986 tarihlerinde, Lüksemburg ve La Haye'de on iki üye devlet tarafından imzalanan ve 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren ATS, esasen Roma Andlaşması ile hedeflenen siyasal birliğin, kurumsal iyileştirme ve tek topluluk yoluyla hızlandırılmasına yönelik bir araç görünümündedir. ATS'nin getirdiği yenilikler arasında; AP'nun etkinliğinin artırılması, oylamada nitelikli çoğunluk sistemi aracılığıyla karar alma sürecinin hızlandırılması, ortak dış politika ve güvenlik alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi, iç pazar ve ekonomik bütünleşme bulunmaktadır³²⁹.

ATS'nde, ASİ'nin amacı; Avrupa Toplulukları üyesi olan devletlerin, birlikte bir "Avrupa dış politikası hazırlamak ve gerçekleştirmek yönünde çaba sarf etmek" olarak yer almış, böylece "Avrupa dış politikası" kavramı da hukuki bir metinde bağlayıcı olarak ilk defa olarak kullanılmıştır. ATS ile AT'na üye devletler ASİ sürecinde³³⁰;

³²⁷ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 105-106; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 111; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 65-68; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 235-236; Rehn, **a.g.e.**, s. 50-52.

³²⁸ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 105; Çayhan, **a.g.m.**, s. 45-46; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 111-114; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 1996, s. 215; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 65-68; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 235-236.

³²⁹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 107-108; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 113; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 65-68; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 236; Canbolat, **a.g.m.**, s. 195-196; L'Acte unique européen (AUE), <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 28.01.07.

³³⁰ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 108; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 111-114; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 65-68; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 216.

- Katıldıkları uluslararası kurumlar ve uluslararası konferanslar sırasında ortak tutumlar benimsemeyi,

- Tarafların tümünün katılmadığı uluslararası kurumlar ve uluslararası konferanslar sırasında, toplantıya katılan devletlerin, ASİ çerçevesinde kararlaştırılan ortak görüşleri dikkate almayı,

- Kendileri için gerekli addettikleri her zaman, üçüncü devletlerle ve bölgesel gruplarla politik bir diyalog düzenlemeyi,

- Komisyon’la karşılıklı yardım ve bilgi alışverişinde bulunarak, üçüncü devletler ve uluslararası örgütlerdeki akredite temsilcileri arasında işbirliğini artırmayı,

- Ortak bir dış politika oluşturmayı,

- Avrupa güvenliği ile ilgili konularda daha sıkı bir işbirliği içinde bulunmayı ve güvenliğin siyasi ve ekonomik yönleri hakkındaki tutumlarını daha fazla koordine etmeyi,

- Güvenlikleri için gerekli sanayi ve teknolojik koşulları korumayı, bu amaçla, ulusal düzeyde olduğu gibi, belirtilen durumlar için de yetkili kurumlar ve organlarda çalışmayı yükümlenmişlerdir.

AT’na üye devletler ATS’ne ekli “*Yüksek Akit Tarafların ATS III’üncü Başlığına İlişkin bildirgesi*” ile ASİ’nin Topluluklara üye olmayan Avrupalı diğer devletlere de açık olduğunu, özellikle de Avrupa Konseyi’ne üye olan devletler ve yakın işbirliği içinde oldukları demokratik değerlere sahip Avrupalı diğer devletler ile ilişkilerini güçlendirme konusunda uzlaştıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca BAB ve Atlantik İttifakı ile olan güvenlik alanındaki ittifakların ASİ sürecine engel olmadığını vurgulamışlardır. Diğer bir ifade ile üye devletler ulusal egemenliklerinden feragatte bulunarak ASİ süreci içinde bir askeri güvenlik ittifakı kurmaya, ATS açısından da yanaşmamışlar ve ulusal güvenliklerini üyesi oldukları mevcut uluslararası askeri örgütler çerçevesinde sağlamaya devam etmişlerdir³³¹.

³³¹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 109-118.

ATS, bir yandan ASİ sürecinin işleyişinde yetkili olan AT organlarının görev ve sorumluluklarını, diğer yandan da bu mekanizmanın kendi içyapısına ilişkin çalışma esaslarını düzenlemiştir³³².

ASİ sürecinde görev verilen AT organları ve ASİ ile ilgili faaliyetleri kısaca aşağıya çıkarılmıştır³³³.

AB Konseyi: Avrupa Toplulukları Kurucu Andlaşmaları'nda öngörülmemesine rağmen 1970'lerin ikinci yarısından itibaren fiili olarak etkili olmaya başlayan AB Konseyi, üye devletlerin devlet ve hükümet başkanları ile Komisyon Başkanı'nın bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Üye devletlerin dışişleri bakanları ve bir Komisyon üyesinin katıldığı AB Konseyi, yılda olağan olarak en az iki kez toplanırken, bu toplantılarda Topluluğu ilgilendiren bütün konular dâhilinde ASİ'ne yönelik hususlar görüşülmektedir.

AB Bakanlar Konseyi: AB Bakanlar Konseyi, dolaylı bir biçimde ASİ itibarıyla yetkilendirilmiş bir organdır. Zira üye devletlerin dışişleri bakanları ve Komisyon'un bir üyesi ASİ çerçevesindeki konuları görüşmek üzere yılda en az dört kez toplanırlarken, bu kişilerin, ayda en az bir kez toplanan AB Bakanlar Konseyi toplantıları sırasında, ASİ faaliyetleri çerçevesindeki dış politika konularını müzakere etme yetkileri de bulunmaktadır.

Komisyon: Topluluklara üye devletlerin dışişleri bakanları ile birlikte Komisyon'un bir üyesi, ASİ çerçevesindeki konuları görüşmek üzere yılda en az dört kez toplanmakla görevlidir. Komisyon, siyasi işbirliğine yönelik çalışmaların tamamına katılmakla yükümlüdür.

AP: ASİ Başkanlığı, ASİ çerçevesinde incelenen dış politika konuları hakkında AP'na düzenli olarak bilgi verir ve AP'nun bu çalışmalar üzerine olan görüşlerini alır.

³³² ASİ'nin organları; ASİ Başkanlığı, Siyasi Direktörler, Avrupa Muhabirler Grubu, Çalışma Grupları ve Sekreteryaya'dan oluşmaktadır. ASİ'nin organlarının görev ve yetkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 111-114.

³³³ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 114-117; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 152-156; Canbolat, **a.g.m.**, s. 198-202.

3. AB'NİN KURULUŞU VE ODGP'NİN OLUŞTURULMASI ÇABALARI

ATS ile kurulan ASİ mekanizması, gerek üye devletlerin egemenliklerinden feragat etmeyerek uluslarüstü bir anlayış yerine uluslararası bir anlayışla kurulmuş olması, gerek ATS ile hedeflenen tek sesliliğin gerçekleştirilememesi ve gerekse özellikle 1990'lı yıllarda uluslararası konjunktürde meydana gelen önemli gelişmeler nedeniyle işlevsel olamamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda da 1992 Maastricht Andlaşması'yla ASİ sürecinin yerine AB içinde ODGP oluşturulmuştur³³⁴.

Yukarıda belirtilen nedenlerle, ASİ mekanizmasının işlevsiz kalması, ATS ile amaçlanan hedefler doğrultusunda, 1989 yılında Madrid'de yapılan AB Konseyi toplantısında imzalanan "*Ekonomik ve Parasal Birlik Andlaşması*" ile ortak pazardan tek pazara geçilmesine yönelik kararlı tutum ile AT ekonomik anlamda küresel bir güç olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Ancak ekonomik dev, siyasal alanda, özellikle dış politika ve güvenlik konularında ortak bir tavır sergilemekten çok uzak kalmıştır³³⁵.

Bu ekonomik devin, değişen uluslararası güç dengeleri karşısında, ekonomik konumunun kendisine kazandırdığı güce paralel bir siyasi güç olmak istemesinin sonucunda da ilk olarak, 1990 yılında Doğu Almanya'nın Federal Almanya ile birleşmesinin neden olduğu yeni durum karşısında, AT'nın kurumsal yapısında değişiklik yapılması konusunu görüşmek üzere, 15 Aralık 1990 tarihinde, Roma'da bir araya gelen dönemin Almanya Başbakanı Helmut Kohl ve Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand'ın girişimleriyle, ekonomik bir birliğin yanı sıra, siyasal birlik konusundaki çalışmaların geliştirilmesi gündeme gelmiştir³³⁶.

Bu amaçla bir yandan AT üyesi devletler arasında bir "*Tek Pazar*" kurulmasına yönelik çalışmalara hız verilirken, diğer yandan da üye devletlerin egemenlik haklarını belirli konularda ve şartlarda Avrupa Toplulukları'na devretmesini, ancak egemenliğin devri ile ilgili kararların oybirliği prensibi ile alınmasını öngören çalışmalara 1991 yılı boyunca aralıksız olarak devam edilmiştir³³⁷.

³³⁴ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 121-122.

³³⁵ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 121; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

³³⁶ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 122-123.

³³⁷ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 123.

3.1. Maastricht Andlaşması

AT'na üye devletler arasında sağlanan ekonomik bütünleşmenin etkilerinin artırılması maksadıyla, 1991 yılında hükümetler arası konferanslar metodu ile yapılan çalışmaların sonucunda, 14-15 Aralık 1991 tarihlerinde Hollanda'nın Maastricht şehrinde yapılan devlet ve hükümet başkanları zirvesinde, Topluluklara üye devletler arasındaki ilişkilerin derinleştirilmesi kararı alınmış, bu karar doğrultusunda, 7 Şubat 1992 tarihinde Avrupa Toplulukları üyesi devletlerin temsilcileri tarafından imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Andlaşması ile AB kurulmuştur³³⁸.

AB üçlü bir saç ayağına dayandırılmıştır. Bunlardan ilki Topluluk politikaları, ikincisi ortak dış ve güvenlik politikası, üçüncüsü ise adalet ve içişlerinde ortaklıktır. ABKA'nın amacı, Avrupa'nın bütünleşmesinin önündeki engelleri kaldırmak ve ekonomik bütünleşmeye paralel olarak ODGP'ni oluşturmak ve Avrupa bütünleşmesini daha ileri bir boyuta taşımaktır. Bu çerçevede, ilk olarak ATS ile hukuksal bir boyut kazanan dış politika ve güvenliğe ilişkin hususlara Maastricht Andlaşması'nda daha kapsamlı olarak yer verilmiş, ODGP ABKA ile ilk kez resmen vücut bulmuş ve ASI'nin yerini almıştır³³⁹.

ODGP'nin ekonomik ve parasal birlik ile birlikte eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesinin amaçlandığı ifade edilen ABKA'nda, ODGP'nin amaçları ise özetle şu şekilde ifade edilmiştir³⁴⁰:

- Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak,
- Toplulukların ve üye devletlerin güvenliğini her bakımdan güçlendirmek,
- Uluslararası barışı ve güvenliği korumak,
- Uluslararası işbirliğini geliştirmek ve güçlendirmek,

³³⁸ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 8-9; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 123; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 68.

³³⁹ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 7; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 123-124; Çayhan, **a.g.m.**, s. 45-46; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 10; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 68; Türker, **a.g.e.**, s. 54; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06; Bilecen, Halil, "Maastricht Andlaşması'ndan Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası", <http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=346&ln=TR>, 01.02.06.

³⁴⁰ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 18-19; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 125; Çayhan, **a.g.m.**, s. 46; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

• Demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü korumak ve insan haklarına ve temel hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek.

Söz konusu hedefler doğrultusunda AB organlarından; AB Konseyi ODGP'nin genel ilkelerini ve ana hatlarını belirlemek ve üye devletlerin önemli ortak çıkarlarının bulunduğu alanlarda Birliğin uygulayacağı ortak stratejileri saptamakla, AB Bakanlar Konseyi ODGP'ni tanımlamak ve uygulamak için gerekli kararları almakla, Komisyon ODGP ile ilgili tüm çalışmalara katılmakla, ODGP'nin temel yaklaşımları ve tercihleri konusunda haberdar edilmesi öngörülen AP ise danışmanlık rolü ile görevlendirilmişlerdir. Adalet Divanı'na ise ODGP alanında yetki tanınmamıştır³⁴¹.

Maastricht Andlaşması'yla öngörülen yapılanma analiz edildiğinde, oluşturulan politikaların, ASİ adıyla sürdürülen AT'nin Topluluklar boyutu dışındaki dış politikasının yeniden düzenlenmiş bir halini ve ileride savunma politikasına dönüşebilecek bir ortak güvenlik politikası istemini formüle eder mahiyette ve hükümetler arası işbirliği temelinde ele alındığı ve bunun için “*ortak tavır*” ve “*ortak eylem*” olarak adlandırılan iki yeni dış politika aracı³⁴² tesis edildiği görülmektedir. Ancak yeni tesis edilen dış politika araçları için “*oybirliği*” ilkesinin benimsenmiş olması, uygulamada sorunlar yaşanmasına neden olmuştur³⁴³.

Maastricht Andlaşması'nın, ODGP'na getirdiği diğer bir temel yenilik ise BAB'nin canlandırılmasının öngörülmesidir. AT içindeki Almanya, Fransa, Belçika ve Lüksemburg'un desteklediği Avrupacı görüş ile İngiltere, İtalya, Danimarka ve Hollanda'nın desteklediği Atlantikçi görüşün mücadelesi şeklinde geçen görüşmelerden sonra, BAB'nin, AB'nin ayrılmaz bir parçası olduğu ve Birliğin savunma boyutu taşıyan karar ve eylemlerini yürütmekle görevlendirildiği kabul edilmiş ve netice itibarıyla BAB'nin, AB'nin savunma ayağı ve NATO'nun Avrupa Kanadı olarak geliştirilmesi öngörülmüştür. Topluluğun bir ortak dış ve güvenlik politikasına sahip

³⁴¹ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 220-31; Çayhan, **a.g.m.**, s. 46.

³⁴² Ortak tavır veya ortak tutum ve ortak eylem olarak adlandırılan dış politika araçları hakkında geniş bilgi için bkz. Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 243-245; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 382-385.

³⁴³ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 126; Açıkmeşe, **a.g.m.**, s. 2; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 255.

olmasına, ortak savunmanın da eklenmesi ve buna yönelik karar ve eylemleri hazırlama görevinin BAB'ne verilmesi ise askeri işbirliğine yol açmıştır³⁴⁴.

Bu bağlamda belirtilmesi gereken bir diğer gelişmede, Maastricht Andlaşması'nı takiben 19 Haziran 1992 tarihinde Bonn'da yapılan BAB Bakanlar Konseyi Toplantısı'nın sonunda yayımlanan ve BAB'nin NATO'nun sorumluluğunu teyit ettiği ve kendi operasyonlarını Petersberg Görevleri³⁴⁵ ile sınırlandırdığı Petersberg Deklarasyonu'dur. Bu deklarasyon ile BAB'ne tam ve ortak üye sıfatıyla davet edilen devletlerin statülerine ilişkin ilkeler açıklanırken, BAB'ne tam üye olabilmek için AB üyeliği koşulu getirilmiştir. Bu koşul uyarınca, Yunanistan yapılan daveti kabul ederek BAB'ne tam üye olacağını açıklarken, AB üyesi olan Danimarka ve İngiltere BAB'ne tam üye olarak değil, gözlemci olarak katılmayı kararlaştırmışlardır. Bu iki üye devlet itibarıyla ortaya konulan, üye olunan örgüt lehine, egemenlik yetkilerinden güvenlik ve savunma konularında kaçınma tutumu, 1995 yılında AB üyesi olan Avusturya, İsveç ve Finlandiya tarafından da kabul görmüş ve bu üç yeni üye devlet de BAB'nde gözlemci statüsünde kalmayı tercih etmişlerdir. NATO üyesi olan ancak AB'ne üye olmayan Türkiye, Norveç ve İzlanda'ya ise ortak üye sıfatı verilmiştir³⁴⁶.

AB üyesi devletlerden; Fransa, Almanya, Belçika ve Lüksemburg'un BAB'nin NATO'dan bağımsız bir savunma örgütü olarak faaliyet göstermesi gerektiği yönündeki yaklaşımlarına karşın; İngiltere, İtalya, Danimarka, Hollanda, Portekiz, İrlanda ve Finlandiya'nın NATO'nun etkinliğini azaltacak bir oluşuma karşı çıkan bir yaklaşım sergilemeleri, AB üyesi devletler arasında, BAB'nin rolüne ve etkinliğine yönelik bir uzlaşma sağlanmasına engel olmuştur. Nitekim özellikle eski Yugoslavya topraklarında ortaya çıkan çatışmalarda, AB üyesi devletler ortak bir politika belirleyememiş ve geleneksel dış politikalarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Benzer şekilde Kosova Savaşı'nda da ortak tavır ve eylem sergilenememesi nedeniyle ABD'nin katkısına

³⁴⁴ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 313-316; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 126-128; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 254; Çayhan, **a.g.m.**, s. 46; Türker, **a.g.e.**, s. 55; Sadıklar, **a.g.e.**, s. 51; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 217.

³⁴⁵ Petersberg Görevleri; insani yardım ve kurtarma operasyonları, barışın korunması, krizleri önlemek için müdahale kuvvetlerinin oluşturulması ve barış yapma görevlerini kapsamaktadır. Bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 55; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 216; Özlem, **a.g.m.**

³⁴⁶ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 300-303; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 129; Türker, **a.g.e.**, s. 55-56; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 254-255; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 217-218; Bağcı, Hüseyin, "Türkiye ve AGSK: Beklentiler, Endişeler" **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 947; Bilecen, **a.g.m.**

ihtiyaç duyulması, ODGP'nin ciddi eleştirilere maruz kalmasına ve kısa bir süre sonra etkinliğinin sorgulanmaya başlanmasına neden olmuştur³⁴⁷.

3.2. Amsterdam Andlaşması

AB içinde ODGP'na yönelik görüş ayrılıklarının sebep olduğu uluslararası arenadaki başarısızlık, üye devletleri Maastrich Andlaşması'nda yapılan düzenlemeleri yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır. Bu çerçevede görevlendirilen hükümetler arası konferansın, 29 Mart 1996 tarihinde, İtalya'nın Torino kentinde başlayan çalışmaları üzerinde yapılan görüşmeler sonucunda, 2 Ekim 1997 tarihinde Amsterdam Andlaşması imzalanmış ve üye devletlerin parlamentolarındaki onay işleminin tamamlanmasının ardından, 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ancak, andlaşma ile ODGP karar alma sürecinde bazı iyileştirmeler yapılmış olmasına rağmen, başta İngiltere olmak üzere bazı üye devletlerin muhalefeti nedeniyle, üye devletler arasında tam bir uzlaşma sağlanamamış ve beklenen neticeler elde edilememiştir³⁴⁸.

Hedefleri arasında AB'nin Dünya çapındaki sorunlara daha güçlü tepki vermesi de sayılan Amsterdam Andlaşması'nda, ODGP'nin, ortak tavır ve ortak eylem olarak sayılan dış politika araçlarına “*ortak strateji*” de eklenmiştir³⁴⁹. Buna göre, üye devletlerin önemli çıkarlara sahip oldukları alanlarda, AB Bakanlar Konseyi tarafından AB Konseyi'ne ortak strateji tavsiye edilebileceği, AB Konseyi tarafından da “*ortak strateji*” kararlaştırılabileceği belirtilmiştir. Ayrıca her stratejinin, amaçlarının, süresinin ve AB ile üye devletler tarafından temin edilmesi gereken kaynakların belirleneceği ifade edilmiş ve AB Konseyi'nin, bu stratejileri, özellikle ortak eylemler ve ortak tutumlar olarak kabul ederek uygulayacağı vurgulanmıştır. Yapılan bu düzenlemelerle ayrıca, AB Konseyi'nin yönetici fonksiyonunu belirleyen prensiplere ve genel kurallara yer verildiği ve strateji enstrümanları ile daha somut önlemler almasına imkân tanındığı görülmektedir³⁵⁰.

³⁴⁷ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 130; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 255; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

³⁴⁸ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 130-132; Türker, **a.g.e.**, s. 57; 54'üncü Dönem Müdavimleri, **a.g.e.**, s. 8; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 68.

³⁴⁹ Ortak strateji olarak adlandırılan dış politika aracı ve ortak stratejiye örnekler hakkında geniş bilgi için bkz. Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 245-246; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 382-385.

³⁵⁰ Türker, **a.g.e.**, s. 140; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 142; Çayhan, **a.g.m.**, s. 46; Açıkmüşe, **a.g.m.**, s. 2; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 239.

Ortak stratejilerin dışında, AB Bakanlar Konseyi'ne ortak tavır ve ortak eylem kararları alabilme yetkisi de verilmiştir. Andlaşma'ya göre, oybirliği gerektiren askeri ve savunmaya ilişkin konular hariç olmak üzere, ortak eylem ve ortak tutumun nitelikli çoğunlukla kabul edilmesi, bir Konsey üyesinin, önemli ulusal politika nedenleriyle, böyle bir karara karşı çıkmak istemesi halinde, Bakanlar Konseyi'nin konuyu AB Konseyi'ne götürmesi, AB Konseyi'nin de konuyu oybirliği temelinde çözüme kavuşturması öngörülmüştür³⁵¹.

Amsterdam Andlaşmasıyla getirilen önemli yeniliklerden birisi de; ODGP konularında Dönem Başkanına yardımcı olmak üzere, “*ODGP Yüksek Temsilcisi*” sıfatı verilen AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri'ne bağlı olarak çalışacak bir “*Politik Planlama ve Erken Uyarı Birimi*” teşkil edilmesi olmuştur. Üye devletler, Genel Sekreterlik, Komisyon ve BAB uzmanlarının bir araya gelmesi ile oluşturulacak “*Politik Planlama ve Erken Uyarı Birimi*”nin, Birliğin uluslararası olaylarda ortak tepki verebilmesi için önceden hazırlıklar yaparak, gerektiğinde Konseye ve Başkanlığa raporlar hazırlaması, bu çerçevede uluslararası olayların analizini yapmak suretiyle bir yandan AT'nin dış politikası ile ODGP arasında, diğer yandan da üye devletlerin ulusal dış politikalarıyla AB'nin genel tutumu arasında uyum sağlaması öngörülmüştür³⁵².

Amsterdam Andlaşması'yla, Maastrich Andlaşması'nda dağınık bir biçimde belirtilmiş olan karar alma sürecine ilişkin düzenlemeler daha düzenli bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu çerçevede, ağırlıklı çoğunlukla karara bağlanacak konuların sayısı artırılmış ve üye devletlere kendi ulusal çıkarlarını korumayı mümkün kılan bir hareket alanı tanınmıştır. Andlaşma'nın karar alma sürecine ilişkin olarak getirdiği en büyük

³⁵¹ Türker, **a.g.e.**, s. 140; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 142; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 69; Türker, **a.g.e.**, s. 140; Açıkmeşe, **a.g.m.**, s. 1.

³⁵² AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri ve ODGP Yüksek Temsilcisi, ODGP kapsamına giren tüm konularda AB Konseyi'ni desteklemekle görevlendirilmiştir. Bu kapsamda; siyasi kararların formülasyonu, hazırlanması ve uygulanmasından ve Başkanlık tarafından talep edilmesi halinde uygun durumlarda AB Bakanlar Konseyi adına üçüncü taraflarla siyasi diyalog kurulmasından sorumlu kılınmıştır. AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri ve ODGP Yüksek Temsilcisi ve Politik Planlama ve Erken Uyarı Birimi'nin görevleri ile ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 322-323; Türker, **a.g.e.**, s. 55, 101-102, 140; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 132-133; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 69; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 255; Açıkmeşe, **a.g.m.**, s. 2; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 218; Dedeoğlu, Beril, “Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Etkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 415; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

yenilik ise “*yapıcı çekimserlik*” uygulaması olmuştur. Bu uygulama ile üye devletler, ODGP’na ilişkin bir kararın alınmasına katılmayan ya da çekimser kalan devlet ve devletlerin tutumunun, karar alınmasına engel olmasını önlemeyi amaçlamışlardır. Amsterdam Andlaşması’yla ABKA’nın ODGP’na ilişkin karar alma yapısında yapılan diğer değişiklik ve iyileştirmeler ise şunlardır³⁵³:

- Kararlar yine oybirliği esası içinde alınacak olmakla birlikte, üye devletlerin çekimser kalmaları kararların çıkmasını engellemeyecektir.

- Çekimser kalan her üye devlet, çekimserliği ile ilgili resmi bir açıklama yapabilecek ve AB Bakanlar Konseyi’nin aldığı kararları uygulamakla yükümlü olmayacaktır.

- Karar oylamasında çekimser kalan devlet, alınan karara dayalı eylemin uygulanmasına engel niteliğindeki her türlü davranıştan sakınacak, diğer devletler de çekimser kalan devletin kararına saygı göstereceklerdir.

- Çekimser kalan devletlerin oy ağırlığının, ağırlıklı oyların üçte birinden fazla olması halinde karar alınamayacaktır.

- ODGP ile ilgili alınmış olan kararların uygulanmasına ilişkin olarak, AB Konseyi tarafından nitelikli çoğunlukla karar alabilecektir.

Andlaşma’nın ekinde bulunan özel bir protokolle, Danimarka’ya, sivil kriz yönetimi ve kurumsal ya da prosedüre ilişkin kararlar hariç olmak üzere, savunma ile ilgili tüm zorunluluklardan muaf tutulma ve karar vermesi durumunda arzuladığı harekâta müdahil olma hakkı tanınmıştır³⁵⁴.

Andlaşma’da, AB’nin, ODGP’nı AB Konseyi’nin kararlarına bağlı olarak ortak savunma politikasını da kapsayacak bir biçimde geliştirilebileceği vurgulanmış ve bu kapsamda savunma politikasının tanımlanmasına, Petersberg Görevleri kapsamında, BAB de dâhil edilmiştir. Ancak, BAB, ABKA’nın tesis edilmesinden sonra AB sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesine rağmen, AB üyesi Devletler arasındaki uyuşmazlıklar sona ermemiş, üstelik AB’nin genişlemesi ile birlikte AB ile

³⁵³ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 144; T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara, 1999, s. 45; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 69; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 255-256.

³⁵⁴ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 300-303; Türker, **a.g.e.**, s. 98; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 144-145.

BAB arasında birtakım yeni problemler de ortaya çıkmıştır. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi, 1 Ocak 1995 tarihinde AB'ne üye olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç BAB'ne tam üye olmayı amaçlamadıklarını açıklamışlardır³⁵⁵.

Amsterdam Andlaşması'nda, ODGP'nın, iki veya daha çok üye devletin, ABKA'nda belirtilen hususlara aykırı veya bunları engelleyici mahiyette olmaması kaydıyla, BAB ve NATO ile ikili düzeyde daha yakın işbirliği geliştirmelerine engel teşkil etmediği vurgulanmıştır. Bu düzenleme uyarınca, AB politikalarının, ortak savunmalarını NATO çerçevesinde güvenceye alan üye devletlerin NATO Kurucu Andlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülükleri ile yine bazı üye devletlerin ortak güvenlik ve savunma politikalarının özel durumuna zarar vermemesi ve NATO içinde karar kılınan ortak güvenlik ve savunma politikasına uyumlu olması gerektiği benimsenmiştir. Özel olarak, ortak bir savunma politikasının aşamalı oluşumu ise, AB üyesi Devletlerin kendi aralarında uygun gördükleri ölçüde, silahlanma alanındaki işbirliğine dayandırılmıştır³⁵⁶.

ABKA'nın AB-BAB-NATO arasındaki işbirliğine dayalı ilişkiyi daha ayrıntılı ve somut bir şekilde ele alan düzenleme ise Amsterdam Andlaşması'na ekli "*BAB'ne Dair Bildiri*"dir. BAB Bakanlar Konseyi tarafından, 22 Temmuz 1997 tarihinde kabul edilen bildirim dikkate alınarak, konferansa katılan üye devletlerce kabul edilen bu Bildiri'de, BAB'nin, AB ile birlikte güçlendirilmiş bir işbirliği için düzenlemeler tanzim edeceği belirtilmiştir. Bu bağlamda ayrıca, BAB tarafından aşağıda belirtilen bir dizi önlemin geliştirilebileceği de vurgulanmıştır³⁵⁷:

- Özellikle kriz durumlarında, söz konusu örgütlerin danışma ve karar alma işlemlerinin eşgüdümünü geliştirmek için düzenlemeler,
- İki örgütün ilgili organlarının ortak toplantı düzenlemeleri,
- BAB'nin ve AB'nin Başkanlıklarının görev sıralarının yanı sıra iki örgütün yönetim kurallarının ve uygulamalarının mümkün olduğu ölçüde uyumlaştırılması,

³⁵⁵ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 313-314; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 134-135; Çayhan, **a.g.m.**, s. 46; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 69; Türker, **a.g.e.**, s. 58; Ağır, Bülent Sarper, "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış", Avrasya Dosyası, Cilt 9, Sayı 2, Yaz 2003, s. 111.

³⁵⁶ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 314-316; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 136.

³⁵⁷ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 316-318; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 137-138; Türker, **a.g.e.**, s. 55.

- Personelin değişimi ve geçici gevlendirilmelerine ilişkin usuller de dahil olmak üzere, BAB Genel Sekreterliği ile AB Konseyi Genel Sekreterliği gevlilerinin çalışmasının yakın eşgüdümü,

- Politika Planlama ve Erken Uyarı niteleri dahil olmak üzere, AB'nin ilgili organlarının, BAB'nin Planlama Hücresi, Durum Tespit ve Uydu Merkezleri'nin kaynaklarını kullanmasına olanak sağlayacak düzenlemeler,

- Avrupa silahlanma işbirliği forumu olan Batı Avrupa Silahlanma Grubu (BASG) erevesinde, Avrupa silah pazarının rasyonalizasyonu için AB ve BAB arasında işbirliği sağlanması ve Avrupa Silahlanma Ajansı'nın kurulması,

- Yenilenmiş ABKA'nda tanımlandığı şekliyle, ortak dış ve güvenlik politikasındaki rolünü yansıtarak Avrupa Komisyonu'nun işbirliğini temin etmek için pratik düzenlemeler yapılması,

- AB ile geliştirilmiş güvenlik düzenlemeleri.

Bu önlemlerden de anlaşıldığı gibi, AB ve BAB arasındaki ilişkilerde, temelde her iki örgütün farklı hukuksal kişiliklerinden hareket edilmektedir. Bu durum, Maastricht Andlaşması'ndan bir farklılık ortaya koyarken, söz konusu iki örgüt arasındaki ilişkilerin daha da derinleştirilmesi ve genişletilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu Bildiri'nin BAB-NATO ilişkilerinin ele alındığı bölümünde ise 3-4 Haziran 1996 tarihli Berlin Kararı teyit edilerek, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)'nin NATO içinde geliştirileceği belirtilmekte ve BAB'nin de bu kimliğin gelişiminde temel faktör olduğu vurgulanmaktadır. Kurumsal ve operasyonel işbirliğini daha da güçlendirmek için BAB'nin, özellikle aşağıdaki alanlarda NATO ile işbirliğini geliştireceği belirtilmektedir³⁵⁸:

- Bir kriz anında BAB ve NATO arasında danışma mekanizmaları,
- BAB'nin NATO savunma planlaması sürecine aktif katılımı,

³⁵⁸ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 318-319; zdal; Genç, **a.g.e.**, s. 138-139; Türker, **a.g.e.**, s. 56-58.

• BAB'nin siyasi kontrolü altında ve stratejik yönlendirmesiyle NATO'nun sahip olduğu imkânları ve kapasiteyi kullanarak, BAB ve NATO arasında operasyonların planlanması, hazırlanması ve düzenlenmesi için operasyon bağlantıları.

Bu bağlantılar aşağıdaki hususları içermektedir:

• • BAB ile eşgüdüm içinde, NATO tarafından yürütülen askeri planlama ve tatbikatlar,

• • NATO'nun imkânlarının ve kapasitesinin aktarılması, izlenmesi ve idaresine dair bir çerçeve anlaşması,

• • Avrupa komuta uygulamaları alanında BAB ve NATO arasında irtibat.

AGSK'nin gelişiminde BAB'nin operasyonel rolünün artırılması da Deklarasyonun ilgili bölümünde ayrıntılı bir biçimde ele alınmış ve BAB'nin özellikle kriz yönetimi için siyasi ve askeri nitelikli bir örgüt olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda ayrıca, BAB'nin; BAB üyesi devletler tarafından sağlanan imkânları ve kapasiteyi kullanarak ve tasarlanmış düzenlemeler uyarınca, uygun durumlarda NATO'nun imkânlarına ve kapasitesine başvurarak, Avrupalı bir politik-askeri organ olarak kriz yönetimi için rolünü geliştireceği ve kriz yönetimine ilişkin görevi çerçevesinde BM ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'na destek olacağı vurgulanmıştır. “AGSK'nin Gelişiminde BAB'nin Operasyonel Rolü” başlığı altında ayrıca, BAB'nin, aşamalı olarak ortak bir savunma politikasının belirlenmesine katkıda bulunacağı ve kendi operasyonel rolünü daha da ilerletmek yoluyla bu politikanın etkin bir şekilde uygulanmasını sürdüreceği de belirtilmiştir³⁵⁹.

Netice itibarıyla, Amsterdam Andlaşması'nın getirdiği değişikliklerin Birliğin etkili bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) oluşturabilmesi için gerekli olan kurumsal ve yasal dayanakları sağlayabildiğini, BAB'nin ise, NATO'nun Avrupa savunmasındaki rolüne birinci derecede önem atfeden Atlantikçi devletlerin olumsuz yaklaşımları nedeniyle, Avrupa savunma ve güvenlik sisteminde etkin bir rol oynayabildiğini söylemek mümkün değildir. Zaten Nice Andlaşması ile yapılan

³⁵⁹ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 320-322; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 139; Türker, **a.g.e.**, s. 56-58.

düzenlemeler sonucunda da, 2000 yılı itibarıyla fiilen varlığı sona eren bu yapılanmanın yerini, NATO imkânlarını da kullanması öngörülen AGSP almıştır³⁶⁰.

3.3. Nice Andlaşması

AB'ne üye devletlerin dış politika ve güvenlik konularında ulusal çıkarlarını Birlik çıkarlarından farklı görme ve ön planda tutma eğilimlerini sürdürmelerinin, Birlik üyesi devletler arasında tam bir uzlaşmanın sağlanması ve dolayısıyla Birliğin etkili bir dış ve güvenlik politikası oluşturması önünde engel olmaya devam etmesi üzerine, Birlik üyesi devletler, Amsterdam Andlaşması'ndan sonra da, alınan kararların eksikliklerin giderilebilmesi ve uygulama alanına konulabilmesi için aralarındaki görüşmelere devam etmişlerdir. Siyasi bütünleşme temelli tartışmaların yaşandığı bu görüşmeler devam ederken, Kosova Krizi'nin patlak vermesi ve AB üyesi devletlerin bu kriz süresince de ortak bir tutum ve politika tespit edememeleri, bu krizin ardından AB üyesi devletler arasında daha etkin bir ODGP oluşturulması doğrultusunda bir siyasi irade ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Oluşan bu siyasi irade doğrultusunda, Avrupa güvenliğinin tesis edilmesinde, Avrupacı ve Atlantikçi ekol olarak adlandırılan grupların baş aktörleri olan Fransa ve İngiltere, 4 Aralık 1998 tarihinde St. Malo'da yaptıkları Zirve sonunda yayımlanan Bildirge ile ortak savunma konuları da dâhil olmak üzere, Amsterdam Andlaşması'nda yer alan ODGP'na ilişkin hükümlere en kısa zamanda işlerlik kazandırılması çağrısında bulunmuşlardır. Bu çağrıya AB üyesi diğer devletlerin de katılması sonucunda ise AGSP süreci doğmuştur³⁶¹.

AGSP süreci, St. Malo Zirvesi'ni takiben yapılan; Nisan 1999 tarihli NATO Washington, Haziran 1999 tarihli Köln, Aralık 1999 tarihli Helsinki ve Haziran 2000 tarihli Faria Zirveleri ile gelişim gösterirken, Aralık 2000 tarihli Nice Zirvesi'nde, AGSP'nın, AB'nin ODGP'nın bir uzantısı olduğu AB üyesi devletler tarafından resmen deklare edilmiştir. Bu bağlamda, bu deklarasyonun da içinde bulunduğu ve AGSP'nın kurumsallaşması açısından da büyük bir önem taşıyan Nice Andlaşması, AB üyesi devletlerin devlet ve hükümet başkanları tarafından, 26 Şubat 2001 tarihinde

³⁶⁰ Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 256, 259; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 145; Türker, **a.g.e.**, s. 59-60.

³⁶¹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 145-146; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 100; 54'üncü Dönem Müdavimleri, **a.g.e.**, s. 8; Kagan, **a.g.e.**, s. 59-67.

imzalanmış ve üye devletlerin parlamentolarında onaylanmasının ardından 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁶².

Nice Andlaşması ile ODGP kapsamında; AB'nin bütünlüğünün, bağımsızlığının, temel çıkarlarının ve ortak değerlerinin korunması, Birliğin güvenliğinin bütün yönleriyle güçlendirilmesi, BM Kurucu Andlaşması ve Helsinki Nihai Senedi düzenlemeleri ve Paris Şartı amaçlarına uygun olarak uluslararası güvenliğin etkin hale getirilmesi ve barışın sürdürülmesi, uluslararası işbirliğinin teşvik edilmesi, temel özgürlüklere ve insan haklarına saygı gösterilmesi, demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak daha ilk krizde, ABD'nin 2003 yılı başlarında Irak'a müdahalesi karşısında, Fransa ve İngiltere'nin Andlaşma'da belirtilen amaçların hilafına bir tutum sergilemeleri, ODGP ve dolayısıyla AGSP'nin oluşturulması konusu, AB üyesi devletler arasında derin bir çatlığa neden olmuştur³⁶³.

Nice Andlaşması'yla, Amsterdam Andlaşması'nda da öngörüldüğü üzere AB Konseyi, bağlayıcı olmamakla birlikte, Birliğin savunmasına etkili olabilecek konular da dâhil olmak üzere, ODGP'nin ilkelerini ve bu politika için genel yönlendirici ilkeleri tanımlamakla ve yine Amsterdam Andlaşması'yla ODGP'nin ortak tavır ve ortak eylem olarak sayılan araçlarına ilave edilen, üye devletlerin önemli ortak çıkarlarının olduğu alanlarda AB tarafından uygulamaya konulacak veya yürütülecek ortak stratejileri kararlaştırmakla yetkili kılınmıştır³⁶⁴.

AB Konseyi tarafından belirlenen bu ortak stratejilerin bağlayıcı olabilmesi için AB Bakanlar Konseyi tarafından ortak eylem ve tutuma dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu çerçevede AB Konseyi tarafından kararlaştırılan ilk ortak strateji, 22 Haziran 2003 tarihinde Köln AB Konseyi Zirvesi'nde alınan, AB'nin Rusya Federasyonu ile ilişkilerinin düzenlenmesine yöneliktir. Diğer bir örnek ise, AB Konseyi tarafından

³⁶² Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 146; Le Traité de Nice, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, 29.01.07.

³⁶³ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 147-148.

³⁶⁴ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 148-149; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 384-385; Yıldız, Yavuz Gökalp, "Yeni Güvenlik Anlayışı ve Arayışları, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi", Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye'ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001.

Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi ile açıklanan ve Türkiye'yi de yakından ilgilendiren AB ortak stratejisidir³⁶⁵.

AB'nin operasyonel karaktere sahip bir eyleminin gerekli olduğunun sabit görüldüğü kimi durumlarda, AB Bakanlar Konseyi tarafından ortak eylem kararları benimsenebilmektedir. Bu kararlar yukarıda da ifade edildiği üzere, ortak eylemin amaçları, kapsamı, süresi ve ortak eylem çerçevesinde AB'ne tahsis edilen araçları ihtiva etmektedir. Ortak eylem kararları üye devletleri bağlayıcı olduğu gibi, üye devletlerin üçüncü devletlerdeki ve uluslararası örgütler nezdindeki konsolosluk ve diplomatik temsilcilerini, karara bağlanan ortak eylemin veya eylemlerin uygulanmasını sağlamak için Komisyon delegasyonu ile işbirliği yapmakla yükümlü kılmaktadır³⁶⁶.

Nice Andlaşması ile ayrıca, Siyasi ve Güvenlik Komitesi, AB Bakanlar Konseyi'nin doğrudan yönetimi altına alınmıştır. Yapılan değişiklikle komiteye, AB Bakanlar Konseyi'nin yönetimi altında, kriz yönetimi operasyonlarında politik kontrol ve stratejik yönlendirmeleri gerçekleştirmek için uygun kararları alma görevi verilmiştir. Bu yetki Komiteye, ODGP konusunda daha etkin bir rol kazandırmıştır³⁶⁷.

Nice Antlaşması ile AB-BAB arasındaki ilişki gözden geçirilmiş, BAB'nin ortak savunma haricindeki birçok işlevi ve askeri katılımında bulunan devletlerin karar alma sürecinde yer alması hakkının dışındaki usullerin büyük kısmı AB'ne devredilmiştir. Ayrıca AB'ne üye olmayan NATO üyesi altı devletle yüksek düzeyde yoğun bir danışma süreci öngörülmüş, bu amaçla "*İştirakçiler Komitesi*" adı altında bir komite kurularak karar alma mekanizmasında belli düzenlemeler yapılmıştır.

3.4. AB'nin ODGP Konusunda Yetki Kullanan Organları

AB, ABKA itibarıyla belirlediği amaçları gerçekleştirmek amacıyla, ODGP konularıyla ilgili genel yönelim ve ilkeleri belirlemekte, ortak stratejilere karar vermekte, ortak eylemler ve tutumlar belirlemekte ve uygulamakta ve üye devletler arasındaki işbirliğini güçlendirmeye ve geliştirmeye çalışmaktadır. AB kurumsal yapısında, ODGP konularıyla ilgili tasarrufla bulunma yetkisi veya yükümlülüğü

³⁶⁵ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 149-150; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 384-385.

³⁶⁶ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 150-151; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 382-383.

³⁶⁷ Türker, **a.g.e.**, s. 102; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

bulunan organlar AB Konseyi³⁶⁸, AB Bakanlar Konseyi³⁶⁹, AB Başkanlığı³⁷⁰, AP³⁷¹, Komisyon³⁷², AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri/ODGP Yüksek Temsilcisi³⁷³, Siyasi ve Güvenlik Komitesi³⁷⁴ ile Üye Devletler³⁷⁵, dir.

³⁶⁸ ATKA'nda öngörülmemesine rağmen 1970'lerin ikinci yarısından itibaren fiili olarak etkili olmaya başlayan ve 1974 Paris Zirvesi'nin sonunda yayımlanan bildiri ile de facto bir nitelik kazanan ve ATS ile hukuki bir yapıya kavuşarak AB'nin bir ana organı haline gelen AB Konseyi'nin, ODGP'ndaki rolü de Maastricht Andlaşması ile düzenlenmiştir. AB'nin politik yaşamına ve gelişimine ilişkin kararlar ile savunma konusunda etkisi olan alanlar da dâhil olmak üzere, ODGP'na ilişkin genel yönelimleri ve ilkeleri tanımlama yetkisine sahip bulunan AB Konseyi, üye devletlerin devlet ve hükümet başkanları ve Avrupa Komisyonu Başkanı'nın katılımı ile oluşmaktadır. AB Konseyi üyelerine, dışişleri bakanları ve dış ilişkilerden sorumlu olan Komisyon üyesi de eşlik ederler. İlke olarak dönem başkanlığını elinde bulunduran üye devlet ev sahipliğinde toplanan AB Konseyi'nin, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki defa bir araya gelmesi öngörülmüştür. Aksi belirtilmeyen konularda kararlarını oybirliği esasına göre alan AB Konseyi'nin yasama yetkisi bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 20; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 153-154; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 152; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 512; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 160; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06; Çayhan, **a.g.m.**, s. 46.

³⁶⁹ AB'nin temel karar alma birimi olan AB Bakanlar Konseyi, AB Konseyi tarafından tanımlanan genel yönlendirici ilkelere dayanarak, ODGP'ni tanımlamak ve yürürlüğe koymak için gerekli kararları almakta, ortak eylemler ve ortak tutumlar benimseyerek AB Konseyine ortak stratejiler tavsiye etmekte ve bu stratejileri yürürlüğe koymaktadır. Konsey Başkanlığı, Genel Sekreterlik ve Daimi Temsilciler olmak üzere üç ana birimden oluşan AB Bakanlar Konseyi, konunun niteliğine göre, her üye devletin bakan düzeyinde temsilcilerinden oluşmakta, bu kapsamda ODGP konuları, Genel İşler Konseyi'nde üye devletlerin dışişleri bakanlarınca ele alınmaktadır. AB Bakanlar Konseyi, AB'nin eylem etkinliğini, uyumluluğunu ve birliğini gözetmekten ve sağlamaktan sorumlu kılınmıştır. AB Bakanlar Konseyi'nin bir diğer yetkisi de, tespit edilen ortak eylemin yürütülmesini sağlamak için Komisyon'dan ODGP'na uygun öneride bulunmasını istemeyi kapsayan girişim yetkisidir. ABKA uyarınca kararlaştırılan ortak eylem ve ortak tutumlar AB'ne üye devletleri bağlayıcı niteliktedir. Bu çerçevede AB'ne üye devletler, ortak eylemin uygulanmasına yönelik olarak alacakları her ulusal eylem veya tutumu, AB Bakanlar Konseyi'ne zamanında bildirmek ve danışmalarda bulunmakla yükümlü kılınmışlardır. AB Bakanlar Konseyi, ODGP konularında, uluslararası örgütlerle ya da bir veya birden fazla devletle anlaşma yapılması gerektiğinde, AB Konseyi'nin önerisiyle, üye devletler adına bu anlaşmaları yapmakla yetkilendirilmiştir. Ancak bu nitelikteki bir Anlaşma, AB Bakanlar Konseyi'ndeki temsilcisi marifetiyle kendi iç hukuk kurallarına uymasının zorunluluğunu dile getiren bir devleti bağlamamaktadır. AB Bakanlar Konseyindeki en yaygın oylama usulü nitelikli çoğunluk oylamasıdır. AB Bakanlar Konseyi tarafından akdedilecek anlaşmalarda uygulanacak oy nisapları Nice Andlaşması'yla düzenlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 20-22, 27, 175-180; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 154-158; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 153-154; Türker, **a.g.e.**, s. 38, 41; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 513; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 159-162; Çayhan, **a.g.m.**, s. 46; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 55-58; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

³⁷⁰ Her altı ayda bir, üye devletlerden birinin dönüşümlü olarak üstlendiği AB Başkanlığı, bu sıfatla AB Konseyi'ne, AB Bakanlar Konseyi'ne ve görüşmelerin hazırlanmasından sorumlu olan alt düzeydeki organlara (COREPER, Siyasi ve Güvenlik Komitesi, komiteler ve çalışma grupları) başkanlık etmektedir. Birlik adına üçüncü devletler ile politik diyalog yürüten ve ODGP konularında Birliği temsil eden AB Başkanlığı, ODGP kararlarının uygulanmasından da sorumlu kılınmıştır. Başkanlık bu temelde, uluslararası kuruluşlarda ve konferanslarda Birliğin tutumunu ortaya koymaktadır. Dönem Başkanlığı'na bu görevlerinde, Avrupa Komisyonu ile ortaklık içinde, AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri/ODGP Yüksek Temsilcisi yardım etmektedir. Ayrıca gerekmesi halinde, takip eden dönemde Başkanlığı üstlenecek üye devletin de Başkanlığa yardım etmesi öngörülmüştür. Bu aktörler, yani; AB Başkanı, bir sonraki dönem başkanı ve ODGP Yüksek Temsilcisi "Troyka" olarak da adlandırılmaktadır. Dış ilişkilerde, ODGP alanına giren konularda Birliği temsil eden Troyka'ya,

çalışmalarında Komisyon yardımcı olmaktadır. Ayrıca AB Bakanlar Konseyi'nin, gerekli görmesi halinde, görevi özel siyasi konularla bağlantılı özel bir temsilci ataması da mümkündür. AB Başkanlığı, ODGP alanıyla ilgili önemli ve temel konularda AP'na danışmak ve AP'nun görüşlerinin usulüne uygun bir şekilde değerlendirmeye alınmasını sağlamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca, AB içerisinde oluşturulan Siyasi ve Güvenlik Komitesi de, Başkanlığın ve Komisyon'un sorumluluklarına hâle getirmeksizin, kararlaştırılmış politikaların uygulanmasını gözetmekle yükümlüdür. Yine AB Başkanlığı, ODGP'na ilişkin acil bir kararın alınmasını gerektiren durumlarda doğrudan, ya da bir üye Devletin veya Komisyon'un istemi üzerine, kırk sekiz saat içinde AB Bakanlar Konseyi'ni olağanüstü toplantıya çağırabilme yetkisini de elinde bulundurmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 23-25; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 159-160; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 57-58; Türker, **a.g.e.**, s. 40; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06; Serdar, A. Seda, "AB Güvenlik Politikası'nda Yeni Bir Dönem", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 3, Sayı 35, Mart 2003, s. 68.

³⁷¹ Temelleri 1950'lere dayanan AP'nun ODGP ile ilgili yetkileri oldukça kısıtlıdır. ABKA'na göre AB Başkanlığı, AP'na, ODGP'ndaki temel tercihler ve esas konular üzerinde danışmak, görüşlerini almak ve bu görüşlerin en uygun şekilde dikkate alınmasını temin etmekle yükümlüdür. AB Başkanlığı ve Komisyon, AP'nu düzenli olarak bilgilendirmekten sorumludur. Komisyon Başkanı'nı seçmek yetkisi de bulunan AP, AB Bakanlar Konseyi'ne soru yöneltebilir, tavsiyelerde bulunabilir ve ODGP'nin uygulanmasının ilerlemesi konusunda yıllık tartışma toplantıları düzenleyebilir. Parlamento'nun Dışişleri, Güvenlik ve Savunma konuları ile ilgili Komitesi, AB Başkanlığı ile birlikte, yılda dört kez özel bir konferans serisi düzenlemektedir. Parlamento üyeleri, uluslararası konferanslarda AB delegasyonu içinde yer alabilmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 167-174; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 163; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 156; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 512; Türker, **a.g.e.**, s. 38; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 163; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 64; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

³⁷² AT hukuk sistemindeki uluslararası niteliğin temsilcisi ve AB'nin kurumsal sisteminin itici gücü olarak kabul edilen ve bir anlamda yürütme görevini icra eden Komisyon, ODGP alanında yapılan çalışmalarla tam bir bağlantı içinde bulunmaktadır. Bu bağlantı, Komisyon'un öncü rol oynadığı Topluluk politikaları olan dış ekonomik ilişkiler, kalkınma işbirliği ve insani yardım konularıyla ODGP'nin uyumlu olmasını sağlamak için gerekli görülmektedir. Komisyon Başkanı, AB Konseyi'nde devlet ve hükümet başkanları ile birlikte yer almaktadır. Komisyon, AB Bakanlar Konseyi'nin ve ona bağlı organların toplantıları ile üçüncü devletlerle yürütülen politik diyalogda da yer almakta, üye devletler veya Yüksek Temsilci gibi, dış ve güvenlik politikası konularını AB Bakanlar Konseyi'nde gündeme getirebilmekte ve karar için öneri sunabilmektedir. Ayrıca Komisyon'un, AB Başkanlığı'nı olağanüstü toplantıya çağırarak yetkisi de bulunmaktadır. Tamamen bağımsız olarak görev yapan Komisyon, ODGP ile ilgili gelişmeler konusunda, politik olarak sorumlu olduğu tek kurum olan AP'na bilgi vermekte, ayrıca, talep etmesi durumunda AB Bakanlar Konseyi'ne, ortak bir eylemin uygulanmasını temin etmek için ODGP'na ilişkin her türlü uygun önerileri sunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 28, 180-184; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 161; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 155, 166; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 512-513; Türker, **a.g.e.**, s. 41; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 163; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 59, 61; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

³⁷³ AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri'ne Amsterdam Andlaşması ile ODGP Yüksek Temsilciliği görevi de verilmiştir. Yüksek Temsilci, ODGP ile ilgili politik kararların formüle edilmesine, oluşturulmasına ve uygulanmasına katkıda bulunmakta ve gerekli olduğu durumlarda, AB Başkanlığı'nın talebi üzerine AB Bakanlar Konseyi adına hareket ederek üçüncü taraflar ile politik diyalog yürütmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 28; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 162; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

³⁷⁴ Davignon Raporu ile oluşturulan ve ATS ile hukuki bir kimliğe kavuşturulan "Politika Planlama ve Erken Uyarı Birimi"nin adı Nice Andlaşması ile "Siyasi ve Güvenlik Komitesi" olarak değiştirilmiştir. Bu Komite Yüksek Temsilci'nin sorumluluğu altındadır. Siyasi ve Güvenlik Komitesi'nin personeli AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreterliği, Üye Devletler, Komisyon ve BAB tarafından sağlanır. Siyasi ve Güvenlik Komitesi uluslararası durumu izlemekte, AB Bakanlar Konseyi'nin talebi üzerine veya kendi girişimiyle AB Bakanlar Konseyi'ne görüş bildirerek politikaların tanımlanmasına katkıda bulunmakta ve AB Başkanlığı'nın ve Komisyon'un yetki alanlarına girmeksizin, kararlaştırılan politikaların uygulanmasına nezaret etmektedir. Bir kriz durumunda, AB'nin krize vereceği yanıtın tanımlanmasında merkezî bir rol oynayan Siyasi ve

4. AB ANAYASASI VE ODGP

AB Anayasası tartışmaları, dönemin Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'in 12 Mayıs 2000'de, Berlin'de yaptığı bir konuşma ile başlamıştır. Fischer bu konuşmasında, Avrupa bütünleşmesinde yeni bir atılımın ve federal örgütlenme biçimine doğru bir evrimin gereğine işaret ederken, federasyonun ilk adımı olacak yeni bir “Avrupa Temel Andlaşması” tasarısından bahsetmiştir. Fischer'in bu çağrısı, AB üyesi devletlerin devlet ve hükümet başkanları tarafından farklı tonlarda algılanmış, ancak Avrupa'nın geleceği üzerine uluslararası bir tartışma zeminini de beraberinde getirmiştir³⁷⁶.

4.1. Konvansiyonun Oluşturulması ve Çalışmaları

Joschka Fischer'in çağrısının bir sonucu olarak, Aralık 2000'de toplanan Nice Zirvesi'nde, AB üyesi devletlerin devlet ve hükümet başkanları, Birliğin geleceği üzerine daha geniş ve daha derin bir tartışmanın başlatılması ve kurucu andlaşmaların daha ciddi biçimde revize edilmesi konusunda görüş birliğine varmışlar ve bu çalışmaların üç aşamalı olarak gerçekleştirilmesini öngörmüşlerdir³⁷⁷.

Güvenlik Komitesi ayrıca, AB Bakanlar Konseyi tarafından, kriz yönetimi operasyonlarının siyasi kontrol ve stratejik yönetimi görevini de yapacak şekilde yetkilendirilebilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 27-28, 322-323; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 162-163; Türker, **a.g.e.**, s. 102-103; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 235; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

³⁷⁵ AB'ne üye devletler, ABKA ile ortak dış ve güvenlik politikasını, sadakat ve karşılıklı dayanışma ruhu içinde, etkin biçimde, kayıtsız şartsız desteklemeyi taahhüt etmişlerdir. Bu kapsamda, üye devletlerin karşılıklı siyasi dayanışmalarını geliştirmeleri ve güçlendirmeleri ve bu anlamda AB'nin çıkarlarına zarar verebilecek her türlü eylemden sakınmaları hükümselleştirilmiştir. Bu konuda denetim yetkisi de, ihlalin tespiti halinde uygulanacak yaptırımlara ilişkin bir düzenleme bulunmamakla birlikte, AB Bakanlar Komisyonu'na verilmiştir. Üye devletler, ODGP ile ilgili herhangi bir konuyu AB Bakanlar Konseyi'nde gündeme getirebilmekte ve bu konuda öneriler sunabilmektedirler. Üye devletler, kendi ulusal politikalarının ortak tutumlara uygun olmasını temin etmekten, AB Başkanlığı tarafından savunulan bu ortak tutumlara uluslararası forumlarda destek vermektен ve uluslararası kuruluşların ve konferansların görüşmelerine katılmayan üye devletlere, ortak çıkarları ilgilendiren bütün konularda bilgi vermekten sorumlu tutulmuşlardır. Yurt dışındaki diplomatik temsilciliklerin de, ortak tutumların ve ortak eylemlerin uygulanmasını ve bunlara uyulmasını sağlamak için işbirliği yapma sorumlulukları bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 21-25; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 165-166.

³⁷⁶ Selçuk, Engin, “Anayasasını Arayan Avrupa”, Der. Atilla İlhan, **Bir Millet Uyanıyor: 6 ‘Avrupa Birliği’ Çıkamaz Sokak!**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s. 134; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 275.

³⁷⁷ Nice Andlaşması'na eklenen “Birliğin Geleceğine İlişkin Deklarasyon”da; Birinci aşamada açık bir tartışma ortamı oluşturulması ve buna her kesimden kişi ve kuruluşların katılımının sağlanması, 2002-2003 yıllarını kapsayacak ikinci aşamada Aralık 2001'de Laeken'da bir Zirve yapılması, son aşamada ise kurucu andlaşmalarda yapılacak değişikliklere karar verilmesi için 2004'te hükümetler arası bir konferansın toplanması öngörülmüştür. Bkz. Selçuk, Engin, **a.g.m.**, s. 134; Özcan, Mehmet, “Avrupa

Bir yıllık bir açık tartışma sürecini kapsayan birinci aşamanın sonunda, 14-15 Aralık 2001 tarihlerinde, Laeken Zirvesi'nde bir araya gelen AB üyesi devletlerin devlet ve hükümet başkanları, tarihinin en büyük genişleme dalgasına sahne olacak 2004 öncesi; AB'nin geleceğini tartışmak, AB mevzuatını basitleştirmek ve birleştirmek ve bir AB Anayasası Taslağı hazırlamak üzere bir Konvansiyon oluşturulmasına ve bu Konvansiyon'un başkanlığına eski Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing'in, yardımcılıklarına ise Belçika eski başbakanı Jean Luc Deheane ve İtalya eski başbakanı Guliano Amato'nun getirilmesini kararlaştırmışlardır. Anayasa Taslağı ile her şeyden önce, Maastricht Andlaşması ile başlayan, Amsterdam ve Nice Andlaşmaları ile devam eden siyasal bütünleşme sürecinin siyasal, sosyal ve hukuksal alanlarda ortaya çıkan eksikliklerinin giderilmesi ve bir bakıma sürecin tamamlanması amaçlanmıştır³⁷⁸.

Daha önceki kurucu andlaşmaların aksine, hükümetler arası konferans yerine geniş bir katılımın sağlandığı 105 üyeli Konvansiyon, 2002 Mart'ında başlattığı Anayasa Andlaşması Taslağı çalışmalarını 18 Temmuz 2003 tarihinde tamamlamıştır. 4 Ekim 2003 tarihinde Roma'da yapılan ve üye devletlerin devlet ve hükümet başkanlarını bir araya getiren olağanüstü Zirve'de ele alınan Anayasa Andlaşması Taslağı üzerinde yapılan ve yaklaşık iki ay süren resmi müzakerelerde bir fikir birliği sağlanamamıştır. Ancak yapılan uzun görüşmeler, tartışmalar ve düzenlemelerin ardından, İrlanda'nın dönem başkanlığı sırasında, "*Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma*" konusunda nihai bir uzlaşma sağlanabilmiş ve 17-18 Haziran 2004 tarihinde, Brüksel AB Konseyi Zirvesi'nde kabul edildiği açıklanan Andlaşma, 29 Ekim 2004 tarihinde, AB'ne üye devletlerin devlet ve hükümet başkanları tarafından, Roma'da, 47 yıl önce Roma Andlaşması'nın imzalandığı odada imzalanmıştır³⁷⁹.

AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma, daha sonra 12 Ocak 2005 tarihinde, Brüksel'de, AP'nda yapılan oylamada, 732 parlamenterden 500'ünün oyu ile (137

Konvensiyonu ve Anayasa Taslağı", <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=17,30.01.07>; Özcan, Mehmet, "Avrupa Birliği Anayasası'nın AB Kurumsal Yapısı Üzerine Etkileri", <http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=351&ln=TR>, 31.01.07.

³⁷⁸ Türker, **a.g.e.**, s. 88; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 275-276; Tezcan, Ercüment, "Avrupa Birliği Anayasa Taslağı ve Öngördüğü Yenilikler (1)", http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/makale_03.html, 30.01.07; Özcan, **a.g.m.**, 31.01.07; http://www.fp6.org.tr/web/e_dokuman/ab_genel/AB_Laeken_Zirvesi_TUSIAD.doc, 30.01.07.

³⁷⁹ Türker, **a.g.e.**, s. 88; Selçuk, Engin, **a.g.m.**, s. 162-163; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 275-276; Özcan, **a.g.m.**, 31.01.07; Tezcan, **a.g.m.**

parlamentar hayır oyu vermiş, 40 parlamenter de çekimser kalmıştır) kabul edilmiştir. AB Anayasası'nın 1 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe girmesi planlanmış, ancak halen üye devlet parlamentolarındaki onay işleminin devam etmesi nedeniyle bu gerçekleştirilememiştir³⁸⁰.

4.2. AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma'da ODGP ve OGSP³⁸¹

Toplam dört bölüm ve 448 maddeden oluşan AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma'da, Anayasa'nın ve kendilerine verilen yetkilerin uygulanması sırasında Birlik kurumları tarafından kabul edilen hukukun, üye devletlerin yasaları karşısında önceliğe sahip olduğu (*Madde I-6*) ifade edilmiştir. AB'nin yetkilerinden bahsedilen bölümde, AB'nin ortak bir savunma politikasının aşamalı olarak tesis edilmesini de içine alan ortak bir dış ve güvenlik politikası oluşturma yetkisinin olduğu (*Madde I-12*) belirtilmek suretiyle, bu kapsamdaki yetki ve yeterliliğin ortak bir savunmaya kadar varabileceği vurgulanmıştır. Üye devletlerin, AB'nin çıkarlarına aykırı ve AB'nin etkinliğini azaltıcı biçimde hareket etmekten kaçınmaları gerektiği (*Madde I-16*) ayrıca ifade edilmiştir³⁸².

AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma'yla, AB'nin kurumsal yapılanmasında da önemli yenilikler getirilmiştir. Bu kapsamda, çalışma itibarıyla önem arz eden ODGP, OGSP ve AB kurumlarının bu politikalar çerçevesindeki görev ve sorumlulukları; genel hatlarıyla AB Anayasası'nın I'inci Bölüm IV ve V'inci Başlıkları ile III'üncü Bölüm V'inci Başlığı altında ele alınmıştır.

Bu yeniliklerin başında Avrupa Konseyi Başkanlığı ve AB Dışişleri Bakanlığı makamlarının oluşturulması gelmektedir. Anayasa'ya göre, Avrupa Konseyi Başkanı iki buçuk yıllık bir dönem için, nitelikli çoğunlukla, Avrupa Konseyi tarafından seçilmektedir. Avrupa Konseyi Başkanı'na, ODGP kapsamındaki konularda atfedilen

³⁸⁰ Fransa ve Hollanda'da, AB Anayasa'nın kabulü konusunda, 29 Mayıs 2005 tarihinde yapılan halk oylaması sonuçları olumsuz çıkmıştır. Bkz. Rehn, **a.g.e.**, s. 14; Özcan, **a.g.m.**, 31.01.07.

³⁸¹ Bu bölümün hazırlanmasında, Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Dairesince yayımlanan 18 Temmuz 2003 tarihli "Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı"nın çevirisi temel alınarak Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü tarafından yeniden gözden geçirilen "Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma" metninden istifade edilmiştir. Bkz. <http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuph.htm>, 31.01.07.

³⁸² Türker, **a.g.e.**, s. 88-89; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 227, 246.

görev, AB Dışişleri Bakanı'nın bu kapsamdaki yetkilerine zarar vermeksizin, AB'nin dış temsilini icra etmek (*M. I-22*) olarak belirlenmiştir³⁸³.

Yeni oluşturulan AB Dışişleri Bakanı'nın atamasının, Avrupa Konseyi tarafından, Komisyon ile anlaşma içinde yapılması öngörülmüştür. Aynı zamanda Komisyon Başkanı'nın yardımcılarında biri de olan AB Dışişleri Bakanı'nın, bu sıfatıyla Komisyonun dış müdahaleleri konusundaki sorumluluklarını üstleneceği ve söz konusu sorumluluklar itibarıyla, Komisyonun işleyişini düzenleyen prosedürlere tabi olacağı ifade edilmiştir. AB Dışişleri Bakanı'nın görevi ise, Birliğin ODGP'ni yürütmek olarak belirlenmiştir³⁸⁴.

Bakanlar Konseyi içindeki faaliyetlerini üye devletlerin Dışişleri Bakanları ile karşılıklı koordine etmekten sorumlu kılınan AB Dışişleri Bakanı'nın, dış politika konularında; üye devletlerle yakın temas halinde çalışacağı, üçüncü devletler ve uluslararası örgütlerle işbirliğinde bulunacağı ve Birlik tarafından alınan ortak eylem kararlarının yaşama geçirilmesi için çaba göstereceği (*Madde I-28*) ifade edilmiştir³⁸⁵.

AB Dışişleri Bakanı ile ilgili düzenlemelerde dikkat çeken nokta, atamanın oybirliğiyle değil nitelikli çoğunlukla yapılması ve daha önce benzer görevi yürütmekte olan AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri ve ODGP Yüksek Temsilcisi'nde olduğu gibi Konsey bünyesinde değil, Komisyon bünyesinde yer almasıdır. Dışişleri Bakanı'nın aynı zamanda Komisyon Başkan yardımcılarında birisi olmasının, Konsey-Komisyon arasında güçlü bir iletişim aracı olması yönünden ciddi katkılar sağlayacağı ve AT-AB ayrımının ve üç sütunlu Birlik yapısının Andlaşma ile kaldırıldığı göz önüne alındığında, yapılan bu değişikliklerin genel düzenlemeye uygun ve yerinde olduğu görülmektedir³⁸⁶.

Andlaşma'ya göre, (*Madde I-40*) AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası, AB Dışişleri Bakanı ve üye devletler tarafından hayata geçirilecektir. Bu kapsamda ulusal kaynaklar ile AB'nin kaynakları bu maksatla kullanılacaktır. Herhangi bir devlet

³⁸³ Türker, **a.g.e.**, s. 89; Çomak, Hasret, "Avrupa'da Güvenlik Yapılanmasının Yeni Parametreleri ve Türkiye'nin Durumu", Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları, Cilt 14, Sayı 1, 2006, s. 97; Tezcan, **a.g.m.**

³⁸⁴ Türker, **a.g.e.**, s. 89; Maury, Jean-Pierre, "Avrupa İçin Anayasa Taslağında Dış Politika, Güvenlik ve Savunma", Çev. Zuhâl Emirosmanoğlu, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Askerî Bilimler Araştırma Merkezi Dış Basın Bülteni, Yıl 41, Sayı 291, İstanbul, 2005, s. 22-25; Çayhan, **a.g.m.**, s. 59-60; Tezcan, **a.g.m.**

³⁸⁵ Maury, **a.g.m.**, s. 22-25; Çayhan, **a.g.m.**, s. 60.

³⁸⁶ Çayhan, **a.g.m.**, s. 60; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

uluslararası arenada bir eylemde bulunacağı zaman, diğer üye devletlere danışacak ve eylemleriyle AB'nin çıkarları ve değerlerinin zarar görmesini engelleyici bir tavır içerisinde olacaktır. Ortak dış ve güvenlik politikasına ilişkin Avrupa kararları, Avrupa Konseyi veya Bakanlar Konseyi tarafından oybirliği ile alınacaktır³⁸⁷.

Anayasa'nın I-41'inci Maddesi ortak güvenlik ve savunma politikasına ilişkin spesifik konuları içermektedir. Bu Maddede, OGSP'nin, ortak dış ve güvenlik politikasının ayrılmaz bir parçası olduğu ve AB'ne sivil ve askeri araçları kullanarak operasyonel bir yetenek kazandırma amacını güttüğü ifade edilmiştir. AB'nin bu araçları, birliğin dışında; barışı koruma, çatışmaları önleme ve BM Şartı çerçevesinde uluslararası güvenliği güçlendirmek amacıyla kullanabileceği vurgulanmıştır³⁸⁸.

Anayasa'nın ortak güvenlik ve savunmaya ilişkin belki de en önemli bölümü, Anayasa'nın I-41.2'nci Maddesinde yer alan husustur. Söz konusu Maddede, ortak güvenlik ve savunma politikasının, AB'nin aşamalı olarak bir ortak savunma politikası oluşturmasını da içereceği, Avrupa Konseyi'nin oybirliği ile karar alması durumunda, ortak güvenlik ve savunma politikasının ortak savunma halini alabileceği ve böyle bir karar alındığı takdirde üye devletlerin anayasalarında buna yönelik değişikliklerin hayata geçirilmesinin istenebileceği ifade edilmiştir. Ancak bu durumun, üye devletlerin NATO çerçevesinde dâhil oldukları ortak savunma yapısına zarar vermeyeceği ve üye devletlerin bu çerçevedeki sorumluluklarının AB'nin ortak savunmasından zarar görmeyeceği ayrıca vurgulanmıştır³⁸⁹.

Aynı Maddede, bir misyonun başlatılmasına ilişkin kararın, bir üye devletin inisiyatifi ya da AB Dışişleri Bakanı'nın teklifi ve oybirliği ile alınacağı ifade edilmiştir. Konsey'in bir görevin icrasını, AB çerçevesinde üye devletlerin oluşturduğu bir gruba verebileceği ifade edilen Maddede, yüksek kapasiteye sahip üye devletlerin ve ortak güvenlik ve savunma politikası kapsamında diğer üyelerle daha sıkı ilişki içinde hareket edebilecek yapıdaki devletlerin, AB çerçevesi içinde daimi olarak yapılandırılmış bir işbirliğine gidebilecekleri belirtilmiştir. Genişletilmiş işbirliğinin amacı; AB'nin çıkarlarını korumak ve bütünleşme sürecini güçlendirmek şeklinde sıralanmıştır. Böyle

³⁸⁷ Türker, **a.g.e.**, s. 89; Çayhan, **a.g.m.**, s. 61; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 227, 246-247.

³⁸⁸ Türker, **a.g.e.**, s. 89; Çayhan, **a.g.m.**, s. 61; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 227-228, 247.

³⁸⁹ Türker, **a.g.e.**, s. 89-90.

bir işbirliğinin oluşturulabilmesi için üye devletlerin en az üçte birinin işbirliği içinde yer alması öngörülmüştür. Bu konuda alınacak kararların, AB'nin bir bütün olarak hareket edemediği durumlarda, iştirakçi devletler tarafından oybirliği ile alınabileceği ifade edilmiştir³⁹⁰.

Andlaşma'nın I-41'inci Maddesinde yer alan ortak savunma hususu, BAB çerçevesinde Değiştirilen Brüksel Andlaşması'nın 5'inci Maddesinde öngörülen taahhüdü dile getirmektedir. Andlaşma'da; “*Üye devletlerden birinin, bölgesinde silahlı saldırı kurbanı konumunda olması halinde, Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 51. Maddesine uygun olarak, diğer üye devletler bu devlete askeri veya diğer güçler açısından yardımda bulunur. Bu durum belli üye devletlerin özel savunma ve güvenlik politikasına halel getirmez*” ibaresi yer almaktadır. Bir sonraki bentte, NATO'ya üye olan devletlerin ortak savunmalarının temeli ve uygulaması için bir araç olan NATO'ya yapılan atıf; AB'nin ortak savunma konusunda bir merci olmasını kısıtlıyor gibi görünmektedir³⁹¹.

Andlaşma'nın I-43'üncü Maddesi yeni bir dayanışma hükmü getirmektedir. Söz konusu hüküm daha fazla yaptırım gücüne sahiptir ve terörizmle mücadele ile doğa ya da insan kaynaklı felaketlerde üye devletler tarafından Birliğin kullanımına sunulan askeri olanaklar dâhil olmak üzere, Birliği “*emrine verilen bütün olanakları*” harekete geçirmeye zorlamaktadır. Kullanım biçimleri ise bir Avrupa kararıyla belirlenmektedir³⁹².

Andlaşma'da, bugüne kadar Petersberg Deklarasyonu ile tanımlanan ve Petersberg Görevleri olarak adlandırılan güvenlik görevleri konusunda da daha kapsamlı bir tanıma gidilmiştir. Buna göre, barışın tekrar kurulması dâhil olmak üzere barışın korunması, insani yardım ve tahliye ve kriz yönetimi için müdahale kuvvetlerinin oluşturulması ve barış yapma görevlerine; silahsızlanma konusundaki müşterek faaliyetler, askeri konuda danışma ve yardım görevleri, çatışmaların

³⁹⁰ Maury, **a.g.m.**, s. 22-25; Türker, **a.g.e.**, s. 90-91.

³⁹¹ Maury, **a.g.m.**, s. 22-25; Türker, **a.g.e.**, s. 91.

³⁹² Maury, **a.g.m.**, s. 22-25; Türker, **a.g.e.**, s. 91.

önlenmesi ve çatışmaların durmasının ardından istikrarın sağlanması görevleri de ilave edilmiş ve bu görevlerin terörizmle mücadelede katkı sağlayabileceği vurgulanmıştır³⁹³.

Andlaşma'nın III-292'nci Maddesinde; Birliğin, ortak politikaları ve faaliyetleri tanımlayacağı, izleyeceği ve belirlenen amaçlara ulaşmak için uluslararası ilişkilerin tüm alanlarında, yüksek derecede işbirliği için çalışacağı vurgulanmıştır. Ulaşılması hedeflenen amaçlar arasında; Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını, güvenliğini, bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın ilkelerine, Helsinki Nihai Senedi'ndeki ilkelere ve Paris Şartı'nın amaçlarına uygun olarak; barışı sürdürmek, çatışmaları önlemek, uluslararası güvenliği güçlendirmek ve daha güçlü bir çok taraflı işbirliğine ve iyi küresel yönetime dayanan bir uluslararası sistemi teşvik etmek dikkat çekmektedir.

AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma'nın III-294'üncü Maddesinde; Birliğin, dış faaliyetlerinin hedefleri ve ilkeleri bağlamında, dış politika ve güvenlik politikasının tüm alanlarını kapsayan bir ortak dış politika ve güvenlik politikası tanımlayacağı ve uygulayacağı belirtilmektedir. Bu amaçlara ulaşmak için ise üye devletlerin, ortak dış politika ve güvenlik politikasını etkin bir biçimde ve şartsız olarak, sadakat içinde ve karşılıklı dayanışma ruhu içinde desteleyecekleri ifade edilmiştir³⁹⁴.

Andlaşma'nın III-297'nci ve devamı Maddelerinde, Avrupa kararlarının kabul edilmesinden söz edilmektedir. Avrupa kararının ne olduğu ise Andlaşma'nın I-33'üncü Maddesinde; *“Kendi bütünlüğü içinde bağlayıcı olan, yasama dışı faaliyetlerdir. Muhatabı belirtilen bir karar yalnızca muhatabı için bağlayıcı olacaktır”* şeklinde belirtilmektedir. Andlaşma'nın III-300'üncü Maddesi ise, bu bölümde anılan ODGP ile ilgili Avrupa Kararlarının Konsey tarafından oybirliği ile kabul edileceğini hükme bağlamıştır³⁹⁵.

Yukarıdaki hükümler birlikte ele alındığında, AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma'da, ODGP konusunda hükümetler arası işbirliğinden vazgeçilemediği, yapılan işlemlerin Adalet Divanı'nın yargısına tabi olmayacağı net bir şekilde ortaya

³⁹³ Maury, **a.g.m.**, s. 22-25; Türker, **a.g.e.**, s. 91.

³⁹⁴ Çayhan, **a.g.m.**, s. 60; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

³⁹⁵ Çayhan, **a.g.m.**, s. 60-61.

çıkılmaktadır. Gerçekten de dış politika konusunda nitelikli çoğunlukla karar alınacaklar olmakla birlikte, birçok konuda oybirliğiyle karar alınmaya devam edileceği görülmektedir. Bu durum, Andlaşmayla, arzulanan düzeyde oybirliğinden nitelikli çoğunluğa geçilemediğini göstermektedir³⁹⁶.

ODGP, “*ortak bir savunmaya götürebilecek ortak savunma politikasının tanımını*” içermektedir. Gerçek bir Avrupa savunmasına doğru istenilen gelişimin bir göstergesi olarak Andlaşma’ya, ortak savunma şartı, daha genel anlamda ise bir yapısal işbirliği maddesi eklenmiş; ortak güvenlik ve savunma görevleri için daha geniş bir tanım verilmiştir³⁹⁷.

Andlaşma’nın III-312’nci Maddesi ve 23 Sayılı Protokol, bu işbirliğinin nasıl sağlanacağını tanımlamıştır. Buna göre devletler; kuvvetlerin kullanılabilirliği, ortak operasyon yürütebilme ve esneklikle ilgili hedeflerin yanı sıra askeri harcamalarla ilgili hedefleri de benimsemişlerdir. Bu amaçla, bütün üye devletler askeri kapasitelerini iyileştirmeyi taahhüt etmekte, bu da doğal olarak askeri bütçelerin artması anlamına gelmektedir. Operasyonel ihtiyaçları belirlemek, araştırma yapmak, silah alımlarını gerçekleştirmek ve savunma sektörünün endüstriyel ve teknolojik altyapısını güçlendirmek için alınacak tedbirleri belirlemek ve hayata geçirmek üzere de bir Avrupa Savunma Ajansı (ASA) kurulması ve bu ajansın, silahlanma alanında işbirliğinin desteklenmesi ve ortak programların gerçekleştirilmesi amacını güden çok sayıda diğer örgütün yerine geçmesi öngörülmüştür³⁹⁸.

Sonuç olarak; AB’ne üye devletlerin, daha önceki birlik sağlama girişimlerinde olduğu gibi, AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma yapma sürecinde de, ulusal egemenlikleri kapsamında gördükleri alanlarda yetki devri konusunda temkinli davrandıkları ve etkin bir ODGP ve OGSP konusunda gerekli adımları atamadıkları değerlendirilmektedir.

³⁹⁶ Çayhan, **a.g.m.**, s. 61; Özcan, **a.g.m.**, 26.09.06.

³⁹⁷ Maury, **a.g.m.**, s.22-25.

³⁹⁸ 2003 Haziran ayında toplanan AB Konseyi, Anayasa’nın yürürlüğe girmesini beklemeksizin bu ajansın önceden kurulması kararını almış, AB Bakanlar Konseyi ise 16 Haziran 2004 tarihli bir kararla, bir an önce operasyonel hâle gelebilmesi için söz konusu ajans için belli bir işleyiş çerçevesi çizmiştir. Bkz. Maury, **a.g.m.**, s. 22-25; Türker, **a.g.e.**, s. 90; Çayhan, **a.g.m.**, s. 61.

5. AGSP'NİN OLUŞUMU, İŞLEYİŞİ VE YAPILANMASI

II'nci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu büyük yıkımın ardından başlayan Soğuk Savaş dönemi, bütünüyle ulus devlet yapısı üzerine kurulan ve iki süper güç tarafından dengede tutulan bir tarihsel süreç olmuştur. Batı Bloğuna ait devletler NATO şemsiyesi altında ulusal güvenliklerini sağlarken, Doğu Bloğu devletleri, Varşova Paktı içerisinde, batıya nazaran merkezin daha güçlü olduğu farklı bir yapı içinde güvenliklerini sağlamaya çalışmışlardır. Her iki blokta da, küresel erişime sahip savaş platformları ve nükleer yetenekler lider devletlerin tekelinde tutulmuş, diğer devletlerin kuvvet yapıları ittifakın savunma stratejisine uygun şekilde dizayn edilmiştir³⁹⁹.

Avrupa'da, II'nci Dünya Savaşı sonrasında güvenliği sağlamak için atılan ilk adım, yukarıda da belirtildiği gibi, 4 Mart 1947 tarihinde, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Dunkerque Andlaşması olmuştur. Dunkerque Andlaşması'ndan yaklaşık bir yıl sonra, 17 Mart 1948 tarihinde, Benelüks Devletleri ile Fransa ve İngiltere arasında, Brüksel Andlaşması imzalanmıştır. Nisan 1948'de Brüksel Andlaşması'nın savunmaya ilişkin yönlerini hayata geçirmek üzere Batı Birliği Savunma Teşkilatı kurulmuş, Eylül 1948'de ise Brüksel Andlaşması Örgütü çerçevesinde askeri işbirliği başlatılmış ve ortak savunmaya yönelik bir plan kabul edilmiştir. Aralık 1950'de, Brüksel Andlaşması'nı imzalayan devletler, askeri örgütlerini NATO ile birleştirme kararı almışlardır.

Avrupa'da güvenliğin sağlanması konusunda bir diğer girişim, AKÇT'na üye devletler tarafından, 1952 yılında kurulan AST olmuştur. Ancak Fransa'nın AST Kurucu Andlaşması'nı ulusal meclisinde onaylamaması nedeniyle AST girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. AST'nun 1954 yılında ortadan kalkmasından sonra NATO Avrupa güvenliğinden sorumlu tek örgüt olarak kalmıştır⁴⁰⁰.

1960'lı yıllarda ABD, Avrupa'daki ekonomik temelli bütünleşmeleri desteklemiş, transatlantik ittifakın güçlendirilmesi ve NATO içerisindeki Avrupa katkısının artırılması için NATO'da Avrupa kanadı kavramını geliştirmiştir. 1970'li

³⁹⁹ Friedman, **a.g.e.**, s. 35.

⁴⁰⁰ Kagan, **a.g.e.**, s. 27.

yıllarda, iki bloklu sistemdeki yumuşama süreci⁴⁰¹ Avrupa'daki güvenlik yaklaşımlarını da etkilemiş ve ABD'nin de etkisiyle, Avrupa'ya, NATO içerisindeki Avrupa kanadının güçlendirilmesi konusunda harekete geçirmiştir⁴⁰².

1970'li yılların sonlarından itibaren, ABD'nin SSCB ile yaptığı anlaşmalar ve tek başına hareket etme yönündeki tavrı, ABD ile Avrupa arasında farklı çıkar anlayışları olduğu fikrini geliştirmiş ve transatlantik çatlağın oluşmasına sebep olmuştur. Bu dönemde BAB'nin yeniden canlandırılması için çalışmalara başlanmıştır⁴⁰³.

1970'li yılların sonlarından itibaren başlayan küreselleşme süreci, SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Soğuk Savaş sırasında tanımlanan birçok kavramda olduğu gibi geleneksel güvenlik kavramında da önemli değişimlere neden olmuştur. Güvenlik kavramındaki bu değişimde; Soğuk Savaş dönemindeki düşman olgusunun ortadan kalkması, ulus devlet yapısındaki aşınmalar, güvenlik konularında dış etkenlerin yanında; yerel faktörler, ayrılıkçı hareketler, göç gibi iç etkenlerin de önemini artırması, yerel olguların sınır dışındaki alanları giderek daha fazla etkilemeye başlaması, uluslararası ilişkilerde ulus devletlerin yanında; uluslararası kuruluşlar, uluslararası şirketler gibi oluşumların etkisini artırması ve savunma teknolojilerindeki gelişim gibi birçok faktör daha etkili olmuştur⁴⁰⁴.

AGSP'nin oluşumunda, genel hatlarıyla belirtilen Soğuk Savaş sonrasındaki uluslararası sistem ve güvenlik kavramındaki değişimlerin yanında, ABD'nin Avrupa'nın güvenliğine ilişkin politikalarındaki gelişmeler, NATO'nun işlevselliğinin sorgulanması ve AB'nin kendi iç dinamikleri de etkin rol oynamıştır. AGSP'nin oluşumunu hızlandıran en önemli etken ise, birlikte hareket etme ve krizlerin çözümü

⁴⁰¹ NATO'nun 1954 yılından itibaren uyguladığı, Kitlese Karşılık (Topyekûn Mukabele) Stratejisi, 1967 yılından itibaren yerini, Küba Krizi sırasında Dünyayı nükleer bir felakete sürükleyebilecek risklerin azaltılmasına yönelik arayışların bir sonucu olarak geliştirilen Esnek Karşılık Stratejisi'ne bırakmıştır. Esnek Karşılık Stratejisi, NATO'nun Doğu-Batı ilişkilerinin yumuşaması süreci içerisinde kendisini yeniden düzenlemesini öngören ve 1967 tarihinde Belçika Dışişleri Bakanı Pierre Harmel tarafından hazırlanan "İttifakın Gelecekteki Görevleri" başlıklı rapor sonrasında gündeme gelmiştir. Bkz. Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 234.

⁴⁰² Türker, **a.g.e.**, s. 51-52; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 230-231; Kissinger, **a.g.e.**, s. 25.

⁴⁰³ Türker, **a.g.e.**, s. 52; Kagan, **a.g.e.**, s. 58, 89-99.

⁴⁰⁴ Türker, **a.g.e.**, s. 22; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 169-170; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 27; Friedman, **a.g.e.**, s. 15, 32-37.

için gerekli olan tüm enstrümanların AB içinde oluşturulması yönünde tetikleyici rol oynayan Kosova Krizi olmuştur⁴⁰⁵.

5.1. AGSP'nin Oluşum Süreci

5.1.1. Batı Avrupa Birliği

Fransa'nın, 1954 yılında, AST Kurucu Andlaşması'nı ulusal meclisinde reddetmesinin hemen ardından, İngiltere'nin girişimi ile 1954 Eylül ayında Londra'da toplanan özel bir konferansta, Brüksel Andlaşması tarafları, Batı Almanya ve İtalya'yı Andlaşma'ya katılmaya davet etmişlerdir. Konferansta alınan kararlar 1954 Ekim ayında imzalanan ve 1955 yılında yürürlüğe giren Paris Andlaşmaları ile resmi bir hüviyet kazanmış ve İtalya ile Batı Almanya'yı da içine dâhil eden örgüt, BAB adıyla yeni bir uluslararası örgüt olarak faaliyetlerine başlamıştır⁴⁰⁶.

BAB, elli yıl için kurulmuş ve Avrupa savunmasının Avrupalılar tarafından yürütülmesi tezini savunmuştur. Üyeler arasında askeri işbirliğinin yanı sıra, siyasal ve sosyal ilişkilerin de geliştirilmesinin öngörüldüğü Andlaşma'da, üyelere birisine yapılacak saldırının hepsine yapılmış sayılması ve topyekûn reaksiyon verilmesi ilkesi, NATO Andlaşması'ndan bile daha net bir biçimde ifade edilmiştir. Ancak, NATO'nun kuruluşunu takiben Avrupa'nın güvenlik ve savunmasına ilişkin hususlar NATO bünyesinde ele alınmaya başlandığından, BAB'nin Avrupa'nın güvenliğini sağlama yönünde bir etkinliği olmamıştır⁴⁰⁷.

1954 yılından 1973 yılına kadar temel işlevi Avrupa Devletleri arasındaki işbirliğini artırmak olan BAB, Federal Almanya'nın NATO İttifakı'na üyeliğini sağlama yönünde gayret göstermiş, Almanya ile Fransa arasındaki çeşitli sorunların çözümünde arabulucu rolü üstlenmiş ve BAB üyesi olup da AT'na dâhil olmayan İngiltere'nin AT devletleriyle ilişkilerinde köprü olma işlevini görmüştür. Ne var ki, 1973 yılında İngiltere'nin de AT'na tam üye oluşu, BAB'nin hareket sahasını

⁴⁰⁵ Türker, **a.g.e.**, s. 22; Rehn, **a.g.e.**, s. 116-118.

⁴⁰⁶ Gönen, **a.g.m.**, 11.01.2001; Türker, **a.g.e.**, s. 52-53; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 258-259; Özlem, **a.g.m.**

⁴⁰⁷ Gönen, **a.g.m.**, 11.01.2001; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 259; http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bab/bab.html, 24.01.07; Özlem, **a.g.m.**; Texte du Traité de Bruxelles Modifié, http://www.weu.int/index_fr.html, 24.01.07.

daraltmasına yol açmış, güvenlik konularını yetkisi dâhilinde tutan BAB, ekonomik, sosyal ve kültürel konulardaki çalışmaları AT'na ve AB Bakanlar Konseyi'ne devretmiştir⁴⁰⁸.

Uluslararası koşullar, 1984 yılına kadar BAB'nin NATO'dan bağımsız bir politika izlemesine izin vermemiştir. ABD Başkanı Reagan, 1983 Mart ayında “*Stratejik Savunma Girişimi*”⁴⁰⁹ kavramını açıkladığı zaman, Avrupa Devletleri arasında bir bölünme korkusu ortaya çıkmıştır. Bu tarihe kadar NATO ile uyumlu olduğu gözlenen BAB'nin, bu tarihten itibaren ayrı bir güvenlik kurumu olma amacıyla harekete geçtiği gözlenmiştir. Değiştirilmiş Brüksel Andlaşması'na taraf olan devletler arasında, BAB Konseyi ve Parlamentosu'nun yeniden canlandırılması ve NATO'nun Avrupa kanadının güçlendirilmesi hususunda 1984 Şubat'ında başlatılan görüşmeler, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği kavramının geliştirilmesine yönelik kararlar içeren 27 Ekim 1984 tarihli Roma Deklarasyonu ile yeni bir dönemi başlatmıştır⁴¹⁰.

27 Ekim 1984 tarihli Roma Deklarasyonu'nda, BAB'nin daha aktif bir misyon üstlenmesi ve Avrupa dışındaki kriz bölgeleriyle de muhatap olması gerektiğinin vurgulanması, 27 Ekim 1987'deki Lahey Platformu'nda Kuzey Atlantik İttifakının “*Avrupa Kanadı*” olarak BAB'nin daha da güçlendirilmesi şartının ileri sürülmesi, Avrupa Devletlerinin ayrı bir güvenlik kimliği oluşumuna gitme kararlılığını ortaya

⁴⁰⁸ Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 239; Türker, **a.g.e.**, s. 53; Özlem, **a.g.m.**

⁴⁰⁹ 80'li yıllarda SSCB'ne karşı sürdürülen ideolojik ve teknolojik mücadelede daha atak bir politikanın öncülüğünü yapan ABD Başkanı Ronald Reagan, 1982 yılının Temmuz ayında “Ulusal Uzay Programı”nı, Mart 1983'de ise kamuoyunda “Yıldız Savaşları” olarak bilinen “Stratejik Savunma Girişimi”ni başlatmıştır. Bu girişimle ABD, uzayda kuracağı sistemle Sovyet balistik füzelerini havada etkisiz hale getirmeyi amaçladığını ve böylelikle caydırıcılığın artacağını ileri sürmüştür. Ama bu durumda iki süper gücün birbirini yok etme yeteneğine dayanan “dehşet dengesi” bozulacağı için buna karşı çıkılmış, ayrıca bu girişimin 1972 yılında imzalanan Anti-Balistik Füze (ABM) anlaşmasına da aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Her ne kadar silahlanma yarışının bir aşaması olarak görülse de, Stratejik Savunma Girişimi, 1980'lerde ekonomik zorlukları yoğun biçimde hissetmeye başlayan SSCB'nin, benzeri bir girişime zorlanarak, dağılmasını hızlandırmak amacını da taşıyordu. Kapsamlı bir proje olan Stratejik Savunma Girişimi, gerek askeri, gerekse sivil alanda teknolojik gelişmeye yapacağı katkılar açısından da önem taşıyordu. Bu yüzden, 80'lerin sonu 90'ların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle gündemden düşen Stratejik Savunma Girişimi, 2000'li yıllarda ABD Başkanı George W. Bush tarafından Ulusal Füze Savunma Sistemi adıyla yeniden gündeme getirilmiştir. Bkz. Kibaroglu, Mustafa, “Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi”, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Avrasya Dosyası Amerika Özel Sayısı, Cilt 6, Sayı 3, 2000, s. 90-105; Kissinger, **a.g.e.**, s. 47-58.

⁴¹⁰ http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bab/bab.html, 24.01.07; Özlem, **a.g.m.**

koymuştur. Aynı platformda, BAB Dışışleri Bakanları, BAB'nin NATO'dan kopmadan AT'na bağlanması konusunda da anlaşmaya varmışlardır⁴¹¹.

Nitekim 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Andlaşması (ABKA)'yla, AB güvenlik ve savunma politikalarının ODGP içerisine dâhil edildiği, bu çerçevede BAB'nin AB'nin ayrılmaz bir parçası olduğu ve Birliğin savunma boyutu taşıyan karar ve eylemlerini yürütmekle görevlendirildiği ilan edilerek, BAB'nin AB'nin savunma ayağı ve NATO'nun Avrupa Kanadı olarak geliştirilmesi öngörülmüştür⁴¹².

Maastricht Andlaşması'nı takiben 19 Haziran 1992 tarihinde Bonn'da yapılan BAB Bakanlar Konseyi Toplantısı'nın sonunda yayımlanan Petersberg Deklarasyonu'yla, BAB'nin işlevsel rolünün tanımı yapılmış ve gelecekte üstlenmesi muhtemel görevler kapsamında, üye devletlerin tahsis edebilecekleri kuvvetlerin ve yeteneklerinin belirlenmesi ve çok uluslu kuvvetlerin BAB komutasında kullanılmasına yönelik çalışmalar yapmak üzere bir planlama biriminin kurulmasına karar verildiği bildirilmiştir. Deklarasyon'da ayrıca, BAB'ne tam ve ortak üye sıfatıyla davet edilen devletlerin statülerine ilişkin ilkeler açıklanırken, BAB'ne tam üye olabilmek için AB üyeliği koşulu getirilmiştir⁴¹³.

15 Nisan 1997 tarihinde Brüksel'de toplanan BAB Daimi Konseyi'nde, Avrupalı NATO üyelerinin NATO imkân ve kabiliyetlerinin kullanıldığı BAB harekâtlarına, bu harekâtların planlama ve geliştirme safhalarına katılmaları üzerinde anlaşmaya varılmıştır. 18 Kasım 1997 tarihinde Erfurt'ta gerçekleştirilen BAB Bakanlar Konseyi toplantısında ise, ortak üyelerin BAB'nin AB adına yürüttüğü harekâtlarda yer almasına imkân tanınmış, gözlemci üyelerin ise BAB'nin NATO ile müştereken yürüteceği harekâtlarda görev almasının yolu açılmıştır⁴¹⁴.

⁴¹¹ Türker, **a.g.e.**, s. 54; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 260; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 246; Özlem, **a.g.m.**

⁴¹² Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 126-128; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 254; Çayhan, **a.g.m.**, s. 46; Türker, **a.g.e.**, s. 55.

⁴¹³ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 129; Türker, **a.g.e.**, s. 55-56; Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 260-261; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 254-255; Bilecen, **a.g.m.**

⁴¹⁴ Türker, **a.g.e.**, s. 56.

5.1.2. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği

AGSK süreci, Kuzey Atlantik Konseyi (KAK)'nin, 1994 Ocak ayında, Brüksel'de icra edilen toplantısında gayri resmi bir çerçevede hayatiyet kazanmıştır. Başlangıçta, Avrupalı ortaklara, NATO imkân ve yetenekleri ile desteklenerek güvenlik alanında daha fazla yükü üstlenebilmelerine olanak sağlamak ve transatlantik bağların güçlenmesine katkı sağlamak amacı ile düşünülmüş bir çeşit teknik-askeri düzenleme olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede, KAK, İttifak'ın siyasi ve askeri yapılarının üç temel hedefe ulaşmak amacıyla nasıl geliştirilebileceği konusunda çalışma yapmak üzere görevlendirilmiştir. Bu üç temel hedef; NATO misyonlarını daha etkin ve esnek biçimde icra etmek, BAB ile işbirliğini geliştirmek ve İttifak'ın politik ve askeri yapılarını AGSK'ni yansıtacak şekilde uyarlamalara tabi tutmak şeklinde sıralanmıştır. Bu sürecin bir parçası olarak, İttifak'ın misyonlarının gerektirdiği yeni ihtiyaçları daha esnek ve daha etkin bir biçimde karşılayabilmek amacıyla, “*ayrılabilir ancak ayrı olmayan*” askeri yeteneklerin NATO veya BAB tarafından kullanılmasına yönelik bir biçimde Birleşik Müşterek Görev Kuvveti (BMGK) kavramı geliştirilmiştir⁴¹⁵.

Haziran 1996'da Berlin ve Brüksel'de icra edilen NATO dışişleri ve savunma bakanları toplantılarında, İttifak'ın devam eden dönüşüm sürecinde, AGSK'nin NATO içerisinde oluşturulmasına karar verilmiş, böylece BMGK kavramının tam anlamıyla hayata geçirilmesi ve BAB'nin siyasi kontrolü ve stratejik yönlendirmesi altında harekât icra edebilen askeri açıdan bütünleşik ve etkin kuvvetlerin oluşturulması öngörülmüştür. 1997 Haziran'ında, Maastricht Andlaşması'nı gözden geçirmekle görevli Hükümetler Arası Konferans'ta, 1999 yılında yürürlüğe girecek Amsterdam Andlaşması'yla, AB'nin hangi görevleri BAB yönetiminde icra edeceği ayrıntılı olarak ortaya konulmuş ve bu görevler Petersberg Görevleri olarak belirlenmiştir⁴¹⁶.

⁴¹⁵ Okman, Cengiz, “AGSK Yapısında Karar Alma Süreci ve Diğer Uluslararası Örgütlerle İlişkiler”, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye'ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001; Türker, **a.g.e.**, s. 57; NATO EI Kitabı, NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel, 1995, s. 224-225; Çayhan, **a.g.m.**, s. 48.

⁴¹⁶ Türker, **a.g.e.**, s. 57; Çayhan, **a.g.m.**, s. 47; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 113; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 232-233; Türkeş, Mustafa, “NATO Bağlamında ABD-Türkiye İlişkilerinde Devamlılık ve Değişim”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 400.

1997 Temmuz’unda gerçekleştirilen NATO Madrid Zirvesi’nde, KAK’nden BAB ile işbirliğine ilişkin faaliyetlerin süratle tamamlanması istenmiştir⁴¹⁷.

5.1.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

AB, BAB ve NATO arasında geliştirilen bütün mekanizmalara rağmen, AB’nin Balkanlar’da yaşanan krizlere müdahale edememesi ve ABD’nin siyasi önderliği ve askeri imkân ve kabiliyetlerine muhtaç bir görünüm sergilemesi, ekonomik alanda bir dev sayılabilecek AB’nin siyasi ve askeri alandaki yetersizliklerini bir kez daha gözler önüne sermiş ve AGSP’nin gelişiminde etkin rol oynamıştır. AB üyesi devletlerin, Kosova Krizi’nde ortak bir tutum sergileme ve harekete geçme konusundaki yetersizliklerini anlamaları, daha etkin bir ODGP oluşturulması konusunda, üye devletler arasında daha güçlü bir siyasi iradenin ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴¹⁸.

5.1.3.1. St. Malo Bildirisi ve Viyana Zirvesi

Bu ortamda, 4 Aralık 1998 tarihinde, St. Malo’da bir araya gelen Fransız ve İngiliz Liderleri arasında yapılan görüşme sonucunda; ODGP, askeri etkinlik, transatlantik dayanışma ve Avrupa’nın siyasi gücünün artırılması gibi zor konularda fikir birliği sağlanmış ve NATO içindeki AGSK’nin yerine AB içinde bir AGSP oluşturulmasının temelleri atılmıştır. Geleneksel Fransız-İngiliz tezlerinin uzlaşma ile sonuçlanmasının ardında yatan önemli bir etken ise, Soğuk Savaş sonrası dönemde savunma harcamalarını azaltmak isteyen ABD’nin, AB üyesi devletlerin NATO kontrolünde bir güvenlik ve savunma sistemini geliştirmelerini destekleyen politikaları olmuştur. Görüşme sonucunda yayımlanan bildiride, AB’nin uluslararası düzeyde rol almasının ve ortak bir savunma politikası oluşturarak NATO’nun müdahale etmediği durumlarda, NATO çerçevesi dışında ulusal Avrupa güçleriyle ya da NATO’nun

⁴¹⁷ Bu kapsamda KAK’nden; NATO’nun kuvvetlerini ve yeteneklerini geliştirmeye yönelik yeni savunma planlama prosedürlerinde BAB’nin gereksinimlerinin de dikkate alınması, BAB’nin kullanmak istediği NATO imkân ve kabiliyetlerinin kullanılmasına ilişkin usullerin belirlenmesi, NATO içinde, BAB’nin siyasi kontrolü ve stratejik yönlendirmesi altında harekât icra edebilecek çok uluslu bir Avrupalı komutanlığın oluşturulması, NATO’nun desteklediği BAB yönetimindeki bir harekât için gereken danışma ve bilgi paylaşımı düzenlemelerinin oluşturulması ve BAB misyonları için askeri planlama ve tatbikatların geliştirilmesi istenmiştir. Bkz. Türker, **a.g.e.**, s. 58.

⁴¹⁸ Çalışlar, Sadi, “AGSK-NATO ve Türkiye”, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye’ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001; Okman, **a.g.m.**, 11.01.2001; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 185; Türker, **a.g.e.**, s. 58-60.

Avrupa kanadı için planlanmış Avrupa güçleriyle harekete geçmek için gerekli kurumsal yapıyı oluşturmasının gerekliliği vurgulanmıştır⁴¹⁹.

St. Malo Bildirisi'nin ardından 11-12 Aralık 1998 tarihlerinde, Viyana'da yapılan AB Konseyi toplantısı sonrasında yayımlanan bildiri ise, St. Malo Bildirisi'nden duyulan memnuniyet ifade edilerek, AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri ve ODGP Yüksek Temsilcisi atamasının en kısa zamanda yapılması ve AB'nin uluslararası düzeyde üzerine düşen rolü oynayabilmesi için ODGP'nin güvenilir operasyonel yeteneklerle güçlendirilmesi gerektiği açıklanmıştır⁴²⁰.

5.1.3.2. Washington ve Köln Zirveleri

23-24 Nisan 1999 tarihlerinde yapılan NATO Washington Zirve'sinde; AGSP ile ilgili beklentiler, AB-BAB-NATO arasındaki ilişkilerdeki şeffaflığı bozmayacak biçimde bir danışma ve işbirliği ilişkisinin geliştirilmesi, AB üyesi olmayan NATO üyesi devletlerin de AB savunma güvenlik sistemlerine dâhil olmaları, AB'nin NATO yetenek ve araçlarına erişim ve yararlanma usulleri, oluşturulması muhtemel çok uluslu bir gücün NATO'dan bağımsız çalışıp çalışmayacağı ve gereksiz yinelemelere neden olup olmayacağı gibi konular tartışılmıştır⁴²¹.

Washington Zirvesi'nin ardından, 3-4 Haziran 1999 tarihlerinde, Köln'de toplanan AB Konseyi, AB'nin, uluslararası düzeyde tam anlamıyla rol alma ve NATO'yu dışlamadan ODGP kapsamında bir savunma ve güvenlik politikası geliştirilmesi için gerekli tüm araçlara ve yeteneklere sahip olma konusundaki kararlılığını bir kez daha vurgulamış, bu kapsamda çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi konuları da AB'nin uygun yetenek ve araçlara sahip olunması gereken alanlar arasında sayılmıştır. Bu araç ve yeteneklere sahip olmak için; istihbarat, stratejik ulaştırma, komuta ve kontrol konuları ile ulusal ve çok uluslu Avrupalı güçlerin uyumlu olarak bir araya getirilmesi gerektiği, bu maksatla endüstriyel ve teknolojik anlamda da atılması gerekli adımlar olduğu ifade edilmiştir. Zirve'de ayrıca, BAB'nin bir örgüt

⁴¹⁹ Türker, **a.g.e.**, 60-61; Okman, **a.g.m.**, 11.01.2001; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 259; Çayhan, **a.g.m.**, s. 48; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 113; Açıkmeşe, **a.g.m.**, s. 2; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 219; Bağcı, **a.g.m.**, s. 942; Kissinger, **a.g.e.**, s. 47.

⁴²⁰ Türker, **a.g.e.**, s. 60-61; Çayhan, **a.g.m.**, s. 48.

⁴²¹ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 267; Çalışlar, **a.g.m.**, 11.01.2001; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 114; NATO El Kitabı, 2001, s. 95; Bağcı, **a.g.m.**, s. 946; Türker, **a.g.m.**, s. 400; Balkan, **a.g.e.**, s. 258-260.

olarak görevini tamamladığı ifade edilmiş ve 2000 yılına kadar AB ile bütünleşmesi öngörülmüştür. Köln Zirvesi, ABD'nin Washington Zirvesi'nin açılımlarına cevap vermekten uzak kalmıştır⁴²².

5.1.3.3. Helsinki Zirvesi

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde icra edilen Helsinki Zirvesi'nde, AB'nin BM Şartı'na uygun biçimde uluslararası barış ve güvenliğe katkıda bulunacağı ifade edilmiş ve NATO'nun bir bütün olarak müdahil olmadığı durumlarda uluslararası krizlere müdahale etmek amacıyla AB yönetiminde askeri harekât gerçekleştirebilecek özerk bir yapıya sahip olma isteği yinelenmiştir⁴²³.

Zirve'de İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere tarafından ortaklaşa hazırlanmış olan “*Askeri Yapılar ve AB Tarafından Operatif Sevk ve İdare*” başlıklı belge kabul edilmiştir. Bu belgeyle, gerekli karar alma mekanizmaları ve tasarlanan askeri kuvvetle ilgili görüşler gündeme getirilerek tartışılmış ve böyle bir yapılanmanın yinelemelere neden olmayacağı vurgulanmıştır. Buna göre temel hedef olarak, 2003 yılına kadar, Petersberg Görevleri konsepti çerçevesinde tüm sorumlulukları üstlenebilecek, gerekli komuta kontrol ve lojistik yeterliliği haiz ve kendi kendine yeterli bir AB Acil Müdahale Gücü kurulması benimsenmiş, kurulacak askeri teşkilat içerisinde bir Askeri Komite, bir Askeri Kurmay Heyeti ile durum merkezi, 2003 yılına kadar yaklaşık 60 bin kişilik bir güçten oluşacak, 60 gün içinde bütün hazırlıklarını tamamlayabilecek ve bir yıl süreyle daimi olarak görev yapabilecek bir birlik oluşturulması ve 400 savaş uçağı ile 100 savaş gemisinin bu çerçeveye dâhil edilmesi öngörülmüştür⁴²⁴.

Zirve'de ayrıca, Köln Zirvesi'nden sonra ODGP Yüksek Temsilcisi olarak atanan Javier Solana'ya bağlı olarak çalışacak ve AB üyesi devletlerin

⁴²² Türker, **a.g.e.**, s. 60-61; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 185; Çayhan, **a.g.m.**, s. 49; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 114; Açıkmeşe, **a.g.m.**, s. 2; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 259; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 237; Bağcı, **a.g.m.**, s. 947; Dedeoğlu, **a.g.m.**, 2004, s. 415; Özlem, **a.g.m.**

⁴²³ Türker, **a.g.e.**, s. 65-66; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 260; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 188-189; Açıkmeşe, **a.g.m.**, s. 2; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 236.

⁴²⁴ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 266; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 188-189; Türker, **a.g.e.**, s. 65-66; Çalışlar, **a.g.m.**, 11.01.2001; Okman, **a.g.m.**, 11.01.2001; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 260-262, 375-376; Çayhan, **a.g.m.**, s. 48; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 116; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 221-222; Bağcı, **a.g.m.**, s. 948; Türkeş, **a.g.m.**, s. 400-401; Kissinger, **a.g.e.**, s. 47; Müftüler-Baç, Meltem, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutundan Bir Bakış**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 12; Özlem, **a.g.m.**

büyükelçilerinden oluşan ve haftada iki defa Brüksel’de toplanması öngörülen Siyasi ve Güvenlik Komitesi kurulması karara bağlanmıştır. Siyasi ve Güvenlik Komitesi’ne; kriz durumlarını izlemek, geleceğe ilişkin planları hazırlamak ve değerlendirmek, AB Konseyi’ne politik tavsiyelerde bulunmak, kriz alanlarına kuvvet yönlendirilmesinde politik kontrol merkezi olarak çalışmak gibi görevler verilmiştir⁴²⁵.

Zirve’de gündeme getirilen bir diğer önemli konu ise, BAB’nin Petersberg Görevleri’ne ilişkin sorumluluk ve yetkilerinin 2000 yılı sonu itibarıyla AB bünyesine dâhil edilmesi yönündeki irade olmuştur. Bu durum, AB ile BAB üzerinden ilişki kuran ve bazı kazanımlar elde eden BAB ile ortaklık statüsü olan devletlerin (*Türkiye, Norveç ve İzlanda gibi*), BAB’nin devre dışı bırakılmasından sonra AGSP’nin karar alma sürecinin dışında kalması gibi bir durum yaratmış ve tepkilere neden olmuştur⁴²⁶.

5.1.3.4. Santa Maria de Feira Zirvesi

19-20 Haziran 2000 tarihlerinde Santa Maria de Feira’da yapılan Zirve’de, Helsinki’de üzerinde uzlaşmaya varılan temel hedefe ulaşılabilmesi için, AB’nin askeri yeteneklerinin geliştirilmesi ve kurulması öngörülen askeri yapıların süratle hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanarak, AGSP kapsamında, “*Güvenlik ve Savunma Alanlarında Ortak Avrupa Politikası’nın Güçlendirilmesi*” başlıklı bir rapor kabul edilmiştir. Raporla, AGSP’nin geliştirilmesi için askeri yeteneklerin merkezi bir öneme sahip olduğu, bu kapsamda Helsinki Zirvesi’nde alınan karar doğrultusunda, 28 Şubat 2000 tarihinde Portekiz’in Sintra şehrinde bir araya gelen AB’ne üye devletlerin savunma bakanları tarafından kararlaştırılan Yetenekler Taahhüdü Konferansı’nın yapılması, bu konferansa kadar AB’ne üye devletler tarafından AB Acil Müdahale Gücü’ne tahsis edilecek yeteneklerin bildirilmesi kararlaştırılmış ve 2000 yılı sonunda yapılacak Nice Zirvesi’nde AGSP’nin kurumsal yapısına son şeklinin vereceği vurgulanmıştır⁴²⁷.

⁴²⁵ Okman, **a.g.m.**, 11.01.2001; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 260-262; Bağcı, **a.g.m.**, s. 947; Türkeş, **a.g.m.**, s. 401.

⁴²⁶ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 189; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 260-262; Çayhan, **a.g.m.**, s. 46; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 116-117.

⁴²⁷ Türker, **a.g.e.**, s. 66-68; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 190-192; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 446; Bağcı, **a.g.m.**, s. 948; Özlem, **a.g.m.**.

Zirve’de AB üyesi olmayan NATO üyesi devletler ile AB’ne üye aday devletlerin, AGSP sürecine katılımları ile ilgili esaslar da ele alınmıştır. Bu kapsamda, AB’ne üye olmayan NATO üyesi devletlerin istekleri halinde, NATO’nun imkânlarının kullanıldığı operasyonlara katılabilmeleri, ancak NATO’nun imkânlarının kullanılmadığı, AB’nin ulusal kuvvetler veya çok uluslu kuvvetle icra edeceği operasyonlara katılımın AB Konseyi’nin onayına bağlı olması kararlaştırılmıştır. Bu durum, BAB kapsamında elde ettiği kazanımlardan vazgeçilmesi anlamına gelmesi nedeniyle, özellikle Türkiye olmak üzere AB üyesi olmayan NATO üyesi devletlerin tepkilerine neden olmuş ve Türkiye’nin durumu NATO-AB ilişkilerinde ana sorun haline gelmiştir⁴²⁸.

5.1.3.5. Nice Zirvesi

7-9 Aralık 2000 tarihlerinde icra edilen Nice Zirvesi’nde, 2000 yılındaki BAB Bakanlar Konseyi toplantısında alınan kararlar doğrultusunda, BAB’nin bazı faaliyet ve kurumları korunmuş, diğerleri ise AB’ne devredilmiştir. Korunan yapı ve faaliyetler 1954 Değiştirilmiş Brüksel Andlaşması’nın 5 ve 9’uncu Maddelerindeki konulara karşılık gelmektedir. 5’inci Madde; kapsamına giren halklar arasındaki anlayışların yakınlaştırılması, ortak bir uygarlık çerçevesinde kültürel iletişimin korunması türünden konuları, 9’uncu Madde ise; silahların denetlenmesi ve silahlanma denetimi konusunda faaliyet gösteren Avrupa Konseyi Örgütü’nde bir temsilci bulundurulmasını kapsamaktadır. Dolayısıyla BAB, bu iki maddede öngörülen faaliyetler ve faaliyetlerin yürütülmesinden sorumlu organlar ile sınırlı hale gelmiştir. Diğer bir ifadeyle BAB siyasal işbirliği ve silahlanmanın denetlenmesi konusunda işbirliği konularında varlığını sürdürmeye devam etmiştir⁴²⁹.

Zirve’de ayrıca, Sintra’da öngörüldüğü üzere, 20-21 Kasım 2000 tarihlerinde Brüksel’de yapılan Yetenekler Taahhüdü Konferansı’nda, AB’ne üye devletlerin

⁴²⁸ Türker, **a.g.e.**, s. 67-68; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 190-192; Çayhan, **a.g.m.**, s. 50; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 117-118; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 446-447; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 237-238; Bağcı, **a.g.m.**, s. 948.

⁴²⁹ Dedeoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 262-263; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 194-195; Türker, **a.g.e.**, s. 69-70; Kuloğlu, Armağan, “21. Yüzyılın Başlarında NATO, Avrupa ve Türkiye”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 932; Bağcı, **a.g.m.**, s. 949; Özlem, **a.g.m.**.

taahhütleri doğrultusunda hazırlanan ve AB'ne üye devletlerin Avrupa Acil Müdahale Gücü'ne katılım ve askeri yardım miktarlarını içeren Kuvvet Katalogu onaylanmıştır⁴³⁰.

Zirve sonunda benimsenen “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Bildiri”de; AB'nin AGSP'na ilişkin politikalarının süratle operasyonel hale gelmesi için, 2001 yılı içinde ve en geç Laeken veya Brüksel toplantısına kadar bir karar tesis edileceği açıklanmıştır. AB, karar mekanizmalarına katılım konusunda da tutumunda bir değişiklik yapmamış, bunun yerine AB'ne üye olmayan NATO üyesi altı devletle yüksek düzeyde yoğun bir danışma süreci öngörmüştür. Bu amaçla “İştirakçiler Komitesi” adı altında bir mekanizma kurulmuş ve karar alma mekanizmasında belli düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre⁴³¹;

- AB'nin NATO imkânlarını kullanması durumunda, AB'ne üye olmayan altı NATO devletinin katılımının AB Konseyi tarafından alınan karara bağlı olması,

- Eylem amacıyla harekâta yönelik planlama durumunda, NATO imkân ve kabiliyetlerine ulaşımın, İttifak'ın planlama mekanizmaları çerçevesinde gerçekleştirilmesi,

- AB'nin kendi başına düzenleyeceği harekâtlarda, harekâta yönelik planlamanın Avrupalı birimler tarafından gerçekleştirildiği durumlarda, AB üyesi olmayan altı müttefik devletin söz konusu birimlerle temas halinde bulunmak amacıyla görevli atayabilmesi,

- Harekâta dâhil olan devletlerin, kuvvetlerin oluşturulması ile ilgili konferansta ulusal katılımın düzey ve niteliğini belirlemesi ve konferans sonrasında harekâtın resmi olarak başlatılması ve İştirakçiler Komitesinin oluşturulması,

- AB Siyasi ve Güvenlik Komitesi'nin, harekâtın siyasi kontrolü ve stratejik yönünden sorumlu olması,

- AB öncülüğünde yürütülecek bir harekâta büyük ölçüde katılımında bulunarak söz konusu eylemde yer alacaklarını teyit eden devletlerin, harekâtın günlük yönetimine katılma hakkına sahip olması,

⁴³⁰ Türker, **a.g.e.**, s. 69; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 195; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 376.

⁴³¹ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 345; Türker, **a.g.e.**, s. 66-70; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 195-197; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 224-225; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 375-376; Bilecen, **a.g.m.**

- AB Konseyi'nin, İştirakçiler Komitesi çerçevesinde, katılan devletlerle yapılacak görüş alışverişinden sonra harekâtın sonuçlandırılmasına karar verebilmesi esasa bağlanmıştır.

Yapılan bu düzenlemelerden, sonuç itibarıyla, AB'ne üye olmayan NATO üyesi devletlerin, NATO imkânlarının kullanıldığı durumlara ilişkin bazı iyileştirmeler yapılmış olsa da, karar mekanizmaları dışında tutulduğu görülmektedir. Bu durum, başta Türkiye olmak üzere, AB üyesi olmayan NATO üyesi devletlerin AGSP'nin etkinliğinin önündeki engellerin de devam ettiği anlamına gelmektedir⁴³².

5.1.3.6. Göteborg Zirvesi

15-16 Haziran 2001 tarihlerinde gerçekleştirilen Zirve'de, AB'nin erken uyarı, analiz ve harekete geçme faaliyetlerini gerçekleştirme kapasitesinin geliştirilmesini amaçlayan “*Şiddetli Çatışmaları Önleme Programı*” onaylanmış, BM ile işbirliğinin güçlendirilmesi ve siyasi diyalogun genişletilmesi kapsamında; AB'nin gelişen askeri ve sivil kapasitesinin, çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi gibi konularda BM'in kriz yönetimi faaliyetlerine katma değer sağlayacağı belirtilmiştir. İşbirliği kapsamında Batı Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika gibi öncelikli bölgeler sıralanmış ve BM ile imzalanacak bir çerçeve anlaşmasının iki örgüt arasındaki işbirliğini daha ileri düzeye taşıyacağı vurgulanmıştır⁴³³.

5.1.3.7. Laeken Zirvesi

Laeken Zirvesi, 14-15 Aralık 2001 tarihlerinde, 11 Eylül terörist saldırılarının gölgesi altında yapılmış, terörist saldırıların AGSP'nı hızlandırıcı bir etki yarattığı genel kabul gören bir yaklaşım olmuştur. Zirve'de, AGSP'nin operasyonel hale geldiği ilan edilmiş, AB'nin oluşturduğu kriz yönetim yapı ve usullerinin; planlama, karar alma ve NATO'nun dâhil olmadığı zamanlarda askeri kriz yönetim harekâtlarının icra edilmesini sağladığı belirtilmiştir. Zirve'de, 19 Kasım 2001 tarihinde Brüksel'de yapılan Yetenek Geliştirme Konferansı'nda ele alınan, Türkiye'nin AGSP planlarında yer alması konusu gündeme getirilmemiş, sadece AB'ne üye olmayan NATO üyesi

⁴³² Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 197-198; Türker, **a.g.e.**, s. 70.

⁴³³ Türker, **a.g.e.**, s. 70-71; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 447.

devletlerin askeri ve askeri olmayan güvenlik birimleri bakımından AB imkân ve kabiliyetlerine yaptıkları olumlu katkıdan bahsedilmiştir⁴³⁴.

5.1.3.8. Sevilla ve Brüksel Zirveleri

21-22 Haziran 2002 tarihlerinde yapılan Sevilla Zirvesi'nde, AGSP'nin kapsamı terörizmle savaşı da içine alacak şekilde genişletilmiş, ayrıca müteakip yıllarda Balkanlar'da barışı sağlama görevlerinin dışında stratejik görevlerin de AB tarafından üstlenilebileceği ifade edilmiştir⁴³⁵.

24-25 Ekim 2002 tarihlerinde icra edilen Brüksel Zirvesi'ne ise, AB'nin genişleme süreci ve AB-NATO uzlaşması damgasını vurmuştur. Türkiye'nin "*Berlin Artı*"⁴³⁶ düzenlemesini kabul etmemesi, AB'nin NATO altyapısına erişimini engellemiştir. Soruna bir çözüm bulmak amacıyla İngiltere'nin AB adına girişimiyle, ABD, İngiltere ve Türkiye arasında Ankara Mutabakatı imzalanmış, netice itibarıyla Türkiye'nin taleplerine tam cevap vermemesine rağmen sorun aşılmış ve Zirve Sonuç Bildirisi'nde, AB-NATO ilişkileri ayrı bir başlık altında ele alınarak, NATO'nun AB üyesi olmayan üyelerinin AB harekâtlarına katılımına ilişkin düzenlemeler konusunda anlaşmaya varıldığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, Nice kararları kapsamında AB üyesi olmayan NATO üyelerinin AB ile NATO arasındaki ilişkiler kapsamında alınacak kararlar doğrultusunda AB harekâtlarına müdahil olabilecekleri belirtilmiştir⁴³⁷.

5.1.3.9. Kopenhag Zirvesi

12-13 Aralık 2002 tarihlerinde icra edilen Zirve'de, AB ile NATO arasında Acil Müdahale Gücü kapsamında yapılacak operasyonlarda NATO imkân ve yeteneklerinin kullanılması konusunda mutabakata varıldığı açıklanmıştır. Bu mutabakat 16 Aralık

⁴³⁴ Türker, **a.g.e.**, s. 73-74; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 198-199; Çayhan, **a.g.m.**, s. 50; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 447-449; Açıkmeşe, **a.g.m.**, s. 1; Özlem, **a.g.m.**.

⁴³⁵ Türker, **a.g.e.**, s. 76; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 449.

⁴³⁶ 17 Mart 2003 tarihinde, NATO ve AB arasında imzalanan ve "Berlin Artı" olarak anılan işbirliği anlaşmasına göre, "Berlin Artı" düzenlemeleri dört unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; AB'nin NATO'nun operasyonel planlamasını kullanabilmesinin garanti edilmesi, AB'nin NATO yetenekleri ve ortak varlıklarını kullanabilmesi, AB başkanlığındaki operasyonlar için NATO Avrupa komutanlığı seçeneğinin bulunması ve NATO savunma planlama sisteminin gerektiğinde AB operasyonları emrine kuvvet verilecek şekilde uyarlanmasıdır. Bkz. Erdinç, Müjde, "Son Dönem Avrupa Birliği Gelişmeleri", <http://www.tasam.org/index.php?altid=1542&syf=2>, 20.01.07.

⁴³⁷ Türker, **a.g.e.**, s. 76-77; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 200-208; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 449; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 235-236, 239.

2002 tarihinde açıklanan “Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası’na İlişkin AB-NATO Deklarasyonu” ile teyit edilmiştir. Varılan mutabakatta; AB’nin, NATO’nun müdahil olmadığı kriz yönetimi operasyonlarında, AGSP çerçevesinde sahip olduğu tüm araçları kullanarak çatışmaları önlemeye çalışacağı, NATO’nun ise Washington Zirvesi Kararları ile uyum içerisinde, AGSP’nin oluşumunu desteklediği ve KAK’nin 13 Aralık 2002 tarihli kararında belirtildiği üzere kendi planlama yeteneklerini AB’ne verdiği ifade edilmiş, ayrıca, AB üyesi olmayan NATO üyesi devletlerin, AGSP’nin karar alma mekanizmalarına katılımını sağlamak yetkisinin AB’nin yükümlülüğü altında olduğu vurgulanmıştır⁴³⁸.

5.1.3.10. Selanik ve Brüksel Zirveleri

19-20 Haziran 2003 tarihlerinde yapılan Selanik Zirvesi’nde, ODGP Yüksek Temsilcisi’ne, AB’ni ilgilendiren güvenlik sorunlarını irdeleyen, üye devletlerin çıkarlarını ve vatandaşların önceliklerini göz önünde tutan bir güvenlik stratejisi hazırlaması görevi verilmiştir. AB’nin bu kararında, ABD’nin 20 Mart 2003 tarihinde, BM kararı olmaksızın Irak’a karşı harekâta girişmesi etkin olmuştur⁴³⁹.

12 Aralık 2003 tarihinde icra edilen Brüksel Zirvesi’nde ise ODGP Yüksek Temsilcisi tarafından hazırlanan “Avrupa Güvenlik Stratejisi” onaylanmıştır. Zirve Sonuç Bildirisi’nde, söz konusu güvenlik stratejisinin güvenli bir Avrupa’nın oluşumu için Avrupa’nın kararlılığının bir göstergesi olduğu ve AB’nin tehditlerle ve küresel sorunlarla daha iyi mücadele etmesini sağlayacağı ifade edilmiştir⁴⁴⁰.

AB dış politikasında hem yumuşak hem de sert güçlerin rollerini öngören Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi’nde beş temel tehdit sıralanmıştır. Bunlar; uluslararası terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, başarısız devletler ve örgütlü suçlardır. Belgede; geleneksel savunma anlayışının anlamını

⁴³⁸ Türker, **a.g.e.**, s. 77-78; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 199-200; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 449-450.

⁴³⁹ Türker, **a.g.e.**, s. 79; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 450-451.

⁴⁴⁰ Türker, **a.g.e.**, s. 80; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 451; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 225, 244-245; Müftüler-Baç, **a.g.e.**, s. 14.

yitirdiği, AB için ilk savunma hattının AB'nin sınırları dışında olduğu ifade edilmiş ve AB'nin barış ortamının devam ettiğine olan inancı vurgulanmıştır⁴⁴¹.

Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde üzerinde durulan bir diğer husus, güvenliğe yönelik tehditlerin birbirlerine benzemesine karşın, bunlarla mücadele yönteminin farklı olması gerektiğinin ifade edilmesi olmuştur. Belgede; tehditlerle mücadelenin salt askeri güçlerle yapılamayacağı, askeri güç kullanımı tam olarak dışlanmamakla birlikte, siyasi ve ekonomik gücün sivil ve askeri güçle birlikte düşünülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, AB, ABD'nin 2006 "*Ulusal Güvenlik Stratejisi*"⁴⁴²'nin esasını oluşturan önleyici müdahale kavramını reddetmekte, ayrıca "*serseri devlet*" tanımlaması yerine "*başarısız devlet*" tanımını ortaya koymakta ve rejim değişikliği yerine yönetimin iyileştirilmesini savunmaktadır⁴⁴³.

Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin bir diğer özelliği ise, stratejinin AB müktesebatı ve güvenlik politikasındaki kimliği üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Strateji üç temel sacayağı üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; Avrupa çevresinde güvenlik bölgesini genişletmek, uluslararası düzeni güçlendirmek ve yukarıda ifade edilen beş temel tehditle mücadele etmektir. Bunların yanında stratejinin temelinde yer alan iki kavram ise; önleyici angajman ve çok taraflılık kavramlarıdır⁴⁴⁴.

5.1.3.11. Brüksel'de İcra Edilen Diğer Zirve Toplantıları

AB'ne üye devletler, AGSP'nin geliştirilmesi ve kurumsallaşmasının tamamlanması yönündeki faaliyetlerine aralıksız olarak devam etmektedirler. Bu çerçevede icra edilen Zirve toplantılarından ve alınan kararlardan konu itibarıyla önem arz edenler aşağıya çıkarılmıştır.

⁴⁴¹ Türker, **a.g.e.**, s. 80; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 504; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 226, 245; Müftüler-Baç, **a.g.e.**, s. 14; Ponsard, Lionel, "Güvenlikte Yeni Bir Dönem", http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/main_pr.html, 23.01.07.

⁴⁴² ABD'nin 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi hakkında geniş bilgi için bkz. Eslen, Nejat, "ABD'ye Göre Her Ülke Tehlikeli", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=181888&tarih=20/03/2006>, 17.02.07; Dedeoğlu, Beril, "ABD Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Açıkladı", http://www.millehaber.com/index.php?option=com_content&task=view&id=10702&Itemid=49, 18.02.07; Yaman, Didem, "11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler", <http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=345&ln=TR>, 17.02.07.

⁴⁴³ Türker, **a.g.e.**, s. 80-81; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 502-503; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 246.

⁴⁴⁴ Türker, **a.g.e.**, s. 80-81; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 501-506; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 226.

25-26 Mart 2004 tarihlerinde, İspanya'nın başkenti Madrid'de meydana gelen terörist saldırının ardından icra edilen Zirve'de, yeni bir terörizm eylem planı kabul edilmiş, bir anti-terörizm koordinatörü atanmış, terörizme karşı savaşa yönelik ortak bir yaklaşım oluşturulması için istihbarat işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca Zirve sonunda yayımlanan “*Dayanışma Bildirisi*”nde, AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma'ya atıfta bulunularak, AB'ne üye devletlerden herhangi birinin terörist saldırıya maruz kalması halinde, tüm üye devletlerin dayanışma ruhu içinde hareket etmesi ve mağdur devlete askeri araçlar da dâhil olmak üzere mevcut tüm araçlarla yardım edilmesi garanti altına alınmıştır⁴⁴⁵.

17-18 Haziran 2004 tarihlerinde icra edilen Zirve'de, Temel Hedef 2010 ve Sivil Kriz Yönetimi Eylem Planı onaylanmış, BM'in desteklenmesi kapsamında AB'nin askeri yeteneklerinin kullanılabilmesi ifade edilmiş, AB Dönem Başkanlığı ve AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri ve ODGP Yüksek Temsilcisi bu kapsamda yapılacak harekâtlarda esas alınacak usullerin belirlenmesi maksadıyla görüşmelerde bulunmak üzere görevlendirilmişlerdir. Ayrıca, Zirve Sonuç Bildirisi'nde, askeri kriz yönetimi harekâtı kapsamında, AB ile BM arasındaki işbirliğinin ilkelerini belirleyen bir eke yer verilmiştir⁴⁴⁶.

Zirve'de onaylanan Temel Hedef 2010 kapsamında; 2005 yılına kadar AB'nin stratejik ulaştırma koordinasyonunun sağlanması, 2007 yılına kadar süratle harekâta hazır hale gelebilen stratejik ulaştırma, karaya çıkarma kabiliyetine sahip ve idame ettirilebilir görev kuvvetlerinin hazır hale getirilmesi, 2008 yılına kadar uçakları ile beraber bir uçak gemisinin harekâta hazır hale getirilmesi, 2010 yılına kadar bir Avrupa Hava Ulaştırma Komutanlığının kurulması, hem kara, hem de uzay tabanlı muhabere cihaz ve gereçlerinin desteklediği bir şebeke bağlantısının oluşturulması ve üye devletler arasındaki uyumun geliştirilerek tam etkin hale gelmesi gibi hususlar karar altına alınmıştır⁴⁴⁷.

17 Aralık 2004 tarihinde icra edilen Zirve'de, “*Avrupa Savunması: NATO/AB İstişaresi, Planlaması ve Harekâtları*” isimli belgenin hayata geçirilmesi için ortaya

⁴⁴⁵ Türker, **a.g.e.**, s. 81; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 485.

⁴⁴⁶ Türker, **a.g.e.**, s. 82; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 451-452, 458.

⁴⁴⁷ Türker, **a.g.e.**, s. 84-85; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 222-223.

konulan tavsiyeler onaylanmıştır. Söz konusu belgede, NATO imkân ve kabiliyetlerinin kullanıldığı AB harekâtlarının hazırlık sürecini geliştirmek maksadıyla “*Berlin Artı*” düzenlemeleri şemsiyesi altında Brüksel’deki NATO karargâhında bir AB hücrenin oluşturulması ve NATO’nun da AB Askeri Kurmay Heyeti’nde irtibat düzenlemeleri yapmasına imkân tanınması tavsiye edilmiştir⁴⁴⁸.

16-17 Haziran 2005 tarihlerinde icra edilen Zirve’de, AB Konseyi bünyesinde kurulmasına 2003 yılında karar verilen sivil/asker hücrenin 2006 Haziran ayından itibaren bir harekât merkezi çalıştırmaya başlayacağı, ASA’nın ilk yıllık çalışma planını uygulamaya başladığı, bu çerçevede; askeri yetenekler, silahlanma, sanayi, pazar araştırma ve teknoloji projelerinin ASA’nın dört temel sacayağını oluşturduğu vurgulanmış, AB’nin NATO ve BM ile kriz yönetimi konularındaki ilişkilerinin geliştiği ifade edilmiştir⁴⁴⁹.

AB Dışişleri Bakanları, Mayıs 2006’da, Brüksel’de, Genel İşler Konseyi’nde, 22 Kasım 2004 tarihinde AB Savunma Bakanları tarafından, AGSP kapsamında Acil Müdahale Gücü’nün yeni oluşumlar tarafından desteklenmesi maksadıyla kurulmasına karar verdikleri Avrupa Muharebe Grupları’nın teşkilinin, diğer bazı yeteneklerle birlikte 2010 yılına kadar tamamlanmasını kararlaştırmışlardır⁴⁵⁰.

5.2. AGSP’nin İşleyişi

AGSP, yaklaşık dokuz yıldan beri varlığını, işlevini ve gelişimini devam ettiren bir politikadır. Bu politikanın en önde gelen özellikleri yüksek düzeyde esneklik ve uyum sağlayabilmedir⁴⁵¹.

⁴⁴⁸ Türker, **a.g.e.**, s. 94-95.

⁴⁴⁹ Türker, **a.g.e.**, s. 95-96.

⁴⁵⁰ Acil Müdahale Gücü’nün çalışmalarının beklentilerin altında kalması nedeniyle, Acil Müdahale Gücü’nü daha etkin hale getirme amaçlı bir adım olan bu karar, AB’nin operasyon yapma kabiliyetini artırmak için alınmıştır. 1500 kişilik taburlardan oluşan Avrupa Muharebe Grupları’nın sayısının, AB’nin yeni güvenlik yapılanması ve askeri yeteneklerinin geliştirilmesi için hedef yıl olarak seçilen 2010’a kadar, 13’e ulaştırılması öngörülmektedir. Fransa, İngiltere, İtalya ve İspanya’nın birer birlik oluşturacakları Muharebe Grupları’nın Acil Müdahale Gücü’nden farklı olarak, 15 gün içerisinde harekete geçebilmesi ve operasyon kararının verilmesinin akabinde en fazla 10 gün içinde konuşlanabilmesi amaçlanmaktadır. İlk birlik 2007 yılı için planlanmıştır. Altı aylık bir rotasyon sistemi ile çalışacak Muharebe Gruplarının en az ikisinin bu rotasyon sayesinde anında konuşlandırılabilir olmasının, AB’nin kriz anında çabuk cevap verebilme yeteneğini artırması planlanmaktadır. Bkz. Müftüler-Baç, **a.g.e.**, s. 14-15.

⁴⁵¹ Türker, **a.g.e.**, s. 97-98.

AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma'nın, AB'ne üye devletlerin parlamentolarında onaylanması işleminin tamamlanmamış olması nedeniyle, AB'nin henüz hukuki bir kişiliği bulunmamaktadır. Bu nedenle, AB'nin icra ettiği kriz yönetimi harekâtlarında, harekâtın icra edileceği alan NATO'nun sorumluluk sahası içinde ise, AB ile NATO arasında görüşmeler yapılarak iş bölümü ve sorumluluklar siyasi ve askeri seviyede belirlenmekte; özerk bir AB harekâtı söz konusu ise, gayri resmi müzakereler üye devletler arasında yapılmakta ve karargâhların kullanılmasını öneren devlet çekirdek devlet olarak harekâtın merkezinde yer almaktadır. Sivil bir harekât söz konusu olduğunda da benzer bir yol izlenmekte, ancak bu durumda AB kurumları ve özellikle Avrupa Komisyonu merkezi bir role sahip olmaktadır⁴⁵².

ODGP/AGSP kararlarının alınmasında oybirliği esası geçerlidir. Ancak karar alınmasını kolaylaştırmak için, Amsterdam Andlaşması ile yapıcı çekimserlik uygulaması getirilmiş ve ODGP'na ilişkin karar alma süreci kolaylaştırılmıştır. Ayrıca, yine Amsterdam Andlaşması'nın ekinde bulunan bir protokolle, karar alma sürecine ilişkin olarak Danimarka'ya özel bir statü verilmiştir. Kriz yönetimine ilişkin bir harekâta karar verilmesini müteakip, harekâtın sonunda ulaşılmaya çalışılan hedefler ve harekât esnasında kullanılacak araçlar, Genel İşler Komitesi tarafından hazırlanan bir müşterek eylem planında belirtilmektedir⁴⁵³.

AGSP ile ilgili konularda, 2003 Şubat ayında yürürlüğe giren ve Nice'te onaylanan “*genişletilmiş işbirliği*” askeri ve savunmaya ilişkin konularda geçerli değildir. AB'ne üye olmayan devletlerin harekâtlara askeri katkı sağlamasına imkân tanımak için, Nice Zirvesi'nde “*İştirakçiler Komitesi*” adı altında bir komite kurularak karar alma mekanizmasında belli düzenlemeler yapılmıştır⁴⁵⁴.

Her harekâtın kendine has finanssal yapısı mevcuttur. ABKA'nın 28'inci Maddesi, idari maliyetler ile sivil harekâtın masraflarının AB bütçesinden, askeri harekâtın masraflarının ise harekâta katılan devletler tarafından karşılanmasını

⁴⁵² Türker, **a.g.e.**, s. 98.

⁴⁵³ Reçber, **a.g.e.**, 2005, s. 300-303; Türker, **a.g.e.**, s. 98.

⁴⁵⁴ Türker, **a.g.e.**, s. 99.

öngörmektedir. Askeri harekâta yük paylaşımı konusunda Athena ismi verilen bir mekanizma oluşturulmuştur⁴⁵⁵.

İcrasına karar verilen bir harekâtın kontrolü ve taktik yönetimi yetkisi, askeri ve sivil olmasına bağlı olarak harekâtın başına getirilen kişiye verilmiştir. Genellikle özel bir temsilci ile harekâtın yöneticisi desteklenmektedir. Bu kişiler AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri ve ODGP Yüksek Temsilcisi'ne karşı sorumludurlar. Siyasi ve Güvenlik Komitesi ise stratejik kontrol ve siyasi geri besleme görevlerini yürütmektedir⁴⁵⁶.

AB kriz yönetimi sadece kara harekâtının planlanması ve icrasından ibaret olmadığı gibi salt uluslararası kriz durumlarına yönelik bir politika da değildir. St. Malo Bildirisi'nde kararlaştırıldığı üzere, AGSP aynı zamanda, Avrupa savunma sanayi ve teknolojisinin güçlü ve rekabetçi bir yapıya kavuşturulması hedefini de içermektedir. Konu ile ilgili olarak 12 Temmuz 2004 tarihinde ASA kurulmasına karar verilmiştir⁴⁵⁷.

AGSP temel olarak ABKA'nın Andlaşması'nın 17-2 ve 25'inci Maddelerinde kriz yönetimi biçiminde tanımlanmıştır. AB kriz yönetimini sadece askeri boyutta değil, aynı zamanda sivil boyutta da ele almaktadır. AB'nin kriz yönetimi sadece AGSP araçları ile yapılmamaktadır. Gerçek uluslararası krizlerle uğraşmak gerektiğinde ticaret, yardım, destek, ulaşım, haberleşme, finans ve siyaset gibi araçlar da zaruri hale gelebilmekte ve AGSP araçları ile eşit bir biçimde sorunun çözümünde pay sahibi olabilmektedirler⁴⁵⁸.

AGSP'na ilişkin temel kararlar AB Bakanlar Konseyi seviyesinde alınmaktadır. Ancak alınan kararlar ve kararlara ilişkin politikanın uygulanmasında kullanılan varlıkların dondurulması, yaptırımların uygulanması, sınır kontrolü veya sivil savunma tedbirlerin hayata geçirilmesi için AB Konseyi tarafından onaylanması gerekmektedir. Komisyon ise AGSP'nın sivil bölümünde kısıtlı bir role sahiptir⁴⁵⁹.

⁴⁵⁵ Türker, **a.g.e.**, s. 99; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 385.

⁴⁵⁶ Türker, **a.g.e.**, s. 99.

⁴⁵⁷ Türker, **a.g.e.**, s. 99-100.

⁴⁵⁸ Türker, **a.g.e.**, s. 100; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 364-367.

⁴⁵⁹ Türker, **a.g.e.**, s. 100-101.

5.3. AGSP'nın Yapılanması

5.3.1. AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri ve ODGP Yüksek Temsilcisi

AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreterliği Maastricht Andlaşması'yla, ODGP Yüksek Temsilciliği ise Amsterdam Andlaşması'yla oluşturulmuş ve AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri'ne tevdi edilmiş makamlardır. AB Bakanlar Konseyi Genel Sekreteri ve ODGP Yüksek Temsilcisi'nin görevi, ODGP kapsamına giren konularda, özellikle politika kararlarının formüle edilmesi, hazırlanması, uygulanması ve üçüncü taraflarla diyalogda AB Başkanlığı'nı desteklemektir. ODGP Yüksek Temsilcisi de, icra ettiği görevlerle ilgili olarak Siyasi ve Güvenlik Komitesi tarafından desteklenmektedir. Ayrıca, Yüksek Temsilci belirli politik konularla ilgili olarak özel temsilci atamaya yetkili kılınmıştır⁴⁶⁰.

5.3.2. Siyasi ve Güvenlik Komitesi

AGSP'nın formülasyonu ve uygulanmasında ODGP Yüksek Temsilcisi'ne yardımcı olmak üzere, Helsinki Zirvesi'nde; Siyasi ve Güvenlik Komitesi, Askeri Komite ve Askeri Kurmay Heyeti olmak üzere üç yeni birim kurulmuş ve bu birimler Nice Zirvesi'nde daimi hale getirilmiştir.

Bu birimlerden Siyasi ve Güvenlik Komitesi'nin görevi, ODGP kapsamında yer alan alanlarda uluslararası durumu takip etmek ve yeni politikalar geliştirerek bunların uygulamasını takip etmektir. Siyasi ve Güvenlik Komitesi, Askeri Komite'yi yönlendirir ve komitenin tekliflerini ve tavsiyelerini değerlendirir. Ayrıca AB Bakanlar Konseyi'nin kontrolü altında, askeri ve siyasi yeteneklerin geliştirilmesi için siyasi yönlendirme faaliyetlerinde bulunur. Krizle mücadelede AB'nin siyasi kontrol ve stratejik yönlendirme faaliyetlerini yürütmekten de sorumlu Siyasi ve Güvenlik Komitesi, kriz durumlarında krizi takip eder ve alınacak tedbirler hakkında AB Bakanlar Konseyi'ne tekliflerde bulunur. Ayrıca icra edilecek harekâta ilişkin olarak; emir komuta zinciri, harekât konsepti ve harekât planı ile ilgili askeri seçenekleri değerlendirir ve değerlendirme sonuçlarını AB Bakanlar Konseyi'ne sunar. Komite ayrıca, AGSP kapsamında, üye devletler ile NATO arasında bir diyalog forumu

⁴⁶⁰ Türker, **a.g.e.**, s. 101.

oluşturmak için de çaba gösterir. Büyükelçi seviyesindeki kıdemli ulusal temsilcilerden ve ODGP konusunda yetkili bir Komisyon üyesinden teşekkül eden Siyasi ve Güvenlik Komitesi, çalışmalarına 2001 yılı başlarında başlamıştır⁴⁶¹.

5.3.3. Askeri Komite

AB Bakanlar Konseyi içindeki en yüksek askeri yapı olan Askeri Komite, AB'ne üye devletlerin Brüksel'deki askeri yetkilileri tarafından temsil edilen genelkurmay başkanlarından oluşur. Askeri Komite'nin başında, genelkurmay başkanları tarafından üç yıllık bir dönem için seçilen, AB üyesi devletlerden bir orgeneral veya oramiral bulunur. Askeri Komite üyelerinden bazıları, aynı zamanda NATO Askeri Komitesi'ne de üyedirler. Askeri Komite Başkanı, savunma ile ilgili konuların görüşüldüğü AB Bakanlar Konseyi toplantılarına iştirak eder⁴⁶².

Askeri Komite; kriz yönetimi genel konsepti, potansiyel krizlerle ilgili riskler ve yetenek hedefleri gibi konularda değerlendirmeler yapar ve Siyasi ve Güvenlik Komitesi'ne tekliflerde bulunur. Kriz yönetiminde, Askeri Kurmay Heyeti'nden, Siyasi ve Güvenlik Komitesi'nin talebi üzerine stratejik seçenekler geliştirmesini ister ve Askeri Kurmay Heyeti Genel Direktörü'ne kriz yönetimini başlatma direktifini verir. AB Bakanlar Konseyi tarafından belirlenen askeri seçenek çerçevesinde harekât komutanına ilk planlama direktifini verir. Harekât komutanı tarafından geliştirilen konsepti ve harekât planını Askeri Kurmay Heyeti'nin değerlendirmelerini de alarak Siyasi ve Güvenlik Komitesi'ne sunar. Harekât komutanı sorumluluğunda icra edilen harekâtı denetler ve harekâtın iptali konusunda Siyasi ve Güvenlik Komitesi'ne tavsiyelerde bulunur. İştirakçiler Komitesi'nde Askeri Komite'nin temsil edilmesini sağlar ve AB üyesi olmayan devletler ve diğer kuruluşlarla askeri ilişkileri geliştirir⁴⁶³.

5.3.4. Askeri Kurmay Heyeti

Askeri Kurmay Heyeti; erken uyarı, durum değerlendirmesi, stratejik planlama ve muhtemel harekâtlar için AB'ne üye devletlerin ulusal güçlerinden veya çok uluslu

⁴⁶¹ Türker, **a.g.e.**, s. 102-103; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 376; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 235.

⁴⁶² Türker, **a.g.e.**, s. 103-104; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 376-377; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 235-236.

⁴⁶³ Türker, **a.g.e.**, s. 104-105; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 376-377; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 235-236.

güçten kuvvet teşkil edilmesi gibi konularda, AGSP'na askeri uzmanlık desteği sağlamakla görevlidir⁴⁶⁴.

Askeri Kurmay Heyeti faaliyetlerini, Askeri Komite'nin direktifleri doğrultusunda yürütür, raporlarını da Askeri Komite'ye sunar. Askeri Kurmay Heyeti AB Bakanlar Konseyi'nin bir birimidir ve doğrudan ODGP Yüksek Temsilcisi'ne bağlıdır. AB Bakanlar Konseyi tarafından belirlenen statü çerçevesinde, AB'ne üye devletler tarafından sağlanan personelin görev yaptığı birimin başında, korgeneral veya koramiral rütbesinde, bir Genel Direktör bulunur⁴⁶⁵.

Askeri Kurmay Heyeti; Askeri Komite ile AB'nin askeri kaynakları arasında ilişki kurmak, AB'nin organlarına askeri personel desteği sağlamak, Askeri Komite'nin kararlarını uygulamak, NATO imkânları kullanılsın veya kullanılmasın AB liderliğinde icra edilen bütün operasyonlarda durum değerlendirmesi yapmak ve Askeri Komite'ye stratejik planlamada destek sağlamak, AB'ne üye devletlerin NATO Savunma ve Planlama süreci ve Barış İçin Ortaklık (BİO) Planlama ve Değerlendirme sürecine uyumunu sağlamak, AB'ne üye devletlerin sağladığı kuvvet ve yetenekler hakkında değerlendirme ve denetleme yapmak gibi görevlerin yürütülmesinden sorumludur⁴⁶⁶.

5.3.5. Avrupa Savunma Ajansı

AB Bakanlar Konseyi tarafından, AGSP'nın desteklenmesi amacıyla, kendi otoritesi altında, 12 Temmuz 2004 tarihinde, Ajans Başkanı, Yönetim Kurulu, Ajans Yöneticisi ve yeteri kadar personelden oluşturulan ASA'nın temel görevi, AB'ne üye devletlerin savunma yeteneklerinin geliştirilmesini desteklemektir. ASA bu görevini; kriz yönetimi alanındaki savunma yeteneklerini gerçekleştirmek, Avrupa silahlanma işbirliğini gerçekleştirmek ve teşvik etmek, Avrupa savunma sanayi ve teknolojik altyapısını güçlendirmek amacını güden politika ve önlemleri belirlemek ve hayata geçirmek, Komisyon ile irtibatlı olarak Avrupa savunma teçhizatı pazarının

⁴⁶⁴ Türker, **a.g.e.**, s. 105; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 377; Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 236.

⁴⁶⁵ Türker, **a.g.e.**, s. 105 Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 377.

⁴⁶⁶ Türker, **a.g.e.**, s. 105-106; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 446.

oluşturulmasını desteklemek ve Avrupa savunma araştırma ve teknolojisinin etkinliğini artırmak suretiyle yerine getirmeye çalışmaktadır⁴⁶⁷.

5.3.6. Avrupa Yetenekler Eylem Planı

Helsinki Zirvesi'nde tespit edilen Temel Hedef'e ulaşmak için, Brüksel'de icra edilen Yetenek Taahhüdü Konferansı'nda AB'ne üye devletler tarafından taahhütlerde bulunulmuştur. Ancak AB'ne üye devletler tarafından taahhüt edilen yetenekler Petersberg Görevleri için gerekli operasyonel ihtiyaçların belirlendiği Helsinki Ana Hedef Katalogu'nda öngörülenlere yetmemiştir. Eksik kalan bu yeteneklerin tamamlanması maksadıyla, Laeken Zirvesi'nde hayata geçirilmesine karar verilen Avrupa Yetenek Eylem Planı çerçevesinde uzmanlardan oluşan çeşitli paneller oluşturulmuştur. Söz konusu panellerin koordinesi de, Askeri Kurmay Heyeti tarafından desteklenen Temel Hedef Görev Kuvveti'ne verilmiştir⁴⁶⁸.

5.3.7. Diğer Yapılar

AGSP'nin şekillenmesinde ve uygulanmasında, yukarıdaki birimlere destek olan başka yapılar da oluşturulmuştur. Bunlar; AB içindeki değişik kurumlardan görevlilerden oluşturulan ve danışma organı durumunda olan Kriz Yönetiminin Sivil Yönleri Komitesi, potansiyel krizleri izleyen ve AB Bakanlar Konseyi'ne bildiren Durum Merkezi ile BAB'nin yapılanması içinde iken AB'ne aktarılan; uydu kaynaklı bilgi ve analiz ihtiyaçlarını karşılayan Uydu Merkezi ve AB'ni ilgilendiren temel güvenlik ve savunma konularını araştırmak, AB Konseyi ve Yüksek Temsilci için ileriye dönük analizler yapmak ve transatlantik ilişkilerin geliştirilmesini sağlamakla görevlendirilen AB Güvenlik Araştırmaları Enstitüsü'dür⁴⁶⁹.

⁴⁶⁷ Türker, **a.g.e.**, s. 112-115; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 458; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 223.

⁴⁶⁸ Türker, **a.g.e.**, s. 108-112; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 446; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 223.

⁴⁶⁹ Türker, **a.g.e.**, s. 107-108; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 377.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-AT/AB İLİŞKİLERİ VE ÜYE ADAYLIK SÜRECİNİN TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

Temelinde güvenlik olgusu bulunan ve başlangıcı Attik-Delos Deniz Birliği’ne kadar dayanan Avrupa’daki örgütlenme, diğer bir ifade ile bütünleşme arayışları, bugün gelinen nokta itibarıyla, AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma’nın AT/AB üyesi bazı devletlerin yaptıkları halk oylamalarında kabul görmemesi nedeniyle tıkanmış gibi görünmesine rağmen, halen devam eden bir süreçtir. Zira, AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma yürürlüğe konulamamasına rağmen, AB’nin üzerine kurulu olduğu Andlaşmaları değiştiren Lizbon Andlaşması/Reform Andlaşması 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanmış ve 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmüştür.

İkinci bölümde, Avrupa’daki bütünleşme ve bu bağlamda son tahlilde, konu itibarıyla önem arz eden ortak dış ve güvenlik politikası oluşturma çabaları ve bu çabalar sonucunda elde edilen netice, konu kapsamı içinde kalmaya özen gösterilerek incelenmiştir.

Son bölümde ise, Türkiye’nin AT/AB ile ilişkileri, bu kapsamda AT’na yapılan ortaklık başvurusu ile başlayan üye adaylığı sürecinde Türkiye’nin Avrupa’nın güvenlik arayışları içerisindeki yeri ve bu sürecin Türkiye’nin ulusal güvenliğine etkisi, tarihsel gelişim de göz önünde tutularak, iki kısım halinde irdelenecektir.

BİRİNCİ KISIM

TÜRKİYE-AT/AB İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE-AVRUPA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türklerin Avrupa ile ilişkileri on asır gibi uzun bir zaman öncesine dayanmaktadır. Orta Asya'dan çıkıştan itibaren, yüzünü Batı'ya dönen Türklerin Avrupa'da dayandığı sınırlara bakıldığında, bunun bir rastlantı olmadığı, ulaşılan sınırların Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına oturduğu görülmektedir⁴⁷⁰.

Avrupalılar Türklerle savaşlarda karşılaşmışlar ve Türkler, kaybedilen kutsal toprakların geri alınması için düzenlenen Haçlı Seferleri'nde, Avrupalıları tarihlerinde ilk kez birleştiren etken olmuştur⁴⁷¹. Türkler için ise İstanbul'un fethi, Batılılaşma sürecinin başlangıcını teşkil etmiş; özellikle 1800'lü yıllardan itibaren Batı Avrupa model alınarak başlatılan değişim süreci karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamıştır⁴⁷².

Cumhuriyetle birlikte, Atatürk'ün, Türkiye'nin kültürel ve teknolojik geriliğinin esas sebebi olarak kabul ettiği eski sistemi tamamen yıkmasıyla hızlanan ve daha köklü bir şekilde benimsenip çağdaşlaşma ile eş anlamlı kabul edilen Batılılaşma sürecinde Türk Toplumunu, idareden yargıya, kılık kıyafetten eğitime kadar hayatın her alanında yeniden şekillendirilmeye çalışılmış ve bu değişimin ana gayesi “*Çağdaş Uygarlık*” seviyesine ulaşmak olarak belirlenmiştir. Çeşitli devletlerin yasaları incelenerek en uygun olanlar bazı değişikliklerle Türk Toplumunun bünyesine uyarlanmış, laiklik Cumhuriyetin temel prensipleri arasında kabul edilmiştir. Güvenlik arayışlarında da Batı'ya yönelen Türkiye, 19'uncu Yüzyıl başlarından itibaren başlattığı Denge Politikası'na Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir⁴⁷³.

⁴⁷⁰ Sandıklı, a.g.e., 2001, s. 180.

⁴⁷¹ Bkz. İkinci Bölüm Birinci Kısım Madde 1.1.

⁴⁷² Sandıklı, a.g.e., 2001, s. 180; Aycan, Mehmet, *Yeni Türkiye'nin Doğuşu, Sıfır Noktası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005, s. 31, 134.

⁴⁷³ 1798 yılına kadar yalnızcılık politikası izleyen ve bir ittifak arayışına gerek görmeyen Osmanlı İmparatorluğu, bu tarihten itibaren kendisine yöneltilen tehdit ve tehlikelere karşı, daima yanına bir büyük devleti alarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Genel olarak “Denge Politikası” adı verilen ve Cumhuriyet Dönemi'nde de devam edilen bu politikayı şu devrelere ayırmak mümkündür: 1798-1878

Batılılaşma çabalarının bir devamı olarak, Türkiye, II'nci Dünya Savaşı'ndan sonraki hızlı uluslararası örgütlenme sürecinde, Batı Avrupa Devletleri ile olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve bu devletlerin oluşturduğu farklı alanlardaki örgütlenmelerle bütünleşmeyi hedeflemiş, bu bağlamda; 1948 yılında OECD'ye, 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne ve 1952 yılında da NATO'ya üye olmuştur. Özellikle Avrupacı kanadın başlangıçtaki muhalefetine rağmen NATO'ya üyelik, Türkiye'yi Batı savunma sistemi içerisinde yaşamsal bir üye haline getirmiştir⁴⁷⁴.

2. TÜRKİYE-AT/AB İLİŞKİLERİ

2.1.1. Türkiye'nin AET'na Ortak Üyelik Başvurusu ve Ankara Andlaşması İtibarıyla Türkiye/AT Ortaklık İlişkileri

NATO üyeliği sonrası Batı Avrupa Devletleri ile bütünleşme arayışlarındaki bir diğer önemli gelişme de, çalışma konusunu oluşturan ve bugün itibarıyla da halen devam eden bir süreç olan AT/AB (*o dönem itibarıyla AET*)'ne ortaklık başvurusu olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, Yunanistan'ın 15 Temmuz 1959 tarihindeki ortaklık başvurusunun hemen ardından, 31 Temmuz 1959 tarihinde, AET'nu kuran Roma Andlaşması'nın 238'inci Maddesi uyarınca "*ortak üye*" olmak için Topluluklar Konseyi'ne başvurmuştur. Türk Hükümeti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne bile danışmaksızın yaptığı bu başvuruda, Yunanistan'ın yapmış olduğu başvuru önemli bir etken olmuştur⁴⁷⁵. Türkiye'nin bu başvurusu üzerine başlayan ve yaklaşık dört yıl süren müzakerelerin sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti ile AT arasında

dönemi: Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma, 1888-1918 dönemi: Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya dayanma, 1920-1936 dönemi: Batılılara karşı SSCB'ne dayanma, 1936-1945 dönemi: İtalya tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma, 1945-1989 dönemi: Sovyet tehlikesine karşı ABD'ne dayanma ve 1989-Günümüze kadar olan dönem: Yeni Dünya Düzeni içerisinde güvenlik arayışları. Bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 43-44; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 181.

⁴⁷⁴ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 173-174; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 182; Larrabee, F. Stephen; Lesser, Ian O., **Türk Dış Politikası Belirsizlik Döneminde**, Çev. Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s. 72.

⁴⁷⁵ Türkiye'nin AET'na, TBMM'ne bile danışmadan oldukça ani bir şekilde aldığı bu başvuru kararında, Yunanistan'ın Batı Avrupa kurumlarında yalnız bırakılmaması düşüncesi önemli bir etken olmuştur. Nitekim zamanın Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun "Yunanistan kendisini boş bir havuza atsa bile onu yalnız bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden siz de atlayacaksınız" sözü, Türkiye'nin başvurusunun arkasında yatan temel sebebi açıklamaktadır. Bkz. Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 186-187; Vardar, **a.g.m.**, s. 442-443.

ortaklık yaratan Ankara Andlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve tarafların iç hukuklarının öngördüğü prosedüre göre onaylanmayı müteakip, 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir⁴⁷⁶.

Ankara Andlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Türkiye ile AT arasında hak ve yükümlülükler kapsamında kurulan ilişkiler, asli ve tali (*türeme*) normlardan oluşan ortaklık mevzuatına⁴⁷⁷ dayalı olarak sürdürülmüştür. Ankara Andlaşması konu edindiği düzenlemeler itibarıyla, tarafların karşılıklı olarak hak ve yükümlülüklerini yerine getirmeleri koşuluna bağlı olarak, Türkiye Cumhuriyeti ile AT arasında bütünleşmeyi gaye edinmiştir. Bu gayeye ulaşmak için Türkiye Cumhuriyeti ile AT arasındaki ilişkiler, ortaklık mevzuatı kapsamında; hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç döneme ayrılmıştır⁴⁷⁸.

Ankara Andlaşması, ortaklık rejiminin işleyebilmesi için çeşitli kurumların tesis edilmesini de düzenlemiştir. Ortaklık Konseyi, Andlaşma'nın ilgili düzenlemeleri itibarıyla doğrudan kurulmuş, diğer kurumlar ise bu kuruma yardımcı olmak üzere tesis edilmişlerdir⁴⁷⁹.

⁴⁷⁶ Genç, Mehmet; Reçber, Kamuran, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Bilimin Işığında Aydınlanma Seminerleri**, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür ve Sanat Kurulu Yayınları No. 4, Bursa, 2003, s. 35-37; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 5-6; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 175-176; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 184-194; Türker, **a.g.e.**, s. 173; Vardar, Deniz, "Türkiye-Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 442-443; Canbolat, **a.g.m.**, s. 209; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 105-108; 54'üncü Dönem Müdavimleri, **a.g.e.**, s. 85; Bağcı, **a.g.m.**, s. 942; Balkan, **a.g.e.**, s. 265; Rehn, **a.g.e.**, s. 134-135.

⁴⁷⁷ Ankara Andlaşması ile Ankara Andlaşması'nın ekleri olan Protokoller ve Katma Protokol, Katma Protokol'ün ekleri olan Tamamlayıcı Protokoller, Bildiriler ve Uyum Andlaşmaları ortaklık mevzuatının asli normlarını, bu asli normlara istinaden Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen tasarruflar da tali (*türeme*) normları meydana getirmektedir. Bkz. Genç; Reçber, **a.g.m.**, s. 38; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 7-8; Ayrıca AT tali (*türeme*) normlarının yapısı ve karakteristik özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Genç, **a.g.e.**, 1993, s. 203-230.

⁴⁷⁸ Hazırlık dönemi prensip olarak beş yıl öngörülmesine rağmen dokuz yıl, geçiş dönemi 1973 yılı itibarıyla on iki yıl olması gerekirken yirmi iki yıl sürmüş, son dönem ise 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. 11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki Zirvesi'nde Türkiye Cumhuriyeti'ne üye adaylığı perspektifi tanınmış, 3 Ekim 2005 tarihinde tam üyelik müzakerelerine başlanmıştır. Bkz. Genç; Reçber, **a.g.m.**, s. 39-43; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 7-19, 40-44 ve 88-100; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 176; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 195-197; Türker, **a.g.e.**, s. 173-177; Vardar, **a.g.m.**, s. 444; Canbolat, **a.g.m.**, s. 209; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 106-107; 54'üncü Dönem Müdavimleri, **a.g.e.**, s. 85-86.

⁴⁷⁹ Ortaklık Konseyi'ne yardımcı olmak üzere tesis edilen kurumlar; Ortaklık Komitesi, Karma Parlamento Komisyonu, Gümrük İşbirliği Komitesi, Gümrük Birliği Ortak Komitesi, Ortak Danışma Komitesi ve Yönlendirme Komitesi'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bkz. Genç; Reçber, **a.g.m.**, s. 38, Dipnot No. 5; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 19-40; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 260-271.

2.2. Türkiye'nin AT'na Tam Üyelik Başvurusu

12 Eylül 1980 Askeri Harekâtı'nın ardından, askeri yönetimin, Türkiye'nin gerek uluslararası örgütlerle olan bağlarında, gerekse AT'na yönelik politikalarında bir değişiklik yapmayacağını duyurmasına rağmen AT tarafından askıya alınan Türkiye-AT ilişkileri, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren tekrar normalleşme sürecine girmiş ve Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde, ortaklık ilişkisinden bağımsız bir şekilde, her üç Topluluğa tam üyelik için Konsey'e müracaatı ile ivme kazanmıştır⁴⁸⁰.

Türkiye Cumhuriyeti'nin AT'na tam üyelik müracaatı, Konsey tarafından değerlendirilmeyi müteakip, incelenmek üzere Komisyon'a iletilmiş, Komisyon incelemesini tamamladıktan sonra, 20 Aralık 1989 tarihinde açıkladığı görüşünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin AT'na tam üyelik için henüz hazır olmadığını belirtmiştir. Ancak Komisyon bu görüşüne rağmen, Türkiye'nin üyelik için uygun olabileceğini ve bu nedenle de ilişkilerin Ortaklık Andlaşması çerçevesinde güçlendirilmesinin önemli olduğunu ifade etmiştir. Komisyon'un bu görüşünün Bakanlar Konseyi tarafından da benimsenmesi üzerine, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun değerlendirilmesi 1992 yılından sonraya bırakılmıştır⁴⁸¹.

AT-Türkiye ilişkileri, 1993 yılında, ortaklık mevzuatına dayalı olarak Gümrük Birliği müzakerelerinin başlaması ile yeni bir boyut kazanmıştır. İki yıllık müzakere sürecinin ardından, Türkiye Cumhuriyeti-AT Ortaklık Konseyi, 6 Aralık 1995 tarihinde başlayan 36'ncı toplantısında, 22 Aralık 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararıyla, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Gümrük Birliği'ni kabul etmiştir⁴⁸².

⁴⁸⁰ Genç; Reçber, **a.g.m.**, s. 43; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 40-41; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 177-178; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 210-211; Türker, **a.g.e.**, s. 174; Vardar, **a.g.m.**, s. 446-447; Canbolat, **a.g.m.**, s. 209; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 108; 54'üncü Dönem Müdahimleri, **a.g.e.**, s. 91.

⁴⁸¹ Komisyon açıkladığı görüşe ek olarak benimsediği bir raporda Türkiye'ye ilişkin gözlemlerini; Türkiye'nin ekonomik durumunun zayıf olduğu, AT üyesi bir devlet olan ve Türkiye'nin üyeliğine açıkça karşı çıkan Yunanistan ile Türkiye arasında bazı siyasi farklılıklar bulunduğu, Kıbrıs sorununun BM anlayışı çerçevesinde çözüme kavuşturulması gerektiği ve Türkiye'de insan hakları, azınlıklar ve demokrasinin niteliği açısından üyeliğe önemli biçimde engel teşkil edecek sorunlar bulunduğu şeklinde ifade etmiştir. Bkz. Genç; Reçber, **a.g.m.**, s. 44; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 41-42, 269-278; Türker, **a.g.e.**, s. 174; Vardar, **a.g.m.**, s. 447-448; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 214-224; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 108-109; 54'üncü Dönem Müdahimleri, **a.g.e.**, s. 91-92; Bağcı, **a.g.m.**, s. 942.

⁴⁸² Genç; Reçber, **a.g.m.**, s. 44; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 44-45; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 228-233; Türker, **a.g.e.**, s. 174; Vardar, **a.g.m.**, s. 449-450; Terzi, Özlem, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Avrupa

Ancak Gümrük Birliği Kararı'nın 16'ncı Maddesi⁴⁸³, Türkiye Cumhuriyeti Devleti itibarıyla bir takım sıkıntılarının da doğmasına neden olmuştur. Zira söz konusu Madde ve Gümrük Birliği Kararı'nın 10 No.lu Eki'nde, Türkiye Cumhuriyeti'nin hangi üçüncü devletlerle Tercihli Ticaret Anlaşmaları yapması gerektiği liste halinde verilmiştir. Bu listede AT tarafından Kıbrıs'ın tümünü temsil ettiği kabul edilen “*Kıbrıs Cumhuriyeti*” adıyla Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin de bulunması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni, GKRY'nin dolaylı da olsa tanınması sorunsalı ile karşı karşıya bırakmıştır⁴⁸⁴.

2.3. Türkiye'nin AB'ne Üye Adaylığı

Türkiye ile AT arasında Ankara Andlaşması ile tesis edilen ilişkiler Gümrük Birliği'ne geçişle gelişme gösterirken, AB üyesi Devletlerin devlet ve hükümet başkanlarının 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde bir araya geldikleri Lüksemburg Zirvesi'nde, Birliğin, Kopenhag Kriterleri'ne⁴⁸⁵ uyum sağlayabilme olanakları itibarıyla yakın bir dönem içinde iki aşamalı bir genişlemeyi planladığını açıklamaları ve bu genişlemede Türkiye'ye yer vermemeleri Türkiye'nin tepkisine neden olmuştur⁴⁸⁶.

Birliği İlişkileri: Ekonomik Gündemden Siyasi Gündeme”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 455-457; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 109-110; 54'üncü Dönem Müdavimleri, **a.g.e.**, s. 94-103.

⁴⁸³ Gümrük Birliği Kararı'nın 16'ncı Maddesinin 1'inci Paragrafı şu düzenlemeyi içermektedir: Türkiye Cumhuriyeti, “ticaret politikasını Topluluğun ticaret politikasına uyumlu hale getirmek amacıyla bu Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde Topluluğun tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak uyum sağlar. Bu uyum, hem otonom rejimleri hem de üçüncü devletlerle tercihli anlaşmaları kapsar. Bu amaçla Türkiye gerekli önlemleri alır ve ilgili devletlerle karşılıklı yarar temeline dayanan anlaşmaları müzakere eder. Ortaklık Konseyi, kaydedilen gelişmeleri düzenli aralıklarla inceler.” Bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 47-48.

⁴⁸⁴ Konuyla ilgili geniş bir değerlendirme için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 44-51; Balkan, **a.g.e.**, s. 119-121.

⁴⁸⁵ 22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag'da yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde, AB'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağı kabul edilmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterler belirtilmiştir. Bu kriterler siyasi (demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı), ekonomik (işleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması) ve topluluk mevzuatının benimsenmesi (Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dâhil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması) olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Bkz. http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html, 07.04.2005.

⁴⁸⁶ Genç; Reçber, **a.g.m.**, s. 49-50; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 96-100; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 178-180; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 234-238; Türker, **a.g.e.**, s. 175; Terzi, **a.g.m.**, s. 457-458; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 109-110.

Türkiye'nin tepkisi, ilişkileri askıya alma kararı ve bu çerçevede Mart 1998'de Londra'da icra edilen Avrupa Konferansı'nı boykotu üzerine, 15-16 Haziran 1998 tarihlerinde yapılan Cardiff Zirvesi'nde, Türkiye ile ilişkilerin rayına oturtulmasına yönelik kabul edilen düzenlemeler de, Türkiye açısından ayrımcı bir uygulama olarak kabul edilebilecek haksız kararın sonucunu ortadan kaldıramamıştır. Türkiye açısından Lüksemburg Zirvesi'nde tesis edilen haksız kararı kısmen de olsa ortadan kaldıran düzenleme, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde icra edilen Helsinki Zirvesi'nde yapılmıştır. Zirve'de alınan karar itibarıyla, Türkiye'nin AB'ne tam üyelik için ön koşul olan Kopenhag Kriterleri'ni tam anlamıyla yerine getiremediği ileri sürülerek, Türkiye ile “Katılım Ortaklığı” oluşturulması benimsenmiştir⁴⁸⁷.

Helsinki Zirvesi'nden yaklaşık bir yıl sonra, Komisyon, 8 Kasım 2000 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)'ne ilişkin taslak metni açıklamış ve bu taslak metin 4 Aralık 2000 tarihinde Genel İşler Konseyi tarafından onaylanmıştır. AB üyesi Devletlerin devlet ve hükümet başkanları'nın 7-9 Aralık 2000 tarihlerinde gerçekleştirdikleri Nice Zirve Toplantısı'ndan sonra yayımladıkları Zirve Sonuç Bildirgesi'nde AB Konseyi, Genel İşler Konseyi tarafından benimsenen KOB'ne ilişkin memnuniyetini belirtmiş ve bu anlamda Türkiye'nin katılım öncesi strateji kapsamında AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programı'nı hazırlayarak sunmasını istemiştir. AB'nin katılım kriterlerinin karşılanması yönünde ilerleme kaydedilmesi amacıyla, Türkiye için önceliklerin belirlendiği bir yol haritası niteliğinde olan KOB, AB Bakanlar Konseyi tarafından da 8 Mart 2001 tarihinde onaylanmış ve böylece Türkiye'nin AB'ne katılım stratejisinin hukuki temeli resmiyet kazanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin adaylık süreci içerisindeki en önemli yükümlülüğü olan Ulusal

⁴⁸⁷ Genç; Reçber, **a.g.m.**, s. 50; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 96-100; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 180-181; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 238-245; Türker, **a.g.e.**, s. 175; Terzi, **a.g.m.**, s. 457-458; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 110-111; 54'üncü Dönem Müdahimleri, **a.g.e.**, s. 124-126; Bağcı, **a.g.m.**, s. 942; Dedeoğlu, **a.g.m.**, 2004, s. 423; Larrabee; Lesser, **a.g.e.**, s. 78-81; Çomak, Hasret, “Yeni Avrupa Düzeni Çerçevesinde ve Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri”, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye'ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001.

Program, 19 Mart 2001 tarihinde, Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek, AB'nin genişlemeden sorumlu komiserine teslim edilmiştir⁴⁸⁸.

12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nin ardından yayımlanan Zirve Sonuç Bildirgesi'nde, başta Kıbrıs olmak üzere Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren bazı ekonomik ve hukuki düzenlemelere ilişkin kararlar alınmış ve gözden geçirilmiş KOB'nin hazırlanması istenmiş, 2004 yılı sonunda, Türkiye'nin üye adaylığı kapsamında KOB'nde yükümlendiği hususların yerine getirilmesi ve Komisyon'un olumlu yönde tavsiyede bulunması halinde Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanması kararlaştırılmıştır⁴⁸⁹.

Bu gelişmeler ışığında Komisyon, Türkiye ile ilgili olarak gözden geçirilmiş KOB'ni 26 Mart 2003 tarihinde yayımlamıştır. Türkiye ise Ulusal Programı yeniden güncelleyerek, kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerin yer aldığı gözden geçirilmiş Ulusal Programı 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlamış ve kamuoyuna açıklamıştır⁴⁹⁰.

2.4. Türkiye-AB Müzakere Süreci

17 Aralık 2004 tarihinde, Brüksel'de icra edilen Zirve'de, Komisyon'un 6 Ekim 2004 tarihinde hazırladığı rapor ve tavsiye kararı üzerinde yapılan yoğun görüşmeler ve tartışmaların ardından, Türkiye ile üyelik müzakerelerinin tarama süreciyle birlikte 3 Ekim 2005 tarihi itibarıyla başlatılmasına karar verilmiştir. Genel İşler Konseyi toplantısında nihai hale getirilen Müzakere Çerçeve Belgesi'yle de Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin gelecek yıllarda izleyeceği seyir netleştirilmiştir⁴⁹¹.

⁴⁸⁸ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 180-181; Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 245-246; Türker, **a.g.e.**, s. 176; Terzi, **a.g.m.**, s. 458-459; Canbolat, **a.g.m.**, s. 209-212; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 111; 54'üncü Dönem Müdahimleri, **a.g.e.**, s. 126-129; Çomak, **a.g.m.**, 11.01.2001.

⁴⁸⁹ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 215-217; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 181-182; Türker, **a.g.e.**, s. 176; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 111.

⁴⁹⁰ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 242-243; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 181-182; Türker, **a.g.e.**, s. 176; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 111; 54'üncü Dönem Müdahimleri, **a.g.e.**, s. 129.

⁴⁹¹ Türker, **a.g.e.**, s. 176-177; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 215-216; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 113; Rehn, **a.g.e.**, s. 127.

3. AGSP’NİN TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ İÇERİSİNDEKİ YERİ

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından Türkiye kendini Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Doğu Avrupa ile güvenliğini ve ulusal çıkarlarını yakından ilgilendiren Akdeniz ve Orta Asya ülkeleriyle çevrili, istikrarsız bir uluslararası ortamın içinde bulmuştur. Soğuk Savaş’ın yaklaşık elli yıl devam eden güvenlik çerçevesinin bir anda değişmesi bu bölgeleri kırılgan hale getirmiş ve Türkiye de bu kırılganlıktan en fazla etkilenen Devlet olmuştur⁴⁹².

Türkiye’yi uluslararası güvenlik açısından merkezi bir konuma getiren bu gelişmeler, Türkiye’nin uluslararası güvenlik açısından merkezi bir role sahip olmasını da zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında, uluslararası sistem içerisinde yer alan NATO ve BAB gibi güvenlik ve savunma örgütlenmelerinin kurumsal yapılanmalarında yaşanan değişiklikleri, AB’nin ODGP oluşturma çabalarını ve bu kapsamda geliştirilen AGSK ve AGSP sürecini kendi güvenliği açısından yakından izlemiş ve bu oluşumların içinde yer almak istemiştir⁴⁹³.

1987 yılında AB’ne tam üyelik için başvururken, yeni canlandırılan BAB’ne de müracaat eden Türkiye, 20 Kasım 1992 tarihinde Roma’da gerçekleştirilen BAB Bakanlar Konseyi toplantısında alınan karar çerçevesinde, AB üyesi olmayan NATO üyesi Norveç ve İzlanda ile birlikte, 6 Mart 1995 tarihinden itibaren BAB Ortak Üyesi olmuştur. Ortak üyeliğe ilişkin şartların belirlendiği “*İzlanda Cumhuriyeti, Norveç Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin BAB Ortak Üyeliği’ne İlişkin Belge*” ile Türkiye’nin, Norveç ve İzlanda ile birlikte kazandığı olanaklar şunlar olmuştur⁴⁹⁴:

- Üye Devletlerin çoğunluğunun ya da başkanlığı yürüten devletin de içinde bulunduğu üye Devletlerin yarısının oluşturduğu bir grubun talebi üzerine, BAB harekâtlarına katılım sadece üye Devletlerle sınırlandırılabilir.

- Ortak üyeler BAB toplantılarına iştirak edebilecekler, bu toplantılarda konuşma hakları olacak, ancak üye Devletlerin oybirliği ile aldıkları bir kararı engelleme hakları bulunmayacaktır.

⁴⁹² Türker, **a.g.e.**, s. 179; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 182-183.

⁴⁹³ Türker, **a.g.e.**, s. 179-180; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 200.

⁴⁹⁴ Türker, **a.g.e.**, s. 181-182; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 464 ve 472; Terzi, **a.g.m.**, s. 454-455; Bağcı, **a.g.m.**, s. 943; Balkan, **a.g.e.**, s. 268; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 236.

- Ortak üyeler, üye Devletlerin aldıkları bir karara katılabilecekler, üye Devletlerin çoğunluğu ya da başkanlığı yürüten Devletin de içinde bulunduğu üye Devletlerin yarısının oluşturduğu bir grup aksi yönde karar almadığı sürece, kararların uygulama sürecine iştirak edebileceklerdir.

- Ortak üyeler daimi bir irtibat düzenlemesi kapsamında Planlama Hücresi'ne katılabileceklerdir.

- Ortak üyeler, güç tahsis ettikleri BAB askeri harekâtlarına üye Devletlerle aynı şartlarda iştirak edebileceklerdir.

- Ortak üyeler, iştirak ettikleri faaliyetler ve toplantılara ilişkin bilgileri almak amacıyla üye Devletlerin telekomünikasyon sistemine bağlanacaklardır.

- Ortak üyeler BAB'nin bütçesine katkıda bulunacaklardır.

- Uydu Merkezi'nin deneme safhasının 1995 yılında tamamlanması sonrasında, ortak üyelerin de uzay faaliyetlerine katılımı sağlanacaktır.

- Ortak üyeler, diğer kurumlardan BAB'ne devredilen tüm görevler konusunda üye Devletlerle aynı hak ve sorumluluklara sahip olacaklardır.

- Ortak üyelerin BAB'ne üyelikleri, daha önce imzalamış oldukları andlaşmalar ve üyesi oldukları uluslararası örgütlerden kaynaklanan hak ve yükümlülükleri etkilemeyecektir.

- Ortak üyelerin onayı olmadan, ortak üyelik belgesi değiştirilemeyecektir

18 Kasım 1997 tarihinde Almanya'nın Erfurt şehrinde yapılan toplantıda da, ortak üyelerin BAB faaliyetlerine katılımlarının güçlendirilmesi yönünde kararlar alınmış ve bu çerçevede BAB'nin düzenleyeceği harekâtlara katılan Türkiye, bu nedenle bir tehditle karşılaşması halinde, güvenlik gereksinimlerinin karşılanması için tam üyelerle aynı haklara sahip olmuştur. Böylece, NATO'nun Washington Andlaşması'nın 5'inci Maddesinin güvencesi altında bulunan Türkiye'nin, BAB'nin Petersberg Görevleri çerçevesinde sorumluluk alması ve bu niyetle harekâtlara katılması halinde, alan dışı şeklinde ifade edilebilecek bir durumda ortaya çıkacak güvenlik endişelerinin giderilmesi sağlanmıştır. Bu düzenlemeler ışığında, Türkiye'nin, BAB

faaliyetlerine dengeli biçimde katılımı ve BAB üzerinden AB'nin ODGP'na, dolayısıyla AGSK/AGSP'na irtibatı sağlanmıştır⁴⁹⁵.

Türkiye'nin bu kazanımları, 23-24 Nisan 1999 NATO Washington Zirvesi'nde alınan kararlar itibarıyla da, AB üyesi Devletler tarafından dolaylı da olsa desteklenmiştir. Diğer bir ifadeyle, AB üyesi Devletler, AGSK'nin NATO içerisinde geliştirilmesini benimsemişler ve bu sürecin NATO, BAB ve uygun şartlar oluştuğunda da AB arasında yakın işbirliği ile gerçekleştirilmesini öngörmüşlerdir. Bu kararlarda ayrıca, Türkiye gibi AB üyesi olmayan NATO üyesi Devletlerin, BAB ile ilişkilerini düzenleyen müktesebatın korunması ve NATO-AB arasındaki yeni düzenlemelerin, mevcut yapı üzerine tesis edilmesi de kabul edilmiştir⁴⁹⁶.

Ancak, bu Zirve'den yaklaşık bir ay sonra gerçekleştirilen AB Köln Zirvesi'nde, AB'ne üye Devletler, NATO imkân ve yeteneklerinin AB tarafından kullanılması konusunda Washington Zirvesi kararlarını teyit ederken, Washington'da üzerinde mutabakata varılan hususların hilafına, NATO'nun AB üyesi olmayan müttefiklerini, AGSP çerçevesinde üstlenilecek görevlerde ve operasyonlarda üçüncü devletlerle aynı kategoride değerlendirerek, karar mekanizmalarının dışında bırakmışlardır⁴⁹⁷.

Türkiye, NATO Washington Zirvesi Kararları'na dayanarak, AB Köln Zirvesi'nde alınan bu karara tepki göstermiş ve AB'nin AGSP çerçevesinde yapacağı operasyonların planlanması aşamasında karar mekanizmalarının dışında bırakılmasına ve AB'ne üye Devletlerin NATO imkân ve yeteneklerine sınırsız erişimi konusuna karşı çıkmıştır. Zira Washington Zirvesi'nde, AB'nin otonom olarak kriz yönetim operasyonları yapabilmesi ve bunlara NATO'nun destek sağlaması, AB üyesi olmayan

⁴⁹⁵ Türker, **a.g.e.**, s. 182-183; "Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği", İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı 133, Kasım/Aralık 1996, s. 37; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 464; Balkan, **a.g.e.**, s. 268.

⁴⁹⁶ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 201; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 472-473; Bağcı, **a.g.m.**, s. 953; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 236; Sandıklı, Atilla, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, NATO ve Türkiye", Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye'ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001.

⁴⁹⁷ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 201; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 465-466; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 237; Sandıklı, **a.g.m.**, 11.01.2001.

müttefiklerin BAB bünyesinde yararlandıkları statü ve haklar temelinde AGSP'na katılmaları koşuluna bağlanmıştır⁴⁹⁸.

Bu somut düzenlemenin dışında Washington NATO Zirvesi'nde ayrıca, NATO ile AB arasındaki ilişkilerin, NATO ile BAB arasında mevcut olan mekanizma üzerine inşa edileceği de belirtilmiştir. Bu bağlamda Türkiye, bu düzenlemelerin kendisine yarattığı haklar kapsamında, Avrupa güvenliğini ilgilendiren konularda günlük planlama ve danışmalara düzenli katılımının, NATO imkân ve yeteneklerinin kullanılacağı veya Türkiye'nin kuvvet tahsis edeceği AB öncülüğündeki bir harekâtın planlama, hazırlık ve icra safhalarının karar mekanizmalarına aktif olarak katılımının sağlanması gerektiğini ileri sürmüştür⁴⁹⁹.

Haziran 2000 tarihinde yapılan AB Feira Zirvesi'nde, AB bünyesinde işbirliği, dayanışma ve diyalogun yürütülmesi kapsamında, AB üyesi olmayan NATO üyesi Devletler ile AB üyeliğine aday Devletlerin, AGSP sürecine katılabilmelerinin esasları kabul edilmiştir. Bu esaslar itibarıyla, söz konusu devletlerin, AB ile gerekli diyalogu ve işbirliğini sürdürmelerini sağlayacak, kurumsal bir düzenlemenin yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, kriz dönemlerinde AB'nin rol oynayacağı askeri operasyonlar gündeme geldiğinde, eğer NATO'nun imkânları kullanılacak ise, AB üyesi olmayan fakat NATO üyesi olan Devletlerin, kendi isteklerine bağlı olarak bu operasyonlarda yer alabilecekleri belirtilmiştir. AB'nin NATO imkânlarını kullanmadan, kendi askeri gücüyle başlatacağı operasyonlara katılım ise AB Konseyi'nin davet şartına bağlanmıştır. Dolayısıyla Feira Zirvesi'nde de Türkiye'nin beklentilerine yönelik olumlu bir gelişme sağlanamamıştır⁵⁰⁰.

7-11 Aralık 2000 tarihleri arasında yapılan Nice Zirvesi'nde, AGSP'nın, ODGP'nın bir uzantısı olduğu resmen deklare edilmiş, bu bağlamda güçlendirilmiş işbirliği prensibinin işletilebilmesi için, işbirliği yapmak isteyen üye devletlerin, kendi aralarında anlaşmaya vardıktan sonra, diğer devletlerin katılımını beklemeksizin, karar aldıkları konularda işbirliğine gitme yetkisine sahip oldukları vurgulanmıştır. Ancak,

⁴⁹⁸ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 202.

⁴⁹⁹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 202; Sandıklı, **a.g.m.**, 11.01.2001.

⁵⁰⁰ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 204; Terzi, **a.g.m.**, s. 459; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 237-238; Sandıklı, **a.g.m.**, 11.01.2001.

Amsterdam Andlaşması'nda olduğu gibi, Nice Zirvesi'nde alınan kararlar itibarıyla da savunma konuları, güçlendirilmiş işbirliği prensibi dışında bırakılmıştır. Zirve'de ayrıca, BAB'nin operasyonel faaliyetlerinin büyük bir bölümünün, AB tarafından devralındığı da açıklanmıştır⁵⁰¹.

Helsinki, Feira ve Nice Zirveleri'nde alınan yeni kararlara rağmen, Türkiye'nin beklentileri AB tarafından karşılanmamıştır. AB üyesi bazı Devletlerin, AGSP'nin karar alma mekanizmasında Türkiye'ye yer vermek istememeleri nedeniyle, bu zirvelerde alınan kararlarda, NATO üyesi olan fakat AB üyesi olmayan altı Devlete, sadece AGSP kapsamında oluşturulmaya çalışılan Acil Müdahale Gücü çerçevesinde danışma görevi teklif edilmiştir⁵⁰².

Bu bağlamda, AB üyesi olmayan NATO üyesi Devletler, AB'nin Petersberg Görevleri kapsamında, AGSP çerçevesinde düzenleyeceği operasyonlarda kendilerine tanınan statüyü ve yetkileri yeterli bulmadıklarını açıklamışlar, özellikle Türkiye, otonomi prensibi çerçevesinde, AB'nin AB üyesi olmayan NATO üyesi Devletlere sadece danışma ağırlıklı bir katılımı öngören tutumunu sürdürmeye devam etmesi halinde, NATO imkân ve yeteneklerini, AB'nin AGSP çerçevesinde girişeceği operasyonlarda kullanmasına izin vermeyeceğini açık bir biçimde belirtmiştir⁵⁰³.

Türkiye'nin, AGSP kapsamında AB ile olan ilişkilerini etkileyen en önemli sorun haline gelen bu net politikası, uluslararası sistem içinde yer alan diğer bazı aktörlerin çıkarlarını da etkilemeye başlamıştır. Bu bağlamda, NATO üyesi Devletlerin BAB kapsamında kazanılmış statülerini korumaları kaydıyla, AB üyesi Devletler arasında bir ODGP'nin ve dolayısıyla AGSP'nin oluşumunu başından beri desteklediğini açıkça ortaya koyan ABD, AGSP'nin bir an önce hataya geçirilmesinin 11 Eylül 2001 tarihinde yaşadığı terör saldırısının kendi küresel güvenlik politikalarında

⁵⁰¹ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 204; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 473-474.

⁵⁰² Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 205; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 475; Caşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 384-385; Yıldız, **a.g.m.**, 11.01.2001; Sandıklı, **a.g.m.**, 11.01.2001.

⁵⁰³ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 205; Terzi, **a.g.m.**, s. 459; Bağcı, **a.g.m.**, s. 953; Balkan, **a.g.e.**, s. 269; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 238; Yıldız, **a.g.m.**, 11.01.2001; Müftüler-Baç, **a.g.e.**, s. 13.

yaptığı değişikliklere olumlu etki edeceği düşüncesiyle, sorunun bir an önce çözümü için harekete geçmiştir⁵⁰⁴.

Sorunun çözümü için İngiltere'nin gayri resmi bir biçimde AB'ni temsilen katıldığı taraflar arasında yapılan bir dizi görüşmelerin sonunda, 21 Kasım 2001 tarihinde, Ankara'da yapılan bir toplantı sonucunda mutabakata varılmıştır. Daha sonra Ankara Mutabakatı olarak anılacak olan bu mutabakatta üzerinde uzlaşmaya varılan konular şu başlıklar altında toplanmıştır⁵⁰⁵:

- NATO'nun imkân ve kabiliyetleri stratejik olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Ankara Mutabakatı'na kadar Türkiye, Acil Müdahale Gücü'nün NATO'nun imkân ve kabiliyetlerini otomatik olarak kullanmamasını istemiş ve her harekât için harekâtın niteliğine göre NATO'dan ayrıca karar alınmasını benimsemiştir. Mutabakat ile ortaya konan ikili ayırımla AB'nin "*stratejik olmayan askeri harekâtlar*" için NATO'dan onay almak zorunluluğu ortadan kaldırılmış, "*stratejik olan askeri harekâtlar*" için ise NATO'nun onayının alınmasına devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

- AB liderliğinde icra edilecek harekâtların, Türkiye'nin çıkarlarını doğrudan ilgilendiren sahalarda ve Türkiye'ye yakın bölgelerde olması halinde, Ankara'nın görüşünün alınmasının sağlanması benimsenmiştir. Bunun için "*güçlendirilmiş danışma*" sistemi kurulmuştur. Buna göre böyle bir harekât için Ankara'nın görüşü alınmadan hareket edilmeyecektir. Görüş alındıktan sonra nihai karar AB yetkili organlarınca verilebilecektir.

- AB yönetiminde icra edilecek harekâtlara Türkiye belirli bir miktardan fazla askeri güç ile katıldığı takdirde, karar mekanizmaları içinde, AB üyeleri ile eşit statüde yer alabilecektir.

- AGSP kapsamında, AB üyesi Devletler ile AB üyesi olmayan devletler arasındaki çatışmalara, diğer bir ifade ile NATO müttefikleri arasındaki bir çatışmaya müdahale edilemeyecektir. Bu hüküm ile Türkiye, Kıbrıs ve Ege anlaşmazlık ve

⁵⁰⁴ Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 206; Terzi, **a.g.m.**, s. 459; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 239.

⁵⁰⁵ Türker, **a.g.e.**, s. 188-189; Özdal; Genç, **a.g.e.**, s. 206-207; Çaşın; Özgöker; Çolak, **a.g.e.**, s. 483; Türkes, **a.g.m.**, s. 401; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 235, 239-240; Çayhan, **a.g.m.**, s. 53; Müftüler-Baç, **a.g.e.**, s. 13.

uyuşmazlıklarında Yunanistan'ın yanında AB ile karşı karşıya gelmemiş olacak ve sorunun iki Devlet arasında çözümlenmesi mümkün olabilecektir.

Ankara Mutabakatı ile elde edilen temel fayda, AB'nin NATO'nun planlama imkân ve kabiliyetlerinden faydalanabilmesi için, Türkiye'ye bir güvenlik taahhüdünün verilmesi olmuştur. Kıbrıs ve Ege ihtilafları nedeniyle Türkiye'nin böyle bir taahhüt isteminde bulunması yerinde bir yaklaşımdır. Bu şekilde AGSP, Türkiye'ye karşı kullanılmayacaktır.

Bu mutabakatın hemen ertesinde 14-15 Aralık 2001 tarihlerinde icra edilen Laeken Zirvesi'nde konu gündeme getirilmiş, İngiltere'nin AB adına hareket ederek böyle bir uzlaşmaya varmasına diğer AB üyesi Devletler itiraz etmemiş, ancak Yunanistan'ın bu anlaşmayı kabul etmemesi nedeniyle Ankara Mutabakatı onaylanamamıştır⁵⁰⁶.

AGSP konusundaki tartışmalar 12-13 Aralık 2002 tarihindeki Kopenhag Zirvesi'ne kadar sürmüş ve Zirve sonucunda Türkiye'nin çekincelerinin ve isteklerinin dikkate alındığı bir bildiri yayımlanmıştır. Bu bildiriye göre⁵⁰⁷;

- Berlin Artı düzenlemeleri ve bu düzenlemelerin uygulamaları yalnızca NATO üyesi olan veya BİO programı uygulamaları içinde yer alan ve bu çerçevede NATO ile ikili güvenlik anlaşmaları yapmış olan AB üyesi Devletlere karşı uygulanabilecektir.

- Yukarıda belirtilen hususlar AB üyesi Devletlerin AB üyesi olarak yükümlülüklerini etkilemeyecektir. Bu çerçevede, herhangi bir anlaşma ya da protokolde bunu engelleyen herhangi bir unsur bulunmadığı takdirde, tüm AB üyesi Devletler, AB'nin ODGP'nin belirlenmesi ve uygulanmasına tam olarak iştirak edeceklerdir. ODGP, ortak bir savunma politikasını da kapsayan AB'nin güvenliğini etkileyen tüm konuları içine alabilecektir.

- GKRY ve Malta, AB üyesi olmalarını müteakip, NATO imkân ve kabiliyetlerinin kullanıldığı AB yönetimindeki askeri harekâtlara iştirak etmeyeceklerdir. Ancak bu durum, söz konusu harekâtları ilgilendirmeyen kararlarda

⁵⁰⁶ Türker, **a.g.e.**, s. 189-190; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 240; Çayhan, **a.g.m.**, s. 53-54.

⁵⁰⁷ Türker, **a.g.e.**, s. 190-191; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 240; Müftüler-Baç, **a.g.e.**, s. 13-14.

GKRY ve Malta'nın AB'nin ilgili kurum ve yapılarında temsil edilmesini, bu kurum ve yapılara katılmasını ve oy kullanmasını engellemeyecektir. Aynı şekilde, GKRY ve Malta'nın, içinde NATO'ya ait gizlilik dereceli bilgilerin bulunmadığı AB'nin gizlilik dereceli bilgilerine erişim hakları da bu durumdan etkilenmeyecektir.

AB'nin bu kararları sonrasında Türkiye, AGSP kapsamında NATO imkân ve yeteneklerinin kullanılması konusundaki vetosunu kaldırmış ve 16 Aralık 2002 tarihinde, AB ile NATO arasında NATO imkân ve kabiliyetlerinin AB harekâtlarında kullanılmasına ilişkin bir bildiri imzalanmıştır. Bu bildirin imzalanmasının ardından AB, AGSP kapsamındaki harekâtların icrasına 2003 yılından itibaren başlayabilmiştir⁵⁰⁸.

⁵⁰⁸ Türker, **a.g.e.**, s. 191.

İKİNCİ KISIM

AT/AB'NE ÜYE ADAYLIK SÜRECİNİN TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

1. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA DEĞİŞEN TEHDİT ALGILAMALARI

Birinci bölümde tehdit ve güvenlik kavramlarına yer verilmiş ve uluslararası alanda güvenlik kavramının, ulus devletin güvenlik anlayışı ve sistemin bütününe yönelik güvenlik anlayışı olmak üzere iki farklı biçimde kullanıldığı ifade edilmiştir⁵⁰⁹. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, iki bloklu sistemin dağılması, bilgi ve iletişim teknolojisinin hızla yaygınlaşması, devletlerin başta ekonomik, güvenlik ve kültür olmak üzere çeşitli alanlarda birbirlerine bağımlı hale gelmeleri ve özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nde yaşanan terör saldırıları, nitelik ve nicelik itibarıyla çok boyutlu hale gelen risk ve tehdit algılamalarını değiştirmiş ve uluslararası güvenlik ortamını son derece değişken ve öngörülebilir zorlaştıran bir hale getirmiştir⁵¹⁰.

Günümüzde risk ve tehdit algılamaları farklı bakış açılarına göre; iç-dış, yerel-bölgesel-küresel, eski (*geleneksel*)-yeni, simetrik-asimetrik, sert-yumuşak gibi çok sayıda tasnife tabi tutulmaktadır. Bu tasnifler ışığında, tüm dünyada öne çıkan tehditlerden bazıları aşağıya çıkarılmıştır⁵¹¹:

- Bölgesel sorunlar ve çatışmalar,
- Hukuk dışı davranan ülkelerle mücadele,
- Kitle imha silâhlarındaki artış (nükleer, kimyasal ve biyolojik silâhları ele geçirmeye ve üretmeye çalışan üçüncü dünya ülkeleri ile sorunlar),
- Etnik milliyetçilik ve anlaşmazlıklar,

⁵⁰⁹ Bkz. Birinci Bölüm İkinci Kısım 1'inci Madde.

⁵¹⁰ Büyükanıt, Yaşar (Org., Gnkur. Bşk.), "Açış Konuşması", **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. XI.

⁵¹¹ Yılmaz, Sait, **21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s. 242-245; Mosoiu, Teodora Crina, "Küreselleşmenin Balkanlar'ın Güvenlik Stratejilerine Yansımaları", **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s. 226-227; Balkan, **a.g.e.**, s. 32-60; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 19.

- Demokrasi karşıtı ayrılıkçı/bölücü ve şariatçı akımlar,
- Aşırı dini akımlar,
- Terörizm (*uluslararası terörizm ve siber terör dâhil*),
- İnsan hakları ihlalleri,
- Nüfus artışı ve demografik yapıdaki değişiklikler,
- Yasadışı göçler ve göçmen (*mülteci*) sorunları,
- Organize suçlar (*uyuşturucu ve silâh kaçakçılığı, insan ticareti vb.*),
- Ekonomi ve çevre ile bağlantılı sorunlar,
- Ticarete sınırların kalkması ve sermaye hareketlerinin uluslararası bir özellik kazanarak yayılması ve bunun menfi etkileri,
- Bilgi teknolojileri ile telekomünikasyon ve medyadaki gelişmelerin amacı dışında kullanılması,
- Su ve petrol gibi hayati kaynaklar konusundaki anlaşmazlıklar.

Söz konusu tehdit ve risk algılamaları, ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmekte, özellikle gelişmişlik düzeyleri ve jeopolitik konumları bu farklılıkların belirgin olarak ortaya konulmasında etkin rol oynamaktadır.⁵¹² Yukarıda da ifade edildiği üzere Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin tehdit olmaktan çıkması, yaklaşık elli yıl devam eden güvenlik çerçevesinin değişmesine neden olmuş, bu değişim AT/AB'ni klasik güvenlik kaygılarından kurtarıırken, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgeyi ise kırılgan bir hale getirmiştir. İki kutuplu Dünya düzeninde NATO'nun kanat ülkesi olan Türkiye, bir anda cephe ülkesi konumuna gelmiş ve Dünyadaki on altı sıcak bölgenin on üçünün merkezinde kalarak belirtilen tehditlerin hemen hemen tamamına yakın bir kısmıyla karşı karşıya kalmıştır⁵¹³.

⁵¹² Büyükanıt, Yaşar (Org., Gnkur. Bşk.), "Açış Konuşması", **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s. XII-XIII.

⁵¹³ Türker, **a.g.e.**, s. 179; Bağcı, **a.g.m.**, s. 952.

AB'nin 12 Aralık 2003 tarihinde icra edilen Brüksel Zirvesi'nde onaylanan "Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi" incelendiğinde⁵¹⁴; AB için ilk savunma hattının AB'nin sınırları dışında olduğunun ifade edildiği ve belgede sayılan temel tehditlerle mücadelede, askeri seçenekler dışlanmamakla birlikte, öncelikle siyasi ve ekonomik gücün kullanılmasının planlandığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile Soğuk Savaş dönemindeki Batı'ya yönelik ortak tehdidin ortadan kalkmasıyla birlikte, AT/AB'nin tehdit algılamaları değişmiş ve AT/AB Türkiye ile benzer özellikler gösteren güvenlik anlayışını terk ederek güvenlik konularına daha farklı bir pencereden bakmaya başlamıştır. Bu durum, Soğuk Savaş sonrasında, AT/AB ile Türkiye'nin çıkarlarının belirli noktalarda zaman zaman çatışmasına ve dolayısıyla da AT/AB'ne tam üye olmak için bir takım "kriterler"i yerine getirmekle yükümlü olan Türkiye'nin ulusal güvenliği üzerine doğrudan veya dolaylı olarak olumsuz tesir etmesine neden olmuştur.

2. AT/AB'NE ÜYE ADAYLIK SÜRECİNİN TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

2.1. Ulusal Güvenlik Kavramı ve Ulusal Güvenlik Politikasının Tespiti

Ulusal güvenlik kavramı, evrensel boyutta I'inci Dünya Savaşı'nda tartışılmaya başlanmış, II'nci Dünya Savaşı ve sonrasında bugünkü boyutlarına ulaşmış bir kavramdır. Başlangıçta devletlerin güvenliği, yalnızca savaş ortamındaki güvenlik gibi algılandığından, yapılan tanımlamalar silâhli kuvvetler ve dış tehdit unsurları ile sınırlı kalmış, ancak harp silâh ve araçlarındaki teknolojik gelişmelerin de etkisi ile özellikle I'inci Dünya Savaşı'nda taraf ülkelerde kitlesel tahriplerin meydana gelmesi, cephe stratejilerinin topyekûn savaş stratejilerine dönüşmesine ve savaşların, devletlerin tüm ulusal güç unsurlarına yöneltmesine sebep olmuştur. Bu durum topyekûn savaş stratejisinin gelişmesine, bu strateji de topyekûn güvenlik veya günümüz deyiimiyle milli güvenlik ya da ulusal güvenlik kavramının ortaya çıkmasına neden olmuş ve kavram giderek devletin var oluşu ile eşdeğer hale gelmiştir⁵¹⁵.

⁵¹⁴ Bkz. İkinci bölüm Madde 5.1.3.10.

⁵¹⁵ Duru; Hoşder, **a.g.e.**, s. 44; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 237-238.

II'nci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu yıkım, ulusal güvenlik kavramının öneminin daha da iyi anlaşılmasına sebep olmuş, her devlet kendi anlayışı çerçevesinde ulusal güvenliğini sağlamak adına bazı teşkilatlanmalara gitmiştir. Savaş sonunda ise; uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik olarak BM Teşkilatı kurulmuş, kolektif güvenlik ihtiyacı nedeniyle NATO ve VARŞOVA Paktları oluşturulmuş, AGİT gibi uluslararası güvenlik kuruluşları teşkil edilmiştir. Ulusal güvenlik kavramına atfedilen bu önem; politik, sosyal, ekonomik, teknolojik ve askeri güçler arasında yeni dengeler oluşmasına ve devletlerin yönetiminde vazgeçilmez bir konuma sahip olmasına neden olmuştur⁵¹⁶.

Soğuk Savaş sonrasının tek kutuplu Dünya düzeninde, küreselleşme olgusunun da etkisi ve baskısı altında kalan ulusal güvenlik kavramı, tehdit algılamalarına bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılık göstermeye başlamıştır. Örneğin ABD, 11 Eylül saldırıları sonrasında, tehdit olarak küresel terörü ön plana çıkararak ulusal güvenlik anlayışını “*ön alıcı savaş*”⁵¹⁷ (veya *önleyici müdahale*) stratejisine dayandırmış; AB savunma sınırını AB hudutları ötesinde kabul etmiş ve askeri güç göz ardı edilmemekle birlikte öncelikle siyasi ve ekonomik gücün kullanılmasını ön plana çıkarmış; Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri'nin önemli bir kısmı su meselesine ulusal güvenlik konularının ilk sıralarında yer vermişlerdir⁵¹⁸.

Türkiye'de ise ulusal güvenlik (*yasadaki karşılığı ile milli güvenlik*); Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal,

⁵¹⁶ Duru; Hoşder, **a.g.e.**, s. 44; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 237.

⁵¹⁷ ABD, 11 Eylül 2001'deki ikiz kule saldırısından yaklaşık bir yıl sonra, temelini 1992 yılında Paul Wolfowitz ve Lewis Libby gibi Yeni Muhafazakârların (Neo Cons) hazırladığı Savunma Politikası Rehberi'nin oluşturduğu 17 Eylül 2002 tarihli “ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi” isimli belgeyle, toprak bütünlüğüne, vatandaşlarına ve sistemin işleyişine yönelik saldırılara karşı her türlü mücadeleye girme hakkına sahip olduğunu ilan etmiş, geliştirilen “ön alıcı savaş” veya “önleyici müdahale” stratejisiyle, direkt bir saldırı olmasını ya da tehdidin doğmasını beklemeden bölgesel krizlere resen müdahale iradesini kullanacağını, bu maksatla uluslararası işbirliği sağlanamaması durumunda ise yalnız hareket edebileceğini açıklamıştır. Bkz. Yeldan, Erinç, “Küreselleşmenin Ekonomik Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s. 12; Eslen, **a.g.m.**; Yaman, **a.g.m.**; Şahin, Abdullah, “Beyaz Sarayı Kuşatanlar: Yeni Muhafazakârlar-Neo Cons”, <http://www.abdullahsahin.com/neoconlar.htm>, 27.11.2005.

⁵¹⁸ Korany, Bahgat, “Küreselleşmenin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'nun Güvenlik Stratejilerine Yansımaları”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s. 204.

kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi (*benimsenmiş*) hukukunun, her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade etmektedir⁵¹⁹.

Türkiye’de ulusal güvenlik düzenlemelerinin nihai hedefi; içte demokratik, laik ve üniter cumhuriyetin korunması; dışta, ülkenin yaşamsal çıkarlarının savunulmasını içerir⁵²⁰. Ulusal güvenlik ayrıca, düşmana nazaran üstün veya caydırmaya yeterli bir askeri gücün ve daha geçerli dış ilişkilerin oluşturduğu koşulların yaratılmasını da öngörür⁵²¹.

Her devlet, kendi varlığına yönelik, devamlılığını ve bütünlüğünü hedef alan iç ve dış tehditlere karşı; var oluşundan itibaren, bir “*ulusal güvenlik politikası*”⁵²² tespit etmek ve bunu uygulamak, ayrıca söz konusu politikanın uygulanmasına yönelik usul ve esasların ortaya konulduğu bir “*ulusal güvenlik stratejisi*” belirlemek durumundadır. Bu sistemin (*ulusal güvenlik sistemi*) oluşturulması ve işletilmesi, diğer

⁵¹⁹ 2945 Sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, Madde 2.a. Ayrıntılı bilgi için bkz. Değerli, Turgut, **Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1996, s. 25; Duru; Hoşder, **a.g.e.**, s. 44-45; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 238.

⁵²⁰ Basın Açıklaması, Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreterliği, 07 Ağustos 2001.

⁵²¹ Öztoran, Necdet, **a.g.e.**, Temmuz 1982, s. 117; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 244.

⁵²² Ulusal politikanın bir parçasını oluşturan **Ulusal Güvenlik Politikası**, ulusal hedeflerin elde edilmeleri maksadını güden hareket tarzlarıdır. Resmi dokümandaki şekliyle, ulusal güvenliğin sağlanması için uygulanacak genel hareket tarzlarıdır. Ulusal hedefler ile ulusal güç arasında bir bağ olan ulusal güvenlik politikası, ulusal güç unsurlarının “ne tarzda” ve “ne miktarda” kullanılacağını belirtir. Ulusal güvenlik politikasının tespitinde; ulusal, bölgesel ve uluslararası konjonktürdeki değişimler ve gelişmeler dikkate alınırken, önceden belirlenmiş olan ulusal çıkar ve ulusal hedefin veya hedeflerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ancak bölgesel ve özellikle uluslararası ilişkilerdeki çağdaş değişiklikler ve gelişmeler de gözden uzak tutulmamalıdır. **Ulusal Politika**, bir ulusun savaş ve barışta; ulusal çıkarlarını geliştirmek ve ulusal hedeflerini elde etmek için siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri güçlerini geliştirmek ve kullanmak ilmi ve sanattır. Ulusun genel istek ve eğiliminden doğan ve ulusal hedeflere ulaşmayı amaçlayan ulusal politika ayrıntılardan uzaktır. **Ulusal Strateji** ise; ulusal çıkarları sağlamak maksadıyla hazırlanan ulusal politika, plan ve programların bütünüdür. Barışta ve savaşta ulusal hedeflerin elde edilmesi için ulusun politik, ekonomik ve psikolojik gücünün silahlı kuvvetlerle birlikte geliştirilmesi ve kullanılması sanatı ve ilmidir. Ulusal strateji “Büyük Strateji”, “Ulusal Güvenlik Stratejisi” veya “Ulusal Güvenlik Politikası” olarak da adlandırılır ve ulusal gücü oluşturan alt sistemlere görevler ve hedefler verir. Ulusal gücün unsurlarının her biri bu çerçevede içinde kendi stratejilerini (askeri strateji, ekonomi stratejisi, kalkınma stratejisi vb.) hazırlarlar. Bunlara “Özel Stratejiler” de denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Duru; Hoşder, **a.g.e.**, s. 65; Alpaslan, Tevfik, **Siyaset, Güvenlik, Savunma Politikası ve Harp Planlaması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1976, s. 32-35; Öztoran, Necdet, **a.g.e.**, Temmuz 1982, s. 66; Cömert, Servet, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000, s. 143-144.

bir ifade ile devletin hayati önemi haiz değerlerinin korunması ve kollanması siyasi iktidarların en başta gelen asli görevlerindedir⁵²³.

Türkiye’de, Devletin ulusal güvenlik politikasının tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili tavsiye niteliğinde kararlar almak, gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit etmek, bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kurulu’na bildirmek ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirmek üzere, 1982 Anayasası’nın 118’inci Maddesi ve bu maddeye dayanılarak çıkarılan 2945 Sayılı Kanunla, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) oluşturulmuş ve MGK Genel Sekreterliği kurulmuştur. Bunun ötesinde tasvip ve uygulama sorumluluğu Bakanlar Kuruluna aittir⁵²⁴.

2.2. Üye Adaylık Sürecinin Ulus Devlet Yapısı Üzerine Etkisi

Günümüz uluslararası sistemi çok sayıda ulus devlet ile uluslararası ve uluslararası kurum ve kuruluştan oluşmaktadır. Kuramsal olarak, uluslararası ilişkilerde “egemenlik” kavramı hâlâ anahtar olma konumunu sürdürmektedir. Diğer bir ifade ile günümüz ulus devleti egemen bir devlettir; dışarıya karşı bağımsız, kendi toprakları üzerinde tam bir denetime sahip, niyet ve kararları hiçbir yasal sınırla kısıtlanmamıştır⁵²⁵.

II’nci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle 1970’li yıllardan itibaren başlayan küreselleşmenin de etkisiyle, ulus devlet yapısında bazı dönüşümler görülmeye başlanmış, kuzey yarıkürede başlayan bu dönüşüm süreci, ulus devletlerin militer sert politikalarından uzaklaşmalarına, “modern batılı devlet” olarak yeni ve küresel bir nitelik kazanmalarına yol açmıştır. Modern batılı devlet sistemi zamanla güçlenerek diğer coğrafyalara, en sonunda da güney yarıkürenin ekonomik ve siyasi açıdan zayıf bölgelerine yayılmıştır⁵²⁶.

Uluslararası örgütlere de hâkim olan modern batılı devletler, özellikle SSCB’nin çöküşünden sonra, küresel sistemde yapılandırdıkları uluslararası kurumlar (*AB ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Andlaşması-NAFTA gibi*), güdümlemedeki uluslararası

⁵²³ Duru; Hoşder, **a.g.e.**, s. 45-48.

⁵²⁴ Duru; Hoşder, **a.g.e.**, s. 49.

⁵²⁵ Öksüz, Suat, “Küreselleşme ve Ulus Devlete Yönelik Tehditler”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Yıl 4, Sayı 7, Ankara, Şubat 2006, s. 5-6.

⁵²⁶ Öksüz, **a.g.m.**, s. 6.

(G-7/8 ve OECD gibi) ve uluslararası örgütler (*Çok Uluslu Şirketler gibi*) ile bu gruba eklenmiş bazı güçlü ulus devletlerin (*Japonya, Avustralya*) de katkılarıyla, uluslararası yönetişimde ekonomik, siyasi ve sosyal güçlerini iyice perçinlemişlerdir. Halen uluslararası sistemde söz konusu batılı modern devletler ile çok sayıda görece zayıf devlet yer almaktadır⁵²⁷.

Bu süreçte, modern batılı devletler, bir yandan ulus devlet niteliklerini korurlarken, diğer bir ifade ile merkezi devlet yetkilerini ellerinde tutmaya devam ederlerken, diğer taraftan da uluslararası sistemde yer alan diğer devletler üzerinde, uluslararası sistemin küreselleşmesi önünde engel olarak gördükleri ulus devlet yapısının aşındırılmasına yönelik ekonomik, siyasi ve sosyal baskı oluşturmaya başlamışlardır. Bu düşünceleri benimsemeyenleri ve direnenleri ise “*çağdaşlaşmaya ve bilime karşı*” olarak tanımlamakta tereddüt etmemişlerdir⁵²⁸.

Modern batılı devletlerin diğer devletler üzerindeki baskı ve uygulamaları, bu baskı ve uygulamaların şiddetiyle doğru orantılı olarak, uluslararası sistemdeki görece zayıf diğer devletleri bazı olumsuz gelişmelerle karşı karşıya bırakmıştır. Bunlardan bazıları aşağıya çıkarılmıştır⁵²⁹:

- Devlet ülkelerindeki mal, sermaye, çevre ve insan gücü akımları üzerindeki kontrol zayıflamaya, sınırlar belirsizleşmeye başlamıştır.
- Batılı modern devletlere tanınan/tanınmak zorunda kalınan ayrıcalıklı hak ve imtiyazlar, iletişim ve teknolojiye gelişmelerin de etkisiyle, ülke topraklarını küresel

⁵²⁷ Büyükanıt, **a.g.m.**, 2003, s. XIV; Öksüz, **a.g.m.**, s. 6.

⁵²⁸ Günümüzde Dünyanın “merkez” ile “çevre”den meydana geldiği ileri sürülmektedir. Merkezi oluşturan kuzey yarıküredeki sayıları otuz beşi bulan modern batılı devletler, Dünya nüfusunun % 24’üne sahip olmalarına karşın, Dünyadaki işlenmiş enerji ve madenlerin % 80’ini kullanmaktadır. Bu devletlerin uluslararası sistemde yer alan diğer devletlere yönelik; devlet organizasyonları ve bürokrasi gibi uluslararası sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması, uluslararası sermayenin muhatabı olarak kabul ettikleri yerel yönetimler ve özel kuruluşlara daha fazla özerklik ve serbesti tanınması, ulusal politikalar yerine daha liberal yaklaşımlar ve uygulamaların benimsenmesi gibi ekonomik; ülke sınırlarının sorgulanması, devletlerin ayrıştırmaya tabi tutulması, yönetimlerin demokratikliğinin ve yasallığının tartışmaya açılması gibi siyasi; bireysel hak ve özgürlüklerin ulusal çıkarların üstüne çıkarılması, mikro etnik ve dini yapıların önündeki engellerin kaldırılması, farklı düşünen gruplar arasında çatlaklar oluşturulması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi sosyal baskılar uyguladıkları görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Büyükanıt, **a.g.m.**, 2003, s. XIV-XV; Dumanlı, **a.g.e.**, s. 80-81.

⁵²⁹ Büyükanıt, **a.g.m.**, 2003, s. XVI-XVII; Öksüz, **a.g.m.**, s. 5-17.

pazarın bir parçası haline getirmiş; devletlerin ekonomi politikaları belirlemelerini ve uygulamalarını güçleştirmiştir.

- Batılı modern devletler, kendilerine tanınan ayrıcalıklı hak ve imtiyazları, hedef ülkenin içişlerine karışmak için bir enstrüman olarak kullanmaya başlamışlardır.

- Batılı modern devletler, küresel politikalarına en büyük engel olarak gördükleri merkezi devlet otoritesini zayıflatmak için, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, özel kuruluşlar, kontrollerine aldıkları bazı medya organları ve hatta güçlü bireyleri ön plana çıkarmışlardır.

- Devlet otoritesinin zayıflatılması ve küreselleşme önünde engel oluşturmaması için, etnik ve dini ayrımcılığı kışkırtmışlar; “*bölgeselleşme*” ve “*yerelleşme*” olgusuna destek vermişlerdir.

- Batılı modern devletler, oluşturdukları ve kontrollerinde tuttıkları uluslarüstü, uluslararası ve uluslararası oluşumları (*AB, NAFTA, İnsan Hakları Mahkemesi, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Kurumu, Nükleer Silâhların Sınırlandırılması Andlaşması, çok uluslu şirketler gibi*) kullanarak diğer devletlerin yasama, yürütme ve yargı organları üzerinde etkili olmaya başlamışlardır.

- Uluslararası anlaşmalarla, uluslararası ve uluslararası oluşumları faaliyet gösterdikleri ülke topraklarındaki hâkim otoriteden etkilenmeyecek/asgari düzeyde etkilenecek düzenlemeler geliştirmişlerdir.

Günümüz uluslararası sistemi incelendiğinde, ulus devlete yönelik baskı ve müdahalelerin genelde ekonomik temelli olarak başladığı, bu nedenle de özellikle geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeleri daha fazla etkilediği, ekonomik temelli baskı ve müdahalelerin giderek politik, sosyal, kültürel vb. alanlara da inhisar ettiği ve zamanla, yukarıda da ifade edildiği gibi, kuramsal olarak devletin hukuksal anlamda dış egemenliğinden söz edilmesi mümkün olsa bile, fiiliyatta anlamını yitirmeye başladığı görülmektedir⁵³⁰.

⁵³⁰ Öksüz, a.g.m., s. 8-9.

Tüm bu gelişmeler, son yıllarda, ulus devleti ve geleceğini tartışma konusu yapmıştır. Söz konusu tartışmalar; ulus devletin Dünya siyasetinin birincil ve belirleyici ögesi olma konumunu kaybettiği (*neo-liberal-çoğulcu yaklaşım*) ve bu konumunu korumaya devam ettiği (*gerçekçi veya gelenekçi yaklaşım*) iki uç noktasında yoğunlaşmıştır⁵³¹.

Birinci görüşü savunanlara göre, küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık olguları, devlet dışı kanallar aracılığıyla toplumlar arasındaki bilgi alış verişini kolaylaştırmakta, bunun bir sonucu olarak da devlet otoritesi, ülkesindeki bilgi, mal, hizmet, para ve işgücü hareketleri üzerinde tam anlamıyla bir denetim sağlayamamaktadır. Öte yandan özellikle son yıllarda savaş teknolojisinde meydana gelen gelişmeler ve uluslararası terörizm de devlet ülkesinin siyasal sınırlarının geçilmezliğini ve bu sınırlar içerisindeki mutlak egemenlik olgusunu aşındırmaktadır. Bu bağlamda başta nükleer, kimyasal ve biyolojik silâhlarla olmak üzere tüm ülkelerin vurulabilir olduğunun kabul görmüş olması ve bu paralelde 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’nde meydana gelen terörist saldırı bunun en önemli kanıtlarındandır. Ayrıca, uluslararası sistemde ortaya çıkan devlet dışı aktörler, AB örneğinde olduğu gibi uluslarüstü yapılanmalar, bölgeselleşme ve yerelleşme eğilimleri de ulus devletlerin tek başlarına karar almalarına ve uygulamalarına müsaade etmemektedir. Netice olarak, küreselleşmenin de etkisiyle, yukarıdan aşağıya yıpranan, alttan yukarı doğru parçalanma tehdidi altında kalan ulus devlet Dünya siyasetindeki birincil ve belirleyici olma konumunu kaybetmiştir⁵³².

İkinci görüşü savunanlar ise, 1990’lı yıllarda SSCB ve Yugoslavya örneğinde olduğu gibi ulus devlete karşı etnik/dini, ideolojik ve hatta kavmi ayrışma eğilimleri olduğunu kabul etmekle birlikte, son tahlilde bu eğilimlerin nihai amacının da ulus devlet inşa etmek olduğunu, bunun da ulus devletlerin günümüzde de önemini koruduğunun en önemli emaresini oluşturduğunu ileri sürmektedirler. Ayrıca birinci görüşü savunanlardan farklı olarak, en az devlet dışı kesimler kadar ulus devletlerin de küreselleşmenin imkânlarından faydalandıklarını ve hatta bu sayede kendi egemenlik alanları içerisinde ulaşamadıkları bölgelere ulaştıklarını, dolayısıyla ülke içerisindeki

⁵³¹ Sönmezoğlu, Faruk, “Dünya ve Türkiye”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 986-987; Öksüz, **a.g.m.**, s. 10.

⁵³² Sönmezoğlu, “Dünya ve Türkiye”, **a.g.e.**, s. 986-990; Öksüz, **a.g.m.**, s. 9.

hâkimiyetlerini bu yolla artırdıklarını savunmaktadırlar. Nitekim ulus devletlerin sayılarının II'nci Dünya Savaşı'ndan sonra 50'lerden 200'lere çıkmasının da kendi görüşlerinin doğruluğunun bir göstergesi olduğunu ifade etmektedirler⁵³³.

Ulus devletin uluslararası sistemdeki konumuna ilişkin tartışmalar ışığında konuya bakıldığında, Dünyanın birçok yerinde ulus devletin zayıflaması ve kontrolü kaybetmesine karşılık, başta ABD olmak üzere, modern batı devletlerinde hegemonya ve egemenlik refleksinin arttığı görülmektedir. Avrupa'da ise devlet gücü, küreselleşmenin mantığına da uygun olarak, "*birlik kurma*"nın sağlanması yönünde yeniden belirlenmiş ve şekillendirilmiştir. Üstelik bu ülkelerde ülke içi sosyal bir çatışma, güvenliklerini tehdit eden etnik/dini mikro milliyetçilik, ayrılıkçılık ve terörizm gibi tehlikeler yoktur. Çünkü bu ülkeler sahip oldukları ekonomik refahı, ülkeleri içinde sosyal barışa ve sosyal refaha dönüştürmeyi başarmış durumdadırlar⁵³⁴.

Bu bakımdan, genelleme yaparak ulus devletin uluslararası sistemde birincil ve belirleyici olma özelliğini kaybettiğini söylemek yerine, güçlü bir devlet yapısının ve etkin ulusal kurumların olmadığı, iyi yönetimlerin işbaşında bulunmadığı, ekonominin doğru yönetilmediği, küreselleşme olgusundan istifade edilemediği, toplumsal mutabakatın sağlanamadığı ve ulus bilincinin kaybedildiği az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ulus devlet yapısının zayıfladığını/aşındırıldığını ve dış etkilere açık hale geldiğini söylemenin daha doğru bir tespit olacağı ileri sürülebilir.

Nitekim gelişmekte olan ülkeler arasında bazı bölgelerin, örneğin Güneydoğu Asya'nın, hızlı bir büyüme ve kalkınma ortaya koyarak yoksulluğu gidermede başarılı olması; buna karşın Afrika, Lâtin Amerika ve Asya'nın bir kısmı ile Orta Doğu'nun ekonomik gerileme, çöküntü, çatışma ve savaşların içine sürüklenmesi güçlü ve etkin kurumlarla ve yönetimlerle ilişkilendirilmektedir⁵³⁵.

Ulus devlet tartışmalarında, yukarıda kısmen vurgulandığı gibi, AB'nin kendine has bir yeri bulunmaktadır. Çünkü Avrupa'da oluşturulmaya çalışılan uluslarüstü birlik,

⁵³³ Sönmezoğlu, "Dünya ve Türkiye", **a.g.e.**, s. 986-990; Öksüz, **a.g.m.**, s. 9-11; Moralı, Turan, "Küreselleşmenin Siyasi Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri" **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s. 3.

⁵³⁴ Öksüz, **a.g.m.**, s. 8; Büyükanıt, **a.g.m.**, 2003, s. XV-XVI.

⁵³⁵ Öksüz, **a.g.m.**, s. 15.

AB'ne üye Devletlerin kendi istekleri ve iradelerine paralel olarak yürümektedir. Diğer bir ifadeyle, AB'nin içinde alınan kararlar ve AB organlarının tesis ettikleri normlar, AB'ne üye Devletleri, anlaşmalarla devrettikleri egemenlik yetkilerini kullanma yetkisi oranında bağlamaktadır⁵³⁶.

Diğer taraftan uluslarüstü yapılanma çabaları, AB'ne üye Devletlerin ulus devlet yapılarından mutlak vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Avrupa bütünleşmesinin niteliği konusunda, bu aşamada bile halen devam eden tartışmalar da bu olguyu desteklemektedir⁵³⁷. Ancak bu tartışmalara ve yaşanan bir takım sorunlara rağmen, AB'ne üye Devletler, bütünleşme sürecini tamamlama yönündeki gayretlerini sürdürmektedirler. Bu bağlamda, bütünleşmenin önündeki en önemli engel olarak görülen ulus devlet anlayışını aşmak için de arayışlara devam edilmektedir.

AB, bir yandan üye devletlerin kültür, dil ve ulusal kimliklerini tanıdığını ifade ederken (*bkz. AB İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma Madde 8.1*); diğer yandan da Fransa ve Hollanda örneklerinde görüldüğü gibi⁵³⁸, bütünleşmenin önünde engel oluşturan ve özelde “ulusal kimlik” sorunsalı ile kendini gösteren ulus devlet engelini, küreselleşmenin sağladığı imkanları da kullanarak; Roma hukuku, siyasi demokrasi, parlamenter kurumlar, ortak tarih, ortak coğrafya, Avrupa vatandaşlığı, Avrupalı değerleri ve kültürü gibi olgulara vurgu yapmak suretiyle aşmaya çalışmaktadır⁵³⁹.

⁵³⁶ Öksüz, **a.g.m.**, s. 7.

⁵³⁷ Avrupa bütünleşmesinin niteliği konusundaki tartışmalar dört görüş etrafında yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi, bütünleşmenin, devletlerin geleneksel dış politika hedeflerine yanıt veren bir çeşit “ittifak sistemi” olduğu; ikincisi, devletlerin savaşa ve yıkıma sebep olan dış politika hedeflerinin değiştirilmesi, belki de tamamıyla reddedilmesi isteminden kaynaklanan ve Avrupa’yı birleştirmek inancına dayanan “kıtanın ulus devlet yapısının değiştirilmesi” arzusu olduğu; üçüncüsü, bilinçli olarak tasarlanıp geliştirilen bir dizi yeni sosyal ve ekonomik politikalarla, 1929-1945 yılları arasında bir çöküş yaşayan “ulus devletin yeniden canlandırılması” süreci olduğu; dördüncüsü ise, ekonomik ve sosyal gelişmelerin seyri nedeniyle Avrupa’da “ulus devletin egemenliğini yitirdiği” yaklaşımından hareketle başlayan arayışların sonucu olduğu yönündedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Milward, Alan S., “Bütünleşmenin Baharları”, **Avrupa Sorunu, Avrupa Ne, Avrupalı Kim?**, Der. Peter Gowan; Perry Anderson, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 20-21.

⁵³⁸ AB İçin Ortak Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma’nın AB’ne üye devletlerin parlamentolarında onaylanması sürecinde, Andlaşma’ya onay vermeyen üyelerden Fransız Halkı’nın % 19’unun, Hollanda Halkı’nın ise % 26’sının ulusal kimliklerine yönelik tehdit algılamaları nedeniyle hayır oyu kullandıkları yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. (Fransa % 55, Hollanda ise % 62 oy oranları ile Andlaşma’yı reddetmiştir.) Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, **a.g.e.**, s. 213; Kalaycı, Hüseyin, “Birlik Hayalinden Ulus Devlet Gerçeğine”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt 6, Sayı 63, Temmuz 2005, s. 50.

⁵³⁹ Smith, **a.g.m.**, s. 150-162.

AB, söz konusu olguların yanında, ulus devlet anlayışına karşı, “bölgeselleşme”, “bölgesel yönetimler” veya “bölgesel devlet” gibi teritoryal (toprağa dayalı) kavramlarla adlandırılan ve netice itibarıyla mikro milliyetçilik anlayışına dayanan politikaları da uygulamaya sokmuştur⁵⁴⁰. Bu çerçevede, temelleri ulus devletler tarafından atılan geleceğin demokratik Avrupa’sının yapı taşlarının “Bölgeler Avrupası” olacağı iddiaları bile ileri sürülmeye başlanmıştır⁵⁴¹.

Bölgeselleşme, AB’nin etnik azınlıklara ve bu azınlıkların yaşadıkları bölgelere yaklaşımını yansıtan bir kavramdır. Başta Fransa olmak üzere bazı devletler, topraklarında etnik azınlık bulunduğunu reddetmelerine ve üniter devlet anlayışını sürdürmelerine karşın, Belçika, İspanya, İngiltere ve Almanya gibi devletler etnik azınlıklara geniş yetkiler tanıyabilmektedir. Katalonya, Flanders, İskoçya ve Galler gittikçe güçlenen ve uluslararası aktöre dönüşme yolunda birtakım yetkiler kazanmakta olan, AB içindeki etnik azınlık bölgelerinden bazılarıdır. Yeni uluslararası ekonomik ve siyasal sistem, paradiplomasi⁵⁴² aracılığıyla etnik azınlıkların mevcut ulus devletlerin yanında tamamlayıcı aktör rolü üstlenmelerine imkân tanımaktadır⁵⁴³.

⁵⁴⁰ Kalaycı, Hüseyin, “Avrupa Birliği ve Mikro Milliyetçilik”, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 6, Sayı 73, Mayıs 2006, s. 19.

⁵⁴¹ 1500’lü yıllarda, Avrupa Kıtası’ndaki üç büyük bölgede, beş yüzden fazla teritoryal birim politik, etnik, dini, kültürel vb. bağların etkisi olmaksızın bağımsız devletler, dükalıklar, piskoposluklar ve özyönetimsel kentler olarak varlık göstermişlerdir. Bölgeler Avrupası fikri, o dönemde ulus devlete karşı direnen bu yapının tekrar canlandırılması ve AB içerisinde giderek etkinliğini kaybeden ulus devlet anlayışının yerini alarak geleceğin demokratik Avrupası’nın temel yapı taşlarını oluşturmasını öngörmektedir. Bölgeler Avrupası kavramının içine sadece etnik farklılıklardan kaynaklanan bölgeler değil, aynı zamanda Tarihi Bölgeler, Makro Bölgeler, İdari Bölgeler, Fonksiyonel Bölgeler, Sosyal Bölgeler, Cephe Bölgeleri, Yoksul ve Zengin Bölgeler gibi oluşumlar da dâhil edilmektedir. Katalonya Başbakanı Jordi Pujols bölgelerle ilgili olarak düşüncesini “Avrupa’nın kemik dokusunu devletler yarattı, şimdi Avrupa’yı et ve kana büründürmek de bölgelerin görevi” şeklinde ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karlsson, Ingmar, **Bölgeler Avrupası**, Çev. Turhan Kayaoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 21-24, 35-48.

⁵⁴² Bölgesel yönetimlerin, uluslararası aktörlere dönüşmesi olgusuna çoğunlukla “paradiplomasi” denilmektedir. Azınlık bölgelerinin güçlerini artırma arayışlarının neticesinde ortaya çıkan paradiplomasinin arkasındaki önemli güç milliyetçiliktir. Ulus devletin uluslararası alanda tek aktör oluşu şeklindeki ayrıcalıklı konumu böylelikle ciddi şekilde sarsılmış ve azınlık hareketleri paradiplomasi sayesinde uluslararası sahnede aktif oyuncular haline gelmiştir. AB için ise paradiplomasi, Avrupa bütünleşmesinin başlıca aktörleri olan ulus devletlerin tekel olma konumlarını kaybettikleri anlamına gelmektedir. Avrupa’daki paradiplomasi faaliyeti, bölgesel hükümetler ve özyönetim sahibi azınlık bölgeleri arasında yürütülmekte veya merkezi devletin faaliyetleriyle işbirliği içinde ya da tamamlayıcı biçimde yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kalaycı, **a.g.m.**, Mayıs 2006, s. 19.

⁵⁴³ Kalaycı, **a.g.m.**, Mayıs 2006, s. 18; Karlsson, **a.g.e.**, s. 24.

Bölgesel bütünleşme amacıyla oluşturulan serbest ticaret bölgeleri, ayrılıkçı hareketler için ayrılmayı teşvik edebilmekte, özerklik yanlısı bölgeler için de merkezi hükümetin müdahalesini azaltabilmenin iyi bir yolu olabilmektedir. Bağımsızlığın ya da farklı şekillerde özerkliğin önündeki engelleri kaldıran küreselleşme ve bölgesel bütünleşme çözülmeyi teşvik etmekte, Avrupa bütünleşmesinin ortaya çıkardığı âdemi merkezîyetçilik süreci, devlet altı aktörlerin daha fazla finansal kaynağa ve yetki alanına sahip olmasıyla sonuçlanmaktadır. Avrupa bütünleşmesi yerel kimlikleri güçlendirirken, bölgesel örgütler ve uluslararası sermaye de ulus devletlerin iktidarını azaltıcı etkiye bulunmakta, bütünleşme derinleştikçe bölgelerin katılımı artmakta ve uluslararası siyasi sahnede etnik azınlıkların temsili kolaylaşmaktadır. Bu da uluslararası sistemi, ulusal azınlıklar konusunda daha duyarlı hale getirmektedir. Kısacası, küreselleşme ve bölgesel bütünleşme azınlık etnik grupların etkinlik alanını genişletmekte ve bağımsızlığa geçmenin bedelini hissedilir şekilde düşürmektedir⁵⁴⁴.

Egemenliklerini genişletebilmelerine yarayacak bir anayasal formül arayan etnik azınlıklar, kendilerini resmi olarak tanımayan bir devlet sistemiyle mücadele etmek yerine, AB’nde daha çok söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Pek çok bölgesel liderin Avrupa yanlısı olmasından da anlaşılacağı üzere, Avrupa’da devlet altı milliyetçi hareketler Brüksel tarafından kendi ulusal hükümetlerine göre daha kolay kabul edildiklerini düşünmektedir. Geçmişte Avrupa karşıtı olan bazı azınlık milliyetçisi partiler, AB bütünleşmesinin sunduğu olanaklar nedeniyle Avrupa yandaşı olmuşlardır⁵⁴⁵.

1986’da Ortak Pazar Andlaşması’nın kabulü ile “*Bölgeler Avrupası*”, AB’nin ve üye Devletlerin yanı sıra üçüncü bir yönetim seviyesi olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. 1992 Maastricht Andlaşması’yla Bölgeler Komitesi’nin kurulması ve AB içinde güç kullanımını düzenleyen yetki ikamesi (*subsidiarity*) ilkesinin benimsenmesi ise Bölgeler Avrupası veya diğer bir ifade ile azınlık ulusal hareketlerle uluslararası bağların oluşum

⁵⁴⁴ Örneğin İskoç ve Katalanların, buldukları devletlere (Birleşik Krallık ve İspanya) bağımlılıkları azalırken, uluslararası sermayeye bağımlılıklarının arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kalaycı, **a.g.m.**, Mayıs 2006, s. 18-19; Karlsson, **a.g.e.**, s. 42-43.

⁵⁴⁵ İskoç SNP, Flaman Volksunie, Gali Plaid Cymru, Union Démocratique Bretonne ve Galiçyalı Bloque Nacionalista Galego bu partilere örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kalaycı, **a.g.m.**, Mayıs 2006, s. 19.

sürecini hızlandırmıştır. Maastricht Andlaşması'yla birlikte kültürel çeşitliliğin korunması AB'nin bir ilkesi haline gelmiş, Avrupa bütünleşmesinde çoklu-seviye yönetiminin belirmesiyle birlikte, yerel ve bölgesel yönetimler AB politikalarının oluşumunda giderek daha büyük rol oynamaya başlamışlardır. 1997 Amsterdam Andlaşması ile bölgeselleşmeye verilen destek, bölgesel yönetimlerin AB'ne bağlılıklarını iyice artırmış; Aralık 2001 tarihindeki Laeken Deklarasyonu ise, AB tarihinde ilk defa bölgeleri, yeni ve daha demokratik bir AB'nin müşterek mimarları olarak kabul etmiştir⁵⁴⁶.

Küreselleşme ve bölgeselcilik tehdidi altındaki ulus devletler, mevcut yurttaşlık anlayışına bir meydan okuma olarak gördükleri alt etnik ve bölgesel kimlikleri tanımaya pek sıcak yaklaşmamaktadır. Dünyadaki örneklerine bakıldığında da, üniter ya da federal olsun, birkaç istisna dışında, devletlerin anayasalarında birden fazla ulusal kimliğe yer vermediği/vermek istemediği görülmektedir. Çünkü alt kimlik milliyetçiliğinin taleplerini karşılayacak bir çözüm bulunmasının pek mümkün olmadığı, birçok ülkede önerilen çokuluslu ve asimetrik federalizm modeli ve çok kültürlü demokrasinin, ayrılıkçı talepleri karşılamaya yetmediği, aksine mikro milliyetçi taleplerin, mevcut ulus yapısındaki milliyetçiliği de harekete geçiren bir etki yaptığı tespit edilmiştir. Katalan veya Bask örneklerinde görüldüğü gibi, ayrılıkçı hareketlerin temelinde adalet veya demokrasi eksikliği değil, ulusal kimlik arayışının bulunması nedeniyle, elde edilen tüm kültürel ve dilsel haklara rağmen ayrılıkçı talepler tatmin edilememiş; en azından belli bir grubun kendi ulus devletini oluşturma arzusundan vazgeçmesi sağlanamamıştır. Nitekim bölgesel Bask Hükümeti, AB'ne doğrudan üyelik talebinde bile bulunmuştur⁵⁴⁷.

AB'nde etnik azınlıklara daha fazla yetki verilmesi, uluslararası alanda siyaset yapabilmelerinin sağlanması ve bölgesel yönetimlerin "*ulusal azınlık bölgeleri*" olarak

⁵⁴⁶ 1997 Amsterdam Andlaşması'nın 158'inci Maddesi ile gelişmeyi sağlamak için uyum ön koşul olarak kabul edilmiş; diğer bir ifade ile AB, ekonomik ve sosyal uyumu güçlendirmek için eylemler geliştirmek ve bölgeler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak iradesini ortaya koymuştur. Nitekim 2000-2006 dönemi için hazırlanan AB Uyum Politikası doğrultusunda, 213 Milyar Avro, yani AB bütçesinin ortalama üçte biri, bölgelere dağıtılmak üzere ayrılmıştır. Bu uyum politikası sayesinde, azınlık bölgelerinin buldukları devlete bağımlılığı azalmış ve özerklik umutları beslenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kalaycı, **a.g.m.**, Mayıs 2006, s. 21-23; Karlsson, **a.g.e.**, s. 49-55.

⁵⁴⁷ Kalaycı, **a.g.m.**, Mayıs 2006, s. 25-26; Karlsson, **a.g.e.**, s. 59.

AB'nin üçüncü seviye yönetimleri haline gelmeleri, AB üyeliğine aday Türkiye'nin de benzer talepleri karşılama konusunda daha yoğun baskı altında kalmasına neden olmaktadır⁵⁴⁸. Özellikle Batılı literatürde, Avrupa tarafından “öteki” olarak algılanan veya daha doğru bir ifade ile “ötekileştirilen” Türkiye'deki ulus devlet zihniyetinin baskıcı, üniter devlet yapısının ise disipline edici bir konumunun olduğu yönündeki yaygın kanaat göz önünde bulundurulduğunda⁵⁴⁹, AB'nin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni mevcut ulus devlet anlayışı ve üniter yapısıyla üye kabul etmesi pek mümkün görülmemektedir.

Türkiye'de ulusal güvenlik düzenlemelerinin nihai hedefi, yukarıda da belirtildiği üzere; içte demokratik, laik ve üniter cumhuriyetin korunmasını; dışta ise ülkenin yaşamsal çıkarlarının savunulmasını içermektedir. Türkiye'nin AB'ne tam üyeliğinin gerçekleşip-gerçekleşmeyeceği tartışmaları bir yana, AB'nin, tam üyelik hedefi doğrultusunda Türkiye'nin yapmasını ve uygulamasını istediği yasal düzenlemeler⁵⁵⁰, Türkiye'nin ulusal güvenlik düzenlemelerinin temelini oluşturan ulus devlet yapısına yönelik ciddi tehditler oluşturmaktadır. Bu tehditlerin başında da; ülkede Lozan Andlaşması'nda kabul edilenlerin dışında da azınlıklar bulunduğunun kabul edilmesi ve bu azınlıklara haklarının tanınması⁵⁵¹, dil ve ifade özgürlüğünün önündeki

⁵⁴⁸ Kalaycı, **a.g.m.**, Mayıs 2006, s. 26.

⁵⁴⁹ Atar, Aygün, “Ulus Devlete Geçiş Süreci ve Türkiye Cumhuriyetinin Üniter Yapısı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XX, Sayı 60, 2004, s. 643-657.

⁵⁵⁰ AB, 22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag'da icra edilen Zirve'de, adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaşması gereken kriterleri belirlemiştir. Söz konusu Zirve'de belirlenen ve “Kopenhag Kriterleri” olarak anılan kriterler, Türkiye'nin üye adaylığı sürecinde ve çoğunlukla sadece Türkiye için nicelik ve nitelik itibarıyla sürekli olarak artırılmıştır. Halen AB Zirve Kararları, AB Komisyonu'nun 1998 yılından itibaren 2007 dâhil olmak üzere her yıl yayınladığı Türkiye'nin AB'ne Katılım Sürecine İlişkin İlerleme Raporları, Tavsiye Raporları ve Strateji Belgeleri, 2001 yılında ilki yayınlanan, 2003, 2006 ve 2007 yıllarında güncellenen Katılım Ortaklığı Belgeleri, 2005 yılında AB Bakanlar Konseyi tarafından benimsenen Müzakere Çerçeve Belgesi ve AP'nun çeşitli tarihlerde aldığı kararlarda, sürekli olarak Türkiye tarafından henüz karşılanmamış taleplere vurgu yapılmakta, ancak bir sonraki belge bir öncekinden daha geniş ve olumsuz taleplere içermeye devam etmektedir. Söz konusu belgeler için bkz. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=123&l=1>, 28.01.08.

⁵⁵¹ 12-13 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Kıbrıs, Ege, Kardak; demokrasi, insan hakları, La Haye Adalet Divanı'na gitme gibi şartlar arasında ilk defa azınlıklar konusu gündeme getirilmiştir. Lozan Andlaşması'nda azınlık olarak ifade edilen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, İslam dininden olmayan Yahudiler, Rumlar ve Ermenilerdir. Bu üç dinsel ve etnik topluluğun dışında azınlık olarak bir tanımlamaya, Cumhuriyet Döneminde ilk defa Lüksemburg Zirvesi sonrasında rastlanılmaktadır. Örneğin İlerleme Raporlarında azınlıklara ilişkin olarak sürekli benzer hususlara vurgu yapılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: “Türkiye'de, Lozan Andlaşması çerçevesinde resmen tanınan azınlıklara ve bu Andlaşma'nın kapsamı dışında kalan azınlıklara yapılan muamele açısından hukuki ve fiili bir

engellerin kaldırılması⁵⁵², Türkiye'nin güneydoğusu ile ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması⁵⁵³, Sünni olmayan Müslüman azınlıklar dâhil inanç özgürlüklerinin

farklılık vardır. Türk makamları, bir Kürt azınlığının varlığını tanımamakta, onları Kürt kökenli Türkler olarak telakki etmektedir..." **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 16; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, 29.01.08; "Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamamıştır ve 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması'nda tanımlanan azınlıklar dışındaki azınlıkları tanımamaktadır" **Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun 13 Kasım 2001 tarihli Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 20, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, 29.01.08; Ayrıca bkz. Sandıklı, **a.g.e.**, 2001, s. 233-238.

⁵⁵² İlerleme Raporları'ndaki konu ile ilgili düzenlemelerden bazıları şunlardır: "Türkçeden başka dillerin kullanımı açısından, 1923 Lozan Andlaşması kapsamına giren azınlıklara mensup vatandaşlar (Yahudiler, Ermeniler, Rumlar) ile ilgili olarak belirli bir problem bildirilmiş değildir. Ancak, Lozan Andlaşması'nın kapsamı dışındaki gruplara mensup olanlar için, özellikle TV/radyo yayıncılığı ve eğitim açısından, durum iyileşmemiştir... Ne mevzuat, ne de uygulama, etnik kökenlerinden bağımsız olarak bütün Türkler için kültürel hakların kullanımına engel olmamalıdır. Nüfusun büyük ölçüde Kürt kökenli olduğu güneydoğudaki durumun düzelmesi için, bu husus özel önem taşımaktadır" **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 14-15, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, 29.01.08; "... Ceza Kanununun belirli hükümleri uyarınca, şiddet içermeyen görüşlerin ifadesinin kovuşturmayla ve cezalandırmaya tabi olması ciddi endişe kaynağıdır... Bu suçlamaların yarısından fazlası Türk Ceza Kanunu (TCK) ve özellikle de Türklüğe, Cumhuriyete ve Devletin kurum ve kuruluşlarına hakareti cezalandıran 301'inci Madde kapsamında getirilmiştir. Yargıtay'ın 301'inci Madde ile ilgili olarak 2006 yılında geliştirdiği kısıtlayıcı içtihat halen yürürlüktedir. Bu çerçevede, 301'inci Maddenin ilgili AB standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Aynı husus şiddet içermeyen görüşlerin ifadesinin kovuşturulması için kullanılan ve ifade özgürlüğünü sınırlandırabilen diğer yasal hükümler için de geçerlidir. Terörle Mücadele Kanunu'nun ifade özgürlüğü üzerindeki potansiyel etkisi de endişe vericidir" **Avrupa Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 tarihli Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 14, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2007ilerlemeraporu_tr.pdf, 29.01.08.

⁵⁵³ AP'nun bu konuda aldığı kararlardan bazıları şunlardır: **17 Eylül 1992 Tarihli Karar**: "Türk güvenlik güçleri, 1992 yılında 205 kişiyi yargılamadan idam etmiştir. Türkiye'nin Güneydoğusu'nda sürmekte olan olağanüstü hal derhal kaldırılmalı, Türkiye'deki Kürt sorunu ile ilgili olarak bir uluslararası konferans düzenlenmelidir"; **22 Aralık 1993 Tarihli Karar**: "Türk Devleti'nin bütünlüğü, yalnızca Kürtlerin kendi dillerini kullanma ve öğrenme hakkıyla ve gelenek ve göreneklerinin varlığını sürdürmesiyle, fakat aynı zamanda uygun düzeydeki idari özerklikle de uyumlu olabilmelidir"; **13 Aralık 1995 Tarihli Karar**: "(AP) Türk Hükümeti'ne, PKK'ya ve diğer Kürt örgütlerine, Kürt konusuna şiddete dayanmayan ve siyasi bir çözüm bulmaları için ellerinden gelen tüm çabayı göstermeleri için çağrıda bulunur"; **18 Ocak 1996 Tarihli Karar**: "PKK Başkanı tarafından tek taraflı olarak ateşkes ilan edilmesini memnuniyetle karşılar... Kürt vatandaşlarının Türkiye içinde bir tür kültürel özerklik elde etmeleri için, barışçıl yollardan çaba gösterme haklarını tanı"; **10 Haziran 1996 Tarihli Karar**: "AP, Türk yetkililerden Türkiye'de bulunan tüm Kürtlerin haklarını tanımamasını ister"; **19 Haziran 1996 Tarihli Karar**: "AP, TSK'nin sürdürdüğü askeri operasyonlardan ve Kürdistan'daki anlaşmazlığa barışçıl bir çözüm bulma yollarını aramayı reddetmesinden büyük kaygı duyar"; **20 Haziran 1996 Tarihli Karar**: "AP, çıkmazı aşmak ve sorunun barışçıl biçimde siyasi bir çözüme gidebilmesi için, ülkenin güneydoğusundaki askeri operasyonları durdurması ve tüm Kürt örgütlerle görüşmelere başlaması için Türk Hükümeti'ne çağrıda bulunur"; **AP Genişleme Grubunun 10 Şubat 2000 Tarihli Türkiye ve AB ile İlişkiler Raporu**: "AB Kurumları, Türk Hükümeti'nden Kürt halkına uyguladığı baskılara siyasi bir çözüm bulunmasını ister"; **15 Kasım 2000 Tarihli Karar**: "AP, Türk Yetkililerine, Kürt toplumunun siyasi temsilcileriyle, özellikle de ülkelerinin güneydoğusundaki kentlerin belediye başkanlarıyla diyaloga girmeleri çağrısında bulunur"; **6 Temmuz 2001 Tarihli Karar**: "AP Türk Hükümeti'nden,

geliştirilmesi⁵⁵⁴, ülkede çok kültürlü bir yapının oluşması için gerekli yasal altyapının sağlanması⁵⁵⁵, sivil otoritenin Türk Silâhlı Kuvvetleri (TSK)'nin etkisinden veya daha doğru bir ifade ile baskısından kurtarılması gibi talepler gelmektedir⁵⁵⁶.

Güneydoğu Anadolu'da köylerinden ayrılmış yaklaşık 500 bin kişinin evlerine dönmesini garanti etmesini talep eder"; **20 Haziran 2002**: "TSK Güneydoğu Anadolu'da Kürtlere karşı sürdürdüğü operasyonları durdurmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tüm Kürt örgütleri ile görüşmelere başlamalı ve Kürtlere hakları tanınmalıdır"; **15 Aralık 2004 Tarihli Karar**: "Türk Hükümeti'nin, Türkçeden başka (Kürtçe, Çerkezce, Ermenice vb.) ana dilde eğitim veren kursların açılmasına, medya aracılığı ile bu dillerde yayın yapılmasına, diğer dillerde yayın yapan kanallar açılmasına ve bu kanalları işletmeye imkân veren yasal değişiklikleri gerçekleştirmesi keyfiyetini takdirle karşılar; Türk Hükümeti'ne azınlık dillerinde eğitim ve yayın hususunda kalan sınırlamaları kaldırması çağrısında bulunur... Tüm ilişkili tarafları ülkenin güneydoğusundaki düşmanlıkları bir an önce sona erdirmeye çağırır; Türk Hükümeti'ni silah kullanmayı terk etmeyi seçen Kürt oluşumlar ile uzlaşmayı sağlayacak daha aktif adımların atılmasına davet eder"; **27 Eylül 2006 Tarihli Karar**: "Türk Hükümeti'ni, Başbakan Erdoğan'ın geçen yıl yaptığı umut verici açıklamalar doğrultusunda Kürt sorununa demokratik çözüm arayışlarını sürdürmeye davet etmekte... Türk Hükümeti'ne, ateşkes ve diyalog çağrısında bulunan yasal Kürt yanlısı siyasi parti, Demokratik Toplum Partisi ile görüşmelerde bulunan Kürt sorununa siyasi çözüm bulma yönünde kararlı olma çağrısında bulunmaktadır"; **24 Ekim 2007 Tarihli Karar**: "Yeni Hükümet'i Kürt meselesine kalıcı bir çözüm bulunması yönünde siyasi bir girişim başlatmaya... davet etmekte... Türk askeri birlikleri tarafından Kuzey Irak'a yönelik muhtemel bir sınır-ötesi askeri faaliyette bulunulmasının sonuçlarından derinden endişe duymakta; Türkiye'den Irak'ın toprak bütünlüğünü ihlal edecek herhangi bir orantısız askeri operasyondan kaçınmasını istemekte... Konsey'e Türkiye ve Kuzey Irak'tan gelen terör saldırılarını önlemede üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gereken Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasında somut işbirliği kurulması yönünde baskı yapması çağrısında bulunmaktadır" Bkz. İlhan, Suat, **Türkiye'nin Zorlaşan Konumu, (Uygarlıklar Savaşı-Küreselleşme-Petrol)**, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2004, s. 221-222; <http://www.belgenet.com/arsiv.html>, 14.01.08; <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=139&l=1>; 14.01.08.

⁵⁵⁴ İlerleme Raporları'nda, sayıları on-on iki milyon olarak verilen Alevi vatandaşlarımızla ilgili olarak şu hususlara yer verilmektedir: "Sünni olmayan Müslüman azınlıkların statüsünde hiç bir değişiklik olmamıştır. Aleviler bir dini topluluk olarak resmen kabul edilmemektedir...", **Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun 6 Ekim 2004 tarihli Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu**, s. 37, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, 29.01.08; "Sünni olmayan Müslüman toplulukların durumuna bakıldığında, hiçbir değişme olmadığı görülmektedir. Özellikle Alevilerin bir dini topluluk olarak resmen tanınmaması durumu devam etmekte...", **Avrupa Komisyonu'nun 9 Kasım 2005 tarihli Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, s. 35, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, 29.01.08; Konu ile ilgili olarak AP kararlarından bazıları ise şöyledir: **15 Aralık 2004 Tarihli Karar**: "(AP) Cemevlerinin ibadet merkezi olarak tanınması ve dini eğitimin istek üzerine verilmesini ve bu eğitimin sadece Sünni dinini kapsamaması da dâhil olmak üzere, Alevilerin haklarının tanınmasını ve korunmasını ister...", <http://www.abgm.adalet.gov.tr/aprturkish.pdf>, 12.06.07; **27 Eylül 2006 Tarihli Karar**: "(AP) Cemevlerinin dini merkezler olarak tanınması dâhil Alevilerin korunması ve tanınması... için çağrıda bulunmaktadır", <http://www.ikv.org.tr/pdfs/APEurlingsRaporu.pdf>, 18.02.08.

⁵⁵⁵ Çok kültürlülük konusunda genellikle Kürt kökenli vatandaşlarımız istismar edilmektedir. İlerleme Raporları'nda yer alan bazı örnekler şunlardır: "Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi'ni henüz imzalamamıştır ve Lozan Andlaşması ile tarif edilenlerden başka azınlıkları tanımamaktadır. Türkiye'nin, kültürel bir kimliğe ve ortak geleneklere sahip herhangi bir etnik grubu "ulusal azınlık" olarak kabul etmeye istekli olup olmamasından bağımsız olarak, bu tür grupların mensupları, hâlâ açıkça bazı temel haklardan yoksun bırakılmaktadır. Ana dillerinde yayın yapma, ana dillerini öğrenme veya ana dillerinde eğitim alma hakkı gibi, etnik

Bu taleplerin, ulus devleti uluslarüstü yapılanmanın önünde bir engel olarak kabul eden AB tarafından yapılması, AB adına düşünüldüğünde bir dereceye kadar kabul edilebilir bir olgudur. Ancak bu taleplerin, tarihi ve konjonktürel gerçeklere rağmen, AB'ne şirin gözükme ve her ne pahasına olursa olsun AB'ne girmek adına, bizzat Türkiye'yi yönetenler ve bir kısım “aydınlar” tarafından dile getirilmesi anlaşılması kolay olmayan bir durumdur. Ulus devlet yapısına kıskançlıkla sahip çıkması gerekenlerin, “federasyon ve yerel yönetimlere yetki devri”, “eyalet sistemine geçilmesi”, “başkanlık sistemi”, “yeni Osmanlıcılık” “ikinci cumhuriyet” gibi konuları⁵⁵⁷ gündeme getirmeleri gerçekten üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir.

I'inci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra yabancı devletlerin işgaline karşı direnerek egemenliğini ve bağımsızlığını koruyan Türkiye, ulus devlet anlayışını benimsemiş ve yeni devletin temellerini oluşturan Anayasasını hazırlarken Fransız İhtilali'nin özgürlükçü ve eşitlikçi anlayışına sahip çıkmıştır. Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra, ulus bilincine tekrar sahip çıkmalarının başlangıcı olarak 19 Mayıs 1919 tarihini kabul eden Atatürk bu durumu, 1922 Kasım'ında Bursa'da öğretmenlere hitaben yaptığı bir konuşmada “Açık söyleyeyim ki, biz üç buçuk yıl öncesine değin cemaat halinde yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi yönetiyorlardı... Üç buçuk yıldır ulus olarak yaşıyoruz” sözleriyle dile getirmiştir⁵⁵⁸.

Atatürk'ün öncülüğünde yürütülen ulusal mücadelede amaç, Misak-ı Milli sınırları içerisinde bir ulus devlet kurmaktır. Nitekim 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen Türk Anayasası'nın 88'inci Maddesi de, Atatürk'ün ulus düşüncesini yansıtan bir

kökenleri ne olursa olsun bütün Türklerin sahip olması gereken kültürel haklar garanti edilmiş değildir. Ayrıca, bu vatandaşlara, bu konulardaki görüşlerini ifade etme fırsatları verilmemektedir”, **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 15, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2_000.pdf, 29.01.08; “Anadilleri Türkçe olmayan çocuklar Türk kamu eğitim sisteminde anadillerini öğrenememektedirler. Bu şekilde bir eğitim sadece özel eğitim kurumlarında yapılabilmektedir. Kürtçe öğreten bu tür kursların tümü 2004 yılında kapatılmıştır. Halen kamu veya özel eğitim sisteminde Kürtçe öğrenme imkânı bulunmamaktadır”, **Avrupa Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 tarihli Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 21, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2007ilerlemeraporu_tr.pdf, 29.01.08.

⁵⁵⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 365-370; Balkan, a.g.e., s. 199-228; Dumanlı, a.g.e., s. 77-84; Özdağ, Ümit, **Avrupa Birliği'nin Türkiye Politikaları**, ASAM Yayınları, Sayı 1, Ankara, 2003, s. 6.

⁵⁵⁷ Aydoğan, Metin, **Bitmeyen Oyun-Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler**, Umay Yayınları, 35. Baskı, İzmir, 2004, s. 280-281.

⁵⁵⁸ Öymen, a.g.e., s. 184.

tarif içermekteydi. Söz konusu Madde: “*Türk kimdir? Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk sayılır. Türkiye’de yabancı bir babadan doğup da rüşt yaşında Türklüğü seçen veya Türk vatandaşı kabul edilen herkes Türk sayılır*” şeklinde düzenlenmişti⁵⁵⁹.

89 yıllık uluslaşma mücadelesini yok saymak anlamına gelen, Türkiye’de 32 veya 36 farklı etnik kökene sahip topluluk bulunduğu, bunların bir mozaik oluşturduğu, Türkiye’de alt kimliklerin olabileceği, önemli olanın “*Türkiyelilik*” kavramı ile özdeşleşen üst kimlik olduğu şeklinde bazı kesimler tarafından dile getirilen beyanların⁵⁶⁰ Türkiye’nin ulus devlet anlayışı ile bağdaşmayacağı, Türklük yerine kullanılan “*Türkiyelilik*” kelimesinin Devletin anayasal sistemini ve bilimsel gerçekleri ortadan kaldıracığı, dolayısıyla bu terimin hiçbir şekilde meşru olmadığı, tarihi bir dayanağının da bulunmadığı ve ulus devlet yapısı ile direkt bağlantılı olan ulusal çıkarlara hizmet etmediği ortadadır⁵⁶¹. Söz konusu kesimlerin, Türkiye’deki ulus devlet anlayışına yönelik açık bir saldırı içinde bulunan yabancıların⁵⁶² emellerine hizmet edebilecek söylemlerden kaçınmaları gerektiği düşünülmektedir.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt da, 12 Nisan 2007 tarihinde düzenlediği bir basın toplantısında; “... *Bu bağlamda soracağımız diğer bir soru da ‘etnik yapı nedir’ sorusu. Etnik yapı bilindiği gibi insanın iradesi içinde olmayan, doğal ve sosyolojik bir olgudur. Siyasi bir yönü yoktur. Bir ülkede yaşayan değişik etnik*

⁵⁵⁹ Öymen, **a.g.e.**, s. 185.

⁵⁶⁰ <http://www.sabah.com.tr/2004/10/28/yaz57-40-117.html>, 29.01.08; http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/10282/, 29.01.08; http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=4599, 29.01.08; <http://www.aktuelbakis.com/news/837.html>, 29.01.08; <http://www.milliyet.com.tr/2007/06/04/siyaset/axsiy01.html>, 29.01.08.

⁵⁶¹ Önder, Ali Tayyar, **Türkiye’nin Etnik Yapısı, Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler**, Fark Yayınları, Genişletilmiş 32. Baskı, İstanbul, Mart 2007, s. 13-28.

⁵⁶² Örneğin Peter Alford Andrews tarafından, Özgür Batı Almanya Üniversitesi’nin 1989 yılında basılan “Ethnical Groups in The Republic of Turkey” adlı çalışmasına dayanılarak hazırlanan “Türkiye’de Etnik Gruplar” isimli kitapta, Türkiye’nin 47 etnik gruptan oluşan etnik bir mozaik olduğu ileri sürülmektedir. Yine Alman devletinin araştırma kuruluşu Orient Enstitüsü’nün Müdürü Prof. Dr. Udo Steinbach “Sorun, Atatürk’ün bir paşa fermanı ile yarattığı yapay ürün Türk Devleti ve Türk Ulusu’dur. Sorun, Kemalizm ve Kemalizm’in ulusçuluk ve laiklik ilkeleridir. Sorun, uyduruk, zorlama ve yapay Türk Ulusu’dur. Böyle bir ulus yoktur. Olmadığını Türkiye’de yaşayan Türk-Kürt, Müslüman-lâik, Alevi devlet çatışmalarında görmekteyiz. Bu uyduruk ulusu Atatürk nasıl kurdu? Önce Ermenileri yok ettiler, sonra da Rumları” demektedir. 2002 yılı başında da, İsveç Büyükelçiliği, İzmir’de düzenlediği bir toplantıda, “Türk Ulusu diye bir ulus yoktur; sadece Türkçe vardır” tezini savunan bir kitapçık dağıtmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrews, Peter Alford, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, Tümm zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 42-51; Özdağ, **a.g.e.**, s. 9-10.

yapılarda insanlar olabilir. İkinci olarak şunu sorabiliriz, etnik bir yapı, etnik bir milliyetçiliğe nasıl dönüşür? Bunun cevabı basit. Etnik bir yapının üzerine siyasi amaçlı bir söylem yüklerseniz bu etnik bir milliyetçilik oluşturur. Esasen, bu etnik milliyetçilik, teröre giden yolun da başlangıcıdır...” sözleriyle bu tür açıklamaların yarattığı tehlikelere dikkat çekmeye çalışmıştır. Ancak, AB'nin askerlerin sivil otorite tarafından denetim altına alınması isteminin ardına sığınan ve her ne hal ve şartta olursa olsun AB'ne girilmesi gerektiğini savunan kesimler tarafından bu ve benzeri açıklamalar, yine Orgeneral Büyükanıt'ın “... *Türk Toplumunun ulusal değerlerine sahip çıkacak şekilde gösterilen en ufak bir tepkisine bile ‘Türkiye’de milliyetçilik yükseliyor’ şeklinde yorumlar yapılması ulusal güvenliğimize çok zarar vermiştir*” sözlerinde de anlam bulduğu gibi, AB karşıtlığı olarak gösterilmektedir. Daha açık bir ifade ile ulus devlete yönelik tehdidin farkında olanlar; ya AB karşıtı gibi gösterilmemek adına tehdidin farkında olmalarına rağmen susmak, ya da tehdidi ifade ederek AB karşıtı gibi gösterilmek gibi bir ikileme karşı karşıya bırakılmaktadırlar.

2.3. Üye Adaylık Sürecinin Yunanistan ile Olan Sorunlara Etkisi

Yunanistan ve Türkiye aynı coğrafyayı paylaşan, ortak özellikleri ve çıkarları olan iki komşu ülkedir. Türkiye'nin dış ve güvenlik politikası içerisinde Yunanistan'ın kendine özgü bir önem ve önceliği vardır⁵⁶³. Yunanistan bağımsızlığını, dönemin büyük güçleri İngiltere, Rusya ve Fransa'nın desteğiyle, yaklaşık 400 yıl egemenliği altında kaldığı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşarak kazanmış; Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise, I'inci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu istila isteyen devletlere karşı başlattığı Kurtuluş Savaşı'nda, en büyük mücadeleyi Yunanistan'a karşı vermiştir⁵⁶⁴.

1919-1922 yılları boyunca savaşmış olmalarına ve Lozan Andlaşması'nın çözümsüz bıraktığı bazı sorunlara rağmen, İtalya ve Bulgaristan'ın yayılcı politikalarının da etkisiyle, Atatürk ve Venizelos tarafından iki ülke arasında başlatılan

⁵⁶³ Sandıklı, Atilla, **Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Devletler Birliği**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2003, s. 277.

⁵⁶⁴ Çalış, Şaban; Akgün, Birol, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla Girerken Balkanlar'da Türk Yunan Rekabeti”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 267-268; Demirtaş-Coşkun, Birgül, “Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 246.

barışçıl ilişkiler 1950'li yılların ortalarına kadar sürmüştür; bu süreç içerisinde 1934 yılında Balkan Antantı kurulmuş, 1952 yılında iki Devlet birlikte NATO'ya üye olmuşlar ve 1953 yılında Balkan Pakti'nı imzalamışlardır⁵⁶⁵.

Ancak, 1952 yılında, Yunanistan'da, Kıbrıs'la birleşmeyi destekleyen grupların iktidara gelmeleriyle birlikte Enosis düşüncesine taraf olanların etkinliklerinin artması, iki ülke ilişkilerinde sorunların başlamasına ve giderek büyümesine, üçüncü tarafların diplomasiyi devreye sokma çabalarına karşın, zaman zaman savaşın eşiğine gelmelerine neden olmuştur⁵⁶⁶.

AB'nin, Türk-Yunan sorunları üzerine etkisini incelemeye başlamadan önce, konu bütünlüğünü sağlamak adına bu sorunların kısaca ortaya konulması zorunlu görülmektedir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların temelinde bulunan Kıbrıs meselesi ise ayrıca ele alınacaktır.

2.3.1. Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Sorunlar

Genel olarak Kıbrıs, Ege (*karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası, uçuş bildirim bölgesi, arama kurtarma sorumluluk sahası, gayri askeri statüdeki adaların silâhlendirilmesi, coğrafi formasyonlar veya diğer ismiyle Egemenliği Uluslararası Andlaşmalarla Yunanistan'a devredilmemiş ada, adacık ve kayalıklar ve Ege Denizi'nde komuta kontrol sorunları*), Azınlıklar (*Batı Trakya Türk Azınlığı, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin statüsü ve ruhban okulunun açılması, Yunanistan'ın teşvik ve himaye ettiği sözde soykırım iddiaları*) ve Yunanistan'ın Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terör örgütüne sağladığı destekle ilgili konuları içeren sorunlar, bugüne kadar sıcak bir çatışmaya neden olmamakla birlikte, henüz bir çözüme kavuşturulamadığı gibi, çözüm yolunu açabilecek kalıcı bir müzakere sürecine de konu olamamıştır. Çözumsuzlük noktasındaki en önemli etken ise tarafların sorunlara bakışlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Türkiye uzun bir süredir, iki ülke arasındaki sorunların bir paket halinde karşılıklı müzakerelerle çözümlenmesini talep ederken; Yunanistan iki ülke arasında Ege'de kıta sahanlığının sınırlandırılması ve Kardak Kayalıkları'nın statüsü

⁵⁶⁵ Çalış; Akgün, **a.g.m.**, s. 268; Demirtaş-Coşkun, **a.g.m.**, s. 246-247.

⁵⁶⁶ Çalış; Akgün, **a.g.m.**, s. 269; Demirtaş-Coşkun, **a.g.m.**, s. 247; Aksu, Fuat, "Türk-Yunan İlişkilerinde Güvenlik ve Güven Artırma Çabaları-Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye", <http://www.turkishgreek.org/makaleler/trgr-guvenlik.htm>, 28.01.08.

dışında bir sorun bulunmadığını ileri sürmekte, bu sorunların da Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'na götürülmesinde ısrar etmektedir⁵⁶⁷.

2.3.1.1. Ege Sorunu

Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan, bu kıyılarda bulunan devletleri uluslararası su yollarına ulaştıran, jeostratejik öneme sahip bir kıta iç denizi olan Ege Denizi; Süveyş Kanalı, Cebelitarık Boğazı ve Doğu Akdeniz'i kontrol altında tutma imkânı vermektedir. Diğer bir ifadeyle üç kıtanın kara, deniz ve hava ulaşımının odak noktasıdır⁵⁶⁸.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde önemli bir yer tutan Ege sorunlarında bir önem veya öncelik derecesi tayin etmek mümkün değildir. Çünkü, Türkiye'nin de savunduğu gibi, sorunlar birbirleri ile bağlantılı durumdadır ve bir bütün olarak çözüm bulunmasını gerektirmektedir.

Ege'nin iki komşu ülke arasında sorun olmasının en önemli nedenlerinden biri, bu çok dar deniz üzerindeki ülke sınırlarının tam olarak belirlenmemiş olması ve Yunanistan'ın sahil devletlerinden biri olan Türkiye'nin hak ve çıkarlarını tamamen göz ardı ederek Ege'nin tamamını bir Yunan gölüne dönüştürme isteğidir. Türkiye'nin Ege'deki temel tezi, Ege'nin çok taraflı genel anlaşmalarla saptanmış genel kural ve ilkelerin dışında özel çözümler gerektiren yarı kapalı bir deniz olduğudur. Buna karşın Yunanistan ise, Ege'de uluslararası deniz hukukunun ve özellikle de Türkiye'nin imzalamadığı, ancak kendisinin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS/UNCLOS)⁵⁶⁹,nin uygulanması gerektiğini savunmaktadır⁵⁷⁰.

⁵⁶⁷ Kut, Şule, "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 507; Sandıklı, **a.g.e.**, 2003, s. 278; Ayman, S. Gülden, "Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 493; Poyraz, Hamdi, **Türk-Yunan Sorunları Ege Denizi ve Ege Adaları**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2004, s. 41-42; Milli Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap 2005 Türkiye**, Ankara, Ekim 2005, s. 53; Larrabee; Lesser, **a.g.e.**, s. 104-105.

⁵⁶⁸ Başdemir, M. Melih, "Türkiye'nin Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yunanistan İle Olan Karasuları Sorunu", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 3, Sayı 6, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2007, s. 94.

⁵⁶⁹ UNCLOS, 3 Aralık 1973'de, New York'ta başlayan ve dokuz yıl süren BM III'üncü Deniz Hukuku Konferansı'nın çalışmaları sonucunda, 1982 yılında imzaya açılan ve 120'den fazla devlet tarafından imzalandıktan sonra 60'ıncı devlet tarafından onaylandığı tarihten bir yıl sonra 16 Kasım 1994'de

Ege sorununun boyutlarından biri karasularıyla ilgilidir. 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Andlaşması'nda açık ve ayrı bir hükümle belirtilmemesine rağmen, Ege'de karasularının genişliğinin 3 deniz mili olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak, Yunanistan 1936 yılında tek taraflı bir kararla karasuları genişliğini 6 deniz miline çıkarmış, 1964 yılında Türkiye'nin de karasularını 6 deniz miline çıkarmasıyla Ege'de bugünkü durum meydana gelmiştir⁵⁷¹.

Yunan hükümet yetkilileri, 1982 BMDHS'nin 3'üncü Maddesinde yer alan, karasularının azami 12 deniz miline kadar genişletileceği yönündeki genel bir ifadeye dayanarak, uygun zamanı bulduklarında karasularını 6 deniz milinden 12 deniz miline genişleteceklerini açıklamışlardır⁵⁷². Her iki ülke karasularını 12 deniz miline çıkarttığı zaman, Türk karasuları 1 birim artarken, Yunan karasuları 23 birim, coğrafi formasyonların karasuları ise 5 birim artacaktır. Bu durumda, Ege'deki açık deniz oranı da % 50'den % 20'nin altına düşecektir. Türkiye 8 Haziran 1995 tarihinde Ege Denizi'nde karasularını 6 deniz milinin üzerine genişletme girişimlerini savaş nedeni olarak göreceğini içeren “*casus belli*” kararını almıştır⁵⁷³.

yürürlüğe giren BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin İngilizcesinin (United Nations Convention on the Law of The Sea) kısaltmasıdır. Bkz. Kut, **a.g.m.**, s. 508, Dipnot No. 3.

⁵⁷⁰ Köse, Ertan, **Yunanistan ve Bitmeyen Kin**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 79-81; Kut, **a.g.m.**, s. 507-508; Kurt, Behçet, “Ege'de Türk-Yunan İlişkilerinin Deniz Yetki Alanları Yönüyle Tartışılması ve Özel Koruma Alanları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2003, s. 124-125.

⁵⁷¹ Köse, **a.g.e.**, s. 82-83; Kut, **a.g.m.**, s. 516-518; Demirtaş-Coşkun, **a.g.m.**, s. 247; Aksu, **a.g.m.**, 28.01.08; Kurt, **a.g.m.**, Şubat 2003, s. 125; Başdemir, **a.g.m.**, s. 101.

⁵⁷² Yunanistan'ın 12 deniz mili tezini dayandırdığı BMDHS'nin 123'üncü Maddesi “kapalı”, “yarı kapalı” ve “pelajik” denizlere kıyıdaş ülkelerin işbirliği yapmalarını öngörmekte ve “Sahildar devletler işbu sözleşme gereğince kendilerine ait hakların kullanılmasında ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde işbirliği yapacaklardır” demektedir. Sözleşme'nin 300'üncü Maddesi ise “Taraflar devletler işbu sözleşme ile üstlendikleri yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getirmeli ve işbu sözleşmede tanınan haklar, yetkiler ve serbestileri hakkın kötüye kullanılmasını oluşturmayacak şekilde kullanmalıdırlar” hükmünü amirdir. Buna ek olarak, Lahey UAD'nın 1974 yılında benzer bir konuda vermiş olduğu bir karar aynen şöyledir: “Deniz alanlarının sınırlandırılmasının her zaman uluslararası bir boyutu vardır. Bu, sadece, sahildevletinin iç hukukunda açıklandığı üzere kendi iradesine bağlı olamaz. Her ne kadar tek sahildevletinin bu gerçekleştirme yetkisine sahip olması nedeniyle sınırlandırma işlemi tek taraflı bir işlem ise de, buna karşılık bu sınırlandırmanın devletler bakımından geçerliliği uluslararası hukuku ilgilendirir”. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özkan, İ. Reşat, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Yunanistan**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001, s. 104-105; Köse, **a.g.e.**, s. 84-85; Kut, **a.g.m.**, s. 517; Kurt, **a.g.m.**, Şubat 2003, s. 124-125; Başdemir, **a.g.m.**, s. 102.

⁵⁷³ Farklı kaynaklarda rakamlar küçük değişiklikler göstermekle birlikte, Ege'de karasuları 6 deniz mili iken Türk karasuları % 7,47, Yunan karasuları % 43,68, uluslararası sular ise % 48,85 civarındadır. Karasularının 12 deniz miline çıkarılması halinde, Türk karasuları % 8,76, Yunan karasuları % 73,

Karasuları sorunu, doğal olarak kıta sahanlığı⁵⁷⁴ paylaşımı ile ayrılmaz bir bütünlük içerisindedir. Türkiye Ege'nin eşit paylaşımı doğrultusunda, kıta sahanlığı konusunu Yunanistan ile ikili görüşmeler yoluyla çözümlenmek istemektedir. Yunanistan ise sorunu UAD'na taşıma taraftarıdır⁵⁷⁵.

Yunanistan, Türkiye'nin uluslararası sulardaki petrol arama faaliyetlerini, egemenlik alanlarının ihlal edildiği gerekçesiyle, 10 Ağustos 1976'da, konseyin acilen toplanması istemiyle BM Güvenlik Konseyi'ne taşımış ve aynı gün tek taraflı olarak konuyu UAD'na götürerek geçici tedbir uygulanmasını talep etmiştir. BM Güvenlik Konseyi 25 Ağustos 1976 tarihli 395 sayılı kararında, tarafları farklı görüşleri nedeniyle doğrudan görüşmeye çağırılmış ve görüşmelerin karşılıklı kabul edilebilir çözümlere ulaşması için gayret gösterilmesini istemiştir. UAD ise, 11 Eylül 1976'da Yunanistan'ın geçici koruma tedbiri ve kıta sahanlığının sınırlandırılması istemini reddetmiş, 19 Aralık 1978'de de, sorunun esası üzerinde yargılama hakkının olmadığına karar vermiştir⁵⁷⁶.

Bu gelişmeler esnasında, Türkiye ve Yunanistan, anlaşma ortamı sağlamak için ilk adım olarak, 11 Kasım 1976'da Bern Sözleşmesi'ni imzalamışlardır. Bu sözleşme

uluslararası sular ise % 15 olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özkan, İ. Reşat, **a.g.e.**, s. 104-105; Kut, **a.g.m.**, s. 516; Larrabee; Lesser, **a.g.e.**, s. 105; Aksu, Fuat, "Ege Sorunlarının Geleceği ve Türkiye-AB Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Seçenekleri", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 3, Sayı 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2005, s. 276-277; Kurt, **a.g.m.**, Şubat 2003, s. 126; Başdemir, **a.g.m.**, s. 102, Dipnot No. 19.

⁵⁷⁴ Kıta sahanlığı kavramının uluslararası hukukun konularından biri olması, deniz dibi kaynaklarından yararlanma imkânının ortaya çıkmasından sonra, ABD Başkanı Harry S. Truman'ın 28 Eylül 1945 tarihli bildiri ile ortaya atılmıştır. Daha sonra, bu konu ile ilgili uluslararası hukuk kuralları, 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri ile ilk defa kodifiye edilmiş, 1982 BMDHS ile de yeniden tanımlanmıştır. Kıta sahanlığının sınırlandırılması konusunda 1958 ve 1982 sözleşmeleri benzer hükümler ihtiva etmekte ve kıta sahanlığının kıyı devletler tarafından uluslararası hukuka uygun olarak hakkaniyet çerçevesinde bir sonuca varılacak şekilde "anlaşma" yoluyla sınırlandırılması öngörülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğru, Sami, "Ege Denizi Kıta Sahanlığı Uyuşmazlığı'na Çözüm Önerisi: Ortak Arama ve İşletme", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003, s. 223-225; Kurt, **a.g.m.**, Şubat 2003, s. 128.

⁵⁷⁵ Yunanistan'ın Türkiye ile arasında var olduğunu kabul ettiği iki sorundan biri olan ve Ege'de iki devleti savaşın eşiğine getiren üç krizden ikisine kaynaklık eden Ege'deki kıta sahanlığı sorunu, Kasım 1973'de, Türkiye'nin, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na Ege Denizi'nde petrol arama ruhsatı vermesi ve 1961 yılından beri bu tür ruhsatlar vermekte olan Yunanistan'ın bu durumu bir nota ile protesto etmesi üzerine baş göstermiştir. Olayın kriz boyutuna taşınması ise 1976 yılında "Sismik 1" adlı Türk araştırma gemisinin uluslararası sularda sondaj yapmaya başlaması ile olmuş ve Yunanistan olayı BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, **a.g.e.**, s. 88-91; Kut, **a.g.m.**, s. 519-520; Özkan, İ. Reşat, **a.g.e.**, s. 105-106; Kurt, **a.g.m.**, Şubat 2003, s. 130-131.

⁵⁷⁶ Özkan, İ. Reşat, **a.g.e.**, s. 106-107; Köse, **a.g.e.**, s. 88-91; Kut, **a.g.m.**, s. 519-521; Demirtaş-Coşkun, **a.g.m.**, s. 247; Kurt, **a.g.m.**, Şubat 2003, s. 130-131.

uyarınca, taraflar kıta sahanlığının sınırlandırılması konusunda bir anlaşmaya varmak için görüşmelerde bulunmayı kararlaştırmış, aynı zamanda Ege kıta sahanlığını ilgilendiren herhangi bir teşebbüs veya hareketten sakınmayı da taahhüt etmişlerdir. 1976 Bern Sözleşmesi hâlâ geçerli olup, şartlar her iki ülkeyi de bağlamaya devam etmektedir⁵⁷⁷.

İki ülke arasındaki Ege sorunlarından birisi de hava sahasına ilişkindir. Hukuken bir devletin karasularının ve hava sahasının sınırlarının örtüşmesi gerekmektedir. Yunanistan, 1931 yılında, bir iç hukuk düzenlemesi (*Kraliyet Kararnamesi*) ile 3 deniz mili olan hava sahasını 10 deniz miline çıkarmış, bu durumu da 44 yıl sonra, 2 Haziran 1974 tarihinde Havacılık Bilgi Yayını ile dünyaya ilan ederek uyulmasını talep etmiştir. Söz konusu kararın 1975 yılında Yunan Havacılık Enformasyon Yayını (*Aeronautical Information Publication-AIP*)’nda belirtilmesi üzerine Türkiye derhal, Yunanistan’ın hükümran hava sahasını, karasularına göre 4 deniz mili artıran bu uygulamayı tanımadığını hem Yunanistan’a hem de uluslararası kuruluşlara bildirmiştir. Sorun, Türkiye tarafından 6 deniz mili olarak kabul edilen Yunan hava sahasının sınırından itibaren 10 deniz miline kadar olan bölgede Türk savaş uçaklarının uçuşunun, Yunanistan tarafından ulusal hava sahasının ihlali olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁷⁸

Türkiye ile Yunanistan arasında Ege’deki sorunlardan bir diğeri uçuş bildirim bölgesi ile ilgilidir. Sorunun temelinde ise, Yunanistan’ın uçuş bildirim bölgesi sorumluluğunu, hükümranlık hakkı gibi istismar etmek istemesi bulunmaktadır. İstanbul/Atina uçuş bildirim bölgelerini ayıran FIR (*Uçuş Bildirim Bölgesi/Flight Information Region*)⁵⁷⁹ hattı, 1952 yılında Paris’te, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü

⁵⁷⁷ Özkan, İ. Reşat, **a.g.e.**, s. 106-107; Köse, **a.g.e.**, s. 88-91; Kut, **a.g.m.**, s. 519-521; Demirtaş-Coşkun, **a.g.m.**, s. 247; Aksu, **a.g.m.**, Temmuz 2005, s. 271-273; Başdemir, **a.g.m.**, s. 105; Aksu, **a.g.m.**, 28.01.08.

⁵⁷⁸ 1944 Şikago Sözleşmesi ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’ne göre “bir ülkenin hava sahası, karasuları genişliğine eşit ve onun üzerindeki sahadır” Dünyada da genel kabul görmüş uygulama bu yöndedir. Yunanistan 1931 yılında aldığı karara Türkiye’nin 44 yıl boyunca itiraz etmemesinin bu kararı kabul ettiği anlamına geldiğini iddia etmekte, Türkiye ise Yunanistan’ın bu kararını uluslararası alanda duyurduğu anda itiraz ettiğini savunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, **a.g.e.**, s. 92-94; Kut, **a.g.m.**, s. 518; Poyraz, **a.g.e.**, s. 89-93; Demirtaş-Coşkun, **a.g.m.**, s. 248; Larrabee; Lesser, **a.g.e.**, s. 105; Aksu, **a.g.m.**, 28.01.08.

⁵⁷⁹ FIR, ICAO tarafından sivil havacılık uçuşlarının güvenliğini sağlamak amacıyla kurulan ve sınırları bu örgüt tarafından belirlenen, içerisinde uçuş bilgisi, arama-kurtarma ve ikaz sistemlerinin bulunduğu

(ICAO) tarafından yapılan 3'üncü Avrupa Bölgesel Hava Seyrüsefer Toplantısı'nda genel hatlarıyla belirlenmiş⁵⁸⁰, 1958 yılında Cenevre'de yapılan 4'üncü Toplantı'da ise kuzey ve güney sınırlarının koordinatları tespit edilmiş, batı sınırı olarak da "Türkiye'nin batı sınırlarını takip eder" ifadesine yer verilmiştir⁵⁸¹. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, Ege Denizi'nde Türkiye ile Yunanistan arasında üzerinde anlaşılmış bir sınır bulunmaması nedeniyle, Yunanistan FIR hattını hudut gibi kabul ettirmeye çalışmış, bu durum 1966, 1968, 1971 ve 1974 yıllarında Türkiye'nin ICAO nezdinde girişimlerde bulunmasına neden olmuştur⁵⁸².

1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde ortaya çıkan bozulmalar, FIR hattı sorununu tekrar gündeme getirmiş; Türkiye yayımladığı 714 sayılı NOTAM (*Notice To Airmen/Havacılar İlan*) ile Türk-Yunan karasuları sınırından geçen Ege FIR hattını Ege'nin ortasına kaydırarak bu hattın doğusuna geçecek bütün hava ulaşım araçlarının kendisine önceden bildirilmesini istemiştir. Buna karşılık Yunanistan ise, 1157 sayılı NOTAM'ı yayımlayarak Türkiye ile Yunanistan arasındaki hava koridorunun güvenli olmadığını ilan etmiştir. Günümüzde iki ülke arasındaki sorun, askeri uçaklar konusunda çıkmaktadır. Yunanistan, FIR düzenlemesinin tüm askeri ve sivil uçakları kapsadığını ileri sürmekte; Türkiye ise, sadece sivil uçakların bilgi verme yükümlülüğü olduğunu, askeri uçaklarla ilgili konunun ikili anlaşmalarla düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadır⁵⁸³.

FIR hattı ile yakından ilgili bir sorun da arama kurtarma sorumluluk sahasıdır. Türkiye, 1979 Hamburg ve 1974 SOLAS Sözleşmeleri'ne uygun olarak, Ocak 1989'da

bir hava sahasıdır. Ancak bu saha, söz konusu hizmetleri sağlayan devlete herhangi bir egemenlik hakkı sağlamamaktadır. Uçuş bilgi hizmetleri, önemli meteorolojik bilgileri, ulaşım kolaylıklarını, havaalanlarının durumunu, bölgede bulunan tehlikeleri bildirmeyi içermektedir. Uyarı hizmetleri ise, kaybolan, kaza yapan ya da tehlikede olan hava araçlarına ilişkin bilgilerin arama kurtarma faaliyetleri ile görevli birimlere bildirilmesi görevlerini kapsamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, **a.g.e.**, s. 92-94; Poyraz, **a.g.e.**, s. 83-84.

⁵⁸⁰ 1952'de gerçekleştirilen ICAO toplantısında, Ege'de Türk karasuları dışında kalan bölgedeki FIR sorumluluğu önce Türkiye'ye teklif edilmiş, ancak Türkiye'nin (masraflı olur ve benzeri nedenlerle) kabul etmemesi üzerine Yunanistan'a verilmiştir. Türkiye'nin karşı çıkmayıp onayladığı bu karar doğrultusunda, Ege'deki hava trafiğini Yunanistan yönetecek, Türkiye ise sadece kendi karasuları üzerindeki hava sahasından sorumlu olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Poyraz, **a.g.e.**, s. 84.

⁵⁸¹ Poyraz, **a.g.e.**, s. 83-84.

⁵⁸² Köse, **a.g.e.**, s. 92-94; Poyraz, **a.g.e.**, s. 84-85; Kut, **a.g.m.**, s. 518; Demirtaş-Coşkun, **a.g.m.**, s. 248; Aksu, **a.g.m.**, 28.01.08.

⁵⁸³ Poyraz, **a.g.e.**, s. 84-86; Köse, **a.g.e.**, s. 92-94.

yayımladığı Arama-Kurtarma Yönetmeliği'nde; açık denizler üzerindeki hava sahasında, uluslararası sivil havacılık teşkilatı kurallarına göre arama ve kurtarma sorumluluğunun, denizdeki arama ve kurtarma faaliyetlerini kapsamadığını, Türkiye'nin karasularının dışında arama ve kurtarma hizmeti vereceği bölgeleri ilgili devletlerle yapacağı anlaşmalarla tespit edeceğini ve anlaşma yapılmıyaya kadar, karasuları dışında arama ve kurtarma hizmeti verebileceği açık deniz alanlarının koordinatlarını Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO)'ne 1991 yılında deklare etmiştir. Yunanistan, 1987 yılında, Ege Denizi'nde Atina FIR hattının batısındaki alanda arama-kurtarma sorumluluğunun kendisine ait olduğunu IMO'ya bildirdiğini öne sürerek, Türkiye'nin deklarasyonunu kabul etmemektedir⁵⁸⁴.

Türkiye ile Yunanistan arasında Ege'de yaşanan sorunlardan bir diğeri de gayri askeri statüdeki Doğu Ege Adaları'nın silâhlendirilmesi sorunudur. Doğu Ege Adaları; Boğazönü, Saruhan ve Menteşe Adaları olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Taşoz dâhil olmak üzere, 13 Şubat 1914 tarihinden bu yana değişik nedenlerle Yunanistan'a devredilen bu adaların hepsi silâhsızlandırılmış statüdedir⁵⁸⁵.

Boğazönü Adaları (*Limni ve Semadirek*) ve Taşoz Adası'nın gayri askeri statüsü; 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması'nın 12'nci Maddesi⁵⁸⁶, bu Madde ile onaylanan ve onun bir parçasını oluşturan 13 Şubat 1914 tarihli Altı Büyük Devlet Kararı⁵⁸⁷, Lozan

⁵⁸⁴ Poyraz, **a.g.e.**, s. 87-88.

⁵⁸⁵ Poyraz, **a.g.e.**, s. 60-61; Larrabee; Lesser, **a.g.e.**, s. 106.

⁵⁸⁶ **Lozan Barış Andlaşması'nın 12'nci Maddesi:** "İmroz ve Bozca Adaları ile Tavşan Adaları dışında, Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni, Semendirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları üzerinde Yunan egemenliğine ilişkin 17/30 Mayıs 1913 günlü Londra Andlaşması'nın beşinci ve 1/14 Kasım 1913 günlü Atina Andlaşması'nın on beşinci Maddeleri hükümleri uyarınca 13 Şubat 1914 günlü Londra Konferansı'nda alınıp 13 Şubat 1914 günü Yunan Hükümeti'ne bildirilen karar, işbu Andlaşma'nın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve on beşinci Maddede yazılı olan Adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak koşulu ile doğrulanmıştır. Asya kıyısından üç milden az uzaklıkta bulunan Adalar, işbu Andlaşma'da tersine hüküm olmadıkça, Türkiye egemenliği altında kalacaktır" şeklindedir. Bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, 29.01.08.

⁵⁸⁷ Altı Büyük Devlet Kararı'nın ilgili paragrafı şu şekildedir: "Sonuç olarak, Altı Büyük Devlet (Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya, Rusya, Fransa ve İngiltere) Türkiye'ye geri verilmesi gereken Gökçeada, Bozcaada ve Meis'in dışında, halen Yunan işgali altında bulunan bütün Ege Denizi Adaları'nın Yunanistan'a verilmesine karar verdiler. Öte yandan, Altı Büyük Devlet, Yunanistan'a bırakılan adalarda, Osmanlı Ülkesi'yle adalar arasındaki kaçakçılığı önlemek üzere alınacak tedbirlerin dışında Yunan Hükümeti'nin tahkimat yapmaması ve adaları bahri veya askeri amaçla kullanmaması konusunda kendilerine ve Türkiye'ye yeterli garanti vermesini kararlaştırdı". Bkz. **Silâhsızlandırılmış Statüdeki Ege Adaları'nın Yunanistan Tarafından Silahlandırılması Sorunu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, Ek- C.

Barış Andlaşması'na Ek Boğazlar Sözleşmesi'nin 3, 4 ve 6'ncı Maddeleri⁵⁸⁸ ve 1936 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesi gereğidir. Türkiye, güvenliği için çok büyük bir önem arz eden Boğazlar Bölgesi'ni silâhlendirme hakkını 1936 Montreux Sözleşmesi ile elde etmiştir⁵⁸⁹.

Saruhan Adaları (*Midilli, Sakız, Sisam ve Ahikerya*) ile Bozbaba ve İpsara Adaları da sıralanan maddi hukuki nedenlerle gayri askeri statüdedir. Lozan Barış Andlaşması'nın 12'nci Maddesine göre ismen sayılarak Yunanistan'a bırakılan adaların gayri askeri statüsünü, anılan Andlaşma'nın 13'üncü Maddesi düzenlemektedir⁵⁹⁰.

Menteşe Adaları bölgesinde yer alan ve ismen sayılan 14 ada (*İleryoz, Batnoz, Lipso, Kelemez, İstanköy, İstanbulya, Sömbeki, İncirli, Rodos, İleki, Herke, Kerpe, Çoban ve Meis*) ise, 1947 Paris Barış Andlaşması'nın 14.2'nci Maddesi ve EK XIII, d paragrafı hükmünce tam olarak gayri askeri hale getirilmiştir⁵⁹¹.

⁵⁸⁸ **Lozan Boğazlar Sözleşmesi Madde 3:** “Boğazlar'da müruru ve her türlü seyrüseferi her türlü engelden kurtulmuş bulundurmak için 4'üncüden 9'uncuya kadar olan maddelerde konulmuş tedbirler Boğazlar'ın sularına ve sahillerine ve kezalik oralarda kâin ... adalara da tatbik edilecektir”; **Lozan Boğazlar Sözleşmesi Madde 4:** “Aşağıda gösterilen bölgeler ve adalar askerlikten arındırılacaktır... Ege Denizi'nde, Semadirek, Limni, Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları” **Lozan Boğazlar Sözleşmesi Madde 6:** “...Askerlikten arındırılacak bölgelerde ve adalarda, hiçbir istihkâm, yere bağlı topçu tesisleri, ışıldak tesisleri, denizaltı işleyen araçlar, hiçbir askeri havacılık tesisi ve hiçbir deniz üssü bulunmayacaktır. Buralarda asayişin korunması için gerekli bulunan ve silahları, her türlü topçuluk dışarıda kalmak üzere, tüfek, revolver, kılıç, her 100 kişiye dört hafif makineli tüfekten oluşacak, polis ve jandarma kuvvetlerinden başka hiç bir silahlı kuvvet bulunmayacaktır. Askerlikten arındırılmış bölgelerin ve adaların karasularında, denizaltı gemisinden başka, deniz altında işleyen hiçbir araç bulunmayacaktır... Yunanistan, askerlikten arındırılmış Yunan Adaları'nın karasularından donanmasını geçirebilecek, fakat bu suları Türkiye'ye karşı hareket üssü olarak, ya da bu amaçla, kara ya da deniz kuvvetleri yığmak için kullanmayacaktır”. Bkz. **Silahsızlandırılmış Statüdeki Ege Adalarının Yunanistan Tarafından Silahlandırılması Sorunu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, Ek-D.

⁵⁸⁹ Poyraz, **a.g.e.**, s. 62; Kut, **a.g.m.**, s. 510.

⁵⁹⁰ **Lozan Barış Andlaşması'nın 13'üncü Maddesi:** “Barışın korunmasını sağlamak amacı ile Yunan Hükümeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adalarında aşağıdaki önlemlere saygı göstermeği yükümlenirler: Birincisi: Bu Adalarda hiçbir deniz üssü ve hiçbir istihkâm kurulmayacaktır. İkincisi: Yunan, savaş uçakları ve öteki hava araçlarının Anadolu kıyısındaki topraklar üzerinde uçuşu yasaklanacaktır. Buna karşılık, Türkiye Hükümeti de savaş uçaklarının ve öteki hava araçlarının sözü geçen Adalar üzerinde uçuşmasını yasaklayacaktır. Üçüncüsü: Söz konusu Adalarda Yunan, Silâhlı Kuvvetleri, silâh altına alınıp yerinde eğitilebilecek olan normal askersel birlikle ve tüm Yunanistan topraklarındaki jandarma ve polis sayısı ile orantılı olacak, bir jandarma ve polis örgütü ile sınırlı kalacaktır” şeklindedir. Bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, 29.01.08.

⁵⁹¹ **Paris Barış Andlaşması'nın 14'üncü Maddesi:** “**1.** İtalya işbu Andlaşma ile aşağıda belirtilen Onikiada'yı tüm egemenliği ile Yunanistan'a terkeder; yani, Stampalia (Astropalia), Rhodes (Rhodos), Calki (Kharki), Scarpanto, Cassos (Casso), Piscopis (Tilos), Misiros (Nisiros), Calimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi), Cos (Kos) ve Castellorizo ve bitişik adacıklar. **2.** Bu adalar silahsızlandırılacak ve öyle kalacaklardır. **3.** Bu adaların Yunanistan'a devriyle ilgili usul ve şartlar, Birleşik Krallık Hükümeti ile Yunanistan arasında, anlaşma ile tespit edilecektir

Ancak Yunanistan, anılan adaları, 1960'lardan beri andlaşmalara aykırı olarak silâhlandırmaktadır. Türkiye ilk kez 1964 yılında Rodos ve İstanköy'deki askeri yığınak girişimlerine karşı Yunanistan'a protesto notası vermiş, fakat Yunanistan böyle bir girişim olduğunu yalanlamıştır. Türkiye'nin 1969 yılında bu kez Limni'nin silâhlandırılmasıyla ilgili verdiği notaya karşılık Yunanistan, silâhlandırma çalışmalarını kabul etmiş ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni hükümsüz kıldığını iddia ederek, Limni ve Semadirek Adaları'nı silâhlandırmaya hakkı olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye'nin tezine göre ise, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, tüm Ege Adaları'nı ya da tüm Boğazönü Adaları'nı değil, yalnızca Türk egemenliğindeki Boğazlar Bölgesi'ni kapsamaktadır. Yunanistan 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra, adaları silâhlandırma gerekçelerine “*Ege'deki Türk tehdidi*”ne karşı “*meşru savunma*” iddiasını da eklemiştir⁵⁹².

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Seyir, Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı'nın yaptığı çalışmalara göre, Ege Denizi'nde 1.800 civarında ada bulunduğu tahmin edilmektedir⁵⁹³. Ege'de bir başka sorunu teşkil eden Egemenliği Uluslararası Andlaşmalarla Yunanistan'a Devredilmemiş Ada, Adacık ve Kayalıklar (*coğrafi formasyon*) üzerindeki egemenlik sorunu, çoğunluğu Doğu Ege Adaları bölgesinde ve Anadolu sahillerine yakın on bir küçük ve ıssız adacığın iskâna açılacağına ilişkin haberlerin Kasım 1995 ayından itibaren Yunan basınında yer almasıyla başlamış, Figen Akad isimli Türk bandıralı bir yük gemisinin Kardak Kayalıkları'nda 25 Aralık 1995 tarihinde karaya oturmasıyla da krize dönüşmüştür⁵⁹⁴.

ve bu andlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç 90 gün içinde yabancı birliklerin çekilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır”. **Paris Barış Andlaşması'nın Ek XIII d Paragrafı:** “Bu Andlaşma bakımından, “silahsızlandırma” ve “silahsızlandırılmış” terimlerinin, ilgili ülkede ve karasularında, bütün deniz, kara ve askeri hava tesislerini, tahkimlerini ve silahlarını, yapay kara, deniz ve hava engellerini; kara, deniz ve hava birliklerinin konuşlandırılması, sürekli ve geçici olarak konaklamalarını; herhangi bir biçimde askeri eğitimi ve savaş malzemelerinin üretimini yasakladığı kabul edilecektir. Bu (hüküm), sayı itibarıyla iç görevleri yapmakla sınıflandırılmış ve bir kişi tarafından taşınabilen ve kullanılabilen silahlarla donatılmış iç güvenlik personelinin ve bu personelin gerekli askeri eğitimini yasaklamaz” Bkz. **Silahsızlandırılmış Statüdeki Ege Adalarının Yunanistan Tarafından Silahlandırılması Sorunu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, Ek-F.; <http://milsam.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=7>, 01.02.08.

⁵⁹² Kut, **a.g.m.**, s. 512; Poyraz, **a.g.e.**, s. 62-65; Köse, **a.g.e.**, s. 94-96; Aksu, **a.g.m.**, Temmuz 2005, s. 270; Aksu, **a.g.m.**, 28.01.08.

⁵⁹³ Kut, **a.g.m.**, s. 508, Dipnot No. 5.

⁵⁹⁴ Kardak Kayalıkları Krizi dışında benzer bir kriz de, 31 Mayıs 1996 tarihinde, Napoli'de yapılan NATO tatbikatı plan hazırlıkları toplantısında yaşanmış, Yunanistan'ın Girit'in güneybatısındaki

Yukarıda da ifade edildiği üzere, 13 Şubat 1914 tarihli Altı Büyük Devlet Kararı'yla, belirtilen tarih itibarıyla Yunan işgalinde bulunan bütün Ege Denizi Adaları'nın (*Bozcaada, Gökçeada ve Meis hariç*) egemenlikleri “*silâhsızlandırılmış olmaları şartıyla*” Yunanistan'a devredilmiştir. Ancak Ege Adaları'nın bugünkü statüsü; Lozan Barış Andlaşması'nın 6, 12, 15 ve 16'ncı Maddeleri⁵⁹⁵ ile Paris Barış Andlaşması'nın 14'üncü Maddeleri ile ortaya çıkmıştır⁵⁹⁶.

Lozan Barış Andlaşması'nın 6 ve 12'nci Maddeleri, Yunanistan'a ismen sayılarak egemenlikleri devredilenler haricindeki diğer adalarla ilgili bir hüküm içermemektedir. Yine söz konusu Andlaşma'nın 15'inci Maddesinde sayılan adalara ait Paris Barış Andlaşması'nda sözü edilen “*bitişik adacıkların*” hangileri olduğu ne Andlaşma metninde, ne de ekli haritalarında somut olarak belirtilmemiş ve bir hukuki boşluk oluşmuştur. Bu nedenle “*bitişik*” olma kriterine açıklık getirilerek bu bölgedeki ada, adacık ve kayalıkların aidiyetinin tespit edilmesi bir problem sahası olarak ortaya çıkmıştır⁵⁹⁷.

Gavdos Adası'nı tatbikata dâhil ettirmek istemesi üzerine Türk Askeri Heyeti buna karşı çıkararak Gavdos Adası'nın statüsünün tartışmalı olduğunu dile getirmiştir. Bundan maksat, Türkiye'nin Kardak Kayalıkları Krizi'nin akabinde ortaya attığı Ege'de “Gri Bölgeler” tezi çerçevesinde Gavdos'la ilgili olmasa bile Ege'de bazı ada, adacık ve kayalıklar üzerindeki egemenlik iddialarının gündemde tutulmasıydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kut, **a.g.m.**, s. 513-514; Sandıklı, **a.g.e.**, 2003, s. 281-285; Poyraz, **a.g.e.**, s. 97-98; Köse, **a.g.e.**, s. 95; Demirtaş-Coşkun, **a.g.m.**, s. 253-254; Balkan, **a.g.e.**, s. 121-122; Aksu, **a.g.m.**, 28.01.08.

⁵⁹⁵ **Lozan Barış Andlaşması'nın 15'inci Maddesi:** Türkiye aşağıda sayılan Adalar üzerindeki tüm hak ve senetlerinden İtalya yararına vazgeçer: Bugün İtalya'nın işgali altında bulunan Astampalya (Astropalia), Kodoş (Rhodes), Kalki (Calki), Skarpanto, Kazos (Casso), Piskopis (Tilos), Misiros (Misyros), Kalimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipso (Lipso), Sombeki (Simi) ve İstanköy (Koş) Adaları ile bunlara bağlı olan adacıklar ve Meis (Castellorizo) Adası. **Lozan Barış Andlaşması'nın 16'ncı Maddesi:** Türkiye işbu Andlaşma'da belirlenen sınırları dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup yine bu Andlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda-ki bu toprak ve Adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır-her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar. İşbu Maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozmaz. Bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, 29.01.08.

⁵⁹⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmesi üzerine, Ege'nin batısında yer alan Eğriboz Adası ile Kuzey Sporad ve Kiklat Adaları Yunanistan'a bırakılmıştır. Diğer bütün adalar üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti Balkan Harbi öncesine kadar istisnasız devam etmiştir. Trablusgarp Harbi sırasında Menteşe Adaları bölgesindeki toplam 16 ada İtalya'nın işgaline uğramıştır. Fakat 1912 Uşi Barış Andlaşması ile İtalya, geçici olarak işgal ettiği bu adalardan Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'tan askerini çekmesi karşılığında çekilmeyi taahhüt ettiği için, Osmanlı Devleti'nin bu adalar üzerindeki egemenlik hakları devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Poyraz, **a.g.e.**, s. 99-100; Aksu, **a.g.m.**, 28.01.08.

⁵⁹⁷ Bu meyanda, Menteşe Adaları'nın Anadolu sahillerine çok yakın olması ve çok sayıda ada, adacık ve kayalıkların hukuki statülerinin belirlenmesi maksadıyla Türkiye ve İtalya arasında görüşmeler

Ege’de Türkiye ve Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklar, her ikisinin de üyesi olduğu NATO içerisinde de komuta-kontrole ilişkin birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede deniz kuvvetleriyle ilgili olarak, 1957’deki düzenlemeyle Ege Denizi’ndeki deniz kuvvetlerinin kontrolü ve Türkiye’nin karasuları sınırı dışında kalan bölgelerin komuta kontrol sorumluluğu Yunanistan’a verilmiştir. Türkiye’nin sorumluluk bölgesi ise, Karadeniz, Akdeniz ve Boğazlar olarak kabul edilmiştir. Türkiye, Yunanistan’ın 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı’nı bahane ederek NATO’nun askeri kanadından ayrılmasıyla, o tarihe kadar yapılmış olan düzenlemelerin hukukiliğini kaybettiğini düşünmektedir⁵⁹⁸.

2.3.1.2. Azınlıklar Sorunu

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların ana başlığından birini teşkil eden azınlıklar meselesi içerisinde; Batı Trakya Türk Azınlığı, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin statüsü ve ruhban okulunun açılması ile Yunanistan’ın teşvik ve himaye ettiği sözde soykırım iddiaları incelenecektir.

Batı Trakya, Yunanistan’ın Türkiye sınırındaki bölgesinin adıdır. Doğuda Meriç Irmağı’ndan başlayıp, batıda Mesta-Karasu (*Mestos*) Irmağı’na kadar yayılan bölge 8.578 km²’lik dar bir şerit konumundadır. Bölgede en doğuda Evros, (*merkezi Dedeağaç/Aleksandrupolis*), ortada Rodop (*merkezi Gümülcine/Komotoni*) ve batıda Ksanti (*merkezi İskeçe/Ksanti*) yer almaktadır⁵⁹⁹.

yapılmış ve nihayetinde iki ülke arasında sadece Meis ve ilaveten Bodrum açıklarındaki Karaada’yı içeren 4 Ocak 1932 tarihli “Anadolu Sahilleri ile Meis Adası Arasındaki Ada ve Adacıkların ve Bodrum Körfezi Karşısındaki Adanın Ciheti Aidiyeti Hakkındaki İtilafname” imzalanmıştır. Türkiye ile İtalya daha sonra Menteşe Adaları ile Anadolu arasında kalan diğer adacık ve kayalıkların egemenliğinin ve deniz sınırının belirlenmesi için çalışmalara devam etmişlerse de, bu çalışma sonucu hazırlanan 28 Aralık 1932 Tarihli Zabıtname andlaşma haline dönüşmediği için yürürlüğe girmemiştir. Dolayısıyla, Yunanistan’ın iddiasının aksine iki ülke arasında onaylanmış bir deniz sınırı da bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kut, **a.g.m.**, s. 514; Başeren, Sertaç Hami, “Doğu Akdeniz’de Son Gelişmeler ve Türkiye’nin Bölgedeki Kıta Sahaneliği ile Muhtemel Münhasır Ekonomik Bölgesinin (MEB) Sınırları”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl 126, Sayı 393, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2007, s. 24-25; Poyraz, **a.g.e.**, s. 99-104; Aksu, **a.g.m.**, 28.01.08.

⁵⁹⁸ Poyraz, **a.g.e.**, s. 93-97.

⁵⁹⁹ Köse, **a.g.e.**, s. 102; Akın, Veysi, “Yunanistan’ın Türk Azınlığı Vatansızlaştırma Siyaseti: Batı Trakya Türklerinin Haymatlos / Vatansızlık Sorunu”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Yıl 2, Sayı 4, Ankara, Aralık 2004, s. 137; Oran, Baskın, “Türk Dış Politikası ve Batı Trakya”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 527.

Batı Trakya Bölgesi, 1360'lı yıllarda Türk egemenliğine geçmiş, 1912-1913 Balkan Savaşı'nı müteakip Bulgaristan'a bırakılmış, I'inci Dünya Savaşı'ndan sonra yaklaşık iki yıl Müttefiklerin işgalinde kaldıktan sonra, İtilâf Devletleri'nin Yunanistan ile 10 Ağustos 1920 tarihinde imzaladıkları Yunan Sevr'i ile Yunanistan'a verilmiştir⁶⁰⁰.

Batı Trakya Türk Azınlığı'nın hukuki statüsü, Yunanistan'ın imza atmış olduğu birçok uluslararası metnin⁶⁰¹ yanında, Batı Trakya için özel olarak yapılmış ikili veya uluslararası metinlerle de güvence altına alınmıştır⁶⁰². Bu andlaşmalar; Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılmış olan 1913 tarihli Atina Andlaşması⁶⁰³, MC azınlıkları koruma sistemi içerisinde yapılmış olan 10 Ağustos 1920 tarihli Yunan Sevr'i⁶⁰⁴ ve Lozan Sistemi'dir⁶⁰⁵. Ancak Yunanistan, söz konusu metinlerden sadece

⁶⁰⁰ Akın, **a.g.m.**, s. 137; Köse, **a.g.e.**, s. 102; Oran, **a.g.m.**, 2004, s. 532.

⁶⁰¹ Söz konusu metinlere örnek olarak; BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Din ve İnanca Dayalı Ayrım ve Hoşgörüsüzlüğün Tüm Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin BM Bildirgesi, BM Irk Ayrımının Tüm Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, BM Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi verilebilir. Bkz. Oran, **a.g.m.**, 2004, s. 531.

⁶⁰² Bu metinlerden Büyük Britanya, Fransa ve Rusya'nın katılımıyla Londra'da toplanan ve Yunanistan'ı bağımsız devlet olarak ilan eden 3 Şubat 1830 tarihli Londra Protokolü (Osmanlı İmparatorluğu tarafından Mayıs 1932'de tanınmıştır) ile Teselya'nın Yunanistan topraklarına katılmasının ardından Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Büyük Britanya, İtalya ve Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 24 Mayıs 1881'de imzalanan İstanbul Sözleşmesi, "Yunanistan'a terk edilen topraklar" üzerinde yaşayan Müslüman haklarıyla sınırlı oluşları ve söz konusu metinlere konu olan Mora ve Atik Yarımada ile civar adalar ve Teselya'da 1923 nüfus mübadelesi sonrasında Müslüman kalmaması nedeniyle fiilen geçerliliklerini yitirmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, **a.g.m.**, 2004, s. 531-533.

⁶⁰³ Atina Andlaşması, Balkan Savaşları'nın ardından "Yunanistan'a bırakılan topraklar"da yaşayan Müslümanların haklarını korumaya alan bir andlaşmadır. Ancak Andlaşma'nın 2'nci Maddesi Andlaşma'ya eklenen üç adet protokolden üçüncüsünü bu sınırların dışında bırakmakta, yani "Yunanistan'ın topraklarının tamamı"nda ve hatta Yunanistan'ın bundan sonra üzerinde Müslümanların yaşadığı bir toprak parçasını ele geçirmesi halinde, o toprak parçası üzerinde de geçerli kılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, **a.g.m.**, 2004, s. 532-535.

⁶⁰⁴ 10 Ağustos 1920 tarihinde, Fransa'nın Sevres kentinde üç farklı Sevr Andlaşması imzalanmıştır. Bunlardan birisi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını öngören Osmanlı Sevr'i, bir diğeri Batı Trakya'yı Yunanistan'a veren Trakya Sevr'i, sonuncusu da Yunanistan ile Müttefikler arasında imzalanan ve Yunanistan'daki azınlıkları koruma altına alan Yunan Sevr'idir. Lozan'dan önceki son metin olan Yunan Sevr'i, önceki anlaşmalardan farklı olarak Yunanistan topraklarının tamamında ve bütün azınlıklara uygulanabilecek genel bir andlaşma niteliğindedir. Yunan Dışişleri'nin Lozan'ın bu Andlaşma'yı kaldırdığı iddialarına karşın, Lozan XVI No.lı Protokol ile bu Andlaşma'yı yinelemiş ve onaylamıştır. XVI No.lı Protokol'de "İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ve Yunanistan Hükümetleri, işbu konferansta yapılan barış andlaşmasıyla öteki senetlerin yürürlüğe konulmasının, Yunanistan'daki azınlıkların korunması konusunda başlıca Müttefik Devletlerle Yunanistan arasında, 10 Ağustos 1920 tarihinde, Sevr'de, Trakya konusunda yapılmış Andlaşma'nın yürürlüğe konulmasını gerekli kıldığı" kanısına varmışlardır, demektir. Yunan Sevr'i, mütekabiliyet aranmadan tek taraflı verilmiş, Yunanistan'daki bütün azınlıklara uygulanabilirliğinin yanında ileride Yunanistan'a

Lozan Andlaşması'nı kabul etmekte, kendisi için tek taraflı yükümlülükler doğuran 1913 Atina Andlaşması ile 1920 Yunan Sevr'ini, Lozan Andlaşması'ndaki hükümlerin söz konusu metinlerdeki hususları karşıladığı ve dolayısıyla geçersiz kıldığı gerekçesiyle reddetmektedir. Nitekim 1981 yılında Türkiye'ye verdiği notalarda da bu durumu ortaya koymuştur⁶⁰⁶.

Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginlik ve yumuşamalar, her iki taraftaki azınlığın durumunu her zaman yakından etkilemiştir. İki komşu ülke arasındaki Batı Trakya Türklerine ilişkin sorunlar genel olarak; 1924 yılında Yunanistan'daki Türklerle Türkiye'deki Rumlardan değişime tabi tutulacaklarla ilgili anlaşmazlıklar⁶⁰⁷,

katılabilecekler dâhil, bütün Yunan topraklarına dönük azınlık koruma hükümleri taşıyan bir andlaşmadır. Ayrıca Andlaşma'nın 16.3'üncü Maddesine göre, o tarihte Başlıca Müttefik ve Ortak Devletlere dâhil bulunan ve MC Konseyi üyesi olan devletler, bu andlaşmanın hükümlerinin uygulanması konusunda Yunanistan'ı, Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın bugünkü devamı olan UAD'na zorunlu olarak götürme yetkisine sahiptir. Türkiye bu ülkeler arasında bulunmadığı için bu yetkiye sahip bulunmamaktadır, ama bu ülkelerden biri Batı Trakya'daki hakların ihlal edildiği konusunda ikna edilebilirse, Yunanistan'ın Divan önüne çıkması hukuki bir zorunluluk olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, **a.g.m.**, 2004, s. 536-540; Akın, **a.g.m.**, s. 141-142; <https://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=54&arsiv=1&typ=1>, 03.02.08.

⁶⁰⁵ Lozan Sistemi; 30 Ocak 1923 Nüfus Değişimi Sözleşmesi, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması'nın 37-45'inci Maddeleri ve nüfus değişimi sözleşmesinden doğan sorunları sonuçlandıran 1926 Atina ile 1930 ve 1933 tarihli Ankara Andlaşmaları'ndan oluşmaktadır. Batı Trakya'da kalan Türkler ile İstanbul'daki Rumlara "azınlık" statüsü tanıyan Lozan Andlaşması'nın azınlık haklarını korumakla ilgili hükümleri (Madde 37-45) öncelikle tek yanlı olmayıp karşılıklılık ilkesi üzerine kurulmuştur. İkinci olarak azınlık türleri açısından özel bir durumla, yalnızca Müslüman azınlıkların durumu ile ilgilidir. Üçüncü olarak ise Batı Trakya'dakiler dışında kalan Müslüman Azınlıklar 1923 Değişim Sözleşmesi ile Türkiye'ye yollandığı için, coğrafi açıdan da sınırlı bir nitelik taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, **a.g.m.**, 2004, s. 537-540; http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, 29.01.08; Akın, **a.g.m.**, s. 142-144.

⁶⁰⁶ Oran, **a.g.m.**, 2004, s. 533-540.

⁶⁰⁷ 30 Ocak 1923'de mübadeleye tabi olacak kimseler ve mübadelenin şartlarını içeren dokuz maddelik bir Andlaşma imzalanmış, bu maddelerin uygulanmasının temini açısından da üç üyesi Cemiyet Konseyi tarafından atanan bir Karma Komisyon oluşturulmuştur. Ancak tarafların Etabli (yerleşmiş) kelimesini farklı yorumlamaları nedeniyle mübadeleye tabi olanların sınırları konusunda 1924 yılının ortalarında baş gösteren anlaşmazlıklar çözülemeyince, konu MC Adalet Divanı'na taşınmıştır. Yunanistan'ın Müslüman-Türk azınlığının arazi ve mallarına el koyması ve buralara Türkiye'den Yunanistan'a göç eden insanları yerleştirmeye başlaması, buna karşılık olarak da, Türkiye'nin İstanbul Rumlarının mallarına el koyması, her iki ülkede de azınlıkların zararlı çıkmasına yol açmıştır. İki ülke arasında 1 Aralık 1926 tarihinde Atina'da imzalanan Andlaşma da azınlıklar konusundaki soruna kesin bir çözüm getirememiş, sorun ancak 10 Haziran 1930'da Türk-Yunan Ahali Mübadele Andlaşması'nın imzalanmasıyla aşılabılmıştır. Bu Andlaşma ile yerleşim tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ve Batı Trakya Müslümanlarının hepsi yerleşik sayılmışlardır. Ayrıca, iki ülke de toprakları üzerinde kalan azınlıkların durumu ve mal varlıklarının korunması konusunda önemli sorumluluklar almışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sükan, Özer, **21 nci Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001, s. 130; Alantar, Özden Zeynep, "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 100-106; Aksu, Fuat, "Azınlıklara İlişkin Sorunlar", <http://www.geocities.com/turkishgreek/azinliks.htm>, 03.02.08; "Batı Trakya Türk

Yunanistan'ın Batı Trakya Türk azınlığına yönelik olarak 1950'li yıllardan itibaren başlattığı ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında tırmanış gösteren baskı politikaları çerçevesinde Türk kimliğini tanımama, yasak bölge uygulaması, toprak ve taşınmazlara el konulması ve istimlâk, vatandaşlıktan çıkarma, göçe zorlama, müftülük ve eğitim gibi konular etrafında toplanmaktadır. Ayrıca özellikle 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de bulunan Rum azınlığa ait gayrimenkuller, Patrikhane ve vakıflarla ilgili Yunan taleplerinin de belirtilmesi gerekmektedir⁶⁰⁸.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki azınlıklar sorunu içerisinde önemli bir yer tutan ve son yıllarda sıkça gündeme getirilen bir diğer konu da, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin statüsü ve ruhban okulunun açılması meselesidir. Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmet'in hoşgörülü yaklaşımı sayesinde varlığını sürdürmeye devam etmesine rağmen, Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında faaliyet göstermeye başladığı andan itibaren sürekli olarak eski Bizans'ın canlandırılması hayali peşinde koşmuştur. Özellikle Yunanistan'ın

Azınlığı", http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/AvrupaUlkeleri/ABUyesiUlkeler/Yunanistan/BTTA.htm, 03.02.08; Emin, Hülya, "Anlaşmalarla Batı Trakya Türkleri", <http://strateji.cukurova.edu.tr/BALKANLAR/06.php>, 03.02.08.

⁶⁰⁸ Yunanistan 1950'li yıllarda, uluslararası anlaşma ve ikili protokollere aykırı olarak Batı Trakya bölgesini ikiye ayırarak bölgenin kuzeyini "yasak bölge" ilan etmiş ve Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikalarını uygulamaya koymuştur. Güneyde ise baskı politikalarıyla Türk azınlığı göçe zorlayarak Türk nüfusunu eritmeyi hedefleyen uygulamalar başlatmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren Batı Trakya'da yeni yerleşim bölgeleri kurarak, dağılan SSCB'den göç eden sözde Pontus'lu Rumları yerleştirmiştir. Bu amaçla Türk azınlığa ait arazileri çeşitli bahanelerle istimlâk etmiş ve Rumlara AB tarafından da desteklenen devlet kredileri vererek Batı Trakya'da mülk edinmelerini sağlamaya çalışmıştır. Türk azınlığı göçe zorlamak için Yunan Vatandaşlık Yasası'nın "Yunan olmayan etnik kökenden bir kişi geri dönme niyeti olmaksızın Yunanistan'dan ayrılırsa, bu kişinin Yunan vatandaşlığını yitirdiğine hükmedilebilir. Bu hüküm, yurt dışında doğmuş ve oturmakta olan Yunan olmayan etnik kökenli kişilere de uygulanır. Ana-babasından ikisi birden veya hayatta olanı vatandaşlığını yitirmiş olan reşit olmayan çocuklardan yurt dışında yaşayanlar da vatandaşlığını yitirmiş olarak ilân edilebilir. Vatandaşlık Konseyinin aynı yönde alacağı karara dayanarak bu konuda İçişleri Bakanı hüküm verir" hükmünü içeren 19'uncu Maddesine dayanarak on binden fazla Türk asıllı Yunan vatandaşı vatandaşlıktan çıkarmış, uluslararası baskıya dayanamamaya 11 Haziran 1998'de Vatandaşlık Yasası'nın söz konusu maddesini iptal etmesine karşın, yasa geriye doğru işletilmediği için, vatandaşlıktan çıkarılanların mağduriyeti giderilememiştir. Yunanistan Lozan Andlaşması'na aykırı olarak Türk azınlığın "Türk Kimliği"ni tanımamakta ve "Müslümanlaştırılmış Helenler" olarak tanımlamaktadır. Yunan hükümetleri "Türk" adı geçen her türlü faaliyeti engellemekte ve cezalandırmaktadır. Nitekim Uluslararası Azınlık Haklarını Koruma Derneği'nin 1999 yılında AGİT'e verdiği raporda; Yunanistan'ın azınlık haklarını tanımayan tek Güneydoğu Avrupa ülkesi olduğu, Türk kökenli azınlığın Yunanistan'da Müslüman azınlık olarak tanımlandığı, Makedonların ise, lisanlarının bile kabul edilmediği belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akın, **a.g.m.**, s. 142-144; "Batı Trakya Türk Azınlığı", http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/AvrupaUlkeleri/ABUyesiUlkeler/Yunanistan/BTTA.htm, 03.02.08; Emin, **a.g.m.**; Larrabee; Lesser, **a.g.e.**, s. 113-115; Köse, **a.g.e.**, s. 103-108.

bağımsızlığının ilan edilmesinden itibaren artış gösteren menfi davranışları nedeniyle, Lozan Barış Konferansı sırasında Patrikhane'nin Türkiye sınırları dışına çıkarılması istenmişse de, yaşanan sert tartışmalar sonucunda, idari ve siyasi faaliyetlerde bulunmamak kaydı ile Türkiye'nin iç hukukuna bağlı bir Türk Kurumu olarak İstanbul'da kalmasına karar verilmiştir⁶⁰⁹.

Ancak, Lozan'a ve konu ile ilgili yasal düzenlemelere rağmen⁶¹⁰, Batı Trakya'daki Türk azınlığın benzer talepleri Yunan makamları tarafından reddedilirken, özellikle 1986 yılından itibaren Türkiye aleyhtarı faaliyetleri sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarılan Piskopos Yakovas'ın girişimleri ve başta ABD olmak üzere birçok devletin baskılarıyla; restorasyon izni altında Patrikhaneye yeni binalar eklenmeye, Patrikhane çevresinde Türk ve Rum işadamlarınca alınan gayr-i menkuller hibe yoluyla önce "Azınlık Vakıfları"na, daha sonra da Patrikhane'ye devredilmeye ve uluslararası faaliyet gösterememesi gereken Patrik tarafından Yunanistan'ın desteğiyle uluslararası sempozyumlar organize edilmeye, dini ve siyasi dış gezi ve temaslar yapılmaya başlanmıştır. Böylece, sadece İstanbul il sınırları içerisindeki Ortodoks Rumların dini lideri olması gereken Patrik, "ekümeniklik" iddialarına zemin oluşturma adına önemli kazanımlar elde etmeye başlamıştır⁶¹¹.

Heybeliada Ruhban Okulu ise 1 Ekim 1844 yılında açılmış ve 1950 yılına kadar orta dereceli okul hüviyetinde hizmet vermiştir. Patrikhane'nin destek ve yönetimindeki Okul'un lise kısmına, 1950 yılından itibaren bir yıl ilave edilmek suretiyle yüksek

⁶⁰⁹ Lozan görüşmeleri sırasında Türk Baş Delegatesi İsmet İnönü, Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasına izin verilmesiyle ilgili olarak; "Patrikliğın, siyasal ya da yönetime ilişkin işlerle bundan böyle hiç uğraşmayacağı, sadece din alanına giren işlerle yetineceği konusunda, Konferans önünde, Müttefik delegeler kurullarının ve Yunan delegeler kurulunun yapmış oldukları resmi konuşmaları ve verdikleri garantileri senet sayarak, Patrikliğın, İstanbul'dan çıkarılması teklifinden vazgeçtiğini" bildirmiştir" Ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, **a.g.e.**, s. 185-192; İlhan, Suat, **Avrupa Birliği'ne Neden Hayır**, Ötüken Neşriyat A.Ş., 3. Baskı, İstanbul, 2003, s. 125; Uzun, Hakan, "1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri", Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2004, s. 42-43; Akyol, Taha, "Lozan'da Üniter Devlet", Milliyet-Gazete Pazar, 23 Ağustos 1998.

⁶¹⁰ Bu konudaki yasal düzenlemelere örnek olarak; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 2 ve 24'üncü Maddeleri,, 26.3.1987 tarih ve 3335 Sayılı Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun, 2908 Sayılı Dernekler Kanunu ve vakıfların faaliyetlerini düzenleyen 25.7.1970 tarih ve 7-1066 Sayılı Türk Medeni Kanunu Hükümlerine Göre Kurulan Vakıflar Hakkında Tüzük gösterilebilir. Bkz. http://www.kuvvaimillie.net/news_detail.php?id=4806, 05.02.08.

⁶¹¹ Baloğlu, Zeki, **Grek Devleti, Patrikhane ve Rahipler Okulu**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999, s. 11; Sofuoğlu, Adnan, **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 207-208; Köse, **a.g.e.**, s. 205-224.

teoloji bölümü kurulmuşsa da, Anayasa Mahkemesi'nin 1971 yılında Türkiye'deki özel yüksek okullar ile ilgili aldığı karar gereği (*Karar Sayısı 1971/3*) tüm özel yüksek okullarla birlikte Heybeliada Ruhban Okulu'nun Yüksek Teoloji Bölümü de kapatılmıştır⁶¹².

Heybeliada Ruhban Okulu Yüksek Teoloji Bölümü'nün mevcut yasalar çerçevesinde yeniden öğretime açılması mümkün değilken⁶¹³, patrik yurtdışı (*özellikle ABD*) gezileri sırasında, okulun yeniden öğretime açılması taleplerini sürekli gündeme getirmektedir. Patriğin bu yöndeki taleplerini destekleyen başta ABD olmak üzere birçok devletin, Türkiye'nin konuyu insan hakları ve Lozan Andlaşması'na uygun bir şekilde çözmesi yönündeki baskıları üzerine, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından 14 Eylül 1999 tarihinde, 2547 Sayılı Kanun uyarınca, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde "*Dünya Dinleri Kültürü Bölümü*"nün açılması kararı alınmıştır. Ancak Patrikhane bu düzenlemeye sıcak bakmamıştır. Ortodoksluğun kalesi olan Yunanistan'da bile tüm din okullarının Eğitim ve Din İşleri Bakanlığına bağlı olmasına ve kiliseye bağlı din okulu bulunmamasına rağmen, patrikhane, okulun Heybeliada Ruhban Okulu'nda ve Devlet denetiminde olmaksızın açılması için çabalarını sürdürmektedir⁶¹⁴.

Azınlıklar sorunu içerisinde ele alınacak son konu, Yunanistan'ın özellikle 1994 yılından itibaren sözde soykırım iddiaları ile Türkiye'yi uluslararası kamuoyunda suçlayıcı kampanyalar uygulamaya başlamasıdır. Bu kapsamda Yunan Parlamentosu; 24 Şubat 1994 tarihinde, 19 Mayıs gününü sözde "*Pontus Soykırımını Anma Günü*", 25 Nisan 1996 tarihinde, 24 Nisan gününü sözde "*Ermeni Soykırımını Anma Günü*" ve 24

⁶¹² Heybeliada Ruhban Okulu'nun lise bölümü 1984 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüş, 1984 yılında Patrikhane Ruhban Okulu'nu kapattığını Milli Eğitim Bakanlığı'na bildirmiş, ancak bildiri işleme konulmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Balkan, **a.g.e.**, s. 117; Gökçen, Salim, "Ortodoks Teoloji Akademisi: Heybeliada Ruhban Okulu Yanılsamaları", Stradigma.com, Aylık Strateji ve Analiz e-Dergisi, Sayı 11, Aralık 2003 s. 5; Köse, **a.g.e.**, s. 225-238; Köse, **a.g.e.**, s. 225-238.

⁶¹³ Heybeliada Ruhban Okulu Yüksek Teoloji Bölümü'nün tekrar açılmamasının hukuki dayanakları için bkz. Gökçen, **a.g.m.**, Stradigma.com, Aylık Strateji ve Analiz e-Dergisi, Sayı 11, Aralık 2003 s 6-7.

⁶¹⁴ İlhan, **a.g.e.**, 2003, s. 125-127; Köse, **a.g.e.**, s. 205-238; Gökçen, Salim, **a.g.m.**, Stradigma.com, Aylık Strateji ve Analiz e-Dergisi, Sayı 11, Aralık 2003 s. 7; Hanbay, Gönül, "Ruhban Okuluna Akademik Formül", Milliyet, 20 Ekim 1999; Çongar, Yasemin, "Heybeliada Jesti ABD'yi Sevindirdi", Milliyet, 21 Ekim 1999.

Eylül 1998 tarihinde de, 14 Eylül gününü, sözde “*Küçük Asya Soykırımında Ölenleri Anma Günü*” olarak kabul etmiştir⁶¹⁵.

2.3.1.3. Yunanistan’ın PKK Terörüne Sağladığı Destek

Yunanistan, 1980’li yıllardan itibaren, PKK terör örgütü mensuplarına kendi topraklarındaki BM denetimindeki bir mülteci kampı olarak bilinen Lavrion’u açmış, başkentinde terör örgütünün temsilcilikler açmasına göz yummuş, Türkiye’nin terör örgütüne desteğin kesilmesi yönündeki uyarılarını, kampta mültecileri barındırdığını ileri sürerek sürekli reddetmiş, teröre destek sağlayan Ermenistan, Suriye ve İran’la ittifak yaparak Türkiye’yi kuşatma politikası gütmüştür. Yunanistan’ın PKK terör örgütüne ilişkin bu tutumu, iki komşu ülke arasında yeni bir sorunun başlamasına neden olmuştur⁶¹⁶.

PKK terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan’ın, 16 Şubat 1999 tarihinde, Kenya’nın başkenti Nairobi’de Yunan Büyükelçiliği binasında, üzerinde GKRY’ne ait bir pasaportla yakalanarak Türkiye getirilmesinin ardından ortaya çıkan Yunanistan-PKK resmi bağlantısı, Yunanistan’da bazı bakanların görevden alınmasına ve Türkiye’ye karşı gösterilen düşmanca tavırda yumuşama belirtilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tavır değişikliği, Türkiye’nin uluslararası platformda Yunanistan’a karşı uygulayabileceği yaptırımlardan vazgeçmesine neden olmuştur⁶¹⁷.

2.3.2. AB’ne Üye Adaylık Sürecinin Sorunlar Üzerine Etkisi

Türkiye ve Yunanistan arasındaki sıcak çatışma riskini muhafaza eden sorunlar, sadece bu ülkeleri değil, aynı zamanda bu ülkelerin komşularını ve ittifak ilişkisi içerisinde oldukları devlet ve örgütleri de yakından ilgilendirmektedir. Ancak diğer devlet ve örgütler iki ülke arasındaki sorunlar karşısında tarafsızlıklarını korumaya özen gösterirlerken, hukuken Türk-Yunan anlaşmazlıklarının tarafı konumunda olmayan AB,

⁶¹⁵ Köse, **a.g.e.**, s. 112-127; Erzurumluoğlu, Kenan, “Patrikhane ve Pontus Dosyası: Kin Kapısı”, <http://ifsa.blogcu.com/787813/>, 05.02.08; Bayzan, Ali Rıza, “Soykırım Teslisi-Ermenilerden Sonra Rum/Pontus ve Süryani/Nasturi Soykırım Söylemleri”, <http://www.2023.gen.tr/agustos2006/2.htm>, 05.02.08.

⁶¹⁶ Sandıklı, **a.g.e.**, 2003, s. 292-294; Köse, **a.g.e.**, s. 108-112; Balkan, **a.g.e.**, s. 124-125; Larrabee; Lesser, **a.g.e.**, s. 115-116; Demirtaş-Coşkun, **a.g.m.**, s. 259; Ayman, **a.g.m.**, s. 505.

⁶¹⁷ Sandıklı, **a.g.e.**, 2003, s. 292; Köse, **a.g.e.**, s. 108-112; Balkan, **a.g.e.**, s. 124; Larrabee; Lesser, **a.g.e.**, s. 115-116; Demirtaş-Coşkun, **a.g.m.**, s. 259; Ayman, **a.g.m.**, s. 505.

Yunanistan lehine, Yunanistan'ı tam üye olarak kabul ettiği 1981 yılından itibaren (*AP tarafından 1981 yılında kabul edilen Fourcade Raporu'nda ve 15 Şubat 1996 tarihli kararında görüleceği üzere*)⁶¹⁸ giderek artış gösteren bir tavır değişikliği içerisine girmiştir. Bu tavır değişikliğine rağmen, 1995 yılına kadar “*tarafsız*” bir görüntü vermeye özen gösteren AB, bu tarihten itibaren (*AB Komisyonu'nun Gündem 2000 Raporu'nda ve AB Konseyi Lüksemburg Sonuç Bildirgesi'nde de görüleceği üzere*)⁶¹⁹ sorunlara açıkça “*taraf*” durumuna gelmiş ve AB'ne ilişkin stratejilerinde, Türkiye'den tam üyelik süreci için “*ön şart*” olarak iki ülke arasındaki uyuşmazlıkların çözümünü istemeye başlamıştır. AB'nin Türkiye-Yunanistan sorunlarının çözümüne ilişkin beklentileri, diğer etkenlerin yanı sıra Türkiye'nin AB üyeliği için sergilediği aşırı istekliliğin de etkisiyle, Yıllık İlerleme Raporları, KOB'leri ve Müzakere Çerçeve

⁶¹⁸ Fourcade Raporu'yla, Türkiye'nin görüşlerine aykırı olarak, Ege'de, adaların da kıta sahanlığına sahip olması gerektiği ileri sürülmüştür. AB Parlamentosu'nun, 15 Şubat 1996 tarihli kararında da, “Kardak Kayalıkları” krizi ile ilgili olarak; “AP, Doğu Ege'de Kardak Adası ile ilgili olarak Türkiye'nin provokatif askeri operasyonlarından kaygı duymaktadır. Kardak Adası 1923 yılındaki Lozan Andlaşması, 1932 yılında İtalya ve Türkiye arasındaki Protokol ve 1947 Andlaşması'na göre Oniki Adalar grubuna dâhildir ve 1960'lı yıllardaki Türk haritaları bile bu adaları Yunan toprağı olarak göstermektedir. AP Türkiye'nin, bir AB üyesi olan Yunanistan'ın egemenlik haklarını tehlikeli bir biçimde ihlal etmesinden ve Ege'deki askeri gerginliğin artmasından ciddi biçimde kaygı duymaktadır. Yunanistan'ın sınırlarının aynı zamanda AB'nin dış sınırlarının bir parçası olduğunu vurgular. AP Türkiye'den, Ege'deki, özellikle Kardak Adası'na ve kıta sahanlığının sınırlarının belirlenmesine ilişkin olarak, farklılıkların giderilmesine çalışılmasında uluslararası hukuk ilkelerine saygı gösterilmesini istemektedir” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, Özgül, “Ege Sorunlarında Muhatap Değişikliği: Avrupa Birliği'nin Ege Sorunları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 5, Sayı 9, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2007, s. 1-4; Aksu, Fuat, “Ege ve Kıbrıs Sorunlarının Çözümünde Avrupa Birliği'nin Tutumu”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2004, s. 121-122; Başdemir, **a.g.m.**, s. 113; <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1981/eylul1981.htm>, 06.02.08.

⁶¹⁹ AB'nin genişlemeye ilişkin kriterleri çerçevesinde, AB Komisyonu tarafından hazırlanarak 16 Temmuz 1997'de kabul edilen “Gündem 2000” adlı belgede; “Genişleme, sınır çatışmalarının ithal edilmesi demek değildir. Genişleme sınır anlaşmalarından beklenen, devletler için güçlü bir etken olarak her türlü sınır çatışmasını çözmekle ilgilenmektir... Komisyon, uyumdan önce, başvuran ülkelerin kendi aralarında veya üçüncü ülkelerle olan önemli sınır sorunlarını çözmek için her türlü çabayı göstermesi gerektiğini düşünmektedir. Aksi takdirde, taraflar anlaşmazlığın UAD'na götürülmesinde anlaşmalıdır... Tüm aday ülkeler, bu nedenle görüşme süreci tamamlanmadan önce, ...mevcut veya gelecekteki bu nitelikteki herhangi bir sorunda UAD'nın zorunlu yargı yetkisini ön koşulsuz olarak peşinen kabul ettiklerini karara bağlamalıdır” denilmektedir. Türkiye bakımından incelendiğinde, AB'nin aday ülke sıfatıyla başta Ege Denizi'ndeki uyuşmazlık konuları olmak üzere mevcut sınır uyuşmazlıklarını üyelikten önce çözmesi sorumluluğu verdiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliğine ehil olduğunun teyit edildiği 12-13 Aralık 1997 tarihli AB Konseyi Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 35'inci Maddesinde ise, Türkiye'nin üyelik koşulları sıralanırken, Türkiye ve Yunanistan arasındaki uyuşmazlıkların çözümü ve Kıbrıs sorununa vurgu yapılmıştır. Türkiye, kendisine ayrımcı muamele yapıldığını ileri sürerek AB ile ilişkileri askıya alma kararı vermek durumunda kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 96-98; Eren, **a.g.m.**, s. 2; Aksu, **a.g.m.**, Şubat 2004, s. 114-115.

Belgesi gibi belgelerde birer kriter olarak yer almaya ve Türkiye üzerinde giderek artan yoğun bir baskı oluşturmaya başlamıştır. Türkiye ise, AB'nin birer siyasi kriter haline dönüştürdüğü hayati çıkarlarının söz konusu olduğu bu beklentilere, Ulusal Programlar'ında yer vermek suretiyle kendisini taahhüt altına sokmuştur⁶²⁰.

1999 Helsinki Zirvesi ve sonrasında, Yunanistan'ın, Türkiye'nin AB üyeliği için o güne kadar sürdürdüğü olumsuz tutumunu değiştirerek, Türkiye'nin tam üyeliğine destek veren söylemleri dile getirmeye başlamasında, aynı yılın başlarında deşifre edilen PKK-Yunanistan bağlantısının Türkiye tarafından uluslararası platformda Yunanistan aleyhine kullanılmaması ve deprem diplomasisinin yarattığı olumlu havanın yanında, ancak bunlardan ziyade; Yunanistan'ın Türkiye ile olan sorunlarını AB'ne ihale etmiş olması ve eğer Türkiye AB üyeliği perspektifini kaybedecek olursa, Yunanistan'ın, Türkiye ile arasındaki sorunların çözümünde, Türkiye'ye AB üzerinden kendi politikalarını kabul ettirememeye endişesi başlıca etkenler olmuştur. Nitekim Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 4, 9 ve 12 numaralı paragrafları, Türkiye ve Yunanistan göz önünde bulundurularak incelendiğinde, AB'nin, Türk-Yunan sorunlarının çözümünde, aday ülke sıfatıyla sorumluluğu öncelikle ve ağırlıklı olarak Türkiye'ye yüklediği görülmektedir.

Bu bağlamda Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 4'üncü paragrafı⁶²¹ incelendiğinde; “...sınır anlaşmazlıkları ve ilgili diğer konuları çözmek için...” her gayreti göstermeye üye aday devletini, yani Türkiye'nin davet edildiği, “...üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak ve en geç 2004 yılı sonuna kadar...” ifadesiyle, Yunanistan zaten AB'ne üye olduğuna göre, üye aday devletini, yani Türkiye'nin sorunların çözümü için zamanca bir kısıtlamaya tabi tutulduğu, belirtilen süre içerisinde

⁶²⁰ Aksu, **a.g.m.**, Şubat 2004, s. 103.

⁶²¹ **Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi 4 No.lu Paragrafı:** “...AB Konseyi, anlaşmazlıkların BM Anayasası'na uygun olarak barışçı yoldan çözülmesi ilkesini vurgular ve aday devletleri, devam eden sınır anlaşmazlıkları ve ilgili diğer konuları çözmek için her gayreti göstermeye davet eder. Bunda başarılı olunamadığı takdirde, anlaşmazlığı makul bir süre içinde UAD'na götürmelidirler. AB Konseyi, özellikle üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak ve en geç 2004 yılı sonuna kadar UAD yoluyla çözüme bağlanmalarını teşvik etmek amacıyla, devam eden anlaşmazlıklara ilişkin durumu gözden geçirecektir. Ayrıca, AB Konseyi hatırlatır ki Kopenhag'da belirlenmiş olan politik kriterlere uyum, üyelik müzakereleri açılmasının bir ön şartıdır ve tüm Kopenhag kriterlerine uyum AB'ne üye olarak katılmanın temelidir”. Bkz. http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html, 06.02.08. Ayrıca bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 101; Aksu, **a.g.m.**, Şubat 2004, s. 103-104; Sandıklı, **a.g.e.**, 2003, s. 296-297; İlhan, **a.g.e.**, 2003, s. 122-123.

sorunlara çözüm bulunamadığı takdirde “...Kopenhag'da belirlenmiş olan politik kriterlere uyum, üyelik müzakereleri açılmasının bir ön şartı...” ve “...tüm Kopenhag kriterlerine uyum AB'ne üye olarak katılmanın temeli...” olduğuna göre üye adayı devletin, yani Türkiye'nin AB üyeliğinin mümkün olmayacağını ifade edildiği görülmektedir.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 4'üncü paragrafında, Türkiye açıkça, Yunanistan'la olan sorunlarını 2004 yılına kadar çözmesi için baskı altına alınırken, 9'uncu Paragrafın⁶²² (b) Fıkrasında, Türkiye ile eşit koşullarda olması gereken üye adayı GKRY için; “AB Konseyi, politik bir çözümün Kıbrıs'ın AB'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir...” ifadesi kullanılabilmiş, yani Kıbrıs sorunu çözülemezse bile, üstelik Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran 1959-1960 Londra ve Zürih Andlaşmaları'na aykırı olarak, bunun üyelik için engel teşkil etmeyeceği ifade edilebilmiştir.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 12'nci paragrafında⁶²³ ise; Türkiye'den, diğer kriterlerle birlikte “insan hakları konusu”nun da dâhil edileceği bir “ulusal

⁶²² **Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi 9 No.lu Paragrafı:** “(a) AB Konseyi, 3 Aralık tarihinde New York'ta Kıbrıs meselesinin kapsamlı bir çözümüne yönelik olarak başlatılan görüşmeleri memnuniyetle karşılar ve BM Genel Sekreteri'nin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder. (b) AB Konseyi, politik bir çözümün Kıbrıs'ın AB'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda, Konsey tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır” Bkz. http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html, 06.02.08. Ayrıca bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 101; Aksu, **a.g.m.**, Şubat 2004, s. 103-104; Sandıklı, **a.g.e.**, 2003, s. 296-297; İlhan, **a.g.e.**, 2003, s. 123.

⁶²³ **Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi 12 No.lu Paragrafı:** “AB Konseyi, Komisyon'un İlerleme Raporu'nda işaret edildiği gibi, Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir. Diğer aday Devletler gibi Türkiye de mevcut Avrupa stratejisine dayanılarak, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden istifade edecektir. Bu çerçevede, insan hakları konusu ve 4 ve 9 (a) sayılı paragraflarda belirtilen konular başta olmak üzere, üyeliğin siyasi kriterlerini karşılama yönünde ilerleme kaydedilmesi üzerinde durularak, daha fazla siyasi diyalog söz konusu olacaktır. Türkiye, Topluluk programlarına ve ajanslarına ve katılım süreci bağlamında aday devletler ile Birlik arasındaki toplantılara katılma imkânına da sahip olacaktır. Müktesebatın benimsenmesi için ulusal bir program ile birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ve bir üye devletin yükümlülükleri ışığında üyelik hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içeren bir katılım ortaklığı önceki Konsey sonuçları temelinde oluşturulacaktır. Uygun izleme

program” ve “katılım ortaklığı” oluşturması, yani AB’nin çifte standart içeren taleplerinin bizzat Türkiye tarafından yazılı hale getirilmesi ve bir program dâhilinde uygulanması istenmiştir.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde belirtilen “sınır anlaşmazlıkları ve diğer ilgili konular” ifadesine, 2000 KOB’nde⁶²⁴ orta vadeli hedefler arasında yer verilirken, 2003 KOB’nde⁶²⁵ öncelikler arasında yer verilmek suretiyle, sorunların çözümü için tanınan süre daraltılmıştır. 2000 ve 2003 KOB’lerinde yer verilen bu ifade, 2005 KOB⁶²⁶ ve 2007 KOB’nde⁶²⁷ yine kısa vadeli öncelikler arasında, ancak “ilgili konular”

mekanizmaları kurulacaktır. Türkiye’nin mevzuatının ve uygulamasının müktesebat ile uyumlulaşmasını yoğunlaştırmak üzere, Komisyon, müktesebatın analitik tarzda incelenmesine yönelik bir süreç hazırlamaya davet edilir...” Bkz. http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html, 06.02.08. Ayrıca bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 101; Aksu, **a.g.m.**, Şubat 2004, s. 103-104; Sandıklı, **a.g.e.**, 2003, s. 296-297.

⁶²⁴ **Türkiye Cumhuriyeti İle Katılım Ortaklığı’nda Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı’na Ek Türkiye: 2000 Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 4. Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler; 4.2. Orta Vadeli Hedefler; Genişletilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler; Birinci Paragraf:** “Helsinki Zirvesi Sonuçları uyarınca, siyasi diyalog kapsamında, Helsinki Zirvesi Sonuçları’nın 4’üncü paragrafında belirtildiği üzere, süre gelen tüm ‘sınır anlaşmazlıkları ve diğer ilgili konuları’, BM Ana Sözleşmesi’nin anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi ilkesi doğrultusunda, çözmek için her türlü çabanın sarf edilmesi” Bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, 07.02.08.

⁶²⁵ **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi’nde Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Şartlar Hakkında 14 Nisan 2003 Tarihli Konsey Kararı’na Ek Türkiye: 2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 4. Öncelikler; Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler; Öncelikler (2003-2004); İkinci Paragraf:** “Helsinki Zirvesi Sonuçları’na uygun olarak, siyasi diyalog kapsamında ve BM Şartı’nın uyumsuzlukların barışçıl yollardan halli ilkesi uyarınca, Helsinki Zirvesi Sonuçları’nın 4’üncü bendinde belirtildiği üzere mevcut ‘sınır anlaşmazlıklarının ve bağlantılı diğer meselelerin’ çözüme kavuşturulması için her türlü çabanın sarf edilmesi” Bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, 07.02.08.

⁶²⁶ **Türkiye İle Katılım Ortaklığı Belgesinde Yer Alan İlkeler, Öncelikler Ve Koşullara İlişkin 23 Ocak 2006 Tarihli Konsey Kararı’na Ek Türkiye: 2005 Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 3. Öncelikler; 3.1. Kısa Vadeli Öncelikler; Bölgesel Meseleler ve Uluslararası Yükümlülükler; Sınır Anlaşmazlıklarının Barışçı Çözümü; Birinci Paragraf:** “Henüz çözüme bağlanmamış ‘sınır anlaşmazlıklarının’, gerektiğinde UAD’nın yargı yetkisi de dâhil olmak üzere, BM Şartı uyarınca anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ilkesine uygun olarak çözüme kavuşturulması yönündeki çabaların sürdürülmesi” **İkinci Paragraf:** “Sarih biçimde iyi komşuluk ilişkileri içinde olunması; komşu ülkelerle uyumsuzlukların kaynağı olan konuların ele alınması ve sınır anlaşmazlıklarının barışçı yollarla çözümü sürecini olumsuz yönde etkileyebilecek herhangi bir eylemden kaçınılması” Bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, 07.02.08.

⁶²⁷ **AT Komisyonu’nun 6 Kasım 2007 Tarihli Türkiye İle Katılım Ortaklığının Kapsadığı İlkeler, Öncelikler ve Koşullara Dair Bir Konsey Kararı İçin Öneri’sine Ek: 2007 Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 3. Öncelikler; 3.1. Kısa Vadeli Öncelikler; Bölgesel Meseleler ve Uluslararası Yükümlülükler; Sınır Sorunlarının Barışçı Çözümü; Birinci Paragraf:** “Süregelen ‘sınır anlaşmazlıklarının’, gerektiğinde UAD’nın yargı yetkisi de dâhil olmak üzere, BM Şartı’ndaki

bölümü atılarak sadece “sınır anlaşmazlıkları” olarak yer almıştır. “İlgili konular” ifadesinin belgelerden çıkarılmasının, AB tarafından, Türkiye’nin Ege’deki sorunların birden çok, birbiriyle bağlantılı ve bir bütün olarak ele alınması gerektiği yönündeki yaklaşımına karşın, Yunanistan’ın Ege’deki tek sorunun “kıta sahanlığı” olduğu yönündeki tezinin desteklendiği anlamına geldiği açıktır⁶²⁸. Ayrıca, daha önceki KOB’lerinde, iki ülke arasındaki sorunların çözümünde adres gösterilmeyen “Uluslararası Adalet Divanı” seçeneğine, “ilgili konular” ifadesinin 2005 ve 2007 KOB’lerinden çıkarılmasına paralel olarak yer verilmesi de, Yunanistan’ın tezleriyle örtüşmektedir.

2005 ve 2007 KOB’lerine temel oluşturan ve 15 Aralık 2004 tarihli AP Kararı’na⁶²⁹ vurgu yapan 16-17 Aralık 2004 tarihli Brüksel AB Konseyi Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde⁶³⁰ ve 5 Ekim 2005 tarihli Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi’nde⁶³¹

anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesiyle uyumlu şekilde çözüme kavuşturulması yönündeki çabaların devam ettirilmesi”, **İkinci Paragraf:** “İyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesi; komşular ile aradaki anlaşmazlık kaynaklarının ele alınması ve sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla çözülmesi sürecini olumsuz yönden etkileyebilecek hareketlerden kaçınılması” Bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, 07.02.08.

⁶²⁸ Eren, a.g.m., s. 5.

⁶²⁹ **Katılma Doğru Türkiye’nin İlerlemesine Dair 2004 Tarihli Avrupa Komisyonu’nun Tavsiyesi ve Düzenli Raporu Hakkında AP’nun 15 Aralık 2004 Tarihli İlke Kararı; Madde 40:** “Türk makamlarına, komşularıyla devam eden uyuşmazlıklarını BM Şartı ve diğer sözleşmelere uygun olarak çözme gerekliliğini hatırlatmakta; ayrıca Türk makamlarına iyi komşuluk ilişkilerinin ve tansiyon artırıcı askeri aktivitelerden kaçınmanın katılım sürecine olumlu etkisi olacağını hatırlatmakta; Avrupa Konseyi Helsinki Zirvesi Kararları’nda belirtildiği üzere, ‘sınır sorunlarının’ çözümünde başarıya ulaşamaması durumunda, nihai bir çözüme ulaşmak için bu sorunları UAD’na taşınmasını ve Türkiye’yi Kıbrıs bandıralı ve bir AB Üyesi Devletle ticari ilişkiler içinde bulunan gemilere uygulanan kısıtlamalara son vermeye davet eder” Bkz. Reçber, Kamuran, **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi’nin Analizi**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 20; <http://www.abgm.adalet.gov.tr/aprturkish.pdf>, 08.02.08.

⁶³⁰ **16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel’de düzenlenen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirgesi; Madde 20:** “AB Konseyi, iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz bağlılık ihtiyacını vurgulayarak, Türkiye’nin komşularıyla ilişkilerinde kaydedilen iyileşmeyi ve BM Sözleşmesi’nde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesine uygun olarak, henüz çözümlenmemiş sınır anlaşmazlıklarının çözümlenmesine yönelik olarak ilgili üye ülkelerle çalışmaya devam etmeye hazır olmasını memnuniyetle karşıladı. AB Konseyi, önceki sonuçlara, özellikle bu konudaki Helsinki Sonuçları’na uygun olarak, henüz çözümlenmemiş sorunlara ilişkin durumu gözden geçirdi ve bu amaca yönelik istikşafı görüşmeleri memnuniyetle karşıladı. Konsey, bununla irtibatlı olarak, katılım süreci üzerinde yansımaları olan çözülmemiş anlaşmazlıkların gerektiği takdirde çözüm bulunması amacıyla UAD’na getirilmesi gerektiğine dair görüşünü teyit etti. AB Konseyi, uygun gördüğü şekilde gözden geçirmek üzere, kaydedilen gelişmelerden haberdar edilecektir” Bkz. http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/Zirveler/default.htm, 08.02.08.

de, “sınır uyuşmazlıkları” ifadesiyle anlamını bulan Ege sorunlarının, gerektiğinde UAD’na götürüleceği hususuna yer verilmiş olması, ayrıca 15-16 Haziran 2006 Brüksel Avrupa Konseyi Başkanlık Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nin⁶³² Türkiye paragrafında, iyi komşuluk ilişkilerinin Kopenhag siyasi kriterlerinin gereği olduğunun ifade edilerek barışçıl çözüm sürecini olumsuz yönde etkileyecek faaliyetlerden kaçınılmasının talep edilmesi, Türk-Yunan sorunlarında, AB’nin Yunanistan lehinde taraf haline geldiğinin diğer emarelerini teşkil etmektedir.

1998 yılından itibaren yayımlanmaya başlanan ve sonuncusu 6 Kasım 2007 tarihinde açıklanan İlerleme Raporları’nda⁶³³ da, yukarıda açıklanan hususlara benzer

⁶³¹ **Türkiye İçin Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi; Müzakerelere İlişkin İlkeler; Madde 6:** “Müzakerelerin ilerlemesini, ekonomik ve sosyal yakınsama ve Komisyonun 2’nci paragrafta belirtilen raporları çerçevesinde, Türkiye’nin katılıma hazırlık yönünde kaydettiği gelişme yönlendirir. Bu ilerleme, özellikle aşağıdaki koşullara göre ölçülür...” **İkinci Paragraf:** “Türkiye’nin iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz bağlılığı ve mevcut sınır anlaşmazlıklarını, gerektiğinde UAD’nın yargılama yetkisi de dâhil olmak üzere, BM Şartı uyarınca ihtilafların barışçıl yollardan halli ilkesine uygun olarak çözüme taahhüdü” Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 18, 115; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, 08.02.08.

⁶³² **5-16 Haziran 2006 Brüksel Avrupa Konseyi Başkanlık Zirvesi Sonuç Bildirgesi; Türkiye; Madde 54:** “...AB Konseyi, reform sürecini hızlandırma ve reformları tümüyle ve etkili bir şekilde ülke genelinde uygulama yönünde Türkiye’ye çağrıda bulunmaktadır. Böylece reform sürecinin geri dönülmezliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasının yanı sıra iyi komşuluk ilişkileri taahhüdü de dâhil olmak üzere Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesinde de ilerleme kaydedilecektir. Bu çerçevede, sorunların barışçı yollarla çözümünü olumsuz etkileyecek tüm faaliyetlerden kaçınılması gerekmektedir” Bkz. <http://www.ikv.org.tr/pdfs/16Haz2006Zirve-ceviri.pdf>, 08.02.08.

⁶³³ İlerleme Raporları’nda konu ile ilgili yer verilen ifadelerden bazıları şunlardır: “...Türkiye ve bir AB üyesi devlet olan Yunanistan arasında, kıta sahanlığının sınırının çizilmesi konusundaki anlaşmazlıklar dâhil, Ege Denizi alanında bazı anlaşmazlık konuları vardır. Türkiye, bazı adacıklar ve kayaliklar üzerinde de egemenlik iddiasında bulunmaktadır. Tarafların karasularının sınırları da sorunludur. Türkiye ile komşu ülkeler arasında başka herhangi bir toprak anlaşmazlığı yoktur...” **Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 1998 Düzenli Raporu**, s. 40, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1_998.pdf, 29.01.08; “Yunanistan ve Türkiye arasında Temmuz 1999’da başlayan yakınlaşma devam etmektedir... Ege’de olası güven artırıcı tedbirler üzerine diplomatik temaslar devam etmektedir, fakat bugüne kadar somut sonuçlar elde edilememiştir. Ege’deki anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi konusunda pek az ilerleme not edilebilir...” **Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 2000 Düzenli Raporu**, s. 50, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, 29.01.08; “Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmektedir. Yeni güven artırıcı tedbirlerin uygulamaya konulması için çabalar sürmektedir. Ayrıca, iki ülkenin dışişleri bakanları arasında, Ege ile ilgili istikşafi mahiyetteki görüşmeler devam etmektedir” **Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 40, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, 29.01.08; “Türkiye ve Yunanistan ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik gayretlerine devam etmişlerdir. İstikşafi görüşmelerin 36’ncı turu Mart ayında Atina’da yapılmıştır. İstikşafi görüşmelere 2002 yılından bu yana devam edilmektedir... Bu vesileyle üzerinde daha önce mutabakata varılmış bulunan güven artırıcı önlemlerin askeri veçheleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir... Yunanistan, rapor dönemi kapsamında

vurgular yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda 1998 Yılı İlerleme Raporu'nda iki ülke arasındaki sorunlar; kıta sahanlığı, Kardak Kayalıkları odaklı “bazı adacıklar ve kayalıklar” ve karasuları sorunları olarak açıkça belirtilmişken, müteakip yıllarda, geçmiş yıllara yapılan atıflar dışında sorunlara, genellikle açıkça belirtmek yerine “anlaşmazlık” kavramı çerçevesinde yaklaşıldığı görülmektedir. Yine İlerleme Raporları'nda Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin geliştiğinden, ancak yeterli derecede ilerleme kaydedilemediğinden bahsedildiği ve Türkiye'nin daha fazla çaba göstermesi gerektiği ifadelerine yer verildiği, 2005 Yılı İlerleme Raporu'nda “*casus belli*” kavramına, 2006 ve 2007 İlerleme Raporları'nda ise, “*casus belli*” kavramının da içinde bulunduğu Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'ndeki ifadelerle vurgu yapıldığı görülmüştür.

Türkiye; Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi, KOB'leri ve İlerleme Raporları ile kendisinden beklenen taleplere yönelik olarak hazırladığı Ulusal Programı'nı 2001 yılında, yeni ilaveler ve düzenlemeler yaptığı Gözden Geçirilmiş Ulusal Programı'nı ise 2003 yılında açıklamıştır. Türkiye ne 2001 Ulusal Programı⁶³⁴, ne de 2003 Gözden Geçirilmiş Ulusal Programı⁶³⁵ içerisinde, sınır anlaşmazlıklarının çözümüne ilişkin

Türkiye'nin hava sahası ihlalleri konusunda müşteki olmuştur. Müzakere Çerçeve Belgesi, ‘Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkileri konusundaki koşulsuz taahhüdü ile süregelen sınır anlaşmazlıklarının gerektiğinde UAD'nın yargı yetkisi de dâhil olmak üzere, BM Sözleşmesi'nde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesine uygun olarak çözümlenmesi yönündeki yükümlülüğü'nü içermektedir. Buna ilaveten, ‘iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz bağlılık, komşular arasında herhangi bir uyuşmazlığın ele alınması, ayrıca sınır uyuşmazlıklarının barışçıl yollardan çözümüne ilişkin barışçıl süreçlere olumsuz etkide bulunabilecek eylemlerden kaçınılması’ Katılım Ortaklığı'nda kısa vadeli öncelikler arasında sayılmıştır. Bu çerçevede, Yunan karasularının genişletilmesi ihtimali karşısında TBMM'nce 1995 yılında alınan ‘casus belli’ tehdidinde herhangi bir değişiklik olmadığı not edilmiştir” **Avrupa Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 tarihli Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 24-25, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2007ilerlemeraporu_tr.pdf, 29.01.08.

⁶³⁴ **Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2001 Ulusal Programı; 1. Giriş; 1.1. Giriş:** “Uluslararası ilişkilerde, barış, refah, güvenlik ve istikrar artırıcı ve pekiştirici katkılar yapan deneyimli bir ülke olan Türkiye, barışçı dış politikası çerçevesinde, komşularıyla ilişkilerinin geliştirilmesine özen gösterecek, bu bağlamda Yunanistan'la sorunlarına diyalog yoluyla çözümler getirilmesi için girişim ve çabalarını sürdürecektir...” <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>, 08.02.08.

⁶³⁵ **Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2003 Ulusal Programı; 1. Giriş:** “Uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin AB adaylığı, ülkemizin strateji, güvenlik ve siyasal bağlamda konumunu güçlendirmektedir. Türkiye, bu doğrultuda, komşularıyla ve civar bölgelerle ilişkilerini, barışçı dış politika hedefleri temelinde geliştirmeye devam edecektir. Türkiye bu çerçevede, Yunanistan'la olan ikili sorunlarını diyalog yoluyla çözmeye yönelik çabalarını ve inisiyatiflerini sürdürecektir...” http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/I-giris.pdf, 08.02.08.

hususlara siyasi kriter olarak yer vermemiş, konuya sadece “*Giriş*” bölümlerinde genel ifadelerle değinmiş, iyi komşuluk ilişkilerinin devamı için her iki tarafın da çaba gösterme sorumluluğu olduğunu vurgulayarak ikili sorunlarını diyalog yoluyla çözmek yönünde çaba göstereceğini taahhüt etmiştir.

Bu kapsamda Türkiye, Yunanistan’la olan sorunlarını, bugüne kadar güçlendirilmiş siyasi diyalog kapsamında “*İstikşafi Görüşmeler*”, “*Güven Artırıcı Önlemler*”⁶³⁶ ve “*İkili Anlaşmalar*” çerçevesinde yürütmeye çalışmıştır. Ancak, yukarıda çalışmayla ilgili bölümleri üzerinde durulan belgelerin içeriğinden, AB’nin, Yunanistan tarafından Türkiye-Yunanistan ikili boyutundan çıkarılıp Yunanistan görüşleri doğrultusunda AB gündemine taşınarak AB-Türkiye sorunları hâline getirilen Türkiye-Yunanistan arasındaki sorunların çözümü konusu başta olmak üzere, Türkiye’nin çabalarından tatmin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu tatminsizlik, söz konusu belgelerde başlangıçta kullanılan diplomatik ve daha zarif üslubun giderek sertleşmesinde de kendisini göstermektedir⁶³⁷.

Türkiye tarafından zamanında ve yeterli tedbirler alınmadığı takdirde, bu üslubun giderek daha da sertleşeceği ve uluslararası alanda meydana gelen aşağıda bir kısmı ifade edilen bazı gelişmelerin, Türkiye’nin Yunanistan ve dolayısıyla AB karşısında mevcut konumunu da koruyamayarak zemin kaybetmesine neden olabileceği düşünülmektedir.

2 Eylül 2005 tarihinde Hamburg’da düzenlenen Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi Konferansı’nda, AB Komisyonu Temsilcisi tarafından yapılan bir konuşmada; BMDHS hükümlerinin, Topluluk Hukuku’yla birleştirilmek suretiyle AB hukuki yapısının bir parçası hâline getirildiği, okyanuslar ve deniz hukuku konularında BM bünyesinde gerçekleştirilen “*Gayriresmi İstişare Süreci*”ne AB’nin aktif olarak katıldığı ve bu süreçte AB’nin hakları ve yükümlükleri belli olan bir statüye kavuşturulmasının BM’den beklendiği, AB’nin son genişlemesiyle birlikte sadece ekonomik ve politik olarak genişlemediği, aynı zamanda AB Hukuku kapsamındaki kıyı uzunluğu ve topluluk su alanlarının boyutunu da artırdığı, bu genişleme ile birlikte

⁶³⁶ Güven Artırıcı Önlemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aksu, **a.g.m.**, 28.01.08.

⁶³⁷ Arsava, Füsün, “Türkiye-AB İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi Kıbrıs Özel Sayısı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006, s. 6.

Avrupa'nın denizcilik potansiyeli konusunda yeni bir bilinçlenmeye ulaşıldığı, bu nedenle AB Komisyonu'nun, tüm denizcilik politikasını kapsayan bir “Yeşil Kitap” hazırlığı içerisinde olduğu ifade edilmiştir⁶³⁸.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye, ulusal çıkarlarına aykırı hükümler içermesi nedeniyle BMDHS'ni henüz imzalamamıştır. BMDHS hükümlerinin Topluluk Hukuku'nun bir parçası hâline getirildiğinin ifade edilmiş olmasının, AB'nin Türkiye üzerinde, orta ve uzun vadede sözleşmeye taraf olması yönünde yeni bir baskı unsuru oluşturmasına ve Türkiye-Yunanistan arasındaki Ege sorunlarının bu çerçevede çözülmesi yönünde yeni “kriterler” tesis edilmesine neden olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye-Yunanistan arasındaki Ege sorunlarını etkileyebileceği değerlendirilen bir başka gelişme, UAD Divan Kuralları'nın 43'üncü Maddesinde 29 Eylül 2005 tarihinde yapılan değişikliktir. Bu değişiklikle, 43'üncü Maddeye iki yeni fıkra daha eklenerek devletlerin yanında uluslararası kamu örgütlerine de davaya müdahil olma hakkı tanınmış, böylece davaya taraf olmayan ancak çok taraflı bir sözleşmeye taraf olan devletlere mahkemece davaya müdahil olabilmeleri için yapılan bildirimlerin, bundan böyle uluslararası kamu örgütlerini de kapsayacağı hüküm altına alınmıştır⁶³⁹.

Bilindiği üzere AB, UAD Statüsü'nün 34'üncü Maddesi⁶⁴⁰ gereği Divan önünde taraf olamamakta, Divan Kuralları'nın 43'üncü Maddesinin ilk hâli dolayısıyla davaya müdahale de edememekteydi. Yapılan değişiklikle, AB, Divan Statüsü'nün 63'üncü Maddesi⁶⁴¹ kapsamında başka bir deyişle, uyuşmazlık konusu davanın tarafı olmasa bile taraf olunan sözleşmenin yorumu bahis konusu olduğunda, kendisinin de görüşlerine

⁶³⁸ Eren, **a.g.m.**, s. 8-9.

⁶³⁹ Eren, **a.g.m.**, s. 9; Ayrıca UAD Divan Kuralları 43'üncü Madde düzenlemesi ile ilgili olarak bkz. <http://www.icj-cij.org/presscom/index.php?pr=627&pt=1&p1=6&p2=1>, 09.02.08.

⁶⁴⁰ **Uluslararası Adalet Divanı Statüsü 34'üncü Madde: 1.** Divan önündeki davalarda yalnız devletler taraf olabilirler. **2.** Divan, önüne getirilen işlere ilişkin olarak, uluslararası kamu kuruluşlarından, kendi içtüzüğünün öngördüğü koşullar içinde bilgi isteyebilecek, ayrıca bu kuruluşların kendi girişimleriyle sunacakları bu gibi bilgileri kabul edecektir. **3.** Bir uluslararası kamu kurulunun kurucu belgesinin ya da bu belge uyarınca kabul edilen bir uluslararası sözleşmenin yorumlanması, Divan'a sunulmuş bir davada söz konusu olursa, Yazman, bu uluslararası kamu kuruluşuna durumu bildirir ve tüm yazılı işlemleri ona iletir. Bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/adivan.html>, 09.02.08.

⁶⁴¹ **Uluslararası Adalet Divanı Statüsü 63'üncü Madde: 1.** Uyuşmazlığın taraflardan başka Devletlerin de katıldığı bir anlaşmanın yorumlanması söz konusu olduğu zaman, Yazman bu devletlere hemen durumu bildirir. **2.** Kendisine duyuruda bulunulan her Devlet yargı sürecine katılma hakkına sahiptir; ancak bu hakkı kullanırsa, yargının varacağı hüküm o Devlet için de aynı ölçüde bağlayıcı olur. Bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/adivan.html>, 09.02.08.

başvurulmak suretiyle, müdahil sıfatıyla davanın seyrini etkileyebilme ve sonuçlarına nüfuz edebilme fırsatını elde etmiş bulunmaktadır. Netice itibarıyla, Türkiye, AB ile üyelik müzakereleri kapsamında Yunanistan'la sınır anlaşmazlığı olarak kastedilen kıta sahanlığı anlaşmazlığının UAD'na götürülmesi hâlinde, UAD Divan Kuralları'nın 43'üncü Maddesinde yapılan değişiklik kapsamında, AB'nin de müdahil sıfatıyla davanın taraflarından biri hâline gelebileceği düşünülmektedir⁶⁴².

Türkiye-Yunanistan arasındaki sorunlarda, Yunanistan'a avantaj sağlayabilecek bir başka gelişme de, Avrupa Komisyonu'nun 8 Haziran 2000 tarihinde yaptığı bir toplantıda, Avrupa hava sahasında yaşanan yoğunluk, ekonomik kayıplar ve uçuş emniyetsizliklerinin ortadan kaldırılması için bir merkezden idare edilecek Tek Avrupa Hava Sahası (TAHS)'nin oluşturulması kararı alınmış olmasıdır. Bu maksatla; Avrupa Hava Seyrüsefer ve Uçuş Güvenliği Teşkilatı'na; Avrupa için tek bir FIR oluşturulması, hava sahasının tüm askeri ve sivil kullanıcılar tarafından güvenli ve elastiki biçimde kullanılmasına imkân verecek esnek kullanım konsepti geliştirilmesi ve Fonksiyonel Hava Sahası Blokları'nın oluşturulması görevi verilmiştir. Çalışmalarda, oluşturulacak FIR bölgesinin sektörlere ayrılarak kontrolünün bazı AB ülkelerinin sorumluluğuna bırakılması planlanmaktadır. Bu durumun, Yunanistan ve GKRY ile Türkiye arasında yaşanan hava sahası sorunlarının AB ortamına taşınmasına ve havacılık alanındaki mevcut uygulamaların Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde önemli ölçüde değişikliğe uğramasına sebep olabileceği düşünülmektedir⁶⁴³.

Diğer taraftan Yunanistan, AB'nin, Ege Denizi alanındaki sorunların kendi ulusal menfaatlerine uygun şekilde çözümlenmesine katkı sağlayacak her türlü girişimlerinden istifade etme yönünde çalışmaktadır. Bu kapsamda Yunanistan'ın, Avrupa Deniz Emniyeti Ajansı, AB Dış Sınırlar Yönetim Ajansı ve Avrupa Hava Seyrüsefer ve Uçuş Güvenliği Teşkilatı gibi kurumlar nezdinde Ege'deki statükoyu kendi lehine çevirecek girişimlerini sürdürdüğü bilinmektedir⁶⁴⁴.

⁶⁴² Eren, **a.g.m.**, s. 10.

⁶⁴³ Tek Avrupa Hava Sahası ve Türk-Yunan sorunlarına etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Atman, Turgut, "Tek Avrupa Hava Sahası ve Etkileri", **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 285-290; Eren, **a.g.m.**, s. 11.

⁶⁴⁴ Eren, **a.g.m.**, s. 10.

Deniz ve hava güvenliğinin artırılması ve bu çerçevede deniz ve hava trafiğinin düzenlenmesine yönelik olarak, Yunanistan'ın da karar alma sürecinde söz sahibi olduğu AB bünyesinde sürdürülen bu çalışmaların, önümüzdeki dönemde kurallar sistematığına dönüşebileceği, bu sistematığın en azından Türkiye'nin lehine olmayacağı ve gelecekte AB tarafından Türk-Yunan sorunlarının çözümünde, Türkiye için yeni "kriterler" olarak gündeme getirilebileceği düşünülmektedir⁶⁴⁵.

AB'ne üye adaylık sürecinin, Türkiye-Yunanistan arasındaki azınlıklar ve Yunanistan'ın PKK terör örgütüne desteği üzerine etkisi, söz konusu sorunların Türkiye'nin iç güvenliği üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin boyutu dikkate alınarak ve mükerrerlik yaratmaktan kaçınmak için üye adaylık sürecinin iç güvenlik sorunu üzerine etkisi bölümünde incelenecektir.

2.4. Üye Adaylık Sürecinin Kıbrıs Sorunu Üzerine Etkisi

Adını kına çiçeği olarak bilinen Kypros, mitolojide Kinyros'un kızı aşk tanrıçası Kipris veya bakır anlamındaki Latince Cuprum kelimesinden aldığı yönünde çeşitli tezler bulunan Kıbrıs Adası, tarihin her döneminde uluslararası kamuoyunun ilgi alanında olmuştur. Çok eski, bu itibarla da çok zengin bir tarihe sahip olan, 9.251 km²'lik yüzölçümüyle⁶⁴⁶ Doğu Akdeniz'in en büyük, Sicilya ve Sardunya'dan sonra da Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs Adası, Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında stratejik bir noktadadır⁶⁴⁷. Kuzeyinde Türkiye, doğusunda Suriye, güneyinde Mısır, batısında Girit ve Rodos Adaları'yla çevrili Kıbrıs Adası Türkiye'ye 71 km.,

⁶⁴⁵ Eren, **a.g.m.**, s. 12.

⁶⁴⁶ Bu yüzölçümün dağılımı şöyledir: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) 3.242 km² (Ada yüzölçümünün % 35'i); GKRY Bölgesi 5.510 km² (Ada yüzölçümünün %59,5'i); İngiliz Üsleri 356 km² (Ada yüzölçümünün %2,8'i) ve BM Barış Gücü kontrolünde bulunan ara bölge: 243 km² (Ada yüzölçümünün %2,7'si). Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, Abdülkadir, **Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995, s. 1; Akgün, Sibel, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceğine Kıbrıs Sorununun Etkileri", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 4, Sayı 8, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2006, s. 100; Özmen, Süleyman, "Ulusal Güvenlik Boyutunda Kıbrıs'ın Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi", Stratejik Araştırmalar Dergisi Kıbrıs Özel Sayısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006, s. 49.

⁶⁴⁷ Keser, Ulvi, "Avrupa Birliği Sürecinde Kıbrıs'ın Hukuki Durumu ve Kıbrıs Tarihine Kesitsel Bir Bakış", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 5, Sayı 9, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2007, s. 140; Özmen, **a.g.m.**, s. 49.

Yunanistan'a ise 900 km. mesafe bulunmaktadır⁶⁴⁸. Tarihi Taş Devri'ne kadara uzanan; coğrafik, tektonik, jeolojik ve iklim özellikleri itibarıyla Anadolu'nun doğal bir uzantısı olan Kıbrıs Adası, jeolojik dönemin birinci zamanında Hatay bölgesine bitişikken, ikinci ve üçüncü zamanlarda oluşan çökmelerle Anadolu'dan kopmuştur⁶⁴⁹.

Kıbrıs Adası jeopolitik konumu itibarıyla; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birbirlerine yakın ve birleştiği oldukça geniş ve önemli bir coğrafyayı kontrol eden Doğu Akdeniz'in ve Orta Doğu'nun anahtarı konumundadır. Bu konumu nedeniyle ki, tarih boyunca, sadece bölge devletlerinin değil, büyük güçlerin de hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur⁶⁵⁰.

Bugün de bütün Orta Doğu'yu ve Anadolu'yu menzili içine alabilecek kapasitedeki füzelere rampa, uçaklara havaalanı hizmeti verebilecek “*batmayan bir uçak gemisi*” niteliğindeki Kıbrıs Adası, Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlama bakımından çok büyük değer ve önem taşımaktadır. Ada, Doğu Akdeniz'deki, hatta Türk Boğazları'nın ve Süveyş Kanalı'nın açıldığı Akdeniz'deki bütün deniz ticaretini, deniz ulaşımını ve bu arada Anadolu'nun en önemli ihracat ve ithalat limanları olan, Kafkas, Hazar Havzası ve Kerkük-Musul petrollerinin ve doğalgaz boru hatlarının ulaştığı Mersin ve İskenderun Körfezi'ne giriş ve çıkışı kontrol edecek konumdadır⁶⁵¹.

⁶⁴⁸ Kıbrıs Adası'nın çevresindeki diğer ülkelere mesafesi ise şöyledir: Suriye 98 km., Lübnan 221 km., İsrail 290 km. ve Mısır 316 km. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 1; Akgün, **a.g.m.**, s. 100; Özmen, **a.g.m.**, s. 49; Köse, **a.g.e.**, s. 128.

⁶⁴⁹ Kaya, **a.g.e.**, s. 1; Keser, Ulvi, “Kıbrıs'ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askeri Gücü”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 2, Sayı 3, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Haziran 2006, s. 115; Keser, **a.g.m.**, Şubat 2007, s. 140.

⁶⁵⁰ Akgün, **a.g.m.**, s. 100; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 115; Özmen, **a.g.m.**, s. 50; Kütük, Zeki, “Kıbrıs Adası'nın Türkiye İçin Stratejik Önemi”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, Der. Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 407.

⁶⁵¹ Temmuz 2006'da Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının açılışı Kıbrıs Adası'na, özellikle de KKTC'ye yeni bir stratejik önem kazandırmıştır. Ceyhan'dan ayrılarak Akdeniz'e ve Güney Avrupa'ya açılan tüm gemi ve tankerler KKTC ve Ceyhan arasında dar bir alandan geçmek zorundadır. Dolayısıyla, KKTC'nin Kıbrıs ile bütünleşmemesi Türkiye'ye daha iyi bir stratejik konum sağlamaktadır... Kıbrıs meselesi yalnızca AB'nin meselesi değildir; Türkiye, İngiltere ve ABD için de bir Orta Doğu güvenlik meselesidir. Bu nedenle, Türkiye'nin Orta Doğu'daki güçlü stratejik konumunu muhafaza edebilmesi için AB'ne karşı kararlı bir politikanın izlenmesi gerekir. Bkz. Nakanışlı, Hisae, “Türkiye'nin Orta Doğu'daki Dış Politikasının Dinamik Gelişimi: Türkiye'nin Güvenlik ve İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri**, İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (27-28 Mayıs 2004), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, s. 268-269; Ayrıca bkz. Başbuğ, İlker, (Org. Gnkur. II'nci Bşk.), “Açış Konuşması”, **Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri**, İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (27-28 Mayıs 2004), Genelkurmay Basımevi, Ankara,

Kıbrıs Adası bu konumuyla, Yunanistan'ın kontrolü altında bulunan adalarla batıdan kuşatılmış durumda bulunan Türkiye'ye, güneyden Akdeniz'e emniyetli çıkış imkânı sağlamakta, bölgeye yönelik deniz ulaştırma hatlarını kontrol altında bulundurmakta ve Türkiye'nin stratejik savunma derinliği açısından hayati önem arz etmektedir. Kıbrıs Adası'nın bir mütecaviz devletin elinde bulunması durumunda, Türkiye'yi güneyden tehdit ederek güney bölgesinde büyük çaplı birlikler bulundurulmasını zorunlu kılması kaçınılmaz görünmektedir⁶⁵².

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk de Ada'nın Türkiye açısından önemini; 1930 yılında Akdeniz bölgesinde gerçekleştirilen bir askeri manevra esnasında subaylara yöneltmiş olduğu bir soruda vurgulamıştır. Atatürk tatbikatın sonunda subaylara; *“Türkiye'nin yeniden işgal edildiğini ve Türk kuvvetlerinin sadece bu bölgede mukavemet ettiğini farz edelim. İkmal yollarımız ve imkânlarımız nelerdir?”* sorusunu yöneltmiştir. Subayların görüş ve düşüncelerini dinleyen ve tatmin edici bir yanıt alamayan Atatürk, haritada Kıbrıs Adası'nı işaret ederek: *“Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece, bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu Ada bizim için mühimdir”* demek suretiyle Kıbrıs'ın Türkiye için taşıdığı stratejik önemi ortaya koymuştur⁶⁵³.

Kıbrıs'ın Türkiye'nin içinde olmadığı bir siyasi birliğin kontrolüne girmesi durumunda, Türkiye'nin günümüzde Ege'de Yunanistan'la yaşanan karasuları, kıta sahanlığı ve hava sahası gibi sorunların benzerleriyle karşı karşıya kalabileceği düşünülmektedir. Özellikle Yunanistan ile GKRY arasında tesis edilen ortak savunma doktrini çerçevesinde sürdürülen askeri faaliyetler, Yunanistan-GKRY-Suriye arasındaki askeri yakınlaşma ve işbirliği çalışmaları ile GKRY'nin AB'ne tam üyeliği dikkate alındığında Kıbrıs'ın öneminin arttığı görülmektedir⁶⁵⁴. Ayrıca Kıbrıs'ta yaklaşık 200.000 Türk yaşamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, bu 200.000

2004, s. XVIII-XIX; Kaya, **a.g.e.**, s. 74-75; Akgün, **a.g.m.**, s. 101-102; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 116-118; Özmen, **a.g.m.**, s. 54.-55; Kütük, **a.g.m.**, s. 407.

⁶⁵² Kaya, **a.g.e.**, s. 74-75; Akgün, **a.g.m.**, s. 101-102; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 116-118; Özmen, **a.g.m.**, s. 54.-55; Kütük, **a.g.m.**, s. 408; İlhan, **a.g.e.**, 2003, s. 121.

⁶⁵³ Köse, **a.g.e.**, s. 127-128; Kaya, **a.g.e.**, s. 74-75; Akgün, **a.g.m.**, s. 101-102; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 116-118; Özmen, **a.g.m.**, s. 54.-55.

⁶⁵⁴ Kaya, **a.g.e.**, s. 74-75; Akgün, **a.g.m.**, s. 101-102; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 116-118; Özmen, **a.g.m.**, s. 54.-55.

soydaşının yaşama hakkını korumak gibi milli, tarihi, hukuki ve insani bir görevi bulunmaktadır. Sadece bu görevi yerine getirebilmesi için dahi Türkiye'nin Kıbrıs'ın mukadderatı ile ilgilenmesi kaçınılmazdır⁶⁵⁵.

İlk defa M.Ö.1450'de Mısır Kralı III'üncü Tutmosis tarafından işgal edilen Kıbrıs; tarihi süreçte Mısırlılar, Hititler, Finikeliler, Asurlular, Persler, Makedonyalılar ve Romalıların hâkimiyetlerine girmiş, M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun parçalanması üzerine Doğu Roma'da kalmıştır. 649 yılında bir süreliğine Müslüman Arapların eline de geçen Kıbrıs, Haçlı Seferleri sırasında, 1191 yılında İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 1489 yılında Venedikliler tarafından alınan Kıbrıs, 1 Ağustos 1571 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmış ve üç yüz yıldan daha uzun bir süre Osmanlı idaresinde kalmıştır⁶⁵⁶.

Osmanlı İmparatorluğu, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında yenilince, “*Rusların ilerlemesini durdurmak ve yapılacak barış anlaşmasının şartlarını hafifletmek*” karşılığında, Kıbrıs'ın idaresini, 1878'de geçici olarak, yıllık 92.986 Sterlin kira karşılığında İngiltere'ye bırakmıştır. İngilizlerin idareyi devraldıktan sonra Rum yanlısı bir tutum izlemeleri nedeniyle Kıbrıslı Türkler, “*Düşman idaresinde yaşamak caiz değildir*” diyerek Ada'dan göç etmeye başlamışlardır⁶⁵⁷.

⁶⁵⁵ Başbuğ, **a.g.m.**, 2004, s. XVIII; Kaya, **a.g.e.**, s. 74-75; Akgün, **a.g.m.**, s. 101-102; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 116-118; Özmen, **a.g.m.**, s. 54.-55; İlhan, **a.g.e.**, 2003, s. 121.

⁶⁵⁶ Kıbrıs Adası'nın belirtilen dönem tarihi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 5-9; Özmen, **a.g.m.**, s. 50-51; Kütük, **a.g.m.**, s. 406; Köse, **a.g.e.**, s. 128-129.

⁶⁵⁷ 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında başlangıçta tarafsız kalan İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi üzerine kendi çıkarlarının tehlikeye girdiğini görerek, bölgede artan Rus gelişme ve baskısına aktif olarak karşı çıkmak üzere Kıbrıs'a yerleşmek istemiştir. Bu maksatla, 25 Mayıs 1878'de Osmanlı İmparatorluğu'na resmen başvurarak, Rusların ilerlemesini durdurmak üzere yardım vaadinde bulunmuş ve iki devlet arasında bir savunma anlaşmasının yapılmasını istemiştir. Ancak bu yardım karşılığında, Kıbrıs'ın, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalmasına ve vergilerin Osmanlı hazinesine ödenmesine hâle getirmeksizin, sadece askeri ve stratejik düşüncelerle ve geçici üs yapılmak üzere kendisine verilmesini istemiş, aksi takdirde Ayastefanos Andlaşması'nı kısmen yumuşatacak olan Berlin Kongresi için uğraşmayacağı ve gerekirse Kıbrıs'ı zorla işgal edeceği tehdidinde bulunmuştur. Zor durumda kalan Osmanlı Hükümeti, İngiltere'nin bu isteklerini kabul etmiş ve iki devlet arasında 4 Haziran 1878 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın önemli hükümleri şunlardır: **1.** Rusya Osmanlı Devletine saldırırsa, İngiltere Osmanlı Devleti ile işbirliği yapacaktı. **2.** Osmanlı Devleti Doğu Anadolu'daki Hıristiyanlara ıslahat yapacaktı. **3.** Osmanlı Hükümeti bu yükümlülüklerini yerine getirmesi için İngiltere'ye Kıbrıs'ı tahsis edecekti. **4.** Rusya; Kars, Ardahan, Batum'u Türklere geri verirse İngiltere de Kıbrıs'ı boşaltacaktı. **5.** Kıbrıs'ın toprak mülkiyeti Osmanlı Devleti'nde kalacaktı. Bu anlaşma ile Kıbrıs hukuken Osmanlı Devleti mülkiyetinde kalmakla birlikte fiilen İngiliz hâkimiyetine geçmiştir. Bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 12-13; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 118; Keser, **a.g.m.**, Şubat 2007, s. 140; Özmen, **a.g.m.**, s. 51; Köse, **a.g.e.**, s. 130-131.

İngiltere'nin Kıbrıs'taki "geçici" egemenliği 1914 yılına kadar devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 yılında Almanya'nın yanında I'inci Dünya Savaşı'na katılması üzerine İngiltere, tek taraflı olarak, 1878 Andlaşması'nı hükümsüz ilan etmiş ve 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıklamıştır. Kıbrıs İngiltere'ye ilhak edilince bir İngiliz vali tarafından idare edilmeye başlanmış, İngilizlerin adil olmayan yönetiminde Rumlar Türklere tahakküm eder duruma getirilmiştir. İngiltere'nin 27 Kasım 1917'de, bir "Krallık Konseyi Emri"⁶⁵⁸ ile Ada halkına İngiliz vatandaşlığına geçmeleri için iki yıllık süre tanınması üzerine, İngiliz vatandaşlığına geçmek istemeyen binlerce Türk daha Anadolu'ya göç etmiştir⁶⁵⁹.

1918'de Ruslar Kars, Ardahan ve Batum'u boşaltınca Osmanlı İmparatorluğu Kıbrıs'ın kendisine iadesini istemişse de İngiltere buna yanaşmamış ve Türkiye Lozan Andlaşması ile Ada'yı hukuken de İngiltere'ye devretmek zorunda kalmıştır⁶⁶⁰. Bu Andlaşma ile Kıbrıslı Türklerin Türk veya İngiliz vatandaşlığı arasında tercih yapmaları

⁶⁵⁸ Bu emirname şunları içeriyordu: **1.** Osmanlı uyruğunda olup da Kıbrıs'ta oturan ve 5 Kasım 1914'de gerçekten Ada'da oturuyor olanlar, **2.** Osmanlı uyruğunda olup da Kıbrıs'ta oturuyor olan, ama 5 Kasım 1914'de geçici bir nedenle adada bulunmayanlar, **3.** Ada'da yerleşik olmayan, ama 5 Kasım 1914'de Ada'da bulunan Osmanlı vatandaşlarından savaşın bitiminden sonraki iki yıl içinde Yüksek Komisere başvurarak bağlılık yemini eden ve yerleşiklik koşullarını yerine getirenler, İngiliz vatandaşlığına alınacaklardı. Bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 14.

⁶⁵⁹ Bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 14; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 118-119; Köse, **a.g.e.**, s. 131-132.

⁶⁶⁰ Lozan Andlaşması'nın Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasına ilişkin Maddeleri şunlardır: **Madde 16:** Türkiye işbu Andlaşma'da belirlenen sınırları dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup yine bu Andlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda-ki bu toprak ve Adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır-her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar. İşbu Maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozmaz. **Madde 20:** Türkiye, Britanya Hükümeti'nce Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir. **Madde 21:** 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirlediği koşullara göre, İngiltere uyruklığına geçecek ve böylece Türk uyruklığını yitireceklerdir. Bununla birlikte, bu Türklere, isterlerse, bu Andlaşma'nın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyruklığını seçebileceklerdir. Bu durumda, seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adası'ndan ayrılmak zorunda kalacaklardır. İşbu Andlaşma'nın yürürlüğe konulması günü Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş bulunup da, yerel yasanın belirlediği koşullara uyularak yapılan işlem üzerine, o gün İngiltere uyruklığını edinmiş ya da edinmek üzere başvuruda bulunmuş olan Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyruklığını yitireceklerdir. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümeti'nin izni olmaksızın Türk uyruklığından başka bir uyruklığı edinmiş olan kimselere İngiltere uyruklığı tanımayı reddetmek yetkisine sahip olacaktır. Bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, 29.01.08.

da istenmiş, bunun üzerine İngiliz vatandaşlığını kabul etmeyen 30.000 Türk'ün daha Türkiye'ye göçü önlenememiştir⁶⁶¹.

Türklerin Ada'dan göç etmesiyle, nüfus itibarıyla çoğunluğu ele geçiren Kıbrıslı Rumlar, 1931 yılından itibaren Yunanistan ile birleşme taleplerini yoğunlaştırmışlardır. Kıbrıslı Rumların bu taleplerine başlangıçta İngiltere'den çekinmesi nedeniyle, "Ada'daki Rumların kendi geleceğini tayin hakkı olduğu" şeklinde dolaylı destek veren Yunanistan⁶⁶², 27 Şubat 1947 tarihinde parlamentoda aldığı bir kararla "Yunanistan'ın Kıbrıs'la Birleşmesi" gerektiğini Dünyaya ilan etmiştir. Yunanistan'ın bu tutumu ve Makarios'un çabalarıyla II'nci Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanan Enosis faaliyetleri, Kıbrıs Rumları arasında 15 Ocak 1950'de yapılan halk oylaması sonucunda⁶⁶³ çıkan ilhak kararı ve bu kararın ardından Kıbrıs Rumlarının ayaklanma girişimlerinin meydana getirdiği gerginlikler, Kıbrıs meselesinin fiili olarak 1950 yılından itibaren ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁶⁶⁴.

Yunanistan, 16 Ağustos 1954 tarihinde, plebisit sonuçlarına dayanarak, "halkların eşit hakları ve self-determinasyon ilkesinin BM'in himayesi altında Kıbrıs halkına uygulanması" talebiyle BM'e müracaat etmiş, ancak bu müracaatı reddedilmiştir. Yunanistan'ın müracaatının reddedilmesi, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması yönündeki Rum-Yunan ikilisinin gayretlerini artırmış, 1955 yılında Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği (EOKA) adlı tedhiş örgütü kurularak Enosis silâhlı mücadele ile sağlanmaya çalışılmıştır. Başlangıçta sadece İngilizleri hedef alan tedhiş, sonraları Türklere ve EOKA'nın eylemlerini desteklemeyen Rumlara da yönelmiş, şiddet eylemleri nedeniyle 1955-58 döneminde Kıbrıslı Türkler 33 karma köyü terk etmek

⁶⁶¹ Kaya, **a.g.e.**, s. 14; Özmen, **a.g.m.**, s. 51; <http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru8.htm>, 09.02.08.

⁶⁶² Gazioglu, Ahmet C., **Kıbrıs Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi Yayını, Lefkoşa, 1997, s. 76; <http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru22.htm>, 09.02.08.

⁶⁶³ Ada'daki Rum Ortodoks Kilisesi'nin 15 Ocak 1950'de Enosis konusunda yaptığı halk oylaması sonucunda, % 96 Enosis lehinde oy kullanılmış, halk oylamasına katılan 18 yaşın üstündeki 225.747 Rum'un 215.108'i Enosis için evet demiştir. Bu sonuç Yunan Hükümeti'ni de Enosis yönünde girişimlerini artırmaya teşvik etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gazioglu, Ahmet C., **Enosis Çemberinde Türkler**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi Yayını, Lefkoşa, 1998, s. 459; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 121.

⁶⁶⁴ Keser, **a.g.m.**, Şubat 2007, s. 141-142; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 121; Özmen, **a.g.m.**, s. 51; Köse, **a.g.e.**, s. 132.

zorunda kalmışlardır. Böylece Kıbrıs meselesi de uluslararası kamuoyunun gündemine oturmuştur⁶⁶⁵.

Yunanistan'ın BM'den “*self determinasyon*” lehinde bir karar alamaması, Kıbrıs Türklerinin Enosis'e karşı direnişleri, Türkiye'nin Kıbrıs Türklerini desteklemekteki kararlılığı ve Türk-Yunan uyuşmazlığının NATO'nun güney kanadında bir boşluk yarattığını düşünen ABD'nin girişimleri, Türkiye ile Yunanistan arasında müzakerelerin başlatılmasına imkân sağlamış, Zürih'te bir araya gelen Türk ve Yunan Hükümetleri, 11 Şubat 1959 tarihinde, Türkiye ve Yunanistan'ın himayesinde bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması konusunda uzlaşmışlardır. Türk ve Yunan Hükümetleri'nin Zürih'te anlaşmaları üzerine, 19 Şubat 1959'da, Londra'da bir araya gelen Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Başbakanları ile Türk ve Rum Topluları'nın liderleri üç temel andlaşmaya imza atmışlardır⁶⁶⁶. Bağımsızlık, iki toplumun ortaklığı ve toplumsal alanda otonomi ve çözümün Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından garanti edilmesi ilkelerine dayandırılan ve Türkiye'nin bugün dahi tezlerine temel oluşturan Zürih ve

⁶⁶⁵ Kıbrıs'taki ortamın gerginleşmesi üzerine İngiltere, Ağustos 1955 tarihinde Londra'da Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları'nın katıldığı bir konferans düzenlemiştir. Londra Konferansı'nda Türkiye'nin “Ada'da statüko devam etsin, şayet statüko değişecek olursa, Ada eski sahibi Türkiye'ye verilsin” tezine karşın Yunanistan'ın self-determinasyonda diretmesi, Konferans'ın sonuç alamadan dağılmasına sebep olmuştur. Konferans sonrasında EOKA'nın Kıbrıs Türklerine yönelik tedhiş hareketleri gittikçe artmış ve ortam daha da gerginleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 15-16; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 121; Özmen, **a.g.m.**, s. 51; Durukan, S. Zeynep, “Coğrafyasına Teslim Ada: Kıbrıs”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Stratejik Boyut Dergisi, Yıl 2, Sayı 3, Harp Akademileri Basımevi, Aralık 2006, s. 22; Köse, **a.g.e.**, s. 132-136.

⁶⁶⁶ Bu andlaşmalar: İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine dair **Kıbrıs Cumhuriyeti Kuruluş Andlaşması**, Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasal düzenini güvenlik altına alan **Garanti Andlaşması** ile Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında **İttifak Andlaşması**'dır. Kuruluş Andlaşması'na göre; Kıbrıs Devleti başkanlık rejimine dayalı bir cumhuriyet olacak, Türkler cumhuriyet yönetimine % 30 oranında katılacak, Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak, Türk ve Rum Toplum Meclisleri belirli alanlarda kendileri ile ilgili kararlar alabilecekler, resmi dil Türkçe ve Rumca olacak, İngiltere üslerindeki egemenliğini sürdürecektir, Kıbrıs Devleti başka herhangi bir devletle birleşmeyecektir. Garanti Andlaşması'na göre; anayasal düzen ihlal edildiği takdirde, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan birlikte müdahale edecekler, ancak bunun mümkün olmaması halinde bu üç garantör devletten herhangi biri tek başına müdahale etme hakkına sahip olacaktır. İttifak Andlaşması'na göre; Kıbrıs'ta kurulacak ortak karargâha Türkiye 650, Yunanistan 950 kişilik bir kuvvetle katılacaktır. 1959 Londra ve Zürih Andlaşmaları'nın hukuki bakımından en önemli özelliği “Kıbrıs'ta tek bir Kıbrıs halkı ve çoğunluk ilkesinin uygulanması suretiyle saptanacak tek bir halk idaresi bulunduğu görüşünün resmen reddedilmesidir” Bağımsızlıkla ilgili tüm belgelerde imzası bulunan Kıbrıs Türk Halkı, bu bağımsızlıkta ve egemenlikte eşit hak sahibidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 109, Dipnot No. 36; Kaya, **a.g.e.**, s. 16-17; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 121-122; Keser, **a.g.m.**, Şubat 2007, s. 142; http://www.mucahit.net/diger_konular/KibrisTarihi.htm, 12.02.08.

Londra Andlaşmaları'yla, 16 Ağustos 1960'da, Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsız ve egemen bir devlet olarak ilan edilmiş ve BM'e üye olmuştur⁶⁶⁷.

Ancak, Zürih ve Londra Andlaşmaları ile kurulan denge ve anayasal düzen sadece üç yıl korunabilmiş; 30 Kasım 1963 tarihinde, Makarios'un hazırladığı Kıbrıs Türklerinin etkisizleştirilmesi ve azınlık konumuna düşürülmesine sebep olabilecek 13 maddeden oluşan anayasa değişikliği önerisinin⁶⁶⁸ 16 Aralık 1963 tarihinde Türkiye tarafından reddedilmesi üzerine, EOKA'nın önderliğinde, Ada'da yaşayan Türkleri topyekûn imhaya yönelik "*Akritas Planı*"⁶⁶⁹ devreye sokulmuş ve Ada'nın her köşesinde Türklere saldırılar başlatılmış, bu saldırılar Ada'nın bölünmesine neden olmuş ve 30 Aralık 1963 tarihinde İngilizler tarafından Lefkoşa'yı bölen Yeşil Hat çizilmiştir. Bu arada Makarios da 1 Ocak 1964 tarihinde 1960 Andlaşmaları'nı tek yanlı olarak feshettiğini açıklamıştır. Bu gelişmeler üzerine BM Güvenlik Konseyi tarafından, 4 Mart 1964 tarihinde alınan bir kararla; Kıbrıs'ta durumun kötüleşmesine neden olacak davranışlardan kaçınılması, Ada'da görevlendirilmek üzere bir BM Barış Gücü kurulması, bir arabulucu tayin edilmesi ve "*Kıbrıs Hükümeti*"⁶⁷⁰ tarafından şiddet ve kan dökülmesinin önlenmesi için her türlü tedbirin alınması istenmiştir. BM Güvenlik

⁶⁶⁷ Kaya, **a.g.e.**, s. 16-17; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 121-122; Keser, **a.g.m.**, Şubat 2007, s. 142; Özmen, **a.g.m.**, s. 51-52; Durukan, **a.g.m.**, s. 23; Kütük, **a.g.m.**, s. 406; Köse, **a.g.e.**, s. 136-138.

⁶⁶⁸ Makarios'un 13 maddelik anayasa değişikliği önerisi için bkz. Keser, **a.g.m.**, Şubat 2007, s. 144; <http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru47.htm>, 09.02.08; http://www.mucahit.net/diger_konular/KibrisTarihi.htm, 12.02.08.

⁶⁶⁹ **Akritas Planı:** 21 Nisan 1966 tarihli Patris Gazetesi'nde yayınlanan bu plana göre Türk halkı ani bir saldırı ile yok edilecek ve Ada Yunanistan'a bağlanacaktı. Planın hazırlayıcıları arasında Akritas kod adlı İçişleri Bakanı Yorgacis, Cumhurbaşkanı Makarios, Meclis Başkanı Klerides ve 16 Şubat 2003 tarihinde Rum Yönetimi Başkanlığı'na seçilen Tasos Papadopoulos gibi isimler de bulunmaktaydı. Akritas Planı'nın uygulanması sonucunda, 27.000 Kıbrıslı Türk 103 köyü terk etmiş, Kıbrıs Türk nüfusunun tamamı, Ada yüzölçümünün % 3'üne tekabül eden ve sürekli kuşatma altında tutulan küçük bölgelere sığınmak zorunda kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 17.

⁶⁷⁰ BM Güvenlik Konseyi Kararı'nda yer alan bu "*Kıbrıs Hükümeti*" ifadesi, Türkiye'nin de, gerek Kıbrıs'ta Türk kanı akıtılmasını önlemek için bir an önce ateşkes ilan edilmesini sağlamak, gerekse Güvenlik Konseyi üyelerinin kendisine Rumları yasal hükümet olarak tanımayacakları şekilde verdikleri güvenceye dayanarak bu karara onay vermesi nedeniyle, yasadışı Rum yönetiminin bütün Dünyada yasal Kıbrıs Hükümeti olarak tanınmasına neden olmuştur. Kaya, **a.g.e.**, s. 17; Hasgüler, Mehmet, "*Kıbrıs'ı Doğru Okumak*", <http://www.usakundem.com/haber.php?id=14852>, 12.02.08; <http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru50.htm>, 09.02.08.

Konseyi'nin söz konusu kararı üzerine, BM Barış Gücü 27 Mart'ta Ada'da göreve başlamıştır⁶⁷¹.

BM Barış Gücü'ne rağmen Kıbrıs Türklerinin Ada'daki varlığını ve güvenliğini hedef alan Rum ve Yunan saldırıları 1974 yılına kadar sürmüştür. Bu süreçte Kıbrıs Türkleri, Türkiye'nin kısıtlı desteği ve 1958 yılında kurulan Türk Mukavemet Teşkilatı ile kendilerini korumaya çalışmışlardır. 15 Temmuz 1974 tarihinde, EOKA lideri Nikos Sampson'ın, Yunan Cuntası'nın da desteğiyle Makarios'a karşı bir darbe gerçekleştirerek Ada'yı Yunanistan'a bağlamak istemesi üzerine, Türkiye, 1960 Garanti Andlaşması çerçevesinde harekete geçmiş ve 20 Temmuz 1974 günü Barış Harekâtı'nı başlatmıştır. Böylece Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki önlenmiş, Kıbrıs Türk halkının varlığı da güvence altına alınmıştır. Yunanistan'da da Cunta İdaresi devrilmiştir⁶⁷².

Barış Harekâtı, toprak, nüfus ve güvenlik açısından yeni koşullar yaratmıştır. Kıbrıslı Türklerin Ada'nın kuzeyinde birlikte yaşayabilecekleri güvenli ve yeterli toprağa kavuşmaları, durumu kalıcı biçimde değiştirmiştir. Kuzey'den Güney'e tahminen 120.000 Rum ve Güney'den Kuzey'e de 65.000 Türk geçmiş, böylece nüfus bakımından homojen iki kesim meydana gelmiş, bir "ara bölge" ile birbirinden ayrılan bu yapı Kıbrıs'ta iki kesimli, iki toplumlu bir federasyonun alt yapısını oluşturmuştur. Bu model bilahare, Kıbrıs Türk tarafının ve Türkiye'nin resmi görüşü olarak ortaya çıkmış, Rum tarafının da bu görüşe olumlu yaklaşması üzerine 1975-1997 yılları arasında müzakereler bir federasyonun oluşturulmasına yönelik olarak cereyan etmiştir. Ancak her iki taraf bu federasyon modelini farklı şekilde algılamış, Rum tarafı federasyonun yapısını, egemenliğini Kuzey'e de yayacak bir vasıta olarak kullanmaya ve bu amaca yönelik olarak şekillendirmeye çalışmıştır⁶⁷³.

Bu süreçte, sonuçları itibarıyla günümüz gelişmelerine önemli etkileri olan kayda değer gelişmelerden bazıları özetle şunlar olmuştur:

⁶⁷¹ Kaya, **a.g.e.**, s. 17-20; Özmen, **a.g.m.**, s. 52; Keser, **a.g.m.**, Şubat 2007, s. 144; Köse, **a.g.e.**, s. 138-142; Durukan, **a.g.m.**, s. 23; <http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru50.htm>, 09.02.08.

⁶⁷² Kaya, **a.g.e.**, s. 19-32; Köse, **a.g.e.**, s. 138-142; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 129-130; Keser, **a.g.m.**, Şubat 2007, s. 144-145; Durukan, **a.g.m.**, s. 23; Kütük, **a.g.m.**, s. 406-407.

⁶⁷³ Kaya, **a.g.e.**, s. 32-37; Köse, **a.g.e.**, s. 143-147; Keser, **a.g.m.**, Haziran 2006, s. 132.

• 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Deklarasyonu ile Kıbrıs'ta fiilen iki ayrı ve otonom yönetim bulunduğu ve anayasal meşruiyete dönüş için müzakerelere öncelik verilmesi gerektiği kabul edilmiştir⁶⁷⁴.

• Kıbrıs'ta, 1974 Eylül'ünde başlayan Denктаş-Klerides görüşmelerinin, Makarios'un Aralık ayında adaya dönmesiyle birlikte kesilmesi üzerine, 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) kurulmuştur⁶⁷⁵.

• KTFD'nin ilanı üzerine, 12 Mart 1975 tarihinde, BM Güvenlik Konseyi tarafından soruna çözüm bulmak üzere, BM Genel Sekreterine iyi niyet görevi veren 367 Sayılı Karar kabul edilmiştir⁶⁷⁶.

• Viyana'da, BM gözetiminde devam eden Denктаş-Klerides görüşmeleri esnasında, 2 Ağustos 1975 tarihinde bir Nüfus Mübadele Andlaşması yapılmış ve BM Barış Gücü gözetiminde uygulanmıştır⁶⁷⁷.

• 12 Şubat 1977 tarihinde yapılan Denктаş-Makarios ve 19 Mayıs 1979'da yapılan Denктаş-Kiprianu görüşmelerinin sonucunda, esas itibarıyla, Kıbrıs

⁶⁷⁴ 25 Temmuz tarihinde Cenevre'de bir araya gelen Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanları 30 Temmuz'da "Cenevre Deklarasyonu"nu imzalamışlardır. Bu Deklarasyon'a göre, 1960 Anayasa düzeninin yeniden tesisi konusunda mutabık kalınarak; taraflar 31 Temmuz 1974 günü Türkiye saati ile 24.00'de kontrolleri altında buldukları alanları genişletmeyecekler, Kıbrıs Rumları ile Türk Birlikleri arasında BM kontrolünde bir güvenlik bölgesi oluşturulacak, Rum Birlikleri işgal ettikleri Türk köylerinden çekilecek, karma köylerin güvenliği BM Barış Gücü tarafından sağlanacak, taraflar Kıbrıs'ta anayasal düzeninin yeniden tesisi için 8 Ağustos'ta Cenevre'de yeniden bir araya gelecektir. Kaya, **a.g.e.**, s. 36; Köse, **a.g.e.**, s. 147-150; http://www.mucahit.net/diger_konular/KibrisTarihi.htm, 09.02.08.

⁶⁷⁵ Atun, Ali Fikret, **İkinci Kıbrıs Seferi**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999, s. 113; Durukan, **a.g.m.**, s. 24; Köse, **a.g.e.**, s. 150-152.

⁶⁷⁶ BM Güvenlik Konseyi'nin 12 Mart 1975 gün ve 367/1975 Sayılı Kararı ile özetle; KTFD yasadışı ilan edilerek bütün devletler Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve bağlantısızlığına saygı göstermeye ve Ada'nın bölünmesine ya da bir başka devletle birleşmesine neden olabilecek tutum ve davranışlardan kaçınmaya davet edilmiş, iki toplum temsilcileri arasındaki görüşmelerin yeniden başlaması için BM Genel Sekreteri'ne dostane girişim görevi verilmiştir. Kararın tam metni için bkz. Kaya, **a.g.e.**, Ek-A.

⁶⁷⁷ Nüfus Mübadelesi Andlaşması Viyana'da yapılan toplumlararası görüşmelerin 3'üncü turunda (31 Temmuz-2 Ağustos 1975) tarihleri arasında imzalanmıştır ve şu hususları içermektedir: 1. Güneyde yaşayan bütün Türklerin Kuzeye geçmelerine izin verilecektir. Bu işlem BM'in yardımları ile yapılacak ve 1975 yılının Eylül ayı sonundan önce sonuçlandırılacaktır. 2. Göç edecek Kıbrıslı Türklerin beraberlerinde sınırlı miktarda gerekli eşyalarını götürme hakları olacaktır. Traktör, otobüs, araba vb. araçlarını ise her bölgedeki BM Barış Gücü'nün denetimine bırakacaklar ve bu araçlar kısa süre içinde Kuzeye geçirilecektir. 3. Kuzeyde olup da Güneye geçmek isteyen Rumlar BM aracılığı ile geçebileceklerdir. Kuzeyde kalmak isteyenlerin ise eğitimlerini sürdürmelerinde kolaylık sağlanacak, benzeri ihtiyaçları için olanaklar geliştirilecektir. <http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru82.htm>, 09.02.08.

Cumhuriyeti'nin bağımsız, bağlantısız ve iki toplumlu federal bir cumhuriyet olması kararlaştırılmıştır⁶⁷⁸.

• 15 Kasım 1983 tarihinde, Kıbrıs Türk halkının “*self determinasyon*” hakkına dayanılarak ve siyasi eşitliği vurgulanarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ilan edilmiştir. Bu yola gidilirken federasyon tezi muhafaza edilmiş ve Rum tarafına barış ve çözüm çağrısında bulunulmuştur. Türkiye, KKTC'nin bağımsızlığını derhal tanımıştır⁶⁷⁹.

KKTC'nin bağımsızlığının ilanına Yunanistan ve GKRY'nden sonra en fazla tepkiyi gösteren devlet İngiltere olmuş ve konuyu derhal BM'e taşımıştır. BM Güvenlik Konseyi 17 Kasım 1983 tarihinde toplanarak, İngiltere'nin sunduğu bir karar tasarısını müzakere etmiş ve söz konusu karar tasarısını 18 Kasım 1983 tarihinde 541 Sayılı Karar olarak kabul etmiştir. Söz konusu Karar'da; KKTC'nin bağımsızlık ilanına ilişkin kararın hukuken geçersiz sayılıp geri alınması, Güvenlik Konseyi'nin 365 ve 367 sayılı kararlarının uygulanması, tarafların Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik, bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve bağlantısızlığına saygı göstermeleri, BM Genel Sekreteri'nin aracılık çabalarına katılmaları ve nihayet bütün devletlerden Kıbrıs Cumhuriyeti'nden başka bir devleti tanımamaları istenmiştir. 1984 Ağustos ayında da, BM Genel Sekreteri BM Genel Kurulu'nun kendisine verdiği iyi niyet görevi çerçevesinde yeni bir girişim başlatarak, Kıbrıslı Türk ve Rum yetkilileri ile ayrı ayrı görüşmek üzere Viyana'ya

⁶⁷⁸ Andlaşma ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Atun, **a.g.e.**, s. 114; <http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru84.htm>, 09.02.08.

⁶⁷⁹ Federe Meclis 40 Milletvekili ve Meclis dışından atanan bir Bakanın önerisiyle aldığı kararda şöyle diyordu: “Kıbrıs Türk Halkının özgür iradesini temsil eden, doğuştan hür ve eşit olan bütün insanların hür ve eşit yaşamalarına inanan, bu inanç içinde, Kıbrıs Türk Halkı'nın kendi kaderini tayin etme hakkını 17 Haziran 1983 tarihli kararıyla Dünyaya ilan etmiş olan, ırk, millî menşe, dil ve din gibi farklılıklara dayalı olarak insanlar arasında ayırım gözetilmesini, her türlü sömürgeciliği, ırkçılığı, baskı ve tahakkümü reddeden, Kıbrıs'ta, Doğu Akdeniz'de, Orta Doğu'da ve Dünyada tam bir barış ve istikrarın, huzur ve güven içinde yaşama ve kendi kendilerini yönetmeye hakları olduğuna inanan, aynı adada yan yana yaşamaya mecbur bulunan bu iki halkın aralarındaki bütün sorunları, eşit düzeyde müzakerelerle, barışçı, adil ve kalıcı bir çözüme ulaştırmanın mümkün ve zorunlu olduğu görüşüne sınıksız bağlı bulunan, KKTC'nin ilanının iki eşit halk arasında ortaklığının bir federasyon çatısı altında yeniden kurulmasını ve sorunların çözümlenmesini engellemeyip, kolaylaştırabileceğine kani olan, iki halk arasındaki bütün sorunların barışçı ve uzlaşmacı bir politika ile çözümlenebileceğine inanan ve bu amaçla müzakereler yürütülmesini yürekten dileyen ve önerilmiş bulunan zirve toplantısının bu açıdan yarar sağlayacağına inanan Meclisimiz, Kıbrıs Türk Halkı adına, KKTC'nin kuruluşunu ve 'bağımsızlık bildirisini' onaylar” Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 42; Köse, **a.g.e.**, s. 154-155; Durukan, **a.g.m.**, s. 24; <http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru89.htm>, 09.02.08.

davet etmiştir. Bu tarihten sonra, Kıbrıs sorununun çeşitli veçheleri tek tek değil, bir bütün halinde ele alınmaya başlanmıştır⁶⁸⁰.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki diğer sorunların da başlangıcını ve temelini oluşturan Kıbrıs sorununa çözüm arayışları, günümüze kadar, ağırlıklı olarak BM'in arabuluculuk girişimleri çerçevesinde devam etmiştir. Bu bağlamda BM Genel Sekreteri'nin 1992 yılındaki "*Fikirler Dizisi*" adını taşıyan girişimi ve 1993 Mayıs ayından itibaren önerdiği Güven Artırıcı Önlemler paketi, yine BM Genel Sekreteri inisiyatifinde 1997 yılı içerisinde gerçekleştirilen Troutbeck ve Glion görüşmeleri, KKTC'nin 1998 yılında yaptığı Kıbrıs Konfederasyonu önerisi, BM Genel Sekreteri tarafından 14 Kasım 1999 tarihinden itibaren başlatılan ve Annan Planı olarak anılan belge üzerinde yapılan görüşmeler ve Kıbrıs'ta yapılan referandum önem arz eden çabalar olmuş, ancak bir çözüme ulaşılamamıştır⁶⁸¹. Bu arada belirtilmesi gereken önemli bir husus da, bir taraftan barış görüşmeleri devam ederken, diğer taraftan da Yunanistan ve GKRY'nin 1993 Kasım ayında "*Ortak Savunma Doktrini*"ni uygulamaya koymaları olmuştur⁶⁸².

Güvenlik Konseyi'nin 541 Sayılı Kararı, o tarihe kadar Kıbrıs konusunun dışında kalmaya özen gösteren ve Rumların 1964 yılından itibaren tek taraflı temsil konusundaki müracaatlarını reddeden AET tarafından, 29 Mart 1984 tarihinde aynen kabul edilmiştir. AT, Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde yaptığı tam üyelik başvurusuna ilişkin olarak da, 18 Aralık 1989 tarihli başvurunun reddine ilişkin AT

⁶⁸⁰ Kaya, **a.g.e.**, s. 43; Durukan, **a.g.m.**, s. 24.

⁶⁸¹ Kıbrıs sorununa çözüm arayışları çerçevesinde girişimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sönmezoğlu, Faruk, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Sorunu", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 573-579; Kaya, **a.g.e.**, s. 60-72; Keser, Ulvi, "2004 Referandum Döneminde Kıbrıs ve Yaşanan Gelişmeler", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2005, s. 129-143.

⁶⁸² **Ortak Savunma Doktrini**; iki ülke arasında ortak askeri strateji ve operasyonlar planlanmasını; ortak tatbikatlar yapılmasını, Girit, Oniki Adalar ve Kıbrıs'ın savunma altyapılarının yeniden düzenlenmesini; Yunanistan'ın Orta Akdeniz'de somut bir rol oynamasına imkân verecek şekilde Güney Kıbrıs'ta hava ve deniz üsleri kurmasını; güvenilir bir telekomünikasyon sistemi oluşturulmasını; Kıbrıslı Rumların eğitimlerinin iyileştirilmesini ve askeri harcamaların artırılmasını öngörmektedir. Bu bağlamda Kıbrıs-Rodos-Girit üçgeninde hâkimiyet kurulması, Türkiye'nin Ege'ye çıkışının önü kesilmek suretiyle Ege'nin güneyinde ve Kıbrıs'ın batısında harekât serbestisinin kısıtlanması, Trakya'dan Magosa'ya kadar uzanan bölge doğal "tek savunma alanı" olarak kabul edilerek bu bölgenin her köşesinde etkinlik sağlanması amaçlanmaktadır. Bkz. Yiğit, Erdal, **Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999, s. 62-71; http://www.mucahit.net/diger_konular/KibrisTarihi.htm, 13.02.08; <http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru113.htm>, 13.02.08.

Komisyonu Görüşü'nde⁶⁸³; “hem ekonomik hem de politik nedenlerle, Türkiye ile derhal katılım müzakereleri başlatmanın yararlı olmayacağı” sonucuna varmış, ayrıca “Bir Topluluk Üyesi ve Türkiye arasındaki anlaşmazlığın olumsuz etkilerini ve Kıbrıs'taki durumu” kaydetmiştir. Bu safhadan sonra, Kıbrıs meselesindeki bir sonraki önemli gelişme, Rumların bütün adayı temsilen 3 Temmuz 1990 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti olarak AB'ne üyelik müracaatı yapmaları, AB'nin de bu müracaatı 19-20 Temmuz 1993 tarihinde yapılan AB Bakanlar Konseyi toplantısında; Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran Andlaşmalara, sınır sorunlarına, Türkiye ve KKTC'nin yazılı ve sözlü itirazlarına rağmen ve Ada'daki Türkleri yok sayarak kabul etmesi olmuştur⁶⁸⁴.

1994 Haziran'ında AB Bakanlar Konseyi'nin Yunanistan'ın Korfu Adası'nda yaptığı toplantıda, GKRY'nin temsilciliğinde “Kıbrıs Cumhuriyeti”, diğer bazı Orta ve Doğu Avrupa Devletleri ile birlikte tam üyelik statüsüne uygun devletler arasında sayılmış ve kendilerine daha sonra benzer statüyü elde edenler arasında öncelik tanınacağı karara bağlanmıştır. Ardından 6 Mart ve 12 Haziran 1995 tarihlerinde AB, Türkiye'nin Gümrük Birliği sürecine girmesine paralel olarak, Kıbrıs'ın tam üyelik için hazır olduğu ve GKRY'nin “Kıbrıs Hükümeti” olarak tek muhatap kabul edileceği yönünde kararlar almıştır. Türkiye'nin KKTC ile birlikte; bu tür yaklaşımların Kıbrıs sorununu çözümsüzlüğe iteceği ve Ada'da iki Devletin varlığı kabul edilmediği müddetçe taraflar arasında bir çözümün mümkün olamayacağı yönündeki ortak deklarasyonlarına karşın, AB tarafından 24 Şubat 1997 tarihinde Kıbrıs'ın üyeliği için Ada'da siyasi bir çözümün şart olduğu ve görüşmelere Türk tarafının da katılması gerektiği doğrultusunda bir açıklama yapılmışsa da, Yunanistan'ın Doğu'ya doğru genişlemeyi veto etme tehdidi karşısında, AB, 1997 Aralık ayında yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde GKRY ile tam üyelik müzakerelerini başlatma kararı almış, “Hükümet” olarak tanıdığı GKRY'nin AB müzakere heyetine Kıbrıs Türk tarafının ancak toplum temsilcisi olarak katılabileceğini kayda geçirmiştir. Netice itibarıyla, Kıbrıs adına GKRY ile 31 Aralık 1998 tarihinde başlatılan tam üyelik müzakere süreci, 16 Nisan

⁶⁸³ http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor87.html, 12.02.08.

⁶⁸⁴ Sönmezoğlu, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Sorunu”, **a.g.e.**, s. 579; Keser, **a.g.m.**, Şubat 2007, s. 145; Durukan, **a.g.m.**, s. 24; Sezer, Sema, “Türkiye-AB-Kıbrıs Üçgeninde ‘Şizofrenik İlişkiler’”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt 6, Sayı 81, Ocak 2007, s. 34; Kütük, **a.g.m.**, s. 418.

2003 tarihinde imzalanan Katılım Andlaşması ile devam ettirilmiş ve 1 Mayıs 2004 tarihinde de GKRY resmen AB üyesi olmuştur⁶⁸⁵.

Bugün gelinen noktada, 1954 yılından beri BM tarafından çözüme kavuşturulmaya çalışılan Kıbrıs sorunu, BM'in bu konudaki çabaları devam etmekle birlikte, artık BM'den ziyade AB'nin bir konusu haline gelmiş, Türkiye'nin üyeliğine çeşitli gerekçelerle karşı çıkan üye devletler açısından ise Türkiye ile ilişkilerini bozmadan öne sürebilecekleri bir “*bahane*” imkânı yaratmıştır⁶⁸⁶. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Yunanistan-GKRY ikilisi ise, Türkiye için “*siyasi kriter*” haline getirilmiş Kıbrıs sorununu AB'ne havale etmiş olmanın rahatlığına kavuşmuştur. AB-Türkiye ilişkileri devam ettiği müddetçe, diğer sorunlarda olduğu gibi, Kıbrıs sorununun çözümünde de atılacak adımların öncelikle Türkiye'den beklendiğinin bilincinde ve esasen bu sorumluluğun Türkiye'ye yüklenmesinde esas pay sahibi olan Yunanistan ve GKRY'nin, Helsinki Zirvesi'nden itibaren Türkiye'nin AB üyeliği sürecine neden destek verdiğini veya verir gibi görünmesi gerektiğini anlamak zor olmasa gerekir.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Kıbrıs sorununu ilgilendiren maddeleri 4, 9 ve 12'nci Maddeleridir⁶⁸⁷. 1999 yılından sonra düzenlenen KOB'leri, Zirve Sonuç Bildirgeleri, AP Kararları, AB Komisyonu Raporları, Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlerleme Raporları gibi metinlerde Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ne atıfta bulunulduğu, söz konusu metinlerdeki Kıbrıs sorununa ilişkin hususların benzer özellikler göstermekle birlikte, taleplerin her geçen yıl arttığı, kullanılan üslubun gittikçe sertleştiği, AB ve dolayısıyla Yunanistan-GKRY lehine sonuç almaya dayalı yaptırımlara yer verilmeye başlandığı görülmektedir.

Bu bağlamda Kıbrıs sorununa ilişkin olarak Türkiye'den; 2000 KOB⁶⁸⁸ ve 2003 KOB'nde⁶⁸⁹ Helsinki Zirvesi sonuçlarına atfen sadece BM Genel Sekreteri'nin soruna

⁶⁸⁵ Sönmezoğlu, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Sorunu”, **a.g.e.**, s. 579-583; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 107-108; Kütük, **a.g.m.**, s. 418-419.

⁶⁸⁶ Sezer, **a.g.m.**, s. 34.

⁶⁸⁷ Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Kıbrıs'a ilişkin maddelerine yukarıda değinildiğinden burada ayrıca yer verilmeyecektir. Bkz. Dipnot No. 621, 622 ve 623.

⁶⁸⁸ **Türkiye Cumhuriyeti İle Katılım Ortaklığı'nda Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2000 Katılım Ortaklığı; Madde 4. Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler; 4.1. Kısa Vade (2001); Genişletilmiş Siyasi**

kapsamlı bir çözüm bulunmasına yönelik çabalarının desteklenmesi istenirken, 2005 KOB⁶⁹⁰ ve 2007 KOB'nde⁶⁹¹ ilave taleplere yer verildiği görülmektedir.

Öncelikle, 2000 ve 2003 KOB'lerinin Kıbrıs'la ilgili paragraflarında yer alan “... BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecinin...” ve “... BM Genel Sekreterinin iyi niyet misyonunun ve önerileri temelindeki müzakerelerin sürdürülmesi yoluyla, mevcut Kıbrıs sorununa...” ifadelerinin yerine, 2005 ve 2007 KOB'lerinde “... BM çerçevesinde ve Birliğin üzerine inşa edilmiş olduğu ilkeler doğrultusunda, Kıbrıs sorunu...” ifadesine yer verilmesinin kabul edilmesi, Türkiye'nin bugüne kadar reddettiği BM kararlarını ve bu kararların

Diyalog ve Siyasi Kriterler; Birinci Paragraf: “Helsinki Zirvesi Sonuçları uyarınca, siyasi diyalog kapsamında, Helsinki Zirvesi Sonuçları'nın 9 (a) paragrafında belirtildiği üzere, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecinin başarılı bir sonuca ulaştırılması yönündeki çabalarının kuvvetle desteklenmesi” Bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, 07.02.08.

⁶⁸⁹ **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Şartlar Hakkında 14 Nisan 2003 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 4. Öncelikler; Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler; Öncelikler (2003-2004); Birinci Paragraf:** “Helsinki Zirvesi Sonuçları uyarınca, siyasi diyalog çerçevesinde, BM Genel Sekreterinin iyi niyet misyonunun ve önerileri temelindeki müzakerelerin sürdürülmesi yoluyla, mevcut Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çabaların kuvvetle desteklenmesi” Bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, 07.02.08.

⁶⁹⁰ **Türkiye İle Katılım Ortaklığı Belgesinde Yer Alan İlkeler, Öncelikler Ve Koşullara İlişkin 23 Ocak 2006 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2005 Katılım Ortaklığı Belgesi; Madde 3. Öncelikler; 3.1. Kısa Vadeli Öncelikler; Bölgesel Meseleler ve Uluslararası Yükümlülükler; Kıbrıs:** “- BM çerçevesinde ve Birlik'in üzerine inşa edilmiş olduğu ilkeler doğrultusunda, Kıbrıs sorunu konusunda kapsamlı bir çözüm için daha elverişli bir ortamın oluşmasına yardımcı olunması ve soruna kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çabaların desteklenmeye devam edilmesi. - Ankara Andlaşması'nı, Kıbrıs dâhil olmak üzere 10 yeni AB Üyesi Ülkenin katılımına uyarlayan Protokolün bütünüyle uygulanması. - Kıbrıs Cumhuriyeti dâhil olmak üzere, Türkiye ile AB üyesi tüm ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin normalleşmesi için bir an önce somut adımların atılması”, **Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenme Yeteneği; Ulaştırma:** “Kıbrıs bandıralı gemiler ve Kıbrıs ticaretine hizmet eden gemiler üzerindeki mevcut tüm kısıtlamaların ve üye devletlerin taşıyıcılarına tabiiyetleri temelinde ayrımcılık yapan havacılık anlaşmaları hükümlerinin kaldırılması” Bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, 07.02.08.

⁶⁹¹ **AT Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 Tarihli Türkiye İle Katılım Ortaklığının Kapsadığı İlkeler, Öncelikler ve Koşullara Dair Bir Konsey Kararı İçin Öneri'sine Ek: 2007 Türkiye Katılım Ortaklığı; Madde 3. Öncelikler; 3.1. Kısa Vadeli Öncelikler; Bölgesel Meseleler ve Uluslararası Yükümlülükler; Kıbrıs:** “- BM çerçevesinde ve Birlik'in üzerine inşa edilmiş olduğu ilkeler doğrultusunda Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çabaların desteklenmeye devam edilmesi ve kapsamlı bir çözüm için daha iyi bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunulması - Ankara Andlaşması'nı, Kıbrıs dâhil olmak üzere yeni AB üyesi ülkelerin katılımına uyumlaştıran ve Kıbrıs bayraklı ve Kıbrıs ticaretine hizmet eden gemilere yönelik kısıtlamaları kaldıran Protokolün uygulanması - Kıbrıs Cumhuriyeti dâhil olmak üzere, Türkiye ile AB üyesi tüm ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik somut adımların mümkün olduğu kadar kısa sürede atılması” Bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, 07.02.08.

öngörülerine uygun bir anlaşmayı kabul etmesi ve kendi tezlerini terk etmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca, Kıbrıs sorununun çözümünün “Birliğin üzerine inşa edilmiş olduğu ilkeler”e uygun olması koşulunun getirilmiş olması, Birlik içerisinde alınan kararlar üzerinde söz sahibi olan Yunanistan-GKRY ikilisinin ortaya koyduğu çözüm önerilerinin dayatılmasından başka bir anlam içermemektedir. Bu durum, Annan Belgesi’nin çok gerisine düşen, Garanti Andlaşması’nı ve İttifak Andlaşması’nı ortadan kaldıran bir anlaşmayı oluşturacak zemini kabul etmek demektir. Yani Kıbrıs’ta Türk halkını azınlık statüsüne düşürmek, Türkiye’nin Ada üzerindeki hak ve statülerini ortadan kaldırmak, Kıbrıs’ın bütününde GKRY’ni tek egemen kabul etmek ve Türk-Yunan dengesini Yunanistan lehine değiştirmek demektir⁶⁹².

2005 ve 2007 KOB’lerinde Türkiye’den yerine getirmesi talep edilen “Ankara Andlaşması’nı, Kıbrıs dâhil olmak üzere yeni AB Üyesi Ülkelerin katılımına uyarlayan Protokol’ün bütünüyle uygulanması”, “Türkiye ile AB üyesi tüm Ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin normalleşmesi için somut adımların atılması” ve “Kıbrıs bandıralı gemiler ve Kıbrıs ticaretine hizmet eden gemiler üzerindeki mevcut tüm kısıtlamaların... ayrımcılık yapan havacılık anlaşmaları hükümlerinin kaldırılmasının ...” kabul edilmesi, Rum Yönetimi’ni meşru “Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti” olarak tanımakla eşdeğer bir anlam ifade etmektedir. Çünkü Türkiye Ek Protokol’ü onaylayıp uygulamaya başladığı takdirde, Ankara Andlaşması gereğince GKRY ile “ortak” olacak, bir zaman dilimi içinde GKRY’ni meşru “Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti” olarak hukuki tanımının yolunu açacak, limanlarını Rum gemilerine ve uçaklarına açmak zorunda kalacak, GKRY ile Gümrük Birliği bağlamında başlayacak olan “ekonomik bütünleşme” sürecini başlatacaktır. Türkiye’nin, limanlarını “Kıbrıs Cumhuriyeti” adı altında GKRY’ne açması demek, Kıbrıs ile yapacağı tüm ticaretin Rum yönetimi üzerinden, onların onay verdiği limanlardan ve gümrük idaresinden yapması demektir. Bu da KKTC vatandaşı işadamlarını, Güney Kıbrıs’ta şirket kurmaya veya Rum işadamlarının hâkimiyeti altında iş yapmaya mahkûm etmek demektir ki, bunun anlamı tam bir ekonomik çözümlendir ve Kıbrıs Türk halkının GKRY’ne teslim edilmesidir⁶⁹³.

⁶⁹² Bulunç, Ahmet Zeki, “AB Sürecinde Değiştirilen Ulusal Kıbrıs Politikası ve Sonuçları”, Stratejik Araştırmalar Dergisi Kıbrıs Özel Sayısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006, s. 39-40.

⁶⁹³ Bulunç, a.g.m., s. 39-40.

Esasen Türkiye ve KKTC için Kıbrıs sorununda cephenin çöküşüne yol açacak mevzi kaybı, 2002 yılından itibaren, 12 Aralık 2002 tarihinde icra edilecek Kopenhag Zirvesi'nde AB'ne üyelik konusunda en iyi sonucu almak için, “çözumsuzlük çözüm değildir” parolasıyla Kıbrıs'la ilgili ulusal politikalarda ve o ana kadar savunulan tezlerde “esneklik” gösterilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle bir tutum değişikliği yapılmasıyla başlamıştır. Ancak “Kıbrıs'ta çözümsüzlüğün çözüm olmadığı ve hemen çözüm” sloganlarıyla değiştirilen ulusal politika ve tezler, çözüm yerine gerçek çözümsüzlüğü getirmiş ve Kıbrıs'ı Türkiye'nin AB sürecinde ciddi bir engel niteliğine dönüştürmüş, Yunanistan-GKRY ikilisini iki bölge, iki halklı federasyondan “tek halk, tek devlet, tek vatan” politikasına taşımıştır. Türkiye'nin, AB'nin 16-17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde alınan ve Kıbrıs'ı resmen ön koşul hâline getiren Karar'ı kabul etmesiyle, Türkiye ile KKTC siyasal ve hukuki zemin kaybetmiştir. Bu gelişme Türk tarafını, GKRY'ni tanıma, GKRY ile ortaklık kurma ve ekonomik bütünleşme sürecini başlatacak olan “Ek Protokol”⁶⁹⁴ kabulü gibi yeni sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır⁶⁹⁵.

16-17 Aralık 2004 tarihli Brüksel AB Konseyi Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 19'uncu Maddesinde⁶⁹⁶, Türkiye'nin, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ne katılan ve aralarında GKRY'nin de bulunduğu 10 yeni Devletin taraf edildiği Ankara Andlaşması'nı uyumlaştırma protokolünü imzalamaya karar vermesinden duyulan

⁶⁹⁴ **Avrupa Birliği'nin Genişlemesinin Ardından Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Kuran Anlaşmaya Ek Protokol;** “... Türkiye Cumhuriyeti, aşağıdakileri dikkate alarak; ... (3) Ankara Andlaşması, 16 Nisan 2003 tarihinde Atina'da imzalanan ve 1 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe giren Çek Cumhuriyeti, Estonya Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti, ... ve Slovakya Cumhuriyeti'nin AB'ne üyeliği ile ilgili Andlaşma (aşağıda ‘Katılım Andlaşması’ olarak adlandırılır) gereğince genişleyen Avrupa Birliği'nin tüm üyelerine ve Türkiye'ye uygulanabilir...” **Ülkesel Uygulama Alanı ve Akit Taraflar; 1. Madde 1.** “Çek Cumhuriyeti, Estonya Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti, ... ve Slovakya Cumhuriyeti (aşağıda ‘yeni üye Devletler’ olarak adlandırılır) 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye ile AET arasında bir ortaklık kuran Andlaşma'ya taraf olurlar, ...” Ek Protokol'ün tamamı için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 126-156.

⁶⁹⁵ Bulunç, **a.g.m.**, s. 37-38; Kütük, **a.g.m.**, s. 405.

⁶⁹⁶ **16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel'de düzenlenen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirgesi; Madde 19:** “AB Konseyi, Birliğe on yeni üye devletin katılmış olduğunu göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin, Ankara Andlaşması'nın uyarlanmasına yönelik Protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşıladı. AB Konseyi bu bağlamda, “Türk Hükümeti, müzakerelerin fiilen başlamasından önce ve AB'nin mevcut üyeliğine dair uyarlamalar üzerinde anlaşmaya varılarak sonuçlandırıldıktan sonra, Ankara Andlaşması'nın uyarlanmasına ilişkin Protokolü imzalamaya hazırdır” şeklinde Türkiye tarafından yapılan beyandan da memnuniyet duydu” Bkz. http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/Zirveler/default.htm, 08.02.08.

memnuniyet dile getirilmiştir. Çünkü Türkiye'nin bu kararı, Kıbrıs'ın tümünü temsil ettiği iddiasındaki GKRY'ni, “*Kıbrıs Cumhuriyeti*” olarak tanımaktan başka bir şey değildi; çünkü Türkiye bu protokolü imzalamakla, tanımadığı bir devleti Ankara Andlaşması'nın tarafı olarak kabul etmek yükümlülüğünü üstlenmiş ve dolayısıyla “*Kıbrıs Cumhuriyeti*”nin tanınmasının Türkiye-AB müzakerelerinin başlatılmasının ön koşulu olduğunu kabul etmiş oluyordu; çünkü GKRY'nin AB'ne üye olmasıyla birlikte, o ana kadar Kıbrıs sorununda hukuken taraf olmayan AB artık hukuken de soruna müdahil oluyordu⁶⁹⁷.

Türkiye Ek Protokol'ü 29 Temmuz 2005 tarihinde imzalamıştır. Ek Protokol imzalandıktan sonra, Protokol'e eklenen bir Deklarasyon'la⁶⁹⁸ da “*Kıbrıs Cumhuriyeti*”ni tanımadığını beyan etmiştir. Buna karşın AB Bakanlar Konseyi, 21 Eylül 2005 tarihinde benimsediği bir karşı Deklarasyon'la, Türkiye'nin Ek Protokol'e ekli olarak gönderdiği Deklarasyon'un “*tek taraflı olduğunu, Protokol'ün bir parçası olmadığını... hukuki bir etkisi bulunmadığını, yükümlülüklerin bütünüyle yerine getirilmemesinin müzakerelerin genel seyrini etkileyeceğini, uluslararası hukuk konusu olarak sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıdıklarını*” açıklamıştır⁶⁹⁹.

⁶⁹⁷ Arsava, **a.g.m.**, s. 3-4.

⁶⁹⁸ Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımadığına ilişkin Deklarasyon metni şu şekildedir: “**1.** Türkiye, Kıbrıs sorununa siyasi bir çözüm bulunması yönündeki kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu yöndeki tutumunu da açıkça ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Türkiye, BM Genel Sekreteri'nin iki-kesimli yeni bir ortaklık devleti kurulmasını hedefleyen kapsamlı çözüme ulaşma yönündeki çabalarını desteklemeyi sürdürecektir. Adil ve kalıcı bir çözüm, bölgede barışa, istikrara ve uyumlu ilişkilerin tesisine önemli bir katkıda bulunacaktır. **2.** İşbu Protokol'de atıfta bulunan Kıbrıs Cumhuriyeti, 1960'ta kurulan asıl ortaklık devleti değildir. **3.** Türkiye bu nedenle, Kıbrıs Rum makamlarının, hâlihazırda olduğu gibi, Kıbrıs'ta sadece ara bölgenin güneyinde otorite, denetim ve yetki icra ettiği ve Kıbrıs Türk halkını temsil etmediği şeklindeki tutumunu sürdürecektir ve anılan makamların tasarruflarını buna göre muameleye tabi tutacaktır. **4.** Türkiye bu Protokol'ün imzalanması, onaylanması ve uygulanmasının, Protokol'de atıfta bulunan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin herhangi bir biçimde tanınması anlamına gelmediğini ve Türkiye'nin 1960 Garanti, İttifak ve Kuruluş Andlaşmaları'ndan kaynaklanan hak ve mükellefiyetlerini haleldar etmediğini beyan eder. **5.** Türkiye, işbu Protokol'e taraf olmasının KKTC ile mevcut ilişkilerini değiştirmeyeceğini teyit eder. **6.** Kapsamlı bir çözüm bulununcaya değin, Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin tutumu değişmeyecektir. Türkiye, Kıbrıs'ta kapsamlı bir çözüm sonucunda oluşacak yeni ortaklık devleti ile ilişkiler tesis etmeye hazır olduğunu beyan eder” Bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 25, Dipnot No. 21; <http://www.tcberlinbe.de/tr/trdis/kibris/deklarasyon.htm>, 15.02.08.

⁶⁹⁹ AB Bakanlar Konseyi'nin benimsediği karşı Deklarasyon metni şu şekildedir: “Aşağıda yer alan AT ve üye devletleri tarafından hazırlanan Deklarasyon, Türkiye'nin Ankara Andlaşması'nı Yeni Üye Ülkelere Genişleten Ek Protokolü 29 Temmuz 2005 tarihinde imzalaması üzerine hazırladığı Deklarasyon'u takiben bugün kabul edilmiştir: **1.** AT ve üye Devletleri, Aralık 2004 tarihli Avrupa Konseyi Zirve Sonuçları uyarınca, bir tarafta Topluluk ve üye Devletleri diğer tarafta Türkiye olmak üzere taraflar arasında ortaklık ilişkisi kuran Andlaşma'ya ilişkin Ek Protokol'ün Türkiye tarafından

Söz konusu deklarasyon ve karşı deklarasyon teatisinin ardından, AB tarafından kabul edilen 5 Ekim 2005 tarihli Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin⁷⁰⁰, 6'ncı Maddesi ile “*Kıbrıs sorunu*”nun artık müzakerelerin ilerleyişini ölçecek “*siyasi kriter*” haline getirildiği görülmektedir. Diğer taraftan söz konusu maddeyle, diğer temel metinlerde olduğu gibi, sorunların çözümü noktasında sadece Türkiye'ye sorumluluk yüklendiğini, sorunların diğer muhatabı olan/olması gereken Yunanistan'a ise, sorumluluk yüklemek bir yana, tavsiye veya telkinde bile bulunulmadığını ifade etmek gerekmektedir⁷⁰¹.

Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi, Türkiye ile AB ve üye Devletler arasında yürütülen tam üyelik müzakere sürecinin bir hükümetler arası konferans modeli içerisinde gerçekleştirilmesini ve oy birliği ile karar alınmasını öngörmektedir. Bu durumda, Kıbrıs sorununda taraf durumunda bulunan AB'ne üye Yunanistan ve

imzalanmasını teyit eder. AT ve üye devletleri, Türkiye'nin, Protokol'ün imza aşamasında Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ilişkin bir deklarasyon yayınlamaya gerek görmesini esefle karşılar. **2.** AT ve üye devletleri işbu Deklarasyon'un tek taraflı olduğunu, Protokol'ün bir parçası olmadığını ve Türkiye'nin Protokol'de yer alan yükümlülükleri üzerinde hukuki bir etkisi bulunmadığını açıkça belirtir. **3.** AT ve üye Devletleri, Ek Protokol'ün tam ve ayrımcılık yapmaksızın uygulanmasını ve ulaştırma araçlarına getirilen sınırlamalar da dâhil olmak üzere malların serbest dolaşımına ilişkin tüm engellerin kaldırılmasını bekler. Türkiye, Protokol'ü tüm üye Devletlere bütünüyle uygulamalıdır. AB bunu yakından takip edecek ve 2006 yılında tüm uygulamayı değerlendirecektir. AT ve üye Devletleri, ilgili başlıklarda müzakerelerin başlamasının, Türkiye'nin anlaşmadan doğan yükümlülüklerini tüm üye Devletlere karşı yerine getirmesine bağlı olduğunu vurgular. Yükümlülüklerin bütünüyle yerine getirilmemesi müzakerelerin genel seyrini etkileyecektir. **4.** AT ve üye Devletleri, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla AB üyesi olduğunu hatırlatır. Uluslararası hukuk konusu olarak sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıdıklarının altını çizer. **5.** Tüm üye Devletlerin tanınması katılım sürecinin gerekli bir parçasıdır. Buna uygun olarak AB, Türkiye ve tüm üye Devletler arasındaki ilişkilerin biran evvel normalleşmesine verdiği önemi vurgular. **6.** Konsey, 2006 yılında, tüm bu konulara ilişkin kaydedilecek gelişmelerin takibini temin edecektir. **7.** Bu Deklarasyon bağlamında, AT ve üye Devletleri BM Genel Sekreteri'nin, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları ve AB'yi kuran temel ilkeler doğrultusunda, soruna kapsamlı bir çözüm getirme yolundaki çabalarına destek verilmesinin önemi hakkında ve adil ve kalıcı bir çözümün bölgede barış, istikrar ve uyumlu ilişkilere katkıda bulunacağı konusunda mutabıktırlar” Bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 25, Dipnot No. 21; <http://www.ikv.org.tr/haberler2.php?ID=1421>, 15.02.08.

⁷⁰⁰ **Türkiye İçin Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi; Müzakerelere İlişkin İlkeler; Madde 6; Üçüncü Paragraf:** “Türkiye'nin, kapsamlı bir çözüm için elverişli bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunmak üzere atılacak adımlar da dâhil olmak üzere, Kıbrıs sorununa BM çerçevesinde ve Birlik'in dayandığı ilkeler doğrultusunda kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çabalara destek vermeye devam etmesi ve Türkiye ile Kıbrıs Cumhuriyeti de dâhil tüm AB üyesi Devletler arasındaki ikili ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde ilerleme kaydedilmesi”, **Dördüncü Paragraf:** “Türkiye'nin, Ortaklık Andlaşması'ndan ve bu Andlaşma'yı tüm yeni AB üyesi devletlere teşmil eden Ek Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini (özellikle AB-Türkiye gümrük birliği ile ilgili olanlar) yerine getirmesi ve düzenli bir şekilde gözden geçirilen Katılım Ortaklığı Belgesi'nin uygulanması” Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 18-19, 115; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercesesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, 08.02.08.

⁷⁰¹ Arsava, **a.g.m.**, s. 6; Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 22-23.

GKRY de doğal olarak müzakerenin tarafları olmaktadır. Böyle oy birliğini gerektiren bir süreçte, müzakerelerin, başta Kıbrıs olmak üzere, Türk-Yunan-Rum sorunlarının çözümü noktasında, Türkiye adına taviz vermeksizin ilerlemesi mümkün görülmemektedir⁷⁰².

Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 7'nci Maddesi⁷⁰³, Türkiye'nin dış politikasını AB'nin dış politikasına uyumlaştırma mükellefiyetini öngörmektedir. Bu çerçevede, uluslararası örgütlerle olan ilişkiler bakımından Türkiye bu mükellefiyeti kabul etmiş durumdadır. AB, NATO-AB işbirliği sürecine GKRY'nin de dâhil edilmesi için ısrarcı bir tavır izlemekte, bu konuda NATO platformunda veto yetkisini elinde bulunduran ve kullanan Türkiye'nin vetosunu kaldırmasını istemekte ve Türkiye'yi NATO-AB sürecinin geliştirilmesine engel olmakla suçlamaktadır. Türkiye'nin dış politika sürecini AB dış politikasına uyumlaştırmakla yükümlü kılan 7'nci Madde, Türkiye'nin, belki de GKRY'ne karşı elindeki tek koz olan NATO platformundaki veto yetkisini ortadan kaldıracak sonuç doğurabilecek niteliktedir. Bu konuda da AB'nin baskısının giderek artacağı düşünülmektedir⁷⁰⁴.

⁷⁰² Arsava, **a.g.m.**, s. 7.

⁷⁰³ **Türkiye İçin Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi; Müzakerelere İlişkin İlkeler; Madde 7:** "Katılım sürecinde, Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı politikaları ve uluslararası kuruluşlardaki tutumlarını (bu kuruluşlara ve düzenlemelere tüm AB üyesi devletlerin taraf olması ile ilgili olanlar da dâhil), Birlik ve üye Devletler tarafından kabul edilen politikalar ve tutumlar ile aşamalı olarak uyumlaştırması gerekmektedir" Bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 115; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, 08.02.08.

⁷⁰⁴ NATO-AB Stratejik İşbirliği, her iki kuruluş arasında en üst düzeyde varılmış olan anlaşmaya göre, AB'nin aynı zamanda NATO üyesi olan Ülkeleri ve ittifak ile güvenlik anlaşması imzalamış ve Barış İçin Ortaklık Programı'na dâhil olmuş diğer üyelerine açıktır. Yani GKRY bu işbirliğine katılamaz. NATO-AB işbirliğinin arzu edildiği gibi işlememesinin altında yatan temel sorunlardan biri, AB'nin işbirliğine GKRY'nin de katılması için ısrarcı olmasıdır. Kısacası GKRY'nin uluslararası anlaşmalara ve hatta AB'nin kendi prensiplerine aykırı olarak üye yapılması ve Kofi Annan'ın söylediği gibi Kıbrıs'ta çözüm çabalarını baltalaması hatasının faturası Türkiye'ye ödetilmek istenmektedir. Bkz. Saygun, Ergin (Org. Gnkur. II'nci Bşk.), "Değişen Güvenlik Ortamında NATO", **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 131; Arsava, **a.g.m.**, s. 7-8; Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 37.

Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 10'uncu Maddesinde⁷⁰⁵, dinamik karakterine ve sürekli olarak geliştiğine vurgu yapılan Topluluk müktesebatının kapsamında nelerin yer aldığı sayılmakta ve Türkiye'nin bu müktesebatı, katılım tarihindeki haliyle uygulamak zorunda olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, tam üye olarak katılımın, mevzuat uyumuna ilaveten, müktesebatın zamanında ve etkili olarak uygulanmasını da gerektirdiği ifade edilmektedir. Böyle bir durum, Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği gerçekleşinceye kadar, Türk iç hukukunun değişen müktesebata uyum için tekrar tekrar uyarlanması sonucunu doğuracaktır⁷⁰⁶.

Ayrıca söz konusu maddeye göre Türkiye, Topluluklar veya Topluluklar ve üye Devletler tarafından birlikte akdedilen uluslararası anlaşmalar⁷⁰⁷ ve üye Devletlerin Birlik faaliyetlerine ilişkin olarak aralarında akdettikleri uluslararası anlaşmaları⁷⁰⁸, ulusal çıkarlarına aykırı olsa bile kabul etmek zorunda kalabilecektir. Yine Andlaşmalar uyarınca kabul edilen mevzuat ve kararlar ve ATAD kararları, Birlik çerçevesinde kabul edilen hukuken bağlayıcı olan veya olmayan diğer işlemler, ortak dış ve güvenlik politikası çerçevesinde kabul edilen ortak eylemler, ortak tutumlar, deklarasyonlar, sonuç bildirgeleri ve diğer işlemler Türkiye aleyhine bağlayıcı sonuçlar yaratabilecektir.

⁷⁰⁵ **Türkiye için Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi; Müzakerelere İlişkin İlkeler; Madde 10:** "Katılım, Birlik müktesebatı olarak bilinen, Birlik sistemine ve Birliğin kurumsal çerçevesine bağlanan hak ve yükümlülüklerin kabulünü gerektirir. Türkiye bu müktesebatı, katılım tarihindeki haliyle uygulamak zorundadır. Ayrıca, katılım, mevzuat uyumuna ilaveten, müktesebatın zamanında ve etkili olarak uygulanmasını da gerektirir. Müktesebat sürekli olarak gelişmekte olup, aşağıdakileri içermektedir: - Birliğin Temelini Oluşturan Andlaşmalar'ın içeriği, ilkeleri ve siyasi hedefleri; - Andlaşmalar uyarınca kabul edilen mevzuat ve kararlar ve ATAD'nın kararları; - Birlik çerçevesinde kabul edilen hukuken bağlayıcı olan veya olmayan diğer işlemler (örneğin, kurumlar arası anlaşmalar, ilke kararları, bildirimler, tavsiyeler, kılavuzlar); - ortak dış ve güvenlik politikası çerçevesinde kabul edilen ortak eylemler, ortak tutumlar, deklarasyonlar, sonuç bildirgeleri ve diğer işlemler; - adalet ve içişleri çerçevesinde kabul edilen ortak eylemler, ortak tutumlar, imzalanan sözleşmeler, ilke kararları, bildirimler ve diğer işlemler; - Topluluklar tarafından veya Topluluklar ve üye Devletler tarafından birlikte akdedilen uluslararası anlaşmalar ve üye Devletlerin Birlik faaliyetlerine ilişkin olarak aralarında akdettikleri uluslararası anlaşmalar..." Bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 116-117; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2_005.pdf, 08.02.08.

⁷⁰⁶ Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 43-44.

⁷⁰⁷ Reçber'in de ifade ettiği gibi, örneğin Türkiye bugüne kadar çıkarlarına aykırı olduğu ve ulusal güvenliği üzerinde olumsuz etki yarattığı için imzalamadığı BMDHS'ni, Topluluk müktesebatının bir parçası haline gelmiş olması nedeniyle imzalamak ve dolayısıyla Ege'deki hak ve menfaatlerinden vazgeçmek durumunda kalabilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 47-54.

⁷⁰⁸ Bu çerçevede, 2007 Mart ayı içerisinde GKRY ve Fransa arasında imzalanan Savunma Andlaşması'na benzer nitelikte, GKRY'nin kontrolünde bulunan bölgede, AB'nin güney sınırlarının emniyete alınması gerekçesine dayalı bir anlaşma yapılabileceği düşünülmektedir.

Bu bağlamda, özellikle AP'nun tesis edeceği kararların Türkiye'nin Kıbrıs politikası bakımından çok ciddi sonuçlar doğurması söz konusu olabilecektir⁷⁰⁹.

Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 11'inci Maddesinde⁷¹⁰ “... Türkiye ve Topluluklar arasındaki mevcut tüm ikili anlaşmaların ve Türkiye tarafından akdedilmiş üyelik yükümlülükleriyle bağdaşmayan tüm diğer uluslararası anlaşmaların sona erdirilmesi...” gerektiği ve “... Ortaklık Andlaşması'nın müktesebattan farklılık gösteren hükümlerinin, katılım müzakerelerinde emsal teşkil etmeyeceği” ifade edilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin, AB tarafından yasal bir devlet olarak tanınmadığına göre, KKTC ile yapmış olduğu anlaşmalar da müktesebatla çatışıyor olacağından hukuken geçersiz sayılacaktır. Yine kendisi de müktesebatın bir parçası olan Ankara Andlaşması ile müktesebat çatıştığı takdirde, Ankara Andlaşması emsal teşkil etmeyecektir⁷¹¹.

Yukarıda belirtilen maddeler itibarıyla değerlendirildiğinde, Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Kıbrıs sorunu açısından tamamen Türkiye'nin aleyhine olduğu görülmektedir. Üstelik AB'nin Türkiye aleyhindeki yaklaşımını, Türkiye'nin hatalı politikalarının da etkisiyle, düzenlenen her yeni belgede daha da genişlettiği ve şartları ağırlaştırdığı düşünülmektedir.

⁷⁰⁹ Arsava, **a.g.m.**, s. 8.

⁷¹⁰ **Türkiye İçin Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi; Müzakerelere İlişkin İlkeler; Madde 11:** “Türkiye'nin bir üye devlet olmasının getireceği tüm hak ve yükümlülükler, Türkiye ve Topluluklar arasındaki mevcut tüm ikili anlaşmaların ve Türkiye tarafından akdedilmiş üyelik yükümlülükleriyle bağdaşmayan tüm diğer uluslararası anlaşmaların sona erdirilmesini gerektirir. Ortaklık Andlaşması'nın müktesebattan farklılık gösteren hükümleri, katılım müzakerelerinde emsal teşkil etmez” Bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 117; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, 08.02.08.

⁷¹¹ Örneğin Türkiye, Ankara Andlaşması'nın Türkiye'ye tam üyelik vaadi yapan 28'inci Maddesine istinaden üyelik talebinde bulunamayabilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arsava, **a.g.m.**, s. 9; Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 60-62.

Nitekim İlerleme Raporları⁷¹² incelendiğinde; daha 1998 yılında yayımlanan ilk İlerleme Raporu'nda; Türkiye'nin AT'na 14 Nisan 1987'de yapmış olduğu tam üyelik başvurusunun ret gerekçelerinde, diğer faktörlerin yanında, “Kıbrıs'taki durum”⁷¹³a atıfta bulunulduğu ve Türkiye'nin BM kararlarına aykırı olarak “1974 yılından beri Kuzey Kıbrıs'ı işgal altında tutmakta”⁷¹⁴ olduğunun iddia edildiği, ayrıca “Kıbrıs limanlarından gelen gemilere Türk limanlarında uygulanan muamele”⁷¹⁵ nin deniz taşımacılığında başlıca sorunlar arasında sayıldığı görülmektedir.

⁷¹² Avrupa Komisyonu tarafından, 1998 yılından itibaren her yıl düzenli olarak hazırlanan ve aday ülkelerin üyelik yolunda kaydettiği gelişmelerin değerlendirildiği ve önerilerde bulunulduğu “İlerleme Raporları” Katılım Öncesi Strateji'nin önemli unsurlarındandır. Bu raporlar, müzakerelerin yürütülmesi konusunda karar alınması için Konsey açısından birer dayanak oluşturmaktadır. Türkiye de bu strateji çerçevesinde, düzenli olarak, Katılım Ortaklığı ve Müktesebatın Kabulüne İlişkin Ulusal Programlar hazırlamaktadır. Avrupa Komisyonu, İlerleme Raporları'nı, Türk Hükümeti'nin sunduğu bilgiler, AP rapor ve kararları, Avrupa Konseyi, AGİT ve uluslararası finans kuruluşları başta olmak üzere uluslararası örgütler ve sivil toplum örgütlerinin değerlendirmelerinden faydalanarak hazırlamaktadır. Bkz. Dinçkol, Abdullah, “Avrupa Komisyonu Türkiye 2005 İlerleme Raporu”, İstanbul Ticaret Odası Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 4, Sayı 8, Güz 2005/2, s. 85.

⁷¹³ “... 14 Nisan 1987'de, Türkiye, Topluluğa üye olmak için başvurusunu sundu. Komisyon, bu başvuru üzerine görüşünü 18 Aralık 1989'da kabul etti. Komisyon, hem ekonomik hem de politik nedenlerle, ‘Türkiye ile derhal katılım müzakereleri başlatmanın yararlı olmayacağı’ sonucuna vardı. Ayrıca, Yunanistan ve Türkiye arasındaki ihtilafın ‘olumsuz etkilerini’ ve ‘Kıbrıs'taki durumu’ kaydetti” **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 5; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1_998.pdf, 29.01.08.

⁷¹⁴ “Türkiye, 1974'ten beri Kuzey Kıbrıs'ı işgal altında tutmakta ve yaklaşık olarak 35.000 kişilik bir ordu bulundurmaktadır. 1983 yılında, Ada'nın bu kesimi, bağımsız bir cumhuriyet olduğunu ilan etti. Türkiye dışında, uluslararası toplum bu devleti tanımamıştır. Muhtelif BM kararları, Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye tarafından işgalini ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Kuran Andlaşmalar'a aykırı olarak işgal altındaki kesimde bir “bağımsız cumhuriyetin” tek taraflı ilanını kınamış ve mevcut durumun kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. 27 Ocak 1997 tarihinde, Denктаş ve Cumhurbaşkanı Demirel, kuzey Kıbrıs'ın kademeli olarak Türkiye ile bütünleşmesi hakkında bir ortak açıklama yaptılar. Bu açıklama, AB'nin Kıbrıs ile katılım müzakereleri başlatma kararını ‘tarihsel bir hata’ olarak kınıyordu ve ‘AB’ne tek taraflı üyelik yolunda Rum Yönetimi tarafından atılan her adımın KKTC ve Türkiye arasındaki bütünleşme sürecini hızlandıracağını’ belirtiyordu. Temmuz ayında, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs, ekonomik ve mali bütünleşme, güvenlik, savunma ve dış politika alanlarında kısmi bütünleşme sağlamak için gerekli tedbirleri oluşturmakla görevli bir Ortaklık Konseyi kuran bir Ortaklık Andlaşması imzaladılar. Komisyon Türkiye tarafından alınan tedbirlerin, AB'nin onayladığı ilgili BM Kararları'nda ifadesini bulan uluslararası hukuk ile bağdaşmadığı görüşündedir. Komisyon, BM Güvenlik Konseyi'nin ve AB'nin tam desteğiyle BM Genel Sekreteri tarafından yürütülen iyi niyet misyonunun ilgili tüm taraflarca aktif şekilde desteklenmesi gerektiğine inanmaya devam etmektedir. Komisyon, Kıbrıs Türk Toplumunun garantörü olarak Türkiye'nin, esas olarak iki bölge ve iki toplumlu bir federasyon kurulmasına dayanan ilgili BM kararlarına uygun biçimde Kıbrıs sorununa adil ve hakça bir çözüm bulunması için özel ilişkisini kullanması gerektiğine inanmaktadır” **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 16-17; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1_998.pdf, 29.01.08.

⁷¹⁵ “Deniz taşımacılığında, başlıca sorunlar, Kıbrıs limanlarından gelen gemilere Türk limanlarında uygulanan muamele ve denizcilik emniyeti ile ilgilidir...” **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi**

Müteakip yıllarda yayımlanan İlerleme Raporları'nda ise; 2004 yılına kadar Kıbrıs sorununun çözümü ön planda tutulurken, 2004 yılından itibaren, Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi ile birlikte GKRY'nin tanınmasının yolunu açacak yeni "yükümlülükler" oluşturulmaya başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda 1998-2004 yılları arasında yayımlanan İlerleme Raporları'nda genel olarak Türkiye'den; Kıbrıs sorununa BM Genel Sekreteri ve/veya özel temsilcisinin nezaretinde kapsamlı bir çözüm bulunması için Kıbrıs'taki iki toplumun liderlerinin görüşmelerine uygun zemin yaratılması, Kıbrıs sorununun çözümü konusunda BM kararlarına ve AB pozisyonuna uygun yapıcı ve aktif rol üstlenmesi, Kıbrıs Türk kesimi liderinin çözüm için teşvik edilmesi, limanlarını GKRY'ne ait ve Kıbrıs ticaretine hizmet eden gemilere açması, 2001 yılı İlerleme Raporu'ndan itibaren MGK'nun siyasi yaşam üzerindeki etkisine son verilmesi ve Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin sivil otoritenin denetimi altına alınması kapsamında Kıbrıs sorununa ilişkin açıklama yapmasının engellenmesi, GKRY ile serbest ticaret anlaşması yapılması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin Kuzey Kıbrıs'taki insan hakları ihlallerine ilişkin kararlarına uyulması (*Bayan Loizidou Davası, kayıp Kıbrıslı Rumlar ve Kuzeyde yaşayan Kıbrıslı Rumların eğitim hakkı vb.*) gibi taleplerde bulunulmuştur⁷¹⁶.

Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu, s. 33; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, 29.01.08.

⁷¹⁶ 1998-2004 yıllarına ait İlerleme Raporları'ndaki Kıbrıs sorununa ilişkin hususlar için bkz. **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 5, 6, 16-17, 33, 40, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu**, s. 15-16, 35, 42, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 16, 35, 49-50, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 14-15, 19-20, 30-34, 62, 86, 94, 97, 110, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, s. 11, 16-17, 34, 37, 73, 75, 110, 122, 127, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 3, 37, 40, 77, 117, 130, 134, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu**, s. 3-4, 15-16, 24, 43-44, 47, 88, 128, 139, 148, 152, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, 29.01.08.

2005 yılından itibaren yayımlanan İlerleme Raporlarına bakıldığında ise KOB, Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi ve Zirve Sonuç Bildirgeleri'nde yer verilen hususlara paralel olarak, Türkiye-AB ilişkilerinin; “*Kıbrıs Cumhuriyeti*” ile ilişkilerin normalleştirilmesi, Ek Protokol'ün uygulanması, liman ve havaalanlarının GKRY'ne açılması, GKRY'nin uluslararası örgütlere katılımına engel olunmaması⁷¹⁷ şartlarına bağlandığı görülmektedir⁷¹⁸.

Türkiye'nin, Ankara Andlaşması'nın uyumlaştırılmasını öngören Ek Protokol'ü 29 Temmuz 2005 tarihinde onayladığı, ancak Ek Protokol'e bir Deklarasyon ekleyerek, bu onayın “*Kıbrıs Cumhuriyeti*”ni tanımak anlamına gelmediğini belirttiği, AB'nin de buna 21 Eylül 2005 tarihinde bir karşı Deklarasyon'la karşılık verdiği yukarıda ifade edilmişti⁷¹⁹. AB karşı Deklarasyon'unda, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki “*yükümlülüklerinin*” 2006 yılı içinde izleneceğini ve yılsonunda AB Konseyi tarafından değerlendirileceğini açıklamıştır. Türkiye, Kıbrıs konusunda yeni bir açılım yaparak 24 Ocak 2006 tarihinde, kamuoyuna “*Kıbrıs Eylem Planı*”⁷²⁰ olarak yansıyan önerileri

⁷¹⁷ Balistik füze yapımında kullanılan malzeme ve teknolojinin kontrolsüz gelişmesini ve yayılmasını önleme amaçlı uluslararası düzenlemelerin başında Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi ve Wassenaar Düzenlemesi gelmektedir. 1995 yılında kurulan ve Türkiye'nin 38 ülke ile birlikte katılımcı olduğu Wassenaar Düzenlemeleri, konvansiyonel silah yapımında kullanılacak hassas nitelikteki parçaların uluslararası alanda alım-satımının kontrol altına alınmasını içermektedir. Türkiye GKRY'nin “*Berlin Artı*” ve Wassenaar Düzenlemesi'ne üyeliğini bloke etmektedir. Bkz. <http://www.avsam.org/tr/kibrisbulteni.asp?gun=22&ay=5&yil=2006>, 18.02.08.

⁷¹⁸ 2005-2007 yıllarına ait İlerleme Raporları'ndaki Kıbrıs sorununa ilişkin hususlar için bkz. **Avrupa Komisyonu Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, s. 4, 6, 9-10, 14, 16, 23, 45-46, 48, 64, 67, 98-99, 145, 149-150, 153, 159, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, 29.01.08; **Avrupa Komisyonu Türkiye 2006 İlerleme Raporu**, s. 3, 6, 11, 22-23, 31, 47, 69, 71, 73, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, 29.01.08; **Avrupa Komisyonu Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 3-4, 8, 11, 23-24, 33, 35, 42, 45, 47-49, 72, 75-76, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf, 29.01.08.

⁷¹⁹ AB'nin karşı Deklarasyon'u için bkz. Dipnot No. 699.

⁷²⁰ Dışişleri Bakanı'nın 24 Ocak 2006 tarihinde kamuoyuna yaptığı açıklamaya göre Kıbrıs konusundaki yeni öneri paketinin içeriği şu şekildedir: “**BM Genel Sekreteri, aşağıda ana unsurları sunulan eylem planının uygulanması amacıyla ilgili taraflarla istişarelerde bulunma keyfiyetini değerlendirmeye davet edilir:** 1. Türkiye'nin deniz limanlarının, AT-Türkiye Gümrük Birliği kapsamındaki malların ticareti çerçevesinde Kıbrıs Rum gemilerine açılması; 2. Kıbrıs Rum havayolu taşıyıcılarının üst uçuşlar için Türk hava sahasını kullanmalarına ve Türk havaalanlarını kullanmalarına, ilgili uluslararası kurallar ve usuller çerçevesinde izin verilmesi; 3. Gazimagosa, Girne ve Gemikonağı dâhil, Kuzey Kıbrıs'taki limanların, Kıbrıs Türk yönetimi altında malların, kişilerin ve hizmetlerin uluslararası dolaşımına açılması; 4. Ercan Havaalanı'nın Kıbrıs Türk yönetimi altında doğrudan uçuşlara açılması; 5. Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik bir varlık olarak AB gümrük birliğine pratik açıdan dâhil edilmesi amacıyla, özel düzenlemelerin yürürlüğe girmesi. Ada'daki taraflar arasında ve taraflar ile dünyanın geri kalanı arasında ticaretin engelsiz biçimde yapılmasının sağlanması; 6. Kıbrıs Türk tarafının uluslararası sportif, kültürel ve sosyal alanlardaki diğer

gündeme getirmişse de, bu öneriler Türkiye'nin yükümlülükleriyle Kıbrıs Türklerinin durumunun ilişkilendirilmeye çalışıldığı gerekçesiyle, 2006 yılı İlerleme Raporu'nda⁷²¹ reddedilmiştir.

Eylül-Ekim 2006 aylarında, AB dönem başkanı Finlandiya'nın özeti; "*Magosa Limanı'nın AB denetiminde, Maraş'ın ise BM gözetiminde 2 yıllığına açılması ve Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün uygulanması karşılığında; Türkiye'nin limanlarını açması ve Ankara Andlaşması Ek Protokolü'nü TBMM'de onaylayıp eksiksiz uygulaması*"nı öngören girişiminin de taraflarca kabul görmemesi üzerine, AB Komisyonu, 29 Kasım 2006'da yayınladığı Tavsiye Raporu'nda, Türkiye'nin Ek Protokol'ü tam olarak uygulamadığı ve ulaştırma araçlarına getirilen sınırlamalar da dâhil malların serbest dolaşımı önündeki engelleri kaldırmadığını belirterek, müzakerelerin sekiz başlıkta askıya alınmasını, AB'nin 21 Eylül 2005 Deklarasyonu'ndaki taleplerinin yerine getirildiği Komisyon tarafından teyit edilene kadar bu başlıkların askıda kalmasını, diğerlerinin ise geçici dahi olsa kapatılmamasını tavsiye etmiştir. 11 Aralık 2006 tarihinde gerçekleşen AB Genel İşler Konseyi'nde bir araya gelen AB'ne üye Devletlerin Dışişleri Bakanları, Komisyon Tavsiyesi'ni kabul ederek Türkiye'nin Ek Protokol'e ilişkin taahhütlerini yerine getirdiği doğrulanana

faaliyetlere serbestçe katılabilmesi; **Uygulama için şu adımların atılmasını öneriyoruz: 7.** Üzerinde mutabık kalınacak bir takvim çerçevesinde bir bütün olarak uygulanacak eylem planına nihai şeklini vermek amacıyla, BM Genel Sekreteri'nin himayesinde ve Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Türk tarafı ve Kıbrıs Rum tarafının katılımıyla en geç Mayıs/Haziran 2006'ya kadar bir üst düzey toplantı gerçekleştirilmesi; **8.** Eylem planı ve toplantının sonuçlarının BM Genel Sekreteri tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne sunulması; BM Genel Sekreteri'nin ayrıca, gelişmeleri Güvenlik Konseyi'ne rapor etmek amacıyla, planın uygulanmasını sürekli gözetim altında tutacak bir mekanizma kurulması hususunu da değerlendirmesi; **9.** BM'in ve AB Komisyonu'nun özellikle Kıbrıs Türk tarafına sağlayacağı destek, önerilen tedbirlerin uygulanmasını kolaylaştırmaya yardımcı olacaktır. **10.** Eylem planı hiçbir şekilde ilgili tarafların hukuki ve siyasi pozisyonlarına hanel getirmeyecektir. Eylem planı, Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm perspektifinden, Ada'da gerçek bir işbirliği ve karşılıklı güven ortamı yaratmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye, Kıbrıs sorununa BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesinde ve BM Genel Sekreteri'nin planı temelinde kapsamlı bir çözüm bulunmasına yönelik çabalara bağlılığını korumaktadır. Türkiye, 2006 yılı içinde kapsamlı bir çözüme ulaşılmasını içtenlikle ümit etmektedir" http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/guncel/yeni_acilim.htm, 14.02.08.

⁷²¹ "Türkiye Başbakanı ve Dışişleri Bakanı çeşitli vesilelerle Kıbrıs Türk Toplumuna yönelik izolasyon devam ettiği sürece Ek Protokolün uygulanmayacağını ifade etmişlerdir. Türkiye Dışişleri Bakanı tarafından Ocak ayında sunulan 'Kıbrıs Konusunda Eylem Planı' da aynı yaklaşımı devam ettirmiştir. AB temsilcileri Türk Hükümeti'ne sık sık Protokol'ün uygulanmasının yasal bir yükümlülük olduğunu ve Kıbrıs Türk Toplumunun durumuyla ilişkilendirilmemesi gerektiğini hatırlatmışlardır" **Avrupa Komisyonu Türkiye 2006 İlerleme Raporu**, s. 22, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, 29.01.08.

kadar, sekiz başlığın açılmamasını ve geçici olarak kapatılmamasını kararlaştırmışlardır⁷²². Bu karar 14-15 Aralık 2006 tarihli Brüksel Zirvesi'nde aynen kabul edilerek, 21 Eylül 2005 tarihli AB Deklarasyonu'nu ilgilendiren konulardaki ilerlemenin izleneceği ve gelişmelerin 2007, 2008 ve 2009 İlerleme Raporları'nda açıklanacağı belirtilmiştir.

Ekim 2006-Ekim 2007 döneminin değerlendirildiği ve ağırlık merkezini Kıbrıs konusunun teşkil ettiği 2007 Yılı İlerleme Raporu ve Strateji Belgesi'nin hemen hemen her bölümünde yer verilen olumsuz ifadelerden de, dönem içerisindeki gelişmelerin izlendiği, ancak Türkiye'nin AB'nin beklentilerine cevap veremediği anlaşılmaktadır⁷²³.

⁷²² 11 Aralık 2006 tarihinde AB Genel İşler Konseyi tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık Brüksel Zirvesi'nde aynen kabul edilen Türkiye ile ilgili karar şöyledir: "Konsey, 8 Kasım 2006 tarihli Komisyon Raporu'nu dikkate almakta ve raporda yer alan tespitleri ve önerileri memnuniyetle karşılamaktadır. Konsey, Türkiye'nin reform sürecinde devam eden ilerlemeyi memnuniyetle karşılamakta, ancak 2006 yılında reformların hızının yavaşlamasından üzüntü duymaktadır. Türkiye'nin reform sürecinin yoğunlaştırılması yönünde kararlı çaba sarf etmesi ve bunu kararlılıkla uygulaması, sürecin geriye dönülmezliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için şarttır. Müzakerelere yönelik olarak, esasa ilişkin ve teknik hazırlıklarda iyi ilerleme kaydedilmiştir. Konsey, Müzakere Çerçevesi'ne uygun olarak, katılım müzakerelerindeki ilerlemenin Türkiye'nin katılıma yönelik hazırlıklarında kaydettiği ilerleme doğrultusunda devam ettiğini hatırlatmaktadır. Bu çerçevede, Konsey, ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, kadın hakları, azınlık hakları, sendikal haklar ve ordu üzerindeki sivil kontrolün güçlendirilmesi için daha etkili çaba sarf edilmesi gerektiğini not etmektedir. Müzakere Çerçevesi'ne uygun olarak, Türkiye'nin ayrıca iyi komşuluk ilişkilerine ve uyumsuzlukların, gerektiği takdirde UAD'na götürmek dâhil olmak üzere, BM Şartı ile uyumlu bir şekilde barışçı yollardan çözümüne bağlı kalması gerekmektedir. Konsey, AT ve Üye Devletleri'nin 21 Eylül 2005 Tarihli Deklarasyonu'nu hatırlatmakta ve Türkiye'nin Ortaklık Andlaşması Ek Protokolü'nü ayırım gözetmeksizin uygulaması yükümlülüğünü yerine getirmediğini not etmektedir. Konsey, 29 Kasım tarihli Komisyon tavsiyesini memnuniyetle karşılamaktadır. Bu çerçevede, Konsey, Türkiye'nin Ek Protokol'e ilişkin taahhütlerini yerine getirdiği Komisyon tarafından doğrulana kadar, Üye Devletlerin Hükümetler arası Konferans'ta Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik kısıtlamaları ilgilendiren politika alanlarını kapsayan başlıkların açılmasına karar vermeyeceklerini kararlaştırmaktadır. Bu başlıklar şunlardır: **1.** Malların Serbest Dolaşımı; **3.** Yerleşim Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi; **9.** Mali Hizmetler; **Başlık 11.** Tarım ve Kırsal kalkınma; **13.** Balıkçılık; **14.** Ulaştırma Politikası; **29.** Gümrük Birliği; **30.** Dış İlişkiler. Konsey, Türkiye'nin Ek Protokol'e ilişkin taahhütlerini yerine getirdiği Komisyon tarafından doğrulana kadar, Üye Devletlerin Hükümetler arası Konferans'ta başlıkların geçici olarak kapatılması yönünde karar vermeyeceklerini kararlaştırmaktadır. Konsey, 21 Eylül 2005 tarihli Deklarasyon'da yer alan konulara ilişkin ilerlemeleri takip edecek ve gözden geçirecektir. Konsey, Komisyon'u özellikle 2007, 2008 ve 2009 olmak üzere uygun şekilde gelecek yıllık raporlarında bu konuya yer vermeye davet etmektedir. Konsey, şimdi tarama sürecinin devam edeceğini ve teknik hazırlıkları tamamlanan başlıkların belirlenen prosedürlere uygun olarak, Müzakere Çerçevesi doğrultusunda açılacağını vurgulamaktadır. Konsey, bu konularda hızlı ilerleme kaydedilmesini beklemektedir" Bkz. <http://www.ikv.org.tr/haberler2.php?ID=1580>, 19.02.08.

⁷²³ Türkiye'nin durumu esas itibarıyla 2007 İlerleme Raporu'nun 2'nci Maddesi "Geliştirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler" başlığı altında incelenmiştir. Bu başlık altında yer verilen Kıbrıs'la ilgili hususlar şunlardır: **2.1. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü:** "... Silahlı Kuvvetler, önemli ölçüde siyasi etkinlik göstermeye devam etmiştir. Silahlı Kuvvetlerin üst düzey mensupları, Kıbrıs, laiklik ve Kürt meseleleri dâhil olmak üzere, iç ve dış politika konularında kamuya yönelik açıklamalarını

Nitekim, 2007 yılı İlerleme Raporu'nun 4'üncü Maddesi “*Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği*” başlığı altında yer verilen otuz üç fasıldan sekizi ile ilgili müzakerelerin başlatılmasının, liman ve havaalanlarının GKRY'ne açılması şartına bağlandığı⁷²⁴, Ek Protokol'ün tam olarak uygulanması ile de müzakere başlıklarının

artırmışlardır....” **2.2. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması:** “Kıbrıs davasında, Bakanlar Komitesi, Nisan ayındaki toplantısında, eğitim ve din özgürlüğü haklarına ilişkin ihlallerin incelenmesini sona erdirmeye karar vermiştir. Bekleyen konular arasında Kıbrıslı Rumların Kıbrıs'ın kuzeyindeki mülkiyet hakları ve kayıp şahıslar konuları yer almaktadır. Kıbrıs'ta yerinden edilmiş kişilerin mülkiyet hakları konusunda ise, Xenidis Arestis davasına ilişkin 2006 Aralık ayındaki Mahkeme Kararı, yeni tazminat mekanizmasının, esas itibarıyla, Mahkeme'nin belirttiği hususları karşıladığını tespit etmiştir. Ancak Mahkeme, mekanizmanın Kıbrıs'ta mülkiyet sorunu için etkin bir çözüm yolu oluşturup, oluşturmadığını incelememiştir” **2.3. Bölgesel Konular ve Uluslararası Yükümlülükler: Kıbrıs:** “Türk Hükümeti, Kıbrıs sorununun BM şemsiyesi altında kapsamlı bir çözüme kavuşturulmasına bağlı bulunduğunu ifade etmeye devam etmektedir. Kapsamlı çözüm için tam anlamıyla müzakerelerin başlatılmasının Hükümet tarafından desteklenmeye devam edilmesi beklenmekte olup, bunun için Ada'daki iki toplumun liderlerinin 8 Temmuz 2006 tarihinde vardıkları mutabakatın gerekli zemini hazırlaması gerekir. Türkiye'nin, Ortaklık Andlaşmasına Ek Protokol hükümlerini tümüyle ve ayırım gözetmeden uygulamak yönündeki yükümlülüğünü yerine getirmemesini takiben Konsey, Aralık 2006'da, Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirdiği Komisyon tarafından sabit olana değin Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik kısıtlamalarını ilgilendiren sekiz fasılda müzakerelerin açılmamasını ve herhangi bir faslın geçici olarak kapatılmamasını kararlaştırmıştır. Buna ilaveten Konsey, 21 Eylül 2005 tarihli Deklarasyon kapsamındaki konuları izlemeyi kararlaştırmış ve bu çerçevede Komisyon'dan özellikle 2007, 2008 ve 2009 yılları olmak üzere yıllık raporlarında bu konuya yer vermesini talep etmiştir. Aralık 2006 tarihli Kararı takip eden dönemde, Türkiye Ek Protokolün uygulanması yolunda herhangi bir ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'yle ikili ilişkilerinin normalizasyonu konusunda herhangi bir adım atmamıştır. Türkiye, Kıbrıs'ın muhtelif uluslararası örgütlere üyeliğini ve Silah İhracatı Davranış İlkeleri ve Çift Kullanımlı Malzeme Konusundaki Wassenaar Düzenlemesi'ne taraf olmasını veto etmeye devam etmektedir. Ocak ayında Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Lübnan'la akdettiği, petrol çıkarılmasına yönelik münhasır ekonomik bölge sınırlandırılması anlaşmasını protesto etmiş ve bu anlaşmanın 1960 Garanti Andlaşması hükümleri ve deniz sınırlarına ilişkin uluslararası hukuk ilkeleriyle uyumlu olmadığını öne sürmüştür. Türkiye böylece Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bu tür anlaşmalar yapma hakkını sorgulamıştır. Buna ilaveten, Mart ayında Türkiye, Fransa ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki savunma işbirliği anlaşmasını da, 1960 Garanti Andlaşması hükümleri hilafına olduğu gerekçesiyle protesto etmiştir. AİHM'nin, Aralık 2005 tarihli Xenides-Arestis davasıyla ilgili kararında, Türkiye'den Kıbrıs'ta mülkiyet hakları ihlallerinin etkin tazmini yönünde tedbir alması istenmiştir. Aralık 2006 tarihli izleme nitelikli kararda ise Kıbrıs Türk Toplumunca oluşturulan Taşınmaz Mal Komisyonu'nun tazminat bakımından geçerli bir iç hukuk yolunu teşkil ettiği ilke itibarıyla kabul görmüştür. Ancak Mahkeme'nin, taraflar arasında mevcut, hakkaniyete uygun tazminat konusundaki uyuşmazlık nedeniyle bu tedbirin etkinliğine dair tüm konularda görüş beyan etmesi mümkün olmamıştır” Bkz. **Avrupa Komisyonu Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 22, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf, 29.01.08; Ayrıca Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan “Genişleme Stratejisi ve 2007-2008 Dönemindeki Temel Zorluklar” Belgesi için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/88345E9C-999A-496C-850B-190CCECF1036/0/2007StratejiBelgesi.pdf>, 19.02.08.

⁷²⁴ Müzakerelerin başlatılmasının liman ve havaalanlarının GKRY'ne açılması şartına bağlandığı fasıllar şunlardır: Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım, Balıkçılık, Ulaştırma Politikası, Gümrük Birliği ve Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası. Bkz. **Avrupa Komisyonu Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 32-76, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf, 29.01.08.

tamamının kapatılması arasında bir koşulluluk ilişkisi kurulduğu ve kapsamlı çözümün Ada'daki iki toplumun liderlerinin 8 Temmuz 2006 tarihinde vardıkları mutabakatla⁷²⁵ ilişkilendirildiği görülmektedir⁷²⁶. İlerleme Raporu'nun incelediği hususlardan varılan sonuçları ortaya koyan bir belge olan Strateji Belgesi'nde ise, sekiz faslın açılması, yalnız liman ve havaalanlarıyla değil Ek Protokol ile de ilişkilendirilmiştir⁷²⁷.

Türkiye, her iki belgedeki koşulları yerine getirmiş olsa bile, müzakere sürecinin devam ettirilebilmesi için, “*dinamik karakteri ve sürekli olarak geliştiğine*” vurgu yapılan müktesebat dolayısıyla yeni “*yükümlülükler*” getirilmeyeceği konusunda bir garanti de bulunmamaktadır. Her iki belgedeki bütün bu olumsuz ifadelerin yanında, KKTC'ne uygulanan uluslararası izolasyonun sona erdirilmesine değinilmeyip, sadece Strateji Belgesi'nde Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün Konsey'de onay beklediğinin belirtilmesi ise bir başka handikapır⁷²⁸.

⁷²⁵ BM Genel Sekreteri Siyasi İşlerden Sorumlu Yardımcısı İbrahim Gambari'nin katılımıyla 8 Temmuz 2006 tarihinde bir araya gelen KKTC Cumhurbaşkanı ile GKRY liderinin varmış oldukları mutabakat metni şöyledir: “-Temmuz ayı sonuna kadar insanların günlük hayatını etkileyen konularda, teknik komiteler çalışmalarına başlayacak ve aynı zamanda iki lider arasında özlü konularla ilgili listeler karşılıklı olarak değiştirilecek ve bunların içerikleri iki toplumlu uzman çalışma grupları tarafından incelenecek ve liderler tarafından sonuçlandırılacak -Her iki lider, iki toplumlu uzman çalışma gruplarına yön vermek ve teknik komitelerin çalışmalarını gözden geçirmek için uygun görüldüğü zamanlarda yeniden görüşecek” Prensipler Dizisi'nin metni ise şöyledir: “-İlgili Güvenlik Konseyi Kararları'nda belirtilmiş olduğu üzere, Kıbrıs'ta iki toplumlu, iki bölgeli bir federasyona ve siyasi eşitliğe dayalı bir çözüme bağlılık -Statükonun kabul edilemez olduğunun ve devamının, Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumlar için olumsuz sonuçlar doğuracağına kabulü -Kapsamlı bir çözümün hem arzu edilir hem de mümkün olduğu ve daha fazla gecikmemesi gerektiği önerilerine bağlılık -İnsanların günlük yaşamlarını etkileyen olaylar hakkında iki toplumlu görüşmelerin hemen başlatılması, aynı anda özlü konuların da görüşülmesi. Bunlar, kapsamlı çözüme katkıda bulunacaktır -Bu sürecin başarılı olması için ‘doğru ortamın’ devam etmesini sağlamaya bağlılık. Bu bağlamda, hem ortamın iyileştirilmesi hem de tüm Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Rumların hayatlarının daha iyi olması için güven artırıcı önlemler elzemdir. Yine bu bağlamda, taraflar birbirini suçlamaya son vermelidir” Bkz. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39904&l=1>, 19.02.08.

⁷²⁶ “... Aralık 2006'da AB Konseyi, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik kısıtlamaları nedeniyle, müzakerelerin sekiz fasılda açılmamasına ve Komisyon tarafından Türkiye'nin Ortaklık Andlaşması'na Ek Protokol'ü tam olarak uyguladığını teyit edilinceye kadar bütün fasılların geçici olarak kapanmamasına karar vermiştir...” Bkz. **Avrupa Komisyonu Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 3-4, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf, 29.01.08.

⁷²⁷ “Türkiye 11 Aralık 2006 tarihli Konsey sonuçlarına uygun olarak Ortaklık Andlaşması'na Ek Protokol'ün ayırım gözetmeksizin tam olarak uygulanmasıyla ilgili taahhütlerini yerine getirmelidir. Türkiye bunu yapana kadar sekiz fasıl açılmayacaktır” Bkz. **Genişleme Stratejisi ve 2007-2008 Dönemindeki Temel Zorluklar Belgesi**, s. 17, <http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/88345E9C-999A-496C-850B-190CCECF1036/0/2007StratejiBelgesi.pdf>, 19.02.08.

⁷²⁸ “Kıbrıs konusunda, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk Toplumlarının liderlerinin, BM çatısı altında kapsamlı çözüm bulunmasına yönelik müzakerelerin yeniden başlatılması için çabalarını artırmaları gerekmektedir. Komisyon, yeniden birleşmeyi kolaylaştıracak şekilde Kıbrıs Türk Toplumunun

AB içerisinde giderek etkinliği artan ve aldığı kararlar itibarıyla Birlik içerisinde AB'ne üye Devletlerinin kamuoyunu etkileme yeteneği oldukça yüksek olan AP'nun, Türkiye'ye yönelik aldığı kararlar incelendiğinde ise, yukarıda sözü edilen belgelerden daha sert ve daha talepkar ifadeler yer verildiği görülmektedir⁷²⁹.

ekonomik kalkınmasını teşvik etmek için mali destek enstrümanını kullanmaktadır. Kıbrıs'ta kişi ve malların hareketine izin veren 'Yeşil Hat Tüzüğü'nden artan biçimde yararlanılması her iki toplumun da çıkarlarına hizmet edecektir. Kıbrıs Türk Toplumunun izolasyonunu daha da azaltmak için Komisyon tarafından önerilen, Kıbrıs'ın Kuzey Bölümüyle doğrudan ticarete ilişkin tüzük, Konsey'de onay beklemektedir" Bkz. **Genişleme Stratejisi ve 2007-2008 Dönemindeki Temel Zorluklar Belgesi**, s. 2, <http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/88345E9C-999A-496C-850B-190CCECF1036/0/2007StratejiBelgesi.pdf>, 19.02.08.

⁷²⁹ AP tarafından alınan bazı kararlardaki Kıbrıs'a ilişkin bölümler şöyledir: **28 Eylül 2005 Tarihli Türkiye İle Müzakerelerin Açılmasına İlişkin Karar**: "2. Türkiye'nin Protokol ile eş zamanda yayımladığı; Protokol'ün imzalanması, onaylanması ve uygulanmasının Protokol'de atıfta bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hiçbir şekilde tanınması anlamına gelmediğini ifade eden deklarasyonun Türkiye'nin Protokol'ün tüm hükümlerini tamamen uygulama konusundaki gönüllülüğüne gölge düşürdüğü gerçeğini esefle karşılar; Komisyon'dan bu tek taraflı Deklarasyon'un Türk Parlamentosu'ndaki onay sürecinin bir parçası olup olmadığına ilişkin Türk Hükümeti'nden alacağı cevabı AP'na iletmesini ister; 3. Türkiye'nin bu tek taraflı Deklarasyon'un Protokol'ün bir parçası olmadığını ve Türkiye'nin Protokol kapsamındaki yükümlülükleri üzerinde yasal etkisi olmadığını ve onaylanmak üzere TBMM'ne gönderilmemesi gerektiğini vurgular; 4. Türk limanlarına erişimin veya Türk hava sahasının kullanılmasının/Türk havalimanlarına iniş hakkının reddedilmesi suretiyle Kıbrıs bandıralı gemiler ve Kıbrıs Cumhuriyeti limanlarından gelen gemilere veya Kıbrıs uçaklarına yönelik kısıtlamaları devam ettirerek, bu uygulamanın malların serbest dolaşımı ilkesine aykırılığı çerçevesinde, Türkiye'nin Protokol'den bağımsız olarak Ankara Andlaşması ve ilgili Gümrük Birliği'ni ihlal ettiğini Türkiye'ye hatırlatır; bu çerçevede Protokol'ün tüm hükümlerini bütünüyle uygulaması yönünde Türkiye'ye çağrıda bulunur. 7. Kıbrıs Rum toplumunun demokratik iradesine saygı duymakla birlikte, bir çözüme ulaşamamış olması konusundaki üzüntülerini bir defa daha dile getirir ve Kıbrıs sorununa Annan Planı ve AB'nin dayandığı temel ilkeler çerçevesinde müzakere edilecek adil bir çözüm bulunmasına yönelik yapıcı tutumlarını sürdürmeleri ve ilgili BM kararlarına uygun olarak belirli bir takvim çerçevesinde askerlerini adadan geri çekmeleri konusunda Türk yetkililerine çağrıda bulunur; Türk askerlerinin geri çekilmesinin gerginliğin daha fazla azaltılması, taraflar arasındaki diyalogun yeniden başlatılması ve kalıcı bir çözüme hazırlık yapılması açısından gerekli bir adım olduğuna ilişkin inancını dile getirir; ihtilafın kapsamlı bir şekilde çözümüne yönelik BM liderliğindeki görüşmelerin yeniden başlatılması konusunda Kıbrıs'taki taraflara tekrar çağrıda bulunur; 8. Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıması dâhil, Türkiye ve tüm üye Ülkeler arasındaki ilişkilerin hızlı bir şekilde normalleştirilmesinin katılım sürecinin zorunlu bir parçası olduğunu belirtir; Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımasının hiçbir şekilde müzakere konusu olamayacağını vurgular; Türk makamlarına Türkiye ve tüm üye Ülkeler arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin en kısa sürede tanınması yönünde çağrıda bulunur ve bunun gerçekleşmemesinin müzakere süreci üzerinde önemli sonuçları olacağını ve hatta müzakere sürecinin durdurulmasına yol açabileceğini belirtir" <http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1425>, 18.02.08; **27 Eylül 2006 Tarihli Türkiye'nin Katılım Sürecinde Kaydettiği İlerlemeye İlişkin AP Kararı**: "58. (AP) Andlaşma'dan doğan yükümlülüklerine rağmen, Türkiye'nin Kıbrıs bayrağı taşıyan ve Kıbrıs limanlarından gelen gemiler ile Kıbrıs uçaklarına limanlarını ve havaalanlarını açmaması konusundaki hayal kırıklığını ifade etmekte; Türkiye'ye bu uygulamanın, malların serbest dolaşımı ilkesinin ihlali olduğu için, Ortaklık Andlaşması'nın, Gümrük Birliği ve Ek Protokol hükümlerinin ihlali anlamına geldiğini hatırlatmakta; Kıbrıs'ta uzun dönemde uzlaşma sağlama amacına ters düşeceğinden iç siyasi gerilimi artırmadan, bu çerçevedeki yükümlülüklerini bütünüyle yerine getirebilmeleri için Türk makamlarıyla birlikte çalışmak istemekte; Türkiye'nin Kıbrıs'ın uluslararası örgüt ve çok taraflı anlaşmalara katılımını engelleyen vetosunu sürdürmesini üzüntüyle

AB tarafından yayımlanan raporlar, kararlar, bildireler vb. doküman incelendiğinde, AB'nin, Türkiye'nin Kıbrıs'ı haksız yere işgal ettiği ve bu işgalin sona erdirilmesi gerektiği gibi haksız ve yanlı bir tutum içerisinde olduğu daha net bir şekilde görülmektedir. Yine söz konusu dokümanın satır aralarına bakıldığında, AB'nin Kıbrıs sorununa zannedildiğinden çok daha fazla önem verdiği görülmektedir ki, bu önemin GKRY'nin çıkarlarının korunmasından da öte bir anlam içerdiği düşünülmektedir. Türkiye AB'ne daha çok ekonomik gerekçelerle katılmak istemektedir. AB ise Türkiye'nin üyeliğine daha çok stratejik açıdan yaklaşmakta ve en azından mevcut ulus devlet yapısıyla üyeliğinin Birliğe zarar vereceğini düşünmektedir. GKRY'nin uluslararası hukuka aykırılığına rağmen AB'ne kabul edilmesi ise, AB'nin Doğu Avrupa'dan sonra Akdeniz ve Kuzey Afrika'da da etkinliğini artırması için önemli bir enstrüman olarak görülmesindedir. Çünkü Kıbrıs Adası jeopolitik konumu itibarıyla, yukarıda da ifade edildiği üzere, Avrupa, Asya ve Afrika Kıtalarının birbirlerine en çok yaklaştığı bölgede her üç kıtayı da kontrol edebilecek bir uçak gemisi konumundadır.

karşılacaktır, **59.** Türkiye'yi, en kısa sürede Kıbrıs dâhil olmak üzere, tüm AB üye Ülkeleri ile arasındaki ikili ilişkilerin normalleştirilmesi için somut adımlar atmaya davet etmekte ve bu çerçevede 21 Eylül 2005 tarihli Konsey Bildirisi'ni hatırlatmaktadır, **60.** AB-NATO işbirliğindeki mevcut zorlukları not etmekte ve Türkiye'yi tüm AB üye ülkelerine yönelik tutumunu gözden geçirmeye çağırılmaktadır, **61.** Türkiye'ye, Kıbrıs dâhil olmak üzere tüm üye Ülkelerin tanınmasının katılım sürecinin gerekli bir parçası olduğunu hatırlatmakta; Türkiye'yi en kısa sürede Kıbrıs ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesi için somut adım atma yönünde çağrıda bulunmakta; Türkiye'yi Ankara Andlaşması ve Ek Protokolü'nden doğan yükümlülüklerinin yanı sıra Katılım Ortaklığı önceliklerini bütünüyle yerine getirmeye davet etmekte; Türk makamlarına Kıbrıs sorununa ilgili BM kararlarına uygun olarak, Kıbrıslı Türkler ve Rumlar tarafından da kabul edilecek, AB'nin üzerine kurulduğu ilkeler yanı sıra müktesebat temelinde, eşitlikçi bir çözüm bulma yönündeki yapıcı tutumunu sürdürme ve adadan askeri güçlerini yakın zamanda ve bir takvim uyarınca çekme yönünde çağrıda bulunmakta; Papadopoulos ve Talat'ın 8 Ağustos 2006 Andlaşması öncesinde 3 Ağustos 2006 tarihli buluşmasını memnuniyetle karşılamakta; kapsamlı çözüme yönelik diyalog için temaslarda bulunmayı teşvik etmektedir, **62.** Her iki tarafı Kıbrıs sorununa ilgili BM kararlarına uygun olarak, AB'nin üzerine kurulduğu ilkeler temelinde, kapsamlı bir çözüm bulma yönündeki yapıcı tutumunu sürdürmeye davet etmektedir, **63.** Türk askerinin adadan çekilmesinin görüşmelerin yeniden başlatılmasını kolaylaştırabileceğine işaret ederek, ilgili BM kararları uyarınca, Türk Hükümeti'ne askeri güçlerini yakın zamanda ve bir takvim uyarınca çekmesi yönünde çağrıda bulunmaktadır” <http://www.ikv.org.tr/pdfs/APEurlingsRaporu.pdf>, 18.02.08; **24 Ekim 2007 Tarihli Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerine Dair AP İlke Kararı:** “**24.** Kıbrıs konusuna kapsamlı bir çözüm bulunması yönünde yeterli ilerleme kaydedilmemesini üzüntüyle karşılamakta; tüm taraflara BM çerçevesinde AB'nin üzerinde kurulduğu ilkelere dayanan kapsamlı bir çözüm bulunması yönünde yapıcı bir tutum benimsemeleri çağrısını yinelemekte; bu çerçevede Türk kuvvetlerinin geri çekilmesinin çözüm yönünde müzakereleri kolaylaştıracağını belirten geçmişteki kararlarını hatırlatmaktadır, **25.** Kıbrıs Türk Toplumunun ekonomik kalkınmasını teşvik edecek bir mali yardım aracı oluşturulmasını memnuniyetle karşılamakta; Komisyon'a bu aracın uygulanışı ve etkililiği üzerine rapor sunması çağrısında bulunmaktadır” Bkz. <http://www.abgm.adalet.gov.tr/dokumanlar/EPresolution2007TR-EN.pdf>, 18.02.08.

AB güneydoğu sınırlarını Kıbrıs'a uzatmakla, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkas petrol ve doğalgaz kaynaklarına biraz daha yaklaşmak, bunların ulaştırma hatlarına ve bu hatların birleştiği önemli limanlara hakim olmak istemektedir.

Bugün Kıbrıs Adası üzerinde, biri uluslararası toplum tarafından genellikle Kıbrıs'ın bütününe temsil ettiği kabul edilen GKRY, diğeri ise 25 yıldan beri varlığını sürdürmesine rağmen, maalesef, bugün itibarıyla Türkiye dışında uluslararası toplum tarafından devlet olarak tanınmayan KKTC olmak üzere iki Devlet bulunmaktadır. Bu konuda uluslararası toplumun, Türkiye'nin yanlış ve tavizkar politikalarının da etkisiyle, ancak daha çok Rumların bir nevi "*Hıristiyan Dayanışması*" olarak adlandırılabilir bir düşünceyle Kıbrıs Türklerine haksızlık yapılmak pahasına GKRY'ni sahiplendiği düşünülmektedir.

Türkiye, yukarıda da ifade edildiği üzere, başta ulusal güvenlik konusu olmak üzere, Türk halkının ve Kıbrıslı Türklerin çıkarları doğrultusunda, Kıbrıs sorununda 2002 yılına kadar bir "*Devlet Politikası*" gütmüştür. Ancak bu politikanın bugün itibarıyla devam ettirilebildiğini söylemek mümkün değildir. Türkiye, izlediği yanlış ve tavizkar politikalar nedeniyle Kıbrıs ile AB üyeliği arasında sıkıştırılmıştır. AB GKRY'ni AB'ne üye olarak kabul etmekle, Kıbrıs sorununu çözümsüz, Türklerle Rumların görüşmesini nedensiz hale getirmiştir⁷³⁰. Öyle ki, artık GKRY Kıbrıs sorununu Türkiye ile görüşebileceğini, KKTC Cumhurbaşkanı'nın ise gerekirse Türk Heyeti içerisinde yer alabileceğini söyleyebilecek duruma gelmiştir⁷³¹. Türkiye bugüne kadar Kıbrıs uğrunda, en yakın müttefiki tarafından silâh ambargolarına maruz kalmış, en elverişsiz koşullarda savaşa girmiş, ulusal gelirinin azımsanamayacak bir bölümünden feragat etmek zorunda kalmış ve bunlardan da asla yüksünmemiştir. Bugün, AB'nin tam üyelik için değil, fakat ucu açık müzakerelerin devam ettirilebilmesi için koşul olarak öne sürdüğü GKRY'nin "*Kıbrıs Cumhuriyeti*" olarak tanınması demek, Türkiye'nin katlandığı bütün fedakârlıkların boşa gitmesi demektir.

⁷³⁰ Durukan, **a.g.m.**, s. 27.

⁷³¹ Olli Rehn'in Kıbrıs konusunda "son fırsat" olarak nitelendirdiği Finlandiya Girişimi çerçevesinde çabalar sürdürülürken, GKRY lideri Papadopoulos bir muhatap sorunu yaratarak, öneriler konusunda Türkiye ile görüşebilecekleri, Cumhurbaşkanı Talat'ın ise gerekirse Türkiye heyeti içinde yer alabileceği şeklinde bir tutum sergilemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sezer, **a.g.m.**, s. 38.

Türkiye şimdilik, 2001 ve 2003 Ulusal Programları'nda⁷³² da görüldüğü üzere, Kıbrıs sorununda net politikalar ortaya koymaktan kaçınmaktadır. Ancak 2002 yılından itibaren uygulanmaya başlanan politikalara devam edildiği takdirde, Türkiye'nin er geç AB üyeliği ile Kıbrıs arasında bir seçim yapmak zorunda bırakılacağı düşünülmektedir.

2.5. Üye Adaylık Sürecinin Ermenistan Sorunu Üzerine Etkisi

Ermenistan belli bir ırkın veya topluluğun yerleştiği ve yaşadığı bir yer olmaktan çok Erivan, Gökçeğöl, Nahçıvan, Rumiye Gölü kuzeyi ve Mako bölgesine verilen bir addır. Bu bölgenin özelliği, önemli yükselteleri ihtiva etmesi nedeniyle ortalama yüksekliğinin fazla olmasıdır. Bu nedenle bölge, kendi dillerinde “*Yukarı/Yüksek Memleket*” anlamına gelen; Asuricede “*Urartu*”, İbranicede “*Ararat*”, Aramicede “*Harminyap-Harmeni*” isimleriyle anılmış ve M.Ö. 521 tarihli Daryüs Kitabesi'nde “*Armeni*” olarak adlandırılmıştır. Bölge, daha çok “*Hay*” veya “*Hayk*” adını kullanmayı tercih eden ve “*Ermeni*” olarak adlandırılan toplumun, tarih boyunca; sırasıyla Pers, Makedon, Selekkit, Roma, Part, Sasani, Bizans, Arap ve Türklerin hâkimiyeti altında yaşadıkları bir coğrafya olmuştur⁷³³.

Türkler ile Ermeniler arasındaki ilişkilerin uzun bir geçmişi vardır. III'üncü ve IV'üncü Yüzyıllarda Hunlar ve bazı küçük Türk boylarının Ermeniler ile ilişki içerisinde buldukları ve bu ilişkilerin Selçuklular döneminde yoğunlaşarak kökleştiği bilinmektedir. Selçukluların Anadolu'ya geldikleri dönemde, Doğu Anadolu'da

⁷³² **Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2001 Ulusal Programı; 1. Giriş; 1.1. Giriş:** “... Türkiye Kıbrıs'ta tarafların egemen eşitliğine ve Ada gerçeklerine dayalı karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm kapsamında, yeni bir ortaklık kurulması için BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesindeki çabalarına destek vermeye devam edecektir” Bkz. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>, 08.02.08; **Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2003 Ulusal Programı; 1. Giriş:** “... Türkiye bu çerçevede, Yunanistan'la olan ikili sorunlarını diyalog yoluyla çözmeye yönelik çabalarını ve inisiyatiflerini sürdürecektir. Benzer biçimde, AB ile güçlendirilmiş siyasi diyalogun bir parçası olarak, Kıbrıs'taki gerçeklere ve her iki tarafın egemen eşitliğine dayanan yeni bir ortaklık ihdas etmeyi amaçlayan ve her iki tarafça kabul edilebilecek olan bir çözümün bulunması yönünde BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesinde gösterdiği çabaları desteklemeye devam edecektir. Türkiye, güven ortamını geliştirerek kapsamlı bir çözüme imkân sağlamaya matuf olarak Kıbrıs Türk tarafının attığı adımları desteklemektedir” Bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/I-giris.pdf, 08.02.08.

⁷³³ Yavuz, Kemal, “Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi”, Ulusal Strateji Dergisi, Sayı 15, Kasım-Aralık 2000, s. 60-61; Balcı, Gökhan, **Türkler Soykırım Yaptı mı?**, Truva Yayınları, İstanbul, 2007, s. 43; Okkar, Remziye, “Ermeni Meselesi”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 2, Sayı 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2004, s. 75-76; <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/ozet/bakis.html>, 24.02.08.

herhangi bir Ermeni siyasi teşekkülü bulunmamakta idi. Selçuklular, Ermenilerin özellikle dini inanç ve faaliyetlerine hiçbir şekilde müdahalede bulunmamışlar, bu sebeple Ermeniler, Türkleri Bizans'a karşı bir kurtarıcı olarak kabul etmişlerdir⁷³⁴.

Osmanlı-Ermeni ilişkileri ise, Orhan Bey (1326-1362) zamanında başlamıştır. 1326 yılında Bursa'yı alarak başkent yapan Orhan Bey, Ermenilerin, Bizans'ın zulmünden korunmaları için Anadolu'da ayrı bir cemaat olarak örgütlenmelerine müsaade etmiş ve Kütahya'daki Ermeni ruhani merkezini de Bursa'ya naklettirmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra, 1462 yılında, Bursa'daki dini lider Başpiskopos Hovakim İstanbul'a getirilmiş, bir ferman ile Samatya'daki Sulu Manastır'daki kilise "*Ermeni Patrikhanesi*" olarak tahsis edilmiş, Hovakim'e "*Bütün Türkiye Ermenilerinin Patriği*" adı verilmiş ve idari ve dini imtiyazlar tanınmıştır. Anılan tarihten sonra Ermeniler, "*millet sistemi*" içerisinde "*Gregorian Milleti*" olarak örgütlenmişlerdir⁷³⁵.

Mezhep yönünden birlik gösterememeleri nedeniyle milli harslarını koruyamamış, Türkleşmiş, hatta dil olarak bile Türkçeyi benimsemiş bir topluluk olan Anadolu Ermenileri, Devlete olan bağlılıkları nedeniyle "*Millet-i Sâdıka*" olarak adlandırılmışlardır. Nitekim Türkçe konuşan, ayinlerini bile Türkçe yapan bu topluluktan devlet kademelerinde önemli görevlere yükselenler, Bayındırlık, Bahriye, Hariciye, Maliye, Hazine, Posta-Telgraf, Darphane Bakanlıkları, Müsteşarlıkları yapanlar ve hatta Osmanlı Devleti'nin meseleleri üzerinde Türkçe ve yabancı dillerde eserler yazanlar bile olmuştur⁷³⁶.

⁷³⁴ Halaçoğlu, Yusuf, "Osmanlı Millet Sistemi İçinde Ermeniler", Uluslararası Askeri Tarih Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 105; İter, Erdal, **Ermeni Kilisesi ve Terör**, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi No.:11, Ankara, 1999; Balcı, **a.g.e.**, s. 46; <http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/ozet/bakis.html>, 24.02.08.

⁷³⁵ Halaçoğlu, **a.g.m.**, 2007, s. 106; İter, **a.g.e.**, 1999; Balcı, **a.g.e.**, s. 46-47; Yavuz, **a.g.m.**, Kasım-Aralık 2000, s. 62; Gül, Muhittin, "Türk-Ermeni İlişkileri", **Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri**, Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi, Sayı 22, Temmuz 2005, s. 13; Okkar, **a.g.m.**, s. 76; Özdal, Barış, "Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları İtibarıyla Ermeni Sorunu", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 4, Sayı 8, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2006, s. 109-110-76; <http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/iliskiler/osmanli.html>, 24.02.08.

⁷³⁶ Osmanlı yönetiminde görev yapmış Türk Ermenileri: 1876 Meclisi'nde 9, 1908 Meclisi'nde 11 ve 1914 Meclisi'nde 14 Milletvekili; 4 Damıştay üyesi, çok sayıda müdür ve yardımcısı; 1 Dışişleri Bakanı, 4 Müsteşar, 4 Büyükelçi, 3 Maslahatgüzar, pek çok sayıda değişik kademelerde memur; 3

Ancak, 1820’li yıllardan itibaren Osmanlı Devleti’nde başlayan ayrılıkçı isyanlara paralel olarak, önce Fransa’nın, ardından da İngiltere, ABD ve Almanya’nın kendi siyasal ve ekonomik çıkarları doğrultusunda⁷³⁷, misyonerler vasıtasıyla Gregorian Ermeniler üzerinde mezhep mücadelesine girişmeleri, Rusya’nın ise güneye yayılmak üzere Ermenilere yaklaşması, Ermenilere Doğu Anadolu’da bağımsız bir Ermenistan Devleti vaat edilmesi, Ermenileri Osmanlılara karşı kıskırtmış ve yüzlerce yıllık dostluğun sona ermesine neden olmuştur. 1839’da Tanzimat ve 1856’da Islahat Fermanı ile diğer azınlıklar gibi Ermenilere de bir takım ayrıcalıklar tanınmış, Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan bütün gayrimüslim ve Müslüman halkın aynı hukuk sistemine dâhil olduğu, dini yönden herkesin eşit sayıldığı bir ortam meydana getirilmiştir. Bu süreçte Batı’da Ermenilere karşı bir sempati doğmuş, buna bağlı olarak Batılı pek çok ülkeye göçmen olarak kabul edilen Ermeniler, zamanla bir tür zengin

Hazine-i Hassa Bakanı, çok sayıda müdür ve memur; 1 İçişleri Bakanı, çok sayıda değişik memur, Vali ve Mutasarrıf muavinler; 5 Bayındırlık Bakanı, çok sayıda memur; 3 PTT Bakanı, Umum Müdür, Müfettiş, çok sayıda memur; 1 Maliye Bakanı, çok sayıda memur; Milli Eğitim Bakanlığı’nda Müsteşar ve çok sayıda memur; Adalet Bakanlığı Müsteşarı ve çok sayıda memur; Ziraat ve Orman Bakanlıkları’nda değişik kademelerde çok sayıda memur; Osmanlı Gümrükler Müdürü ve memurlarının hemen tamamı; Osmanlı Baruthane Nazırlığı (140 yıl süre ile babadan oğula geçecek şekilde); Saray doktorlarının hemen tamamı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz, **a.g.m.**, Kasım-Aralık 2000, s. 63; Halaçoğlu, **a.g.m.**, 2007, s. 115-116; Balcı, **a.g.e.**, s. 48; Özel, Sabahattin, “Osmanlı Devleti Döneminde Türk - Ermeni İlişkileri ve Ermeni Sorununa İlişkin Bazı Değerlendirmeler”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003, s. 49; İlter, **a.g.e.**, 1999; Okkar, **a.g.m.**, s. 76-79; Özdal, **a.g.m.**, Ağustos 2006, s. 109-110; <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/iliskiler/index.html>, 24.02.08.

⁷³⁷ 19’uncu Yüzyılın ilk çeyreğine kadar şeklen de olsa Osmanlı tebaası olan Ermeni azınlığı, yıllık 45 lira kadar olan küçük bir vergi (cizye) karşılığında askere de alınmadıkları için, rahat ve huzur içerisinde çoğalıyor, ticaret ve sanat bakımından ileri bir düzeye geliyorlardı. Fransa, İngiltere, ABD ve Almanya başta olmak üzere sömürgeci ve emperyalist devletler, Osmanlı Devletine mamul maddelerini satmak ve Türkiye’nin yeraltı ve yerüstü değerli ham maddelerini yok pahasına alıp götürmek için, Osmanlı Devleti tebaası olan azınlıkları ve özellikle Türklerle içli dışlı olmuş olan Ermenileri bir vasıta olarak kullanarak Osmanlı Devletini sömürmek istemişlerdir. Bu devletler başlangıçta Ermenileri ticaretlerinde bir simsar olarak kullanmışlar, daha sonra onları kendilerine ortak yapmışlar ve bazen de beraber iş gördükleri Ermeni simsar ve ortaklarını, Osmanlı Devleti’nin denetiminden kurtarmak için, kendi tabiiyetlerine geçirmişlerdir. Ayrıca Gregorian Ermenilerini kendi mezhepleri olan Katolik, Ortodoks ve Protestanlığa sokmak için uğraşmışlar, bunun için; misyonerleri vasıtasıyla Osmanlı Devleti tebaasını bölmeye, azınlıklara yurt içinde eşkıyalık yaptırmaya, devlete karşı isyan ettirmeye çalışmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Örgü, Selim; Ersoy, Ergin, **Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995, s. 110-111; Arslan, Esat, “Ermeni İsyancıları ve Reform Hareketleri (1877-1915)”, Uluslararası Askeri Tarih Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 118-120; Yavuz, Kemal, “Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi”, Ulusal Strateji Dergisi, Sayı 17, Mart-Nisan 2001, s. 74; İlter, **a.g.e.**, 1999.

Ermeni diasporası oluşturmuşlar ve siyasal anlamda lobi faaliyeti içerisine girmişlerdir⁷³⁸.

Dış etkenlerle bu şekilde başlayan Ermeni sorunu, ilk olarak 1878 Berlin Konferansı ile uluslararası alana taşınmıştır⁷³⁹. 1880'li yıllarla birlikte başlatılan, başta Hınçak ve Taşnak olmak üzere Ermeni Komiteleri'nin kurulmasıyla daha da organize hale getirilen dış destekli Ermeni isyanları, kısa sürede gelişmiş ve 1897'ye kadar isyan sayısı 40'a ulaşmıştır⁷⁴⁰. Ancak, isyanlara ve Ermeni komitelerinin saldırılarına rağmen, Ermenilerin Türkler tarafından katledildiği, sefalet içinde ve yardıma muhtaç oldukları yönündeki maksatlı propagandalarla Batı kamuoyu etkilenmiş ve Osmanlı Yönetimi Ermenilerin bulunduğu bölgelerde ıslahat yapmaya zorlanmıştır. Ermeniler II'nci Meşrutiyet hareketi içinde yer alıp meclis ve hükümetlerde temsil edildikleri ve gizli Ermeni örgütlerinin yasal olarak faaliyet göstermelerine izin verildiği için olaylar bir süre durmuşsa da, I'inci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Ermeni komiteleri, savaştan yararlanarak Doğu'da bir devlet oluşturmak üzere olayları yeniden hızlandırmışlar ve tüm Ermeni gençlerini, Rus ordularına katılmaya çağırmışlardır.

⁷³⁸ Gül, **a.g.m.**, s. 13; İter, **a.g.e.**, 1999; Halaçoğlu, Yusuf, "Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri", **Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri**, Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi, Sayı 22, Temmuz 2005, s. 3.

⁷³⁹ 3 Mart 1878'de, Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından Ruslarla imzalanan Ayastefanos Andlaşması'na, Ermeni Kilisesi'nin etkisiyle 16'ncı Madde olarak; "Ermenilerin bulunduğu Doğu Anadolu vilayetlerinde; Rus Ordusu'nun işgali altında bulunup, Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi gereken bölgelerin boşaltılması sırasında; iki devletin iyi ilişkilerine zarar verebilecek karışıklıkların çıkmaması için; Osmanlı Hükümeti, bu bölgelerdeki Ermenilerin çıkarlarının gerektirdiği düzenlemeyi vakit geçirmeden yapmayı, öteki unsurlara karşı güvenliklerini sağlamayı taahhüt eder" ibaresi eklenmiştir. İngiltere, bu maddenin Ermenilerin Rus etkisine girmesine sebep olabileceğini düşünerek rahatsız olmuştur. Bu nedenle, 12 Haziran 1878'de toplanan Berlin Konferansı'nda, Ermeni sorununu uluslararası siyasal sistemin gündemine taşıyan 61'inci Maddesi şöyle düzenlenmiştir: "Osmanlı Hükümeti, Ermenilerin yaşadıkları vilayetlerde, yerlerinin gereği, ihtiyaç duydukları ıslahatı zaman geçirmeden yapmayı ve diğer unsurlara karşı Ermenilerin güvenliğini sağlamayı taahhüt eder. Bu konuda alacağı önlemleri, sırası geldikçe, ilgili devletlere bildirir. İlgili devletler de sözü edilen ıslahatın yapılmasını kontrol edeceklerdir" Ayrıntılı bilgi için bkz. Örgü, Ersoy, **a.g.e.**, s. 112-113; Yavuz, **a.g.m.**, Kasım-Aralık 2000, s. 62; Halaçoğlu, **a.g.m.**, Temmuz 2005, s. 4; İter, **a.g.e.**, 1999; Özdal, **a.g.m.**, Ağustos 2006, s. 113-114, 115-117; Ertan, Temuçin F., "Lozan Konferansı'nda Ermeni Sorunu", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt II, Sayı 2, Güz/2000, s. 209.

⁷⁴⁰ Belli başlı Ermeni başkaldırıları, bireysel ve toplu terör olaylarından önemli olanlar ve bunların bildirilmesine ilişkin raporlar için bkz. Arslan, **a.g.m.**, s. 128-131; Yavuz, Kemal, "Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi", *Ulusal Strateji Dergisi*, Sayı 16, Ocak-Şubat 2001, s. 82-87; Atar, Aygün, "Rus Albayları Ermeni Terörünü Açıklıyor", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 1, Sayı 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2003, s. 31-50; Okkar, **a.g.m.**, s. 80.

Kurulan Ermeni kıtaları Rus birlikleri ile birlikte Doğu Anadolu'yu işgale başlamışlar, isyancılar devlet dairelerine saldırmış, çok sayıda Türk katledilmiştir⁷⁴¹.

Bu ortamda Osmanlı Yönetimi, önce 24 Nisan 1915 tarihinde yayımladığı genelgeyle, olayların elebaşılığını yapan Taşnak, Hınçak ve Ramgavar gibi örgüt üyesi Ermenilerden 2.345 kişiyi tutuklamış ve komite merkezlerini kapatmıştır. Ancak, Rus Orduları'nın ilerlemesine paralel olarak Ermenilerin isyanlarının büyümesi üzerine, isyanları ve katliamları durdurmak amacıyla, bir önlem olarak 27 Mayıs 1915 tarihinde, bugün daha çok "*Tehcir Kanunu*" kanunu olarak anılan, üç maddelik geçici "*Sevk ve İskân Kanunu*"⁷⁴²nu çıkarmıştır. Bu kanun doğrultusunda, isyan bölgelerinde olaylara karışan Ermeniler, yöneticiler ve ordunun koruması altında, daha emin bölgelere nakledilmişlerdir. 1,5 yıl süren bu nakil esnasında, alınan önlemlere rağmen, kafilelere bir takım saldırılar olmuş ve bugün sözde "*Ermeni Soykırımı*" olarak bütün Dünyada asılsız propagandalara konu olan bazı ölüm olayları meydana gelmiştir⁷⁴³.

Kurtuluş Savaşı başlarında Doğu'da Ermenilerle de savaşılmış ve 2-3 Aralık 1920'de Gümrü Andlaşması ile sınırlar belirlenmiş, 13 Ekim 1921 tarihinde Kars Andlaşması ile de bu sınırlar teyit edilmiştir⁷⁴⁴. Ermenilerin Güneydoğu'da Fransızlarla işbirliği çabaları da başarılı olamamıştır. Bundan sonra Ermeniler, Lozan Konferansı'nda, Batılı devletlerden beklenti içinde olmuşlarsa da Türkiye'nin kararlı

⁷⁴¹ Halaçoğlu, **a.g.m.**, Temmuz 2005, s. 6; Gül, **a.g.m.**, s. 13-14; Özel, **a.g.m.**, s. 49-50; Balcı, **a.g.e.**, s. 50-51; Örgü, Ersoy, **a.g.e.**, s. 110-111; Arslan, **a.g.m.**, s. 124-128; Yavuz, **a.g.m.**, Mart-Nisan 2001, s. 66-69; İltis, **a.g.e.**, 1999; Okkar, **a.g.m.**, s. 80.

⁷⁴² 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan ve 1 Haziran 1915 günü dönemin Resmi Gazetesi Takvim-i Vekâyi'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Vakt-ı Seferde İcraât-ı Hükûmete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedâbir Hakkında Kanun-ı Muvakkat" isimli Kanun'un 1'inci Maddesi; "Seferberlik hâlinde, ordu, kolordu ve tümen komutanları ve bunların vekilleri, müstakil bölge komutanları, halktan, hükûmetin emirleri, memleketin müdafaası ve asayişin korunması ile ilgili icraat ve hazırlıklara karşı herhangi bir muhalefet, silâhlı tecavüz ve mukavemet görürse bu muhalefetleri en şiddetli bir şekilde sindirmeye mezuun ve memurdur" 2'nci Maddesi; "Ordu, müstakil kolordu ve tümen komutanları, askeri sebeplerden dolayı veya casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri köy ve kasaba halkını tek tek veya toplu olarak diğer bölgelere sevk ve iskân ettirebilir" şeklindedir. 3'üncü Maddesinde ise kanunun yürürlüğe giriş tarihine yer verilmiştir. Yavuz, **a.g.m.**, Ocak-Şubat 2001, s. 83; Okkar, **a.g.m.**, s. 81-82; Balcı, **a.g.e.**, s. 56; <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/ozet/yer.html>, 24.02.08.

⁷⁴³ Halaçoğlu, Yusuf, **Sürgünden Soykırımı Ermeni İddiaları**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, Nisan 2006, s. 39-77; Halaçoğlu, **a.g.m.**, Temmuz 2005, s. 7; Gül, **a.g.m.**, s. 14; Balcı, **a.g.e.**, s. 52; Sarımay, Yusuf, "Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Tehciri", Uluslararası Askeri Tarih Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 138-142; Örgü, Ersoy, **a.g.e.**, s. 125.

⁷⁴⁴ Ertan, **a.g.m.**, s. 209; İltis, **a.g.e.**, 1999.

tutumu ile Ermeni sorunu gündeme aldırılmamıştır⁷⁴⁵. Konferansta, Ermeni istekleri konusunda Lord Curzon-İsmet Paşa mücadelesi yaşanmıştır. Ermeniler, Lozan'da Batılılardan beklediğini bulamamış, katılımcı devletleri protesto ederek konferanstan ayrılmışlar ve SSCB'ne dönmüşlerdir. Ulusal mücadele yıllarında İtilâf Devletleri ile birlikte Güney ve Güneydoğu Anadolu'nun işgaline katılan Ermeniler ise, Ankara Andlaşması'nı müteakip Fransa, Kıbrıs, Suriye ve Lübnan başta olmak üzere çeşitli ülkelere kaçmışlardır. Bunlarla birlikte Ermeni diasporası daha da güçlenmiştir⁷⁴⁶.

Lozan sonrasında bir süre unutulmaya terk edilmiş olan 1915 olayları, II'nci Dünya Savaşı koşullarında "*Ermeni Sorunu*" olarak tekrar canlandırılmaya çalışılmıştır. 1944-1946 yıllarında çeşitli Ermeni kuruluşları ABD, İngiltere, Fransa ve bu arada SSCB'ne başvurarak, 1920'de sınırları çizilen Ermenistan haritasını yeniden gündeme getirmişler ve olayı uluslararası ortama taşımaya çalışmışlardır. II'nci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan SSCB, bir yandan Doğu Avrupa'da uydu komünist rejimler kurmayı sürdürürken diğer yandan da Türkiye'den Boğazlar'ın kontrolünün ve Doğu Anadolu'da da Kars ve Ardahan'ın kendisine bağlanmasını istemiş ve bu talebi Ermenistan ve Gürcistan adına yapmıştır. Aynı zamanda çeşitli ülkelerde bulunan Ermenilerin Sovyet Ermenistan'ına gelip yerleşmesi için de bir kampanya başlatmıştır. Sovyet talepleri, Türkiye'yi Batı Bloku ile işbirliğine götürmüş ve 1952 yılında

⁷⁴⁵ Lozan Barış Andlaşması'nda Ermenileri de dolaylı olarak ilgilendiren maddeler şunlardır. **Lozan Barış Andlaşması'nın 30'uncu Maddesi:** İşbu Andlaşma hükümleri uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda yerleşmiş Türk uyrukları kendiliğinden ve yerel yasaların koşulları içinde bu toprakların geçtiği Devletin uyruğu olacaklardır. **Lozan Barış Andlaşması'nın 31'inci Maddesi:** 18 yaşını geçmiş olup da 30'uncu Madde hükümleri uyarınca Türk uyrukluğunu yitiren ve kendiliğinden yeni bir uyrukluk kazanan kişiler, işbu Andlaşma yürürlüğe konulduğu günden başlayarak, iki yıllık süre içinde Türk uyrukluğunu seçmek hakkına sahip olacaktır. **Lozan Barış Andlaşması'nın 32'nci Maddesi:** İşbu Andlaşma gereğince Türkiye'den ayrılan topraklarda yerleşmiş ve bu topraklardaki halkın çoğunluğundan soy bakımından ayrı olan 18 yaşını geçmiş kişiler, bu Andlaşma'nın yürürlüğe konulması gününden başlayarak iki yıllık süre içinde, halkının çoğunluğu kendi soyundan olan Devletlerden birinin uyrukluğunu, o Devletin izni koşulu ile seçebileceklerdir. **Lozan Barış Andlaşması'nın 39'uncu Maddesi:** Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurttaşları Müslümanlarla özdeş medeni ve siyasal haklardan yararlanacaklardır. Türkiye'nin tüm halkı, din ayırt edilmeksizin, yasa önünde eşit olacaktır. Bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, 29.01.08; Lozan'daki görüşmelerin ayrıntıları için ayrıca bkz. Balcı, **a.g.e.**, s. 56-63; Ertan, **a.g.m.**, s. 222-223.

⁷⁴⁶ Ermeni diasporasını oluşturan yapılanmalara örnek olarak; Ermeni Siyasi Partileri (Taşnak, Hınçak, Ramgavar), Yardım Kurumları (Ermeni Kızılhaçı, Ermeni Sosyal Yardım Dernekleri, Ermenilere Yardım Birliği/Ermeni Mavi Haçı), Ermeni Kültür Dernekleri ve Ermeni Kiliseleri (Gregorian, Katolik, Protestan) gösterilebilir. Bkz. Halaçoğlu, **a.g.m.**, Temmuz 2005, s. 12; Gül, **a.g.m.**, s. 14; Ertan, **a.g.m.**, s. 215; İlter, **a.g.e.**, 1999.

NATO'ya girmesinde başlıca etken olmuştur. Türkiye'nin Batı Bloku içerisinde yer almasına sebep olan hatalı politikalarının farkına varan SSCB, 1953 yılında Türkiye'ye bir nota vererek Boğazlar üzerindeki iddiasından ve Ermenistan ve Gürcistan adına ileri sürdüğü taleplerinden vazgeçtiğini bildirmişse de, Türkiye'nin Batı'nın yanında yer almış olmasını değiştirememiştir⁷⁴⁷.

Asıl Ermeni sorunu ise, 1915 olaylarının 50'nci yıldönümü olan 1965 yılında, Ermeni diasporası tarafından patrikhane, kiliseler ve siyasal kuruluşlar gibi oluşumların harekete geçirilerek 24 Nisan'ın sözde "*Ermeni Soykırım Günü*" olarak ilan edilmesiyle başlamıştır. Özellikle Beyrut ve Filistin'de Ermeni gençleri çeşitli toplantılar yaparak Türkiye'ye karşı şiddet olaylarına hazırlanmaya başlamışlar, bunun sonucunda ilk terörist eylem 27 Ocak 1973 tarihinde, ABD'nde, Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ve Yardımcısını hedef almış ve iki diplomatımız şehit edilmiştir. Bu tarihten sonra, Ermeni terör örgütü Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) tarafından, 1986 yılına kadar, çeşitli ülkelerdeki Türk Büyükelçilikleri, Konsoloslukları, THY ve Türk turizm bürolarına yönelik 200'e yakın silâhlı saldırı yapılmıştır. Bu saldırılarda PKK terör örgütü ile işbirliğine gidilmiş ve eylemlerin bir kısmı birlikte üstlenilmiştir⁷⁴⁸.

Ermenilerin vahşet boyutuna ulaşan eylemlerinin gittikçe uluslararası kamuoyunda tepki görmeye başlaması üzerine, 1986 yılından sonra mücadele ağırlıklı olarak siyasi alana kaydırılmıştır. Bugün Ermenilerin iki önemli amacı vardır. Birincisi; Ermenistan'ı Kafkaslar'ın en güçlü devleti durumuna getirmek, ikincisi ise; Türkiye,

⁷⁴⁷ Gül, **a.g.m.**, s. 15-16; Okkar, **a.g.m.**, s. 87; Balcı, **a.g.e.**, s. 63-66; Lütem, Ömer Engin, "Güncel Boyutuyla Ermeni Sorunu", <http://www.ermenisoru.gen.tr/turkce/makaleler/makale39.html>, 16.02.08.

⁷⁴⁸ Ermeni terörü, sözde Ermeni soykırımı iddialarını ve taleplerini dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla başlatılmıştır. Nihai hedef ise "Büyük Ermenistan" rüyasıdır. Büyük Ermenistan'a giden yolda atılması gereken en önemli adım, iddialar konusunda kamuoyu oluşturmak ve Türkiye'ye yönelik emelleri gerçekleştirmektir. Bunun için "Tanıtım, Tanınma, Tazminat ve Toprak Talebi" olarak safhalandırılacak bir plan hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Plana dayanak olarak da; Türklerin Ermenistan'ı işgal ederek Ermenilerin topraklarını ellerinden aldıkları, 1877-78 savaşıdan itibaren Ermenileri sistemli olarak katliama tabi tuttıkları, 1915 yılından itibaren Talat Paşa'nın gizli emirleriyle Ermenilere yönelik olarak plânlı bir soykırım uygulandığı ve 1,5 milyon Ermeni'nin katledildiği iddiaları gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gül, **a.g.m.**, s. 15-16; Okkar, **a.g.m.**, s. 87, 90-91; Balcı, **a.g.e.**, s. 66-69, 150-162; Sarıkaya, Yalçın, "1974-1980 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri" Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Yıl 4, Sayı 7, Ankara, Şubat 2006, s. 122; Lütem, **a.g.m.**, 16.02.08.

Azerbaycan ve Nahçıvan toprakları üzerinde “*Büyük Ermenistan Devleti*”ni kurarak büyümek ve güçlenmektir. Halen Ermeni ruhanileri ve parti liderleri, bu amaca gidecek yolda, “*Ermeni Meselesi*”nin uluslararası diplomatik camianın güncel bir meselesi olarak muhafazası yönündeki gayretlerini sürdürmektedirler⁷⁴⁹.

Bu bağlamda Ermenistan Yüksek Sovyeti, 1988 Kasım’ında 24 Nisan’ı “*anma günü*” olarak kabul etmiş; Ermenistan Parlamentosu, 22 Ağustos 1990 tarihinde kabul ettiği Bağımsızlık Bildirgesi’nin 11’inci Maddesinde; “*Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiyesi’nde ve Batı Ermenistan’da uygulanan 1915 soykırımının uluslararası alanda tanıtılmasını bir görev sayar*” ifadesiyle Doğu Anadolu Bölgesi’ni Ermenistan’ın bir parçası olarak göstermiş; yine Ermenistan Parlamentosu Kars ve Gümrü Andlaşması ile oluşturulmuş Türk-Ermeni sınırını tanımadığını açıklamıştır. SSCB’nin dağılmasından sonra, 23 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Ermenistan, 21 Aralık 1991 tarihinde Bağımsız Devletler Topluluğu’na katılmış, 1992 yılında da BM’e ve “*sınırlarda değişiklik istenmeyeceği şartını kabul ederek*” AGİT’na kabul edilmiştir. Türkiye, ilişkileri iyileştirme adına, Ermenistan Yüksek Sovyeti ve Parlamentosu’nun kararlarına rağmen, Ermenistan’ı, hiçbir ön koşul ileri sürmeden 19 Aralık 1991 tarihinde tanımış, üstelik ekonomik açıdan yardımda bulunmuş ve 25 Haziran 1992 tarihinde imzalanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’ne kurucu üye olarak davet etmiştir. Türkiye’nin bu yaklaşımına karşın Ermenistan, 1995 tarihinde kabul edilen Ermenistan Anayasası’nda “*Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi’nde yer alan ulusal arzularını tanıyarak...*” ifadesiyle Bağımsızlık Bildirgesi’ne atıfta bulunmak ve 13’üncü Madde 2’nci Paragraf’ında Devlet Arması’nda Ararat adıyla Ağrı Dağı’na yer vermek suretiyle Türkiye’ye yönelik saldırgan politikasını Anayasasına da geçirmiştir⁷⁵⁰.

Ermenistan, denize kıyısı olmayan dağlık, enerji kaynakları bakımından kıt ve ekonomik yönden fakir bir ülkedir. Etnik yapı olarak homojen bir yapıya sahip ülkenin

⁷⁴⁹ Öрге; Ersoy, a.g.e., s. 131.

⁷⁵⁰ Demir, Ali Faik, “Türkiye’nin Güney Kafkasya’ya Yönelik Dış Politikası”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004, s. 726-727; Balkan, a.g.e., s. 168-169; Bal, İdris, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 413; Selvi, Haluk, “Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Hâlihazır Durumu ve Geleceği”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003, s. 139.

nüfusu yaklaşık olarak üç milyon civarındadır. Ülkedeki en büyük etnik azınlık olan Azeri Türkleri Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle ülkeyi terk etmişlerdir. Nüfusun % 95'inin Ortodoks olduğu Ermenistan'da Hükümet, Anayasa'nın din özgürlüğünü tanımasına rağmen, Apostolik (*Ermeni Kilisesinin resmi din görüşü*) olmayan inanç sahiplerine karşı düşmanca bir tutum içindedir. Ermenistan, bağımsızlığını elde ettikten sonra ekonomik bakımdan zor bir duruma düşmüştür. Bugün halkın % 80'i fakir veya çok fakir sayılmaktadır. Bu nedenle de ülkeden ciddi bir kaçış söz konusudur. Buna rağmen Ermenistan, Karabağ bölgesini ele geçirmesinden bu yana, güvenliğini sağlayabilmek için hızlı bir silâhlanma süreci yaşamaktadır⁷⁵¹.

Ermenistan'ın takip ettiği olumsuz politikalar nedeniyle bölgede Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan ile iyi ilişkileri bulunmamakta, en uzun sınırları bulunan Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal altında tutmaktadır. Türkiye'nin doğu illerinin kendisine ait olduğunu iddia etmekte, bununla bağlantılı olarak Ermeni diasporası ve diğer uluslararası örgütlerle birlikte sözde soykırımı iddialarını batı parlamentolarında yayarak baskı oluşturmaya çalışmaktadır. Karadeniz'e çıkışta bir basamak oluşturmak amacıyla, Gürcistan'ın Ermenilerin çoğunlukta olduğu sınırdaki Javakheti bölgesine özerklik verilmesi talebini içeren Ermeni Meclisi Kararı nedeniyle de Gürcistan ile ilişkileri gerginleşmiştir. Bu şartlar altındaki Ermenistan, Rusya ve İran ile ilişkilerini sıcak tutmaya gayret göstermekte, Yunanistan ve İran'la birlikte hareket ederek Türkiye'ye karşı bir cephe oluşturmaya çalışmaktadır⁷⁵².

Türkiye'nin Ermenistan politikası ise geniş anlamda; Ermenistan'ın sözde soykırım iddiaları ve Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerine bağımlıdır. Ermenistan'ın 1990'lı yılların başında Dağlık Karabağ'ı işgal etmesi Türk-Ermeni ilişkilerinin iyice bozulmasına neden olmuş, Türkiye 1993 Nisan ayında sınırlarını Ermenistan'a kapatmış ve diplomatik ilişkilerini askıya almıştır⁷⁵³.

Ermenistan bulunduğu bölgedeki kötü komşuluk ilişkilerine karşın, tarihi bağları ve Ermeni diasporasının sağladığı katkı sayesinde, Avrupa ve ABD'nden önemli bir politik destek sağlamaktadır. Bu bağlamda Ermeniler, uygun uluslararası konjonktür

⁷⁵¹ Selvi, **a.g.m.**, s. 139-140.

⁷⁵² Selvi, **a.g.m.**, s. 142.

⁷⁵³ Larrabee; Lesser, **a.g.e.**, s. 141-142.

içinde bazı devletlerin yasama organlarında ve çeşitli uluslararası örgütler ile kurumlar nezdinde “sözde Ermeni soykırımı”nı kabul ettirmeye yönelik politikalarında önemli kazanımlar elde etmişlerdir⁷⁵⁴. Ermenilerin bu konudaki ilk büyük başarısı, konuyu en fazla gündeme getiren AP’nun, 18 Temmuz 1987 tarihinde aldığı Ermeni sorununa ilişkin karar olmuştur⁷⁵⁵. AP’nun Ermeni sorununun bu denli üzerine gitmesinde en büyük etken ise kuşkusuz, Türkiye’nin AB’ne üye adaylık sürecinin Ermenistan tarafından istismar edilmesinden kaynaklanmaktadır. AP’nun aldığı kararlar, tümünün bağlayıcı özelliği bulunmasa bile, başta kamuoyu oluşturmak üzere yarattığı etki itibarıyla sonuçları bakımından önem arz etmektedir.

AP, Türkiye’nin AT’na tam üyelik başvurusunun hemen ardından, 18 Temmuz 1987 tarihinde oylayarak kabul ettiği Ermeni sorunu konusundaki ilk ve en kapsamlı kararında; Ermenilere karşı 1915-1917 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan eylemlerin BM Genel Kurulu’nun 9 Aralık 1948’de tanımladığı şekliyle bir “soykırım” olduğunu kabul etmiş, ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin bu sözde soykırım uygulamasından sorumlu tutulamayacağını vurgulamıştır. AP Kararı’nda, 1915 yılındaki olayların “soykırım” olduğunun Türkiye tarafından kabul edilmesinin Türkiye’ye siyasi, yasal ya da maddi sorumluluk yüklemeyeceği ifade edilerek Türkiye sözde “soykırım”ı tanımaya davet ve teşvik edilmiş, hatta sözde “soykırım”ın tanınması suretiyle Ermenilere manevi itibarlarının iade edilmesinin, tamamen bir insani hareket olarak Türk Hükümeti’ne onur sağlayabileceği ifade edilmiştir⁷⁵⁶. Hâlbuki yukarıda da ifade edildiği üzere⁷⁵⁷,

⁷⁵⁴ 2005 yılı sonu itibarıyla Ermeni lobisi, sözde soykırım konusunda 11 ülke, AB Parlamentosu ve Avrupa Konseyi’nde toplam 20 karar, bildiri ya da yasa çıkarılmasını sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dağıstan, Adil, “Pierre Loti’ye Göre Ermeni Sorunu”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 4, Sayı 7, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2006, s. 61-73.

⁷⁵⁵ AP’nun 18 Temmuz 1987 tarihinde yapılan oylamada kabul ettiği “Ermeni Sorununun Siyasi Çözümü Üzerine Karar” metninin Ermeni soykırımına ilişkin kısmı şöyledir: AP, “Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Ermenilerin 1915-1917 yılları arasında uğradıkları trajik olayların, 9 Aralık 1948’deki BM Genel Kurulu’nca, soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılması hakkında benimsenen karar çerçevesinde, soykırım suçu oluşturduğu kanısındadır; ancak günümüz Türkiye’sinin, Osmanlı İmparatorluğu Ermenilerinin yaşadığı trajediden sorumlu tutulamayacağı bilincindedir ve günümüz Türkiye’sine yöneltilen ne siyasal, ne de yasal ya da maddi iddiaların, bu tarihi olayın soykırım hareketi olarak tanınmasından kaynaklanmayacağını vurgulamaktadır” Bkz. Özdal, Barış, “Avrupa Parlamentosu’nun Ermeni Sorununa İlişkin Aldığı Kararlar İtibarıyla Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Değişen Dünyada Türkiye’nin Önemi**, Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu, Cilt II, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2004, s. 626-627.

⁷⁵⁶ Özdal, **a.g.m.**, 2004, s. 627-628; Karagül, Soner, “Avrupa Birliği ve Ermeni Sorunu”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 8, Ankara, Kış 2003, s. 177-197; Tacar, Pulat, “Avrupa

Ermeniler, “*Büyük Ermenistan*” hedefine ulaşmak için “*Tanıtım, Tanınma, Tazminat ve Toprak Talebi*” şeklinde özetlenebilecek dört safhalı bir plan yapmışlar ve bu planın ilk aşamasını oluşturan “*Tanıtım*” faaliyetini 1973-1986 yılları arasındaki Türklere yönelik terörist eylemlerle tamamlamış ve Ermeni sorununun Dünya kamuoyunun gündemine yerleşmesini sağlamışlardır. AP’nun kararında Türkiye’nin davet edildiği “*tarihi açıdan ispatlanmış soykırım*”ın tanınması demek, Ermenilerin “*Büyük Ermenistan*” hedeflerine ulaşmak için uygulamaya koydukları planın ikinci safhasının gerçekleşmesi anlamına gelmektedir ki, ardından planın diğer safhalarının uygulamaya konulmayacağını söylemek mümkün değildir⁷⁵⁸.

AP Kararı’nda, Konsey’e, Türkiye ile Ermenistan arasındaki diyalogun geliştirilerek Ermenilere uygulanan sözde soykırımın Türkiye tarafından kabul edilmesi çağrısında da bulunulmuştur. Karar’ın devamında ise, Türkiye’nin AT’na girme olasılığının önünde aşılmaz engeller olarak, çoğunluğu Ermeni sorunu ile ilgisi bulunmayan şu hususlar sıralanmıştır⁷⁵⁹:

- Günümüz Türk Hükümeti’nin, Jön Türk Hükümeti’nin Ermeni halkına karşı düzenlediği sözde “*soykırım*”ı kabul etmeyi reddetmesi,
- Yunanistan ile arasındaki fikir ayrılıkları yüzünden uluslararası yasalara uymadaki isteksizliği,
- Türk işgal kuvvetlerinin Kıbrıs’a müdahalesi ve Kürt sorununun varlığını reddetmesi,
- Gerçek parlamenter demokrasinin eksikliği,

Parlamentosunun 1987 Yılında Aldığı ‘Ermeni Sorununa Siyasal Çözüm’ Başlıklı Kararın Öyküsü”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 18, Ankara, Yaz 2005, s. 60-74.

⁷⁵⁷ Bkz. Dipnot No. 748.

⁷⁵⁸ Nitekim Emekli Büyükelçi Pulat Tacar, “Avrupa Parlamentosu’nun 1987 Yılında Aldığı ‘Ermeni Sorununa Siyasal Çözüm’ Başlıklı Kararın Öyküsü” isimli makalesinde, Ermeni örgütlerinin sözcülerinin “soykırımın Türkiye tarafından tanınmasının tazminatla ilgili sonuçları bulunduğunu ve bu tazminatın ödenmesinden Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin sorumlu olması gerektiğini” belirttiklerine vurgu yapmaktadır. Bkz. Tacar, **a.g.m.**, s. 60-74.

⁷⁵⁹ Özdal, **a.g.m.**, 2004, s. 628; Karagül, **a.g.m.**, s. 177-197; Laçiner, Sedat, “Türk-Amerikan İlişkilerinde Ermeni Faktörü”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=136>, 27.02.08; Lütem, **a.g.m.**, 16.02.08.

• Bireysel ve toplumsal özgürlükler ile özelde dinsel özgürlük konusundaki başarısızlığı.

AP, Karar'ın son kısımlarında da, Türkiye'de yaşayan Ermeni azınlığın kimlik, dil, din, kültür ve okul sistemleri dikkate alınarak adil bir muamele görmelerini istemiş ve Türkiye'deki Ermenilere ait anıtların ve dinsel mimari mirasın bakımı ve korunması için uyarılarda bulunmuştur. Bu bağlamda Türkiye'yi, 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Andlaşması'nın 37 ve 44'üncü Maddeleri⁷⁶⁰ arasında şart koşulan ve Topluluk üyesi Devletlerin hemen hemen tamamı tarafından imzalanan gayrimüslim azınlığın haklarının korunması için hazırlanan koşullara sadakatle uymaya davet etmiştir. AP Kararı'nda, Türk Hükümetleri Ermeni sorunu üzerinde sürekli olarak sert tutum almakla suçlanır ve bunun da tansiyonun düşmesine asla yardımcı olmadığı söylenirken Ermeni terörü ise “*düşüncesizlik*” olarak tanımlanmış, 1973-1986 yılları arasında masum insanların ölümü ve yaralanmasıyla sonuçlanan saldırıların tamamen esefle karşılandığı ve Ermeni halkının önemli bir çoğunluğu tarafından hoş görülmediği ifade edilerek terörün boyutu basite indirgenmiş ve önemsizleştirilmiştir⁷⁶¹.

AP, 18 Temmuz 1987 tarihinde kabul ettiği ve doğrudan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve ulusal güvenliğini hedef alan bu Karar'ıyla, 1915 Olayları'nı sözde “*soykırım*” adı altında açıkça yeni bir kriter olarak Türkiye'nin önüne koymuş ve daha sonraki yıllarda uluslararası arenada Türkiye aleyhinde ardı ardına kararlar alınmasının yolunu açmıştır. Bu tarihten sonra, AP'nun söz konusu kararı, Ermeni sorunu ile ilgili Türkiye aleyhine alınan kararlar için referans noktası olmuştur.

Türkiye, AP'nun aldığı bu karara ilk etapta çok sert tepki vermişse de, AT ile ilişkileri geliştirme çabası nedeniyle bu tepki uzun ömürlü olamamıştır. Ermeni lobisi ise 1987 yılında alınan bu kararla yetinmemiş ve Yunanlı parlamenterlerin de desteğiyle AP nezdindeki girişimlerini sürdürmüştür. Bu bağlamda, sözde Ermeni soykırımı, AP'nun 15 Kasım 2000 tarihli Türkiye'nin Katılım Yolunda Kaydettiği İlerleme İle

⁷⁶⁰ Lozan Andlaşması'nın ilgili maddeleri için bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, 29.01.08.

⁷⁶¹ Karagül, **a.g.m.**, s. 177-197; Bkz. Tacar, **a.g.m.**, s. 60-74.

İlgili Rapor'da⁷⁶² da yerini almıştır. AP söz konusu raporda; Ermeni azınlığının temel hak ve özgürlüklerinin tanınması, sözde Ermeni soykırımının Türk Hükümeti ve TBMM tarafından kabul edilmesi, bir istikrar paktı çerçevesinde Türk Hükümeti'nin Kafkaslardaki komşularıyla ilişkilerini geliştirmesi ve Ermenistan'la diyalog kurarak diplomatik ve ticari ilişkileri yeniden tesis etmesi çağrısında bulunmuştur.

Türkiye, 1987'de olduğu gibi bu rapora da itiraz etmişse de, zamanında harekete geçmemiş ve yeterli kararlılığı sergileyememiş olması nedeniyle etkili olamamış; AP'nun 15 Kasım 2000 tarihinde aldığı kararın ardından İtalya Parlamentosu'nun 17 Kasım 2000 tarihinde, Fransa Senatosu'nun ise bundan bir gün sonra sözde Ermeni soykırımını tanımalarını önleyememiştir⁷⁶³.

AP'nda Ermeni sorununa değinen bir diğer karar, 28 Şubat 2002 tarihinde kabul edilen “*Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları Çerçevesinde AB'nin Güney Kafkasya İle İlişkileri*” adlı rapor olmuştur. Söz konusu rapor tasarısının 15'inci Maddesinde⁷⁶⁴ 1987 yılında AP tarafından kabul edilen sözde soykırımı tanıyan karara atıfta bulunulmuş ve

⁷⁶² **Komisyon'un Türkiye'nin Katılım Yolunda Kaydettiği İlerlemeye İlişkin 1999 Düzenli Raporu Konusundaki AP Kararı:** “**9.** Türkiye'nin çeşitli grupları içeren nüfusunu oluşturan kültürel, dilsel ve dini grupların temel hak ve özgürlüklerinin tanınmasına verdiği önemi yeniden hatırlatmaktadır; **10.** Bu nedenle Türk Hükümeti ve TBMM'ne, Türk Toplumunun önemli bir parçası olan Ermeni azınlığa, özellikle bu azınlığın modern Türkiye Devleti'nin kurulmasından önce maruz kaldığı soykırımı resmen kabul ederek yeni bir destek sağlamaları için çağrıda bulunmaktadır; **20.** Türk Hükümeti'ne, önermiş olduğu gibi bölgeye ilişkin bir İstikrar Pakti çerçevesinde Kafkaslardaki bütün komşuları ile ilişkilerini geliştirmesi çağrısında bulunmaktadır; **21.** Bu bağlamda özellikle iki ülke arasındaki normal diplomatik ve ticari ilişkilerin yeniden tesis edilmesi ve mevcut ablukanın kaldırılmasına yönelik olarak Ermenistan'la diyalog tesis etmesi için Türk Hükümeti'ne çağrıda bulunmaktadır” AP Kararı için bkz. http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ap_morillon.html, 28.02.08.

⁷⁶³ Fransa'da çoğunluğunu Sosyalist Parti üyelerinin oluşturduğu 29 milletvekili tarafından, 29 Mayıs 1998'de, Fransa'nın sözde Ermeni soykırımını tanıdığını belirten bir tasarı kabul edilmiş ve Senato'ya sevk edilmiş, ancak Türkiye'nin itirazı ve ticari ilişkilerini bir araç olarak kullanması üzerine tasarı Senato'da hemen gündeme alınmamıştır. Tasarının lehinde olan temsilciler Mart 1999 ve Şubat 2000'de tasarıyı Senato'nun gündemine almaya çalışmışsalar da başarılı olamamışlardır. Ancak Fransa Ermeni diasporası ve Ermeni derneklerinin baskıları ve oy tehditleri, seçim atmosferine giren siyasi partileri Ermeni tasarısı lehinde hareket etmeye zorlamış ve netice olarak 7 Kasım 2000 tarihinde önerilen “Ermeni Soykırımı Konusunda Kanun Teklifi”, Senato'da, 18 Kasım 2000 tarihinde 40'a karşı 160 oyla kabul edilmiş, Cumhurbaşkanı tarafından onaylandıktan sonra 2001/70 numaralı Kanun ile 29 Ocak 2001 tarihinde yasallaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdal, **a.g.m.**, 2004, s. 630-631; Canbolat, **a.g.e.**, 2003, s. 166-167; Laçiner, Sedat, “Fransa-Türkiye İlişkilerinde Ermeni Sorunu (2002 Yılına Kadar)”, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=217>, 28.02.08.

⁷⁶⁴ Ortaklık ve İşbirliği Andlaşmaları Çerçevesinde AB'nin Güney Kafkasya İle İlişkileri başlıklı karar tasarısının 15'inci Maddesi şöyledir: “(AP), Türkiye'den, Avrupa'ya katılmak amacı ile uyum halinde olarak, Ermenistan'a uyguladığı ablukayı sona erdirmeye yönelik uygun önlemleri almasını ister; bu konuda 1915 Ermeni soykırımını bir gerçek olarak tanıyan 18 Temmuz 1987 tarihli kararındaki tutumunu teyit eder ve Türkiye'den aynıısını yapmasını talep eder” Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdal, **a.g.m.**, 2004, s. 632; Laçiner, **a.g.m.**, 28.02.08; Karagül, **a.g.m.**, s. 177-197.

Türkiye’den sözde soykırımı tanıması istenmiştir. Ancak AP Dışişleri Komisyonu’nda yapılan görüşmeler esnasındaki itirazlar üzerine, Türkiye’nin sözde soykırımı tanımasını isteyen ibare çıkarılarak, AB ile bütünleşme arzusuna uygun adımlar atması ve uzlaşma temeli oluşturma çağrısı yapılmıştır. Raporda “soykırımın AP ve bazı AB ülkeleri tarafından tanınması, I’inci Dünya Savaşı sonunda Türk rejiminin bazı sorumluları soykırım nedeniyle ağır cezalara mahkûm etmiş olması, bu sorunun Türkiye tarafından sonuçlandırılması için AB’nin getireceği bir öneriye temel oluşturabilir. Örneğin, Ermeni soykırımını inceleyecek uluslararası bir tarihçiler komisyonu oluşturulabilir” ifadelerine yer verilmiştir. Raporun açıklama bölümündeki dipnotta ise; Atatürk’ün TBMM’nde 10 Nisan 1921 tarihinde yaptığı konuşmada, Genç Türk Rejimi’nin (*İttihat ve Terakki Hükümeti*) I’inci Dünya Savaşı sırasında Ermeni halkına karşı sözde soykırım işlediğini söylediği iddia edilmiştir⁷⁶⁵.

AP’nun 15 Aralık 2004 tarihinde aldığı Türkiye’ye ilişkin İlke Kararı’nda⁷⁶⁶, Ermeni sorununa ilişkin olarak; Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın hâlâ açılmamış olmasının Ermenistan ile iyi ilişkiler kurulması için Türk yöneticileri tarafından kaçırılmış bir fırsat olduğu belirtilmiş, Türk makamlarının 18 Temmuz 1987 tarihli AP Kararı’nda yer alan Ermeni sorunu hakkındaki diğer hususları yerine getirmemiş olduğu vurgulanmış ve en kısa zamanda bunların yerine getirilmesi talep edilmiştir. Kararda en dikkat çekici nokta ise, önceki raporlarda yer verilen “*Ermeni soykırımı*” yerine “*Geçmişin trajik deneyimleri*” ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Bu ifade Ermeniler arasında memnuniyetsizlik yaratırken, Türkiye karara destek vermiş ve BM himayesinde kurulacak bir uzmanlar komitesi tarafından arşivlerin araştırılarak, elde edilecek bulguların uluslararası kamuoyuna açıklanmasını talep etmiştir. Ancak, Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlamasına sadece birkaç gün kala, 28 Eylül 2005

⁷⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Lütem, Ömer Engin, “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 4, Ankara, Aralık 2001-Ocak-Şubat 2002, s. 14-32; Özdal, **a.g.m.**, 2004, s. 632-633; Karagül, **a.g.m.**, s. 177-197; Laçiner, **a.g.m.**, 28.02.08.

⁷⁶⁶ **Katılma Doğru Türkiye’nin İlerlemesine Dair 2004 Tarihli Avrupa Komisyonu’nun Tavsiyesi ve Düzenli Raporu Hakkında AP’nun 15 Aralık 2004 Tarihli İlke Kararı**: “35. Geçmişteki trajik deneyimlerin açıkça üstesinden gelmek için Türkiye ve Ermenistan Hükümetleri’nin iki taraflı bağımsız uzmanlar komitelerinin yardımıyla uzlaşma sürecini devam ettireceklerine inanır ve Türk Hükümeti’nin en kısa zamanda Ermenistan’la sınırlarını yeniden açmasını talep eder” Bkz. <http://www.abgm.adalet.gov.tr/aprturkish.pdf>, 08.02.08.

tarihinde, AP, Türkiye İle Müzakerelerin Açılmasına İlişkin Karar'ında⁷⁶⁷ sözde soykırım iddialarına yeniden vurgu yapmış ve sözde Ermeni soykırımının tanınmasını AB'ne katılımın bir ön koşulu olduğunu belirtmiş; böylelikle bir yandan müzakereler başlatılırken, diğer yandan da mevcut durumyla üyeliğine olumlu bakmadığı Türkiye'nin önüne, toprak bütünlüğünü ve ulusal güvenliğini tehdit eden, kabul edilemeyecek yeni bir engel daha çıkarmıştır.

Aslında, AP'nun aldığı kararlara bakıldığında, sözde Ermeni soykırımı konusunda net bir tutum sergileyemediği anlaşılmaktadır. Zira 2004 yılındaki kararda, soykırım kelimesinin bile kullanılmasından imtina edilirken, 2005 yılında alınan kararda sözde soykırımın kabulü bir kriter olarak kabul edilebilmiştir. Bu iki kararın ardından, 27 Eylül 2006 tarihinde alınan Türkiye'nin Katılım Sürecinde Kaydettiği İlerlemeye İlişkin AP Kararı'na⁷⁶⁸ bakıldığında ise, bir yandan Türkiye'nin sözde Ermeni soykırımını tanımasının zorunlu olduğu vurgulanırken, diğer yandan da tanınmanın AB'ne üyelik için bir kriter teşkil etmediği ifade edilmiş, hatta kararda hem "soykırım" ifadesi, hem de "soykırım"ın yerine "geçmişteki trajik tecrübeler" ifadesine birlikte yer verilmiştir. AP tarafından kabul edilen 24 Ekim 2007 Tarihli AB-Türkiye

⁷⁶⁷ **28 Eylül 2005 Tarihli Türkiye İle Müzakerelerin Açılmasına İlişkin AP Kararı:** "J. Ayrıca Türk makamlarının, 18 Haziran 1987 tarihli AP Kararı'nda yer alan Ermeni konularıyla ilgili talepleri halen yerine getirmediği, 5. Ermeni soykırımını tanıması konusunda Türkiye'ye çağrıda bulunur; bu tanınmanın AB'ne katılımın bir ön koşulu olduğunu belirtir" <http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1425>, 18.02.08; Ayrıca bkz. Lütem, **a.g.m.**, Aralık 2001-Ocak-Şubat 2002, s. 14-32.

⁷⁶⁸ **27 Eylül 2006 tarihli Türkiye'nin Katılım Sürecinde Kaydettiği İlerlemeye ilişkin AP Kararı:** "I. AP ve bazı üye Ülkelerin sayısız çağrısına rağmen, Türkiye'nin Ermeni soykırımını halen tanımadığı, AC. Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı dayanağı olmayan ablukayı sürdürmesi, bunun bölgenin istikrarını tehdit ederek, iyi ilişkileri zedelemesi ve yenilenen Katılım Ortaklığı öncelikleri ile Müzakere Çerçevesi gerekliliklerini ihlal etmesi, hususlarını göz önünde bulundurarak aşağıdaki kararları almıştır: **56.** Türkiye'nin geçmişteki trajik tecrübeleri aşmak için BM'in himayesinde olması gereken uzmanlar komitesi oluşturulması yönündeki teklifini ve Ermenistan'ın söz konusu öneri hakkındaki görüşünü not etmekte, Türk ve Ermeni Hükümetleri'ni taraflarca kabul edilebilecek bir teklife gidecek uzlaşma sürecini sürdürmeye davet etmekte, Türkiye'de yakın zamanda yapılan tartışmalar yoluyla üzücü geçmişin tartışılması için en azından bir başlangıç yapılmasını memnuniyetle karşılamakta, Ermeni soykırımının tanınmasının resmi olarak Kopenhag Kriterleri'nden biri olmadığını, ancak üyelik yolundaki bir ülkenin geçmişle uzlaşması ve geçmişini kabul etmesinin vazgeçilmez olduğunu vurgulamakta, bu bağlamda Türk makamlarını bu konu üzerinde çalışmakta olan araştırmacı, aydın ve akademisyenlerin arşivlere ve ilgili belgelere erişimini sağlayarak işlerini kolaylaştırmaya çağırmakta; Türkiye'yi ön koşul olmaksızın Ermenistan ile diplomatik ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeye, ekonomik ablukayı kaldırmaya, Parlamento tarafından 1987 ve 2005'te kabul edilen kararlar uyarınca kara sınırını yakın zamanda açmaya, bu şekilde AB'ne katılım için zorunlu olan Katılım Ortaklığı önceliklerini ve Müzakere Çerçevesi'ndeki 'sınır uyumsuzluklarının barışçı yollardan çözümü'ne ilişkin gereklilikleri yerine getirmeye davet etmekte ve diğer azınlıklara yönelik benzer bir tutum benimsenmesi gerektiğini düşünmektedir (Pontus Rumlari ve Süryaniler gibi)" <http://www.ikv.org.tr/pdfs/APEurlingsRaporu.pdf>, 18.02.08.

İlişkilerine Dair AP İlke Kararı'nda⁷⁶⁹ ise, Ermeni lobisinin tüm gayretlerine rağmen “soykırım” konusuna değinilmemiş, (*Ermenistan kastedilerek*) Türkiye'nin her türlü abluka ve sınırların kapanmasından kaçınması gerektiği bildirilmiş ve Türkiye ile Ermenistan'dan uzlaşma konusunda bir süreç başlatmaları istenmiştir. Yine AP'nun, 17 Ocak 2008 tarihinde, AB'nin Güney Kafkasya politikası hakkında kabul ettiği bir başka kararında da sözde soykırım iddiaları yer almamış, “geçmiş olayların açıkça ve dürüstçe tartışılması için Türkiye'nin ciddi ve yoğun çaba göstermesine” dair ifadelerle, 1915 olaylarının bir tarihçiler ortak komisyonu tarafından incelenmesi için Türkiye'nin Ermenistan'a yaptığı, ancak Ermenistan tarafından kabul edilmeyen önerisi dolaylı bir şekilde desteklenmiştir. Diğer yandan bu kararda da Türkiye ve Ermenistan'dan, bugün ve geçmiş için, bir uzlaşma süreci başlatmaları, Avrupa Komisyonu'nun bu sürece yardımcı olması, ayrıca Avrupa Komisyonu ve Konseyi'nin, Türkiye'nin Ermenistan ile olan sınırının açılması konusunu bu iki ülkenin makamlarıyla ele alması istenmiştir⁷⁷⁰.

AP'nun kararlarında Ermeni sorununa başta sözde soykırım olmak üzere çeşitli boyutlarıyla sıkça yer verilirken, KOB'lerinde⁷⁷¹ ve Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nde⁷⁷² sözde soykırım konusuna yer verilmemiş, ancak genel ifadelerle “sınır sorunlarının barışçıl yollarla çözülmesi” için her türlü çabanın gösterilmesi ve bu “süreci olumsuz yönde etkileyebilecek hareketlerden kaçınılması” çağrısında bulunulmuştur.

⁷⁶⁹ **24 Ekim 2007 Tarihli Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerine Dair AP İlke Kararı:** “23. Türkiye'nin Müzakere Çerçevesi'nde belirtilen gerekliliklerle uyumlu iyi komşuluk ilişkileri taahhüdüne büyük önem verir; Türkiye'den komşu ülkelere yönelik ekonomik ambargolara son vermesi, sınır kapılarını açması, tehdit veya gerilim meyilli askeri faaliyetlerden kaçınması beklentisini tekrar eder; geçmiş hadiselerle ilgili açık ve dürüst bir müzakere de dâhil olmak üzere BM Beyannamesi ve diğer ilgili uluslararası sözleşmelere uygun olarak Türkiye'ye komşularıyla olan önemli sorunlarının çözümü için ciddi ve yoğun bir çaba sarf etme çağrısını yineler; geçmiş ve bugün açısından Türk ve Ermeni Hükümetleri'ne yapılan bir uzlaşma süreci başlatmaları çağrısını tekrar eder; Karadeniz Sinerji Politikası ve AB Komşuluk İlişkileri çerçevesinde gerçekleştirilen bölgesel işbirliğinden faydalanmak suretiyle Komisyon'u Türk-Ermeni uzlaşmasına yardımcı olmaya davet eder” <http://www.abgm.adalet.gov.tr/dokumanlar/EPresolution2007TR-EN.pdf>, 18.02.08.

⁷⁷⁰ AB'nin genişlemeden sorumlu üyesi Olli Rehn de, “Avrupa'nın Gelecek Sınırları” adlı kitabında, 1915 olaylarından “1915 trajedisi” olarak bahsetmekte ve Türk-Ermeni ilişkilerinde sınırların açılmasından 1915 trajedisine kadar iki taraflı sorunlar üzerinde kapsamlı bir diyalog oluşturulmasının Türkiye'nin yararına olduğunu iddia etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rehn, **a.g.e.**, s. 144; Lütem, Ömer Engin, “Avrupa Parlamentosu ve Ermeni Sorunu”, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2909>, 18.02.08.

⁷⁷¹ Bkz. Dipnot No. 623, 624, 625 ve 626.

⁷⁷² Bkz. Dipnot No. 631.

Bilindiği üzere siyasi, ekonomik ve müktesebat kriterlerine uyum konusunda aday ülkenin sağladığı ya da sağlamasının beklendiği gelişmelere yer verilen ve genişleme sürecinin bir parçasını oluşturan İlerleme Raporları, üye aday devletlerin performanslarının değerlendirildiği belgelerdir. Türkiye için 1998 yılından itibaren yayımlanmaya başlanan İlerleme Raporları'nda Ermenistan sorunu ile ilgili olarak⁷⁷³,

⁷⁷³ İlerleme Raporları'nda yer verilen Ermeni sorununa ilişkin düzenlemelerden bazıları şunlardır: "Politik açıdan, değerlendirme, kamu otoritelerinin işleyişinde bazı anormallikler olduğunu, insan hakları ihlallerinin devam ettiğini ve azınlıklara muamele konusunda önemli eksikler bulunduğunu göstermektedir... Bu sorunların çözülmesine ek olarak, Türkiye, muhtelif komşu ülkelerle tüm anlaşmazlıkların uluslararası hukuka uygun olarak barışçı yollarla çözümlenmesine yapıcı bir katkıda bulunmalıdır" **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, s. 41, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, 29.01.08; "Din özgürlüğü bakımından, Lozan Andlaşması ile tanınan dinsel azınlıklar ve diğer dinsel azınlıklar arasında bir muamele farklılığı hâlâ mevcuttur" **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu**, s. 13, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, 29.01.08; "Diğer komşu ülkeler ile ilişkiler konusunda, Türkiye, Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya ile ikili ilişkileri daha da geliştirmeye devam etmektedir. Eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından teklif edilen Kafkas İstikrar Paketi, esas olarak Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle, henüz gerçekleşmemiştir. Türkiye, Ermenistan sınırını kapalı tutmaya devam etmektedir" **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 50, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, 29.01.08; "...Türkiye'nin Ermenistan sınırı hâlâ kapalıdır..." **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 87, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, 29.01.08; "Din özgürlüğü teminat altında olup, Müslüman olmayan dini topluluklar yasal engellerle karşılaşmaktadır. Aşağıda belirtildiği gibi, bu engellerden bir kısmı Ağustos 2002 Reform Paketi'nde ele alınmıştır. Müslüman olmayan dini topluluklar, 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ile tanınmış olsun (Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler) veya olmasın, Türkiye'de, tüzel kişiliklerinin ve mülk edinme haklarının olmaması ve din adamı yetiştirme yasağına ilişkin sorunlarla karşılaşmıştır. Taşınmazların tapu kayıtları, bireyler ya da vakıflar adınadır. Müslüman olmayan dini topluluklar söz konusu olduğunda, sadece 1936 tarih ve 2762 sayılı Kanun çerçevesinde beyan edilen taşınmazlar yasal olarak tanınmış ve 1936'daki listede yer almayan tüm taşınmazlar Türk Devleti tarafından devralınmış veya el konulma riski taşımıştır. Ermeni, Rum ve Katolik mülklerine ya el konulmuştur ya da el konulma riski söz konusudur. Geçtiğimiz aylarda, Ermenilere ait mülklere el konulmasıyla ilgili iki dava görülmüştür... Dini azınlıkların din adamı yetiştirmelerine ilişkin yasak devam etmektedir. Türk olmayan din adamları, vize ve ikamet izni alma konusunda sıklıkla zorluklar yaşamaktadır. Ermeni Patriği, İstanbul'da, Hıristiyanlık eğitimi yapacak özel bir üniversite bölümü kurulmasını talep etmiştir. Yetkililer bu öneriyi kabul etmiş, fakat eğitimde Müslümanların görevli olmasında ısrar etmiştir. Bu husus, Patrik tarafından reddedilmiştir... Dini cemaatler kendi okullarına sahip olabilmektedir. Ancak, bu tür okulların, başkandan (ilgili dini cemaatin) daha yetkili ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir (Müslüman) temsilcisi olan bir başkan yardımcısı olmak zorundadır... Yetkililerin, din adamlarının işlerini zorlaştırdıklarına ilişkin raporlar bulunmaktadır." **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, s. 29-31, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, 29.01.08; "Din özgürlüğüne ilişkin olarak, mülkiyet hakkı ve ibadethane açılması hakkında düzenlemeler kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bu düzenlemelerin etkileri sınırlı kalmıştır. Gayrimüslim dini azınlıklar, tüzel kişilik, mülkiyet hakkı ve iç yönetim konularında ciddi engellerle ve din adamı yetiştirme yasağıyla karşılaşmaya devam etmektedirler. Eylül 2003'de dört önemli gayrimüslim dini topluluk (Rum-Ortodoks, Katolik, Ermeni ve Süryani) temsilcileri mevcut tüm sorunların çözümü

kavuşturulması için Türk makamlarına ortak bir başvuru yapmışlardır. Mülkiyet hakkına ilişkin olarak, 4'üncü uyum paketi ile Vakıflar Kanununda değişiklik yapılmış ve Ocak 2003'de bir yönetmelik yayımlanmıştır. Söz konusu yönetmelik, (Ekim 2002 tarihli yönetmelikten farklı olarak) cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmeleri, bunlar üzerinde tasarrufla bulunmaları ve taşınmaz malların vakıf adına tescili için Bakanlar Kurulu'ndan izin alınması şartını kaldırmaktadır. Yönetmeliğe göre, izin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilmekte ve fakat 'gerektiğinde' ilgili bakanlık ve kamu kurum ve kuruluşlarının görüşü alınmaktadır. 6'ncı Uyum Paketi ile azınlık vakıflarının taşınmaz mal tescili için başvurusu süresi 6 aydan 18 aya uzatılmıştır. Ocak 2003 tarihli Yönetmelik, hâlâ yalnızca gayrimüslim cemaatlere ait vakıflara atıf yapmaktadır. Bu husus, Katolik ve Protestan cemaatleri dâhil olmak üzere, vakıf kuramayan diğer dini toplulukları kapsam dışında tutmaktadır. Ayrıca, Yönetmeliğe ekli listede yer alan 160 vakıf dışındaki vakıflar taşınmaz mal tescil ettirememektedir. Gayrimüslim cemaatleri açısından ciddi bir endişe teşkil eden el konulmuş taşınmazlar konusu halen ele alınmış değildir. Bu cemaatlerin tüzel kişiliği olmadığından, taşınmazları her zaman el konulabilme riski taşımaktadır ve taşınmazların hukuki yollarla geri alınması çabalarında birçok engelle karşılaşmaktadır. Rum Ortodoks cemaati, el konulan taşınmazların bazılarını geri almak amacıyla yakın zamanda AİHM'ne müracaat etmiştir. Taşınmazların tescili ile ilgili olarak vakıflar ciddi zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Resmi verilere göre, 116 vakıf tarafından toplam 2.234 başvuru yapılmıştır. Başvuruların büyük bir kısmı, ya söz konusu taşınmazların kamu kurumları veya özel şahıslar adına tescili yapılmış olduğundan uygun görülmemiş (622) ya da 'tamamlanması için başvurana iade' edilmiştir... Dini vakıflar, özerkliklerini önemli ölçüde sınırlayıcı şekilde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün müdahalelerine maruz kalmaya devam etmektedir. Mütevellilerin azledilmesi ve vakıf mallarının yönetimine ve muhasebesine müdahale imkânı bunlar arasında yer almaktadır. Resmi verilere göre, 2001-2003 döneminde 406 vakıf fesholmuştur. Vakıf yönetim kurulları, gerçekleştirilmediği takdirde vakfın varlığını tehdit eden seçimler konusunda özel sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Yönetim Kurulu seçimlerinde vakfın hizmet verdiği alanda bir seçmen grubu olması gerektiğinden, seçmenlerin zamanla o bölgeden taşınmış olmaları, seçimlerin yapılmasını olanaksız kılmaktadır. Seçimlerin zamanında yapılmaması, vakıf mallarına el konulmasına neden olabilmektedir. Bu sorunu aşmak üzere vakfın hizmet verdiği alan genişletilebilmektedir, ancak örnekleri azdır; vakıfların büyük çoğunluğu bundan yararlanamamaktadır. İbadet yeri açma iznine ilişkin olarak, 6'ncı Uyum Paketi ile İmar Kanunu'nda değişiklik yapılmış ve ardından Eylül 2003'de bir genelge yayımlanmıştır. Bu değişiklik ile 'cami' ibareleri 'ibadet yeri' şeklinde değiştirilerek, kilise ve sinagoglar söz konusu düzenleme kapsamına dâhil edilmiştir... Kaynak sıkıntısı dini azınlık cemaatlerinin çoğunun yurtdışında din adamı yetiştirmesine engel olmakta, tabiiyet kriteri ise Süryani ve Keldani kiliselerinde olduğu gibi, Türk olmayan din adamlarının çalışma imkânını ve Ekümenik Patrik olma imkânını sınırlandırmaktadır... Azınlıklar, yetkililerin bazı ayrımcı uygulamalarına maruz kalmaktadır. Devlet tarafından hazırlanan tarih ders kitaplarının azınlık gruplarına yönelik düşmanlık hissi uyandırdığına ilişkin şikâyetler bulunmaktadır. Ayrıca, Nisan 2003'de, Milli Eğitim Bakanlığı okullara bir genelge göndererek Ermeni, Yunan-Pontus ve Süryaniler ile ilgili tartışmalı tarihi olaylar hakkında konferans ve kompozisyon yarışması düzenlenmesi talimatını vermiştir... Azınlıklar, yetkililerin bazı ayrımcı uygulamalarına maruz kalmaktadır. Devlet tarafından hazırlanan tarih ders kitaplarının azınlık gruplarına yönelik düşmanlık hissi uyandırdığına ilişkin şikâyetler bulunmaktadır. Ayrıca, Nisan 2003'de, Milli Eğitim Bakanlığı okullara bir genelge göndererek Ermeni, Yunan-Pontus ve Süryaniler ile ilgili tartışmalı tarihi olaylar hakkında konferans ve kompozisyon yarışması düzenlenmesi talimatını vermiştir." **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 30-35, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, 29.01.08; "...İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan Azınlıklar Dairesi hala azınlıklarla olan ilişkilerden sorumludur. Azınlıklar belirli ayrımcı uygulamalara tabi tutulmaya devam etmektedir. Azınlık toplulukları üyelerinin, üst düzey idari ve askeri görevlere gelmekte güçlüklerle karşılaşmaları bildirilmektedir. 2003-2004 eğitim yılında okutulan tarih kitapları, azınlıkları hâlâ güvenilmez, hain ve devlete zarar veren kişiler olarak göstermektedir. Ancak, resmi makamlar ders kitaplarındaki ayrımcı ifadeleri incelemeye başlamışlardır ve Mart 2004'te okullardaki ders kitaplarında ırk, din, cinsiyet, lisan, etnik köken, felsefi inanç veya din nedeniyle ayrımcılık yapılmaması gerektiği yolunda bir Genelge yayımlanmıştır. Musevi, Rum ve Ermeni okullarında çifte müdürlük konusunda (bu okulların müdür

genel olarak ifade edilirse, 2005 Yılı İlerleme Raporu hariç olmak üzere, sözde “soykırım” veya soykırım anlamına gelebilecek “*trajik olay*” ifadesine yer verilmediği görülmektedir. Ancak, söz konusu belgelerde Ermeni sorununun; azınlık hakları, sınır sorunları, komşu ülkelerle ilişkiler, gayrimüslimlere ait taşınmazlar, din adamı yetiştirilmesi, dini eğitim ve dil eğitimi konularıyla bağlantılı olarak ele alındığı ve taleplerde bulunduğu görülmektedir.

AB Komisyonu tarafından hazırlanan Strateji Belgeleri’nde⁷⁷⁴ de; Ermenistan sınırının kapalı tutulduğu, Ermenileri de dolaylı olarak kapsayacak şekilde azınlık

yardımcısı, Milli Eğitim Bakanlığı’nı temsil eden bir Müslüman’dır ve müdürden daha fazla yetkiye sahiptir) resmi makamlarla başlatılan diyalog devam etmektedir. Mayıs 2004’te Milli Eğitim Bakanlığı, anneleri azınlık üyesi olan çocukların da bu okullara gidebileceğini açıklamıştır (daha önce sadece babaları azınlık üyesi olan çocuklar bu okullara gidebiliyordu). Ancak ebeveynlerin azınlık statüleri konusundaki beyanı, Milli Eğitim Bakanlığı’nın yapacağı bir değerlendirmeye tabi olacaktır...” **Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu**, s. 40-41, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, 29.01.08; “Türkiye’nin Ermenistan ile sınırı hala kapalıdır. Bununla beraber, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ikili diyalog süreci, Dışişleri Bakanları dâhil, çeşitli seviyelerde devam etmektedir. Bu süreç çerçevesinde, resmi yetkililer arasında dokuz görüşme gerçekleştirilmiştir. Türk Başbakanı ile Ermenistan Cumhurbaşkanı arasında resmi bir mektup teatisi gerçekleştirilmiştir. Türkiye Başbakanı 2005 Nisan tarihli mektubunda, 1915 yılının trajik olaylarının tartışılması amacıyla, bağımsız tarihçiler ile uluslararası uzmanlardan oluşan ve ilgili tüm arşivlere şartsız erişim imkânı bulunan ortak bir komisyon kurulmasını önermiştir. Ermenistan Cumhurbaşkanı cevabında, tarihçilerin görevlendirilmesi yerine, her iki hükümetin önce diplomatik ilişki kurmalarını ve kapalı sınırlar dâhil, ilişkilerdeki kritik sorunların tümüyle ilgilenecek ortak bir hükümet komisyonu kurulmasını dikkate getirmiştir. Her iki liderin Avrupa Konseyi Zirvesi marjında Varşova’da bir araya gelmeleri beklendiği halde, görüşme gerçekleşmemiştir. Birçok Türk şehirden Erivan’a doğrudan uçuşlar devam etmektedir. 1915 yılı trajik olaylarının 90’ıncı yıldönümü arifesinde, Türk akademisyenleri Erivan’daki konferanslara katılmışlardır. Ermeni Parlamenterler Türkiye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. 2005 Eylül ayında, “İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları” başlıklı bir konferans İstanbul’da düzenlenmiştir” **Avrupa Komisyonu Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, s. 151, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, 29.01.08; “2005 yılı Nisan ayında Türkiye Başbakanı ile Ermenistan Cumhurbaşkanı arasındaki resmi mektup teatisinden bu yana, Ermenistan ile ilişkilerde önemli bir gelişme olmamıştır. Türkiye bu ülke ile sınırını açmamıştır. Bu, iyi komşuluk ilişkilerinin oluşturulması için önemli bir adım olacaktır. Bu, özellikle ticaret bağlamında her iki taraf için yararlı olacaktır...” **Avrupa Komisyonu Türkiye 2006 İlerleme Raporu**, s. 72-73, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, 29.01.08; “Ermenistan ile Ermeni ve Türk üst düzey yetkililer arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Türkiye, Ermenistan temsilcilerini, Ocak 2007’de öldürülen Ermeni asıllı gazeteci Hrant Dink’in cenaze törenine ve Mart ayında, Kutsal Haç Akdamar Ermeni Kilisesi’nin resmi açılışına davet ederek sembolik adımlar atmıştır. Ancak, bu konuda ilave esaslı gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye, Ermenistan kara sınırını kapalı tutmayı sürdürmüştür” **Avrupa Komisyonu Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 74, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf, 29.01.08.

⁷⁷⁴ Bkz. **Avrupa Toplulukları Komisyonu 2005 Genişleme Stratejisi Kâğıdı**, <http://www.abmankara.org.tr/guncel/2005genislemeTR.pdf>, 09.02.08; **Avrupa Toplulukları Komisyonu 2006-2007**

hakları ve dini özgürlükler konularına genel olarak vurgu yapılarak, Türkiye'nin azınlık haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeleri onaylamadığı ve kısıtlayıcı yaklaşımını sürdürmeye devam ettiği ifade edilmektedir.

Ermenistan sorunu ile ilgili olarak AB Zirveleri'nde⁷⁷⁵ de, Türkiye veya Türkiye ile ilgili konular görüşüldüğünde, zaman zaman doğrudan veya dolaylı olarak Ermeni

Yıllarında Genişleme Stratejisi ve Başlıca Sınavlar, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/stratejifinal06.doc>, 09.02.08; **Genişleme Stratejisi ve 2007-2008 Dönemindeki Temel Zorluklar Belgesi**, [http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/88345E9C-999A-496C-850B-190CCECF1036/0/2007Strateji Belgesi.pdf](http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/88345E9C-999A-496C-850B-190CCECF1036/0/2007Strateji%20Belgesi.pdf), 19.02.08.

⁷⁷⁵ AB Zirveleri'nde doğrudan veya dolaylı olarak yer verilen Ermeni sorununa ilişkin bazı düzenlemeler şunlardır: **12-13 Aralık 2002 Tarihlerinde İcra Edilen Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi Madde 18**: "... Birlik, 1993 yılında Kopenhag'da karara bağlanan siyasi kriterlere göre, üyeliğin gerçekleşmesi için aday ülkenin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasına saygıyı sağlayacak istikrarlı kurumları yerleştirmesi gerektiğini hatırlatmaktadır" **Madde 19**: AB, Türkiye'yi reform sürecini enerjik bir şekilde sürdürmeye teşvik eder. AB, Aralık 2004'te AB Komisyonu'nun rapor ve tavsiyesine dayanarak Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getirdiğine karar verdiği takdirde, Türkiye'yle katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacağıdır" <http://www.ikv.org.tr/pdfs/kopenhagzirvesonuc-tr.pdf>, 29.01.08; **12-13 Aralık 2003 Tarihlerinde İcra Edilen Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi** "... Türkiye, aynı zamanda, Kopenhag Ekonomik Kriterleri'nin karşılanması konusunda da belirgin bir ilerleme kaydetmiştir. Bununla birlikte, özellikle yargının bağımsızlığı ve işleyişi, temel özgürlüklerin (dernekleşme, ifade ve din) kullanımıyla ilgili genel çerçeve, asker-sivil ilişkilerinin Avrupa'nın uygulamalarıyla daha uyumlu hale getirilmesi, ülkenin Güneydoğusu'ndaki durum ve kültürel haklar konularında daha fazla ve sürekli çabalara ihtiyaç bulunmaktadır" http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/Zirveler/default.htm, 08.02.08; **16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel'de düzenlenen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirgesi Madde 21**: "Avrupa Konseyi, AP tarafından 15 Aralık 2004 tarihinde alınan kararı not almıştır" http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/Zirveler/default.htm, 08.02.08; **5-16 Haziran 2006 Brüksel Avrupa Konseyi Başkanlık Zirvesi Sonuç Bildirgesi Madde 54**: "...AB Konseyi, reform sürecini hızlandırma ve reformları tümüyle ve etkili bir şekilde ülke genelinde uygulama yönünde Türkiye'ye çağrıda bulunmaktadır. Böylece reform sürecinin geri dönülmezliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasının yanı sıra iyi komşuluk ilişkileri taahhüdü de dâhil olmak üzere Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesinde de ilerleme kaydedilecektir. Bu çerçevede, sorunların barışçı yollarla çözümünü olumsuz etkileyecek tüm faaliyetlerden kaçınılması gerekmektedir" <http://www.ikv.org.tr/pdfs/16Haz2006Zirve-ceviri.pdf>, 08.02.08; **10 Aralık 2007 Tarihinde İcra Edilen AB Dış İlişkiler Konseyi Sonuç Bildirgesi** "... Konsey, Türkiye'de 2007 yılında siyasi reformlar alanında sınırlı ilerleme sağlanmış olmasından dolayı üzüntü duymaktadır. Bununla birlikte, Türk Hükümeti'nin reform sürecini sürdürme ve mevcut eksikliklere hitap etme konusunda açıklamış olduğu niyeti ve yenilediği taahhüdünü memnuniyetle karşılamaktadır. Konsey bu taahhütlerin kısa süre içinde gerçek ve somut eyleme dönüştürülmesini beklemektedir. Konsey, Anayasa'nın gözden geçirilmesine ilişkin olarak devam etmekte olan süreci not etmektedir. Bu, Türk Anayasa hukukuna Avrupa standartlarının bütünüyle dercedilmesi bakımından kilit bir fırsat teşkil etmektedir. Bununla birlikte Konsey, bu sürecin özellikle ifade özgürlüğü ve dini özgürlükler gibi Türkiye'nin zaman kaybetmeden ilerleme kaydetmesi gereken ve uzun süreden beri beklenen reformların gecikmesine yol açmaması gerektiğinin altını çizer. Yargı reformu, yolsuzlukla mücadele, azınlık hakları ile kültürel hakların kuvvetlendirilmesi, kadın hakları, çocuk hakları, sendikal haklar ve ordunun sivil denetimi gibi alanlarda da önemli ilave çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunmaktadır... Müzakere Çerçeve Belgesi ve önceki Avrupa Konseyi ile Konsey Sonuçları doğrultusunda, Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz taahhüdü ile uyumsuzlukların gerektiğinde UAD'nın yargı yetkisi de dâhil olmak üzere, BM Şartı'na uygun olarak barışçı yollarla çözümlenmesine bağlılık

sorununa yer verildiği, sözde soykırım veya bu anlama gelebilecek bir ifade kullanılmadığı, ancak zirve sonuç bildirgelerinde AP tarafından alınan kararlara ve Komisyon Bildirimleri'ne atıfta bulunulduğu görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, AB'nin bütün organlarının, özellikle 2006 yılından itibaren Ermeni sorununa ilişkin olarak kullandıkları üslubu yumuşattıkları tespit edilmiştir. Türkiye ile Ermenistan arasındaki sözde soykırım iddiaları, Dağlık Karabağ'ın işgali ve Türkiye-Ermenistan sınırının tanınmasına yönelik Ermenistan'ın tutumu konularında bir değişiklik olmadığına göre bu gelişmede, Türkiye'nin son yıllarda arşivlerini uluslararası kamuoyuna açarak bilim adamlarını incelemeye ve bulgularını paylaşmaya davet etmiş olmasının da etkisi bulunmakla birlikte, esas olarak, AB'nin Kıbrıs sorununu ön plana çıkarmış ve müzakere sürecinin gelişmesini Kıbrıs'la ilgili gelişmelere bağlamış olmasının önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Ermeni sorununa ilişkin sert tutumun devam ettirilmesinin süreci daha fazla gereceğini ve Türkiye'nin, AB tarafından hiç de arzu edilmeyecek tepkilerine neden olabileceğini hesaplayan AB'nin, Kıbrıs'la ilgili sorunların bir şekilde aşılması halinde, Ermeni sorununu bir "kriter" olarak yeniden masaya koymasının, ayrıca parlamentolarında sözde Ermeni soykırımını tanıyan on AB üyesi Devletin müzakere sürecinde konuyu gündeme getirmelerinin kuvvetle muhtemel olduğu düşünülmektedir.

2.6. Üye Adaylık Sürecinin İç Güvenlik Sorunu Üzerine Etkisi

Türkiye'nin AT/AB'ne üye adaylık sürecinin sadece dış güvenlik üzerine etkisini incelemenin konunun bir boyutunun eksik bırakılması anlamına geleceği açıktır. Çünkü bu sürecin, belki de dış güvenlikten daha fazla ve fakat dış güvenlikle bağlantılı olarak iç güvenlik üzerine de önemli etkisi olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. AB'ne üye adaylık sürecinde, bugün birliğe üye olmuş Devletlerin adaylık süreçlerinde olduğu gibi, AB'ne uyum çerçevesinde Türkiye'den de bir takım koşulları yerine getirmesinin istenmesi doğal olarak görülmektedir. Ancak, AB, Türkiye'den, diğer üye Devletlerin adaylık süreçlerinde ve hatta tam üyelikleri gerçekleştikten sonra bile istemediği bazı koşulları yerine getirmesini talep etmekte ve bunları üyelik için birer

göstermesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda, iyi komşuluk ilişkileri ve uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü olumsuz etkileyecek her türlü tehdit ve eylemden kaçınılması gerekmektedir..." http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/Zirveler/default.htm, 16.02.08.

“*kriter*” olarak Türkiye’nin önüne koymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin üniter yapısını ve ülke bütünlüğünü hedef alan bu taleplerden konu itibarıyla öncelikle üzerinde durulması gerektiği düşünülenler; AB tarafından anlaşmalara aykırı olarak varlığı ileri sürülen azınlıklar ve etnik/dini gruplar meselesi ile bunlarla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı (*terör sorununun Kürt kökenli vatandaşlarımızla ilişkilendirilmesi, terörle mücadelenin siyasi ve insan hakları ihlali olarak değerlendirilmesi, TSK’nin görevlerini düzenleyen yasalarda değişiklik yapılması, MGK’nun yapısının ve fonksiyonunun değiştirilmesi, TCK’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi, Türkçeden başka dillerde eğitim, geçici ve gönüllü köy koruculuğu sistemi, vakıflar meselesi, mahalli idarelere yetki devri, misyonerlerin serbestçe faaliyet göstermelerine izin verilmesi vb.*) sorunlardır.

Özellikle 1990’lı yıllardan itibaren, SSCB’nin dağılmasıyla birlikte, uluslararası ilişkiler gündemini en fazla meşgul eden konulardan birisi haline gelen azınlıklar sorunu, bu tarihe kadar ekonomik tedbirlerle sorunu çözebileceğine inanan AB’nin de gündeminin üst sıralarına çıkmaya ve Birlik içerisinde tartışılmaya başlanmıştır. Ancak, bir yandan azınlık kavramının giderek daha geniş coğrafyalara yayılması ve nitelik bakımından derinleşmesi, diğer yandan da üye Devletler arasındaki farklı anlayış ve uygulamalar nedeniyle, Birlik içerisinde bugüne kadar bir anlayış birliği sağlanamamış, tutarlı ve istikrarlı bir azınlık politikası oluşturulamamıştır⁷⁷⁶.

Azınlık kavramı genel olarak, geniş (*sosyolojik*) ve dar (*hukuksal*) olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Sosyolojik açıdan azınlık, bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan, çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba denmektedir⁷⁷⁷. Hukuksal açıdan azınlık ile ilgili olarak tüm devletlerin üzerinde

⁷⁷⁶ Taşdemir, Hakan; Saraçlı, Murat, “AB ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 2, Sayı 8, 2006, s. 25-35; Baskın, Oran, “Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 20, Ankara, 2003, s. 64, Dipnot No. 3; Özkan, Gürsel, “Anayasa Değişikliği ve Resmi Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, http://www.akader.info/KHUKA/2001_eylul/anayasa_degisikligi.htm, 03.03.08.

⁷⁷⁷ Azınlık kavramı ile ilgili farklı kaynaklarda farklı tanımlamalara rastlamak mümkündür. Örneğin Türkdoğan; “Azınlıklar, bir kültür içinde fizyonomi, dil, örf ve adetler veya kültürel örnekler (bu öğelerin herhangi bir bileşimi de dâhil) açısından farklılaşma nedeniyle hâkim gruptan ayırt edilebilen alt gruplardır. Bu gibi alt gruplar asli olarak farklı ve hâkim gruba ‘ait olmayan’ olarak kabul edilirler. Bu nedenle onlar kültürel yaşama tam katılımdan bilinçli veya bilinçsiz olarak dışlanırlar” tanımını kendi görüşüne yakın bulmaktadır. Bozkurt azınlıkları; “bir ülkede yaşayan ve birbirlerine müşterek ırk, dil, din, kültür bağları ile bağlı olan ve kendilerini, o ülkede yaşayan çoğunluğa nazaran bu

uzlaştığı bir tanım bulunmamakla birlikte, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu (1999 yılından itibaren *İnsan Haklarının Korunması Alt Komisyonu*) raportörü Francesco Capotorti'nin 1978'de önerdiği “Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan gruptur” tanımının temel bir çerçeve oluşturduğu kabul edilmektedir⁷⁷⁸.

Bu ve benzer tanımlar temelinde azınlık olmanın ana öğelerini ortaya koymak mümkündür. Bunlar; farklılık, sayısal açıdan az olma, başat olmama, vatandaş olma ve öz bilince (*azınlık bilinci*) sahip olmaktır. Azınlık olmanın ana öğeleri olarak belirtilen bu beş koşuldan ilk dördü azınlık olmanın nesnel koşulları, son koşul ise azınlık olmanın öznel koşulu olarak nitelendirilmektedir. Buna göre mevcut hukuksal durumun üç temel yansımasından söz etmek mümkündür. İlk olarak, başka yönleri oluşmamış olsa da hukuksal bir azınlık tanımı kapsamına dâhil olabilecek gruplar, etnik, din ya da dil özelliklileri ile farklılık arz eden gruplardır. İkinci olarak, bu niteliklerden birini ya da birkaçını gösteren kesimin kendiliğinden ve mutlaka azınlık tanımı içerisine girdiği söylenemez. Üçüncü olarak ise uluslararası hukuk, üzerinde uzlaşmış hukuki bağlayıcılığı olan bir azınlık tanımının bulunmaması nedeniyle, devletlere herhangi bir topluluğu “azınlık” olarak tanıma yükümlülüğü getirmemektedir⁷⁷⁹.

bakımlardan farklı hisseden gruplar” olarak; Oran ise günümüzdeki anlamıyla azınlığı “ulusun çoğunluğundan farklı nitelikler taşıyan (nesnel unsur) ve bu nitelikleri kimliğinin vazgeçilmez parçası sayan (öznel unsur) ve başat olmayan küçük grup” olarak tanımlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkdoğan, Orhan, **Etnik Sosyoloji-Türk Toplumunun Etnik Yapısı**, Timaş Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul, 2006, s. 20-23; Oran, **a.g.m.**, 2003, s. 63; Bozkurt, Gülnihal, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1993-43-01-04/AUHF-1993-43-01-04-Bozkurt.pdf>, 03.03.08; Özkan, Gürsel, **a.g.m.**

⁷⁷⁸ Uluslararası Sürekli Adalet Divanı da, 1935 yılında Arnavutluk'taki Yunan Azınlık Okulları konusunda verdiği danışma görüşünde, azınlık kavramını çok genel olarak tanımlamış ve azınlıkların dil, din veya etnik niteliklerden bir ya da birkaçı açısından toplumun çoğunluğunu oluşturanlardan ayrılan kesimler olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşdemir; Saraçlı, **a.g.m.**, s. 25-35; Acer, Yücel, “Azınlıklar ve Hakları: Biraz da Hukuk Konuşsun”, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=203&type=7>, 03.03.08; Özkan, Gürsel, **a.g.m.**

⁷⁷⁹ Taşdemir; Saraçlı, **a.g.m.**, s. 25-35; Acer, **a.g.m.**; Özkan, Gürsel, **a.g.m.**

Azınlıklar ilk olarak I'inci Dünya Savaşı sonrasında, MC döneminde uluslararası örgütlerin denetimi ve güvencesi altına alınmış, MC'nin garantörlüğünde yapılan genellikle çok taraflı anlaşmalarla⁷⁸⁰ bir azınlık rejimi oluşturulmuş ve azınlık hakları konularında önemli adımlar atılmış; ancak geliştirilen rejim, evrensel olamaması ve işleyiş kurallarının belirsiz olması gibi nedenlerle fazla işlevsel olamamış ve yerini BM azınlık sistemine bırakmıştır. Azınlıkların korunması konusunda en önemli işlevi gören örgütlerin başında gelen BM, 10 Aralık 1948 tarihinde kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirisi⁷⁸¹ ile azınlık haklarıyla ilişkilendirilebilecek önemli hükümlere yer vermiş; 16 Aralık 1966 tarihinde azınlık hakları konusunda temel belgelerden kabul edilen Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ni⁷⁸² kabul etmiştir. BM'in yanında Avrupa Konseyi ve AGİT gibi bölgesel kuruluşların da insan hakları ve bu kapsamda azınlık haklarıyla ilgili girişimlerde bulunmaya başlamalarıyla birlikte çok sayıda çalışma ve belge ortaya çıkmıştır. Günümüzde, insan hakları temelinde, henüz bir azınlıklar rejiminden söz etmek mümkün olmasa bile, özellikle BM, Avrupa Konseyi ve AGİT bünyesinde azınlıkların korunmasına yönelik ortak standartlar oluşturma çabalarına devam edildiğini de ifade etmek gerekmektedir⁷⁸³.

⁷⁸⁰ Bu anlaşmalara örnek olarak müttefiklerin; Polonya ile 28 Haziran 1919, Yunanistan ile 19 Ağustos 1920, Yugoslavya ve Çekoslovakya ile 10 Eylül 1919 ve Romanya ile 09 Aralık 1919 tarihlerinde akdedilen anlaşmalar ile Almanya ve Polonya arasındaki 15 Mart 1992 tarihli Anlaşma gösterilebilir. Bkz. Aytaç, Mehlika, "İnsan Hakları Yönünden Türkiye'de Azınlıkların Hukuki Durumu", http://www.yayin.adalet.gov.tr/dergi/1_sayi%20i%C3%A7erik/mehlika_aytac.htm, 03.03.08.

⁷⁸¹ BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin azınlık haklarıyla ilişkilendirilebilecek maddeleri şunlardır: "**Madde 2. Ayrımsız Olarak Haklara Sahip Olma:** Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi hangi bir nedenle ayırım gözetilmeksizin, bu Bildiri'de yer alan bütün haklara ve özgürlüklere sahiptir... **Madde 7. Hukuk Önünde Eşitlik:** Herkes hukuk önünde eşittir ve hiç bir ayrımcılığa tabi tutulmadan hukukun korumasından eşit olarak yararlanır... **Madde 15. Vatandaşlık Hakkı:** Herkes vatandaşlık hakkına sahiptir. Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlık hakkından yoksun bırakılamaz ve vatandaşlığını değiştirme hakkı elinden alınamaz. **Madde 18. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü:** Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir..." Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/aihmeb.htm>, 03.03.08; Aytaç, **a.g.m.**

⁷⁸² Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin, diğer ilgili maddeleri yanında, azınlık haklarına özgü düzenlemesi şu şekildedir: "**Madde 27. Azınlıkların korunması:** Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez" Bkz. http://undp.un.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf, 03.03.08; Taşdemir; Saraçlı, **a.g.m.**, s. 25-35.

⁷⁸³ Taşdemir; Saraçlı, **a.g.m.**, s. 25-35; Canbolat, **a.g.e.**, 2003, s. 257-266; Karaosmanoğlu, Fatih, "Türkiye'nin İç ve Dış Güvenliği: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Azınlık Hakları Perspektifinden Bakış", **Uluslararası Polislik ve İç Güvenlik**, Der. Tülin Günşen İçli; Fatih Karaosmanoğlu, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. 139-143.

Konu itibarıyla önem arz eden AB'nin azınlıklar konusuna yaklaşımı ise, temelde insan hakları çerçevesinde olmuş, hatta 1990'lara değin azınlıklar konusuna uzak durmaya özen gösterilmiştir. Bunun nedenlerinden biri Ortak Pazar'a doğru giden Avrupa bütünleşmesinin etnik sorunları da kendiliğinden çözeceğine yönelik beklenti, bir diğeri ise 1945-1989 arası dönemde devletlerin, ulusal azınlık⁷⁸⁴ haklarının tanınmasının kendi egemenliklerini zayıflatmasından ve hoşnutsuz etnik grupların ayrılıkçı veya toprak talep eden emellerine cesaret vermesinden korkmaları olmuştur. Ancak, yukarıda da değinildiği üzere SSCB, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın 1990'ların başlarında parçalanmaları, büyük bir göç dalgasına neden olmuş; bu durum 1990-1995 yılları arasında Avrupa düzeni ve istikrarı için potansiyel bir tehdit olarak nitelendirilmiş ve azınlıklar meselesinin farklı boyutlarda ele alınmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda, Almanya ve Avusturya gibi sınırları dışındaki azınlıklarla ırksal ve kültürel ilişkileri bulunan devletler, ulusal azınlıklara kültürel, eğitimsel ve dinsel

⁷⁸⁴ BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raportörü Francesco Capotorti'nin azınlık tanımı uluslararası örgütler tarafından da kısmen benimsenmiştir. BM ve AGİT, azınlıkların tanımlanmasında objektif ölçütler olarak dil, din, kültür, nüfusun geri kalanından sayısal olarak daha az olma ve egemen konumda bulunmamayı, subjektif ölçütler olarak da kültür, gelenek, dil ve dinin korunması yönündeki istekliliği/bilinci dikkate almaktadırlar. Ancak her iki organizasyon, azınlığın tanımlanmasında temel alınacak ölçütler açısından bir uzlaşmaya varmış olmalarına rağmen, ulusal azınlıkların karakteristiklerinin belirlenebilmesine yönelik bir ayrıma gitmemektedirler. Konuya ilişkin olarak BM Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nun 1999 tarihli raporunda, ulusal azınlıkları ima eder mahiyette, azınlıkların, özel kültürel, dilsel ve diğer özellikleriyle yabancı devletler tarafından bölünen bir ulusun parçaları olarak tanımlandığı görülmektedir. AB Konseyi'nin ulusal azınlık yaklaşımı da, yukarıda ifade edilen objektif ve subjektif ölçütleri temel almaktadır. Dolayısıyla bütün farklı azınlık gruplarının "ulusal azınlık" kavramı içinde değerlendirilmesine yönelik bir eğilim söz konusudur. Ulusal azınlıklar, "köklü tarihsel ve kültürel" farklılığa sahiptirler ve "güçlü bir toprak temeline" dayanmaktadırlar. Tarihsel olaylar nedeniyle "sınırın yanlış tarafında" kalmışlardır. Bu durumda ulusal azınlıklar için önerilebilecek üç seçenek vardır: Sınırların değiştirilmesi, göç ve yerel özerklik. Ancak, bu seçeneklerin aynı bölgede yaşayan azınlıklar açısından geçerli olabileceği dikkatten kaçmamalıdır. Bir ulusal azınlığın üyeleri bir bölgede toplu halde bulunabilecekleri gibi, çok dağınık bir halde de olabilirler. Bu nedenle aynı bölgede yaşama, ulusal azınlığın tanımlanmasında mutlaka temel alınması gereken bir kriter değildir. Önemli olan farklı bir ulusal kimliğin varlığıdır. Farklı ulusal kimliğin var olan bir devletle de ilişkilendirilmesi zorunlu değildir. Zira hiç devlet oluşturamamış grupların da ulusal azınlık kategorisinde değerlendirilmesi mümkündür. Bu değerlendirme, azınlık ve ulusal azınlık arasındaki temel farka da işaret etmektedir. Sair azınlıklar açısından öne çıkan kimlik vurgusu, ulusal azınlıklar söz konusu olduğunda ulusallık boyutu kazanmaktadır. Bunun uzantısında birtakım siyasal taleplerin veya projelerin varlığı kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Bu noktada, grubun kendini tanımlama biçimi de önemli olmaktadır. Zira ulus bilinci ve tanımlaması siyasal projelerin varlığını güçlendirmektedir. Bu da, azınlıkların veya birçok uluslararası organizasyonun bütün azınlıkları içine alacak şekilde kullandıkları biçimiyle ulusal azınlıkların, haklarının ne olacağı sorununun tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Okutan, M. Çağatay, "Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 59, Sayı 2, Ankara, 2004, s. 61-63.

ilişkilerinde otonomi ve çoğunlukta oldukları bölgelerde kendilerini yönetebilme imkânı sağlayan kolektif azınlık haklarının tanınması gerektiğini savunurlarken; Fransa ve Yunanistan başta olmak üzere birçok devlet de, önemli sayıda azınlık topluluklarına sahip olan devletlerin ülkesel bütünlüklerinin ve siyasi istikrarlarının devam ettirilmesi ve azınlık meselelerinin devletlerin iç siyasetleri içerisinde tutulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir⁷⁸⁵.

Günümüzde AB'ne üye Devletlerin azınlık politikalarına genel olarak bakıldığında, henüz bir azınlık politikası standardının Birlik içerisinde oluşmadığı, her devletin kendi toplumsal tarihi ve yaşanmışlığı çerçevesinde öznel bir azınlık hakları konsepti geliştirdiği, birçok devletin azınlıkları, iç ve dış ilişkilerini istikrarsızlaştıran potansiyel veya fiili bir tehdit olarak görmeye devam ettiği ve bu anlayış çerçevesinde azınlık politikalarını şekillendirdikleri görülmektedir⁷⁸⁶.

Türk hukuk tarihinde ise azınlıklar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat öncesi ve sonrasında farklı düzenlemelere konu olmuş; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Lozan Andlaşması hükümlerine tâbi olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde azınlıklar, ülkede uygulanmakta olan İslam hukukuna uygun olarak, etnik kökenleri dikkate alınmadan, sadece mensup oldukları din veya mezhep esasına göre

⁷⁸⁵ AB'nin Çeçenistan sorunu konusunda 23 Ocak 1995 tarihinde yaptığı bir açıklamada, azınlık sorunlarının AGİT kuralları ve Rusya'nın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi AB, bir yandan devletlerden insan haklarına (ve bu kapsamda azınlık haklarına) uymalarını beklerken öbür yandan da azınlıklardan buldukları devletlerin toprak bütünlüklerine saygı göstermelerini istemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşdemir; Saraçlı, **a.g.m.**, s. 25-35.

⁷⁸⁶ Örneğin AB üyesi Devletlerden birisi olan Slovakya, kurulduğu günden bu yana sürekli Macaristan'dan ve Macar azınlık tarafından gelebilecek irredantizmden korkmuş, Macar azınlığın ülkeyi bölünmeye ya da iki uluslu devlete götürmesi endişesini taşımıştır. Bir diğer AB üyesi Devlet olan Yunanistan, Batı Trakya'da bulunan Türklerin azınlık haklarını tanımaktan yıllarca kaçınmış ve onlara yönelik asimilasyon politikası uygulayarak anlaşmalarla kendilerine tanınmış olan haklardan yararlanmalarını önlemiştir. Yine Birliğin kurucu ülkelerinden biri olan Fransa, ülkesinde azınlık bulunmadığını iddia ederek azınlıkları konu alan uluslararası sözleşmeleri imzalanmaktan ve/veya onaylamaktan kaçınmıştır. Buna karşın İspanya, Anayasası'nda özerk toplulukların dil haklarını tanımış ve ülkedeki farklı dillerin, bir kültürel miras olarak anayasal güvence altına alınmasını hükme bağlamış; Belçika Anayasası ülkeyi dört dil bölgesine bölmüş; İtalyan Anayasası dilsel azınlıkların özel yasal güvencelerle korunmasını öngörmüş; Macaristan ve Çek Cumhuriyeti hükümet programlarında azınlıkların korunmasına oldukça geniş yer ayırmışlar ve bu kapsamda çeşitli yasal düzenlemelere gitmişler; İsveç ise 1999'da çıkardığı "İsveç'teki Ulusal Azınlıklar Yasası" gibi birçok yasa ve yürürlüğe koyduğu Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi ve Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı gibi pek çok uluslararası belge ile Birlik içerisinde farklı bir azınlıklar rejimi benimsemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşdemir; Saraçlı, **a.g.m.**, s. 25-35.

gruplandırılmışlar ve “*İslam Milleti, Rum Milleti, Yahudi Milleti*” gibi isimlerle anılmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu, azınlıkları çoğunluğun içinde eritme politikası izlememiş, azınlıklar birbirinden çok farklı olan ve onları azınlık grubuna sokan ayırıcı özelliklerini koruyarak, yüzyıllarca yan yana, ama ayrı ayrı gruplar halinde yaşamışlardır. Bu sistem, Osmanlı azınlıklarının Fransız İhtilali’nden sonra yayılan milliyetçilik ilkelerinden çok çabuk etkilenmelerinde önemli bir etken olmuştur⁷⁸⁷.

Osmanlı İmparatorluğu’nda, Devletin teokratik temellere dayanması nedeniyle, Müslümanlara İslam hukuku ve örfi hukuk kuralları uygulanırken, azınlıklara; özel hukuk alanında mensup oldukları toplulukların din ve sosyal yaşama ilişkin kuralları, kamu hukuku alanında ise İslam hukukunun Müslüman olmayanlar için koyduğu kurallar uygulanmıştır. Bu çerçevede Osmanlı azınlıklarına bazı alanlarda sosyal ve hukuki kısıtlamalar getirilirken, bazı alanlarda da özel haklar tanınmıştır. Ancak, Tanzimat öncesi bu düzenlemeler, 1839’da Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile birlikte değişime uğramış ve din kıstasına dayanan “*millet*” sistemi kaldırılarak, yerine “*Osmanlı vatandaşı*” kavramı konulmuş; böylece hukuki statü farklılıklarına son verilerek, azınlıklar için öngörülmuş ve uygulanmakta olan tüm kısıtlamaların kaldırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Batı’dan kanunlar alınmış, azınlıkların kamu hizmetine girme yasağı kaldırılmış, eyalet ve sancak merkezlerinde kurulan meclislerde Müslümanlarla eşit sayıda azınlık temsilcisi bulundurulmaya başlanmış, ülkede uygulanacak kanun ve tüzük tasarılarını hazırlayacak Şuray-ı Devlet’e de azınlık temsilcileri alınarak yasama işlerine katılmaları sağlanmıştır. Ancak sadece azınlıklarla ilgili olarak çıkartılan 1856 Islahat Fermanı’nda, bir yandan uyruklar arasında fark olmadığı vurgulanırken, bir yandan da azınlıkların eski ayrıcalıkları teyit edilmiştir. 1864 yılından itibaren 1876 Anayasası’na kadar çıkarılan tüm hukuki düzenlemelerde “*Osmanlı tabiiyetinde bulunan herkes, hangi din ve mezhepten olursa olsun, istisnasız ‘Osmanlı’ tabir olunur*” denilerek uyrukluk kavramı getirilmeye çalışılmışsa da, Avrupa Devletleri’nin baskılarıyla, azınlıkların bizzat kendileri tarafından hazırlanan ve iç yönetimlerini düzenleyen özel nizamnamelere izin verilmesi, amaçlanan hukuki

⁷⁸⁷ Bozkurt, a.g.m..

eşitliğin gerçekleştirilmesini imkânsız kılmış, Osmanlı azınlıklarını giderek daha fazla “ayrıcalıklı gruplar” haline getirmiştir⁷⁸⁸.

Osmanlı İmparatorluğu, azınlıkların Avrupa Devletleri’ne yönelmelerine engel olmak için yeni haklar tanımakla, yüzyıllarca yan yana ama farklı hukuki statüde yaşamış Osmanlı çoğunluğu ve azınlıklarını eşitlik ilkesiyle “Osmanlılık” fikri etrafında toplamak ve devleti bölünmekten kurtarmak bir yana, hem azınlıkların hem de Avrupa Devletleri’nin daha fazla istismarına ve müdahalesine maruz kalmış; öyle ki, yabancılara tanınan kapitülasyonlar yüz binlerce Osmanlı azınlığına da tanınmış, Devlet, iç ve dış hukuktan doğan haklarını kendi topraklarında uygulayamaz duruma düşmüştür. İmparatorluğu parçalamak için bir silâh olarak kullanılan azınlıklar, Avrupa Devletleri’nin desteği ve himayesinde birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Bu şartlar altında I’inci Dünya Savaşı’na giren ve savaş sonucunda yenilen tarafta kalan Osmanlı İmparatorluğu, kendisi için savaşı bitiren Sevr Andlaşması’yla, azınlıklara daha da geniş imtiyazlar tanımak zorunda bırakılmıştır⁷⁸⁹.

Anadolu’da TBMM Hükümeti’nin kurulması ve Kurtuluş Savaşı’nın zaferle sonuçlanmasının ardından 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Andlaşması’nın Azınlıkların Korunması başlıklı 3’üncü Kesim 38-45’inci Maddeleri⁷⁹⁰ ile azınlık hakları yeni bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Lozan Barış Andlaşması’na göre Türkiye’deki azınlıklar gayrimüslim azınlıklardır. Andlaşma ile Türkiye’deki azınlıkların; hayat ve özgürlüklerinin korunması, Türk vatandaşlığını kazanmaları, siyasi ve medeni haklardan eşit olarak yararlanmaları ve nüfuslarının toplu halde

⁷⁸⁸ Rum Patrikliği Nizamnamesi 1862’de, Ermeni Gregorian Nizamnamesi 1863’de, Yahudi Nizamnamesi 1865 yılında kabul edilmiştir. Bkz. Bozkurt, **a.g.m.**; Taşdemirci, Ersoy, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, Kayseri, 2001, s. 13.

⁷⁸⁹ Sevr Andlaşması’nın “Azınlıkların Korunması” başlıklı IV’üncü Bölüm 140-151’inci Maddeleri arasında yer verilen imtiyazlarda hiçbir şekilde değişiklik yapılmayacaktı. Andlaşma’da Osmanlı Devleti’nde 1 Kasım 1914’den beri bir tedhiş rejiminin geçerli olduğu, din değiştirip Müslüman olan azınlıkların artık özgürlüklerine kavuştukları için daha önceki din değişikliklerinin tanınmayacağı gibi inanılmaz, kabul edilemez ve Osmanlı Devleti’nin hiç hak etmediği suçlamalar altına sokan hükümler vardı. Osmanlı Devleti Hıristiyan ve Yahudi uyruklarına saldırı sayılabilecek bir eylemi yapmamayı da kabul etmişti. Bu hükümlerin yerine getirilmesini güvence altına almak için ne gibi önlemler alınacağını MC Konseyi ve İtilâf Devletleri birlikte saptayacaklardı. Osmanlı Hükümeti bu konuda alınacak tüm kararları önceden kabul ettiğini bildiriyordu. Bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/sevres_tr_.pdf, 12.01.08; Bozkurt, **a.g.m.**; Taşdemirci, **a.g.m.**, s. 13.

⁷⁹⁰ Lozan Andlaşması’nın ilgili maddeleri için bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, 29.01.08.

bulunduğu yerlerde kendi dilleriyle eğitim yapmak için okul açma hakları güvence altına alınmıştır. Yine Lozan Andlaşması'na göre azınlıklar, aile hukuku ve kişisel haklar bakımından kendi örf ve adetlerinin icrasında serbest olacaklardı. Ancak 1925 yılında Yahudiler ve Ermeniler Adalet Bakanlığı'na başvurarak böyle bir ayrıcalığa gerek duymadıklarını açıklamışlar, 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulüyle de bu kanuna tâbi olmuşlardır. Türkiye'de azınlık olarak kabul edilen gayrimüslimlerin haklarını konu alan bir diğer belge ise 18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Andlaşması'dır. Bu Andlaşma ile Bulgaristan ve Türkiye, konuya ilişkin Neuilly Andlaşması'nda (27 Kasım 1919) yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Andlaşması'nda yazılı hükümlerin tümünden de Türkiye'de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı karşılıklı olarak taahhüt etmişlerdir⁷⁹¹.

Lozan Andlaşması'nın azınlıklara ilişkin hükümleri, herhangi bir ulusal ya da uluslararası bir yasa veya işlemle değiştirilemez hükümlerdir. Öte yandan, azınlıkların tespitinde ölçü olarak din farkı ölçü olarak alınırken, Türk hukukunda din ve ırk kavramlarıyla “vatandaşlık” arasında bir ilişki kurulmamış olması çağdaş düzenlemelere uygundur. Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes, ırk ve din farkı olmaksızın Türk'tür. Tüm vatandaşlar Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, Ceza Hukuku ve Devletler Hukuku bakımından Türk vatandaşlarına tanınan her haktan eşit olarak yararlanmaktadırlar. Türkiye, azınlık/ulusal azınlık haklarına ilişkin olarak imzaladığı bütün uluslararası metinleri, Lozan Andlaşması ve 18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Andlaşması hükümleri ile kendilerine bu nitelik tanınmış topluluklar için kabul ettiğini beyan etmektedir⁷⁹².

⁷⁹¹ Bozkurt, **a.g.m.**; Taşdemir; Saraçlı, **a.g.m.**, s. 25-35.

⁷⁹² Türkiye'nin şerh koyarak imzaladığı uluslararası metinlerden bazıları şunlardır: **1.** 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1 No.lu Ek Protokolü'nün 2'nci maddesinde yer alan “Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir” hükmü 3 Mart 1924 tarihli Tevhidi Tedrisat hükümlerinin saklı tutulacağı yolunda rezerv koymak suretiyle onaylanmıştır. **2.** “Azınlık” kavramının “ulusal” sıfatı ile nitelendirildiği, ancak gerek azınlık gerekse ulusal azınlık konusunda bir tanımlamanın yapılmadığı 21 Kasım 1990 Tarihli Paris Şartı, Türkiye tarafından Lozan Andlaşması ve Bulgaristan ile Türkiye arasındaki Dostluk Andlaşması ile kendilerine bu nitelik tanınmış olan toplulukların durumuna atıfta bulunularak kabul edilmiştir. **3.** “Ulusal azınlıkların birer topluluk halinde kurumsallaştırılmasının şart olmadığı” ve “tanınacak kendilerine özgü hakların esas itibarıyla ulusal azınlıklara ait olacağı” hususlarının da yer aldığı 19

Azınlık ve ulusal azınlık kavramlarındaki bu belirsizlik, bazı çevreler tarafından bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde, kavramın genel kabul görmüş tanımlarının içinde de geçen “*etniklik*” kavramının azınlık kavramı ile eş anlamlı kullanılmasına ve Türkiye’nin azınlıklar konusundaki yaklaşımının hilafına, başta Kürtler olmak üzere Türkiye’de var olduğu iddia edilen farklı etnik/dini unsurların azınlık olarak kabul edilmesi yönünde gayret gösterilmesine neden olmaktadır. Hâlbuki *etniklik* azınlık kavramının bir alt grubu olup, azınlıkların aksine soy türü kalıtsal ve biyolojik nitelikli ayrımla ya da milliyet unsurlarıyla bağlantısı olmayan bir kavramdır. *Etniklik*; dil, din ve kültürel farklılaşmaların bir yansıması, bir devletin içindeki diğer gruplarla özellikleri itibarıyla örtüşmeyen duygu, düşünce ve hareketlerdeki farklılıklardır. Bu anlamda etnik grup, tarihsel ve kültürel bir topluluğun mirasçıları olarak yaşayan ve kültürel olarak bu mirası sürdürme isteğini paylaşan, siyasal olarak örgütlenmemiş topluluktur. Bir etnik grubun varlığından söz edebilmek için, çoğunluğu temsil eden ana kültür kalıbından; dilde, dinde, örf ve adetlerde, edebiyatta, mimaride, musikide sosyal hayatın her bir alanında farklılık söz konusu olmalı, bu farklılık ayrı mabet ve kabristan, yoğun içten evlenme gibi unsurları kapsamalıdır⁷⁹³.

Azınlık ve etnik grup kavramları tek bir unsur ile açıklanamamaktadır. Bu nedenle modern sosyoloji açısından *etniklik* anlayışı, yeni ve deneyime dayalı görüşleri içermektedir. Dünyanın birçok bölgesinde insanlar deri rengi, saç dokusu, çeşitli yüz şekilleri, kafa biçimleri gibi irki özellikleriyle farklılıklar gösterirler. Bu tür doğuştan gelen özellikler “*soy*” olarak belirlenmektedir. Buna karşılık dil, din, beslenme alışkanlıkları, giysi biçimleri ve aile kalıplarıyla insanlar kültürel ayrımları sergilerler.

Temmuz 1991 Tarihli Cenevre Belgesi, Türkiye’nin, kendi vatandaşları arasındaki bu tarz farklılıkların “ulusal azınlık” yaratılması için yeterli olup olmadığını takdir etmek hususunda tam bir serbestlik bırakan, “Etnik, kültürel, dilsel ve dinsel bütün farklılıkların zorunlu olarak ulusal azınlık yaratılmasına götürmeyebileceği” talebinin kabul görmesi üzerine imzalanmıştır. 4. BM Genel Kurulu tarafından 26 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılan Çocuk Hakları Sözleşmesi, Türkiye tarafından “Türkiye Cumhuriyeti BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 17, 29 ve 30’uncu Maddeler hükümlerini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Andlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutmaktadır” şeklinde ihtirazı kayıt koymak suretiyle 14.09.1990 tarihinde imzalanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, **a.g.m.**, 2003, s. 63-64; Aytaç, **a.g.m.**.

⁷⁹³ *Etniklik* kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 11-66; Önder, **a.g.e.**, s. 1-12; Özkan, Gürsel, **a.g.m.**.

Kültürel uygulamalardaki bu farklılıklardan dolayı da, bu insanlara azınlık değil “*etnik grup*” denmektedir⁷⁹⁴.

“*Etnik veya etnik grup*” kavramı ilk olarak 19’uncu Yüzyılda, Batı tarafından, ulus olgusuna yeni bir tanım getirilir ve içerik kazandırılırken, bu tanıma uymayan ya da aynı kavram içerisinde ele almak istemedikleri toplum ve toplulukları tanımlamak için kullanılmıştır. Etnik grupları, tarihte ulus olabilmış toplumların kalıntılarında, uzantılarından ya da azınlıklarından ayırmak gerekmektedir. Etnik gruplar bir ulus oluşturabilmek için gerekli ortak dil, ortak geçmiş, bu geçmişe bağlılık ve ortak kültür gibi türlü koşulları yerine getirmişlerdir, ancak bir ulusun varlığı için gerekli ve en önemli özellikler olan maddi ve tarihi temelden yoksundurlar. Toplumlar arası ilişkilerde belli bir yer bulamamanın, görev üstlenememenin getirdiği boşluk, etnik grupları uluslardan ayırmaktadır⁷⁹⁵.

19’uncu Yüzyılda yönetimle ilgili olarak gündeme gelen etnik gruplar meselesi, Batı tarafından 1980’li yıllardan itibaren bu kez siyasi kaygılarla ön plana çıkarılmıştır. Bu kaygının temelinde ise, Batı’nın, kendisi dışında kalan ülkelerin, kendi örgütlenmelerine uygun olarak Batı düzenine katılımlarını sağlamak, bu konuda direnç gösterenlerin direncinin ise etnik grupların kullanılması suretiyle kırılmasını temin etmek yatmaktadır⁷⁹⁶.

Batı, başta Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmak üzere, Türkiye’de de, ekonomik ve sosyal sorunları yukarıda belirtilen siyasi amaçlarına uygun olarak istismar etmiş, etnik temelli suni sorunlar yaratmaya çalışmış ve bunda da kısmen başarılı olmuştur. Bu bağlamda çoğunluğu yabancı kaynaklı çok sayıdaki taraflı çalışmadan biri olan Peter Alford Andrews’ün “*Türkiye’de Etnik Gruplar*” isimli çalışmasında, Türkiye’de 47 etnik grubun bulunduğu iddia edilmiştir⁷⁹⁷. Türkdoğan “*Etnik Sosyoloji*”, Önder ise “*Türkiye’nin Etnik Yapısı*” isimli eserleriyle, Andrews’ün, Türkiye’deki etniklik

⁷⁹⁴ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 95-96; Özkan, Gürsel, **a.g.m.**.

⁷⁹⁵ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 60-63; Özkan, Gürsel, **a.g.m.**.

⁷⁹⁶ Smith etnikliğin yeniden canlanmasında, Avrupa’nın siyasi kaygılarının yanında; ulusal devletin hem uluslararası alanda hem de sınırları içerisindeki toplum karşısında iyice güçlenmesine verilen tepkinin, okuryazarlık oranlarının yükselmesinin, medyanın, telekomünikasyonun ve enformasyonun devletlerin en ücra yaygınlaşmasının etkili olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Smith, **a.g.m.**, s. 144-145; Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 64-66.

⁷⁹⁷ Önder, **a.g.e.**, s. 52-54; Ayrıca bkz. Dipnot No. 562.

şuurunu körüklemek ve üretmek amaçlı çalışmasındaki bilimsellikten uzak iddialarına, çeşitli bilim adamlarının yaklaşımları, anket uygulamaları ve bağımsız araştırma kuruluşlarının çalışmalarına dayanarak cevap vermişler ve Türkiye’de Lozan ve Türk-Bulgar Dostluk Andlaşmaları hükümleri dışında azınlık bulunmadığını, bunların dışında türetilmeye çalışılan tüm grupların din, dil ve kültürce egemen toplumun ayrılmaz birer parçaları olduğunu ortaya koymuşlardır.

Esasında Batı’nın etnik veya azınlık gruplar oluşturmak suretiyle, İslam’ın bayraktarlığını yapan ve Batı Avrupa içlerine kadar yayılan Osmanlı İmparatorluğu ve onun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti’ni zayıf düşürme çabaları, Avrupa Haçlı zihniyetinin bir parçasını teşkil eden ve merkezinde Osmanlı İmparatorluğu’nun olduğu “Şark Meselesi”⁷⁹⁸ne kadar uzanmaktadır. Nitekim günümüzde özelde siyasi Kürtçülükle kendini gösteren ayrılıkçı faaliyetler, İngilizler tarafından daha 1800’lü yıllardan itibaren bölgeye gönderilmeye başlanan misyonerler, siyasi şarkiyatçılar ve Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra ferman hükümlerinin yerine getirilmesine yardım için davet edilen Avrupalı uzmanların bölgedeki azınlıklarla birlikte Kürtler üzerinde de yürüttükleri ayrılıkçı propagandalar vasıtasıyla başlatılmış, Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflamasına paralel olarak artan bu faaliyetler, İmparatorluğun I’inci Dünya Savaşı’nda yenilen tarafta kalmasıyla en üst seviyesine ulaşmıştır⁷⁹⁹. 30 Ocak 1919

⁷⁹⁸ Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş döneminde Avrupa Devletleri’nin ortaya attığı Şark Meselesi: Balkan Meselesi, Ermeni Meselesi, Kutsal Yerler Meselesi, Azınlıklar Meselesi ve Kürtler Meselesi olarak özetlenebilir. Onların maksadı başlangıçta Türkleri Anadolu’dan geldikleri Orta Asya’ya sürmek ve nihayet Anadolu’yu paylaşmak şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca bir gayeleri de azınlıklar ve Kürtler lehine reformlar yaptırmak; onları önce özerk, daha sonra da bağımsız devletler haline getirmektir denebilir. Bu Devletler maalesef belli bir zaman içinde emellerini gerçekleştirmişler; geniş Osmanlı topraklarında bugüne kadar 40 kadar yeni ve bağımsız devlet yaratmışlardır. Ayrıntılı bilgi ve Osmanlı toprakları üzerinde kurulan Devletler için bkz. Çetiner, Selahattin, **Geçmişten Günümüze Sorunlarıyla Güney ve Doğu Anadolu Gerçeği**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2003, s. IV; Erhan, Selahattin, “Batı’nın ‘Kürt’ Sorunu”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Der. Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 191; Akyılmaz, Gül, “Şark Meselesi Kavramı ve Günümüze Yansımaları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Basımevi, Yıl 2, Sayı 4, Ankara, Aralık 2004, s. 45.

⁷⁹⁹ 19’uncu Yüzyılın başlarından itibaren, yabancı devletlerin teşvik ve desteğiyle, bazı Kürt aşiretleri, çoğu makam ve mevki gibi kişisel hırs, vergi vermemek gibi ekonomik, aşireti büyütmek vb. maksathı, siyasi Kürtçülükle ilgisi bulunmayan çok sayıda isyan (1806-1808 Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı, 1818 Babanzade Ahmet Paşa İsyanı, 1820 Zaza Aşiretlerinin Ayaklanması, 1842 Bedirhan Bey Ayaklanması, 1855 Zeydani Şer Ayaklanması, 1877 Bedirhan Osman Paşa Ayaklanması, 1879-1880 Şeyh Ubeydullah Ayaklanması, 1889 Emin Ali Bedirhan Ayaklanması gibi) çıkarmışlardır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Kürtlere yönelik kışkırtmalar, ağırlıklı olarak; Rusya, Ermeniler üzerindeki etkinliğini o dönemde Rusya’ya kaptıran İngiltere, ABD,

tarihinde, Paris Konferansı'nda, Lloyd George'un Kürt Meselesini gündeme getirerek, konferans metnine "... Ermenistan, Suriye, Mezopotamya ve Kürdistan, Filistin ve Arabistan Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamen ayrılmalıdır" maddesini koydurması, bunun konferansa katılan diğer devletler tarafından hemen kabul edilmesi ve 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Andlaşması'na ithal edilerek Kürdistan başlıklı 3'üncü Kesim 62-64'üncü Maddelerinde Kürdistan'ın sınırlarının çizilmesi, Batı'nın konuya bakışını yansıtması açısından önem arz etmektedir. Lozan'da da azınlıklar konusu görüşülürken, çeşitli grupların ırk ve dil farklılığından bahisle azınlık olarak kabul ettirilebilmesi için yapılan baskılar çerçevesinde, özellikle Kürtler üzerinde durularak azınlık statüsüne alınmaları için büyük bir çaba gösterilmiştir⁸⁰⁰.

Lozan'da istediklerini elde edemeyen başta İngiltere olmak üzere Avrupa Devletleri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından sonra da, bölgeyle ilişkilerini kesmemişler, çıkarları doğrultusunda Kürtçülük faaliyetlerini desteklemeye devam etmişler ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1939 yılına kadar aralıklarla devam eden yeni ayaklanmaların teşvikçisi olmuşlardır⁸⁰¹.

Almanya, Fransa ve hatta İsveç tarafından yürütülmüş, Kürt meselesine 1898'den itibaren Avrupa'da siyasi bir mahiyet kazandırılmıştır. Kürtlerin siyasi Kürtçülük faaliyetinde bulunmak üzere, kurdukları ilk örgütlenme olan Kürdistan Azmi Kavi Cemiyeti Diyarbakırlı Fikri Efendi tarafından 1900 yılında kurulmuş, bunu 19 Eylül 1908 tarihinde İstanbul'da Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, 1912 yılında İstanbul'da Hivi Derneği, 1913 yılında İrşad Örgütü, Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da Kürdistan Teali Cemiyeti, 10 Mayıs 1920'de Teşkilatı İçtimaiye Cemiyeti, 1924'de Azadi Örgütü, Şubat 1927'de Hoybun Örgütü gibi çok sayıda cemiyet ve örgütün kurulması izlemiştir. Artık siyasi bir hüviyet kazandırılan Kürtçülük hareketleri, Kurtuluş Savaşı döneminde, yine İngilizlerin desteği ve işbirliğiyle 1919 Ali Batı Ayaklanması ve 1921 Koçgiri Ayaklanması ile ayrılıkçı bir yol izlemeye başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetiner, **a.g.e.**, s. 161-196; Denker, M. Sami; Kurubaş, Erol, "Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye (I)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 7, Aralık 2002, s. 225-251; Aydoğan, **a.g.e.**, s. 215-218; Küçükşahin, Ahmet, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu PKK Terörüne Hazırlayan Nedenler", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2005, s. 75-76, 79-82.

⁸⁰⁰ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 131; Akgül, Suat, "Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt VIII, Sayı 23, Mart 1992, s. 381-395; Özkan, Gürsel, **a.g.m.**; http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/sevres_tr_.pdf, 12.01.08.

⁸⁰¹ İstanbul'da, Haliç Konferansı'nda, Musul Bölgesi'nin kime ait olacağı ve Türk-İrak sınırının belirlenmesi görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine 3 Eylül 1924 tarihinde Hakkâri bölgesinde Nasturilerle Kürtlerin birlikte hareket ederek başlattıkları Nasturi (Beytüşşebap) Ayaklanması, yine Musul ve sınır meselesi ile ilgili olarak Türkiye'yi iç istikrarını sağlamamış göstermek ve anlaşmaya zorlamak için 13 Şubat 1925 tarihinde başlatılan Şeyh Sait İsyanı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bağımsız bir Ermenistan ve Kürdistan kurma amacındaki siyasi Kürtçü-Ermeni Hoybun Örgütü'nün organize ettiği 20 Haziran 1930 tarihinde başlayan ve 12 Eylül 1930 tarihinde bastırılan Ağrı İsyanı İngilizler; Hatay meselesinin gündemde olduğu bir dönemde 20

Türkiye 1939 yılından itibaren, o güne kadar gerçekleştirilen Kürtçülük faaliyetlerinin ve isyanların tümüyle başarısızlıkla sonuçlanması, isyanları teşvik eden ve destekleyen devletlerin II'nci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte kendi varlıklarını koruma telaşına düşmeleri nedeniyle, 1950'li yılların sonuna kadar sakin ve rahat bir dönem geçirmiştir. Ancak özellikle 1958'den itibaren Türkiye'deki siyasi parti yöneticilerinin oy ve seçim hesapları uğruna popülist politikalara yönelmeleri, bu bağlamda ağalara, şeyhlere hoş görünmeye çalışmaları, 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamının istismarı ve Dünyanın iki kutup etrafında toplanmasıyla başlayan ideolojik mücadele; aşırı sağ, aşırı sol ve bölücü akımların teşkilatlanmaları, propagandaları ve eylem hazırlıkları için elverişli bir ortam yaratmıştır. Özellikle 1965 yılından itibaren kurulan Marksist-Leninist ideolojik kökenli terör örgütleri ile bu görünüm altındaki siyasal Kürtçü yapılanmaların terörist eylemleri 1971 Muhtırası ile kısmen baskı altına alınmışsa da, bir müddet sonra yeni isimler altında kurulan örgütlerle yeniden başlamıştır. 1970'li yıllarda Türkiye, Ermeni terör örgütü ASALA'nın eylemleri ile sarsılmış, 1968 Dünya öğrenci olaylarının da etkisiyle sağ-sol ve Alevi-Sünni çatışmalarına sahne olmuştur⁸⁰².

Söz konusu dönemde kurulan siyasal Kürtçü örgütlerden birisi de, temelleri 1973 yılında Ankara'da atılan, 27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır ili Lice İlçesi

Mart 1937 tarihinde başlayan ve 16 Eylül 1938 tarihinde bastırılan Tunceli (Dersim) İsyanı ise Fransızlar tarafından desteklenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetiner, **a.g.e.**, s. 188-240; Denker, M. Sami; Kurubaş, Erol, "Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye (II)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 8, Haziran 2003, s. 225-251; Küçükşahin, **a.g.m.**, s. 79-82.

⁸⁰² Bu dönemde kurulan siyasi Kürtçülük yapan bazı yapılanmalar şunlardır: Marksist sol ideoloji doğrultusunda faaliyet gösteren bazı militan grupların 1958 yılında kurdukları "Kürt İstiklal Partisi"; bölücülük faaliyetleri nedeniyle 1959'da kapatılmış kurucuları tutuklanmıştır. Siyasal Kürtçüler tarafından Marksist-Leninist sol görünüm altında, 1965 yılında Mardin ili Silopi, ve Cizre ilçelerinde kurdurulup teşkilatlandırılan "Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi"; 1971 askeri müdahalesinden sonra kapatılmış, lider kadrosundan 30 kadarı tutuklanmıştır. Türkiye İşçi Partisi tarafından Ankara'da kurulan "Devrimci Doğu Kültür Ocakları"; 1971 askeri müdahalesinden sonra kapatılmış, üyeleri hakkında yasal işlem yapılmıştır. Türkiye İşçi Partisi tarafından "Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi"; 12 Eylül Askeri Harekâtı sonrası kapatılmış, üyelerinin bir kısmı tutuklanmış, bir kısmı ise Yurt dışına kaçmıştır. Ayrıca Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin dağılmasından sonra Irak'ta Barzani'ye sığınan Kürtçü gruplar tarafından Marksist eğilimli "Kürdistan Ulusal Kurtuluşu", 1970'li yılların ortalarında Rızgari, 1976 yılında Kawa, 1979 yılında Ala Rızgari gibi pek çok örgüt kurulmuştur. Çetiner, **a.g.e.**, s. 172-176; Denker; Kurubaş, **a.g.m.**, Haziran 2003, s. 225-251; Bal, İhsan; Laçiner, Sedat, "Küresel Terörle Mücadelede ABD Güvenlik Politikalarının Türkiye'nin İç Güvenliğine Yansımaları", **Uluslararası Polislik ve İç Güvenlik**, Der. Tülin Günşen İçli; Fatih Karaosmanoğlu, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. 117; Küçükşahin, **a.g.m.**, s. 83-84, 90.

Akziyaret Köyü'nde kuruluş kongresini yaparak Irak, İran, Suriye ve Türkiye toprakları üzerinde bağımsız bir “*Kürt Devleti*” hayaliyle faaliyete geçen PKK terör örgütüdür. 12 Eylül 1980 Askeri Harekâtı ile Mesut Barzani ve Celal Talabani'nin denetimindeki Irak kuzeyinde, Suriye'de ve kısmen de İran'da sığınma, üslenme, teşkilatlanma ve güçlenme imkânı bulan örgüt, 15 Ağustos 1984 tarihindeki Eruh ve Şemdinli kanlı baskınları ile Türkiye'de eylem sürecini başlatmıştır. Terör örgütü PKK'nın eylemlere başlaması ile birlikte, 1939'lu yıllardan itibaren küllenmeye bırakılan siyasal Kürtçülük ateşi de, aralarına İran, Irak, Suriye, Ermenistan ve Yunanistan gibi sınır komşularımızın da katılmasıyla sayıları artan dış destekçiler ve işbirlikçilerin katkılarıyla yeniden alevlenmiş ve bölgedeki dört ülkenin kesişme noktasındaki bu sorun, artık uluslararası politikanın ve bazı büyük güçlerin gündemine oturmuştur⁸⁰³.

İç ve dış odakların da kışkırtmasıyla son zamanlarda Kürtlerin kökeni, yaşadıkları topraklar, dilleri, bayrakları, hakları vb. konularda çok sayıda yorum ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Konu kapsamı itibarıyla bu konulara girilmeyecektir.

⁸⁰³ Bugün AB üyesi olan bazı devletlerin Kürt sorunu olarak gördükleri/görmek istedikleri PKK terör örgütüne bakış açılarının anlaşılması bakımından bazı örneklerin ortaya konulmasında fayda görülmektedir. Alman Anayasası'nı Koruma Örgütü 1985 yılına ait bir raporunda PKK terör örgütünü “karşıt görüşte olanları ve örgütten ayrılanları, sadık olmayanları öldürmekten çekinmeyen”, 1988 yıllık raporunda ise “iç güvenliğe en büyük tehlike” olarak nitelemiş ve Türkiye toprakları üzerinde terör eylemlerinde, ayaklanma faaliyetlerinde bulunmakla vasıflandırmıştır. Buna rağmen Alman Hükümeti Türkiye'ye verilen silah, askeri araç ve malzemenin, masum Kürtlere karşı kullanıldığını iddia ederek, Türkiye'ye 1992 ve 1994 yıllarında ambargo uygulamaktan, Türkiye'den gelen PKK terör örgütü mensuplarına siyasi sığınma ve Almanya'ya yerleşme hakkı tanımaktan, ülkesinde örgütlenme ve bölücü faaliyetlerde bulunmalarına göz yummaktan kaçınmamıştır. Eski Fransız Cumhurbaşkanı'nın eşi Bayan Mitterand, Paris'teki Kürt Enstitüsü ve Kürtlerle ilgisini, teröristlere maddi ve manevi desteğini açıkça göstermekten çekinmemiş; AB Türkiye eski temsilcisi Büyükelçi Bayan Karen Fogg'un elektronik posta haberleşmelerinin Türkiye İşçi Partisi tarafından açıklanması, PKK terör örgütü ile ilişkilerini ve yardım sözü verdiğini ortaya çıkarmıştır. Teröristbaşı Abdullah Öcalan, Suriye'den çıkarıldıktan sonra, önce Moskova'ya, buradan da 12 Kasım 1998 tarihinde İtalya'ya sığınmış, Türkiye'nin iade talepleri İtalya Hükümeti'nce kabul görmemiş; Roma İstinaf Mahkemesi 20 Kasım 1998 tarihinde evinde geçici olarak gözaltında bulundurma şartıyla serbest bırakmış; teröristbaşı İtalya'da kaldığı sürece İtalyan Hükümeti'nden misafir muamelesi görmüştür. Irak'ın kuzeyindeki Kürdistan Demokrat Partisi ve Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin PKK terör örgütüne desteğinin ölçüsünü ifade etmeye gerek bile yoktur. Teröristlerin kullandıkları bazı silah ve mühimmatların menşei, Avrupa basınında PKK ile terör sözcüklerinin bir arada kullanılmaması, Avrupa'da sivil toplum örgütü kisvesi altındaki 400'e yakın terör yuvası, Türk vatandaşlarından toplanan haraç vb. sayılamayacak kadar çok delil Avrupa'nın “Kürt sorununa çözüm/katkı” görüntüsüyle PKK terör örgütüne verdiği desteği ortaya koymaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetiner, **a.g.e.**, s. VI, 175-176; Canbolat, **a.g.e.**, 2003, s. 111; Küçükşahin, **a.g.m.**, s. 90-91; Kongar, Emre, **Küresel Terör ve Türkiye Küreselleşme-Huntington, 11 Eylül**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, Şubat 2003, s. 86-92; Altınbaş, Deniz, “Avrupa'nın PKK'ya Yaklaşımı”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt 8, Sayı 92, Aralık 2007, s. 33-35; Öcalan Davası Gerekeçeli Karar, <http://www.belgenet.com/dava/gerekece14.html> ve Devamı, 10.01.08.

Ancak bir gerçeği de ifade etmekte fayda görülmektedir. Yapılan tarafsız bilimsel araştırmalar, ki bunların arasında Kürt kökenli araştırmacı ve yazarlar da önemli bir yer tutmaktadır⁸⁰⁴, Kürtlerin tamamıyla Türk kültür ve boylarının taşıyıcıları olduklarını, Kürtçenin bir dil değil sadece bir lehçe, Kürdistan denilen hayali ülkenin ise proto-Türklerin yerleşim alanları olduğunu ve Kürt tarihi diye bir tarihin olmadığını ortaya koymaktadır⁸⁰⁵.

Türkiye'nin azınlık/etniklik konusundaki tutumu ve bu tutumun hilafına, içte ve dışta bazı çevrelerin, Türkiye'de farklı etnik/dini azınlıkların varlığını kabul ettirmeye yönelik gayretlerini sürdürdükleri yukarıda ifade edilmişti. Bu gayretlerden birisi de, istemleri olmamasına rağmen, Alevi vatandaşlarımızın bir dini azınlık olarak kabul ettirilmesine yöneliktir. Andrews de Türkiye'de bulunduğunu iddia ettiği 47 etnik grubu

⁸⁰⁴ Bu araştırmalara Mehmet Emin Bozarslan tarafından “Şerefname: Kürtlerin Tarihi” adıyla dilimize çevrilen Şeref Han-ı Bitlisi'nin “Şerefname” adlı eseri, Mehmet Şerif Fırat'ın “Doğu İlleri ve Varto Tarihi” adlı eseri, Şükrü Sekban'ın “Les Kurds” adlı eseri, Bilal Aksoy'un “Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli” adlı eseri, İsmail Beşikçi'nin “Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti” adlı doktora tezi örnek olarak verilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 117-148; Çetiner, **a.g.e.**, s. 54-81; Küçükşahin, **a.g.m.**, 74-75.

⁸⁰⁵ Türk kavimlerinin Orta Asya'dan Kars-Van-Bitlis bölgelerine göçlerinden önce Ahlat'ı ziyaret eden İranlı Şair Nasır-ı Hüsvrev (1003-1061) bu yörede Arapça, Ermenice ve Farsça konuşulduğundan söz ettiği halde Kürtçe konuşulduğundan ve Kürtlerden hiç bahsetmemiştir. Yine 1254 yılında Fransa'dan iki rahiple birlikte yola çıkarak Orta Asya'da Tatar Hanı'nı görmeye giden ve seyahatini Karakum'a kadar uzattıktan sonra ülkesine dönen Misyoner Guillaume De Rubrouck (1220-1293) ve 1271 yılında Orta Asya yolu ile Moğolların yönetimindeki Çin'e kadar giden, Pekin'de Moğol İmparatoru Kubilay Han'ın hizmetinde 17 yıl çalıştıktan sonra, 25 yıl ayrı kaldıkları ülkelere dönen Venedikli gezgin Marco Polo (1254-1324) ve kardeşleri de yazdıkları kitaplarda Kürtlerden söz etmemişlerdir. Nitekim yabancı ve Türk hiçbir yazar da, bu iki gezginin yazdığı kitaplara dayanarak, Orta Asya'da bir Kürt kavminin ve lisanının mevcudiyetinden bahsetmemektedir. Kürtler, üzerinde yaşadıkları coğrafyada Osmanlı, İran, Irak ve Türkiye gibi devletlerin tarihleri içinde yer almışlar; kendilerine ait bağımsız, gerçek ve bilimsel anlamda bir tarihleri olmamıştır. Yaşadıkları bölgelerin topografik yapısı nedeniyle aşiretlerin birbirlerinden kopuk olmaları, feodal yapı ve aşiret kültürleri (kan davaları, mezhep kavgaları, aşiret, ağa ve şeyhlerin toprak ve otlak bölüşümündeki anlaşmazlıklar vb.) Kürtlerin bir araya gelmelerinden çok kendi aralarında savaşmalarına ve idaresi altında yaşadıkları beyliklere isyan etmelerine sebep olmuş, bu nedenle de milliyetçilik kavramı oluşmamıştır. Osmanlı idaresine karşı başkaldırmaları ise 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra başlamıştır. Bölgede yapılan araştırmalarda Hitit, Asur, Roma, Kuman, Bizans, Sasani, Arap, Pers, Ermeni, Selçuklu, İlhanlı gibi devletlerin ilgili bölgelerde hüküm sürdükleri dönemlere ait etnografik ve mimari buluntularda (tabletler, yazılı taşlar, mezarlar, süs eşyaları, mühürler, damgalar, madalyonlar, sikkeler vs.) ve kalıntılarda Kürtlere ve var olduğu iddia edilen tarihlerine ait kayıtlara, emarelere rastlanılmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetiner, **a.g.e.**, s. 36-40; Küçükşahin, **a.g.m.**, s. 75-76.

sayarken yaptığı tasnifte Türk, Alevi, Sünni, Alevi Türk-Sünni Türk, Alevi Kürt-Sünni Kürt gibi suni bir ayrıma gitmiştir⁸⁰⁶.

Alevilik; İslamiyet'teki ana mezheplerden birisidir. Kelime olarak Ali taraftarı demektir. Hazreti Muhammed döneminde İslam'da soy, boy, kabile, kavim, sınıf gibi farklılıklar ortadan kaldırılmış, ümmet kavramında birleşilmiştir. Ancak Hazreti Muhammed'in 632 yılında Medine'de vefatından sonra Halifenin kim olacağı, kim veya kimler tarafından ve nasıl seçileceği sorunu ortaya çıkmış, bu kapsamda Hazreti Ali ile Muaviye arasında başlayan halifelik mücadelesinde Hazreti Ali'yi haklı görüp O'nun yanında yer alanlara Alevi denilmiştir.⁸⁰⁷

Anadolu'ya göç eden Türkler göç yolları üzerindeki İslam mezheplerinden etkilenmişler ve 8'inci Yüzyılın sonlarından itibaren İslamiyet'i kabul etmeye başlamışlardır. Genel olarak ifade edilecek olursa, Anadolu'da yerleşik hayata geçen Türkler daha çok Sünni mezhepleri tercih etmişler, göçebe yaşayanlar ise İslam dininin kurallarıyla Türk gelenek ve göreneklerini kaynaştırarak Alevi İslam anlayışını ortaya çıkarmışlardır. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra İslam dininin hem bayraktarlığını hem de korumalığını üstlenmişlerdir⁸⁰⁸.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulmasından kısa bir süre sonra Abbasi halifesi Türklerin koruması altına girmiştir. Anadolu Selçuklularının farklı mezheplere olan hoşgörüsüne karşın Osmanlıların, özellikle padişahların aynı zamanda halife olmalarından sonra, Hanefiliği Devletin resmi mezhebi olarak kabul etmeleri, din işleri ile devlet işlerinin birbirine karışmasına, farklı din ve mezheplere karşı hoşgörünün azalmasına neden olmuştur. Ama buna rağmen Müslüman olmayanların dinlerine ve ibadetlerine karışılmamıştır⁸⁰⁹.

Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasında cereyan eden Çaldıran Savaşı'nda Alevilerin Şah İsmail'in yanında yer almaları, yerleşik hayat yaşayan Sünniler ile

⁸⁰⁶ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 110-111; İlhan, **a.g.e.**, 2003, s. 137-141; Arslanoğlu, İbrahim, "Alevilik-Bektaşılık ve Batılı Araştırmacılar", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Dergisi, Sayı 16, Kış 2000, s. 101-113.

⁸⁰⁷ Çetiner, **a.g.e.**, s. 78-79; Arslanoğlu, İbrahim, "Türkiye'de Alevi-Sünni Farklılığı ve Sorunlar", <http://w3.gazi.edu.tr/~iarслан/alevisunnifarklilik.pdf>, 06.03.08.

⁸⁰⁸ Bozkuş, Metin, "Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması", CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Sivas, 2004, s. 409-418.

⁸⁰⁹ Çetiner, **a.g.e.**, s. 82.

göçebe hayatı yaşayan Alevilerin, Kerbela Olayı nedeniyle zaten açık olan aralarının daha da bozulmasına neden olmuştur. 1820’li yıllardan itibaren, Batılı Devletler tarafından bölgeye gönderilmeye başlanan misyonerler bu durumdan yararlanarak, Kürt-Türk meselesinde de olduğu gibi, Alevileri Sünnilere, Sünnileri ise Alevilere karşı kışkırtmaya başlamış, siyasi çıkarları doğrultusunda, öz be öz Türk olan bu iki mezhep mensuplarını birbirlerinden koparmaya çalışmışlardır. Batılı araştırmacılar, özellikle Alevi-Bektaşilik konusunda yaptıkları araştırmalarda önyargılı davranmışlar, yüzeysel genellemelere gitmişler ve farklılıkları abartarak ön plana çıkarmışlardır⁸¹⁰.

Günümüzde Alevilerin; Diyanet İşleri Başkanlığı’nda temsil, cemevlerine ibadethane statüsü kazandırılması, ilköğretim okullarında zorunlu din derslerinin kaldırılması ya da Aleviliği de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi, imam hatip

⁸¹⁰ Alevi ve Sünnileri birbirlerine karşı kışkırtan sözde araştırma sonuçlarından bazıları şunlardır: “1710 yılında İngiliz Sömürgeler Bakanlığı’nın emri ile Mısır, Irak, İran, Hicaz ve İstanbul’a ajan olarak gönderilen Humpher’e İngiliz Sömürgeler Bakanlığı bir kitap vermiş ve bu kitapta Müslümanların güçlü ve zayıf yönleri 23 madde olarak sıralanmıştır. Konu ile ilgili olanlar şöyledir: **1.** Sünni ve Alevi Müslümanlar arasında birbirine karşı kötü düşünce ve kuşku uyandırınız. **2.** İslam ülkelerinde Hz. Ali ile diğer halifeler arasındaki siyasi anlaşmazlığı sürekli gündemde tutunuz. **3.** Din bilginleri arasına sömürgeler bakanlığının memurlarını din âlimi kisvesi altında yerleştiriniz. **4.** Anadolu Alevilerinin ve Şiiilerin peygamber soyuna gösterdikleri saygıyı yok ediniz. Bunun için seyit ve dedelerin peygamber soyundan gelmediklerini iddia ediniz. **5.** Hz. Hüseyin’e matem tutulan merkezler ile medreseleri ortadan kaldırıp harabeye çeviriniz. Bütün gücünüzle Şii ve Alevilerin İmam Hüseyin’e matem tutmalarını engelleyiniz. Böyle olursa ilerde bu ritüel terk edilecektir. **6.** Müslümanların elinde bulunan Kur’an hakkında şüphe uyandırınız. İçinde eksik veya fazla bulunan Kur’an basın. Kur’andaki bazı ayetlerin değiştiğini ve Kur’anın eksik olduğunu iddia edin”; “Amerikan misyonerlerinin 1880 tarihli raporlarında ‘misyoner faaliyetleri için Türkiye, Asya’nın anahtarıdır’ denilmektedir”; “6 Kasım 1920’de İngiliz Albay Stoks tarafından Lord Curzon’a gönderilen resmi yazıda özetle; ‘Azerbaycan’da Sünnilerle Şiiiler arasında zıtlık büyüktür, biz bu zıtlığı daha da geliştirebiliriz’ ifadeleri yer almıştır”; “İngiliz Sosyal Antropologu David Shankland kitabında düşüncelerini ‘Bir halkın veya toplumun modern dünyada yerini alabilmesi için bir milli devletin parçası olması gerekir. Devlet vatandaşlarını sağlıklı görmek için eğitir, rehberlik eder, yönetir, zenginleştirir ve korur. İstisnalar dışında bütün bunları yaşayan kişi, milletin bir ferdidir ve millet de bu ferdin sadakatinden emindir. Buna göre Sünni köyler, merkezi otoriteye karşı koymaz ve onunla bağdaşır. Oysa Alevi kültüründe hükümete itaat etme söz konusu değildir. Alevi insanı kendi inancını, dinsel törenini ve fikirlerini terk etmeden modern Türk Devletine uyum sağlayamaz’ şeklinde ifade etmiştir”; Alman araştırmacı A. Jozef Dierl ise ‘Anadolu Aleviliği’ adlı eserinde; Keskin inançlı bir Alevi grubu, Zazaca ve Dersimce’nin milli dil olması ve Alevistan adlı ulusal bir otonom bölgenin kurulmasını savunmaktadır. Aleviler, Sünnileri cahil ve bağınaz bulduklarını söyleyeceklerdir. Sünniler ise Alevileri, Hıristiyanlardan da daha kötü görmektedirler. Onlar için Aleviler, kâfirdir, ahlâksızdır, komünisttir. Aradaki çatlaklığın birleştirilemeyecek kadar büyük olduğu açıktır. Sünniler, Alevilerin Ali’yi Tanrı olarak kabul ettiklerine inanırlar. Aleviler bu suçlamayı kabul etmezler’ ifadelerine yer vermiştir”; ‘Bir diğer araştırmacı Ruth Mandel Yabancı Ortamlarda Alevi-Bektaşî Kimliği Berlin Örneği adlı çalışmasında düşüncelerini; “Sünniler Alevileri Müslüman olmayanlar olarak tanımlamaktadırlar. Sünniler Alevililerin dini ritüellerine kadınları almaları yüzünden suçlamaktadırlar. Aleviler de Sünnileri peçe gelenekleri dolayısıyla yobaz ve tutucu olarak eleştirmektedirler. Sünni bakış açısına göre Aleviler, imansız kâfirlerdir...” şeklinde belirtmiştir”, Arslanoğlu, **a.g.m.**, 2000, s. 101-113; Arslanoğlu, **a.g.m.**, 06.03.08.

liseleri ve ilahiyat fakültelerinin Alevilik ile ilgili eğitim verebilecek din adamlarını da yetiştirecek bir yapıya kavuşturulması gibi talepleri bulunmaktadır.

AB Zirveleri Sonuç Bildirgeleri, AB Komisyonu Raporları, KOB'leri, Tavsiye Raporları, Yıllık İlerleme Raporları, Strateji Belgeleri, Müzakere Çerçeve Belgesi ve AP Kararları gibi belgeler incelendiğinde, ifade tarzlarında ve üsluplarda bazı farklılıklar olmakla birlikte, azınlıklar ve etnik/dini gruplara ilişkin olarak benzer hususlara yer verildiği görülmektedir.

Azınlıklar konusuna, daha Türkiye'nin ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak, her üç Topluluğa tam üyelik için 14 Nisan 1987 tarihinde Konsey'e müracaatının Komisyon tarafından incelenmesini müteakip 20 Aralık 1989 tarihinde açıkladığı görüşüne ek olarak Türkiye için benimsediği bir raporda yer verilmiş ve Türkiye'de insan hakları, azınlıklar ve demokrasinin niteliği açısından üyeliğe önemli biçimde engel teşkil edecek sorunlar bulunduğu ifade edilmiştir⁸¹¹.

22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag'da yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde, AB'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Devletleri'ni kapsayacağı kabul edilirken, aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan tüm devletlerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterler (*Kopenhag Kriterleri*) belirtilmiştir⁸¹².

29 Nisan 1997 tarihinde Lüksemburg'da toplanan Türkiye-AT Ortaklık Konseyi toplantısında, Türkiye'nin AT üyeliğine ehil olduğu ve tam üyeliğe başvuran diğer devletlerle birlikte, 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterler altında değerlendirileceği vurgulanmıştır. Ancak, 16 Temmuz 1997 tarihinde kabul edilen "*Gündem 2000*" raporu, Kopenhag Kriterleri'nden hareketle tam üyeliğin koşullarını yeniden tanımlamış, tam üyeliğin değişen yapısından bahsederek tam üyeliğin artık sadece "*Topluluk Müktesebatı*" ile sınırlı olarak değerlendirilemeyeceğine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda mevcut ve potansiyel müktesebatın yanı sıra, Kopenhag Kriterleri, AB çatısı altında hedefleri ortaya konan ODGP, Adalet ve İçişlerinde İşbirliği ile Ekonomik ve Parasal Birlik hedeflerine ulaşma kapasitesi yeni adayların bir arada

⁸¹¹ Bkz. Dipnot No. 481.

⁸¹² Bkz. Dipnot No. 485.

dikkate almak zorunda oldukları bir bütünlük olarak öne çıkmıştır. 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde; Gündem 2000'in önerilerine atıfta bulunularak, Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğu belirtilmekle birlikte, Yunanistan ve Kıbrıs sorunlarının yanında insan hakları ihlalleri, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması konularındaki eksiklikleri gerekçe gösterilmiş ve üye adaylığı kabul edilmemiştir⁸¹³.

1997 Lüksemburg Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda, AB Komisyonu tarafından, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi amacıyla, 4 Mart 1998 tarihinde "*Türkiye İçin Avrupa Stratejisi*" başlıklı bir görüş benimsenmiştir. Söz konusu belgede, Türkiye'nin AB ile bağlarını güçlendirmesinin, diğer konuların yanında Türkiye'nin yüklendiği insan hakları standart ve uygulamalarının AB'nde yürürlükte olanlara yakınlaştırılması, azınlıkların korunması ve saygı gösterilmesindeki gelişmelere bağlı olacağı vurgulanmıştır⁸¹⁴.

AB Zirve Sonuç Bildirgeleri⁸¹⁵ incelendiğinde, Türkiye ile ilgili bölümlerde, insan haklarının korunması ve azınlık haklarına saygı konularına yer verilirken azınlık kavramının içeriği ile ilgili ayrıntılara girilmediği, ancak azınlık kavramına Lozan ve Türk-Bulgar Dostluk Andlaşmaları dışında bir anlam yüklenen çeşitli metinlere (örneğin 16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel'de düzenlenen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde 15 Aralık 2004 Tarihli AP İlke Kararı'na yapılan atıf gibi) gönderme yapıldığı görülmektedir.

⁸¹³ Türkiye için ayrımcı bir politikanın izlendiği Lüksemburg Zirvesi'nde, tam üyelik başvurusunda bulunan aday ülkeler üç ana kategoriye ayrılmış, Türkiye'ye üçüncü kategoride yer verilmiştir. Zirve Sonuç Bildirisi'nin 31 ile 36'ncı Paragrafları'nda yer verilen Türkiye'nin, bir yandan tam üyelik ehliyeti vurgulanır, diğer adaylarla aynı kriterlerle değerlendirileceği belirtilirken, diğer yandan da Ankara Andlaşması'nın 28'inci Maddesine (**Ankara Andlaşması Madde 28:** Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Andlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler) gönderme yapılarak Türkiye için bir Avrupa stratejisinin hazırlanması ve Türkiye'nin AB ile her alanda yakınlaşma sağlamanın gerektiğinin altı çizilmiştir. Türkiye, karşı karşıya bırakıldığı ayrımcı politikalar nedeniyle Zirve'yi takip eden 14 Aralık 1997 günü AB ile siyasi diyalogu askıya almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 96-98; Ülger, **a.g.e.**, 2006, s. 40-42; Türkiye İle Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Andlaşma, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/aa-kp.pdf>, 12.06.06.

⁸¹⁴ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 97 Dipnot No. 13; Aktan, Coşkun Can; Dileyici, Dilek; Özkıvrak, Özlem, "Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri", <http://www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/turkiye-iliskiler.htm>, 08.03.08.

⁸¹⁵ Bkz. Dipnot No. 775.

KOB'leri⁸¹⁶ incelendiğinde ise, genel olarak AB'ne tam üyeliğin Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirme yeteneği ile koşullandırıldığı ve genişletilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler kapsamında;

- İnsan hakları, azınlık hakları, medeni ve siyasi haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin uluslararası metinlerin imzalanması, onaylanması ve uygulanması,

- Tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, etnik köken, cinsiyet, cinsel tercih, fiziksel-zihinsel engel, siyasi görüş, felsefi inanç veya dinine bakılmaksızın tüm insan hakları ve temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlandırılması,

- Türk Anayasası ve ilgili diğer yasaların AB üye Devletleri uyumunun sağlanması,

- Kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için kültürel hakların garanti edilmesi ve kültürel çeşitliliğin sağlanması,

- Özellikle mülkiyet haklarından yararlanmaya ilişkin olmak üzere azınlıkların hukuki olarak korunmasının garanti altına alınması,

- Basın özgürlüğü de dâhil olmak üzere ifade özgürlüğü, toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hukuki ve anayasal garantilerin güçlendirilmesi,

- Siyasi partilere uygulanan ilgili hükümlerin Avrupa uygulamalarıyla uyumlaştırılması,

- Sivil toplumun gelişiminin teşvik edilmesi,

⁸¹⁶ Bkz. **Türkiye Cumhuriyeti İle Katılım Ortaklığı'nda Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2000 Katılım Ortaklığı Belgesi**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, 07.02.08; **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Şartlar Hakkında 14 Nisan 2003 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesi**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, 07.02.08; **Türkiye İle Katılım Ortaklığı Belgesinde Yer Alan İlkeler, Öncelikler Ve Koşullara İlişkin 23 Ocak 2006 Tarihli Konsey Kararı'na Ek Türkiye: 2005 Katılım Ortaklığı Belgesi**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, 07.02.08; **AT Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 Tarihli Türkiye İle Katılım Ortaklığının Kapsadığı İlkeler, Öncelikler ve Koşullara Dair Bir Konsey Kararı İçin Öneri'sine Ek: 2007 Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, 07.02.08.

- İdam cezasının kaldırılması,
- Şiddet içermeyen düşüncelerini açıkladıkları için haklarında dava açılan ya da hüküm giyen kişilerin durumlarının düzeltilmesi,
- Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi amacıyla merkezi yönetimin reformu, yetkilerin yerel yönetimlere devri ve yeterli maddi kaynağın sağlanması,
- Bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi ve bu bağlamda Güneydoğu'daki durumun iyileştirilmesi için kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmesi,
- Güneydoğu'daki köy koruculuğu sisteminin feshi,
- Ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin yaşadıkları yerlere geri dönüşlerinin kolaylaştırılması,
- Terör ve terörle mücadeleden kaynaklanan zararlarının karşılanması ve mağdurların adil ve hızlı bir biçimde tazmin edilmesi,
- Kara mayınlarının temizlenmesi,
- Türk vatandaşlarının televizyon ve radyo yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuki düzenlemeler ile yerel ve bölgesel özel yayınlara yönelik engellerin kaldırılması,
- Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesinin teşvikine yönelik uygun tedbirlerin alınması,
- Ders kitaplarında ve müfredatta ayrımcılığa yol açan hususların kaldırılması,
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve AİHM kararlarına uygun olarak vakıflar ile ilgili mevzuatın revize edilmesi,
- Gayrimüslim dini toplulukların hukuki kişilik elde etmeleri ve haklarını kullanabilmelerinin sağlanması, bu kapsamda bütün dini toplulukların faaliyet göstermelerine imkân veren koşulların tesis edilmesi, din adamlarının eğitimi dâhil olmak üzere yüksek din eğitimi imkânının sağlanması, atanması ve yetiştirilmesi,

• Türk ve yabancı uyruklulara, örgütlü din toplulukları hayatına katılım aracılığıyla, din özgürlüğü haklarını kullanabilmelerine yönelik olarak eşit muamelenin sağlanması,

• Vicdani veya dini sebeplerle askerlik hizmetini yapmayı reddedenlerin yinelenen şekilde yargılanmalarını ve mahkûmiyetlerini önleyecek mevzuatın kabul edilmesi,

• Ordu üzerindeki sivil kontrolün AB'ne üye Devletlerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirilmesi, siyasi konulara müdahale etmemesinin ve sivil idarenin denetim işlevlerini tam olarak kullanmasının sağlanması, güvenlik işlerinin idaresinde daha geniş mali sorumluluk ve şeffaflık getirmeye yönelik adımlar atılması, askeri ve savunma politikaları ve ilgili tüm harcamalar için dış denetim de dâhil olmak üzere tam parlamenter gözetimin tesis edilmesi,

• MGK'nun işleyişinin AB'ne üye Devletlerdeki yapıya uyarlanması ve anayasal rolünün Hükümete bir danışma organı olarak uyumunun sağlanması gibi taleplere yer verildiği görülmektedir.

Yıllık İlerleme Raporları, Strateji Belgeleri, Komisyon Tavsiyeleri ve Etki Değerlendirme Analizleri'nde de (*çoğunluğu mevcut durumu tespit ve gelişmeleri gösterir mahiyette olmak üzere*) KOB'leri ile benzer hususlara yer verilmekle birlikte, üslup itibarıyla üniter yapıya ve ülke bütünlüğüne yönelik daha detaylı ve tehditkâr ifadeler rastlanmaktadır. Bu bağlamda özellikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran asli unsurlar olan Kürtler⁸¹⁷ ve Alevilerin⁸¹⁸ azınlık statüsü içerisinde ele alınmış

⁸¹⁷ Yıllık İlerleme Raporları'nda Kürt kökenli Türk vatandaşları ile ilgili yer verilen düzenlemelerden bazıları şunlardır: "Anayasa, Kürtleri ulusal, ırksal veya etnik bir azınlık olarak tanımaz. ...açıkça veya politik olarak etnik kimliklerini öne süren Kürtler, taciz edilme veya takibata uğrama riskine girerler... Türk güvenlik güçleri tarafından işlenen insan hakları ihlalleriyle birlikte, köylerin geniş ölçekte zorla boşaltıldığını ve tahrip edildiğini gösteren kanıtlar vardır... Türk Hükümeti, PKK ile müzakere etmeyi daima reddetmiştir" **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, 29.01.08; "Son gelişmeler, Türkiye'de bir demokratik sistemin temel özellikleri mevcut olmakla beraber, ülkenin Kopenhag Siyasal Kriterleri'ni hâlâ karşılamadığını teyit etmektedir. İnsan hakları ve azınlıkların korunması konularında ciddi eksikler vardır... Komisyon ümit eder ki bu tedbirlerin olumlu etkisi, Abdullah Öcalan'a verilen ölüm cezasının infazıyla yok edilmeyecektir... Türk Mahkemeleri, özellikle Kürt kökenli nüfusun durumu ile ilgili olarak, devletin kabul etmediği görüşlerin ifade edilmesini kısıtlamaya devam ediyorlar... Kürt Kökenli Türk vatandaşlarıyla ilgili olarak, Türk Devleti'nin, Kürt taraftarı görüşlerin ifade

olmaları dikkat çekmektedir. Söz konusu belgelerde, KOB'lerinde yer alan hususlardan farklı veya bu hususlara ilaveten⁸¹⁹;

edilmesine karşı canlı bir şekilde mücadele ettiği belirtilmelidir... HADEP'li 18 yönetici, Öcalan'ın yakalanmasını müteakip açlık grevleri başlattıkları için, 3 yıl 9 ay hapis cezasına mahkûm edildiler” **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, 29.01.08; “Türkçe dışındaki dil ve lehçelerdeki ilk yayınlar, devlet yayın kurumu olan TRT radyo ve televizyonlarında Haziran 2004'te başlamıştır. Boşnakça, Arapça, Çerkezce ve Kürtçe lehçeleri olan Kirmançî ve Zazaca yayınlar devam etmektedir... Öteki azınlıkların da kendi dillerinde yayın yapılmasını istedikleri bildirilmiştir... Türk makamlarına göre 1923 Lozan Andlaşması çerçevesinde Türkiye'deki azınlıklar sadece gayrimüslim topluluklardan oluşmaktadır. Resmi makamlar tarafından genellikle Lozan Andlaşması çerçevesinde görülen azınlıklar Museviler, Ermeniler ve Rumlardır. Ancak, Türkiye'de Kürtler dâhil olmak üzere başka topluluklar da vardır” **Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun 6 Ekim 2004 tarihli Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, 29.01.08; “Şarkılar dışında bütün yayınlara Türkçe altyazı konulması veya yayınların Türkçeye çevrilmesi zorunluluğu özellikle canlı yayınları teknik olarak zorlaştırmaktadır. Kürtçe öğreten eğitim programlarının yayına izin verilmemektedir... Anadilleri Türkçe olmayan çocuklar Türk kamu eğitim sisteminde anadillerini öğrenememektedirler. Bu şekilde bir eğitim sadece özel eğitim kurumlarında yapılabilmektedir. Kürtçe öğreten bu tür kursların tümü 2004 yılında kapatılmıştır. Halen kamu veya özel eğitim sisteminde Kürtçe öğrenme imkânı bulunmamaktadır... Doğu ve Güneydoğu'daki güvenlik durumu gibi nedenler yerlerinden edilmiş kişilerin geri dönüşlerin engellemektedir. Kara mayınlarının ve köy korucularının mevcudiyeti de yerlerinden edilmiş kişilerin güvenlik içinde geri dönüşlerini engellemektedir” **Avrupa Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 tarihli Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2007ilerlemeRaporu_tr.pdf 29.01.08; Ayrıca bkz. Dipnot No. 551.

⁸¹⁸ Yıllık İlerleme Raporları'nda Alevi vatandaşlar ile ilgili yer verilen düzenlemelerden bazıları şunlardır: “Sünni olmayan Müslüman topluluklarının durumunda hiçbir gelişme kaydedilememiştir. Alevilere yönelik resmi tutum değişmemiştir. Alevilerin sorunları hâlâ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dikkate alınmamaktadır. Alevilerin başlıca şikâyetleri, okullarda zorunlu din derslerinin ve din kitaplarının Alevi kimliğini tanınaması ve sadece Sünni İslam'a yönelik cami ve vakıflara mali destek verilmesidir” **Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun 13 Kasım 2001 tarihli Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, 29.01.08; “Din özgürlüğünün Anayasa tarafından teminat altına alınmış olmasına ve ibadet özgürlüğünün büyük ölçüde engellenmemesine karşın gayrimüslim topluluklar, tüzel kişilik, mülkiyet hakları, din adamlarının eğitimi ve iç yönetim ile ilgili olarak güçlüklerle karşılaşmaya devam etmektedir. Bu güçlükler uygun mevzuatın çıkarılması ile ortadan kaldırılabılır. Aleviler hala bir Müslüman azınlık olarak tanınmamaktadır” **Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun 6 Ekim 2004 tarihli Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, 29.01.08; “Yürürlükteki hukuki çerçeve, dini cemaatlere dinlerini geliştirme ve koruma amacıyla, hukuki kişiliğe sahip dernek kurma hakkı tanımamaktadır. Sünni olmayan geniş Müslüman Alevi cemaati Türkiye'de resmi olarak tanınmamaktadır” **Avrupa Komisyonu'nun 9 Kasım 2005 tarihli Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, 29.01.08; Ayrıca bkz. Dipnot No. 554; Acar, Sadık, “AB Komisyonu Türkiye Tavsiye Raporu Hakkında”, <http://www.deu.edu.tr/userweb/sadik.acar/dosyalar/AB.pdf>, 16.02.08.

⁸¹⁹ Bkz. **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu**, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli**

• **Türk Silâhlı Kuvvetleri ile ilgili olarak;**

• • TSK'nin, yapılan yasal düzenlemelerle tamamen danışma işlerine hizmet eden bir kurum haline dönüştürülmüş olmasına rağmen MGK ve gayri resmi mekanizmaları kullanarak sosyal ve politik yaşam üzerindeki büyük rolünü devam ettirdiği, bu bağlamda çeşitli konularda (*Ulusal Program, Kıbrıs, AGSP, laiklik karşıtı faaliyetler, eğitim-öğretim, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi, sosyo-ekonomik gelişmeler, sosyal huzursuzluk tehlikesi, Anayasa reform paketi, Kıbrıs, laiklik, Kürt meselesi, cumhurbaşkanlığı seçimi, Hükümetin bazı beyan ve kararları gibi*) kamuya yönelik açıklamalarını artırdığı,

• • TSK'nin görevlerini, ülkenin bölünmez bütünlüğü, laiklik ve cumhuriyetçilik dâhil olmak üzere, Anayasa'nın giriş bölümünde belirtilen ilkeler ışığında, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak olarak betimleyen İç Hizmet Kanunu'nun 35'inci ve 85/1'inci Maddelerinin ve MGK Kanunu'nun ulusal güvenliği tanımlayan 2(a) Maddesinin potansiyel olarak orduya geniş bir manevra alanı sağladığı,

Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, 29.01.08; **Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun 13 Kasım 2001 tarihli Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, 29.01.08; **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, 29.01.08; **Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun 6 Ekim 2004 tarihli Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, 29.01.08; **Avrupa Komisyonu'nun 9 Kasım 2005 tarihli Türkiye 2005 İlerleme Raporu,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, 29.01.08; **Avrupa Komisyonu Türkiye 2006 İlerleme Raporu,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, 29.01.08; **Avrupa Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 tarihli Türkiye 2007 İlerleme Raporu,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2007ilerlemeraporu_tr.pdf, 29.01.08; **Avrupa Toplulukları Komisyonu 2005 Genişleme Stratejisi Kâğıdı,** <http://www.abmankara.org.tr/guncel/2005genislemeTR.pdf>, 09.02.08; **Avrupa Toplulukları Komisyonu 2006-2007 Yıllarında Genişleme Stratejisi ve Başlıca Sınavlar,** <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/stratejifinal06.doc>, 09.02.08; **Genişleme Stratejisi ve 2007-2008 Dönemindeki Temel Zorluklar Belgesi,** http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/88345E9C-999A-496C-850B-190CCECF1036/0/2007Strateji_Belgesi.pdf, 19.02.08; **6 Ekim 2004 Tarihli Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar hakkında Komisyon Birimleri Çalışma Belgesi,** http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004.html, 09.02.08; **6 Ekim 2004 Tarihli Türkiye'nin Katılma Doğru İlerleyişine İlişkin Avrupa Komisyonu Tavsiye Kararı,** <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/rapor2004-03.html>, 09.02.08.

• • Güvenlik, kamu düzeni ve takviye birliklerine ilişkin 1997 EMASYA gizli protokolünün (*söz konusu protokolün, iç güvenlik konularında sivil makamların talebi olmaksızın askeri operasyon yürütülmesine imkân tanıdığı iddia edilmektedir*) yürürlükte olduğu,

• • TSK üst düzey mensuplarının, özellikle güvenlik ve azınlık haklarına ilişkin konularda bilimsel araştırma ve kamuya yönelik tartışmaları sınırlama girişimlerinde bulunduğu,

• • AB, NATO ve AGİT standartlarına aykırı olarak, Genelkurmay Başkanı'nın Savunma Bakanı'na karşı sorumlu olmadığı,

• • Türk Devleti'nin temel ilkelerine (*toprak bütünlüğü ve laiklik gibi*) alternatiflerin barışçı yoldan savunulmasının veya TSK'nin alenen eleştirilmesinin cezai kovuşturma konusu olabildiği,

• • MGK'nun çeşitli kurum ve kuruluşlarda [YÖK ve Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) gibi] temsilci bulundurmaya devam ettiği,

• **İnsan Hakları ve Azınlıklarla ilgili olarak;**

• • Türkiye'de, ilgili uluslararası ve Avrupa standartları çerçevesinde, Lozan Andlaşması kapsamı (*Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar*) dışında azınlık olarak tanımlanması gereken (*Süryani Ortodoks gibi*) başka topluluklar da bulunduğu,

• • Lozan Andlaşması'nın kapsamına girsinler veya girmesinler, gayrimüslimlerin somut taleplerinin (*1971 yılından beri kapalı olan Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden Açılması, Süryani Ortodoksların dinsel eğitimlerinin icrasında karşılaştıkları sorunların çözülmesi, Ermeni Patriği'nin İstanbul'da, Müslümanlara yer verilmeksizin Hıristiyanlık eğitimi yapacak özel bir üniversite bölümü kurulmasını talebinin karşılanması, Protestan ve Katolik cemaatlerin Türkiye'de din adamı yetiştirme özgürlüğünden yararlandırılması, Süryani ve Keldani kiliselerinde olduğu gibi Türk olmayan din adamlarının çalışması imkânını sınırlandıran tabiiyet kriterinin kaldırılması, Türk olmayan din adamlarının vize ve ikamet izni sorunlarının çözülmesi gibi*) karşılanması,

• • Ekümenik Patrik dinsel unvanının, her vesileyle/kamusal kullanımının hâlâ yasak olduğu, Haziran 2007’de, Yargıtay’ın; Türk mevzuatında Patrikhaneyi Ekümenik kılan hiçbir dayanağın bulunmadığına, Patrikhanenin tüzel kişiliği bulunmayan bir dini kurum olduğuna, Patrikhanede yapılan dini seçimlere katılanların ve seçilenlerin Türk vatandaşları olmaları ve seçim tarihinde Türkiye’de çalışıyor olmaları gerektiğine hükmedildiği, bu kararın, Patrikhanenin ve diğer gayrimüslim dini toplulukların, AİHS tarafından teminat altına alınan haklarını kullanmalarında ilave sorunlara yol açma potansiyeli bulunduğu,

• • Dini azınlık okullarında, müdürden daha geniş yetkilere sahip bir müdür yardımcısının Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atanmış biri (*Müslüman*) olmasıyla ilgili sorunların devam ettiği,

• • Teoloji okullarından mezun olanlar ile rahiplerin okullarda öğretmenlik yapamadığı,

• • Bahaî topluluğunun Edirne’de ibadethane olarak kullandığı bir taşınmazın kamulaştırılmasında sorunlar bulunduğu,

• • Türk vatandaşlığını kaybetmiş Süryanilerin mülkiyet konusunda sıkıntılar yaşadıkları, mülklerini tapu siciline kaydettiremedikleri,

• • Gökçeada’daki Rum asıllı azınlık okullarının yeniden açılmasının adil ve şeffaf usullere dayanmadığı ve tapu sicili konusunda güçlüklerle karşılaştığı,

• • Özellikle köy korucuları ve jandarma tarafından kendilerine kötü davranılması nedeniyle çok az sayıda Süryani kökenli vatandaşın yurt dışından geri dönebildiği,

• • Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, sözlüklerde yer alan tanımlarda Roman toplumu ile ilgili küçük düşürücü sözcüklerin ayıklanabilmesi amacıyla, Ekim 2001 tarihinde bir genelge yayımlandığı, tüm resmi sözlüklerin bu çerçevede düzeltildiği, ancak bu konuda başka bir hukuki adım atılmadığı, 2003 Aralık ayında yayımlanan Vatandaşlık Kanunu’na ilişkin bir genelge ile vatandaşlık başvurusunda bulunanın “çingene” olup olmadığının belirtilmesi şartı kaldırılmasına rağmen 1934 tarihli İskân Kanunu’nun göçebe çingenelere hâlâ uygulandığı, bu durumun, bu insanların

Türkiye’de halen göçmen olarak kabul edilmediği anlamına geldiği, Türkiye’de Roman topluluklarına karşı büyük bir önyargı bulunduğu ve mevcut düzenlemelerin kendilerine yeterli koruma sağlamadığı,

- • 2004 Nisan’ında bir yerel televizyon kanalının haber sunucusunun, Ankara’da Türk Protestanlara karşı düşmanlığı tahrik ettiği gerekçesiyle mahkûm olduğu,

- • Medya veya resmi makamlar tarafından, misyonerlerin ülkenin bütünlüğüne bir tehdit, gayrimüslim azınlıkların ise Türk Toplumunun ayrılmaz bir parçası olmadıkları şeklinde tasvir edilebildiği, bugüne dek gayrimüslim azınlıklara yönelik olarak kullanılan nefreti teşvik edebilecek söylemlerin cezasız kaldığı,

- • Nüfus cüzdanı gibi bazı kişisel evraktaki dini inanç belirtme zorunluluğu Nisan 2006’da kaldırılmış olmasına rağmen, bu evrakın hâlâ din hanesini taşımasının ayrımcı uygulamaların devam etmesi olasılığına zemin yarattığı, bunun endişe verici bir durum olduğu,

- • AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri’nin, 2003 ve 2005 yıllarındaki ziyaretlerinin ardından Aralık 2006 tarihinde Ankara’yı üçüncü kez ziyaret ettiği, bölgeleri-bilhassa Türkiye’nin Güneydoğusu-ziyaret etme önerisinin kabul edilmediği, Türkiye ve Ulusal Azınlıklar Yüksek Komitesi’nin arasında, azınlıkların kamu hayatına katılımı ve azınlık dillerinde yayın gibi konulara ilişkin diyalogun başlamasının gerektiği, bunun Türkiye’nin uluslararası standartlarla ve AB üyesi ülkelerdeki en iyi uygulamayla aynı çizgiye gelmesini kolaylaştıracağı,

- • Türkiye’nin vicdani veya dini nedenlerle askeri hizmeti icra etmeyi reddeden kişilerin durumlarını düzenleyen yasal mevzuatı, AİHS hükümleriyle uyumlu hale getirmesi gerektiği,

- • Türk makamları tarafından Yehova Şahitlerini Destekleme Derneği’nin kanuna uygun bir şekilde tescil edildiğini teyit eden nihai bir karar alındığı,

- • Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ve yerel dini makamların vaaz ve yayınlarının zaman zaman misyonerlik faaliyetlerine karşı hasmane tutum sergileyebildiği, Diyanet

İşleri Başkanlığı'nın 2005 Mart ayında misyoner faaliyetlerine karşı olan bir hutbeyi onayladığı,

- • İnsan Hakları Başkanlığı'nın, insan hakları eğitimi verilmesi, şikâyetleri işleme alma ve belirli olayları inceleme yönündeki faaliyetlerini yoğunlaştırmayı sürdürdüğü,

- **Yargı ile ilgili olarak;**

- • Türk Mahkemeleri'nin özellikle Kürt kökenli nüfusun durumu ile ilgili olarak, Devletin kabul etmediği görüşlerin ifade edilmesini kısıtladıkları,

- • Hakimler ve savcıların, cezai sorumluluğun şiddeti tahrik eden beyanlar ile sınırlandırılması gerektiğini belirleyen AİHM içtihadına tam olarak riayet etmedikleri,

- • Mahkemelerin siyasi partileri kapatmaya devam ettikleri,

- • RTÜK Kanunu'nda, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını ve bağımsızlığını, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırılık teşkil eden veya toplumu şiddete, teröre veya etnik ayrımcılığa sevk eden yayınların yasaklandığı ve çok yüksek cezalar getirildiği,

- • 2004 Eylül ayında TCK'nun değiştirildiği, ancak 301'inci Maddesinin ilgili Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi gerektiği,

- • Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM)'nin 2004 Mayıs ayında kabul edilen Anayasa değişiklik paketi kapsamında kaldırıldığı,

- • Mayıs 2004 Anayasa değişikliği paketi ile Anayasa'nın 90'uncu Maddesinin gözden geçirilerek Türkiye tarafından onaylanan uluslararası ve Avrupa Sözleşmeleri'nin iç hukuka üstünlüğü ilkesinin kabul edildiği, böylece insan hakları ve ulusal mevzuat ile ilgili olarak uluslararası anlaşmalar arasında bir anlaşmazlık olduğunda, Türk Mahkemeleri'nin uluslararası anlaşmaları uygulamak zorunda kalacakları,

- • Haziran 2006'da kabul edilen Askeri Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerini değiştiren Kanunla, askeri personel ile sivillerin birlikte suç işlemeleri hariç, barış

zamanında sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmalarının önlendiği ve askeri mahkemelerde yeniden yargılama hakkının getirildiği,

• **Yasama ve yürütmeye ilgili olarak;**

• • Hükümet ve Parlamento'nun siyasal yaşamı, adalet sistemini ve insan haklarının korunmasını düzenleyen uluslararası ve AB mevzuatına uygun bazı önemli yasaların kabul edilmesi için çalışmalarını sürdürdüğü, insan hakları, azınlık hakları, medeni ve siyasi haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin uluslararası metinlerin önemli bir bölümünün imzalandığı, bu çabaların Kürt kökenli olanlar dâhil tüm vatandaşları içine alması gerektiği,

• • “Siyasi” açıdan sakıncalı isimlere atfın kaldırıldığı, ancak 2003 Eylül ayında yayımlanan bir genelge ile Kürtçe isimlerde yaygın olarak kullanılan q, w ve x harflerini içeren adların kullanımının yasaklanarak, söz konusu değişikliğin kapsamına sınırlama getirildiği (*İlköğretim 4'üncü sınıf Türkçe ders kitabının 22 ve 44'üncü sayfalarında bu harflere yer verilmiş olup, bazı çevreler tarafından Türkçe Alfabe'ye ilave edilip-edilmemesi konusunda tartışmalara devam edilmektedir*),

• • Dernekler Kanunu'nun 6'ncı Maddesinde değişiklik yapılarak, derneklerin resmi olmayan yazışmalarında yabancı dil kullanabilmelerine imkan tanındığı,

• • Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçeler başlıklı bir yönetmeliğin 2003 Aralık ayında yürürlüğe girdiği, bu yönetmeliğin ilk kez özel Kürtçe dil kurslarına izin verdiği,

• • Anadilleri Türkçe olmayan çocukların Türk kamu eğitim sisteminde anadillerini öğrenemedikleri, bu şekilde bir eğitimin sadece özel eğitim kurumlarında yapılabildiği, ancak Kürtçe öğreten bu tür kursların tümünün 2004 yılında kapatıldığı, halen kamu veya özel eğitim sisteminde Kürtçe öğrenme imkânı bulunmadığı,

• • 2004 yılında Cumhurbaşkanınca veto edilen Kamu Yönetimi Reformu Çerçeve Kanunu'nun kabulü konusunda ilerleme kaydedilemediği, bunun sonucunda, merkezi idareden yerel yönetimlere yetki devrinin gerçekleşmediği, vergilendirme açısından yerinden yönetim sağlanamadığı ve Kent Meclisleri kurulması konusunda gelişme kaydedilemediği,

• • TBMM'nin, Kamu Denetçiliği Kurumu (*Ombudsman*) kurulmasına ilişkin Kanunu kabul ettiği, ombudsmanın gerçek ve tüzel kişilerin idari uygulamalara ilişkin başvurularıyla ilgileneceği, bunun KOB'lerinde yer alan bir öncelik ve önemli bir ilerleme olduğu, ancak Ombudsmanlık Yasası'nın uygulanmasının Anayasa Mahkemesi tarafından Kasım 2006'da askıya alınmış olmasından bu yana, bir Ombudsmanlık sisteminin henüz kurulamadığı,

• **Eğitim ve öğretimle ilgili olarak;**

• • Eğitim alanında (*temel ve yaygın eğitim*), Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açıkça müsaade edilmedikçe, Türkçeden başka hiçbir dilin eğitim amacıyla kullanılmadığı, ne mevzuat, ne de uygulamanın, etnik kökenlerinden bağımsız olarak bütün Türkler için kültürel hakların kullanımına engel olmaması gerektiği, bu hususun nüfusun büyük ölçüde Kürt kökenli olduğu Güneydoğu'daki durumun düzelmesi için özel önem taşıdığı,

• • Eğitimde din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunlu tutulmasıyla ilgili olarak Alevi bir aile tarafından yapılan başvuruya karşılık AİHM'nin Ekim 2007'de, oybirliğiyle, AİHS'nin eğitim hakkına ilişkin 1 No.lı Protokolü'nün 2'nci Maddesinin ihlal edilmiş olduğuna karar verdiği ve sonuç olarak Türkiye'nin eğitim sistemini ve ulusal mevzuatını AİHS'ne uygun hale getirmesi gerektiğine hükmettiği,

• • Ülke çapında birçok öğrencinin, üniversitelerde Kürtçenin seçimsiz ders olarak okutulması talebiyle dilekçe verdiği,

• **Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile ilgili olarak;**

• • Güneydoğu'da olağanüstü hal uygulamasının kaldırıldığı,

• • Güneydoğu Türkiye'deki duruma, askeri olmayan sivil bir çözüm bulunması, terörizmle mücadelede itidal sergilenmesi, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı için daha fazla çaba harcanması gerektiği, zira ülkede gözlenen medeni ve siyasi hak ihlallerinin pek çoğunun şu veya bu şekilde konuyla bağlantılı olduğu,

• • Köy koruculuğu sisteminin yerleri değiştirilmiş kişilerin köylerine dönebilmesi önünde bir engel olduğu ve kaldırılması gerektiği,

• **Terörist elebaşı Abdullah Öcalan’la ilgili olarak;**

• • AB-Türkiye ilişkilerinin, “*PKK lideri Abdullah Öcalan*”ın tutuklanması ve yargılanmasından ve 29 Haziran 1999’da Ankara DGM tarafından ölüm cezasına mahkûm edilmesinden etkilendiği, Öcalan aleyhindeki ölüm cezasının, Yargıtay tarafından tasdik edilmesi halinde, AİHM önünde temyiz edilebileceği,

• • Yargılamanın yenilenmesine imkân veren hükümlerin, Öcalan davası dâhil, 4 Şubat 2003 tarihinden önce AİHM’nde bulunan davalara hâlâ uygulanmadığı, mahkemenin belirttiği en uygun düzeltme şeklinin, uygun olduğunda, başvuru sahibinin bağımsız bir mahkemede yeniden yargılanmasının temin edilmesi olduğu,

• **Ayrıca;**

• • Türkiye’nin AB’ne katılımının, Birliğin sınırlarını hâlihazırda gerilim kaynağı olan ülkelere kadar genişleteceği ve bölgenin sorunlarını AB dış politikası gündeminde üst sıralara taşıyacağı,

• • Gelişmeler olmasına rağmen Türkiye’nin henüz siyasi kriterleri tam olarak karşılayamadığı ve Ulusal Program’ın KOB’nin gerisinde kaldığı gibi hususlara yer verilmiştir.

AB’nin bir diğer önemli organı olan AP kararlarından Kürt kökenli vatandaşlarımız ile Alevi vatandaşlarımız ile ilgili olanlar yukarıda ifade edilmiştir⁸²⁰. Söz konusu kararlarda, diğer belgelerde yer verilen benzer hususlar dışında ayrıca; insan haklarının izlenmesi ve yüceltilmesinde İnsan Hakları Derneği ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı, diğer konularda da bağımsız tüm sivil toplum kuruluşlarına verilen desteğe sıkça vurgu yapıldığı ve bunlara yönelik kısıtlamaların kaldırılması çağrısında bulunduğu, Yezidilerin korunması, tanınması ve Yezidilere yönelik ibadet yerlerinin açılmasının talep edildiği, azınlıkların ülkenin kültürel mirasına olan katkılarından bahisle Hasankeyf, Zeugma, Ani, Akdamar gibi tarihi değerlerin korunmasının istendiği, Türkiye’de tartışılan başörtüsü konusunda Avrupa kurallarının olmadığı vurgulandığı ve 2006 yılında alınan Karar’da da terör mağdurlarının yanında “*terörle mücadele mağdurları*”ndan da bahsedildiği görülmektedir.

⁸²⁰ Bkz. Dipnot No. 553 ve 554.

Müzakerelerin Türkiye'nin kendi başarısına dayandığının ifade edildiği Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nde ise insan hakları ve azınlıklara saygı konusu 4 ve 6'ncı Maddelerde genel çerçevede ele alınmıştır⁸²¹. Ancak ilk bakışta her demokratik devlette zaten olması gerektiği şeklinde genel kabul görececek özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlükler ile azınlıklara saygı ilkelerinin; AB organlarının birbirleriyle koordineli ve bir bütün olarak hareket ettikleri, alınan hemen hemen her kararda daha önce kabul edilmiş metinlere gönderme yaptıkları göz önünde bulundurulduğunda, konunun Lozan ve Türk-Bulgar Dostluk Andlaşması dışında varlığı iddia edilen azınlıklara taşınmasının kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 5'inci Maddesi⁸²² ise, 4 ve 6'ncı Maddelerde kaydedilmesi beklenen gelişmelerin gerçekleştirilememesi veya belirtilen

⁸²¹ **Türkiye İçin Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi; Müzakerelere İlişkin İlkeler; Madde 4:** "Müzakereler, Türkiye'nin, 1993 Kopenhag Zirvesinde belirlenen, daha sonra büyük bir bölümü Avrupa Birliği Andlaşması'nın 6 (1)'inci Maddesine dercedilen ve Temel Haklar Şartı'nda beyan edilen siyasi kriterleri yeterli derecede karşılmasına dayanarak başlatılır. Birlik, Türkiye'den, reform sürecini sürdürmesini ve Avrupa içtihat hukuku da dâhil olmak üzere, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı gibi ilkeler bakımından daha fazla gelişme kaydetme yönünde çaba sarf etmesini; özellikle işkence ve kötü muamele ile mücadelede sıfır tolerans politikalarına ve ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, kadın hakları, sendikal haklar da dâhil ILO standartları ve azınlık hakları ile ilgili hükümlerin uygulanmasına ilişkin mevzuatı ve uygulama tedbirlerini konsolide etmesini ve genişletmesini beklemektedir. Birlik ve Türkiye, yoğun siyasi diyaloglarını sürdürecektir. Söz konusu alanlarda kaydedilen ilerlemenin geri dönülmezliğini ve bu ilerlemenin özellikle temel özgürlüklere ve insan haklarına tam saygı gösterilmesi bakımından eksiksiz ve etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla, kaydedilen ilerleme, bu konuda Konseye düzenli rapor sunmaya davet edilen Komisyon tarafından, 2004 tarihli Etki Raporu, Tavsiye Metni ve İlerleme Raporu'nda işaret edilen sorunlu hususların tümüne yer vermek suretiyle yakından izlenmeye devam edilir" **Madde 6:** "Müzakerelerin ilerlemesini, ekonomik ve sosyal yakınsama ve Komisyon'un 2'nci Paragrafta belirtilen raporları çerçevesinde, Türkiye'nin katılma hazırlık yönünde kaydettiği gelişme yönlendirir. Bu ilerleme, özellikle aşağıdaki koşullara göre ölçülür: Üyelik koşullarını ortaya koyan aşağıda belirtilen Kopenhag Kriterleri: **Birinci Paragraf:** Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesini ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarı" Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 11-12, 17-32, 113-115; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, 08.02.08.

⁸²² **Türkiye İçin Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi; Müzakerelere İlişkin İlkeler; Madde 4:** "Türkiye'de, Birliğin temelini oluşturan özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin ciddi ve sürekli olarak ihlal edilmesi durumunda, Komisyon kendi inisiyatifıyla veya üye devletlerin üçte birinin talebi üzerine müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye eder ve müzakerelerin tekrar başlatılması için gerekli koşulları önerir. Konsey, böyle bir tavsiye üzerine, Türkiye'yi de dinledikten sonra, nitelikli çoğunlukla, müzakerelerin askıya alınıp alınmamasını ve tekrar başlatılması için gerekli koşulları karara bağlar. Üye Devletler, Hükümetler arası konferansta, oybirliği genel kuralına hâle gelmeksizin, Konsey kararı doğrultusunda hareket eder. AP bilgilendirilir" Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2006, s. 12-17, 114; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, 08.02.08.

ilkelerin ciddi ve sürekli ihlal edilmeleri durumunda uygulanacak yaptırımlara yer vermesi nedeniyle önem arz etmektedir.

Yukarıda AB'ne üye Devletler arasında henüz azınlık hakları açısından bir standart oluşturulmadığı ve her devletin kendi yapısına göre öznel bir azınlık hakları konsepti geliştirdiği, bazı AB üyesi Devletlerin ülkelerindeki azınlıklara/etnik gruplara yönelik bir takım düzenlemelere giderken, bazı devletlerin ise azınlıkları konu alan düzenlemelere uzak durduğunun gözlemlendiği ifade edilmişti⁸²³. AB'ne üye Devletlerin kendi ülkelerindeki azınlıklar konusundaki politikaları böylesine tutarsızken, üye aday devletlere yönelik olarak samimiyetsiz, hakkaniyetsiz ve eşitlik ilkelerinden uzak olarak değerlendirilebilecek bir politika izledikleri söylenebilir. Örneğin Yunanistan AB'ne tam üye olarak kabul edildiğinde, ülkesindeki Türk/Müslüman azınlığı tanımış değildi. Bugün bile Yunanistan'da yaşayan Türk/Müslüman azınlık, mülk edinme, inşaat ruhsatı alma, ev ve camiler inşa etme, sürücü belgesi sahibi olma gibi konularda dolaylı yollarla ayrımcılığa tabi tutulmaktadır⁸²⁴. Yine Avrupa Komisyonu 1999'da, nüfusunun % 41'ini azınlık grubu mensuplarının oluşturduğu bir ülke olan Letonya'nın, katılım müzakerelerini başlatacak olan Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirdiğini açıkladığında, ülkede ikamet eden kişilerin % 28'inin henüz Letonya vatandaşlığı yoktu. Letonya Anayasası'na göre Letonca tek "*devlet dili*", diğer tüm diller hukuken "*yabancı*" kabul ediliyor, her türlü yasal işlemin Letonca olarak yürütülmesi gerekiyor ve "*devlet diline saygısızlık*" halinde para cezası kesiliyordu. Ayrıca, katılım gerçekleştiğinde dahi Letonya, Avrupa Konseyi'nin Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesi'ni onaylamamıştı. Ancak Türkiye'nin tam üyeliği söz konusu olduğunda, Türkiye 2004 yılından önce Kopenhag Kriterleri'ni sağladığı halde, yukarıda da görüldüğü gibi, AB'nin, merkezinde "*insan hakları ve azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması*" konularının bulunduğu taleplerine neredeyse her geçen gün yenilerini ilave ettiği, Türkiye'ye has "*ayrımcı*" politikaları artık açıkça ifade etmekten ve "*imtiyazlı ortaklık*"

⁸²³ Bkz. Dipnot No. 786.

⁸²⁴ Larrabee; Lesser, **a.g.e.**, s. 113-114.

gibi yeni arayışları dillendirmekten kaçınmadığı, artık, AB üyeliğini ne pahasına olursa olsun savunanlar tarafından bile kabul edilmektedir⁸²⁵.

Türkiye, AB'nin, çeşitli organları tarafından düzenlenen metinlerde “*Kopenhag Kriterleri*” veya “*Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler*” başlığı altında yer verilen ve bir çerçeve oluşturmak adına bizim “*azınlıklar ve etnik/dini gruplar meselesi ile bunlarla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı sorunlar*” olarak ele aldığımız taleplerine, 2001 yılında düzenlenen ve 2003 yılında revize edilen Ulusal Programlar ve bu programlar çerçevesinde iç hukukunda yaptığı bazı düzenlemelerle cevap vermeye çalışmış ve halen de bu yönlü çabalara devam etmektedir.

Bu bağlamda 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen ve 24 Mart 2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Ulusal Program’ın Giriş başlığı altında; Modern Türkiye Cumhuriyeti’nin özünde barışçı bir dış politika ile laiklik, hukukun üstünlüğü, çoğulcu ve katılımcı demokrasi, insan hak ve özgürlükleri bulunduğu belirtilmiş; Türkiye’nin 1984 yılından bu yana, dışarıdan da yoğun bir şekilde desteklenmiş olan ayrılıkçı terörle mücadele ettiği, terör olgusunun Türkiye’nin demokrasi ve insan hakları iklimine, sosyal ve ekonomik gelişimine olumsuz etkilerde bulunduğu, ancak bu tehdiye rağmen, Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal bütünlüğünü koruduğu ve vatandaşlarının eşitlik temelinde birliğini sürdürdüğü vurgulanmıştır⁸²⁶. Siyasi Kriterler başlıklı bölümde, siyasi, idari ve yargı reformlarına ilişkin çalışmaların 2001 yılında hızlandırılacağı; amacın özgürlükçü, katılımcı, güvenceli, devlet organları arasında görev ve yetkileri dengeleyen, hukuk devleti ilkesini üstün kılan Anayasa ve yasa hükümlerinin Türkiye’nin uluslararası taahhütleri ile AB standartları temelinde daha da geliştirilmesi olduğu belirtilmiş; demokrasi ve insan hakları alanlarındaki reform sürecinde, öncelikle Anayasa’nın gözden geçirileceği, Anayasa değişikliklerinin, yasal düzenlemelerin de çerçevesini belirleyeceği ifade edilmiştir. Aynı başlık altında, alt maddeler halinde, kısa ve orta

⁸²⁵ Türkiye, 1999-2005 yılları arasında, köklü demokratik reformlar gerçekleştirmiş, nitekim Avrupa Komisyonu, Ekim 2004’te Türkiye’nin Kopenhag Siyasi Kriterleri’ni yerine getirdiği hükmüne varmıştır. Bkz. Nakanishi, **a.g.m.**, s. 261; Düzgüt, Senem Aydın, **AB’nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant’ı Aramak**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 19-22.

⁸²⁶ **Avrupa Birliği Müktesebatı’nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2001 Ulusal Programı**, s. 15, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>, 08.02.08; Ayrıca bkz. Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 285-288.

vadede, değişiklik/ düzenleme yapılacak ulusal mevzuata ilişkin konu başlıklarına yer verilmiştir⁸²⁷.

24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Gözden Geçirilmiş Ulusal Program’ın Giriş başlığı altında; çağdaşlaşmayı temel ilke olarak benimseyen Türkiye’nin, aslında Cumhuriyetin kurulmasından bu yana siyasi, hukuki ve ekonomik alanlarda her zaman bir yenilenme hareketinin içinde olduğu; modernleşme ve ileri görüşlü reformlarla somutlaşan bu hareketin, Türkiye Cumhuriyeti’nin toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin, her türlü dil, din, ırk, cinsiyet ve etnik ayırımın ötesine geçen yurttaşlık bağının ve vicdan özgürlüğüne dayalı laiklik ilkesinin pekiştirilmesi sayesinde güçlendiği vurgulanmıştır. Türkiye’nin esenliğini belirleyecek hedeflere ulaşmasını sağlayacak en önemli proje olarak gösterilen AB’ne tam üyeliğın, her vatandaşımızın bugününü ve yarınını temelden etkileyen toplumsal bir dönüşüm projesi, halkımızın büyük çoğunluğunun desteklediği ve ülkü birliğine vardığı ulusal bir hedef ve Türkiye’nin stratejik vizyonunun ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmiştir⁸²⁸. Siyasi Kriterler başlıklı bölümde ise, 2001 Ulusal Programı’nda olmayan “*azınlıkların korunması ve saygı görmesi*” kavramına da yer verilerek 2001 Ulusal Programı ile yapılması taahhüt edilen değişiklik/düzenlemelerden realize edilenler sıralanmış, siyasi kriterlerle ilintili olarak imzalanan veya onaylanan çeşitli uluslararası

⁸²⁷ 2001 Ulusal Programı’nda Siyasi Kriterler başlığı altında reform yapılacağı ifade edilen konu başlıkları şunlardır: Düşünce ve İfade Özgürlüğü, Dernek Kurma Özgürlüğü, Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum, İşkenceyle Mücadele, Duruşma Öncesi Gözaltı, İnsan Hakları İhlalleri Sonuçlarının Düzeltilmesi İmkânlarının Güçlendirilmesi, Devlet Memurları ve Kamu Görevlilerinin İnsan Hakları Konusunda Eğitimleri, DGM’leri Dâhil Olmak Üzere Yargının İşlevselliği ve Verimliliği, Ölüm Cezasının Kaldırılması, Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler, Tüm Vatandaşların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İmkânlarının Artırılması Amacıyla, Bölgesel Dengesizliklerin Azaltılması, Tüm Bireylerin, Herhangi Bir Ayırım Yapılmaksızın ve Dil, Irk, Renk, Cinsiyet, Siyasi Görüş, Felsefi İnanç veya Dinine Bakılmaksızın, Tüm İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinden Tam Olarak Yararlandırılması; Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlükleri, Anayasa’nın ve İlgili Diğer Yasaların AB Müktesebatına Uyumu, BM Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İhtiyari Ek Protokolü ve BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Cezaevlerindeki Tutukluluk Koşulları, Milli Güvenlik Kurulu ve Olağanüstü Hal. Bkz. **Avrupa Birliği Müktesebatı’nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2001 Ulusal Programı**, s. 17-22, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>, 08.02.08; Ayrıca bkz. Canbolat, **a.g.e.**, 2002, s. 285-288.

⁸²⁸ **Avrupa Birliği Müktesebatı’nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2003 Ulusal Programı**, s. 1, http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/I-giris.pdf, 08.02.08.

sözleşme ile protokoller sayılmış ve 2004 Haziran'ına kadar gerçekleştirilmesi öngörülen hedefler ortaya konulmuştur⁸²⁹.

Nitekim Ulusal Programlar'da taahhüt edildiği üzere, 2001 yılından itibaren, 1982 Anayasası'nda 16 kez değişiklik yapılmıştır⁸³⁰. 3 Ekim 2001 tarihinde 4709 Sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği, Türk Anayasa tarihindeki en kapsamlı ikinci, 1982 Anayasası'ndaki en kapsamlı değişiklik olması nedeniyle ayrı bir önem kazanmıştır⁸³¹. Ayrıca AB'ne uyum kapsamında "10 Uyum Yasası" paketi çıkarılmıştır⁸³². Konu kapsamı itibarıyla Anayasa değişiklikleri ve uyum yasalarının

⁸²⁹ 2003 Ulusal Programı'nda Siyasi Kriterler başlığı altında reform yapılacağı ifade edilen konu başlıkları şunlardır: Düşünce ve İfade Özgürlüğü, Dernek Kurma Özgürlüğü, Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum, İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi, Kamu Görevlilerinin İnsan Hakları Konusunda Eğitimleri, Yargının İşlevselliği ve Verimliliği, Cezaevleri, Tutukevleri ve Nezarethane Koşulları, Tüm Bireylerin, Ayırım Yapılmaksızın Tüm Temel Hak ve Özgürlüklerden Tam Olarak Yararlandırılması, Yürütmenin İşlevselliği ve Sözleşmeler. Bkz. **Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye 2003 Ulusal Programı**, s. 3-6, http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/II-siyasi_kriterler.pdf, 08.02.08.

⁸³⁰ 1982 Anayasası bugüne kadar toplam 16 kez değiştirilmiştir. 1982 Anayasası'nda değişiklik yapan Kanunlar ve değiştirilen Maddeler şunlardır: **1.** 17 Mayıs 1987 Tarih ve 3361 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 18 Mayıs 1987, Sayı 19644 Mükerrer, 67, 75, 175 ve **Geçici 4'üncü Md.**), **2.** 8 Temmuz 1993 Tarih ve 3913 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 10.7.1993, Sayı 21633, 133'üncü Md.), **3.** 23 Temmuz 1995 Tarih ve 4121 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 26.7.1995, Sayı 22355, Başlangıç Metni, 33, **52**, 53, 67, 68, 69, 75, 84, 85, 93, 127, 135, 149, 171'inci Md.ler), **4.** 18 Haziran 1999 Tarih ve 4388 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 18 Haziran 1999, Sayı 23729 Mükerrer, 143'üncü Md.), **5.** 13 Ağustos 1999 Tarih ve 4446 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 14 Ağustos 1999, Sayı 23786, 47, 125, 155'inci Md.ler), **6.** 3 Ekim 2001 Tarih ve 4709 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 17 Ekim 2001, Sayı 24556, Mükerrer, Başlangıç Metni, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 31, 33, 34, 36, 38, 40, 41, 46, 49, 51, 55, 65, 66, 67, 69, 74, 87, 89, 94, 100, 118, 149 ve Geçici 15'inci Md.ler), **7.** 21 Kasım 2001 Tarih ve 4720 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 1 Aralık 2001, Sayı 24600, Mükerrer, 86'ncı Md.), **8.** 27 Aralık 2002 Tarih ve 4777 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 31 Aralık 2002, Sayı 24980, 3'üncü Mükerrer, 76 ve 78'inci Md.ler), **9.** 7 Mayıs 2004 Tarih ve 5170 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 22 Mayıs 2004, Sayı 25469, 10, 15, 17, 30, 38, 87, 90, 131, **143** ve 160'inci Md.ler) , **10.** 21 Haziran 2005 Tarih ve 5370 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 23 Haziran 2005, Sayı 25854, 133'üncü Md.), **11.** 29 Ekim 2005 Tarih ve 5428 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 9 Kasım 2005, Sayı 25988, 130, 160, 161, 162 ve 163'üncü Md.ler) , **12.** 13 Ekim 2006 Tarih ve 5551 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 17 Ekim 2006, Sayı 26322, 76'ncı Md.) , **13.** 10 Mayıs 2007 Tarih ve 5659 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 18 Mayıs 2007, Sayı 26526, Geçici 17'nci Md.), **14.** 31 Mayıs 2007 Tarih ve 5678 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 16 Haziran 2007, Sayı 26554, 77, 79, 96, 101 ve 102'nci Md.ler), **15.** 16 Ekim 2007 Tarih ve 5697 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 17 Ekim 2007, Sayı 26673, Geçici 18, Geçici 19'uncu Md.ler), **16.** 9 Şubat 2008 Tarih ve 5735 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 23 Şubat 2008, Sayı 26796, 10 ve 42'nci Md.ler) (Koyu renkli Md.ler ilga edilmiştir) Bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/kitap/1982ana.doc>, 11.03.08; Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 487-498.

⁸³¹ Gözler, Kemal, "3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 19, Ankara, 2002, s. 326.

⁸³² AB'ne uyum çerçevesinde çıkarılan ve "Uyum Yasası" olarak anılan yasalar şunlardır: 6 Şubat 2002 Tarih ve 4744 sayılı Kanun (Resmi Gazete, 19 Şubat 2002, Sayı 24676), 26 Mart 2002 Tarih ve 4748 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 9 Nisan 2002, Sayı 24712), 3 Ağustos 2002 Tarih ve 4771 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 9 Ağustos 2002, Sayı 24841), 2 Ocak 2003 Tarih ve 4778 Sayılı Kanun (Resmi

tamamını incelemek mümkün görülmemektedir. Ancak söz konusu mevzuat içerisinde, azınlıklar ve etnik/dini gruplar meselesi ile bunlarla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olanlardan önem arz edenler, iç güvenliğe ve dolayısıyla da ulusal güvenliğe etkileri bakımından incelenmeye çalışılacaktır.

Bu bağlamda Uyum Yasaları için de genel bir çerçeve oluşturan Anayasa değişiklikleri ele alındığında, belki de öncelikle vurgulanması gereken husus, Anayasa değişikliklerini savunan bir kesimin basına da sık sık yansıyan gerekçelerinin, sadece ve sadece 1982 Anayasası'nın 12 Eylül döneminde yapılmış olması nedeniyle çağdışı ve antidemokratik olduğu yargısına dayandığı gerçeğidir. Bu kesim, Anayasa'da yapılacak değişikliklerle, özellikle TSK'nin MGK kanalıyla politik hayat üzerinde oynadığını iddia ettikleri etkin role son verilebileceğini düşünmektedir. Ancak, yapılan Anayasa değişikliklerin hedefi, Türkiye'nin AB'ne girme umuduyla Birlik tarafından istenen değişikliklerdir. Nitekim bu gerçek, 3 Ekim 2001 tarihinde kabul edilen 4709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun önerisinin genel gerekçesinde de “AB'ne tam üyelik sürecinde, ekonomik ve siyasi kriterlerin karşılanması, bu alanda yasal düzenlemeler yapılmasının ön şartı olarak Anayasa'da bazı değişikliklerin yapılması da kaçınılmazdır” denilmek suretiyle dile getirilmiştir⁸³³.

3 Ekim 2001 tarihinde 4709 Sayılı Kanun ile kabul edilen Anayasa değişikliğinin Başlangıç metnine ilişkin olanı, Beşinci Fıkra da yer alan “hiçbir düşünce ve mülahazanın” sözcüklerinin kaldırılarak, yerine “hiçbir faaliyetin” sözcüklerinin konulmuş olmasıdır⁸³⁴. Bu değişikliklerle; Türk ulusal çıkarlarının, Türk varlığının,

Gazete, 11 Ocak 2003, Sayı 24990), 23 Ocak 2003 Tarih ve 4793 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 4 Şubat 2003, Sayı 25014), 15 Temmuz 2003 Tarih ve 4928 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 19 Temmuz 2003, Sayı 25173), 30 Temmuz 2003 Tarih ve 4963 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 7 Ağustos 2003, Sayı 25192), 7 Mayıs 2004 Tarih ve 5170 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 22 Mayıs 2004, Sayı 25469), 14 Temmuz 2004 Tarih ve 5218 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 21 Temmuz 2004, Sayı 25529), 23 Ocak 2008 Tarih ve 5728 Sayılı Kanun (Resmi Gazete, 8 Şubat 2008, Sayı 26781), Bkz. Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 432-486; <http://rega.basbakanlik.gov.tr/>, 11.03.08.

⁸³³ Yetkin, Çetin, “Anayasa Değişikliklerinin Hak ve Özgürlüklere Olumsuz Etkileri”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 19, Ankara, 2002, s. 312.

⁸³⁴ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: Başlangıç** (Değişik: 23.7.1995-4121/1 Md.): **Beşinci Fıkra:** “(Değişik: 3.10.2001-4709/1 Md.) Hiçbir faaliyetin Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği

Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin aşağılanmasına, hakarete uğramasına, bölücü-yıkıcı ideolojilerin, ayrılıkçılığın, irticanın vb. propagandasının yapılmasına ortam yaratıldığı düşünülmektedir.

3 Ekim 2001 tarihinde 4709 Sayılı Kanun ile Anayasa'nın Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması başlıklı 13'üncü Maddesinde yapılan değişiklikle⁸³⁵, “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile... sınırlanabilir” olarak sayılan dokuz adet genel sınırlama sebebi ölçüt olmaktan çıkarılmış, 3'üncü Fıkra'daki “Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir” hükmüne de yer verilmemiştir. Bunun yerine her temel hak ve hürriyetin, “yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak” sınırlandırılabilmesi ilkesi öngörülmüştür. Genel sınırlandırma sebeplerinin ortadan kaldırılmasının, Anayasa'nın birçok maddesinde özel sınırlandırma sebeplerine yer verilmemiş olduğu (*düşünce ve kanaat hürriyeti, hak arama hürriyeti, dilekçe hakkı gibi*) da göz önünde bulundurulduğunda, bazı hürriyetleri tamamen, bazı hürriyetleri de kısmen sınırsız hale getirdiği, yine Anayasa'da yer verilmemiş temel hak ve hürriyetler için de sınırsız bir hürriyet yarattığı düşünülmektedir⁸³⁶. Bu değişiklik, bugün yasama dokunulmazlıkları olan milletvekilleri tarafından söylendiğinde bile tahammül edilemeyen/edilmemesi gereken birçok ayrılıkçı düşünce ve kanaatin, artık herkes tarafından ifade edilebileceği; özel kanununda belirtilmemiş durumlar için isteyen herkesin istediği konuda dilekçe

olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı”, <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08.

⁸³⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası İkinci Kısım: Temel Hak ve Ödevler Birinci Bölüm II. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması: Madde 13.** “(Değişik: 3.10.2001-4709/2 Md.) Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz”, <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08.

⁸³⁶ Gözler, **a.g.m.**, s. 347-354; Yetkin, **a.g.m.**, s. 317-318; Giritli, İsmet, “2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklere Yansıması”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 19, Ankara, 2002, s. 92; Arslan, Zühtü, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa'nın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 19, Ankara, 2002, s. 141-143; Can, Osman, “Anayasayı Değiştirmek İktidarı ve Denetim Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 62, Sayı 3, Ankara, 2007, s. 112-113.

verebileceği (örneğin Kürtçe eğitimin Devlet eliyle yapılması, türbanın kamu kurumları dâhil sosyal yaşamın her alanında serbest bırakılması gibi) gibi anlamlara gelmektedir. Yeni düzenlemenin; toplumun sağduyu sahibi büyük kesimini duyarsızlığa ve tepkisizliğe sürükleyeceği, Türk Halkı'nın ulusal çıkarlar etrafında kenetlenmesini gittikçe daha da zorlaştıracığı düşünülmektedir.

3 Ekim 2001 tarihinde 4709 Sayılı Kanun ile Anayasa'nın Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması başlıklı 14'üncü Maddesinde yapılan değişiklikle⁸³⁷, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasında “dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet kurmak amacı...” metinden çıkarılmıştır. Ülkemizde, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyete en önemli ve ciddi tehditlerin dil, ırk, din ve mezhep ayrımcılığı yapanlardan geldiği, bugün ayrılıkçı siyasi Kürtçülüğün ve irticanın iç güvenliği tehdit eden unsurların başında başta geldiği göz önünde bulundurulduğunda, yapılan düzenlemenin AB'nin taleplerine cevap vermekten öte bir anlam taşımadığı, ulusal çıkarlara, demokratikleşmeye ve insan haklarına katkı sağlamadığı ileri sürülebilir⁸³⁸.

3 Ekim 2001 tarihinde 4709 Sayılı Kanun ile Anayasa'nın Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti başlıklı 26'ncı Maddesinin “Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz” ifadesiyle başlayan Üçüncü Fıkrası ve 28'inci Maddesinin “kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayın yapılamaz” hükmünü içeren İkinci Fıkrası yürürlükten kaldırılmakla, AB'nin ısrarla talep ettiği başta Kürtçe olmak diğer mahalli lisanların radyo ve televizyon dâhil olmak üzere yaygın olarak kullanılmasının önündeki engel kaldırılmıştır. Siyasi Kürtçüler için önemli bir aşama olarak değerlendirilen bu

⁸³⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası İkinci Kısım: Temel Hak ve Ödevler Birinci Bölüm III. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması: Madde 14.** “(Değişik: 3.10.2001-4709/3 Md.) Anayasa’da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasa’yla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasa’da belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir”, <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08.

⁸³⁸ Yetkin, **a.g.m.**, s. 317-318.

değişiklik, Kürtçenin daha geniş alanlarda kullanılması ile ilgili taleplerin artmasına neden olmuştur. Nitekim yaşanan süreçte, bir yandan AB tarafından, diğer yandan da siyasi Kürtçüler tarafından Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılmasının önündeki engellerin kaldırılması yönündeki baskılar giderek artmaktadır. Şimdilik Anayasa'nın 42'nci Madde son Fıkrası⁸³⁹ bu talepler karşısında bir güvence gibi görünse de, Anayasa'nın 90'ıncı Maddesi Beşinci Fıkrasına eklenen “*usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınması*” cümlesinin, farklı gelişmelerin gündeme getirilmesine ortam yaratacağı düşünülmektedir⁸⁴⁰.

3 Ekim 2001 tarihinde 4709 Sayılı Kanun ile Anayasa'nın Milli Güvenlik Kurulu başlıklı 118'inci Maddesinde yapılan değişiklikle⁸⁴¹, MGK ile ilgili bazı değişikliklere gidilmiş; kuruldaki sivil üye sayısı artırılmış, MGK kararlarının Bakanlar Kurulu'nca “*öncelikle değerlendirilir*” ifadesinin yerine, “*değerlendirilir*” ifadesi konulmuştur. MGK, Devletin ulusal güvenlik politikasının tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili tavsiye niteliğinde kararlar almak, gerekli koordinasyonun

⁸³⁹ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası İkinci Kısım: Temel Hak ve Ödevler Üçüncü Bölüm: Sosyal Haklar ve Ödevler II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi Madde 42.** “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır”, <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08; Ayrıca bkz. Özkan, Gürsel, **a.g.m.**

⁸⁴⁰ Gözler, **a.g.m.**, s. 347-354; Yetkin, **a.g.m.**, s. 317-318; Giritli, **a.g.m.**, s. 92; Ulusoy, Belkıs; Kihir, Arzu, “AB Müktesebatına Uyum Sürecinde Basın Alanında Yapılan Değişikliklere Eleştirel Bir Bakış”, <http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2004/1130848375.pdf>, 12.03.08.

⁸⁴¹ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Üçüncü Kısım: Cumhuriyetin Temel Organları İkinci Bölüm: Yürütme İ. Milli Savunma: 2. Millî Güvenlik Kurulu Madde 118.** “(Değişik: 3.10.2001-4709/32 Md.) Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.

Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir.

(Değişik: 3.10.2001-4709/32 Md.) Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonunun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, topluma huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir.

Milli Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir.

Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir”

<http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08; http://www.mgk.gov.tr/Turkce/tarihce_5.html, 17.03.07

sağlanması için görüş tespit etmek, bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirmek ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirmek üzere, 1982 Anayasası'nın 118'inci Maddesi ve bu maddeye dayanılarak çıkarılan 9 Kasım 1983 gün ve 2945 Sayılı Kanun'la oluşturulmuştur. Yine aynı kanunla MGK'na yardımcı olmak üzere bir de MGK Genel Sekreterliği kurulmuştur⁸⁴².

MGK'nun görevleri 2945 sayılı Kanunun değişik 4'ncü Maddesinde; “*Milli Güvenlik Kurulu, 2'nci maddede belirtilen milli güvenlik ve Devletin milli güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder; bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir. Başbakan, Milli Güvenlik Kurulunun tavsiye kararlarının ve görüşlerinin değerlendirilmek üzere Bakanlar Kuruluna sunulması ve Bakanlar Kurulunda kabulü halinde bu tavsiye kararlarının uygulanmasının koordinasyonu ve izlenmesi için bir Başbakan yardımcısını görevlendirebilir*” şeklinde belirtilmiştir. Yapılan düzenlemelerle MGK'nun çalışma usullerinde de bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre kurulun normal durumlarda iki ayda bir toplanması, ancak gerektiğinde başbakanın teklifi üzerine veya doğrudan cumhurbaşkanının çağrısıyla da toplanabilmesi öngörülmüştür⁸⁴³.

Yapılan yasal düzenlemelerle MGK'nun yapısı, çalışma şekli ve görevlerinde yapılan değişiklikler yanında, 30 Temmuz 2003 Tarih ve 4963 Sayılı Kanun'un 26'ncı Maddesinde belirtilen MGK Genel Sekreterliği'nin görevleri de; “*Milli Güvenlik Kurulu'nun sekreterlik hizmetlerini yürütmek ve Milli Güvenlik Kurulunca ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirmek*” olarak değiştirilmiş ve MGK Genel Sekreteri'nin siviller arasından atanmasının yolu açılmıştır. Yine Bakanlar Kurulu'nun 29 Aralık 2003 tarih ve 6688 sayılı Kararı ile kabul edilen MGK Genel Sekreterliği

⁸⁴² Duru; Hoşder, **a.g.e.**, s. 49; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 349-350; Yetkin, **a.g.m.**, s. 319-320.

⁸⁴³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 350; http://www.mgk.gov.tr/Turkce/tarihce_5.html, 17.03.07.

Yönetmeliği'yle de MGK Genel Sekreterliği'nin yeni teşkilat yapısı ve görevlerinin detayları belirlenmiştir⁸⁴⁴.

Anayasa'nın bu maddesinde “*Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonunun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir*” denmektedir. Anayasa koyucunun bu maddede “*Devletin*” demek suretiyle, milli güvenlik siyasetinin her türlü siyasetin üstünde “*Devletin genel siyaseti*” olduğunu kastetmiş olduğu anlaşılmaktadır. 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nda Devletin milli güvenlik siyaseti “*milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulu'nun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder*” şeklinde tarif edilmiş bulunmaktadır. Bu tanıma göre milli güvenlik siyasetinde üç unsur bulunmaktadır. Bunlar; ulusal güvenliğin sağlanması, ulusal hedeflere ulaşılması ve bunun için gereken hareket tarzlarına ait esasların (*politika esasları*) tespit edilmesidir⁸⁴⁵.

Tarifteki “*milli güvenlik*” kelimelerinin yerine milli güvenliğin tanımı konulduğunda, Devletin milli güvenlik siyasetinin tanımı; “*Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile MGK'nun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esaslardır*” şeklinde olur. Milli hedef veya hedeflerden maksat, Anayasa'nın 5'inci Maddesinde, “*Devletin Temel Amaç ve Görevleri*” başlığı altında çok genel bir ifade ile belirlenen hususlardır. Bunlar devletin hayati önemi haiz değerlerinin korunması, kollanması ve geliştirilmesinde, ulusun geleceğe dönük arzu ve beklentilerinden doğan, değişen ve gelişen dünya koşullarında ifadesini bulan ve görülebilen bir geleceği kapsayan müşterek amaç ve görevlerdir. Ulusal hedef, her türlü tehdiye karşı ulusal güvenliğin sağlanması, ulusun daha iyi, daha rahat ve daha güvenli

⁸⁴⁴ Balkan, **a.g.e.**, s. 222-223; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 357-360; http://www.mgk.gov.tr/Turkce/tarihce_5.html, 17.03.07.

⁸⁴⁵ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 357-360; Balkan, **a.g.e.**, s. 226-228.

bir yaşama standardına kavuşturulması arzusunu ifade etmektedir. Buradaki daha iyi, daha rahat ve daha güvenli bir yaşam standardı ifadesinden Ulu Önder Atatürk'ün işaret ettiği "*Çağdaş Uygarlık Seviyesi*" kastedilmektedir⁸⁴⁶.

Türkiye Cumhuriyeti'nin milli güvenlik siyaseti, Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi (MGSB)'nde yer almaktadır. MGSB; yürütme organı olan Bakanlar Kurulu'nun, Anayasa'nın 117'nci ve 118'inci Maddelerinde yazılı Devletin ulusal güvenliğinin sağlanmasına yönelik görevleri çerçevesinde planlamaya yönelik bir idari tasarrufu olup, ana esasları ihtiva eden özlü bir metindir. Söz konusu Belge, Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası ve Türk Ulusu'nun refahına ilişkin izlenecek ulusal güvenlik siyasetinin esaslarını içeren bir yol haritası konumundadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarlarının ve ulusal hedeflerinin tespiti, bu ulusal hedeflere ulaşılması için takip edilecek iç, dış ve savunma siyasetlerine ilişkin esasları kapsar⁸⁴⁷.

Devlet faaliyetlerinin yürütülmesinde devamlılık esastır. Bu nedenle, devlet faaliyetlerinin planlı ve belirlenmiş esaslara göre yürütülmesi, hükümetlerin temel sorumluluklarındandır. Bu temel sorumluluklardan birisi de, devletin ulusal güvenlik siyasetinin tayin ve tespitidir. MGSB bu amaçla hazırlanmaktadır⁸⁴⁸. MGSB'nin taslağı, Anayasa'nın 118'inci Maddesi ve 2945 Sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 13'üncü Maddesi uyarınca, MGK tarafından verilen görev çerçevesinde, MGK Genel Sekreterliği'nin koordinatörlüğünde, Genelkurmay Başkanlığı dâhil, bütün bakanlıklar, kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde ve görüşleri alınarak ortak akılla hazırlanmakta ve/veya değiştirilmekte ve MGK'na sunulmaktadır. Bu süreçte, stratejik araştırma kuruluşlarının çalışmalarından da yararlanılmakta, ilgili makamların temsilcilerinin iştirak ettiği ve uzman hukukçuların da yer aldığı çalışmalarda, her konu tüm ayrıntılarıyla incelenmekte, yapılan çalışmaların her safhasında temsilciler bağlı oldukları makamların onayını almaktadırlar⁸⁴⁹.

⁸⁴⁶ Duru; Hoşder, **a.g.e.**, s. 70; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 357-360.

⁸⁴⁷ Balkan, **a.g.e.**, s. 226-228; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 357; http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_26, 23.03.07.

⁸⁴⁸ Balkan, **a.g.e.**, s. 226-228; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 358; http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_26, 23.03.07.

⁸⁴⁹ Balkan, **a.g.e.**, s. 226-228; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 358; http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_26, 23.03.07.

Belge taslağı, MGK tarafından uygun bulunduğu takdirde, tavsiye kararı ile Bakanlar Kurulu'na bildirilmektedir. Belge taslağı, Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmesi ve onaylanması halinde, “*Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi*” ismini almakta ve Başbakanlık Direktifi ile tüm bakanlıklara, ilgili kurum ve kuruluşlara dağıtılmakta ve yürürlüğe girmektedir. MGK üyelerinin büyük çoğunluğunun aynı zamanda Bakanlar Kurulu üyesi olmaları ve dolayısıyla MGK’nda alınan kararların zaten kendi iradelerini yansıtır olması nedeniyle, Bakanlar Kurulu’nun MGK’nda alınan kararları kabul etmesi doğal bir sonuç olmaktadır. Ancak bu kararların nasıl uygulanacağını takdir yetkisi doğal olarak, MGSB’nin uygulanmasından sorumlu olan Bakanlar Kurulu’na aittir⁸⁵⁰.

MGSB, diğer ülkelerde de olduğu gibi, güvenliğin doğası ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal çıkarlarının bir gereği olarak gizlidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin bekası ile ulusun refahına yönelik tehdit ve risklere karşı izlenmesi öngörülen siyasetin açık olmasının, gerek iç gerekse dış kamuoyunda yaratacağı sakıncalar bu gizliliği gerekli ve zorunlu kılmaktadır. MGSB, içerik itibarıyla belirlenen güvenlik sorunlarına karşı “*ne yapılması gerektiğine*” ilişkin temel öngörülerini ihtiva etmekte, “*Nasıl Yapılacağı*” sorularının cevabı ise, Bakanlar Kurulu’nun uygulamalarında bulunmaktadır. Parlamenter sistemimizdeki kuvvetler ayrılığı prensibi gereği, yürütme organı olan Bakanlar Kurulu’na ait MGSB’nin hazırlanmasında, yasama görevini yürüten TBMM ya da ilgili komisyonların herhangi bir katkısı ve sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu nedenle MGSB, TBMM’nde tartışılmamaktadır. Ancak Belge’nin gizlilik derecesi taşıması, TBMM üyelerinin bilgisine sunulmasına engel değildir. Anayasa’nın 118’inci Maddesine göre MGSB hakkında TBMM’nin bilgilendirilmesini değerlendirme yetkisi, Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal güvenliğinin sağlanmasından sorumlu olan Bakanlar Kurulu’nundur. MGSB, doğrudan iç ve dış güvenliğe ilişkin esasları ihtiva etmesi ve sadece ulusal güvenliğe yönelik temel hassasiyetleri vurgulaması nedeniyle, demokratik parlamenterler sistemin, kendi dinamikleri (*TBMM, hükümet, muhalefet partileri, kalkınma planları, yıllık programlar, sivil toplum*

⁸⁵⁰ Balkan, **a.g.e.**, s. 226-228; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 359; http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_26, 23.03.07.

kuruluşları ve medya gibi) ve süreçleri içinde güvenlik sorunlarının çözümlenmesi imkân ve yeteneğine engel teşkil etmemektedir⁸⁵¹.

MGSB'nin güncelleştirilmesi için belirlenmiş bir süre yoktur. MGK tarafından; ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik ortamındaki değişiklikler ile ulusal güvenlik siyasetinin uygulama sonuçları çerçevesinde Türkiye'nin ulusal güvenlik ihtiyaçları değerlendirilerek Belge'nin güncelleştirilmesine ihtiyaç olduğu Bakanlar Kurulu'na tavsiye edilmektedir. Hükümetler, demokratik sistem içerisinde bu belgede yapmak istedikleri değişiklikleri, her zaman 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 2/a Maddesinde yazılı Devletin milli güvenlik siyaseti tanımı çerçevesinde yapmaya muktedirdir. Hükümetler tarafından belirlenmiş olan bu esasların nasıl uygulanacağı, yine hükümetler tarafından tespit edilmekte ve parlamenterler sistemin dinamikleri içinde gerçekleştirilmektedir⁸⁵².

Silâhlı Kuvvetler, bir ülkenin dış politika araçlarının başında gelmektedir. TSK'leri bu anlamda, Türkiye'nin dış politikasında ve ulus devlet yapısının korunmasında temel taşı konumundadır. AB, TSK'nin Türkiye için anlamını ve önemini bildiğinden olsa gerek, bütün organlarıyla ve her fırsatta TSK'lerine yüklenmektedir. AB'nin tutumu, Türkiye ile ilgili politikası gereği belki bir dereceye kadar doğal karşılanabilir. Hatta ülke içindeki bir takım çevrelerin TSK'ni, emellerinin önündeki en önemli engel olarak görmeleri nedeniyle hedef tahtasına oturtmak istemeleri de çok yadırganmayabilir. Ancak, Devletini ve milletini sevdiğini iddia eden bazı çevrelerin, kimi zaman siyaseten pirim yapmak adına, kimi zaman ne kadar demokratik olduğunu göstermek adına, kimi zaman ülkeyi iç savaş ortamına sürükleyenleri vicdanlarında yargılamak gibi bir ihtiyaç hissetmeden, geçmiş dönemde yapılan askeri müdahaleleri kötümek adına TSK'ni yıpratmaya çalışmalarını anlamak gerçekten anlaşılması kolay olmayan bir durumdur.

Bazı çevreler Türkiye ile AB'ni kıyaslayarak, TSK'nin AB normlarında hareket etmesini beklemektedir. Ancak bu çevreler Türkiye ve AB'ne üye Devletlerin

⁸⁵¹ Balkan, **a.g.e.**, s. 226-228; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 359-360; http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_26, 23.03.07.

⁸⁵² Balkan, **a.g.e.**, s. 226-228; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 360; http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_26, 23.03.07.

koşullarının çok farklı olduğunu bilinçli veya bilinçsiz olarak göz ardı etmektedirler. Türkiye'nin koşulları AB'ne üye Devletlerin koşullarından çok farklıdır. Çünkü AB'ne üye Devletlerin ülke toprakları komşu ülke topraklarından yönelen terör saldırılarına maruz kalmamaktadır; çünkü AB'ne üye Devletlerin komşuları ülke topraklarının bir kısmı üzerinde hak iddia etmemektedir; çünkü AB'ne üye Devletlerin ülke topraklarının çevresi on üç sıcak çatışma/çatışma riski olan bölgeyle çevrili değildir; çünkü AB'ne üye Devletlerin ülke topraklarının bir kısmı üzerinde hak iddia eden ayrılıkçı gruplar yoktur; çünkü AB'ne üye Devletler irtica ve şeriat tehlikesi ile karşı karşıya değildir; çünkü Türkiye'nin AB'ne üye Devletler gibi sömürge düzeni ile elde edilmiş vatandaşlarına dağıtacak rantı yoktur; çünkü... Kaldı ki, TSK'nin eleştiri konusu yapıldığı, yukarıda belirtilen konulara bakıldığında, hemen hemen tamamının doğrudan veya dolaylı olarak ülkenin güvenlik sorunlarına yönelik olduğu da çok net olarak görülebilmektedir. TSK, Türkiye'de görevini en iyi yapan ve Türk Halkı'nın takdirine mazhar olmuş bir kurumdur ve popülist politikalara ihtiyacı yoktur. Ülke güvenliğinden başka bir kaygısı da bulunmamaktadır. Bölücü teröre karşı 25 yılı aşkın bir süredir yürüttüğü mücadelede bunu ispat etmiştir. Dolayısıyla TSK'nin iç ve dış haksız söylemlere ve ithamlara karşı korunup kollanmasının ve haklarının savunulmasının, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına ancak olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

7 Mayıs 2004 tarihinde 5170 Sayılı Kanun ile Anayasa'nın Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma başlıklı 90'ıncı Maddesi Beşinci Fıkrasına bir cümle eklenerek⁸⁵³, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınması, diğer bir ifade ile söz konusu andlaşmaların hiyerarşik olarak kanunların üzerinde yer alması hükmü getirilmiştir. Yeni düzenlemenin TBMM'nin iradesini devre dışı bıraktığı gibi "yasama yetkisinin devredilmezliği" ilkesiyle de çeliştiği düşünülmektedir. Diğer

⁸⁵³ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Üçüncü Kısım: Cumhuriyetin Temel Organları Birinci Bölüm: Yasama D. Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma Madde 90; Beşinci Fıkra:** "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz. (Ek cümle: 7.5.2004-5170/7 Md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır", <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08.

tarafından, yürütme organının yasama organından geçiremeyeceğini düşündüğü düzenlemeleri bu yolla yasama organının denetiminden/ iradesinden kaçırmaya çalışması da mümkün görülmektedir. Yine hangi andlaşmaların “*temel hak ve özgürlüklere ilişkin*” olduğu konusunda da sorunlar yaşanması ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca, “*temel hak ve özgürlük*” anlayışı konusunda AB ile Türkiye’nin farklı noktalarda olması ihtimalinin de göz önünde tutulması gerektiği düşünülmektedir⁸⁵⁴.

7 Mayıs 2004 tarihinde 5170 Sayılı Kanun ile Anayasa’nın DGM’nin kuruluş ve yargılama esaslarını düzenleyen 143’üncü Maddesi yürürlükten kaldırılmıştır⁸⁵⁵. AB’nin görüşleri ve eleştirileri doğrultusunda yapılan bu değişikliğin bir devamı olarak da, 16 Haziran 2004 tarih ve 5190 Sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nda Değişiklik Yapılması ve DGM’lerinin Kaldırılmasına Dair Kanun’la⁸⁵⁶ DGM’lerinin yetki ve görevlerine son verilmiştir. Özellikle terör ve organize suçlar konusunda uzmanlaşmış ve bir ihtisas mahkemesi gibi çalışan DGM’lerinin lağvedilmesi, en azından terör ve organize suçlarla mücadeleye olumlu katkı sağlamamıştır.

9 Şubat 2008 tarihinde 5735 Sayılı Kanun ile kabul edilen değişiklikle, Anayasa’nın Kanun Önünde Eşitlik başlıklı 10’uncu Madde Dördüncü Fıkra⁸⁵⁷ içerisine yapılan ekleme ve Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi başlıklı 42’nci Maddeye eklenen Yedinci Fıkra⁸⁵⁸ ile üniversitelerde türbanın serbest bırakılması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Söz konusu değişiklik üniversitelerde tam bir karmaşaya sebep olduğu gibi toplumu da bölünme noktasına getirmiştir. Yapılan düzenlemenin Anayasa’nın

⁸⁵⁴ Gönenç, Levent, “1982 Anayasası’nda Sessiz Devrim: 90. Madde Değişikliği ve Getirdiği Sorunlar”, http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/docs/analizler/90_madde.pdf, 11.03.08; Gönenç, Levent, “2004 Anayasa Değişiklikleri”, http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/docs/makaleler/2004_degisiklikleri.pdf, 12.03.08.

⁸⁵⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08; Kontacı, Ersoy, “143. Madde Değişikliği ve DGM’lerin ‘Durma’ Kararı”, http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/docs/analizler/143_madde.pdf, 12.03.08; Gönenç, Levent, **a.g.m.**, 12.03.08; <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08.

⁸⁵⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5190.html>, 12.03.08.

⁸⁵⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Birinci Kısım: Genel Esaslar X. Kanun Önünde Eşitlik Madde 10. Dördüncü Fıkra:** “Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar”, <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08.

⁸⁵⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası İkinci Kısım: Temel Hak ve Ödevler Üçüncü Bölüm: Sosyal Haklar ve Ödevler II. Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi Madde 42. Yedinci Fıkra:** “Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğrenim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir”, <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08.

başlangıç ve değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez 2'nci Maddesi ile 14, 68, 81 ve 103'üncü Maddelerine aykırı olduğu ve laiklik ilkesini ihlal ettiği düşünülmektedir. Halen Anayasa değişikliği Anayasa Mahkemesi'ne intikal ettirilmiş durumdadır.

AB'nin taleplerine cevap vermek üzere 1982 Anayasası'nda yapılan bu değişikliklere paralel olarak, yasaların Anayasa ile uyumunu sağlamak ve Anayasa'da yapılan değişikliklerin uygulanabilir hale getirilmesini temin etmek üzere, ya da AB Müktesebatı'na uyum amacıyla, kamuoyunda “uyum yasaları” olarak anılan çeşitli yasalarda değişikliklerin yapılmasına başlanmıştır. Bu değişikliklerden bazıları, daha sonra çıkarılan yeni yasalarla veya yeni değişikliklerle güncellenmiştir. Uyum yasaları ile getirilen değişikliklerden konu itibarıyla üzerinde öncelikle durulması gerektiği düşünülenler şunlardır:

6 Şubat 2002 Tarih ve 4744 Sayılı Kanun'la 1 Mart 1926 Tarih ve 765 Sayılı TCK'nun 159'uncu Maddesi Birinci Fıkrasındaki “*Anayasal kuruluşları tahkir ve tezyif*” suçu için öngörülen bir yıldan altı yıla kadar olan ağır hapis cezası, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına indirilmiş, Üçüncü Fıkrasındaki Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına ve TBMM kararlarına açıkça ve belirgin şekilde sövenler için öngörülmüş ağır para cezası kaldırılmıştır. 3 Ağustos 2003 Tarih ve 4771 Sayılı Kanunla söz konusu Maddeye bir fıkra eklenerek, Birinci Fıkroda belirtilen organları ve kurumları tahkir ve tezyif kastı bulunmaksızın sadece eleştirmek maksadıyla yapılan yazılı, sözlü veya görüntülü düşünce açıklamaları için ceza uygulaması kaldırılmıştır⁸⁵⁹. Ayrıca 6 Şubat 2002 Tarih ve 4744 Sayılı Kanunla TCK'nun 312'nci Maddesindeki ağır para cezaları kaldırılmış, İkinci Fıkrasındaki “*Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak halkı birbirine karşı düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik*” suçunun oluşabilmesi için “*kamu düzeni için tehlike yaratabilecek şekilde*” işlenmiş olması koşulu getirilmiştir⁸⁶⁰. 765 Sayılı TCK'nu yürürlükten kaldıran 26 Eylül 2004 Tarih ve

⁸⁵⁹ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 432; Gürbüz, Musa; Göral, F. Sevinç; Düdükçü, Özlem, “Uyum Yasaları Çerçevesinde Türkiye-AB İlişkilerine Genel Bakış”, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 4, Sayı 41, Eylül 2003, s. 35-46; Ulusoy; Kihitir, **a.g.m.**

⁸⁶⁰ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 432-433; Gürbüz; Göral; Düdükçü, **a.g.m.**, s. 35-46; Ulusoy; Kihitir, **a.g.m.**

5237 Sayılı TCK'nunda da Mülga TCK'nda yapılan değişikliklere benzer düzenlemelere yer verilmiştir⁸⁶¹.

6 Şubat 2002 Tarih ve 4744 Sayılı Kanun'la Terörle Mücadele Kanunu'nun 7'nci Maddesinin İkinci Fıkrasındaki “*örgütle ilgili propaganda yapanlara*” şeklindeki ibare “*terör yöntemlerine özendirerek şekilde örgütle ilgili propaganda yapanlara*” olarak değiştirilmiş, 8'inci Maddesinin Üçüncü Fıkrasındaki Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla propaganda suçunu işleyen radyo veya televizyon kuruluşunun DGM'lerinin kararıyla yayından men edilebileceği 1-15 günlük süre 1-7 güne düşürülmüştür. 15 Temmuz 2003 Tarih ve 4928 Sayılı Kanunla da Terörle Mücadele Kanunu'nun 8'inci Maddesi yürürlükten kaldırılmıştır⁸⁶².

26 Mart 2002 Tarih ve 4748 Sayılı Kanun'la Basın Kanunu'nun Ek 2'nci Maddesinin Birinci Fıkrasındaki, basın yoluyla “*Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması, suç işlenmesinin önlenmesi ile Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun ve Anayasa'nın 174'üncü Maddesinin kapsamında yer alan inkılap kanunları aleyhine*” işlenen suçlar için, suç teşkil eden yazının yayımlandığı süreli yayının mahkeme tarafından kapatılma cezası 3 gün-bir ay aralığından 1-15 gün aralığına, Üçüncü Fıkrasındaki kapatılmasına karar verilen süreli yayının yayınına kapatılma süresinde devam edenler veya o süreli yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan yeni süreli yayın çıkaranlar hakkında uygulanacak olan 1-6 ay hapis cezası 1-3 aya düşürülmüş ve para cezası kaldırılmıştır. Ayrıca, 16'ncı Maddenin Beşinci Fıkrasında yer alan; “*kanunla yasaklanmış herhangi bir dilde yayın yapılması halinde*” sorumlu müdürlerle yayınlananlar hakkında verilmesi öngörülen ceza kaldırılmıştır⁸⁶³.

⁸⁶¹ Örneğin 5237 Sayılı TCK'nun, “Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik veya Aşışılama” başlıklı 216'ncı Maddesi ile halen AB tarafından eleştiri konusu yapılan ve değiştirilmesi talep edilen “Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşışılama” başlıklı 301'inci Maddesinde benzer düzenlemeler ve cezalar öngörülmüştür. Bkz. 5237 Sayılı TCK, <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/5237.htm>, 12.03.08.

⁸⁶² Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 433-434; Gürbüz; Göral; Düdükcü, **a.g.m.**, s. 35-46; Ulusoy; Kihir, **a.g.m.**

⁸⁶³ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 435-436; Gürbüz; Göral; Düdükcü, **a.g.m.**, s. 35-46; Ulusoy; Kihir, **a.g.m.**

3 Ağustos 2002 Tarih ve 4771 Sayılı Kanun'la RTÜK Kanunu'nun 4'üncü Maddesinde yapılan değişiklikle, radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılması esas olmakla birlikte, Türk vatandaşlarının, Cumhuriyetin Anayasa'da belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olmamak kaydıyla, günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilmesine imkân sağlanmıştır. 15 Temmuz 2003 Tarih ve 4928 Sayılı Kanun'la 4'üncü Madde bir kez daha değiştirilerek, “*ayrıca, kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir*” hükmü getirilmiş ve böylece farklı dil ve lehçelerde yayın imkânı garanti altına alınmıştır⁸⁶⁴.

3 Ağustos 2002 Tarih ve 4771 Sayılı Kanun'la 2923 Sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu'nun adı “*Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun*” olarak değiştirilmiş, 1'inci Maddede Kanun'un amacı “*eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller, yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okullar ile Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğreniminin tabi olacağı esasları düzenlemektir*” şeklinde belirtilmiş, 2'nci Maddesinin Birinci Fıkrasının (a) bendine “*Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için 8 Haziran 1965 tarihli ve 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere özel kurslar açılabilir...*” cümlesi ilave edilmiştir. 30 Temmuz 2003 Tarih ve 4963 Sayılı Kanunla Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi İle Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'un 2'nci Madde (a) ve (c) bentlerinde yapılan değişiklikle de, özel kurslar ile diğer dil kurslarında aynı maksatla dil dersleri oluşturulabilmesine imkân verilmiştir⁸⁶⁵.

15 Temmuz 2003 Tarih ve 4928 Sayılı Kanunla Nüfus Kanunu'nun 16'ncı Maddesi Dördüncü Fıkrasında yapılan değişiklikle, kişilerin, ahlak kurallarına uygun

⁸⁶⁴ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 450-452; Gürbüz; Göral; Düdükçü, **a.g.m.**, s. 35-46; Ulusoy; Kihitir, **a.g.m.**

⁸⁶⁵ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 456-457 ve 483; Gürbüz; Göral; Düdükçü, **a.g.m.**, s. 35-46; Ulusoy; Kihitir, **a.g.m.**

düşmemesi veya kamuoyunu incitmemesi kaydıyla, Türkçe dışında isim kullanmaları yasal hale getirilmiştir⁸⁶⁶.

3 Ağustos 2002 Tarih ve 4771 Sayılı Kanun ve 30 Temmuz 2003 ve 4963 Sayılı Kanun'la, 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'ndaki bildirim süreleri indirilmiş, toplantı ve gösterinin mülki makamlar tarafından milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla erteleme yetkileri azaltılmış; ayrıca Kanun'un 3'üncü Madde İkinci Fıkrasına yapılan ilave ile yabancıların "*düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları*"na imkân sağlanmıştır⁸⁶⁷.

4 Kasım 2004 Tarih ve 5253 Sayılı Dernekler Kanunu ile 6 Ekim 1983 Tarih ve 2908 Sayılı Dernekler Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. 5253 Sayılı Dernekler Kanunu ile uyum yasalarıyla yapılan değişiklikleri de kapsayacak şekilde getirilen değişiklikler şunlardır: Kanun'un 3'üncü Maddesi ile dernek kurma hakkı; halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığı açıkça tahrik etme suçlarından mahkum olanları, fiilleriyle bir siyasi partinin kapatılmasına sebep olanları, eski hükümlüler ve yabancıları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Kanun'un 5 ve 21'inci Maddeleri ile, yurt dışında temsilcilik açma, yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılma, dış yardım alma vb. dâhil uluslararası alanda faaliyet göstermelerinin önündeki tüm engeller kaldırılmıştır. Kanun ile derneklerin kuruluşuna ilişkin bildirim ve genel kurullarda hükümet komiseri bulundurulması zorunluluğu kaldırılmış, 19 ve 20'nci Maddelerle kolluk görevlilerinin denetim ve kontrol yetkilerine son verilmiştir. Kanun'un 10'uncu Maddesi ile, vakıf, sendika, mesleki kuruluş vb. sivil toplum kuruluşlarıyla ortak faaliyet yürütmeleri, siyasi partiler dâhil karşılıklı yardım alma-vermeleri önündeki engeller kaldırılmıştır. Yapılan bu düzenlemelere karşın AB, kanundaki devletin bölünmez bütünlüğüne yapılan atfı kaygı verici olarak görmeye devam etmektedir. Yapılan düzenlemelerin, 1960'lı yıllarda yaşanan acı tecrübelerden ders alınmadığını, dernek adı altındaki yapılanmaların bu

⁸⁶⁶ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 473; Gürbüz; Göral; Düdükçü, **a.g.m.**, s. 35-46; Ulusoy; Kihir, **a.g.m.**

⁸⁶⁷ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 449 ve 482-483.

ülke insanına verdiği zararın göz önünde bulundurulmadığını gösterdiği düşünülmektedir⁸⁶⁸.

20 Şubat 2008 Tarih ve 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu ile 5 Haziran 1935 Tarih ve 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu ile, uyum yasalarıyla yapılan değişiklikleri de kapsayacak şekilde getirilen değişiklikler şunlardır: Kanun'un 1 ve 2'nci Maddeleri, Lozan Andlaşması ile tescil edilen cemaat vakıflarıyla, 5 Haziran 1935 Tarih ve 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu'na göre 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'na göre kurulan vakıflar arasındaki statü farklığını, 22 Kasım 2001 Tarih ve 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 101'inci Maddesinin Dördüncü Fıkrası esaslarının da hilafına ortadan kaldırmış, dolayısıyla Lozan Andlaşması'nda elde edilen kazanımlardan taviz verilmiştir. Kanun'un 5'inci Madde Üçüncü Fıkrası, şube veya temsilcilik adı altında birimler açılabilmesi için Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne beyanı yeterli bulmuş, dolayısıyla denetim makamlarını devre dışı bırakmıştır. Bu düzenlemenin, dernek bünyeli ya da siyasi partilerin yan kuruluşu olarak çalışan vakıfların kontrolsüz olarak çoğalmasına ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına yol açacağı, yabancılara Türkiye'de mütakabiliyet esasına göre yeni vakıf kurma imkânı tanıyan Dördüncü Fıkranın, Kanun'un 25'inci Maddesi ile birlikte değerlendirildiğinde, tehlikenin boyutunu daha da büyüterek sorunun uluslararası alana taşınmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca söz konusu düzenlemenin, Anayasa'nın "*Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar*" Başlıklı 69'uncu Madde 10'uncu Fıkrasındaki "*Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzelkişilerden maddî yardım alan siyasî partiler temelli olarak kapatılır*" hükmü hilafına, siyasi partilere dış kaynak aktarılmasına hukuki zemin yaratabileceği kıymetlendirilmektedir. Kanun'un 7'nci Madde Birinci Fıkrası ile, on yıl süreyle yönetici atanamayan veya yönetim organı oluşturulamayan mühlhak vakıfların, mahkeme kararıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yönetileceği ve temsil edileceği düzenlemesi getirilmişken, cemaat vakıflarına yer vermemek suretiyle, bu vakıflara ayrıcalık sağlanmıştır. Kanun'un 7'nci Maddesi, 16'ncı Madde ile birlikte

⁸⁶⁸ Reçber, **a.g.e.**, 2004, s. 449 ve 438-440, 444-447, 462-463, 470, 480-482 ve 486; 4 Kasım 2004 Tarih ve 5253 Sayılı Dernekler Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1421.html>, 13.03.08; 6 Ekim 1983 Tarih ve 2908 Sayılı Dernekler Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/640.html>, 13.03.08.

düşünüldüğünde ise, bir cemaat vakfının herhangi bir şekilde hukuken sona ermesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Kanun'un 12'nci Madde Birinci Fıkrası ile, vakıfların mal edinebilecekleri ve malları üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilecekleri, 26'ncı Madde Birinci Fıkrası ile de amaçlarını gerçekleştirmeye yardımcı olmak ve vakfa gelir temin etmek için iktisadi işletme ve şirket kurabilecekleri ve kurulmuş şirketlere ortak olabilecekleri öngörülmüş; böylece Lozan Andlaşması'yla o günkü haliyle tanınan cemaat vakıflarına yönelik sınırlamalar kaldırılmış ve hiçbir izne tabi olmaksızın yeni mal edinmelerine ve gelir sağlamalarına imkan sağlanmıştır. Kanun'un 25'inci Maddesi ile, Türk Medeni Kanunu'nun 117'nci Madde İkinci Fıkrasındaki "*derneklerin uluslararası faaliyette bulunmalarına ve üst kuruluş kurmalarına ilişkin hükümler kıyas yoluyla vakıflar hakkında da uygulanır*" hükmünü geçersiz kılacak şekilde, vakıfların yurt dışı örgütlenme ve faaliyetlerine mutlak ve sınırsız bir serbesti getirilmiş; böylece cemaat vakıfları, yurt dışındaki mensuplarından sınırsız destek alma imkanına kavuşturulmuştur. Bu düzenlemenin ulusal güvenlik ve ekonomi için büyük bir tehlike oluşturabileceği düşünülmektedir⁸⁶⁹.

Anayasa'da ve yasalarda yapılan bu düzenlemelerin tamamı birden göz önünde bulundurulduğunda; toplumun ihtiyaçlarından doğması gereken yasaların AB'nin zorlamasıyla ve tam üyelik uğruna ulusal çıkarlar göz ardı edilerek yapıldığı, bu düzenlemeler yapılırken, Türk Halkı'nın, insan hakları, bireysel hak ve özgürlükler gibi evrensel değerlerin arkasına sığınarak kandırıldığı ve gerçeklerin gizlendiği, yapılan düzenlemelere, AB'nin yanında, yeterli bulmadıklarını her fırsatta ifade etmekle birlikte, azınlıklar, yıkıcı, bölücü ve irticai odaklarla AB ile ortak çıkarları bulunan diğer kesimler tarafından yüksek sesle destek verildiği, düzenlemelerin çoğunun Türkiye Cumhuriyeti'nin ülke bütünlüğünü ve ulus devlet yapısını hedef aldığı ve Devletin geleceğinin ipotek altına sokulduğu, yapılan düzenlemelerin önemli bir

⁸⁶⁹ 20 Şubat 2008 Tarih ve 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu, <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>, 13.03.08; 5 Haziran 1935 Tarih ve 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu (Mülga), <http://www.vgm.gov.tr/menu/kanun/2762.asp>, 13.03.08; 22 Kasım 2001 Tarih ve 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, <http://www.belgenet.com/yasa/medenikanun/indexmk.html>, 13.03.08; 17 Şubat 1926 Tarih ve 743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi (Mülga), <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/399.html>, 13.03.08; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08; Lozan Andlaşması, http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, 29.01.08; Aytürk, Arif, "Vakıflar Yasası'ndaki Bilinmeyen Gerçekler (1-8)", <http://www.mansetgazetesi.com/>, 12.03.08.

bölümünün “AB kapitülasyonları”na boyun eğmek anlamına geldiği çok daha net bir şekilde görülmektedir.

Ancak konu sadece Anayasa ve yasalarda yapılan düzenlemelerle sınırlı da değildir. Konunun diğer önemli bir boyutu da yine AB’nin, tam üyelik yolunda Türkiye’ye kabul ettirdiği bir takım uluslararası sözleşme ve diğer metinlerdir. Bu bağlamda Türkiye bugüne kadar şu metinleri imzalamıştır:

• **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi** (*Patriğin ekümeniklik hakkının verilmemesi bu sözleşmenin ihlali olarak değerlendirilmektedir*) ile Sözleşme’ye ek; Mülkiyet, Eğitim ve Serbest Seçim Hakkı’na İlişkin 1 No.lı Protokol, 1 No.lı Protokol’da Tanınmış Bulunan Haklardan ve Özgürlüklerden Başka Hak ve Özgürlüklere İlişkin 4 No.lı Protokol, Ölüm Cezasının Kaldırılmasına İlişkin 6 No.lı Protokol, Çeşitli Konulara İlişkin 7 No.lı Protokol, Resmi Makamlarca Ayrımcılık Yapılmasının Yasaklanmasına İlişkin 12 No.lı Protokol (*imzalanmış, ancak henüz onaylanmamıştır*), Her Koşulda Ölüm Cezasının Kaldırılmasına İlişkin 13 No.lı Protokol, Uluslararası Denetim Yetkisine İlişkin 14 No.lı Protokol⁸⁷⁰,

• **Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi** ile İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme İlişkin Ek İhtiyari Protokol (*Protokol imzalanmış, ancak henüz onaylanmamıştır*)⁸⁷¹,

• **(Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı**⁸⁷²,

• **BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi** ile Sözleşme’ye ek; BM İnsan Hakları Komitesi’nin İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Olarak Bireylerin Şikâyetlerini Alma ve Değerlendirme Yetkisine İlişkin 1 No.lı İhtiyari Protokol, İnsan Haklarına Ait Belgelerin Onaylanmasına İlişkin 2 No.lı İhtiyari Protokol⁸⁷³,

⁸⁷⁰ Bkz. İlerleme Raporları; <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html>, 13.03.08; http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/turkce/4.1.3/İNSAN%20HAKLARI%20VE%20ANA%20HÜRRİYETLERİN%20KORUNMASINA%20DAİR%20AVRU_007.doc, 13.03.08.

⁸⁷¹ Bkz. İlerleme Raporları; <http://eski.bianet.org/2005/09/16/67313.htm>, 13.03.08.

⁸⁷² Bkz. İlerleme Raporları; <http://www.ikv.org.tr/haberler2.php?ID=1616>, 13.03.08.

⁸⁷³ BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’ne şu çekince konulmuştur: “Türkiye Cumhuriyeti BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 27’nci Maddesindeki hükümleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 Lozan Andlaşması ile eklerinde yer alan hükümler ve kurallara uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutar” İlerleme Raporları’nda, bazı AB üyesi Devletlerin

• **BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi**⁸⁷⁴,

• **İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi** (*imzalanmış, ancak henüz onaylanmamıştır*) ile Sözleşme'ye ek Bağımsız Uluslararası ve Ulusal Uzman Kurumların Birbirlerini Tamamlayıcı Bir Şekilde Gözaltı Merkezlerini Düzenli Olarak Ziyaret Etmelerine İlişkin İhtiyari Protokol (*imzalanmış, ancak henüz onaylanmamıştır*)⁸⁷⁵,

• **Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme**⁸⁷⁶,

Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesine İlişkin UNESCO Sözleşmesi (*imzalanmış, ancak henüz onaylanmamıştır*)⁸⁷⁷.

Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı henüz imzalamamış durumdadır. Ancak imzalaması için yoğun baskı ile karşı karşıyadır. Türkiye'nin imzalamış olduğu uluslararası metinlerin büyük bir çoğunluğu AB üyesi Devletler tarafından da imzalanmış durumdadır. Ancak, söz konusu metinlerin yorumlanması ve uygulanması konusunda Türkiye'den beklenenlerin üye Devletlerden beklenenlerden çok farklı olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

bu çekinceye Sözleşme'nin amaç ve hedefleriyle bağdaşmadığı gerekçesiyle itiraz ettikleri hususu yer almaktadır. Bkz. İlerleme Raporları; <http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html>, 13.03.08.

⁸⁷⁴ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne şu çekince konulmuştur: "Türkiye Cumhuriyeti BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13'üncü Maddesinin 3 ve 4'üncü paragraflarındaki hükümleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3, 14 ve 42'nci Maddelerindeki hükümlere uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutar" Bkz. İlerleme Raporları; <http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmekohak.html>, 13.03.08.

⁸⁷⁵ Bkz. İlerleme Raporları.

⁸⁷⁶ Bkz. İlerleme Raporları; <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/irkayrim.html>, 13.03.08.

⁸⁷⁷ Bkz. **Avrupa Komisyonu'nun 6 Kasım 2007 tarihli Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, s. 69, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2007ilerlemeraporu_tr.pdf f29.01.08.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye Cumhuriyeti'nin AT dolayısıyla AB ile ilişkileri, Ankara Anlaşması ile tesis edilen ortaklık mevzuatı çerçevesinde yaklaşık 45 yıl önce başlamıştır. 1999 yılında icra edilen AB Konseyi Helsinki Zirvesi sonucunda Türkiye'ye üye adaylığı perspektifi tanınmasının ardından, 2004 Aralık ayında Brüksel'de icra edilen AB Konseyi Zirvesi'nde, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmiş olduğu kabul edilmiş ve 3 Ekim 2005 tarihi itibarıyla tam üyelik müzakerelerinin başlatılması kararlaştırılmıştır. Ancak, öngörülen tarihte başlatılan müzakereler sekiz başlık itibarıyla, Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nın uyumlaştırılmasını öngören Ek Protokol'ü uygulamadığı gerekçesiyle 2006 Aralık ayında askıya alınmıştır⁸⁷⁸.

Türkiye, AT dolayısıyla AB üyeliğine, başından itibaren daha çok ekonomik açıdan yaklaşmıştır. Esas itibarıyla Avrupa bütünleşme süreci de, temelinde güvenlik kaygısı bulunmakla birlikte, ağırlıklı olarak belirli alanlarda ekonomik entegrasyon ve işbirliği ile başlatılmıştır. Ancak, Avrupa bütünleşme sürecinin ekonomik entegrasyon ve işbirliği ile başlatılmış olması, hiçbir zaman siyasi ve güvenlik konularında bütünleşme arayışlarından vazgeçildiği anlamına gelmemiş, aksine bu yöndeki çaba ve arayışlar kesintisiz devam ettirilmiştir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren SSCB'nin dağılması ve komünizm tehdidinin ortadan kalkmasının tehdit algılamaları üzerinde yarattığı değişim, AT/AB ve üye Devletlerin siyasi ve güvenlik konularında bütünleşme arayış ve çabalarına ivme kazandırmıştır. Bu bağlamda 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Andlaşması ile kurulan AB'nin üç ayağından birini ODGP oluşturmuş, 2000 yılında icra edilen Nice Zirvesi'nde ise, AGSP'nin ODGP'nin bir uzantısı olduğu kabul edilmiştir.

Türkiye, AT/AB'nin gittikçe değişen ve gelişen bu yapısına uyum sağlamada güçlük çekmiştir. Bu anlamda Türkiye AB üyeliği konusunda genel olarak stratejik bir vizyon oluşturamamış ve bu husus hükümetlerin kısa vadeli siyasi hesaplarına alet olmaktan kurtarılamamıştır. Bu süreçte, konuya duyarlı kesimlerin uyarıları ise pek

⁸⁷⁸ 11 Aralık 2006 tarihinde AB Genel İşler Konseyi tarafından alınan ve 14-15 Aralık 2004 tarihlerinde icra edilen Brüksel Zirvesi'nde kabul edilen karar için bkz. Dipnot No.: 736.

dikkate alınmamıştır. Böyle olmakla birlikte, dinamik bir yapı oluşturan AB hukuk sistemi veya düzenine uyum konusunda Türkiye, özellikle kendisine üye adaylığı statüsünün tanınmasından sonra bir çok yasal düzenlemeyi iç hukuku itibarıyla oluşturmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki, AB üzerine kurulu olduğu Kurucu Andlaşmalar açısından belirli alanlarda uluslararası bir yapı oluşturmaktadır. AB'nin uluslararası yapı oluşturduğu kabul edilen alanlarda üye devletler egemen yetkilerinden feragatta bulunmuşlardır. Ayrıca, AB bünyesinde uluslararası yapının etkisinin olmadığı alanlarda ise işbirliği veya sıkı işbirliği olgusunun üye devletler itibarıyla geçerli olduğunu da belirtmek gerekir. AB itibarıyla gerek uluslararası gerek işbirliğinin/sıkı işbirliğinin etkin olduğu durumlarda üye devletlerin egemenlik yetkilerine kısıtlamaların getirilmiş olması da doğal olmaktadır. Bu anlamda, ileriye dönük Türkiye'nin de AB'ne tam üyeliğinin gerçekleşmesi halinde, egemenlik yetkilerinin önemli bir kısmı AT dolayısıyla AB kurumları tarafından kullanılmaya başlanacaktır. Türkiye, tam üyelik halinde doğal olarak bu kurumlarda temsil edilecek ve AB hukuk düzeni gereğince yetkilerini kullanacaktır.

Ancak, bu çalışmada da dikkat çekilmeye çalışıldığı üzere, özellikle üzerinde durulması gereken husus, Türkiye'nin tam üye olmadan önce, güncel mahiyette sürdürülen tam üyelik müzakere sürecinde, ulusal güvenliğini zedeleyen veya zedeleme ihtimali olan hususlarda ne yaptığının ve ne yapması gerektiğinin ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda Türkiye, AB Kurucu Andlaşması'nın 6'ncı Maddesinin 3'üncü Paragrafındaki "*Birlik, üye devletlerin ulusal kimliklerine saygı gösterir*" hükmünden de istifade ederek, tam üyelik müzakerelerinde ulusal çıkarlarıyla uyuşmayan ve AB hukuk düzeniyle de çelişmeyen hususları kabul etmeme hususunda daha dirençli ve dikkatli olmak durumundadır. Türkiye'nin, AB'ne tam üyelik hedefinden taviz vermeksizin, AB'ne alternatif politikalar üretmesinin müzakerelerde elini kuvvetlendireceği düşünülmektedir.

Tam üyelik müzakere sürecinde, özellikle Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nde benimsenen hususların yerine getirilmesinde ulusal çıkarlarla bağdaşmayan olgulara yönelik gerek siyasi gerekse hukuki argümanların çok iyi seçilmesi önem arz etmektedir. Türkiye'de demokrasinin güçlendirilmesi, bireysel hak ve özgürlüklerin

geliştirilmesi, yaşam kalitesinin yükseltilmesi vb. konularda yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunduğu kabul edilmekle birlikte, bu düzenlemelerin toplumun ihtiyaçlarından doğması, Türkiye'nin iç ve dış dinamiklerine uygun olması gerekir. Türkiye'nin AB üyesi Devletlerden farklı olan koşullarını dikkate almadan yapılan yasal düzenlemelerin, sonucu kestirilemeyecek olumsuz gelişmelere sebep olabileceği dikkate alınmalıdır.

Türkiye'nin AB'ne üye adaylık süreci kendi ulusal güvenliği açısından bir takım olumsuz sonuçlara da yol açabilir. Zira, Türkiye'nin, hassas yapısını burada dikkatten kaçırmamak gerekir. Bu anlamda, ulusal güvenliklerini ön planda tutan bazı AB üyesi devletlerin (*İngiltere, İrlanda, Danimarka gibi*) yürüttükleri politikalar örnek alınabilir. Ancak belirtmek gerekir ki tam üyelik müzakere sürecinde Hükümetlerarası Konferans'ta özellikle oybirliğinin geçerli olduğu da düşünülecek olursa, Türkiye'nin bazı hususları karşı tarafa kabul ettirmesi de oldukça güç gözükmektedir. Bu durumda da tam üyelik müzakere sürecinin Türkiye açısından kolay geçmeyeceği aşikardır. Türkiye'nin tam üye olmayı gaye edindiği AB'nin özellikle üye devletlerin egemen yetkilerinden feragatte bulunduğu bir yapı olduğu da genel ve soyut olarak düşünüldüğünde, bu yapıda yer almanın yaratacağı erozyonu da ulusal güvenlik açısından iyi tahlil etmek gerekmektedir.

Türkiye'de son yıllarda bazı çevreler etnik gruplara, mezheplere ve ırkçılara haklar vermeye yönelik yasal düzenlemeler yapılmasını temin etmek için AB taleplerini ve insan hakları gibi evrensel değerleri istismar etme ve bunları gerçek amaçlarını perdeleme gayesi içerisine girmişlerdir. Türkiye, vatandaşlarının bireysel hak ve özgürlüklerini genişletmek için çağdaş demokratik yapıya uygun yasal düzenlemeler yapma konusunda olumlu bir gayret içerisinde. Ancak bu yasal düzenlemelerin yapılmasında özellikle devletin üniter yapısı dikkate alınmalı ve Türk halkını ayırışmaya, çatışmaya veya kaosa sürükleyecek sonuçlar yaratılmamaya çalışılmalıdır.

Türkiye, AB'nin halen devam eden bütünleşme süreci kapsamında kaydettiği gelişmelerin dışında kalmamaya, orta ve uzun vadede özellikle dış güvenliğine olumsuz etki etmesi muhtemel düzenlemeleri (*uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin Topluluk hukuku haline getirilmesi, TAHS oluşturulması vb.*) yakından izlemeye özen

göstermelidir. Bu bağlamda Yunanistan ve GKRY ikilisinin, başta Ege ve Kıbrıs'a ilişkin olanlar olmak üzere, Türkiye ile olan sorunlarının çözümünde kendilerine avantaj sağlayacak girişimlerini (*Avrupa Deniz Emniyeti Ajansı, AB Dış Sınırlar Yönetim Ajansı gibi kurumlar nezdinde sürdürülen girişimler gibi*) sürdüreceklerini ve kendi tezlerini kabul ettirmeye çalışacaklarını göz önünde bulundurmalıdır.

Türkiye AB üyeliğini AB'nin bir lütfu gibi kabul etmemeli, anlaşmalardan doğan haklarının bilincinde olmalı ve bu haklarını korumalıdır. Bu bağlamda, başta AB'nin iki önemli üye Devleti Fransa ve Almanya olmak üzere bazı AB üyesi Devletler tarafından dile getirilen Türkiye için "*imtiyazlı ortaklık*" veya "*Akdeniz Birliği üyeliği*" gibi AB üyeliği dışında alternatiflere itibar edilmemelidir. AB üyeliği için, ilgili tüm çevrelerin katkısıyla, ulusal çıkarların kollandığı kapsamlı bir Devlet politikası oluşturulmalı kamuoyu desteği de alınarak bu politikanın arkasında kararlılıkla durulmalıdır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, KÖKER Levent, **Kral-Devlet Ya da Ölümlü Tanrı**, 2. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 2000.
- AKAL Cemal Bali, **Sivil Toplumun Tanrısı**, AFA Yayınları, İstanbul 1990.
- ALPASLAN Tefvik, **Siyaset, Güvenlik, Savunma Politikası ve Harp Planlaması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1976.
- ANDREWS Peter Alford, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, Tüzm zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 2006.
- ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.
- ATUN Ali Fikret, **İkinci Kıbrıs Seferi**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999.
- AYCAN Mehmet, **Yeni Türkiye’nin Doğuşu, Sıfır Noktası**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.
- AYDOĞAN Metin, **Bitmeyen Oyun-Türkiye’yi Bekleyen Tehlikeler**, Umay Yayınları, 35. Baskı, İzmir, 2004.
- BALCI Gökhan, **Türkler Soykırım Yaptı mı?**, Truva Yayınları, İstanbul, 2007.
- BALKAN Celil, **Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Sorunları**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2006.
- BALOĞLU Zeki, **Grek Devleti, Patrikhane ve Rahipler Okulu**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999.
- BAYAT Mert, **Milli Güç ve Devlet**, İstanbul, Belge Yayınları, 1986.
- BULUT Nihat, **Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, Seçkin Yayınları, Ankara 2003.
- CANBOLAT İbrahim S., **Avrupa Birliği ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 3. Basım, İstanbul, 2002.
- CANBOLAT İbrahim S., **Almanya ve Dış Politikası**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2003.
- CAŞIN Mesut Hakkı, ÖZGÖKER Uğur, ÇOLAK Halil, **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi-Avrupa Birliği**, Nokta Kitap, İstanbul, 2007.

- CLAUSEWITZ Carl Von, **Savaş Üzerine**, Çev. Şiar Yalçın, May Yayınları, İstanbul, 1975.
- COŞKUN İsmail, **Modern Devletin Doğuşu**, Der Yayınları, İstanbul, 1997.
- CÖMERT Servet, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000.
- ÇAKMAK Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 2003.
- ÇAM Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977.
- ÇETİNER Selahattin, **Geçmişten Günümüze Sorunlarıyla Güney ve Doğu Anadolu Gerçeği**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2003.
- DEDEOĞLU Beril, **Adım Adım Avrupa Birliği**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996.
- DEDEOĞLU Beril, **Avrupa'da Siyasal Bütünleşme, Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Bakışlar**, Der Yayınları, 1998.
- DEDEOĞLU Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.
- DEĞERLİ Turgut, **Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1996.
- DUMANLI Cihangir, **Ulusal Güvenlik Sorunlarımız**, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2007.
- DURU Cenap, HOŞDER Mehmet, **Milli Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994.
- DÜZGİT Senem Aydın, **AB'nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant'ı Aramak**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.
- EİSMEİN Cubertafond B., **Souveraineté en Crise**, RDP, No.1, Paris, 1989.
- FRIEDMAN Thomas, **Lexus ve Zeytin Ağacı - Küreselleşmenin Geleceği**, Çev. Elif Özsayar, Boyner Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002.
- GAZİOĞLU Ahmet C., **Kıbrıs Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi Yayını, Lefkoşa, 1997.
- GAZİOĞLU Ahmet C., **Enosis Çemberinde Türkler**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi Yayını, Lefkoşa, 1998.
- GENÇ Mehmet, **Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993.
- GENÇ Mehmet, **İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri-Ulusal ve Uluslararası Temel Mevzuat**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, No. 16, 1997.
- GÖKBERK Macit, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- GÖZE Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998.
- GÖZLER Kemal, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007.

- HALAÇOĞLU Yusuf, **Sürgünden Soykırma Ermeni İddiaları**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, Nisan 2006.
- HEGEL G. Wilhelm Friedrich, **Seçilmiş Parçalar**, Çev. Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.
- HOBBS Thomas, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.
- İLHAN Suat, **Avrupa Birliği'ne Neden Hayır**, Ötüken Neşriyat A.Ş., 3. Baskı, İstanbul, 2003.
- İLHAN Suat, **Türkiye'nin Zorlaşan Konumu, (Uygarlıklar Savaşı-Küreselleşme-Petrol)**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.
- İLTER Erdal, **Ermeni Kilisesi ve Terör**, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi No.:11, Ankara, 1999.
- İNAN Afet, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1969.
- KAGAN Robert, **Cennet ve Güç**, Çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KAPANİ Münci, **Politika Bilimine Giriş**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1983.
- KARLSSON Ingmar, **Bölgeler Avrupası**, Çev. Turhan Kayaoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- KARLUK Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1996.
- KAYA Abdülkadir, **Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995.
- KEKEVİ Serkan, **Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- KİSSİNGER Henry, **Amerika'nın Dış Politika'ya İhtiyacı Var mı?**, Çev. Tayfun Evyapan, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları METU Pres, Ankara, 2002.
- KOCAOĞLU Mehmet A., **Uluslararası İlişkiler**, Ankara, 1993.
- KONGAR Emre, **Küresel Terör ve Türkiye Küreselleşme-Huntington, 11 Eylül**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, Şubat 2003.
- KÖSE Ertan, **Yunanistan ve Bitmeyen Kin**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KUBALI Hüseyin Nail, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler)**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1971.
- LARRABEE F. Stephen; LESSER, Ian O., **Türk Dış Politikası Belirsizlik Döneminde**, Çev. Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.

- MACHİAVELLİ, **Konuşmalar**, (Seğme Parçalar, Çev. Pars Esin, Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi-II İçinde, Haz. Mete Tunçay), Teori Yayınları, Ankara, 1986.
- MACHİAVELLİ Niccolo, **Hükümdar**, Çev. Yusuf Türk, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1996.
- MORGENTHAU Hans Joachim, **Uluslararası Politika**, Çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Cilt 1 Ankara, 1970.
- MÜFTÜLER-BAÇ Meltem, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutundan Bir Bakış**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖNDER Ali Tayyar, **Türkiye'nin Etnik Yapısı, Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler**, Fark Yayınları, Genişletilmiş 32. Baskı, İstanbul, Mart 2007.
- ÖRGE Selim, ERSOY Ergin, **Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995.
- ÖYMEN Onur, **Ulusal Çıkarlar; Küreselleşme Çağında Ulus Devleti Korumak**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- ÖZBAY Yaşar, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, İber Matbaacılık, Trabzon, 2002.
- ÖZÇELİK Selçuk, **Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, 1. Cilt: Umumi Esaslar**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982.
- ÖZDAĞ Ümit, **Avrupa Birliği'nin Türkiye Politikaları**, ASAM Yayınları, Sayı 1, Ankara, 2003.
- ÖZDAL Barış, GENÇ Mehmet, **AGSP'nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÖZKAN İ. Reşat, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Yunanistan**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001.
- ÖZMAN M. Aydoğan, **Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller**, AÜHFD, Cilt 21, 1964.
- ÖZTORUN Necdet, **Askeri Strateji (Bir Sistem Yaklaşımı)**, Temmuz 1982.
- POYRAZ Hamdi, **Türk-Yunan Sorunları Ege Denizi ve Ege Adaları**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2004.
- REÇBER Kamuran, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004.
- REÇBER Kamuran, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.
- REÇBER Kamuran, **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2006.
- REHN Olli, **Avrupa'nın Gelecek Sınırları**, Çev. Onur Şen; Hasan Kaya, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2007.
- ROSENTHAL Erwin, **Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi**, Çev. Ali Çaksu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.

- ROUSSEAU Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, Adam Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 1974.
- SADIKLAR Cafer Tayyar, **İkibinli Yıllar, Dünya ve Türkiye**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- SANDIKLI Atilla, **Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001.
- SANDIKLI Atilla, **Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Devletler Birliği**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2003.
- SARICA Murat, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- SEİDLER G. L., **Bizans Halk Hareketinin İdeolojik Kökeni**, Çev. Mete Tunçay, İstanbul, 1999.
- SOFUOĞLU Adnan, **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- SÜKAN Özer, **21 nci Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001.
- ŞENEL Alaattin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 1996.
- TANYELİ Cevdet, **Milli Strateji ve Oluşumunda Etkileyici Faktörler**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1990.
- THOMSON David, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev. Ali Yaşar Aydoğan, Hüseyin Yılmaz, İzzet Akyol, Mehmet Demirhan, Cengiz Şişman, Hasan T. Kösebalaban, Kenan Çayır, M. Süreyya Er, Süleyman Kor, Şûle Yayınları, İstanbul, 2000.
- TÜRKDOĞAN Orhan, **Etnik Sosyoloji-Türk Toplumunun Etnik Yapısı**, Timaş Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul, 2006.
- TÜRKER Haşim, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- UÇAROL Rifat, **Siyasi Tarih**, Hava Basımevi, Ankara, 1979.
- ÜLGER İrfan Kaya, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÜLGER İrfan Kaya, **Avrupa Birliği Rehberi**, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 2006.
- YILMAZ Sait, **21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- YİĞİT Erdal, **Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999.
- YÜKSEL Süreyya, **Strateji Kavramı ve Milli Stratejinin Tayini**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1976.

MAKALELER:

- AÇIKMEŞE Sinem A., “Avrupa Birliği’nin Geleceği Konvansiyonu’nda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası’nın Yeri”, ATAUM Bülteni, Güz-2002.
- AĞIR Bülent Sarper, “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış”, Avrasya Dosyası, Cilt 9, Sayı 2, Yaz 2003.
- AKGÜL Suat, “Paris Konferansı’ndan Sevr’e Türkiye’nin Paylaşılması Meselesi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt VIII, Sayı 23, Mart 1992.
- AKGÜN Sibel, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceğine Kıbrıs Sorununun Etkileri”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 4, Sayı 8, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2006.
- AKIN Veysi, “Yunanistan’ın Türk Azınlığı Vatansızlaştırma Siyaseti: Batı Trakya Türklerinin Haymatlos/Vatansızlık Sorunu”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Yıl 2, Sayı 4, Ankara, Aralık 2004.
- AKSU Fuat, “Ege ve Kıbrıs Sorunlarının Çözümünde Avrupa Birliği’nin Tutumu”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, Sayı 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2004.
- AKSU Fuat, “Ege Sorunlarının Geleceği ve Türkiye-AB Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Seçenekleri”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 3, Sayı 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2005.
- AKTAN Coşkun Can, “Leviathan: İnsan Haklarının Koruyucusu mu, Yoksa İhlalcisi mi?”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 4, Sayı 21, 1998.
- AKYILMAZ Bahtiyar, “Milli Egemenlik Kavramının Gelişimi”, Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu’na Armağan, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1-2, 1999.
- AKYILMAZ Gül, “Şark Meselesi Kavramı ve Günümüze Yansımaları”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Yıl 2, Sayı 4, Ankara, Aralık 2004.
- AKYOL Taha, “Lozan’da Üniter Devlet”, Milliyet-Gazete Pazar, 23 Ağustos 1998.
- ALANTAR Özden Zeynep, “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- ALDIKAÇTI Orhan, “Milli Egemenlik Kavramının Fikri Gelişmesi” Milli Egemenlik Kavramının Fikri Gelişmesi Paneli, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No. 17, Samsun, 1986.
- ALTINBAŞ Deniz, “Avrupa’nın PKK’ya Yaklaşımı”, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 8, Sayı 92, Aralık 2007.
- ARIKAN Ayşe Saadet, “Avrupa İçin Anayasa Andlaşması ve Türkiye: Avrupa Birliği Hukuku ve Ulusal Hukuk İlişkisi”, Anayasa Yargısı Dergisi, 22. Cilt, 2005.

- ARSAVA Ayşe Füsün, “Avrupa Egemenliğinin Dayanak ve Sınırları” ATAUM Bülten, Yıl 1, Sayı 3, 2001.
- ARSAVA Ayşe Füsün, “Geleceğin AB Üyesi Olarak Türkiye-Egemenlik Haklarının Devri Sorunu”, **Türkiye’de Anayasa Reformu, Prensipler ve Sonuçlar**, Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.
- ARSAVA Füsün, “Türkiye-AB İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu”, Stratejik Araştırmalar Dergisi Kıbrıs Özel Sayısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006.
- ARSLAN Esat, “Ermeni İsyancıları ve Reform Hareketleri (1877-1915)”, Uluslararası Askeri Tarih Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.
- ARSLAN Zühtü, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa’nın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 19, Ankara, 2002.
- ARSLANOĞLU İbrahim, “Alevilik-Bektaşılık ve Batılı Araştırmacılar”, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Dergisi, Sayı 16, Kış 2000.
- ATAR Aygün, “Rus Albayları Ermeni Terörünü Açıklıyor”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 1, Sayı 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2003.
- ATAR Aygün, “Ulus Devlete Geçiş Süreci ve Türkiye Cumhuriyetinin Üniter Yapısı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XX, Sayı 60, 2004.
- ATMAN Turgut, “Tek Avrupa Hava Sahası ve Etkileri”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.
- AYDINLI Halil İbrahim, AYHAN Veysel, “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2004.
- AYMAN S. Gülден, “Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- BAĞCI Hüseyin, “Türkiye ve AGSK: Beklentiler, Endişeler” **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- BAL İdris, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- BAL İhsan, LAÇİNER Sedat, “Küresel Terörle Mücadelede ABD Güvenlik Politikalarının Türkiye’nin İç Güvenliğine Yansımaları”, **Uluslararası Polislik ve İç Güvenlik**, Der. Tülin Günşen İçli, Fatih Karaosmanoğlu, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.
- BASKIN Oran, “Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 20, Ankara, 2003.
- BAŞBUĞ İlker, (Gnkur. II’nci Bşk.), “Açış Konuşması”, **Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye’nin**

- Güvenliğine Etkileri**, İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (27-28 Mayıs 2004), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.
- BAŞDEMİR M. Melih, “Türkiye’nin Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yunanistan İle Olan Karasuları Sorunu”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 3, Sayı 6, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2007.
- BAŞEREN Sertaç Hami, “Doğu Akdeniz’de Son Gelişmeler ve Türkiye’nin Bölgedeki Kıta Sahaneliği ile Muhtemel Münhasır Ekonomik Bölgesinin (MEB) Sınırları”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl 126, Sayı 393, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2007.
- BOZKUŞ Metin, “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Sivas, 2004.
- BULUNÇ Ahmet Zeki, “AB Sürecinde Değiştirilen Ulusal Kıbrıs Politikası ve Sonuçları”, Stratejik Araştırmalar Dergisi Kıbrıs Özel Sayısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006.
- BÜYÜKANIT Yaşar (Org., Gnkur. Bşk.), “Açış Konuşması”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.
- BÜYÜKANIT Yaşar (Org., Gnkur.Bşk.), “Açış Konuşması”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.
- CAN Osman, “Anayasayı Değiştirmek İktidarı ve Denetim Sorunu”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 62, Sayı 3, Ankara, 2007.
- CANBOLAT İbrahim S., “Avrupa Birliği ve Türkiye”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- CİN Halil, “Milli Hâkimiyet ve Atatürk”, Selçuk Üniversitesi Atatürk Dergisi, Sayı 2, Konya, 1992.
- COOPER Robert, “Yeni Liberal Emperyalizm”, Stratejik Analiz, ASAM Yayınevi, Cilt 3, Sayı 26, 2002.
- ÇALIŞ Şaban, AKGÜN Birol, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla Girerken Balkanlar’da Türk Yunan Rekabeti”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- ÇALIŞLAR Sadi, “AGSK-NATO ve Türkiye”, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye’ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001.
- ÇAYHAN B. Esra, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, Akdeniz İİBF Dergisi, Sayı 3, 2002.

- ÇETİN Halis, “Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002.
- ÇOMAK Hasret, “Yeni Avrupa Düzeni Çerçevesinde ve Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri”, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye’ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001.
- ÇOMAK Hasret, “Avrupa’da Güvenlik Yapılanmasının Yeni Parametreleri ve Türkiye’nin Durumu”, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları, Cilt 14, Sayı 1, 2006.
- ÇONGAR Yasemin, “Heybeliada Jesti ABD’yi Sevindirdi”, Milliyet, 21 Ekim 1999.
- DAĞISTAN Adil, “Pierre Loti’ye Göre Ermeni Sorunu”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 4, Sayı 7, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2006.
- DAVİD A. Baldwin, “Güvenlik Kavramı”, Çev. Çiğdem Şahin, Avrasya Dosyası, Cilt 9, Sayı 2, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.
- DEDEOĞLU Beril, “Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Etkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- DEMİR Ali Faik, “Türkiye’nin Güney Kafkasya’ya Yönelik Dış Politikası”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- DEMİRTAŞ-COŞKUN Birgül, “Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- DENKER M. Sami, KURUBAŞ Erol, “Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye (I)”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 7, Aralık 2002.
- DENKER M. Sami, KURUBAŞ Erol, “Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye (II)”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 8, Haziran 2003.
- DİNÇKOL Abdullah, “Avrupa Komisyonu Türkiye 2005 İlerleme Raporu”, İstanbul Ticaret Odası Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 4, Sayı 8, Güz 2005/2.
- DİNÇKOL Abdullah, “Kopenhag Kriterlerinin Türk Pozitif Hukukuna Etkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi (www.e-sosder.com), Sayı 10, İstanbul, 2006.
- DOĞAN İlyas, “Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Anayasal Sistem Reformu Bağlamında, Küreselleşme ve Ulusal Egemenlik”, TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

- DOĞRU Sami, “Ege Denizi Kıta Sahaneliği Uyuşmazlığı’na Çözüm Önerisi: Ortak Arama ve İşletme”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003.
- DURUKAN S. Zeynep, “Coğrafyasına Teslim Ada: Kıbrıs”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Stratejik Boyut Dergisi, Yıl 2, Sayı 3, Harp Akademileri Basımevi, Aralık 2006.
- EMİROĞLU Hüseyin, “Uluslararası Siyasal Örgütlenme Modeli Oluşumunun Tarihsel Süreci ve Birleşmiş Milletler Örgütü (1941-1990)”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 2, Sayı 4, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.
- EREN Özgül, “Ege Sorunlarında Muhatap Değişikliği: Avrupa Birliği’nin Ege Sorunları”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 5, Sayı 9, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2007.
- ERHAN Selahattin, “Batı’nın ‘Kürt’ Sorunu”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Der. Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- EROĞUL Cem, “Siyasal Düşüncelerin Sınıflandırılmasına İlişkin Birkaç Tarihsel Örnek ve Tartışma”, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- ERTAN Temuçin F., “Lozan Konferansı’nda Ermeni Sorunu”, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt II, Sayı 2, Güz/2000.
- EVKURAN Mehmet, “Ortaçağ Paradigması ve Siyasal Düşüncenin Evrimi”, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 2003/2.
- FEYZİOĞLU Turhan, “Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği”, Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.
- GENÇ Mehmet, REÇBER Kamuran, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Bilimin Işığında Aydınlanma Seminerleri**, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür ve Sanat Kurulu Yayınları No. 4, Bursa, 2003.
- GİRİTLİ İsmet, “2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklere Yansıması”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 19, Ankara, 2002.
- GÖKÇEN Salim, “Ortodoks Teoloji Akademisi: Heybeliada Ruhban Okulu Yanılsamaları”, Stradigma.com, Aylık Strateji ve Analiz e-Dergisi, Sayı 11, Aralık 2003.
- GÖLBAŞI Haydar, DEVER Ayhan, “Medeniyetler Çatışması Teorisi ve Dinler Çatışması ‘Kendini Gerçekleştiren Kehanet’”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1.
- GÖNEN Emre, “AB’nin Güvenlik Arayışı ve Organlarının İşleyişi (BAB, NATO, AGİT)”, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye’ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001.

- GÖZLER Kemal, “3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 19, Ankara, 2002.
- GÜL Fikri, “Jean Jacques Rousseau’nun Egemenlik Anlayışı”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 37, 2003/1.
- GÜL Muhittin, “Türk-Ermeni İlişkileri”, **Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri**, Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi, Sayı 22, Temmuz 2005.
- GÜNAY Ayşe, ÖZEN Ahmet, “Avrupa Birliği’nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterleri’nin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2002.
- GÜNUĞUR Haluk, “Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi (Dünü, Bugünü, Yarını)”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara 1995.
- GÜRBÜZ Musa, GÖRAL F. Sevinç, DÜDÜKÇÜ Özlem, “Uyum Yasaları Çerçevesinde Türkiye-AB İlişkilerine Genel Bakış”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt 4, Sayı 41, Eylül 2003.
- GÜRBÜZ Yaşar, “Ulusal Egemenlik Düşüncesinin Tarihi Gelişmesi”, Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi Paneli, İzmir, 1986, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 21.
- HALAÇOĞLU Yusuf, “Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri”, **Ermeni Soykırım İddiaları ve Arşiv Belgeleri**, Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi, Sayı 22, Temmuz 2005.
- HALAÇOĞLU Yusuf, “Osmanlı Millet Sistemi İçinde Ermeniler”, *Uluslararası Askeri Tarih Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.
- HANBAY Gönül, “Ruhban Okuluna Akademik Formül”, *Milliyet*, 20 Ekim 1999.
- HEKİMOĞLU Mehmet Merdan, “Avrupa Birliği Hukuku ve 1982 Anayasası’na Göre Egemenlik”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (www.e-sosder.com), Cilt 2, Sayı 6, 2003.
- İNCEOĞLU Sibel, “Türkiye: AB’nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22. Cilt, 2005.
- İŞYAR Ömer Göksel, “Avrupa Örgütlenme ve Bütünleşme Arayışları Örneğinde Uluslararası Entegrasyon Modelleri”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1998.
- KALAYCI Hüseyin, “Birlik Hayalinden Ulus Devlet Gerçeğine”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt 6, Sayı 63, Temmuz 2005.
- KALAYCI Hüseyin, “Avrupa Birliği ve Mikro Milliyetçilik”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt 6, Sayı 73, Mayıs 2006.
- KARAGÜL Soner, “Avrupa Birliği ve Ermeni Sorunu”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 8, Ankara, Kış 2003.

- KARAOSMANOĞLU Fatih, “Türkiye’nin İç ve Dış Güvenliği: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Azınlık Hakları Perspektifinden Bakış”, **Uluslararası Polislik ve İç Güvenlik**, Der. Tülin Günşen İçli, Fatih Karaosmanoğlu, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.
- KESER Ulvi, “2004 Referandum Döneminde Kıbrıs ve Yaşanan Gelişmeler”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2005.
- KESER Ulvi, “Kıbrıs’ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askeri Gücü”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Haziran 2006.
- KESER Ulvi, “Avrupa Birliği Sürecinde Kıbrıs’ın Hukuki Durumu ve Kıbrıs Tarihine Kesitsel Bir Bakış”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 5, Sayı 9, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2007.
- KİBAROĞLU Mustafa, “Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi”, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Avrasya Dosyası Amerika Özel Sayısı, Cilt 6, Sayı 3, 2000.
- KODAMAN Bayram, “Milli Egemenlik Fikrinin Gelişmesi” Milli Egemenlik Kavramının Fikri Gelişmesi Paneli, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No. 17, Samsun, 1986.
- KORANY Bahgat, “Küreselleşmenin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu’nun Güvenlik Stratejilerine Yansımaları”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.
- KÖNİ Hasan, “Milli Egemenlik Kavramının Batıdaki Gelişimi ve Günümüzdeki Uygulamaları”, Milli Egemenlik Kavramının Fikri Gelişmesi Paneli, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No. 17, Samsun, 1986.
- KULOĞLU Armağan, “21. Yüzyılın Başlarında NATO, Avrupa ve Türkiye”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- KURT Behçet, “Ege’de Türk-Yunan İlişkilerinin Deniz Yetki Alanları Yönüyle Tartışılması ve Özel Koruma Alanları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2003.
- KUT Şule, “Türk Dış Politikasında Ege Sorunu”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- KÜÇÜKŞAHİN Ahmet, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’yu PKK Terörüne Hazırlayan Nedenler”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2005.
- KÜTÜK Zeki, “Kıbrıs Adası’nın Türkiye İçin Stratejik Önemi”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Der. Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

- LÜTEM Ömer Engin, “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 4, Ankara, Aralık 2001-Ocak-Şubat 2002.
- MAULL Hans W., “Hangi Aktörler Dünya Politikasını Etkiliyor?”, Der. Karl Kaiser, Hans-Peter Schwartz, **Yeni Yüzyılda Dünya Politikası**, Çev. Müjdat Kayayerli, Simenis Yayınları, Ankara, 2005.
- MAURY Jean-Pierre, “Avrupa İçin Anayasa Taslağında Dış Politika, Güvenlik ve Savunma”, Çev. Zuhâl Emirosmanoğlu, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Askerî Bilimler Araştırma Merkezi Dış Basın Bülteni, Yıl 41, Sayı 291, İstanbul, 2005.
- MİLWARD Alan S., “Bütünleşmenin Baharları”, **Avrupa Sorunu, Avrupa Ne, Avrupalı Kim?**, Der. Peter Gowan; Perry Anderson, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- MORALI Turan, “Küreselleşmenin Siyasi Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri” **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.
- MOSOİU Teodora Crina, “Küreselleşmenin Balkanlar’ın Güvenlik Stratejilerine Yansımaları”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.
- NAKANISHI Hisae, “Türkiye’nin Orta Doğu’daki Dış Politikasının Dinamik Gelişimi: Türkiye’nin Güvenlik ve İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri**, İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (27-28 Mayıs 2004), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.
- OKKAR Remziye, “Ermeni Meselesi”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 2, Sayı 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2004.
- OKMAN Cengiz, “AGSK Yapısında Karar Alma Süreci ve Diğer Uluslararası Örgütlerle İlişkiler”, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye’ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001.
- OKUTAN M. Çağatay, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 59, Sayı 2, Ankara, 2004.
- ORAN Baskın, “Türk Dış Politikası ve Batı Trakya”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- ÖKSÜZ Suat, “Küreselleşme ve Ulus Devlete Yönelik Tehditler”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Yıl 4, Sayı 7, Ankara, Şubat 2006.

- ÖZDAL Barış, “Avrupa Parlamentosu’nun Ermeni Sorununa İlişkin Aldığı Kararlar İtibarıyla Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Değişen Dünyada Türkiye’nin Önemi**, Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu, Cilt II, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2004.
- ÖZDAL Barış, “Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları İtibarıyla Ermeni Sorunu”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 4, Sayı 8, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2006.
- ÖZEL Sabahattin, “Osmanlı Devleti Döneminde Türk - Ermeni İlişkileri ve Ermeni Sorununa İlişkin Bazı Değerlendirmeler”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003.
- ÖZMEN Süleyman, “Ulusal Güvenlik Boyutunda Kıbrıs’ın Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi”, Stratejik Araştırmalar Dergisi Kıbrıs Özel Sayısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Temmuz 2006.
- PELLEGRİNO C.R., “Construire le Marché Commun Latino-Américain et Supranationalité”, Europa İstitut, No.: 55, Saarbrücken, 1985.
- SANDIKLI Atilla, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, NATO ve Türkiye”, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye’ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001.
- SARIKAYA Yalçın, “1974-1980 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri” Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Yıl 4, Sayı 7, Ankara, Şubat 2006.
- SARINAY Yusuf, “Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Tehciri”, Uluslararası Askeri Tarih Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.
- SAYGUN Ergin (Org. Gnkur. II’nci Bşk.), “Değişen Güvenlik Ortamında NATO”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007
- SELÇUK Engin, “Anayasasını Arayan Avrupa”, Der. Atilla İlhan, **Bir Millet Uyanıyor: 6 ‘Avrupa Birliği’ Çıkamaz Sokak!**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.
- SELVİ Haluk, “Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Hâlihazır Durumu ve Geleceği”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2003.
- SERDAR A. Seda, “AB Güvenlik Politikası’nda Yeni Bir Dönem”, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 3, Sayı 35, Mart 2003.
- SEZER Sema, “Türkiye-AB-Kıbrıs Üçgeninde ‘Şizofrenik İlişkiler’”, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 6, Sayı 81, Ocak 2007.

- SMİTH Antony D., “Ulusal Kimlik ve Avrupa’nın Birleşme Fikri”, **Avrupa Sorunu, Avrupa Ne, Avrupalı Kim?**, Der. Peter Gowan; Perry Anderson, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- SOYSAL Mümtaz, “Değişen Egemenlik ve Meşruluk”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 20, 2003.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, “Dünya ve Türkiye”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Sorunu”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- TACAR Pulat, “Avrupa Parlamentosunun 1987 Yılında Aldığı ‘Ermeni Sorununa Siyasal Çözüm’ Başlıklı Kararın Öyküsü”, **Ermeni Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Sayı 18, Ankara, Yaz 2005.
- TAŞDEMİR Hakan, SARAÇLI Murat, “AB ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 2, Sayı 8, 2006.
- TAŞDEMİRCİ Ersoy, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, Kayseri, 2001.
- TERZİ Özlem, “Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Ekonomik Gündemden Siyasi Gündeme”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- TEZİÇ Erdoğan, “Milli Egemenlik”, Milli Egemenlik İlkesinin Kabulü ve Gelişimi Paneli, İstanbul, 1986, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.: 21.
- TÜRKEŞ Mustafa, “NATO Bağlamında ABD-Türkiye İlişkilerinde Devamlılık ve Değişim”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- UĞRASIZ Bülent, “Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”, *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2003.
- UYGUN Oktay, “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 20, 2003.
- UZUN Hakan, “1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2004.
- VARDAR Deniz, “Türkiye-Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.
- WILLIAM Wallace, “Kurtuluş mu, Geri Çekilme mi? Batı Avrupa’da Ulus Devlet, 1945-93”, **Avrupa Sorunu-Avrupa Ne, Avrupalı Kim?**, Der. Peter Gowan, Perry Anderson, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005.

- YALVAÇ Faruk, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Der. Atila Eralp, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- YALVAÇ Faruk, “Devlet”, Der. Atila Eralp, **Devlet ve Ötesi**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006.
- YAVUZ Kemal, “Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi”, Ulusal Strateji Dergisi, Sayı 15, Kasım-Aralık 2000.
- YAVUZ Kemal, “Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi”, Ulusal Strateji Dergisi, Sayı 16, Ocak-Şubat 2001.
- YAVUZ Kemal, “Türk Ermenileri ve Ermeni Meselesi”, Ulusal Strateji Dergisi, Sayı 17, Mart-Nisan 2001.
- YELDAN Erinç, “Küreselleşmenin Ekonomik Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik**, Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29-30 Mayıs 2003), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.
- YETKİN Çetin, “Anayasa Değişikliklerinin Hak ve Özgürlüklere Olumsuz Etkileri”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 19, Ankara, 2002.
- YILDIRIM Murat, “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 28, No. 1, 2004.
- YILDIZ Yavuz Gökalp, “Yeni Güvenlik Anlayışı ve Arayışları, Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi”, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği ve Türkiye’ye Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 11.01.2001.
- YÜZBAŞIOĞLU Necmi, “Türk Anayasası’nın Avrupa Anayasası’na Uyum Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, Anayasa Yargısı Dergisi, 22. Cilt, 2005.

DİĞER YAYINLAR:

- Basın Açıklaması, Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreterliği, 07 Ağustos 2001.
- “Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği”, İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı 133, Kasım/Aralık 1996.
- Milli Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap 2005 Türkiye**, Ankara, Ekim 2005.
- NATO EI Kitabı, NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel, 1995.
- NATO EI Kitabı, 2001.
- Osmanlıca-Türkçe Sözlük (Ferit Devellioğlu)
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye’nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT, Ankara, 2000.

Silahsızlandırılmış Statüdeki Ege Adaları'nın Yunanistan Tarafından Silahlandırılması Sorunu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.

Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 18, Ekim 2001.

TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara, 1999.

Türk Ansiklopedisi.

2945 Sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu.

54'üncü Dönem Müdavimleri, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Milli Güvenlik Akademisi Yayını, Ankara, 2003.

ELEKTRONİK YAYIMLAR:

ACAR Sadık, "AB Komisyonu Türkiye Tavsiye Raporu Hakkında",
<http://www.deu.edu.tr/userweb/sadik.acar/dosyalar/AB.pdf>, 16.02.08.

ACER Yücel, "Azınlıklar ve Hakları: Biraz da Hukuk Konuşsun",
<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=203&type=7>.

AKSOY Murat Uğur, "Avrupa Hukuku Açısından Türk Vatandaşlarına Uygulanan Vize Alma Mecburiyetinin Değerlendirilmesi Raporu", Duesseldorf, 2007,
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/murataksoy-15kasim07.pdf>, 11.12.07.

AKSU Fuat, "Azınlıklara İlişkin Sorunlar",
<http://www.geocities.com/turkishgreek/azinliks.htm>, 03.02.08.

AKSU Fuat, "Türk-Yunan İlişkilerinde Güvenlik ve Güven Arttırma Çabaları-Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye",
<http://www.turkishgreek.org/makaleler/trgr-guvenlik.htm>, 28.01.08.

AKTAN Coşkun Can, DİLEYİCİ Dilek, ÖZKIVRAK Özlem, "Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri",
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/turkiye-iliskiler.htm>, 08.03.08.

ALAÇ Ali Erkan, "Thomas Hobbes'un Bakış Açısıyla Siyasal Sistem İçerisinde Bir Devletin Doğuşu ve Tanımlaması Üzerine Yaklaşımlar",
http://www.egm.gov.tr/apk/dergi/37/web/makaleler/Alı_Erkan_ALAC.htm, 28.01.06.

ARSLANOĞLU İbrahim, "Türkiye'de Alevi-Sünni Farklılığı ve Sorunlar",
<http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/alevisunnifarklilik.pdf>, 06.03.08.

AYTAÇ Mehlika, "İnsan Hakları Yönünden Türkiye'de Azınlıkların Hukuki Durumu",
http://www.yayin.adalet.gov.tr/dergi/1_sayi%20i%C3%A7erik/mehlika_ayt ac.htm, 03.03.08.

AYTÜRK Arif, "Vakıflar Yasası'ndaki Bilinmeyen Gerçekler (1-8)",
<http://www.mansetgazetesi.com/>, 12.03.08.

- BAŞBUĞ İlker, (Org., Gnkur. II'nci Bşk.), “Amerikan Türk Konseyinin 24'üncü Yıllık Toplantısında Yaptıkları Konuşma”, 06 Haziran 2005,
http://www.tsk.mil.tr/bashalk/konusma_mesaj/2005/gnkurIIincibsk_atckonusmasi06062005.htm, 28.05.06.
- BAŞLAR Kemal, “Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türk Anayasası'nın Uyumlaştırılması Sorunu”,
<http://www.abgm.adalet.gov.tr/kbaslar.pdf>, 13.12.07.
- BAYZAN Ali Rıza, “Soykırım Teslisi-Ermenilerden Sonra Rum/Pontus ve Süryani/Nasturi Soykırım Söylemleri”,
<http://www.2023.gen.tr/agustos2006/2.htm>, 05.02.08.
- BİLECEN Halil, “Maastricht Andlaşması'ndan Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”,
<http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=346&ln=TR>, 01.02.06.
- BOZKURT Gülnihal, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”,
<http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1993-43-01-04/AUHF-1993-43-01-04-Bozkurt.pdf>, 03.03.08.
- ÇAKMAK Cenap, “Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği”,
http://www.akader.info/KHUKA/2006_mart/4.pdf, 14.12.07.
- DEDEOĞLU Beril, “ABD Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Açıklandı”,
http://www.millethaber.com/index.php?option=com_content&task=view&id=10702&Itemid=49, 18.02.07.
- DENİZ Faruk, “Machiavelli: ‘Şeytan’ mı, ‘İnsan’ mı?”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 23-24, Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu'ya Armağan Özel Sayısı, (Ekim 2000-Mart 2001),
<http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/10.htm>, 14.06.06.
- EMİN Hülya, “Anlaşmalarla Batı Trakya Türkleri”,
<http://strateji.cukurova.edu.tr/BALKANLAR/06.php>, 03.02.08.
- ERDİNÇ Müjde, “Son Dönem Avrupa Birliği Gelişmeleri”,
<http://www.tasam.org/index.php?altid=1542&syf=2>, 20.01.07.
- ERGÜN Mustafa, “Varlık Felsefesi”,
<http://www.egitim.aku.edu.tr/varlikfelsefesi.pdf>, 29.01.06.
- ERZURUMLUOĞLU Kenan, “Patrikhane ve Pontus Dosyası: Kin Kapısı”,
<http://ifsa.blogcu.com/787813/>, 05.02.08.
- ESLEN Nejat, “ABD'ye Göre Her Ülke Tehlikeli”,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=181888&tarih=20/03/2006>, 17.02.07.
- FONTAİNE Pascal, **On Derste Avrupa**,
<http://www.eureptr.org.tr/yayimbrosur.html>, 05.06.06.

- GÖNENÇ Levent, “1982 Anayasası’nda Sessiz Devrim: 90. Madde Değişikliği ve Getirdiği Sorunlar”,
http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/docs/analizler/90_madde.pdf,
11.03.08.
- GÖNENÇ Levent, “2004 Anayasa Değişiklikleri”,
http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/docs/makaleler/2004_degisiklikleri.pdf, 12.03.08.
- GÜLSOY Tefrik, “Milletin Temsili”,
http://www.akader.org/KHUKA/2006_eylul/2.pdf, 03.12.07.
- GÜLSOY Tefrik, “John Locke’un Siyaset Teorisinin Temel Kavramları ve Yasama Gücü”
<http://archiv.jura.uni-saarland.de/turkish/TGuelsoy1.html>, 03.12.07.
- GÜNGÖRMÜŞ KONA Gamze, “AB Sınırları ve Genişleme Problemi”,
<http://strateji.cukurova.edu.tr/AVRUPA/AB%20Sempozyumu.pdf>,
10.12.07.
- GÜRBÜZ Ahmet, “J. J. Rousseau ve Toplum Sözleşmesi Kuramı’nın Değeri”,
<http://www.e-sosder.com/dergidetay.php?id=86>, 04.12.07.
- HASGÜLER Mehmet, “Kıbrıs’ı Doğru Okumak”,
<http://www.usakgundem.com/haber.php?id=14852>, 12.02.08.
- HOC AOĞLU Durmuş, “Savaş ve Barış Üzerine”,
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=146>, 29.01.06.
- IŞIKLAR K. İnanç, “Avrupa’da ‘Birlik’ Düşüncesi, Tarihi ve Yapılanması”,
<http://www.hakimiyetimilliye.org/index.php?news=470>, 18.01.07.
- IŞIKLAR, K. İnanç, “AB: Görünür Genişleme, Görünmez Derinleşme Süreçlerine Eleştirel Yaklaşım”,
[www.hakimiyetimilliye.org/ index.php?news=15](http://www.hakimiyetimilliye.org/index.php?news=15), 19.01.07.
- KONTACI Ersoy, “143. Madde Değişikliği ve DGM’lerin ‘Durma’ Kararı”,
http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/docs/analizler/143_madde.pdf,
12.03.08.
- KRASNER Stephen D., “Ulusal Egemenlik”, Çev. Musa Ceylan,
<http://www.derinanadolu.tripod.com/01-02-22-ulusal-egemenlik.htm>,
29.09.06.
- KUTLU Merih, “Ankara Kriterleri ve Avrupa Birliği: Ülke Bilgileri, Anayasalar ve İnsan Hakları Raporları ile”,
<http://www.turkab.net/ab/wkmerih03.htm>, 11.12.07.
- LAÇİNER Sedat, “Fransa-Türkiye İlişkilerinde Ermeni Sorunu (2002 Yılına Kadar)”,
<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=217>, 28.02.08.
- LAÇİNER Sedat, “Türk-Amerikan İlişkilerinde Ermeni Faktörü”,
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=136>, 27.02.08.

- LÜTEM Ömer Engin, “Güncel Boyutuyla Ermeni Sorunu”,
<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale39.html>, 16.02.08.
- LÜTEM Ömer Engin, “Avrupa Parlamentosu ve Ermeni Sorunu”,
<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2909>, 18.02.08.
- ÖZCAN Mehmet, “AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”,
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=18>, 26.09.06.
- ÖZCAN Mehmet, “Avrupa Birliği Anayasası’nın AB Kurumsal Yapısı Üzerine Etkileri”,
<http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=351&ln=TR>, 31.01.07.
- ÖZCAN Mehmet, “Avrupa Konvensiyonu ve Anayasa Taslağı”,
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=17>, 30.01.07.
- ÖZKAN Gürsel, “Anayasa Değişikliği ve Resmi Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”,
http://www.akader.info/KHUKA/2001_eylul/anayasa_degisikligi.htm,
03.03.08.
- ÖZLEM Kader, “Avrupa’da Güvenlik Politikalarının Oluşum Süreci ve NATO-AB-Türkiye İlişkileri Açısından Analizi”,
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?yazi=699&kat=21>, 24.01.07.
- PONSARD Lionel, “Güvenlikte Yeni Bir Dönem”,
http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/main_pr.html,
23.01.07.
- SEMPA Francis P., “Jeopolitik Merkez ve Kara Hâkimiyeti Teorisi”, Çev. İbrahim Kiras,
<http://www.geocities.com/ibrahimkiras/jeopol.html>, 30.01.06.
- ŞAHİN Abdullah, “Beyaz Sarayı Kuşatanlar: Yeni Muhafazakârlar-Neo Cons”,
<http://www.abdullahsahin.com/neoconlar.htm>, 27.11.2005.
- TEZCAN Ercüment, “Avrupa Birliği Anayasa Taslağı ve Öngördüğü Yenilikler (1)”,
http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/makale_03.html, 30.01.07.
- TÜRKÖZER Bahir Güneş, “Sosyolojik Hukuk Düşüncesinin Oluşumu”,
<http://w3.gazi.edu.tr/web/bahir/sosyolojik.pdf>, 23.01.06.
- ULUSOY Belkıs; Kihir, Arzu, “AB Müktesebatına Uyum Sürecinde Basın Alanında Yapılan Değişikliklere Eleştirel Bir Bakış”,
<http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2004/1130848375.pdf>, 12.03.08.
- YAMAN Didem, “11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler”,
<http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=345&ln=TR>, 17.02.07.
- “Batı Trakya Türk Azınlığı”,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/AvrupaUlkeleri/ABUyesiUlkeler/Yunanistan/BTTA.htm, 03.02.08.

La Coopération Politique Européenne,
<http://www.ena.lu/mce.cfm>, 28.01.07.

L'Acte unique européen (AUE),
<http://www.ena.lu/mce.cfm>, 28.01.07.

Le Fonctionnement de la Coopération Politique Européenne,
<http://www.ena.lu/mce.cfm>, 28.01.07.

Le refus de ratification,
<http://www.ena.lu/mce.cfm>, 27.01.07.

Le sommet de La Haye,
<http://www.ena.lu/mce.cfm>, 28.01.07.

Le Traité de Nice,
<http://www.ena.lu/mce.cfm>, 29.01.07.

L'idée de la Communauté Européenne de Défense,
<http://www.ena.lu/mce.cfm>, 27.01.07.

Öcalan Davası Gerekçeli Karar,
<http://www.belgenet.com/dava/gerekce14.html> ve Devamı, 10.01.08.

Projet de Traité - Plan Fouchet I (2 Novembre 1961),
<http://www.ena.lu/mce.cfm>, 27.01.07.

Texte du Traité de Bruxelles Modifié,
http://www.weu.int/index_fr.html, 24.01.07.

Traité Établissant une Union d'États (Projet Français du 18 Janvier 1962),
<http://www.ena.lu/mce.cfm>, 27.01.07.

<http://www.abgm.adalet.gov.tr/aprturkish.pdf>, 08.02.08.

<http://www.abgm.adalet.gov.tr/dokumanlar/EPresolution2007TR-EN.pdf>, 18.02.08.

<http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuph.htm>, 31.01.07.

<http://www.abgs.gov.tr/indextr.html>, 25.01.2007.

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=123&l=1>, 28.01.08.

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>, 08.02.08.

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39904&l=1>, 19.02.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, 29.01.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, 29.01.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, 29.01.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, 29.01.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, 29.01.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, 29.01.08

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, 29.01.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, 29.01.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, 07.02.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2007ilerlemraporu_tr.pdf, 29.01.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, 07.02.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, 07.02.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, 07.02.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, 07.02.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, 08.02.08.

http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/I-giris.pdf, 08.02.08.

<http://www.abmankara.org.tr/guncel/2005genislemeTR.pdf>, 09.02.08.

<https://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=54&arsiv=1&typ=1>, 03.02.08.

<http://www.aktuelbakis.com/news/837.html>, 29.01.08.

<http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/kitap/1982ana.doc>, 11.03.08.

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=139&l=1>; 14.01.08.

<http://www.avrupakonseyi.org.tr/>, 25.12.07.

<http://www.avsam.org/tr/kibrisbulteni.asp?gun=22&ay=5&yil=2006>, 18.02.08.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor87.html, 12.02.08.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ap_morillon.html, 28.02.08.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004.html, 09.02.08.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html, 06.02.08.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html, 07.04.2005.

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/rapor2004-03.html>, 09.02.08.

<http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmekohak.html>, 13.03.08.

<http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html>, 13.03.08.
<http://www.belgenet.com/arsiv.html>, 14.01.08.
<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/adivan.html>, 09.02.08.
<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html>, 13.03.08.
<http://www.belgenet.com/yasa/medenikanun/indexmk.html>, 13.03.08.
<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1981/eylu1981.htm>, 06.02.08.
<http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/5237.htm>, 12.03.08.
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/stratejifinal06.doc>,
09.02.08.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/aa-kp.pdf>, 12.06.06.
<http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru8.htm>, 09.02.08.
<http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru22.htm>, 09.02.08.
<http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru47.htm>, 09.02.08.
<http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru50.htm>, 09.02.08.
<http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru82.htm>, 09.02.08.
<http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru84.htm>, 09.02.08.
<http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru89.htm>, 09.02.08.
<http://www.emu.edu.tr/english/ingeneral/trnc/books/sabahattinismail150soru/cevaplar/Soru113.htm>, 13.02.08.
<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=2909>,
18.02.08.
<http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/ozet/bakis.html>, 24.02.08.
<http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/iliskiler/osmanli.html>, 24.02.08.
<http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/iliskiler/index.html>, 24.02.08.
<http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/ozet/yer.html>, 24.02.08.
<http://eski.bianet.org/2005/09/16/67313.htm>, 13.03.08.
http://www.fp6.org.tr/web/e_dokuman/ab_genel/AB_Laeken_Zirvesi_TUSIAD.doc,
30.01.07.
http://www.geocities.com/strateji_taktik/makaleler/strateji/siyt8-s18.htm, 25.12.07.
<http://www.icj-cij.org/presscom/index.php?pr=627&pt=1&p1=6&p2=1>, 09.02.08.
<http://www.ikv.org.tr/haberler2.php?ID=1421>, 15.02.08.

<http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1425>, 18.02.08.
<http://www.ikv.org.tr/haberler2.php?ID=1580>, 19.02.08.
<http://www.ikv.org.tr/haberler2.php?ID=1616>, 13.03.08.
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/16Haz2006Zirve-ceviri.pdf>, 08.02.08.
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/APEurlingsRaporu.pdf>, 18.02.08.
http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/turkce/4.1.3/İNSAN%20HAKLARI%20VE%20ANA%20HÜRRİYETLERİN%20KORUNMASINA%20DAİR%20AVRU_007.doc, 13.03.08.
http://www.kuvvaimilliye.net/news_detail.php?id=4806, 05.02.08.
<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/399.html>, 13.03.08.
<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/640.html>, 13.03.08.
<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1421.html>, 13.03.08.
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/Zirveler/default.htm, 08.02.08.
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/guncel/yeni_acilim.htm, 14.02.08.
<http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/88345E9C-999A-496C-850B-190CCECF1036/0/2007StratejiBelgesi.pdf>, 19.02.08.
http://www.mgk.gov.tr/Turkce/tarihce_5.html, 17.03.07
http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_26, 23.03.07.
<http://www.milliyet.com.tr/2007/06/04/siyaset/axsiy01.html>, 29.01.08.
<http://milsam.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=7>, 01.02.08.
http://www.mucahit.net/diger_konular/KibrisTarihi.htm, 12.02.08.
http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=4599, 29.01.08.
<http://rega.basbakanlik.gov.tr/>, 11.03.08.
<http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>, 13.03.08.
<http://www.sabah.com.tr/2004/10/28/yaz57-40-117.html>, 29.01.08.
http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/LOZAN_tr_.pdf, 29.01.08.
<http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, 11.03.08.
<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5190.html>, 12.03.08.
http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bab/bab.html, 24.01.07
<http://www.tcberlinbe.de/tr/trdis/kibris/deklarasyon.htm>, 15.02.08.
http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/10282/, 29.01.08.
<http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/aihmeb.htm>, 03.03.08.
http://undp.un.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf, 03.03.08.
<http://www.vgm.gov.tr/menu/kanun/2762.asp>, 13.03.08.
http://tr.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hobbes, 24.01.06.